

B. P. HASDEU

O P E R E

III

*Ediție critică de
STANCU ILIN*

*și
I. OPRÎȘAN*

*Stabilirea și traducerea
textelor din limba rusă
de
CRINA DECUSEARĂ BOCSAN*

PROZĂ

SCRITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA

București, 1998

Cartea a apărut cu sprijinul financiar al
Fundației pentru o Societate Deschisă

C. Inv. 1670 6/5

II 699008

PROZA DIN PERIODICE ȘI MANUSCRISE

PROZĂ LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

Cartea a apărut cu sprijinul MINISTERULUI CULTURII

I.S.B.N. 973-21-0508-9

I.S.B.N. 973-21-0458-9

DUDUCA MAMUCA

(Din memoriile unui studente)

5 Aveam șaptesprezece ani; eram studente în Drepturi la o universitate rusească oarecare, și țineam cu chirie trei odăi *au premier* în casa dnei Ana P., veche actoriță în demisiune, a cărei unică fată, dșoara Maria, copiliță de șasesprezece ani, apăruse atunci de curând pe scenă, culegând din capul locului aplauzele publicului iubitor de... domnișoare.

10 Eu o numeam „Mamuca“, deși era ruscă, ba chiar poate pentru că era ruscă; pe de o parte, ca om, o iubeam; vra să zică o iubeam pe de o parte; pe de altă parte, ca român, nu-mi plăceau lucrurile și chiar fetele rusești și, numind pe frumușica mea Mamucă, prin însăși aceasta o românizam și-o iubeam oarecum și pe cealaltă parte.

15 Ce-i dreptul, era frumoasă! Era frumoasă ca o româncă! Avea niște ochi... culoarea și mărimea nu-mi aduc bine aminte! Avea un păr... de seama ochilor. Avea o guriță... dar de atunci au trecut nouă ani, și-n nouă ani am uitat mai multe feluri de gurițe! n-am uitat numai că Mamuca mea mi se părea a fi foarte
20 frumoasă, nespus de frumoasă, nenchipuit frumoasă, frumoasă strașnic!

Contractul de chirie se rostea așa: „d. N.N. va plăti dnei Ana P. câte patruzeci de ruble pe lună, pentru trei odăi și pentru câte cinci feluri de bucate la prânz pe zi, între cari și-un aluat; idem
25 câte o mâncare serile.“

A doua zi după mutarea mea în casa stimabilei dnei P., intrai în apartinimintele d-sale, despărțite de ale mele prin un lung, îngust și-ntunecos coridor, făcui o profundă reverință, zâmbii și...

30 — Ce mai faceți, cucoană?

— Sînt bine; iar d-voastră?
 — Nu mai puțin.
 — Mă bucur.
 — Duduca nu-i acasă?
 5 — Îi la repetiție.
 — Mă rog, cucoană: la câte ceasuri ședeți la masă?
 — La două nesmintit.
 — Și mâncați...?
 — Se-nțelege!
 10 — Eram să vă-ntreb, dacă mâncați tot aceea ce-mi trimiteți și mie?
 — Dară.
 — Mâncați cu gust?
 — Ce întrebare!
 15 — O, cât sînteți de fericită de a putea mânca cu gust!
 — D-voastră, pesemne, aveți stomah dezorganizat?
 — O, nu, dar îmi lipsește gustul de mâncare.
 — Poate bucatele nu sînt bune?
 — Nicidecum; din contra... Dar este un lucru la mijloc,
 20 cucoană.
 — Un lucru la mijloc?
 — Nu-s deprins a mânca singur; în societate mîncarea se pare a fi mai gustoasă, gustul se pare a fi mai mîncăcios... Aș vra dară...
 25 — Să ședeți la masă cu noi?
 — Dacă nu va fi cu supărare.
 — Putem începe chiar de astăzi. Ați fost aseară la teatru?
 — Am fost.
 — Cum vi s-a părut Marița mea în rolul Gertrudei?
 30 — Nu mi-a plăcut.
 — Pentru ce?
 — Pentru că nu mi-a plăcut.
 — Aceasta-i o rațiune; însă...
 — Dșoara joacă cu prea mare foc.
 35 — Și de aceea nu vi place?
 — Dar, artistul ar trebui să fie totdeauna rece, rece ca dreptul pozitiv, rece ca litera legilor, rece ca pandectele, rece ca...
 — Dar fi-va el atunci natural?
 — Pentru mine.

— Cum așa pentru d-ta?
 — Natura mea fiind rece *per excellentiam*, răceala pentru mine e naturală.

5 Dna P. trecuse peste patruzeci de ani; cu toate acestea, ca veche actoriță „jeune“, ea se socotea capabilă a juca orișicând un rol tânăr; așadar, pentru a vedea dacă sofismul meu e sincer, ea îmi puse mîna pe umăr și, clipind din ochi, zise cu o voce foarte quasi-dulce:

— Oare nu șuguiești, amice? Ești rece?
 10 Am lăsat ochii în jos și m-am închinat cu cea mai mare seriozitate.

— Plecăciune, cucoană.
 — Vă duceți?
 — Iertați-mă, cucoană, aveți prea mult foc.
 — Eu?
 15 — Nu sînteți naturală.

Intrînd în odaia mea, aprinsei o țigară și mă pusei a medita asupra principiilor juridice utilitare ale lui Bentham; deodată ușa a scîrțâit și s-a deschis; întorc capul și văd... un nas! un nas în crăpătura ușei, un nas antediluvian, adecă un nas a cărui mărime covârșea în același grad mărimea nasurilor vulgare, precum mastodonte pe covârșă pe elefante. Eram să mă spari; dar auzii tot într-o vreme, răsunînd de supt baldachinul nasului, o voce, sau, așa zicînd, o zbierare bine cunoscută, și care mă făcu să gîcesc pe loc pe proprietarul colosalului nas.

— Aice șede N.N.?
 25 — Intră, intră, Feldeșule! răspunsei din odaie, și baronul von R. se afla deja lângă mine.

Baronul von R., student jurist și coleg al meu, era un june finlandez, bogat, scurt, gros, alb, năsos și cunoscut obștește în societatea universitară sub porecla de „feldeș“. Cine nu mai avea porecle! Pe mine, bunăoară, tovarășii mă numeau „spîțer“, zău nu știu din care cauză: sau pentru că iubeam parfumurile și pomăzile, sau pentru că aveam cam adese nevoie de felurite doftorii, ca unul ce mă deosebeam din copilărie prin slăbiciunea constituției; sau pentru că curtenisem pe dna Benedeck, frumoasa spîțereasă văduvă, de la care mi-au rămas pîn-acum, ah! drept suvenir, treizeci și șapte șipușoare, mari și mici, colorate și necolorate...

R. s-a pus înaintea mea într-o poză foarte eroică, cu mâna stângă în șold, cu mâna dreaptă întinsă asupra capului meu, cu piciorul stâng înapoi și cel drept înaintat în depărtare ca de o palmă, cu nasul rădicat și gura căscată. Apoi conversațiunea s-a început așa:

— Șiretule!

— O !

— Desfrânatule!

— A!

— Craiule!

— E!

— Vicleanule!

— U!

— Dobitocule!

— I! I! Mai stăi și tu. Am sfârșit toate vocalile ș-am nevoie a recurge la consune. Măi, ai înnebunit tu?

— Cum de ai îndrăznit, Spițerule, să te muți în casa Anicăi?

— Mă tem că-ți place cucoana Ana!

— Te provoc la duel.

— Și la duel și la *quadrille*! Desprețuiesc numai *solo* și *trio*.

— Unde ți-s pistoalele?

Aveam pe masă două tifle, sucite în forma semilunci; luai una în mână, și prezentai cealaltă lui R.

— Ia lasă șaga de o parte, zise baronul așezându-se. Îți place *mademoiselle Marie*?

— *Quelle idée!*

— Nu-ți place?

— Cum vrei să-mi placă o copilă, un ce nedezvoltat, necopt, neformat, nematur, nedeplin, nesfârșit, nepractic, nepragmatic...
ça fait pitie!

— Vorbești serios?

— Aș fi mare prost de a sugui cu un feldeș. Citit-ai călătoriile lui...?

— De ce dar te-ai mutat în casa Anicăi?

— Trebuia să mă mut undeva.

— Din casa lui Stepanov?

— Vra să zică tu nu știi nemica!

— Despre ce?

— O! o istorie foarte lungă! Află că Stepanov a căpătat un gust foarte estetic, de când i-a murit femeia, care era modelul urâciunii: *les extrémités se touchent*. El ține numai o slujnică, dar frumușică ca o gurie mahometană, și nu numai c-o ține, dar încă ține prea mult la dânsa. Se pare însă că și Frosa lui are un gust nu mai puțin estetic; încât Stepanov, pe care numai doară tu îl mai poți întrece în privirea fizică, nu plăcea nicidecum bieteii copile. Mutându-mă în casa lui — sînt norocos cu grisetel! — *veni, vidi, vici*: mai pe lung vorbind, chiar de la cea-ntâi zi mi-am însușit *jus servitutis quae in faciendo consistit* asupra Frosei. Trei luni de zile Stepanov nu știa nimic despre coproprietarul său, și începeam deja a spera că voi căpăta în curând *jus prescriptionis*, când deodată... cam într-amurgul, Stepanov lipsind din casă, gustam în odaia mea, în brațele Frosei, ah... bătaia la ușă. — Cine-i acolo? — Pentr-o vorbă de cinci minute, domnule N.N. (Era glasul lui Stepanov.) — Binevoiți, domnule, peste cinci minute. Tu înțelegi amice, greutatea puseciunii în care mă aflam. Peste vro douăzeci de minute Frosa ieși din odaia mea, fără ca să-i fi trecut prin gând că Stepanov, lipovan pătit și priceput, o aștepta mulcom chiar lângă ușa mea. După tragedia ce se petrecuse între dânsii și la care eu nu vream a fi martur, Stepanov intră la mine. — Domnule! — Sluga d-tale!

— Te poftesc să te muți din casa mea. — N-oi întârzia a-ți face această plăcere. — Chiar astăzi, domnule! — Ba după ce voi primi bani pentru a-ți plăti luna trecută. — Nu vreau banii d-tale. — Îmi plătești dară pentru că m-am silit a-ți perfecționa Frosa d-tale? — În vrâsta d-tale ... — Aceste lucruri sînt mai iertate decât în vrâsta d-tale! — Când te muți? — Mâni dimineată. — Des-dimineată?... Ș-așa mai departe. Precum vezi, Feldeșule, mutarea mea în casa doamnei P. n-a fost precugetată.

— M-ai răcorit la inimă, Spițerule!

— Mi-am făcut datoria, ca spițer, deși în facultăți nu se nvață farmacopeea feldeșilor. Mai adaug a zice că sînt atât de departe de a iubi pe păpușica ta, încât voi fi gata a-i vorbi în favoare-ți, a-i iperboliza meritele tale, iperbolic pe numai în profil, a...ă *propos*, de când oare te-au lepșit grațiile ei?

— De aseară, la teatru.

— La teatru... Hm! Știi c-ar trebui să-i faci un *cadeau*?

— *Purbleu!* dar n-o cunosc pân-acum. Introdu-mă.

— Mai târziu. Nu ești frumos (*c'est peu dire!*) și deci, pentru a plăcea unei femei, trebui mai-nainte de toate s-o previi fără-a fi văzut, s-o faci s-admire caracterul și generozitatea ta, să-i apari ca un ideal sublim îmbrobodit într-un real urât!

5 Dentru-ntâi trebui să-i faci un *cadeau* anonim, lăsându-mă pe mine a-i dezvăli la ureche, parcă un secret, numele galantului adorator, adăugând din parte-mi un lung comentariu despre ilustrele tale merite.

— Minunată idee! Vino, Spîterule, să te strâng în brațe!

10 — Bucuros; numai ține nasul mai departe.

Ne-am sărutat, și R., departe de a găci pe buzele mele vicleana îmbrățișare a lui Iuda, ieși sau, mai degrabă, zbură din odaie, rămânând ca să-mi trimită fără zăbavă, spre înmănare, cadoul în cestiune.

15 După ce tovarășul despăru, m-am uitat la ceasornic: era două fără un patrar. Chemai pe Fedor, — așa se numea feciorul meu.

— Dacă va veni cineva de la baronul R., să vii să-mi spui la cucoana Ana.

Fedor s-a închinat și a ieșit: rușii se închină chiar când dorm!

20 M-am uitat iarăși la ceasornic: era două fără zece minute.

— Bre! da încet mai trece timpul! Ș-apoi îmi mai trebuie, după teoria probabilității, trei săptămâni pentru ca Mamuca să fie a mea pentru trei ceasuri!

Luai condeiul și înmulții 21 pe 24: a ieșit 504.

25 — Uită-te, mă rog! Să mă năcăjesc eu 504 ceasuri pentru hatârul a 3! Aceasta nu se prea potrivește cu principiile juridice utilitare ale lui Bentham: vreau să creez o școală aparte.

— Domnule N.N.! cucoana Ana vă pofteste la masă.

30 — Ah! nici n-am auzit cum ai intrat, Cati! Duduca s-a-ntors de la repetiție?

— Da.

— Vorbitu-s-a ceva despre mine?

— Cucoana Ana a spus că i se pare... că nu sînteți... adevărat...

— În toate mințile?

35 — Da.

— Și ce a răspuns duduca?

— Că aceasta nu se poate spune despre un poet.

— Și ce a răspuns cucoana?

— Că-nvățații sînt totdeauna nebuni.

— Și ce a răspuns duduca?

— A tăcut.

— Și ce a răspuns cucoana?

— A tăcut.

5 — Bravo! Brutus, drăguță, se făcea prost pentru a putea vîrî cuțitul în peptul lui Cesare; eu m-oi face prost pentru a putea... Dar ele m-așteaptă cu masa.

La masă găsii, în adevăr, pe cucoana Ana și pe duduca Mamuca șezând cu șervetele pe genunchi.

10 — Am auzit, domnule, c-ai fi avînd o natură foarte rece, încep cu duduca.

— Natura mea nu mi place?

— Defel.

— Atunci nu sînteți femeie.

15 Dați-mi voie a nu vă-nțelege, domnule filosof.

— Străbunei d-voastre, Evei, plăcuse șarpele, cel mai rece din toate ființele însuflețite. În orice caz, dacă natura mea nu mi place d-voastre, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi mamei. Să fi văzut azi-dimineață cu ce ochi dulci...

20 Cucoana Ana, lângă care ședeam, m-a pișcat de genunchi.

— De ce mă pișcați, cucoană?

Întrebarea mea a fost pronunțată cu o naivitate perfectă. Duduca tăcea, dar ochii ei, trecînd de la mine la mamă-sa și viceversa, exprimau o curiozitate tragicomică.

25 — D-ta vorbești azi nește lucruri..., începuse cucoana Ana.

— Ei bine! să vorbim despre altăceva. Curcanu-i minunat!

— Îi iepure, domnule! nu-i curcan, întîmpină duduca.

— Se cunoaște că n-ați studiat filosofia.

— De ce?

30 — Gustu-i subiectiv; gustul s-află în noi; și, prin urmare, iepurele d-voastre e curcan pentru mine, de vreme ce subiectul meu sîmte în acest minut un gust curcănesc!

Cucoana Ana, deși cam busumflată, n-a putut reține rîsul.

— Ai un spirit de contradicție nepilduit, domnul meu.

35 — Contradicția e cu neputință în natură, doamna mea.

D-voastră n-ați citit pe Hegel!

Intră Fedor.

— A venit feciorul de la domnul baron.

— Mă iertați, cucoanelor! sînt silit a mă lipsi de societatea d-voastre; să lăsăm pe mâni discuțiile noastre filosofice.

Încă nu-nchisesem bine ușa, când am auzit răsunând dinîntul voacea dnei P.

— Ce nătărău!

„Lucrurile merg bine. Norocul ajută pe nătărăi!“ îmi ziseși și-ntrai în odaia mea.

Baronul — model de bunomie — îmi trimise, după vorba noastră, un *cadeau* superb: un *nécessaire* femeiesc d-eben, încrustat cu aur șmalțuit.

Îi răspunsei prin următoarele rînduri:

„*Feldeşule!*

Mâni la oara Dreptului penale îți voi repurta despre ispravă.

SPITERUL, manu propria

P.S. Trimite-mi, chiar acum, sania ta: așa vra să ies oleacă la aer. Știu c-ai să șezi la masă, apoi ai să dormi... trăsura ta va fi liberă; prin urmare, aștept.“

Până la acea zi, baronul nu acordase încă nimerui, asoluta-minte nimerui, favoarea ce-i ceream prin scrisoare. Peste jumătate de oară o sanie de nucă sta la ușa mea.

— La bariera Șchiopului! strigai viziteului.

Prin acea barieră am fost făcut prima mea intrare în oraș, viind a studia la universitate teoria Dreptăței, pentru a nu o aplica apoi niciodată în viața practică.

În cei dentâi doi ani ai studiului juridic, m-am mutat de șapte ori din casă-n casă. Voiam, acum, pe conta baronului, a revedea cele șese locuinți trecute, reamintindu-mi *en passant* istoria petrecerei mele în fiecare din ele.

— Hoisa! în ulița R.

Trecui lâng-o casă cu două rînduri ale cărei *rez-de-chaussée* era ocupat prin cinci blănării! În rîndul de sus, la cele două ferești din capăt, am șezut eu trei luni fără patru zile. Celelalte odăi ocupa proprietărița, femeie frumoasă, dar de patruzeci de ani, văduva unui bogat neguțitor, stăpâna a cinci... ba a șese blănării. Am iubit-o două luni; și m-am jurat de atunci a nu iubi în veci o femeie de patruzeci ani, sau în genere o blănăriță: ele nu se mai încălzesc!

— Ceala! în ulița M.

Iat-o casă care nu voi uita-o niciodată. Sus șezusem eu, jos Enrieta, modistă franceză, creatură oftigoasă, dar atât de încântătoare, încât mă făcea a crede că oftiga e boala îngerilor. Am mai spus o dată că locul ei era dedesupt, al meu deasupra. Într-o seară trimite la mine, rugându-mă a nu face vuiet, d-ei fiind bolnavă. Așa au început cunoștința. O, zeilor! ce izvor de voluptăți, purure nouă și din ce în ce mai fermecătoare! Ea a murit sau, mai bine zicând, s-a stins peste șapte săptămâni pe brațele mele. Enrieta a fost sângura femeie pe care mă pot lăuda a fi iubit până la moarte.

— Hoisa! În ulița F.

Ha! iată fericita locuință a dlui consilier-titular! realizarea falansterelor lui Fourier. În casa din ogradă ședeam doi studinți și-un împiegat, și toți ne bucuram deopotrivă, fără gelozie, fără sfezi, fără intrigi, de nesecabilile favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrulea tovarăș și cel de pe urmă!

Mai rămâneau două case: a spițereșii Benedeck și-a lui Stepanov.

— Destulă primblare! înapoi!

„Trăiesc cam repede, cam repede“, gândeam în gândul meu, pe când sania se apropia de a șaptea mea locuință, în care, — o pot prezice de pe acum, fără a m-abate de la arta romanistului, — eram menit a face fericirea „duducăi Mamucăi“.

„*Gaudeamus igitur*

Juvenes dum sumus:

Post jucundam juventutem,

Post molestam senectutem,

Nos habebit humus!...“

Întorcându-mă acasă, am găsit un nou răvășel de la baron. Nerăbdătorul amante, pesemne, n-a fost în stare a-și îndeplini obicinuita siestă: insomnia este, în toate cercurile vieții, apajul amoarei; călătorii povestesc, în adevăr, că însuși feldeşul — vorba e anume despre un feldeş — când i se aprind călcăiele, uită greutatea pachidermului său, sare, se zvârcolește, înnebunește și nu doarme. Baronul îmi scria așa:

„Spîterule!

Am gîndit mult despre modul în care ai putea face mai nimerit ca zîna mea să poată găci numele adoratorului său. S-ar putea ca ideea mea să nu fie rea. Dacă ea îţi va putea conveni, iată esenţa ei. Vei pune în *nécessaire* alăturata aici marcă a neamului meu, ceea ce lesne va putea stârni curiozitatea ei, ş-atunci îi vei putea esplica că, dupre cunoştinţile tale eraldice, ea n-ar putea fi decît a baronilor von R.

Al tău pînă la moarte, R.“

Scrisoarea o păstrez pîn-acum ca model de originalitate şi de stil.

D-acum nu mai este îndoială că Feldeşul iubeşte pe Mamuca mea: un om teafăr n-ar fi întrebuinţat atâte „pot“ şi „put“. *Nécessaire*-ul şi sania, lucruri la cari nici m-am aşteptat din partea sa, vin a sprijini această evidenţă.

M-am uitat la marca lui R., întipărită pe un căpeţel de hîrtie parfumată *couleur rose*. Scutul stemei nu reprezintă decît o stea şeptegrană, figură foarte ordinară în eraldica şvezească.

Am tras clopoţelul.

Marca mea, din cauza întâmplătoarei mele origini de la un domn moldovenesc oarecare de fericită memorie, înfăţişa un cap-de-bou cu o stea cincegrană între coarne. O întipărire pe ceara tare deasupra scutului baronului, care, adecă scutul, iar nu baronul, s-a ascuns fript; şi-nchisei hîrtiuţa în *nécessaire*.

„Această idee poate nu mi-ar fi venit în minte fără scrisoarea Feldeşului“, îmi zisei în mine. Adevărata dragoste e inventivă! Acum trebuie să mai pun lucrurile la cale aşa ca baronul să fie încredinţat că Mămuca a primit darul său, că-l iubeşte (pe dar sau pe baron — totuna!) *incognito*, ba că el a şi vorbit cu ea... O aşa mistificaţiune nu e tocmai grea; să recurgem la vro grizetă, care mîni la *bal-masqué*... Ah, Doamne, ce inspiraţiune! R. are o amantă... Fără a mă gîndi mult, mă grăbii a scrie următoarea epistolă leşească:

„*Moja Kochana Pani!*

Am dovezi autentice despre necredinţa amantelui d-tale. Permite-mi a veni chiar îndată, şi-ţi voi pruba lucrul, ba încă îţi voi da mijloace de a te încredinţa în persoană. În aşteptarea

răspunsului, care te interesează, cred, mai mult decît pe mine, sînt al d-tale

Anonim“

— Intriga e legată de minune, parcă într-un roman dumasian. Sărmana leşcută va juca rolul Mamucăi!

Au intrat Fedor şi Cati.

— Aţi tras clopoţelul? întrebă Fedor.

— Da.

— V-am adus mîncarea de seară, zise Cati.

— Bine c-ai adus-o şi bine c-ai venit tocmai acum. Eram să trimit să te cheme. Iat-un lucrşor, Catincuţă, trebui să-l dai în mîna duducai. Spunc-i că ţi l-a înmănat pe-ntunerice, în coridor, un om pe care nu l-ai putut vedea şi care a fugit, rostind numai aceste cuvinte: „*la mademoiselle Marie* pentru reprezintaţia de aseară“. Ține secretul pîn' la o vreme, adăusei vîrîndu-i în mîna o bancnotă rusească de trei carboave.

— Ce frumoasă lădiţă!

Cati ieşi cu *nécessaire*-ul, lăsînd mîncarea sa pe masă: neşte perjă.

— Tu, prostule, du-te în uliţa Lopuhin, caută casa nr. 86, întreabă de doamna Victoria Przikszevska, dă-i în mîna, auzi, în mîna, această scrisoare, ş-aşteaptă răspunsul. Ce ţi-am spus!

— Că-s prost.

— Adevărat, ş-apoi?

— Ca să mă duc în uliţa Lopuhin.

— Minunat! mai departe?

— Să caut casa nr.68.

— 86, gogomanule,

— 86, cuconaşule.

— Şi ce să mai faci?

— Să-ntreb pe doamna Chiftoria Sicşicşicska.

— Victoria Przikszevska, măgarule.

— Chiftoria Sicşicşicska, cuconaşule.

— Întreabă dar numai de o doamnă văduvă lească...; cred că

doară n-or fi două văduve leşte sub acelaşi acoperimînt!

— O văduvă lească nr.86.

— Casa, iar nu văduva, nr.86, mă-nţelegi acum?

— Şi s-aduc un răspuns.

— Să nu spui cumva cine te-a trimis.

— Atâta?

— Fuga!

5 Doamna Victoria Przikszevska sau cum, o numea Fedor, Chiftoria Sicșicșka — al patrulea personaj principal al romanului meu, *ego* fiind cel întâi — văduva unui căpitan ucis la Caucaz, primea de la recunoscătoarea ocărmuire rusească o pensiune atât de mică, încât, pentru a nu muri de foame spre economia finanțelor statului, ea era silită a întreprinde negoul frumseților goale și leneșe. În acest mod, trecând asemenea căscărei de la om la om, Victoria, într-una din zile, a dat peste Feldeș, și Feldeșul, tot atunci, a dat peste Victoria. „Ah! zise vicleana leașcă, uitându-se galeș în ochii celui mai slut și mai bogat studinte al Universității, — ah! în zadar am căutat pân-acum un bărbat care să mă-nțeleagă!“ „Oh, răspunse buna-

10 titul baron, topindu-se de focul cochetărilor zambilei celei mai rafinate a orașului, — oh, în deșert am visat până azi o femeie, care să mă iubească!“ „Nu sînt cu stare!“ „Nu sînt frumos!“ „Ai sîmțiminte dulci, cari sînt destule pentru a aprinde amorul femeiei!“ „Ai un chip îngeresc, care e de ajuns pentru a învăpăia dorul bărbatului!“... Victoria a leșinat și Feldeșul s-a apucat s-o trezească prin o detunătură de sărutări, însoțite, firește, de gâdilitoarea frecătură a piramidalului său nas. Rezultatul melodramei a fost că baronul, spre a înlătura sărăcia leștei, o luă în întreținere cu o mic de ruble pe an, o trăsură de birjă și daruri neprevăzute în budget; iar leașca, viceversa, spre a înlătura diformitatea baronului, îi hărăzea de porunceală ceea ce *le beau sexe*, duple dreptul naturei și-al nomenclaturei, ar trebui să hărăzească numai bărbaților frumoși sau, cel puțin, *nostimi*.

25 R. de mai multe ori invita pe intimii săi amici, între cari eu eram primul actor, actor în ambe înțelesurile acestui cuvânt, la ceai, la Victoria. Leașca cânta din piano și din gură; vreunul din musafiri o ajuta din flaut sau din violină; vreo două-trei amice și *con-breslase* ale gazdei, întovărășite de *nenorocitorii* lor, încingeau o polcă sau un valț; vro câțiva studinți sau militari se puneau la pichet sau la ștos, și seara trecea pe nesimțite, spre mulțumirea tuturor. Nu știu dacă, încunjurată fiind de o societate atât de variată, și scutită de gelozia baronului, omul cel mai lesne crezător din lume; nu știu, zic, dacă Victoria,

alunecându-se pe calea virtuții și-aducându-și aminte trecutul, nu avea cumva alți amanți, secundari, întâmplători sau *gratis*. Presumpțiunea juridică mă face a o presupune ca ideal de credință femeiască. Eu unul, pe cînte, nu i-am făcut niciodată curte, nu din amicie pentru baron, nu pentru că frumușica văduviță nu mi-ar fi plăcut, ci simpleminte de lene: Victoria ședea prea departe. O dată numai, după a sa dulce rugămintă, i-am scris în album un sonet *ex promptu*, în care ziceam, pare-mi-se, cu o pompă prea poetică, că fericirea cea mai fericită este a fi fericit în fericire.

10 Fedor îmi aduse de la Victoria un bilețel cu cuvântul „*czekam*“, adică, leșște, „aștept“.

— Ad-o birjă-ntr-un minut!

15 Aveam pe masă un *domino*: m-am mascat, am pus în buzunar scrisoarea baronului cu „pot“ și „put“, din care am șters cuvântul „Spițer“, fiindcă porecla mea era cam universalmente cunoscută; am aruncat pe umere blana; și... iată-mă înaintea intrigatei lește, într-un salon baronește îmbrăcat, *tête-à-tête*.

20 — Doamna mea, cine sînt vei ști mai pe urmă. Deocamdată, să nu perdem timpul în vorbe. Cunoști această slovă?

Îi arătai scrisoarea.

— O, Doamne! Slova lui R.

— Citește.

— Domnule! cine ești? Spune-mi cine ești? Om sau dimon?

25 — Sînt prea moral pentru a fi drac; condiția de om îmi convine mai degrabă, dar vorba nu e despre personalitatea mea, ci numai despre necredința baronului; mâni sau poimâni, doamna mea, ai să fii delăsată; ai să perzi acea mic de ruble; ai să rămâi cum ai fost mai-nainte, în intervalul vieții d-tale între căpitanie și baronie... Eu unul sînt în stare a dărâma planurile lui R. și-a-ți întări poziția; dar trebui să-mi dai o ascultare deplină și nemărginită. Te învoiești?

— Ce ceri de la mine, mască?

35 — Nici bani, nici trup, măcar că ai cheltuit adese din aceste două lucruri fără a trage din ele vrun mare folos. Cer să vorbești, cum te voi învăța eu.

— Mă-nvoiesc.

— Mâni este balul mascat. Trebuie să fii acolo. Baronul are să vie de asemenea din îndemnul meu, pentru a întâlni pe noua

sa amantă, pe care iarăși eu o voi împedece a ieși din casă. Costumul lui voi ști mâni și ți-l voi arăta în bal. Ceea ce ai să vorbești, vei ști tot atunci. După ce vei veni, abordează-mă și spune-mi cuvântul „czekam“, pentru ca să te pot recunoaște. Ești blondă ca și iubita lui R., ești de aceeași statură... lucrul va merge bine!

— Te-nțeleg acum; însă cum să te recunosc eu pe d-ta?

— Am uitat lucrul de căpitanie! Vino la nouă oare tocmai; mă vei vedea plimblându-mă cu mânele pe pept *à la* Napoleon, ș-apoi am să fiu necostumat, cum mă vezi acum.

— Cum ai să-mpedici pe mutra ceea să vie la bal?

— Vorbește cu respect despre sex frumos. Ca s-o-mpedec, e sarcina mea. Adio, Victorie!

— Ascultă, mască. Dacă vei izbuti a-mi înlănțui pe R., apoi...

— Apoi?

— Cum ți se pare, oare sînt eu frumoasă?

— Să presupunem că-i așa, pentru a ne feri de dispute economico-politice despre valoarea relativă a una mie de ruble...

— *Une de mes nuits sera à vous.*

— Lucrurile acestea se rostesc mai bine în franțuzește, decât în oricare altă limbă... Mă-nvoiesc și eu, dacă numai voi avea vro noapte slobodă. Adio!

— La revedere, tiranule!

Mă-ntorceam acasă mai vesel decât era Alesandru Machedon după bătălia de la Granic. Într-o singură zi am făcut atâtea încurcături, câte nu lesne le-ar fi putut descurca într-un lung an capul unui Metternich! „De acum sper, îmi ziceam, gurguțându-mă în sanie ș-ascultând monotonul son al zurgălăilor, de acum sper că Mamuca va fi a mea nu în trei, ci numai în două săptămâni: am câștigat dar șapte zile!“ Însă cine putea prevedea că baronul R. va veni hurduz-burduz cu cadoul său și cu scrisoarea sa; că Victoria sau Chiftoria se va prinde în capcană așa de ușor ș-așa de strâns! Planul meu dentru-ntâi era de tot altminte; voiam să fac un asediu strategic, regulat, prelungit: curte, curte... Dupre cum s-au întors lucrurile, văd că cucoana Ana, Feldeșul și leașca vor fi tustrei instrumente pasive, cu al căror ajutor voi pătrunde, fără nici o greutate și-n timpul cel mai scurt,

poate chiar într-o săptămână, în sanctuarul „duducăi Mamucăi“. Nu e adevărat cântecul:

„Ochii și sprincenele

Fac toate greșelele...“

Toate greșelele încap în sfera guriței! Ah, guriță, guriță! cum de te-ai ascuns de la ochiul cântecului popular, care străbate codrii cei mai deși și prăpastiile cele mai adânci!

Toată noaptea am visat nește năzdrăvănii și năzbâtii de cele mai năstrușnice, precum se întâmplă, în genere, dup-o zi plină de agitațiune. Mi se părea a fi femeie și soră cu dna Prziksiewska; duduca Mamuca se metamorfozase în bărbat, ceea ce, în adevăr, i se cam priliea câteodată pe scenă; baronul R. mă curteneau pe mine, adecă pe exemplarul meu femeiesc; duduca Mamuca, se-nțelege, ca tânăr curteneau pe Victoria. Nu mi-amintesc toate peripețiile dramei; știu numai că ea s-a încheiat prin două cununii de tot în caracterul visurilor: Mamuca se-nsoțise cu Prziksiewska și eu cu Feldeșul.

La nouă ceasuri mă-ndruiam spre Universitate. Aveam ora Dreptului penal. Profesorul, doctor de legi de la Berlin sau de la München, — nu ți-u aminte, — un june cu ochilari pe nas, cu nasul rădicat în sus de frică să nu-i pice ochilarii, ceea ce — rădicarea nasului — îi era lesne de făcut din cauza ușorității căpățânei întregi, — profesorul, zic, ne traducea, sub numele de scripte originale, prelegerile dascălilor săi nemțești; le traducea din cuvânt în cuvânt, din literă în literă! Nu degeaba sună un cântec studințesc, compus la Berlin sau la München, cine mai știe!

„So geht's in Academiis
Da giebt es viel Doctores,
Plus tamen est in titulis,
Sunt sine fructu flores,
Gelehrte wenig, Docten viel
Das lass'mir sehn im Quasi-Spiel,
Freche Stirn,
Schwachtes Hirn,
Doctores sunt vel quasi,
Sie lehren nur so quasi...“

X, așa se numea profesorul, ne explica, vreau să zic ne memoriza acum despre cestiunea „preacurviei”, *de adulteriiis*, și ne dezvolta, ca de pe carte, teoria celebrului criminalist german Feuerbach, cum că silnicirea unei femei e fizicește cu neputință. Spre încheiere, el a surâs și-a adăus cu un aer de profunditate:

5 „Eu unul, domnilor mei, mă unesc cu opiniunea lui Feuerbach numai într-un cât privește pe bărbații fizicește neputincioși.”

Dupre cum am aflat mai în urmă până și această încheiere era literalmente tradusă din nemțește.

10 — Domnule profesor! mi-ți da voie a cere o dezlegare? Dezlegare în înțelesul juridic al cuvântului, zisei rădicându-mă.

— Mai ales, domnule.

— Legile romane, în cazul preacurviei, vorbesc numai de *jure patris vel mariti*... prin urmare, este iertat a silnici o fată, adică femeie fără bărbat, care, totodată, ar avea numai o mamă-văduvă?

15

Făcând această întrebare, eu gândeam. firește, la duduca Mamuca.

— Cestiunea e foarte gravă, răspunse profesorul, apăsând ochilarii, care se pregăteau, pare-se, a sări de pe nas, pentru a întâmpina la cazul meu prin un alt *caz* tot atât de neprevăzut în

20 scriptele nemțești ale profesorului. Cestiunea e foarte gravă. În lecțiunea viitoare o voi dezbate exegetic cu ajutorul texturilor pozitive și filosofice.

În acest moment răsună clopoțelul, și X ieși din clasă buiguind fraza: „cestiunea e foarte gravă, foarte gravă...” Pesemne și el avea vreo duduca Mamucă!

25

— Ei bine, Spițerule; făcut-ai ceva? șopti baronul R. abordându-mă.

30 — Mai mult decât s-ar fi putut aștepta; ea-ți rânduiește un *rendez-vous* deseară la *bal-masqué*.

— *Est-ce possible?*

— I-am spus că ești frumos ca un persian, c-o iubești ca un turc, că ești înfocat ca un arab; în fine, te-am prefăcut într-o minune orientală. Spre a nu mă dezminți, trebui să fii mascat și să-ți cunosc costumul de mai-nainte pentru ca s-o pot preveni.

35

— Voi fi drapat în flutur.

— *Admirable!* Vino la 9 trecute; ea te va aștepta. La bal te voi lămuri mai bine despre toate.

— Cadoul i-a plăcut?

— E încântată.

— Nu șezi azi cu mine la masă?

— Iartă-mă, am mai multe trebi... Uitat-ai amorul meu pentru Frosa lui Stepanov?

5

— *Fi donc!* O slujnică...

— *De gustibus non est disputandum.* Mie îmi plac florile câmpenești, ție florile cu miros. Nasul tău ușor înghite orice

10

— *À revoir, mon cher! à revoir!*

Mai tăgăduiască cineva cum că norocul nu e *causa causans* a tuturor norocelor! Abia mă depărtai câțiva pași de la columnada universității, intrând în ulița Vanchin, cum deodată zăresc pe Mamuca ieșind dintr-un magazin, urmată de Cati, care ținea într-o mână o legătură și în cealaltă o păreche de papucei.

15

Aleasa inimei mele mergea repede înainte, lăsând în stratul de omăt urmele unui picioruș fabulos, și ascunzându-și năsușorul în moșon, asemenea păsruice, când își adăposteste căpușorul în căldura aripioarei. Precum vedeți, și iarna are o poezie a sa, diminutivă ca a lui Alecsandri, pe care trebui s-o căutăm în omăt și-n moșon.

— Îmi pare bine că te-am întâlnit, domnișoară. Sînt sigur că însuși ai fi dorit să mă vezi în *tête-à-tête*, pentru ca să-mi poți face două întrebări despre care ai gândit și-ai visat toată noaptea.

25

— Cum știi d-ta gândurile și visurile mele, domnule N.N.? întrebă Mamuca cu o voce tremurândă, care dovedea că zisa mea, bazată în parte pe un fapt pozitiv și-n parte pe o inducere psihologică, a lovit-o drept în inimă.

— Vra să zică am ghicit? nu-i așa? zisei zâmbind.

30 — Eu n-am spus aceasta, — apucă înainte Mamuca, lăsând ochii în jos... Însă aerul de siguranță cu care m-ai abordat a putut cu tot dreptul să mă minuneze.

— Să nu fățărnicești în zădar, domnișoară; eu sunt un fel de năzdrăvan, e prea greu ca neștine să ascundă orișice de la mine.

35

D-ta ai gândit și-ai visat toată noaptea despre *nécessaire*-ul de eben ce l-ai primit aseară, și despre curtea ce mi-ar fi făcut neneaca d-tale ieri dimineață, când erai la repetiție. Trebui să recunoști adevărul.

— D-ta mă sparii, domnule! Cum de ai putut pătrunde în cugetul meu? Cum de ai aflat despre *nécessaire*? De unde această schimbare în manierele d-tale? Ieri aş fi jurat că eşti...

— „Poet“, cum m-ai numit d-ta, sau „nătărău“, cum m-a împodobit doamna Ana. Ieri nu făceam deosebire între curcan şi iepure, ş-astăzi citesc în fundul inimilor; ieri mă laudam cu răceala naturii mele şezând într-o odaie călduroasă, ş-astăzi vorbesc cu foc călcând pe gheaţă... Vrei oare să-ţi lămuresc această cimilitură?

— Cu orice preţ!

— Oho! preţul va fi foarte moderat; deseară la *bal-masqué* întrebă-mă şi vei afla, cam pe la zece oare. Ieri mă credeai prost, acum mă socoţi geniu; peste puţine ceasuri mă vei vedea nici una, nici alta, dar ceva mijlociu. Aşadar, te salut în aşteptarea a treiei „schimbări la faţă“.

— Vei fi mascat?

— Nici suflăteşte, nici trupeşte, cel puţin pentru d-ta; destul că m-ai văzut în două zile sub două măşti: de acum înaintea voi fi cum sînt. Mi-i acorda mînuşa în semn de revedere?

Mamuca îmi întinse mînuşa sa, palpitândă de frig sau de emoţiune, nu ştiu: o strânsei cu aprindere şi ne despărţisem pentru a nu intra în casă împreună. Cati, care mergând în urma noastră, a înţeles pe jumătate câte ceva din conversaţiune, mă ameninţă pe furiş cu degetul, ceea ce, în argotul subretelor, însemnează: „ce crai“ sau „ce blăstămat!“, două sinonime în limba română, limbă — duşmană a monarhismului.

Tactica mea ostăşească în privirea ducăi Mamucăi se baza pe o observaţiune filosofică foarte veche, ce o cunoşteam în teorie prin studiu, mai-nainte de a o fi adevărit în practică prin un şir de experimente. Bărbaţii, afară doară de poeţi, şi încă de poeţii cei fameni, când iubesc o femeie, o iubesc numai ca pe o femeie, ş-adecea chiar o iubesc mai puţin; femeile, din contra, iubesc deobşte un ideal, un ce mai pe sus de natura omenească, un înger sau un drac, ca Jannele d'Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sînt bărbaţii. Scelerateţea cea mai neagră atrage mai degrabă amoroarea unei femei, decât o onestitate mediocră a unui nici-turc-nici-turlac. De aceea hoţilor şi tâlharilor celor vestiţi nu le lipseau în veci amante de foc, pe când vrul preşedinte de municipalitate sau vrul prefect de poliţie

ordinarmente nu sînt iubiţi nici chiar de legiuitele lor jumătăţi, cari nu găsesc în ei o destulă materie de simţimânt, bun sau rău, ci numai o destulă materie groasă sau grasă. Aşadar, convins despre patima femeilor pentru extremităţile bărbăteşti, m-am silit a apărea Mamucăi *extrem* sub toate privinţile, şi eram sigur de a-i fi căzut cu tronc la inimă, chiar să fi fost fiziceşte mai urât decât generalul mangiur Ianc-Vanc. Voieşti oare, cetitorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d. Cipar, sepsul frumos? o voieşti? fii totdeauna *prea*: *prea* în dreapta, *prea* în stînga, *prea* în mijloc, *prea* denainte, *prea* denapoi, tot *prea* şi *prea*, în bunătate, în răutate, în idei, în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceală, *in omnibus rebus et aliis quibusdam!*

Credincios sistemului meu, la masă eram *prea* tăcut; şi mersul conversaţiunii sămăna, prin monotonie şi delicatete, cu al unei tragedii franceze în versuri, bunăoară:

MAMUCA (*cătră mine*): Vă duceţi deseară la bal mascat?

EU (*cătră Mamuca*): Da.

ANA (*cătră mine*): Veţi fi cu mască?

EU (*cătră Ana*): Nu.

MAMUCA (*cătră mine*): Sosu-i prea sărat, nu-i aşa?

EU (*cătră Mamuca*): Da.

ANA (*cătră mine*): Poate vreţi mai bine castraveţi.

EU (*cătră Ana*): Nu.

MAMUCA (*cătră mine*): Dimineaţa a fost foarte rece.

EU (*cătră Mamuca*): Da.

ANA (*cătră mine*): Aveţi obicei a dormi după-masă?

EU (*cătră Ana*): Nu...

De la masă la universitate, de la universitate la biliard, de la biliard acasă — sînt acţiunile cari au umplut timpul meu până la opt oare de seară. Aşteptam cu nerăbdare minutul bătăliei, din care speram a ieşi încununat...ba tocmai nu, căci cununiiile nu-mi plac defel; speram, cum ar zice francezul, *avoir le dessus*; cu un simplu *le dessus* mă mulţumeam mai bine decât cu o mie de cununii! Locul bătăliei era plănuir la *bal-masqué*, care se făcea obicinuit în cele trei saloane ale clubului; duşmanii mei, de naţii deosebite, erau numeroşi: baronul, Przikszevska, Mamuca; stratagema mea consta, ca a tuturor hatmanilor mari începând de la Cocles, întru a-i combate în timpuri şi cu arme diferite, duple oportunitate; sau, potrivit politicii lui Machiavelli, de a

face astfel ca ei să se scarmene unul pe altul, rămânând ca eu însumi să culeg apoi folosurile luptei.

Punt la 9 ceasuri stam lângă ușa salonului întâi. Eram dominat, adică, pentru ca neologistii să n-o înțeleagă în sens rău, aveam pe față un *domino*. Purtam paltonul în care vizitasem ascară pe Victoria, și țineam mânele pe pept *à la Napoléon*. Dodată răsună la urechea mea cuvântul „*czekam*“.

— Te aștept, dragă.

— Baronul e aice?

— Trebui să vie îndată, o să fie constumat în flutur.

— Aceea n-are să vie?

— Fii liniștită. Amanta baronului se cheamă Maria P., actoriță, și totodată, lucru de mirare! domnișoară. O cunoști?

— Mă mai întreb! Cine nu mai cunoaște creaturi de acelea!

— Fii cu sânge rece. Baronul îi trimise ieri un scump *nécessaire* d-eben încrustat cu aur. Pân-acum el o cunoaște numai din vedere și n-are de la ea nici un semn de înțelegere. Cată să joci bine rolul Mariei. Spune-i c-ai primit cadoul, mulțumește-i, făgăduiește-i, șicanează-l, intrighează-l, fă ce-i vra, ești meșteră; numai...

— Numai?

— Vei strica totul dendată ce îl vei întreba despre numele meu; trebuiește numai atâta pentru ca el să se priceapă că joci un rol străin.

— Și numele tău oare nu l-oi afla niciodată?

— Îl vei afla după ce m-oi putea lăuda de a fi binefăcătorul tău. Uitat-ai făgăduința-ți de ascară? Când voi cere împlinirea ei, atunci vei ști cine sînt.

— Mă iubești dară?

— Ba.

— Apoi nu vei cere niciodată ceea ce ți-am promis.

— Nu te iubesc, dar îmi plăci; și de la plăcere la iubire e un singur pas; eu unul sînt deprins a iubi în urma plăcerii, și-n privirea plăcerii ești datornica mea.

— Nu încă.

— Îți vorbesc cu siguranță; dar pune-te ceva în laturi, nu vezi cum mă caută fluturul nostru?

Victoria s-a depărtat câțiva pași.

— Iubite domino, nu ești cumva spițer?

— Tocmai; sînt spițer din casa Anicăi tale.

— Ea-i aice?

— Cine? Anica?

— Dă-o dracului! *mademoiselle Marie*.

— Acum văd că ești un flutur din cunoștințele mele; vreau să zic un feldeș metamorfozat în flutur, un „avatar“, cum ar zice profesorul nostru de limba sanscrită. *À propos*, vrei să-ți vorbesc în limba sanscrită, limba ta națională?

— *Taulati stanas stubdha*.

— *Ksama bhag' dadati driyatai*.

— Bravo! Acum recomandă-mă, frate Spițere, la îngerul meu.

— Trebui să te previn mai-nainte de toate despre un lucru de prima importanță.

— Spune.

— Îți aduci aminte istoria mea cu Frosa lui Stepanov?

— Scutește-mă, pentru mila lui D-zeu! mi-o repeți de trei sute de ori pe zi! nu te pot întâlni fără ca să nu aud îndată numele acelei nenorocite!

— Ce să fac, dragă Feldeșe! o iubesc. Dar să venim la vorba noastră. Mutându-mă în casa cucoanei Ana, mă temeam ca nu cumva s-ajungă la știrea sa scandalul meu cu Stepanov. Tu înțelegi că, având o fată mare, ea n-ar fi suferit pe un chirigiu... Deci, în contractul nostru mi-am schimbat personalitatea, încât mama și fata mă cunosc sub nume, poreclă și profesie imaginare de Teopomp Perepetuevici, student de medicină. Caută dar, pentru propriul tău interes, de a nu mă dezminți.

— Îți promit.

— Mai bine de toate, nici să vorbești despre mine.

— Fie ș-așa.

— Parola?

— Parola.

Îl luai la braț ș-am înaintat spre Przikszevska.

— Frumoasă mască! iată generosul tău adorator, celebrul flutur înamorat de floarea nurilor tăi și-nsetat de dorința de a întinde asupra-i splendidele sale aripi.

— Domino ți-a spus adevărul cel mai pur, idolule inimei mele.

— Dă-mi dar brațul tău, încântătorule fluturaș, ș-uită pentru această seară originea ta orientală, pentru a vorbi cum se vorbește în Europa.

— Vă las să gustați plăcerea dialogului: m-așteaptă alte măști, mai puțin poetice.

Zicând acestea, mă repezii în sală unde mă aștepta Fedorul meu.

— Lasă blana în garderobă, îmbracă paltonul meu, pune pe față acest *domino*, și primblă-te prin saloane: dar să nu vorbești cu nimene nici un cuvânt, chiar de ai asurzi de întrebări. Mă-nțelegi?

Apoi reapărui în salon, în uniformă mea studintească (în țările barbare toți au livrelile lor, începând de la capul statului) și fără domino, ca un personaj din nou venit, lăsând pe amuțitul Fedor a juca bine-rău, dar în tăcere, și prin urmare într-un mod foarte filosofic, vechiul meu rol.

Am trecut în salonul al doile, ferindu-mă a fi însemnat de cătră Feldeșul, care șoptea nu știu ce la urechea falsei sale Mamuca.

— Câte poezii ai mai scris astăzi? mă-ntrebă o mască.

— La *mascarulăc* nu se răspunde.

Încunjurai salonul al treile.

— Spițereasa Benedeck moare după tine, îmi zise în fugă un domino.

— N-are decât să citească pe *Bolnavul imaginar* al lui Molière, ș-apoi să-și puie un clistir de apă rece.

Mă-ntorsei în salonul al doile.

— Vrei să-ți povestesc viața ta de la leagăn și până-n scara de astăzi? Îmi zise o circaziană.

— Te iert pentru depărtatul trecut: spune-mi numai ceea ce am făcut de ieri și până astăzi. Vezi că taci? Ești dar mufluză de parolă, și te las pân-a te îndrepta în opinia publică.

Apropiindu-mă de ușa salonului întâi, văzui intrând două măști proaspete. Una, mai naltă și mai grasă, purta o rochie lungă de atlas mohorât ș-avea pe cap un fel de coroană aurită cu dinți; cealaltă, mai subțire și mai mică, era îmbrăcată în rochie scurtă de atlas verde deschis, cu un spențer de catifea pimbie ș-o cunună de flori artificiali pe cap. Câteva cuvinte, întrauzite din

gura măscuței verzi și adresate cătră masca mohorâtă, mă făcură a găci pe ambe.

— Lasă-mă să intrighez un pic pe nătarăul d-tale, zise cea dentăi.

— Cum îți place, dar sînt încredințată că peste cinci minute o să-ncepi a căska, răspunse cealaltă depărtându-se.

Apuca brațul măscuței.

— Ai venit să-mi cei seama, Marie?

— M-ai cunoscut?

Apoi luai brațul Mamucăi, iertându-mi, drept precuvântare la ceea ce mă pregăteam a spune, să strâng [cu] deznădejde mi-cuța-i mână, care tremura în palma mea, după o expresie nouă în asemenea cazuri, ca un peștișor prins în rețe; și ne așezarăm într-un colț al salonului, unde o uriașă columnă arunca asupra-ne binefăcătoarea sa umbră.

Mămuca tăcea.

Când o femeie amuțește deodată în ajunul unei răstălmăcirii amoroase; când, veselă și glumeață până atunci, ea pleacă ochii în jos, sau se face a se juca cu aliseda ceasornicului... e semn bun! Ea au deja iubește, au presimte răsăritul dragostei. Crescut în școala poeziilor latini, adăpat la adâncele izvoare erotice ale lui Ovidie, Petronie, Propertie etc., eu cunoașteam din copilărie, ca pe *Tatăl nostru*, *meteorologia* amorului; și, văzând tulburarea fetei, îmi zisei în gândul meu: o am! adecă: o voi avea!

Mănuța Mamucăi se afla tot încă în a mea. Mă uitai în jur și, însemnând numai dosul a două măști cenușii, cari steteau mai aproape de locușorul nostru, prin o repede mișcare, o mișcare, a cărei repejune se poate alătura doară cu lovitura unui pumnar italian, întipării pe degetele copilei o sărutare de foc, ca toate acelea prin cari se-ncepe o iubire și cari vai! sînt cu neputință mai în urmă.

Mamuca iute își retrase mâna și se sculă în picioare:

— Văd, domnule, că nu meriți încrederea mea; adio!

Atâta numai așteptam, pentru a pune în lucrare planul. artisticește concertat de mai-nainte.

— Adio! Ț-am spus fără cuvinte, prin o singură sărutare, ceea ce trebuia să știi: te iubesc! Adio! Adio, Marie!

Zicând aceasta, mă rădicaî cu demnitate și despărui în vâl-mășagul măștilor ce năbușeau din ce în ce mai numeroase cu

apropierea miezului nopții. Apoi întorsei capul și zării pe Mamuca reasezându-se gânditoare în misterioasa noastră poziție din dosul columnei.

Tocmai atunci trecu lângă mine Feldeșul cu Przikszevska.

5 — Vi-to no-ta că-ta am-tu să-ta ți-to spun-tu ce-to va-ta, zisei baronului în argotul studenților, care se cuprindea în aceea ca silabele să se despartă și, după fiecare din ele, să se adauge unul din aceste trei postpuneri: *to, ta, tu*, anume: *to* după vocalele *e* și *i*, *ta* după celelalte vocale; și *tu* după consune; încât frazul meu însemna simpleminte: vino că am să-ți spun ceva. Numai
10 optsprezece *bursi* în întreaga universitate vorbeau în perfecție și cu o iuțelă neauzită în această limbă, ce noi o numeam *totatutică*. Eu și Feldeșul eram recunoscuți ca doctori între ceilalți.

— Cum să las singură pe Maria? răspunse baronul.

15 — Trebuie să-mi faci această slujbă pentru zece minute.

— Dar, scumpul meu...

— Lasă-mă deci pe mine să-i spun oarece la ureche.

Și trecând din partea Victoriei, îi șoptii leșeste:

20 — Domino „*czekam*“ te așteaptă în salonul al doile, lângă a treia fereastră.

— Vra să zică d-ta îmi cunoști secretul, domnule N.N.?

— Se vede că așa. Lasă-ndată brațul lui R.

Victoria simți că orice împotrivire la cererea mea ar fi fost primejdioasă și, strângând mâna Feldeșului, ea îi zise:

25 — La revedere, amorașul meu, până la viitorul bal mascat.

— Cum? pân-atunci nu ne-om mai întâlni, îngerul meu?

— Nu știu; nu pot făgădui; nu atârî de la mine...

Și Przikszevska lăsă mâna Feldeșului.

30 — Neomenosule! Cum să nu ai tu milă de patima mea, de focul meu, de chinul meu, de...

— Îndatorire pentru îndatorire, iubite Feldeșe. Ț-a venit rândul a-mi dovedi prin fapte prietenia ta. Vezi acea mască verde-pemie din dosul columnei?

— O vād, dar ce-mi pasă mie...

35 — Ție nu, firește, căci ea... ea nu este Mamuca! dar mult îmi pasă mie, fiindcă încep a o iubi, și trebuie să-i prubez amorul meu, până acum respins, prin un ce eroic, care răpește și supune inimile femeilor. Abordeaz-o și fii scandalos cu dânsa; eu mă voi apropia atunci și te voi provoca la duel; tu-mi vei da carta-ți

de vizită și eu îți voi răspunde cu a mea... De la sine se-nțelege că duelul va fi numai imaginar! se cere efectul și nemica mai mult!

— Vei fi mulțumit!

5 Și baronul merse repede spre Mamuca, pe când eu însumi mă furișai după columnă, auzind și pândind totul, dar fiind totodată nevăzut de către biata păseruică vânată.

10 — Te cunosc, măscuță, zise von R., așezându-se lângă Mamuca. Ce de nopți am petrecut împreună! Ce de mai ruble ai stors de la mine! Aș vrea să ne rennoim cunoștința în iastă noapte.

Sărmanul baron nu știa cu cine vorbește. Auzindu-l, abia îmi puteam reține răsul.

15 — Te-nșeli, domnule, răspunse Mamuca cu o voce disprețuitoare și voia să se scoale.

— Ian lasă, puică, marafeturile deoparte, întâmpină baronul apucând-o de talie.

În acest moment apărui eu, parcă trecând din întâmplare, fără însă a mă uita la actorii scenei.

20 — Domnule N.N., zise cu tulburare Mamuca. D-ta mă cunoști, și, prin urmare, ești dator a mă apăra.

— Până la moarte, domnișoară! Cine ești, domnule? adăusei, puind mâna pe umărul baronului și măsurându-l cu mândrie de la cap până la picioare.

25 — Cine ești? răspunde!

— Ia, sînt o mască, precum mă vezi, și te poftesc, prietene, să slăbești mâna-ți de pe umărul meu, căci, zău, nu sînt prea răbdător.

30 — Mă jur că nu te voi lăsa să faci un pas — auzitu-m-ai! — mai-nainte de a-mi declara numele tău.

— Această declarație oare va avea ea urmări? trebui s-o știu încălce pentru ca să nu-mi perd vorba în vînt, domnul meu.

— Dacă ești dvorenin, fără îndoială; dacă nu ești nobil, vom găsi alte mijloace.

35 — Poftim dară!

Baronul îmi întinse carta sa, și eu, lăsându-i umărul, îi întorsei pe a mea.

— Mâni, la opt ceasuri, ne vom întâlni, domnule baron.

— Pentru plăcerea d-tale, domnule N.N.

Am rămas iarăși față-n față cu Mamuca; dar, mulțumită politice mele, împrejurările s-au schimbat cu desăvârșire. Acuma, frumoasa mea privea în mine pe un cavaler din evul mediu, gata a jertfi zilele pentru o singură slabă mișcare a mânuței sale. Cine știe, gândea ea în sine, dacă-l voi mai vedea vreodată! Cine poate găci dacă mâni dimineață glonțul sau sabia protivnicului nu-l vor întinde mort pe câmpul luptei: și eu, numai eu sunt cauza...

— Toderiță! zise cu-nduioșare Mamuca, tu nu trebui să te bați, eu nu vreau, eu nu-ți dau voie.

Precum vedeți, într-o scurtă minută, din „domnul N.N.” devenisem Toderiță, din „dumneavoastră”, tu.

— Ce aud, Marie? Nu mă-nșel oare? Tu ai vra să trăiești? Tu mă iubești?

— Făgăduiește-mi că nu te-i bate.

— E cu neputință! Onorul mai pe sus de toate! Fi-voi vrednic de dragostea ta, dacă m-ei vedea tremurând și-ascuzându-mă dinaintea armei unui om provocat de către mine însumi?

— Dar dacă el te va ucide?

— Voi peri voios, ducând cu mine în mormânt credința că mor iubit de tine!

— O! Doamne!

— Această întâlnire, oh! poate să fie pentru noi cea de pe urmă, Marie; de aceea, am o rugămintă...

— Ce să fac! nu știu ce să zic!

— Dacă baronul mă va ucide, trămite la tatăl meu, a cărui adresă vei afla între hârtiile mele, acest inel cu marca familiei care trece în neamul nostru de la părinți la fii. În saltarul de sus al biuroului, vei afla zece mii de carboave în bilete de bancă și actual de danie pe numele tău...

Să nu gândiți, domnilor, cum că, în adevăr, saltarele mele ar fi văzut vreodată măcar zece mii de parale; însă, în ajunul unei morți care nu era să se-ntâmple, interesul meu cerea ca să dau o idee cât mai frumoasă despre starea mea financiară. În așteptarea biletelor promise în neștiință, prezintai acum Mamucăi inelul meu; ceea ce era încă o viclenie; căci de pe capul-de-bou al marcei, iubita mea recunoștea, fără ca să i-o fi zis eu însumi, călcându-mi oarecum fireasca modestie, cine anume e dănuitorul celebrului *nécessaire*.

Mamuca plângea sub mască.

— Recondu-mă acum la mama; și!...

Aici glasul său i s-a rupt ca o coardă, din care artistul voiește a scoate niște sonuri mai pe sus de puterea instrumentului.

— Și? ai zis „și”, sufletul meu? N-ai sfârșit încă.

— Și dacă moartea te va cruța... îți voi jertfi rămășița vieții.

— Nu-ți vei întoarce cuvântul?

— Nici în iasta, nici în ceea lume!

După un jurământ atât de pompos, începurăm a căuta prin saloane pe răătăcita doamnă P., pe care am găsit-o, în sfârșit, intrigând pe un consilier de stat cu capul alb și pleșuv ca al sfinților.

Aci ne-am mai strâns de mână ca nealtădată, și mă depărtai, după ce auzisem cuvintele Mamucăi către dna Ana:

— Hai acasă! Mă doare capul...

Bravo! Iată ce se cheamă a face trebile! Ulise în *Odissea* n-a fost mai isteț în născocirea și gruparea tehnelor! Mâni, ca două și două — patru, Mamuca trebui să cază în-capcana mea!... și unde-i acela care s-ar putea lăuda, ca mine, a fi biruit numai în trei zile, fără-ntrebuințarea vreunei măsurii silnice, o fecioară nici măcar cunoscută de mai-nainte? Nu-i vorbă că împrejurările au concurs în ajutorul meu; dar nu știu dacă altul ar fi știut să se folosească de ele cu o așa agerime! dacă n-ar fi scăpat cel puțin una din ele... și-atunci zidirea întrecă se dărma pe capul lui, ca templul în care s-a clătinat o sângură columnă asupra lui Sampson. Însă lucrul nu e încă adus la capăt... Unde-i oare Fedor?

Astfel cugetam eu cu mândrie, căutând pe feciorul meu în toate unghiurile clubului, până ce-l zării, în fine, în salonul al treile, strâmtorît într-un colț, de către amăgita Victorie, care, luându-l de pre costum drept mine, îi povestea rusește, franțuzește, leșește și nemțește conversația sa cu von R., și-n zadar cerea de la el povățuiri mai departe, căci ascultătorul Fedor, ținând aminte porunca mea, nu răspundea nici prin cel mai mic cuvânt.

— Ah, iată și d-ta, domnule N.N! Fiindcă-mi cunoști taina, spune-mi, pentru mila lui D-zeu, ce s-a întâmplat oare cu prietenul d-tale? Închipuiește-ți că de două ceasuri întrebuițez în deșert toată elocința mea pentru a scoate din gura lui măcar un singur son.

— Așa-i politica amicului meu, dragă măscuță. El va vorbi la timpul oportun, iar până atunci nu vei putea stoarce de la dânsul nimic, de l-ai tăia bucățele. Oh! crede-mă, doamna mea, amicul meu e mare diplomat!

5 Și plecându-mă la urechea lui Fedor, care asculta cu uimire laudele ce-i dam și cari el nu le prea înțelegea, îi zisei:

— Ia blana și-asteaptă-mă afară.

Fedor ieși fuga.

10 — Poznașe lucruri! chiar de necrezut! zise Victoria, văzând alergarea lui Fedor. De pe modul în care el îmi vorbi aseară și-n ia-scară, nu l-aș fi putut socoti ca unealta unui alt; și, cu toate astea, văd că d-ta, un copil, iartă-mi această franchise, i-ai fi poruncind!

15 — El e Mefistofeles al meu, neneacă. Citit-ai *Faustul* lui Goethe? Adio!

Și mă făcui nevăzut.

Ieșind afară, găsii pe Fedor fără palton și fără domino, așteptându-mă cu blana.

20 — Strigă o birjă; iar singur du-te acasă și culcă-te; eu voi dormi în târg.

— Știi unde șade doftorul Tucia? întrebai pe droșcar, suindu-mă în sanie.

— Cum să nu știu, cuconașule! Chiar acum am dus la d-lui un boier la cărți.

25 — Iute dară!

Și lungindu-mă în sanie, întonai cântecul studenților, făcând să răsunec pustiitele ulițe, și serjanții poliției să se căiască de a nu mă putea opri ca pe un pedestru:

30 „*Vita nostra brevis est,
Brevi finietur:
Venit mors velociter,
Rapit nos ferociter,
Nemini parceretur...*“

35 Doctorul Tucia, un tânăr de douăzeci și trei sau patru de ani, nălțuț, subțire, smolit la față, coroiat la nas, cu ochi mari, sprâncenat, cu o frunte destul de bine desenată, avea una din acele

figuri cari plac și se par frumoase la întâia vedere, mai cu seamă pentru un nefizionomist, dar resping pe un cunoscător prin un nu-știu-ce egoistic, mârșav, viclean; un nu-știu-ce săpat în liniile frunții, în îndoitura nasului, în trăsăturile buzelor, în schimositura zâmbetului, în focul ochilor; mai în sfârșit, un nu-știu-ce întipărit în toate deodată și cu neputință de a se analiza în amănunțime. Nenorocirea femeilor e de a fi absolutaminte lipsite de adâncimea spiritului. Judecând lucrurile numai după cea dentâi vedere, ele strigau: „Monsieur Tucia est charmant“ și *monsieur Tucia* devenise, în câteva luni, doctorul favorit al damelor.

Tucia finea cursul de Medicină când eu intrai la Drepturi. Ne-am cunoscut la baronul von R., la care toți paraziții universității aveau facultatea lor... de a mânca, fiindu-le urât să șeadă la masă singuri... cheltuind din pungă.

15 Într-o zi mesenii povesteau, fiecare în parte, despre *prima sa dragoste*. Unul descria, în terminii omerici din stâna lui Eumen în *Odiseea*, lațul ce-l întinsese *chelărița băbacăi*, și cum l-a spăriat *cățelușul mătușicăi*, care (cățelușul, iar nu mătușica) n-a mai văzut, pesemne, alți oameni prinși în laț. Un al doile, după 20 o lungă prefață filosofico-pedagogică, se tânguia de a fi fost introdus la o *onorabilă văduvă*, care trăia din venitul fundului, de către nevrednicul său guvernor de limba franceză. Un al treile recunoștea cu o naivă franchise, cum că nici își mai aduce aminte timpul, locul și împrejurările celei dentâi bătălii... Când 25 rândul veni la mine, zisei așa: sînt acum patru ani, domnilor, de când gustai, pentru prima oară, din arborel științei binelui și-al răului. O mamă avea o fată. Și mama și fata seșeau într-o casă de lângă a tătâni-meu. Le vizitam. Amorul platonice cu fata merse 30 prea departe. „Pe la miezul nopții, zise ea, vino prin fereastră în odaia mea.“ Cine mai știe cum s-a întâmplat, că mama, pândindu-ne, a auzit cuvintele fetei. La ceasul hotărât, găsesc fereastra deschisă, sar în odaie, întreb: „Tu ești aice, Emilio?“ Îmi răspunde o șoaptă: „Vino încetișor!“ Ne culcăm. Rezultatul vă este cunoscut, domnilor, dar ceea nu știți e mirarea mea, când Emilia 35 mă dăscălea: „nu așa... ia așa...“ etc. După trei oare, petrecute într-un extaz nedescris, profesoara mea mă congediază, tot pe fereastră, de frică „să nu se scoale neneaca.“ A doua zi revăd pe adevărata Emilie. Închipuiți-vă împetrirea mea, când o aud

scuzându-se că n-a putut să mă aștepte: „neneaca mă închisese în iatacul său și singură se culcase nu știu unde“. Atunci numai am înțeles cine a fost dascălița mea: mama înlocuise pe fată... Știi oare, domnilor, ce vrâstă putea să aibe curajoasa mamă? Cincizeci și șapte de ani, trei luni și opt zile! Am făcut acest calcul pe baza metricei originale! Un tunet de hohote a răsunat la masă — Beau în sănătatea lui N.N. și a quasi-Emiliei! strigă un student tenor. — Nu mă mai minunează perfecția sa *in arte amandi*: era cine să-l învețe! zise un student bas. — Cine a mai pățit una ca aceasta! țipă un student soprano. — Nu vă mirați, domnilor, întrerupse deodată Tucia, rădicându-se în picioare și ntinzându-mi mâna peste masă. Sîntem frați de cruce cu N.N.: și eu încă dedei peste o mamă în loc de fiică! numai că fata se numea Amalia, iar nu Emilia. De atunci încoace Tucia se părea a fi prietenul meu cel mai intim, deși niciodată nu l-am invitat la masă, din cauză... că bugetul nu prevedea cheltuieli extraordinare.

Peste o săptămână Tucia îmi descopere din amicie o taină, cunoscută de toată lumea, dar care m-a adus mai târziu la descoperirea unei alte, necunoscute de nemine. El avea o amantă de care nu știa cum să se mântuie. „Am promis, zicea medicul nostru, că o voi lua a doua zi după doctorizarea mea... am promis înaintea marturilor... înțelegi, c-ar fi o neiertată nebulie din partea mea de a-mi închide viitorul pentru totdeauna... Ea-i cusutorită... cum oare să facem?“ „Pentru ca să te pot sfătui în cunoștința cauzei, ar trebui s-o văd, să-i pătrund caracterul...“ „Pătrunde, frate, ce-i vra! aș fi fericit de i-ai plăcea...“ „Și de m-ai putea prinde?“ „Pro forma“ „Hai la dans!“ — Sofica era o frumoșică, copilă de șasesprezece ani, delicată, melancolică, sentimentală. Ea iubea pe Tucia ca o nebulă. Dintru-ntăi, voiam s-o curtesc; dar văzându-mi munca zădarnică, mă hotărâi cu o generozitate cam silită, a fi numai amicul biete fete, cel puțin pînă la o vreme. Peste o bucată de timp, Sofica se-nbolnăvește. Viind tocmai atunci, din întâmplare, eu mă așăzai într-o cămăruță învecinată, cu capul plecat pe mână, pentru a nu auzi de aproape vaietele copilei și plânsul mamei. Intră Tucia, scrie o rețetă și trimite pe bătrâna la spițerie. — Să iai, dragă Sofică, câte o linguriță de ceai la jumătate, numai decît la jumătate de oară; iar eu mă duc, voi veni deseară, mă grăbesc. Zicând

acestea, Tucia sărută pe Sofica și ieși, fără a fi visat măcar despre prezința mea. După ce se-ntoarse mama cu un șipușor, ieșii și eu, promițând a reveni cât mai curînd. Peste o zi mă abat la Sofica; ea era moartă! Pe fereastră se afla șipușorul cu rețeta deasupra. Azardul m-a împins a-mi arunca ochii pe eticheta șipușorului: *câte o linguriță de ceai dimineata și seara*. Crima lui Tucia apărură întreagă înaintea ochilor mei. Îmi adusei aminte cuvintele lui: nu știu cum să scap de ea! Fără a rosti un cuvânt, mă zvârlii din odaie afară și mă repezii drept la locuința lui Tucia. „Știi totul, Tucia! Știi totul!“ „Ce fel de tot?“ „Sofica a murit!“ „Fatalitate! o iubeai?“ „Să iai, dragă Sofică, câte o linguriță de ceai la jumătate...“ Aici Tucia a sărit din scaun ca opărit și m-a apucat de mână. „Cine ți-a spus aceste cuvinte?“ „Mai știi și altele: câte o linguriță de ceai dimineata și seara...“

Alergînd în goana calului de la Sofica la Tucia, eu mă aflam sub înrăurirea unei voci interne, strigînde: răzbună peirea nevinovatei jertfe. Eram o simplă uncaltă a simțimîntului. Cugătarea n-a avut nici o parte, cât de mică, la purtarea mea, pînă la minutul când mă văzui față cu Tucia și pus în trista alternativă: sau de a-l acuza înaintea dreptății, cerînd autopsia răposatei, sau de a mistui în sînu-mi cunoștința crimei, devenind părtașul ei prin interesata mea tăcere. Presupunindu-se că legile vor pedepsi pe Tucia, au din aceasta va urma învierea Soficăi? Ca acuzatorul doftorului, în cazul de față, în loc de a câștiga în opinia publică, oare nu voi fi eu încă bănuir pentru nefașonabila mea familiaritate cu nește cusutorite? Și apoi, oare judecătorul nu mă va întreba: „de ce n-ai cercetat rețeta lui Tucia chiar când ai auzit cuvintele lui? de ce o așa idee ți-a venit în cap tocmai după moartea Soficăi?...“ Mi-a trebuit numai câteva secunde spre a vedea realitatea poziției în care m-am vîrât. „Propriul folos mai nainte de toate!“, îmi zisei drept încheiere. „Viața socială decurgînd din combinarea intereselor individuale, urmai mai departe, datoria omului este a-și păzi cămeșă; treaba Provedinții e a face ca păzitorii cămeșilor să aibe nevoie unul de altul. Eu unul mi-oi împlini sarcina; Provedința împlinească-și pe a sa, cum va ști mai bine...“ Acuma înțelegeți în ce mod, îngropînd în mine misterul șipușorului, eu am ajuns a fi creditorul de recunoștință al lui Tucia; un creditor de nu iubit — ceea ce ar fi contra naturii — cel puțin temut și ascultat.

Intrând în salon, văzui numai tot mese de joc. Stosul, piche-
tul, faraonul, vistul, preferansul domneau despoticește această
societate, împăcându-se și urmând unul după altul, ca boierii
Adunării Obștești. Căutând un locușor mai retras, zării într-un
5 colț al odăii pe celebrul *licențiat în litere de la Universitatea de
Marocco*, profesorul de literatură la Facultatea Filosofică, o
personalitate a cărui singură vedere, ba chiar numele, aveau pri-
vilegiul de a face să râdă până și studentul cel mai posomorât din
10 oricare facultate. Vladimir Aleșchin-Uho — așa se numea indi-
vidul — se-ntorsese atunci de curând din străinătate, unde a fost
trimis să studieze literele spre a se urca pe vreuna din cele multe
catedre vacante. După o călătorie de doi ani, el reveni plin de...
știință? ba de colb! Universitatea, în care ar fi studiat, și gradul
lui academic, erau pentru toți o cesticie tot atât de obscură ca
15 patria și epoca lui Omer. Se știa, numai, că-n acea misterioasă
universitate licențiatii în litere sînt scutiți de a ști grecește și lăti-
nește, de unde studenții au dedus cum că ea nu se află în Europa,
ci doară undeva în Africa, bunăoară la Marocco. Se știe, zicea
un burș calamburist, că la Marocco oamenii se îngrijesc mai
20 mult de picioare, decât de capete: de aceea ne vin de acolo
marochinuri bune și licențiați nici de o treabă. La discursul de
deschidere toți ascultătorii au dormit. La a doua lecție erau
prezinți numai patru auzitori. „Studenții mei știu mai mult decât
mine, a gândit Vladimir în gândul său; dar ce-mi pasă! nu vie
25 măcar nici unul: salariul merge înainte!“ Totuși, licențiatul
nostru avea ambiția de a se face cunoscut lumii cu orice preț.
După mai multe răzgândiri, el a găsit o cale sigură pentru a
ajunge la nemurire, și ca literat, și ca patriot. Într-o foaie peri-
odică a început a apărea un șir de foiletoane și de scrisori, în cari
30 Vladimir vorbea despre tot ce știa: adică, vorbea despre nemica.
După aceea, el scoase la lumină o cătime nemărginită de cărți
elementare mici, prescurtate de pre cărțile elementare mari,
făcute de alții. În fine, el a cutezat chiar a deschide un jurnal
literar, în care traducea, ca scrieri originale, articolele *Enciclo-*
35 *pediilor moderne* sau ceva asemenea, presărând ici-colo câte un
cuvânt propriu. În așa chip, toți acei, ce știau și mai puțin decât
Vladimir, îl slăveau ca pe un spirit superior. Pe de altă parte,
iroul nostru s-a dechiarat sprijinitor aprins al nenorociților.
Dindată ce un țăran beat își strica degetul, sau o actoriță fără
talent se pretindea strâmbătățită, — Vladimir făcea o loterie,

alerga prin târg cu bilete, striga, țipa, rădica țara în picioare. „Ce
mare patriot!“, ziceau acei ce-l vedeau cutrierând orașul pe
ploaie, pe jos, fără cortel și fără caloși. Acuma el ședea pe o
canape, gonind cu mâna de la sine fumul, ce se lățea în odaie din
5 cauza numeroaselor țigări: Vladimir nu fuma din moralitate; el
chiar făcuse într-o vreme o lungă lecție, spre a dovedi că între-
buințarea tiutiuului este contra școlii clasice și caracterizează
devergondajul romanticilor. În afacerea care m-a atras de la bal
mascat la Tucia, ajutorul lui Vladimir îmi era destul de tre-
10 buincios. Licențiatul de la Marocco era gazeta orașului. Prin
foiletoanele sale și prin cursurile sale, nu în universitate, ci în
ulițe și-n casele oamenilor, el răspândea toate minciunile, câte i
se spuneau din dreapta și din stînga, îmbrobodindu-le în pom-
poasele haine de *liberalism*, *generozitate*, *abnegație*, *punctul de*
15 *onoare* etc. Eu unul doream ca a doua zi tot târgul să știe despre
duelul meu cu baronul von R. Așadar, abordai pe Aleșchin-Uho.

— Despre ce o să vorbiți în lecția de mâine, domnule profesor?

— Voi continua, domnule N. N., dezvoltamentul nerecusa-
bilei argumentațiuni contra pernicioasei doctrine a sofisticilor
20 realști de a însinua în literatură, primaminte natura ca principiu
de fond și secundaminte spiritul ca principiu de formă.

— Prin urmare, o să cereți ca autorii să scrie nenatural și fără
spirit? Întelesu-v-am oare, domnule profesor?

— Perfeptaminte! Un literator, care se respectă pe sine
25 însuși, trebuie necesarminte a fi ideale, iar nu naturale; grav, iar
nu spirituale.

— Cuvântul *grav* nu este el oare, în teoria d-voastră, totuna
cu *greu*?

— Completaminte; gravitatea fiind naturlaminte opositul
30 levității.

— Cât de rău îmi pare că nu voi putea auzi mâine dez-
voltările acestei minunate lecții! *Vraiment impossible de vous*
entendre! Peste câteva ceasuri pot să fiu rănit sau chiar ucis! am
un duel...

35 La cuvântul „duel“, Vladimir cătă să leșine: făcând un pas
înapoi, el se împedecă de un scaun de paie; scaunul se răsturnă
peste o măsuță de mahon, pe care se afla o urnă de bronz cu vro
cinci sute de cărți de vizită; urna căzu jos pe favoritul lui Tucia,
un urieș motan de Siberie, care [o] rupse la fugă cu coada în sus,
40 asurzind adunarea cu un înfricoșat „mi-a-u“; iar cărțile de vizită

se împrăstiară pen odaie, astfel încât un „consilier de curte“ a nemerit în scuipătoare și un „cneaz“ s-a trezit sub călcâiul unui tânăr zaraf jidan cu straie nemțești, cu favoriți și fără musteți, care striga atunci „banco“! O adevărată revoluție *pentru binele public!*

— Duelurile-s proivate, domnule N. N., începuse Vladimir, revenind din înțepenirea ce l-a fost cuprins și uitându-se la tristețe semne ale opintirii sale.

— Legile, domnule profesor, opresc numai duelurile cu pistol, cu sabie, cu rapieră... ele însă nu prevăd nici o pedeapsă pentru dueluri cu carabină.

— Vă duelați cu carabina?

— Firește! arma cea mai potrivită, când omul se bate pentru *una cara bella!*

— Și cine vi-i antagonistul?

— Baronul von R.

— Romantic și realist efrenat și așarnat! Tuați-l, domnule! Anihilați-l de pre suprafața pavimentului! Un romantic! un realist! Da' care e cauza duelului?

— Baronul a cutezat să fure de la mine papucul amantei mele, o jună... Dar să lăsăm treaba încurcată! Dați-mi voie a vă întreba mai bine dacă nu aveți cumva cu d-voastră un bilet sau o listă de binefacere?

— Trei, domnule N. N.! trei egalmente importanți pentru felicitatea patriii. Un bilet la beneficiul dșoarei Todorov, sublima noastră artistă dramatică, pe care debuie s-o îmbărbătam spre progresul artei în Europa; un bilet de loterie în favoarea unui nefelice sacagiu, voliu să zic apeducător, la care a murit unicul său cal în acoplimentul funcțiunilor sale, atât de utili umanității; în fine, o listă de subscriere pentru instaurarea școalelor de muzică vocale și instrumentale în toate comunele imperiului, spre regenerațiunea moralității popoului.

Am început a căuta pen toate buzunările; apoi zisei cu un aer de desperare:

— Ce păcat c-am uitat punga acasă! Cât de bucuros aş lua și eu parte, mai cu seamă în ajunul unei morți, ce mă va surprinde, poate, peste câteva ceasuri, la toate aceste arhipatriotice și protomorale întreprinderi! În orice caz, o să las o sumă cu adresa Domniilor voastre.

Vladimir s-a uitat la ceasornic.

— *Bonsoir*, domnule N. N. Sper că ne-om mai revedea.

— Dacă mă va cruța soarta armelor.

— De-ți fi tuat, o să deplor evenimentul într-un foileton.

— Îmi veți face o mare plăcere... în ceea lume.

— *À propos*. La câți pași vă duelați?

— La zece, ambele împușcături deodată. Eu unul sum hotărât a înfige glonțul tocmai în nasul baronului... ținta e destul de mare, pot să aleg o mulțime de puncturi intermediare între vârful și rădăcina.

— Tuați-l! tuați-l! e romantic, realist... tuați-l!

Zicând acestea, Vladimir despăru, plămădind deja în capul său drojdiile viitorului necrolog, cu ajutorul căruia numele meu era menit a răsună de la Nistru până-n... Siberia!

După ce toți musafirii s-au împrăștiat unul câte unul, după ce slugile au strâns mesele verzi și lămpile și-au așezat scaunele în jurul odăii; după ce am rămas numai eu, doctorul și motanul, adormit acuma pe sobă, uitând rușinoasa dar sănătoasă fugă, la care l-a silit vitejia lui Vladimir; am povestit lui Tucia scurta mea intrigă cu Mamuca, scopul falsului meu duel cu Feldeșul, și cerui să-mi facă o amputație.

— Amputație? Înnebunit-ai, Spițerule? d-apoi nu ești rănit.

— Vrei să zici, doctore, că am o rană imaginară? Ei bine! fă-mi o amputație tot atât de imaginară! Închipuiește-ți, bunăoară, că vezi o bortă cât colca în fruntea mea, și urmează cu regularitate duple cum te învață chirurgia. Și-apoi îndată, fără zăbavă; sunt acum patru ceasuri și la opt și jumătate trebuie să mă duci acasă în cupeaua ta, lungit fără mișcare ca Gustav Adolf după bătălia de la Lützen. Apucă-te! *Parbleu!* Mamuca mă așteaptă, cum te aștepta într-o vreme răposata Sofică...

Numele Soficăi a produs un efect nedescris. Din negru, Tucin deveni rădăciniu. Fără a întâmpina prin un singur cuvânt, el ieși în odaia de altăture, aduse un plastir, o bucată de pânză ceruită și bortelită ca o sătă, corpii, comprese, bandaj... și peste câteva minute eram îmbodolit la cap ca un pașă turcesc cu trei cozi sau, cel puțin, cu o coadă, și mă studiam cu mulțumire pe mine însumi în toate oglinzile salonului, zicând, ca junele d. Maiorescu, filosoful de la Banca Moldovei: „lumea este o iluziune!“ Erau doi inși amputați, unul în oglindă, celalt înaintea oglinzii... și nici unul rănit!

— Mai trebuie ceva, Tucia! Sum prea rumen la față pentru un rănit în frunte! N-ai cumva vro biloseală?

Doctorul aduse un șipușor cu pravuri și mă prefăcu într-o mumie din timpul lui Ramses: mă văzui galbân ca și când îmi mai rămâneau numai trei secunde de viață.

— Îți mulțumesc, frate Tucia. Sum obosit și picur de somn. Unde mă culci?

— Patul te așteaptă în ietacul meu; te previn însă că, cu capul strâns cum ești acum, o să ai nește visuri prea poznașe.

— O să ne văz spânzurați pe amândoi, iubite, ca cei doi tâlhari din *Evanghelie*; și, adevăr grăind, nici suntem cu mult mai buni!

— De ar trebui spânzurați toți câți ne seamănă, crede-mă că n-ar fi cine să ne spânzure!

— Vrei să zici că toți sunt deopotrivă răi?

Când omul e trudit și adoarme așa-zicând în picioare, un son sau o idee, ce-i lovește auzul sau mintea, devine pentru el ca un punct central, în jurul cărui el rotește și se învârtă, întocmai ca fluturul atras de focul lumânării. „Toți sunt răi... toți sunt răi...”, repeta cugetul meu, pe când trupul mi se răsfăța pe puful așternutului și ochii se închideau supt îmbrățișarea pleoapelor.

Mă visam că dorm cu fața în sus; când deodată mă simt pe mine însumi deșertat ca prin o mașină pneumatică; ceva mi-a lipsit; o suflare ușoară și dulce s-a rădăcat dinîntre pân'la gâttele meu, apoi se săniă de-a lungul limbii, şuieră pen dinți și ieși afară.

Gândeam să mă deștept pen vis; dar apoi mă răzgândisem, zicându-mi cu curiozitate: ian să vedem ce-o să mai fie de acum?

Suflarea, tâlhărește fugită din peptul meu, dintru-ntâi pluti deasupra-mi în armonioase unde, ce păreau că șopteau: aa-bebe-cece-dede...; apoi îmbracă chipul unui micuț îngerăș cu aripioare de vrabie, și, așezându-se obrăznicește pe vârful nasului meu, începu cu mine o conversație foarte serioasă.

— Cine ești? întrebai cam cu ciudă pe îndrăznețul călăreț?

— Sum inima ta, păcătosule!

— Mi-ai răspuns, prietene, prin două gogomănii deodată, încât nu-mi vine a crede ca să fii tocmai a mea. Dentâi, m-ai făcut păcătos, pe când păcatele sunt însușite inimilor, și, prin urmare, am conținut a fi păcătos, dindată ce ți-a plesnit gustul a

pribegi din mine. Al doile, îmi zici că ești o inimă? Dar știi tu, neprocopsitul, ceea ce vra să zică o inimă? Ascultat-ai tu vro lecție de a filosofilor Facultății Filosofice? Înțeles-ai tu, cap sec ce ești, că o inimă este *πνεύμα* sau *animus*? că *πνεύμα* sau *animus* se subdivide în *νοῦ* sau *mens* și în *ψυχή* sau *anima*? că *νοῦ* sau *mens* este inima gânditoare și *ψυχή* sau *anima* este inima simțitoare? Cum dar putut-ai tu să-mi răspunzi mic, unui student din anul al doile, o dobă de carte, prin substantivul „inimă”, fără a adăugi unul din cei doi adiectivi „gânditoare” sau „simțitoare”?

— Vorbești din scripte, iar nu din natură, îmi întâmpină îngerășul meu, bătându-mă înfricoșat cu călcăile sale în nările nasului. Inima e una ca și adevărul; inima e și gânditoare, și simțitoare, fără ca aceste epitețe să facă parte din definiția ei; inima e elementul cel bun al omului: bunătatea e ceea ce o caracterizează, fie bunătate simțitoare, fie bunătate gânditoare. Eu sum bunătatea ta; și fără mine nu ești decât un păcătos.

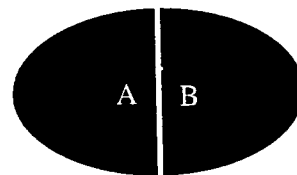
— *Ergo*, vârî-te înapoi în mine pentru ca să mă sfințești!

— N-oi putea să te sfințesc întrucât mă vei asupri prin răutatea trupului tău...

— Apoi, de, dragă! sum la trup așa cum m-au făcut mama și cu tata!

— Ascultă-mă cu aceeași atenție cu care ai ascultat lecțiile filosofilor Facultății Filosofice, și atunci vei percepe că nu-ți cer nemica cu neputință. Omul se alcătuiește din două elemente extreme: inima sau bunătatea și trupul sau răutatea. Între aceste două capete, se află voința sau individualitatea, *το, ego, le moi, das Ich*, cum ziceți voi, pedanții!

Aci îngerășul zbură de pe nasul meu, luă de pe masă un condei și o bucăciță de hârtie, scrisă un pic și, așezându-se apoi turcește pe bărbia mea, îmi arătă următoarea figură:

— Iată un elipsoid; forma mișcărilor universale în genere și ale celor omenești în parte. Diametru desparte cele două

elemente de mai sus: bunătatea sau hemisfera A și răutatea sau hemisfera B. Puncturile A și B sunt putincioasele focuri ale elipsoidului. Într-unul din ele trebui să reșadă voința omenească, care-și poate alege locul duple plac. Dacă ea reșade în A, bunătatea predomină asupra răutății; dacă ea reșade în B, răutatea predomină asupra bunătății. Eu pretind de la tine ca să-ți muți voința în punctul A, care sum eu.

— Ești egoistă, dragă inimioară! Totuși teoria ta mi-ar plăcea prin geometricitatea sa, de n-aș ști, mândruța mea, că teoriile cele mai simetrice sunt tot încă numai teorii. Învață-mă dară cum s-o pun în practică. Iată greutatea!

— Întreabă pe Ivan de Fellow-schmutzig-nadie, care locuiește pe piscul Monte-Bianco în munții Tibetului.

Zicând aceste, îngerașul redeveni suflare și se grăbi a intra înapoi în mine; fiind însă că țineam gura închisă, el lesne își făcu drum prin nas; am strănutat și m-am deșteptat... se înțelege tot pen vis.

Mă văd în odaia lui Tucia. Doctorul se ocupa cu o operație neauzită în analele chirurgiei. El tăia un om viu în bucăți mici și arunca fărâmurile într-un mare cean cu apă clocotită.

— Ce faci acolo, măi Tucia?

— Am tăiat un subiect.

— Pentru ce?

— Ca să ferb din el o otravă.

— Pentru cine?

— Pentru un alt subiect.

— Ai vrun cal de călărie?

— Îi bolnav de arici; dar ce-ți trebuiește?

— Vreau să plec în Tibet.

— Numai atâta? apoi încălecă motanul meu.

Deodată văzui pe motanul siberian al lui Tucia crescând cu o răpejune nenchipuită și prefăcându-se într-un uriaș tigru tibetan. Îl încălecai și... pe aici mi-i drumul!

Ieșind în uliță, motanul-tigru se uită pe rând în patru părți opuse ale lumii; apoi ținti ochii spre apus; începu a se rădica în aer; și la fugă, la fugă, la fugă! D-apoi ce fugă! Deasupra mea pluteau norii; dedesuptul meu vedeam apărând și despărând într-o măreață panoramă Germania, Franța, Oceanul Atlantic, Brazilia, Oceanul Oriental și-n fine iată-mă-s în Tibet, înaintea

unui creștet de munți, în mijlocul cărora se înălța un pisc colosal de marmură albă, purtând pe o coastă următoarea inscripție românească, cu litere negre și cu ortografia ardeleană:

ICI.

LVMINA. PERDOMINIREA. BVNETATEL.

IVANV.DE. FELLOWV. SCHMVTZIGV. NADIE.

ECCE.

În adevăr, în fața mea, pe vârful piscului, ședea un individ gol ca în ziua nașterii. Înaintea lui se afla un copaci, de pe care cădeau neconținut fructele cele mai alese, și o cascadă, ce revărsa în jur băaturile cele mai plăcute. Individul tot muta capul din dreapta în stânga și viceversa, ca pendula unui ceasornic. Când capul se pleca în dreapta, omul deschidea gura, în care pica de pe copaci câte un ananas sau ceva asemenea; când capul se pleca în stânga, gura iarăși se deschidea, primind de la stropiturile cascadei câte o dușcă de șampanie sau iohannisberg.

— Bună ziua, domnule gimnosofist!

— Hm! ce cați p-acilea?

— Am venit să vă întreb despre modul prin care ați izbutit ca să covârșeașcă în Domnia voastră bunătatea asupra răutății, inima asupra trupului?

— Depărtându-mă de la oameni, neneo! Trăind la un loc cu alții, te faci lup; trăgându-te la singurătate, redevii oaie, căci nemine nu te mușcă și n-ai pe cine mușca!

— Bravo, *confratello*! de acum înainte mă așez și eu pe acest pisc! Ian să vedem, buni-s ananașii? bună-i șampania?

Abia rostii aceste cuvinte, cum filosoful îmi și întipărise o palmă de cele voinicești, ce mă făcu să mă alunec și să cad de pe pisc într-o prăpastie adâncă de nouă mii de metri, în fundul cării miauna și rânjea dinții motanul, îmbrăcat în haine de călugăr! De durere și de spaimă m-am trezit, m-am trezit în realitate... Soarele era sus și Tucia își pomăduia mustețile înaintea oglinzii, cântând o arie din *Così fan tutte*.

— Sunt opt oare. Trăsura ne așteaptă. Îmbracă-te, leneșule!

— De ai ști, Tucia, ce vis am visat! Curat o pagină din Hoffmann sau din Edgar Poe!

În acest minut un jandar aduse lui Tucia două scrisori: una de o mărime și culoare ordinare, alta în o mică copertă trandafirică și pecetluită cu o inimă de bulină. Doctorul deschise pe cea dentăi și citi cu glas:

5 „Iubite Esculape!

Femcia mea se află un *peu mal* de câteva zile, simte *une migraine terrible*; găsește dară *là-dessus* o oară liberă *pour la voir*.

Al Domnii tale amic și serv

10 Osip Pojarov“

— Aha! te cheamă polițmaistrul *pour avoir sa femme là-dessus*; pesemne tulumbele agiii nu mai ajută a stinge focul cucoanei! Ian citește și scrisorica: ghicesc de la cine-i.

15 — Spune că oi veni la 9 și jumătate, zise Tucia jandarului, care ieși îndată, cu toată vederata sa dorință de a studia mai îndelungat cadavroasa mea față și legătura de la cap.

— Ascultă, bădiță, urmă el către mine, eu ți-oi citi răvașul, nu-i vorbă; însă te rog din amicie, să ții secretul.

20 — Firește! Cum se țin toate secretele de amor între prieteni. Tucia amiroși scrisoarea, zicând: „*mille fleurs!*“ și apoi citi:

„Tiranule!

Văd cum mă răsplătești pentru sacrificiile mele. Iată o săptămână de când nu mai vii. Te aștept sau... te voi disprețui!

Până acum, a ta credincioasă

25 Fani

Post-scriptum. Știi că Osipul nostru se duce la agie de la 9 ceasuri. Te sărut de o mie de ori, scumpul meu Niculiță!

F.“

30 — Scrisorile părechii polițienești ne sosesc foarte la timp, zise Tucia după o pauză de răzgândire. Falsul tău duel și imaginara ta rană o să facă numaidecât o mare zvonă pen târg, deci, pentru ca să nu urmeze cumva vro cercetare legală, eu voi căuta să previu pe Pojarov, cum că totul e o șagă, un rămășag, o jucărie... Gânditu-te-ai la aceasta, bre?

— Ba n-am avut când, fârtate; și mă-ncredințez că eram să fac cât pe ce o strașnică dobitocie, cu toate că sum legist! Ar trebui să previi pe procurorul... ești oare bine cu dânsul?

5 — Sum cât se poate de bine cu soru-sa, pe care o curarisesc de nouă luni... Despre partea lui, fii liniștit!

Tucia sună clopețelul.

— Tu, Gherasime, și cu Gheorghie veți merge cu mine; după ce vom ajunge la casa d-sale, îl veți scoate din cupea și-l veți duce pe sus, ca și când ar trage de moarte. Mă-nțelegi? zise el camerdinerului, care îl asculta cu gura căscată, ca pe un predicator lătesc de la biserica papistașă. Hai acum! adause Tucia către mine, și am ieșit. Șezând în trășătură, am improvisat următorul cântec în felul tuturor improvisațiilor:

15 Dracul petrecând pen lume,
Și-a făcut un groaznic nume:
Toți fugca, fugca, fugea,
Cum de dânsul auzea!

În sfârșit, de ciudă mare,
El se zice bolnav tare,
20 Și lungindu-se pe pat
Pelea popii a și dat!

Oamenii cu bucurie
S-au grăbit pe loc să vie,
25 Și-ngropându-l cu alai,
L-au trimis departe-n rai!

De atunci, cu oca mică
El se primblă fără frică;
30 Și lucrându-și după plac,
Strigă: „doară nu sînt drac!“

— Ghicești oare, măi Tucia, de ce dracu-l a înviat?

— De pildă?

— Pentru că nu luase doftorii!

35 Aci am ajuns la poarta casei dnei P.

Până acum n-am avut trebuință a descrie edificiul respectabilei mele gazde și personalitățile celorlalți chirigii amabili ai

mei megieși. Urmând metodului matematic, am definit mai-nainte de toate centrul: de aci nu-mi va fi greu a prembia o rază împrejur, din punct în punct; și-ndată veți avea o cercuferință!

Zidirea întreagă se alcătuiă din rândul de jos, rândul de sus și o mansardă. În rândul de sus locuiam peste sală eu și însăși stăpâna casei cu prăsila. În rândul de jos se afla sub mine o bacaliță, văduvă după trei bacali, de la care toți studenții cvartă-lului luau pe datorie țări, sardele *e tutti quanti*; sub dna P. — un francez parfumar, cu soția sa, șapte fete și trei băieți, vrâstați treptat, începând de la patru luni și până la nouăsprezece ani. În mansardă petreceau cu locuință, deasupra mea, două modiste nemțoaice, a căroră etate se număra numai de când veniseră din străinătate, și deasupra dnei P. trei studenți de la școala veterinară.

Când cupeaua lui Tucia s-a oprit la poartă, parfumarul, *Monsieur Jules*, deschise ușa, scoase capul de la care se răspândeia mirosul a nu știu câte sute de esențe, își apăsă pe ceafă scufica de lână albastră, și rosti cu un aer de Talleyrand: „*Ça doit être que' que chose!*” Tot atuncea o mână nu tocmai de cele mici a început a șterge de sudoare unul din geamurile la o ferestruică a mansardei, și apoi zării migăind ca în lampa magică figura unei din modiste, *Fräulein Gretchen*, cea cu ochi-de-bou, duple cum bunicul Omer numea pe blonda Minervă.

Gherasim al lui Tucia deschise porțița cupelei.

— Mai încet! strigă doctorul. Nu vezi în ce stare se află rănitul, dobitocule! *Mon cher monsieur Jules!* adause el către parfumarul. *Prêtez-nous votre secours! O mon Dieu! quel malheur!*

— *Que vois-je! M'sieur Toderitza blessé!*

În acest minut amândouă modistele, tustrei veterinarii, proprietărița țârilor, cei zece moștenitori ai parfumeriilor cu mancele și muma lor, Cati și feciorul meu erau deja afară!

Bietul Fedor, ce-și închipuia acum pe stăpânul său în gura morții, își frângea mâinile și-și smulgea părul, aducându-și aminte, pesemne, că răposatul nu-i plătitise leafa pe trei luni.

Veterinarii au început a explica modistelor diferența dintre un om rănit și un câine împușcat.

Frânțuzimea năcăjea pe Tucia pentru a afla *le pourquoi* a ranei.

Cati alergă ca o căprioară sus și se-ntoarse cu dna P. și Mamuca.

Dar sârmana ducă nici a avut când să zărească bine pe cavalerescul său apărător de la balul mascat: ea a leșinat pe pragul ușii căzând fără simțiri pe scară; și îndată grupa privitorilor s-a împărțit în două: modistele, băcălița și francezele au rămas lângă mine, veterinarii și francezii s-au aruncat să ajute pe Mamuca, atracția sexului fiind o lege fizică ca și atracția newtoniană!

Gherasim m-a rădicat [de] suptsuori, Gheorghe m-a luat de picioare, Tucia îmi sprijinea capul, *Fräulein Gretchen* îmi ținea mâna dreaptă uitându-se cu o nespusă îngrijire plină de o sensibilitate curat nemțească la bandajul meu; *Fräulein Annchen*, modista cea mai tânără, bălaie ca un *pudel*, îmi ținea mâna stângă, strângând-o convulsiv din o prea mare simpatie. Francezele ciripeau; bacalița fosăia; cu astfel de alai am fost scos din trăsură. Mamuca, Cati și dna P. se făcură deja nevăzute o dată cu partea bărbătească a societății. Cu ochii aproape de tot închiși, fui suit în odaia mea și lungit în așternut. Tucia a rugat apoi pe toți să iasă, a tras zăvorul ușii, și am rămas numai [noi] doi.

Nebun de bucurie, am sărit din pat.

— M-ai îndatorit, Tucia, până la mormânt! îi zisei, sărutându-l în gură cu încântare. Ha, ha, ha! eram să mor de răs... nu de rană! De-acuma mă dezbrac și mă culc. Tu să treci la dna P. și s-o rogi a mă priveghea în lipsa ta. Apoi du-te la Aleșchin- Uho și povestește-i duelul cum vei ști mai bine, încredințându-l totodată că rana fiind de moarte, voi putea trăi cel mult până mâne. *À propos*, să nu uiți pe polițmaistrul și pe procurorul.

— Las' pe mine!

— Poate ți se va înfățișa prilejul de a șopti vro două cuvinte la urechea Mamucăi. Spune-i că prezintă sa mi-ar ușura dureră... că-ți e cunoscută cauza duelului.

— Și celălalte!

Eram deja dezbrăcat și întins pe perne, când Tucia luă ziua bună, îmi dori ispravă și ieși.

Fedor, intrând pe vârful degetelor, se apropie de mine.

— Cuconașule!

— Of!

— Cuconașule!

— Uf!

— Cuconașule!

— Ah!

— Cuconașule!

— Tu... ești... cheamă... pe... Ca-a-ti... Oh!

Fedor reveni peste un minut cu slujnica dnei P.

Făcui lui Fedor semn cu mâna ca să iasă.

— Ce nenorocire s-a întâmplat cu d-voastră, domnule!
a început Cati, ștergând lacrimile ce-i curgeau din ochi, ca și
când ea ar fi mâncat o oca de hrean. Cine ar fi crezut! De-ați ști
cât de tare suferă duduca! D-ei, de aseară, mi-a spus tot; n-a
dormit toată noaptea..., astăzi văzându-vă rănit a leșinat; se pare
c-o să aibe friguri, de slăbiciune nu poate sta în picioare...
Doctorul care v-a adus pe d-voastră îi rânduiește acum nește
doftorii...

— Doftorii?

Eram cât pe ce să mă arunc din pat, auzind despre doftoriile
lui Tucia și reamintindu-mi în clipeală istoria Soficăi! Cu mare
ce m-am putut stăpâni, și urmaș cu vorba mai liniștit, trăgând
glasul, „cu limba de moarte”:

— Dra-gă... a-du... rețe-ta... s-o... vād... ca... să... nu... știe...
nime... De-ar... veni... dudu-ca... de... seară.

Sprintioara Cati n-a zăbovit a-mi aduce rețeta. Fiind prea
bolnav pentru a o putea lua în mână, rugai pe frumoasa mea ca
s-o ție înaintea ochilor și apoi citii:

Rp. Ambræ levant.

Scrup. j.

Pulv. Cantharid.

Scrup. jβ.

Acet. jβ.

Drachm. morph..

Sacchar. albi.

Unc. j.

M.f. atque divide in XII partes aequales.

D.u. La ceus un praf.

18 / 7/XII Dr. Thuttscha.

Admirai trei lucruri în această scurtă rețetă: iscălitura
doctorului cu cinci consune la mijloc pentru a exprima un singur

son; clasicitatea latinității doftoricești fără finale, și noul metod
pentru a înlătura urmările leșinului prin „gândaci de turbat” și
celelalte leacuri de același soi!

— Tucia mă întrece în violenție! gândisem eu atunci. Mie
unuia nici mi-a fost venit în cap să-mi înlesnesc biruința Mamu-
căi prin mijloace medicale! Iată o slujbă nepoftită, însă foarte
bine primită.

— Gră-bește-te, dra-gă Ca-ti. Ia spi-țe-ria...

De aci înainte, din nenorocire, lipsește urmarea manuscrip-
tului lui Toderiță N. N., colegul meu la Universitatea de la
Harkov în Rusia și care, într-un paroxism de mizantropie, s-a
împușcat aice în leși, sunt câteva săptămâni, a doua zi după ce
se cununase cu o duducă înzestrată cu cincizeci mii de galbini
în numărătoare.

Duduca Mamuca s-a găsit pe masa ucisului, într-o copertă
cu adresa mea și cu următoarea scrisorică:

„*Prietene!*

Ești compatriot și tovarăș al meu; ești cam literat; vei fi și tu
mizantrop ca mine, o prevăd de pe acum; așadar, nemine nu
este mai capabil de a mă înțelege și a completa începutul acestor
memorii, ce eu singur nu le-am putut sfârși, viața devenindu-mi
prea amară.

În așteptare, ca să-ți vie și ție gustul a te împușca, al tău *T. N. N.*”

Am primit cu bucurie amicală însărcinare și m-am grăbit a
aduna din suvenirile mele și din hârtiile postume ale lui Tode-
riță, știri despre ulterioarele sorți ale Duducăi Mamucăi,
dna Ana P., Victoria Przikszevska, baronul von R., doctorul
Tucia, Vladimir Aleșchin-Uho etc., etc.; ba încă și despre famo-
sul motan siberian; din cari pe unii cunoșteam de mai-nainte în
persoană sau prin renume.

Mamuca a căzut în capcana lui Toderiță în însăși ziua în-
chipuitului duel cu baronul von R. Rețeta lui Tucia, afionul și
gândacii de turbat, a fost de mare ajutor în această împrejurare.

A doua zi Toderiță s-a sculat teafăr din pat; însă n-a ieșit,
pentru buna cuviință, vro trei zile de acasă și a păstrat cu sta-
tornicie legătura de la cap. Aceste trei zile, sau încălce câte o

jumătate din ele, au fost pentru el un adevărat paradis al lui Mohamet!

La a patra zi Mamuca începu să-i vorbească despre „necesitatea căsătoriei”.

— Ai uitat, iubito, că nu am vrâsta legiuită? Să mai așteptăm un an.

— Făgăduiește-mi înaintea mamei că mă vei lua; nu-ți cer alta, scumpul meu!

— Apoi lasă; chiar mâne voi vorbi cu cucoana Ana.

După-masă, Toderiță își dezlegă capul și a alergat la baronul von R.

— Ei bine! este ceva nou, Spițerule? Tot târgul vuieste despre duelul nostru și despre rana ta. Văzut-ai astăzi pe *mademoiselle Marie*?

— Ai un noroc fabulos, Feldeșule!

— Sfârșește!

— Așteapt-o astăzi pe la unsprezece deseară în odaia mea.

— Pe dânsa?

— *Parbleu!* ți-am spus o dată!

— Nu glumești?

— O să vie cu siguranță, totuși...

— Totuși?

— Să nu cumva să aprinzi lumânarea!

— Oare sum așa de urât?

— Ar fi greu ca să te poată măguli cineva în această privință!

— Fie cum vrei; mă învoiesc; n-am ce face!

— Mai este ceva.

— Spune deodată.

— Să nu vorbești cu dânsa.

— Nu te pot înțelege!

— La *bal-masqué* toate glasurile sunt acoperite și se par a fi deopotrivă; acolo, supt mască, ai putut scăpa cu una cu două... dar trebui să-ți spui cu franchețe, că ai o voce foarte dizarmonioasă și mă tem ca domnișoara să nu se sperie! e cam deprinsă a leșina.

— Și-apoi așa are să fie totdeauna?

— Ba numai la început, bădio; până ce-ți vei face o cale bătută...

— Primesc și aceasta; însă, dacă ea singură va începe a vorbi?

— Urmează-ți drumul înainte fără a răspunde!

— O dragoste originală!

— Cu atât mai bine: te lauzi peste tot locul a fi de școala lui Byron și-a lui Victor Hugo.

— Dar tu unde vei dormi? Eu unul te previn că-mi păstrez postul până dimineață.

— *A la bonne heure!* cu mă voi tupila unde va da târgul și norocul!

Baronul, parfumat ca o calfă de neguțitor, intră într-*amurgul* în apartamentele lui Toderiță unde l-aștepta Fedor, prevenit de către stăpănu-său, pe când însuși Toderiță juca în biliard, palavragea și râdea ca un nebun, și curțenea trei arfiniste în cafineaua „*Château aux fleurs*”.

La unsprezece oare punct, Mamuca ieși pe vârful degetelor din odaia sa, trecu cu mare pază coridorul, deschise încetșor o ușă și... iat-o cuprinsă în brațele baronului. Tot atuncea, Toderiță ieși din „*Château aux fleurs*”, cântând:

„*Marlborough s'en va-t-en guerre,*
Miroton.....”

După ce se sui pe scară, irolul nostru avea înaintea sa două uși: cea din dreapta ducea în odăile lui, cea din stânga în odăile dnei P. El se oprește, se pare a sta pe gânduri, apoi bate de trei ori la ușa vechii actorițe, care odihnea acuma de un ceas în sânul Morfeului.

— Cine-i acolo? răsună dinîntul o voce speriată.

Toderiță deschise ușa și dna Ana îl cunoscu la slaba lucire a candeliei denaintea icoanei Sântului Metrofan, un sfânt rus, lucru de mirare!

— Ce să fie, domnul meu? o tragedie!

— Ba numai o melodramă, doamna mea!

Toderiță îi arătă cu mâna patul Mamucăi.

— Unde-i Maria? O, Doamne!

— Fiica d-voastră e în odaia mea, dezmerdându-se nițel cu baronul von R.

Doamna P. sări din pat uitându-și de tot costumul de noapte, vreau să zic lipsa costumului, și se repezi la ușă.

Toderiță o reținu.

— Încă un pas și-ți perde pe sărmăna fetiță, care se află
5 acum foarte înaintată pe calea norocului.

— Adevărat spui! voi strânge toți chirigiții, voi intra cu marturi...

— M-ați înțeles de minune; însă mai este ceva la mijloc. Mai-nainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea și chiar acum
10 ea își închipuiește, pe-ntunerice, că se află lângă mine! Eu am vândut-o baronului, am vândut-o, doamna mea, după ce m-am folosit deplin de brânduja marfei! *Nécessaire*-ul de abanos a fost din partea baronului, și eu l-am prezintat în numele meu; duelul de mai deunăzi a fost o poveste; în sfârșit, am întrebuințat
15 mii de violenții pentru a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebuie s-o știe! Căutați ca Maria să nu mă deie de gol: altfel, ea este perdută!

Dna Ana izbi ușa și zbură pe scara ce ducea la mansardă; de aci ea se pogori în rândul de jos, și-n câteva secunde reapăru
20 însoțită de două modiste, trei veterinari, bacalița și *Monsieur Jules* cu tot neamul! Se înțelege de la sine că hainele nocturne ale acestei societăți nu erau nicidecum „ca într-o zi de sărbătoare“.

Toderiță redeveni nevăzut: el merse liniștit înapoi la „*Château aux fleurs*“ pentru a sfârși o partie de piramidă, cântând, astă dată: *Te souviens-tu? disait un capitaine...*

Când gloata chirigiilor d-nei P. se ivi cu o mulțime de lumânări înaintea baronului și a Mămucăi... simțul de pudoare și frica legii de presă nu-mi permit a descrie starea în care se afla
30 tocmai atunci fericita păreche. Ovidie a zugrăvit-o de mult lătimește:

„*Nunc juvat in teneris dominae jacuisse lacertis;
Si quando, lateri nunc bene juncta meo est...*“

Duduca a leșinat, dupre obiceiul pământului. Feldeșul se învălătuci în odial, se sculă în picioare ca statua lui Dante, și începu:

— Protestez...

Nu știu ceea ce s-a petrecut mai departe, afară numai de rezultatul care a fost îndatorirea baronului de a lua pe Mamuca de soție.

Pe la două după miezul nopții, Toderiță, obosit ca un cal de
5 poștă și tăcut ca un pește, reîntră în stăpânirea apartemenților sale, porunci lui Fedor să afume în toate colțurile ietacului, și adormi apoi, plănuind modul în care o să vorbească de acum înainte cu baronul, cu Mamuca, cu Victoria etc.

Feldeșului nici în cap i-a plesnit vreodată să se îndoiască de
10 bunacredința a amicului său, interesul dnei Ana și al Mamucăi a fost, firește, de a nu-l dezminți în această privință. Peste o săptămână baronul zise adio universității și se cunună cu duduca. Toderiță a asistat la biserică, a jucat și a băut la nuntă, a fost cel întâi a fericii pe tineri.

Oricât de nepăsător în alegerea mijloacelor, iroul nostru avea o inimă bună. Cununia Mamucăi era o fatalitate pentru
15 vechea amantă a Feldeșului, și el, Toderiță, se simțea a fi singura cauză a fatalității. Peste câteva zile, el vine la noua baroneasă, pe când bărbatul ei nu era acasă.

— A, vicleanule! tot nu mă uiți?

— Nu uit niciodată pe amicii mei și tocmai de aceea am venit la tine cu o rugămintă.

— Refuz, orice să fie.

— Vom vedea, cucuță, dacă ți-a da mâna. Mai-nainte de a te
25 lua, baronul a avut o întreținută...

— Și d-ta cutezi să-mi poveștești nește asemenea mârșăvii?

— Fără „d-ta“ și fără „mârșăvii“, dragă baroneasă: ne cunoaștem de aproape. Așadar, biata întreținută, *la povera ragazza*, a rămas acum din pricina ta lipsită de pâine și murind de foame. Păcat! Cer de la tine, de la d-ta, de la d-voastră, să faci sau să
30 faciți ca baronul să-i dea pentru asigurarea viitorului trei mii de ruble!

— Și oare cum crezi tu că eu voi să stăruiesc în favorul unei...

— Te-ntreb o dată pentru totdeauna: vrei sau nu? da sau ba?
35 — Nu; de o mie de ori, nu!

— Chiar astăzi voi descoperi Feldeșului adevărul intrigii noastre: ne vom bate, vei rămânea poate văduvă... ți-u prea puțin la viață!...

Toderiță s-a sculat și voia să iasă.

— Oprește-te! încă un minut! cât ești de barbar!

După mai multe vorbe și răzvorbe, Mamuca s-a îndatorit a storce de la bărbatu-său cele trei mii de ruble. Toderiță a fost

înșărcinat din partea Feldeșului a duce banii la Victoria.

Peste nouă luni după acest eveniment, frumoasa lească a născut un fiu, care s-a botezat supt numele românesc de Șerban.

Victoria n-a știut niciodată cine a fost masca în palton, care a amăgit-o așa de cumplit. De câte ori ea povestea noului său

amant istoria balului mascat, el zâmbea și zicea cu indiferență:

— Mare blăstămat, lua-l-ar toți dracii!

Toderiță n-a trăit cu dânsa mai mult de un an și a lăsat-o, drept moștenire, lui Tucia. Într-o zi, când Victoria era dusă

de-acasă, doctorul deschise cu o cheie falsă sipețelul de supt pat, scoase cele trei mii de ruble și n-a mai dat ochii cu săraca jertfă.

Astăzi ei se judecă. Cu acest prilej, un mare număr de învinovățiri, până acuma dosite, s-au grămadit asupra capului lui Tucia. Unii zic că el se va osândi la lucrări publice; alții susțin

cum că va scăpa, fiind sprijinit de cucoanele cutare, cutare și cutare.

Motatul lui Tucia a murit, sunt trei zile, în urma unui înfri-

coșat complot guzgănesc: doctorul socotește aceasta de rău ogur!

Vladimir Aleșchin-Uho, unul din apărătorii lui Tucia pe

calea publicității, urmează a scrie foiletoane.

A treia zi după cvasi-duelul lui Toderiță cu baronul von R.

apăruse în foaia „Adevărul” următoarea scrisoare a lui Vladimir, ascunsă sub pseudonimul literei S, celei cu două fețe sucite:

Am scris continualminte contra romantismului; am predicat continualminte contra romantismului; leptorii noștri pot dară espepta că și cu această ocaziune nu ne vom abține de a scrie și de a predica contra romantismului.

Romantismul și, principalminte, acea frapțiune a lui, ce se denominează *realism*, e plaga societății noastre. Ea pretinde a fi

eco al naturii, uitând că omul e microcosmul macrocosmului, după cum zice Spinoza, și, prin consecință, natura e absurdă.¹

Duelul este unul din resortele favorite ale romantico-realiștilor.

Am scris continualminte contra duelului; am predicat continualminte contra duelului; leptorii noștri pot dară espepta, că și cu această ocaziune nu ne vom abține de a scrie și de a predica contra duelului.

Duelul și, generalminte, ceea ce se denominează punct de onoare, este pesta societății noastre. Unii pretind cum că aceasta înnobilează anima, neconsiderând că anima se formează după macrocosmul binelui, cum zice Platone, și, prin consecință, punctul de onoare e absurd...”

Și așa mai departe.

Vladimir tânguiește soarta lui Toderiță, ucis în frunte de către nesuferitul realist von R.; descrie în terminii cei mai patetici minutele sale cele de pe urmă; pune în gura muribun- dului o disertație despre microcosm și macrocosm, înșiră nenu- mărâte minciuni supt numele de Spinoza, Platon etc., etc., etc.

D[na] Ana P. s-a dus în Finlanda cu ginerele și fiică-sa. Se spune cum că baroneasa ar fi iubind foarte mult pe Feldeșul său, ceea ce dovedește *à posteriori* că și feldeșii au merite ale lor.

Fedor din fecior s-a înălțat la treapta de vizetec; îl puteți vedea în toate zilele gurguțându-se sus pe capra trăsorii vlădicăi, smeritul Chrisofil Paganopoleus. Fedor încredințează cum că noul său stăpân ar întrece în desfrânare pe răposatul Toderiță... dar cine l-ar mai crede!

Cati a băut la talpă, cu un drugar de la tipografie, sumușoara ce-i dăruise baroneasa lăsând orașul, și se bucură acuma de numărul 666 în registrurile poliției.

¹ Nu știu dacă nu cumva s-au furișat în foileton greșeli tipografice: cel puțin, recunoaștem verde a nu înțelege defel logica lui Aleșchin-Uho.

IANCU ȘI IONIȚĂ
SAU
DEMONSTRAREA SOCIALĂ A FORMULEI
MATEMATICE $+ - = 0$

5 Ieșind de la ultimul examen, Iancu și Ioniță, tovarăși nedespărțiți începând de la clasa întâi primară și până la a doua facultativă, s-au oprit pe una din treptele dărâmatei scări ce stârnește de la prima vedere mirarea vizitatorului faimoasei Universități de la Iași, și și-au făcut unul altuia următoarea laconică întrebare:

10 — Ei? Și acum?

 — Acuma să intrăm în miliție, dragă; țara are mare nevoie de ofițeri; se spune că în curând o să se înființeze un regiment de căpitani, zise Iancu după un minut de răzgândire, necăjindu-se a-și suci închipuita mustață ce abia înfiera.

15 — Mai bine să cerem posturi la vrun departament; auz că salariile vor spori cu noul buget, așa încât fiecare copist va avea câte trei mii de lei pe lună în cursul visteriei, afară de diurnă, întâmpină Ioniță, rădicând în aer trei degete în forma sceptrului lui Neptun.

20 — Ba nici una nici alta! Ca acei ce am învățat în țară, nu vom putea înainta în vecii vecilor, nici ca ostași nici ca civili; trebuie mai întâi de toate să facem niște studii în străinătate, măcar de trei zile și măcar la otentoți, numai să nu fie românește și la noi!

25 — Minunată idee! Părinții noștri nu-s săraci și dreptul natural, cum zice d. Barnuț, îi îndatorește a...a...a ne trimite la Paris; din întâmplare am și un moș pe drum la Galați...

30 — Aș crede că va fi mult mai pitoresc a călători pre uscat, făcând jurul Europei: la Cernăuți, apoi la Lemberg, de aci la Berlin, de acolo la Petersburg, mai departe la Stockholm, pe urmă la...

 — Grenlandia! Scutește-mă, frate, a îmbla pen țări barbare, retrograde, despotice, tiranice, aristocratice, neconstituționale!

 — Să călătorim dară prin văzduh!

5 Peste un an de petrecere pe malurile Senei, Iancu se trezește într-o dimineață (poznașă expresie! ca și când el ar fi dormit tot anul), cu o depeșă telegrafică de la Iași despre odihnirea sau răposarea prea iubitului său părinte.

10 Orice mișcare neașteptată și puternică, fie ea bucurie sau mâhnire, cere din parte-ne a fi împărtășită unei alte inimi, mai mult sau mai puțin simpatice. Eu zic „unei alte inimi“, fără a presupune aci negreșit o inimă de om: când ne lipsește o ființă antropomorfică, noi suntem în stare a vorbi și a ne sfătui în asemeni cazuri cu un câțel ce se gudură, cu o pisică ce rădică coada, cu un canar ce ciripește.

15 Iancu s-a uitat împrejurul său, doară va putea arăta cuiva depeșă telegrafică.

 Un șorecuț cam îndrăzneț terpelea un petic de hârtie în colțul odăii.

20 — Cine s-ar fi așteptat la una ca asta? strigă flăcăul nostru, uitându-se la unicul său tovarăș; dară șoarecul, cu toată vitejia sa, a dispărut speriat într-o bortecică, fără a răspunde „la una ca asta“. Mă duc dară la Ioniță! își zise atunci Iancu puind mâna pe cizme.

25 — Citește! începu el, viind la amicul său și aruncându-i sus-citata depeșă. Citește! astăzi eu nu sunt în dispozițiune a vorbi mult! și Iancu se azvârli în jeț, buiguindu-și pe sub nas: era iconom bunul tată... era iconom... bine a făcut.

30 Ioniță puse deoparte periuța cu care își curăța unghia de la degetul mic, lăsată să crească în forma unui uriaș triunghi ascuțit, și apoi:

 — „Papa-pas, son bien devient ton mieux. Ce papier s'appelle: dépêche“.

 — La ce sumă urcă-se moștenirea?

35 — Mai bine de zece mii de galbeni.

 — În pământ?

 — Ba deasupra pământului, vreau să zic în numărătoare.

 — Vivat răposatul!

 — Era de cincizeci și cinci de ani.

— Apoi a trăit mai mult decât o vârstă de om de astăzi!
— Cu toate astea îmi pare rău.
— Îți pare rău? ce minune!
— De a lăsa Parisul, petrecerile noastre, biliartul, grizetele,

studiile.

— Când pleci?

— Mâne.

— Firește, de acum înainte te vei face și tu un animal domesnic, ca atâția alți cari au început bine, și au sfârșit rău; te vei însura...

— Ferească-mă D-zeu de o asemenea pacoste! Tu cunoști de demult ideile mele despre nebunia și chiar nelegiuirea măritimului. *La mariage est un cocuage... plus que ça! c'est un vol fait à la société!*

— Vei rămânea dar credincios falansterelor lui Fourier?

— Și drept cheazășie mă vei revedea peste câteva luni în Sorbona.

Au trecut la mijloc doi ani, adică 24 de luni, 730 de zile, 17 520 de ceasuri, un milion și nu știu câte minute și de șasezeci de ori atâtea secunde!

Era o frumoasă zi de vară, când o diligentă a cărui jalnică stare demonstra trecerea sa pe șoseaua Podului Iloaii (o șosea pe care doftorii ieșeni o prescriu ca cel mai bun metod contra durerii de dinți), o diligentă, mai zic o dată, trecea în pasul calului pe ulița Golii și s-a oprit, neclintită ca politica în ziua de astăzi, între Banca de Moldavia și Tipografia „Buciumului român”, împedându-se de un frumos faeton de Viena.

Ioniță scoase capul pe fereastră; și ce să vadă? pe Iancu! sărind răpede din diligentă, el îndată se strămută în trăsură vechiului său amic și iată-i sărutându-se ca și când nu s-ar fi întâlnit din zilele lui Papură Vodă.

Pe trotuar mergeau atunci din întâmplare doi profesori și în urma lor doi țărani.

— Uită-te cum se dragostesc; curat Pilad cu Orest! zise un profesoare către celălalt, arătându-i pe Iancu și Ioniță.

— Auzi, mări, înseamnă unul din țărani către tovarășul său. Cică se sărută ca pilaf cu orez!

Diligenta ajunsese, în fine, cu mila lui Dumnezeu, la direcția poștelor, urmată de dușmanul faeton.

— Ei bine! începu Ioniță, dându-se jos din trăsură; parcă erai să te-ntorci la Paris, să continui la facultate etc. Unde ți-s planurile?

— M-a împedecat însurătoarea.

— Însurătoarea? D-apoi cum oare s-a împăcat ea iară cu fourierismul tău?

— Fourier, dragă, n-a văzut în veci o femeie ca a mea; altminterea el și-ar fi schimbat teoria; un înger! un heruvim!

— Crez că mi-i da voie s-o văd și eu?

— Te aștept mâne la amiază.

Săftica lui Iancu era o blondă de vreo douăzeci de ani. Mic unuia nu îi plăcea în ea chiar ceea în ce se coprindea frumusețea sa după judecata lumii. Toate trăsăturile feții sale erau atât de regulate și simetrice ca și când o ar fi săpat un sculptor din epoca lui Pericle. Albeața sa se apropia de a marmurei. Uitându-mă la niște așa statui, mi se părea totdeauna că ele sunt de piatră, ba încă de o piatră ce nu o pot încălzi razele soarelui!

Fata unui mare boier ruinat în cărți și în călătorii, Săftica s-a deprins din copilărie cu un lux nebun, care nu se mai potrivea cu noua stare a pungii părinților. Pentru un aristocrat, ea era prea săracă; pentru un sărac prea aristocrată și cine știe dacă sărmana n-ar fi murit în fetic, să nu se fi prilejit în calea-i Iancu, nici aristocrat, nici sărac, ceva mijlociu, tocmai cum trebuia pentru Săftica. Părinții fetei au lăsat ca tânărul s-o curtenească; au îngăduit și mai departe... i-au prins și i-au cununat!

Cele întâi două luni ale căsătoriei făgăduiau Săfticei împlinirea speranțelor sale de domnișoară. Iancu nu cruța nimic pentru a-i satisface gusturile, chiar cele mai năstrușnice. Bani lui, întocmai ca viermii ce se prefac în fluturi, se metamorfozau pe toată ziua ce venea în baluri, serate, diamante, rochii... În sfârșit, timpul „de miere” a trecut și tânărul nostru a început a se gândi și el la greutatea finanțelor și la restrângerea bugetului. Săftica plângea, adică și ștergea ochii, țipa, adică ridica glasul, ofta, adică trăgea aerul în sine, toate degeaba! Într-o seară, ea s-a încuiat în iatacul său. Iancu s-a culcat singur în cabinetul lui fără a-și arăta cât de puțin mâhnirea pentru această mică dizgrație socială. Săftica a chemat în ajutor pe părinții săi. Iancu le-a enumerat venitul lui: trei mii galbeni zestre, 12 mii galbeni

moștenire, ceea ce-i aducea în totul, împreună cu salariul său de 500 galbeni pe an la un tribunal oarecare, 2 mii de galbeni.

— Săftica, zise el drept încheiere, netezindu-și bărbuța cu o mână ironică, ar voi să petreacă ca și când anul n-ar avea decât o lună!

În acest mod, frumoasa blondină a trebuit să se smerească, s-a împăcat cu bărbatu-său, și i-a promis cu lacrimi în ochi a nu-l mai supăra niciodată. Ce-i drept, de atunci încoace, viața lor căsătorească n-a fost turburată prin cea mai slabă umbră de neînțelegere. Iancu se încredințase că o nevastă ca a lui nu era alta în lume! Câteodată numai urma între ei o conversație de felul ăsta:

— Când ai cumpărat, cocuțo, acest broș? întreba Iancu văzând la femeia sa un nou giuvaer.

— Mi l-a dăruit ieri mătușă-mea.

— Dară această talmă de când o ai?

— E prezent de la mumă-mea.

„Darnice s-au mai făcut rudele nevastei mele!“ gândea Iancu în gândul său și, din nenorocire, nu-i venea în cap un alt gând.

Răceala Săfticăi avea aerul nevinovăției, ceea ce din capul locului a plăcut lui Ioniță. O voi avea! își zise el în sine cu acea mândră siguranță cu care junimea obicinuieste a întrebuița această frază, uitând că biruința femeiei celei mai ordinare tot încă înfățișează greutățile unui război, circazian sau monte-negrin: dușmanul dispare tocmai când ți se părea că-l ai în palmă!

Ioniță era un băiat foarte frumos și plin de spirit. El număra cu sute victoriile sale pariziene. Figura lui Iancu, din contra, era una din cele mai vulgare. Cu toate astea, o lună de zile Ioniță n-a conținut a curteni pe Săftica, fără a fi înaintat de un pas pe calea amorului. În sfârșit, i s-a urât atâta bătaie de cap și, recunoscând cu uimire nenduplecata virtute a soției amicului său, el s-a hotărât a nu-și mai pierde timpul în zadar sau, cel puțin, a-l pierde mai cu spor. De două zile el n-a vizitat casa lui Iancu și-și făcea acum tualeta cu scop de a merge la o tânără actoriță munteancă care a rămas în Iași pe vară din cauza datoriilor și, prin urmare, privea cu ochi dulci la fiecare nou adorator.

Deodată ușa odăii s-a crăpat și s-a ivit pe prag o puică de omre, o personalitate foarte celebră în lumea ieșeană, aristocrată

și nearistocratică, „înaltă“ și „onorabilă“ cum se rostesc afișele, sub numele de *croitoreasă*.

— Ce poțesteți, jupâneasă?

— Nu cunoști pe Haia?

— N-am onoare.

— Eu fac treburi.

— Nu te-nțeleg.

— Când o cucoană iubește pe un boier, sau un boier pe o cucoană, eu mă pui la mijloc.

— Faci foarte rău, iubito, căci atunci nu trebuiește nimica la mijloc.

— Dumneata glumești, dar eu știu c-aș putea să-ți fac treburi la cucoana Săftica.

— Oho! știi și aceasta? dară cine ți-a spus-o?

— Însăși cucoana Săftica. Vrei s-o ai?

— Mă mai întrebi?

— Dai o sută de galbeni zimți; și mie, pentru munca mea, să-mi mulțumești cum vei socoti în filotimia domnitală.

— Fugi de aci, târtanco! ce îndrăzneală să-mi spui că Săftica se vinde ca o...

— Cine o știe mai bine decât mine, boierule?

— Nu are ea stare de ajuns?

— Pesemne că așa!

— Minți!

— Să nu ajung până mâne dacă nu-i adevărat! O sută pentru d-ei, zece pentru mine... dai?

— Dau.

— La șase ceasuri deseară să fii acasă.

— Voi fi.

— Așteaptă-ne.

— Voi aștepta.

Abia ieși jidanca, cum Ioniță scrisese un răvaș la Iancu, poruncind feciorului a aduce răspuns. Despre ce îi era vorba? Cum s-a primit scrisoarea? Care i-a fost isprava? Nu știu.

La zece ore de seară Ioniță intra pe ușa din dos în iatacul Săfticăi, pe când Iancu se afla dus pe ușa din față la cărți.

Cucoana era pe jumătate culcată, cu părul lăsat pe umeri, cu sânul ascuns numai sub dantelele unei cămeșuice prea decoltate, cu piciorușele goale.

Odaia era parfumată ca o bărbierie franceză și iluminată tot așa de întunecos ca stradele Iașului.

— Vino-ncoace! zise Săftica cu acea voce trăgănată și ca și stinsă, cu cari vorbesc murinzii și cochetele.

— Comerțul mai nainte de toate, scumpa, scumpa, scumpa mea doamnă, răspunse Ioniță, apăsând asupra cuvântului „scumpa“, și scoțând din buzunar un fișic din care el a început a număra galbenii câte cinci, ca la vistierie.

Săftica pândea mișcarea mânilor junelui până ce el ajunse la cifra de nouăzeci și cinci.

— *Mais c'est ennuyant, mon ami!* zise ea atunci răpezindu-se și lovindu-l peste degete astfel încât îi sări din mână rămășița până la o sută.

— Desigur mă desprețuiești, domnule.

— Vezi pe masă, doamna mea, prețul meu pentru dumneata, răspunse liniștit Ioniță, întrerupând pe Săftica și stingând candila.

— Trebuie mai întâi să cunoști cauzele.

— Mi-i permite a le auzi altă dată; acum se cere numai efectul!

A doua zi pe la unsprezece ore dimineața, Iancu și Săftica beau împreună, ca doi hulubași, cafea cu lapte, nemaismăbindu-se unul pe altul din „drăguță“, când în ușă se arătă răsărânda figură a lui Ioniță.

— Pesemne acum v-ați sculat?

— Cam așa, răspunse Iancu, strângând mâna necunoscutului său consoț.

— Firește! oamenii însurați au dreptate a se scula târziu. Aseară jucat-ai cărțile?

— Și am pierdut! m-a trădat dama de caro! *À propos*, primit-ai banii ce mi-ai cerut ieri împrumut pe o zi?

— Cum ? tu nu știi că ți i-am și înapoiat fiindcă nu-mi mai trebuiau? Negăsindu-te acasă, chiar aseară, când te trăda dama de caro, am înmănat acea sumă de galbeni cucoanei.

Săftica răpede s-a sculat în picioare, ținând privirea drept în ochii lui Ioniță.

— Primit-ai, îngerul meu? o întrebă Iancu, pentru care această scenă era o nestrăbătută cimilitură.

— Am... am... am primit; sunt în iatac în saltarul tualetei.

Iancu ieși din odaie.

— Dacă veți binevoi, sunt gata acuma a asculta cauzele despre cari mi-ați vorbit aseară, zise Ioniță aprinzându-și țigara.

Întorcându-se acasă eroul nostru a găsit așteptându-l pe croitoreasa Haia.

— Ce dorești?

— Bacșișul meu.

— Nu-i așa, dragă, că trebuie ca să ți-l dea cine a plătit la cucoana?

— Adică d-ta!

— Ba nu! bărbatul Săfticăi.

Ioniță scrisese în condicuța sa de cheltuieli.

„De la Iancu luat + 100 galbeni

Femeii lui dat - 100 galbeni

+ - 100 = 0 galbeni“

Se zice că Săftica devenise cinstită, temându-se a mai da cumva peste datornicii bărbatu-său.

CRUCEA ȘI ICUSARUL.

SAU DEMONSTRAREA SOCIALĂ A NEPUTINȚEI DE A SE CONSTATA LEGEA UNUI RĂPOSAT

Domnișoara..., căci istoria noastră, ca toate istoriile, se
începe cu *domnișoara* și se încheie cu *doamna*, — domnișoara
Smarandița creștea și primea creștere, ceea ce nu este totuna, de
vreme ce de cele mai multe ori omul crește fără creștere, în
pensionatul onorabilei dna Tristesse în Iași; un pensionat pe a
cărui tablă se citea cu litere mari de aur (vorbă să fie!): „Școală
pentru Fete!“

Iordăchel, fratele Smarandiței, un băiat ca de douăzeci de
ani, se procopsea în clasa V a celebrei Academii Mihăilene,
promițând a deveni cu timpul un mare *literat*, căci din toate
obiectele avea *terțe*, afară numai de *eminența* din *literatură*;
ceea ce nu-l costa mult dintr-o cauză foarte simplă: toți elevii
învătau foarte bine ceea ce nu se învăța decât de nume.

Sâmbăta seara Smarandița scăpa de supt mumeasca pază a
dnei Tristesse și venea acasă, pentru a gusta în intervalul
duminecei mumeasca nepăsare a dnei... ce trebuință poate fi de
a se ști și numele mamei! Tot atuncea Iordăchel aducea cu sine
din internat câțiva colegi de clasă, pentru a nu face nemica
împreună în ziua de sărbătoare, după ce împreună n-au făcut
nemica... vreau să zic au studiat în cursul săptămânei.

Elevul Ghiță Flutur se afla în cea mai strânsă legătură de
amicie cu Iordăchel, fratele Smarandiței. Amicii amicilor noștri
sunt amici ai noștri, zice un proverb adus din țara care nu-și
aduce de la noi decât gogoase... de mătăasă. Presupunându-se deci
că Iordăchel nu putea a nu fi amic cu soră-sa, urmează neapărat
că și Flutur, amicul lui Iordăchel, trebuia să devină amic cu
Smarandița, amica sus-menționatului. Argumentul e tot atât de
doveditoriu ca suprapunerea geometrică.

Flutur nu avea mai mult de șasesprezece ani; Smarandița —
cincisprezece și trei luni. Flutur era brun, Smarandița — blondă.
Flutur era nalt, Smarandița — micuță. Flutur era viu,
Smarandița — melancolică. Flutur avea plecare pentru
matematică, Smarandița — pentru poezie. Mai în sfârșit, toate
avea și era ale junilor noștri se păreau diametralmente opuse,
întocmai ca cele două poluri sau cele două hemisfere.

O jumătate de an a trecut de când Flutur și Smarandița se
iubeau, fără să fi cutezat veriunul din ei a rosti sau măcar a șopti
cuvântul „dragoste“. 25 de duminici de întâlniri s-au petrecut
într-o mută contemplațiune reciprocă sau în niște conversațiuni
de feliul următor:

— Ce citești, domnișoară?

— *Cahiers des élèves de St. Denys*.

— E ceva interesant?

— Noțiuni despre astronomie.

Aci Flutur înțelegea foarte bine teoreticește că ar fi cea mai
nimerită ocaziune de a înșira mii de fantazii asupra stelelor,
asupra influenței lor amoroase etc., etc., etc.; dar în practică o
forță nevăzută și neînvîngibilă îi înlănțuia limba și bietul băiet
nu putea scoate din peptul său fără numai o înecată oftare.

În ajunul duminicii a 26-a, Flutur a aruncat o luminoasă
ochire retrospectivă asupra peripețiilor amorului său. De ce să
nu mă dechiar? care e rațiunea sfieiei ce resimțesc la vederea
Smarandiței? cum se va cunoaște dragostea mea, dacă mă voi
tot stânjeni a-mi dezvăli în sfârșit inima? la ce rezultat poate să
ducă un amor tăcut? Toate aste întrebări și mai multe alte
analoage s-au strecurat prin mintea bietului școlari și l-au dus la
otărârea de a vorbi fără cea mai mică întârziere.

A doua zi Flutur a pândit ocaziunea când Smarandița ieșise
singură în grădină pentru a cerceta dacă bobocii de aseară nu
s-au prefăcut în roze: studiul cel mai plăcut pentru domnișoarele
ajunse cu nerăbdare la vrâsta legiuită a căsătoriei.

— Știți oare, coconiță, început junele abordând pe juna, știți
oare că culoarea rozei e simbolul...

— E simbolul de ce? întrebă cu vioiciune Smarandița, rădi-
când ochii în sus și așteptându-se la doritul cuvânt de amor.

— De... de... venirea primăverii.

— A! de venirea primăverii, repeți machinalmente domnișoara, lăsând să-i scape o gingașă oftare; dar Flutur, devenit el însuși de culoarea rozei, a despărut deja, blestemând în adâncul inimei pe sine, limba sa, primăvara și toate simbolurile putincioase.

Nefericitul academist se simțea moralemente mut, însă nu ciunt. Așadară, redus la necesitate de a recurge la armata de rezervă, el s-a hotărât a pune în lucrare netăgăduita capacitate a degetelor sale; cumpără un conț de hârtie roză parfumată cu dantele și cu icoana colorată a inimei străbătute cu săgeata, își procură un flaconaș de cerneală roșie; și-a frecat fruntea în curs de trei ore pentru a aduna la un loc capricioasele idei; și, în fine, a început epistola:

„Neprețuită damigelă!...” — Nu! cuvântul „neprețuită” nu e bun... el cuprinde în sine un ce mercantile; afară de asta, el are două înțelesuri, și Smarandița ar putea să creadă că *nu o prețuiesc* numind-o *neprețuită*.

Flutur a stricat o coală și a început pe alta: „Amabilă damigelă!... Nici „amabilă” nu-mi place. Adevărat că latinește *amabilis* se cheamă tot ce merită a fi iubit, după cum ne-a explicat-o d. Stoica, profesore de limba latină în gimnaziul superioare; însă totodată această expresiune se poate cuveni și la o pisică sau la un cățeluș, după cum ne-a dovedit-o d. Columb, profesore de limba latină în gimnaziul inferioare... Ce sacrilegiu!

Flutur a stricat încă o coală și a început pe a treia: „Neexprimabilă damigelă!...” „Neexprimabilă!” nu! acest cuvânt nu exprimă nimic, fiind neexprimabil! Ce dracu! limba noastră se vede a fi foarte săracă, de vreme ce nu pot găsi un singur adjectiv care să se poată aplica la Smarandița!

Flutur a stricat a treia coală de hârtie și se pregătea a lua pe a patra, când îl abordă unul din pedagogi.

Pedagogii internatelor gimnaziale sunt meniți a ajuta pe elevi în studiile lor.

— Ce mai scrii, Ghiță? întrebă d. Șucrescu. Compui note din istorie?

— Ba aș vrea să fac o scrisoare amoroasă și nu știu cum.

— Numai atâta! Ce bagatelă! Lasă-mă să ți-o fac eu, iată așa:

„Îngerule sufletului meu!

Te iubesc de când te-am văzut. Dragostea mea nu se mai poate tănuir în fundul inimei. Răspunde-mi măcar un cuvânt, sau desperarea mă va duce la sinucidere.

Al tău pentru eternitate și mai mult

Ghiță”

— Scrisoarea e prea frumoasă; dar mi se pare a fi scurtă!

— Când vei ajunge în clasa a VII-a, dragă Ghiță, vei afla din filosofie de la d. Bărnuț că adevăratele pasiuni se exprimă totdeauna foarte pe scurt.

— Și-apoi mai este un lucru: nu mi se pare delicat ca să-i vorbesc cu *tu* la cea dentăi scrisoare.

— Din contra, tocmai la începutul amorului se întrebuințează numărul singurit; cel înmulțit vine mult mai în urmă.

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc, domnule; m-ai îndatorit nemărginit.

Cu toate astea, Flutur nu era încă destul de sigur dacă epistola sa e în adevăr bună. Era aproape ora lecțiunii de literatură. El a pândit pe d. V. Alexandrescu când celebrul foiletonist al „Românului” se pregătea a intra în clasă.

— Dle profesore, mi-ți da voie a cere un mic consiliu?

— Voluntariaminte, dle Flutur.

— Aș vrea să știu dacă această scrisoare e pusă după regulile retoricei.

D. Alexandrescu a citit epistola și a îndreptat-o cu creionul în următorul chip, însoțind ștersăturile de observațiuni teoretice, puse aci în parantezi:

„Îngerule *viselor mele!* (nu se poate zice «al sufletului meu», fiindcă, adecă... e mai bine «al viselor mele»). Te *am* (iubesc e un barbarism slavon) de când te-am văzut. *Amorul* meu (dragostea nu e românește)...” etc., etc.

Astfel Smarandița a priimit un *billet-doux* subsemnat de Ghiță, scris de pedagog și îndreptat de un profesore de literatură!

Nu e de mirare, dacă săramana copilă n-a fost în stare să reziste!

După scrisoare, era neapărat să urmeze o întâlnire; dar cum? adecă unde și când? iată ceea ce se părea foarte anevoie a se prevedea și a se otări din cauza că:

1. Smarandița și Flutur se bucurau numai în cursul duminicii de dreptul constituțional al libertății;

2. Smarandița se afla toată ziua acasă supt ochii mâne-sa, ai frate-său, ai tătâne-său, ai slugilor; cel puțin vro cinci părechi de ochi.

Când și unde? Dar este oare ceva greu pentru mintea sau inima unei femei care iubește? O simplă copiliță lesne ar fi descoperit logaritimele și calculul diferențiale, dacă numai acestea ar avea vreo legătură oricât de depărtată cu cestiunea amorului!

Duminica viitoare Smarandița se făcu bolnavă, rămânând astfel acasă, pe când toată familia se duse la biserică. Flutur o găsi singură și, ciudat lucru! în loc de a fi încântat, el se opri înlemnit pe pragul ușii, simțind sudori reci pre frunte și fiori de friguri în picioare; o boală ce doftorii ar trebui s-o numească *morbis timiditatis amorosae*.

— Sum cam indespusă, zise Smarandița plecând ochii în jos.

— Poate voiești să te las singură, se grăbi a întâmpina Flutur, folosindu-se de ocaziunea ce i se prezenta de a ieși din greutatea situațiunii.

— Ce idee! tocmai d-ta nu mă poți incomoda.

— Tocmai eu? zici d-ta?

— Am primit o scrisoare...

— Să mă ierți, demuazelă; a fost o glumă.

— O glumă? zise Smarandița cu tulburare, sculându-se în picioare.

— Adecă nu glumă... dar... nu știu cum să spui... d-ta mă ierți?... n-am putut să-mi mai ascund simțirile!

Ar fi de prisos a reproduce aci dialogul întreg, urmat în timp de două ore și care s-a încheiat dupe obicei prin sacrul jurământ de iubire eternă și chiar post-eternă, însoțit de platonica ceremonie a primului sărutat!

A doua zi noapte, după ce tot internatul gimnaziale, începând de la onorabilul directore și până la nu mai puțin onorabilul portari, adormise pe sânul... se-nțelege al Morfeului, din cauza neadmisibilității altor sânnuri, Flutur se sculă pe vârful

degetelor, ieși cu ușuritatea umbrei din dormitoare, trecu coridoarele, sări pe o fereastră în curte, escaladă poarta, și iată-l în uliță, alergând în direcțiunea pensionatului dnei Tristesse.

Un pensionat de fete fără grădină și o grădină fără tufe sunt lucruri imposibile. În tufele grădinei pensionatului de fete al dnei Tristesse, Smarandița asculta cântecul privighetoarei sau, mai bine, aștepta ca o privighetoare să înceapă a cânta; sau, încă mai bine, aștepta ca vro nemernică privighetoare să se dumească a vizita o grădină nevizitată până-atunci de acest soi de cântărețe, care parcă se fereau de rivalitatea fetelor.

Însă nici o privighetoare n-a venit din întâmplare și bine a făcut, căci nemine n-ar fi avut când s-o asculte; un june sări peste gardul grădinei și se aruncă tremurând la picioarele tremurândei Smarandițe.

Era Flutur.

— Mă vei lua de soție? fu cea dentâi întrebare a nevinovatei copile.

— A doua zi după ce vei sfârși colegiul.

Și așa mai departe.

Astfel a trecut toată vara, în întâlniri necontenite, din ce în ce mai dese și mai aprinse, fără a ajunge la vro dezlegare prozaică.

A sosit iarna; grădina a pierdut umbra-i și, mai ales, a devenit nesolvabile chiar în focul dragostei celei mai ferbinti. Flutur putea de acum înainte să vadă și să admire pe Smarandița sa numai dumincele în casa părinților ei, și atunci încă erau firește prea rare ocaziunile furișe de a-i strânge mânuța, de a-i răpi un sărutat, de a-i șopti o vorbă dulce sau vro promisiune de fer... ba nu de fer, ci de fericire, lucru mult mai ieftin.

Totuși, însăși iarna cu zăpada și frigul său n-a fost pentru amănții noștri o lovire destul de tare în alăturare cu aceea ce li se pregătea în vara viitoare; tocmai când abia s-au reînceput delicioasele lor întâlniri în grădină, prelungite câteodată și de cele mai multe ori până la cântul cocoșului.

NĂPASTEA

Un lexicograf, presupunem de pildă că d. Codrescu, sau d. Vaillant, sau d. Hill, sau d. Poenar, mi-a cerut într-o zi cu un aer de profundă meditațiune ca să-i lămuresc însemnarea cuvântului „năpaste“.

Întrebarea mi s-a părut atunci atât de grea, încât mă crezui îndreptuit a o înlătura într-un mod foarte cuviincios și cam ordinar în asemenea cazuri, răspunzând, tot cu un aer de profundă meditațiune, că îmi lipsesc în minutul acela documentele necesare pentru dezlegarea cestiunii.

Se poate însă întâmpla ca încă și astăzi să aibe cineva trebuință de a ști ce este năpasta? *Documentele necesare*, ce-mi lipseau într-o vreme, le-am descoperit mai în urmă într-un chip foarte ciudat, și mă simt acum nu numai dispus, ci încă datoriu a le scoate la lumină. Așadară, ce este năpasta? Năpasta este... definițiunea cere desfășurarea următoarelor dezvoltări.

Eu și un amic al meu întreprinserăm o călătorie de petrecere până la Galați în trăsură... a mea? ba m-a ferit sfântul de o așa proprietate aristocratică, pe care, ce-i dreptul, n-aș respinge-o, dacă mi s-ar oferi din mila lui D-zeu; nu! în trăsură și cu caii amicului meu. Noaptea ne-a surprins într-un sat răzășesc din ținutul Vasluiului, caii erau obosiți, noi ne simțeam trudiți, vizeteul se pretindea ostenit, mai pe scurt trebuia să mânem la noapte.

Am tras la otel, vreu să zic la cârciumă. Jupânul Ițic a ieșit să ne declare, cu multă curtezie, că nu ne poate găzdui, fiind ajunul sărbătoarei, am uitat numele sfântului, adevcă fiind o zi, în care răzașii se adună grămadă la el de beau și se veselesc toată noaptea.

Dar aci aproape — adause amabilul israelit — șede Stan Moșneagul, care o să vă primească cu bucurie și la care trag de multe ori boierii, mai ales cei tineri.

— Și de ce mai ales cei tineri?

— Are o fată frumoasă, șopti jidovul clipind din ochi cu malițiozitate.

Ne îndreptăm dară la Stan Moșneagul. Bătrânul ieși să ne spuie că din cele două odăi ale sale una abia s-a vărui, fiind ajunul sărbătoarei, iar în cealaltă doarme el și cu fiice-sa.

— Totuși, adause el cu bunătate, intrați de vă odihniți, ș-apoi poate vom putea chibzui ceva cu ajutorul sfântului... Aci el pronunță numele tocmai al celui fericit, a cărui memorie era să se serbeze a doua zi, și care, departe de a ne ajuta, se părea otărât a ne lăsa să mânem supt boalta ceriului!

Intrăm și-aruncăm ochii asupra fetei răzașului. Era frumoșică: nălțuță, ochesă, durdulie... Bătrânul s-a culcat pe pat, scuzându-se cu bătrânețea; fata s-a culcat pe vatră; noi amândoi, eu și amicul meu, ne-am culcat în așternutul de paie, improvizat pe jos. Lumânarea s-a stins. Stan Moșneagul și prietenul meu în curând au început a se întrece prin horăituri; fata nu horăia și, fiindcă nu horăia fata, nu horăiam nici eu.

Sum poet mai-nainte de toate! Deci, mă scol încetișor pe vârful degetelor, nemeresc vatra, dau de fata răzașului și-i zic la ureche... îi zic:

— Cum se cheamă satul? Pesemne, copila n-a socotit de cuviință a răspunde în ajunul sărbătoarei: ea se făcu că doarme. Atunci, în nerăbdarea ce mă coprinse deodată de a afla numai-decât numele satului, crezui un sărutat a fi mijlocul cel mai potrivit de deșteptare. Un sărutat în ajunul sărbătoarei! Scandalul era peste măsură și mândra îmi lipi o palmă... o palmă, pentru care se cerea anume mâna cea vânjoasă a unei fete de la țară.

Idea că răsunetul cumplitei lovituri a deșteptat poate pe bătrânul îmi inspiră pe loc o altă idee, demnă de capul unui Metternich! Mă răped la amicul meu și-i întorc palma, ce-mi dete frumoasa. Apoi mă tupilez cu nasul în pernă și mă fac, cum se zice, mort în păpușoi.

— Ce mă bați, strigă nenorocitul meu coleg sărind în picere de durere și de uimire.

— Ce te legi de mine? îi răspunde de pe vatră fata răzaşului.

Aci se scoală Stan Moşneagul, constatăză faptul şi împinge pe amicul meu afară, lăsându-mă pe mine să dorm liniştit ca un băiet de ispravă.

5 A doua zi prietenul, care petrecuse toată noaptea în trăsură, îmi povesteşte întâmplarea, făcând pe răzaşul nebun şi repetând la tot cuvântul vorba:

— Ce năpaste!

10 *Nota bene.* Amicul meu a rămas la Galaţi, iar eu, întorcându-mă singur, am mai mas o noapte la Stan Moşneagul. Nu era ajunul sărbătoarei. Poate de aceea nici fata răzaşului nu s-a sfiit astă dată a-mi spune cum se cheamă satul.

LUMEA ARISTOCRATICĂ

D-voastră vă întrebaţi cu nedumerire, care să fie cauza tristeţii domnişoarei^{xxx}?

O ştiu numai eu, şi o ştiu fiindcă sum Aghiută!

5 Într-o duminică ea ieşi la plimbare cu doamna mumă-sa. Şoseaua era îmbulzită de cupele şi de birje, pinte cari abia îşi putea face loc vreo *amazonă* sau câte un cavaler militar ori civil, tremurând de frig pe un cal înfierbântat de pintenii stăpânu-său.

10 D-şoara^{xxx} nici nu băga în seamă pestriţa societate, când deodată — momentul prea fatal — deodată chiar lângă faetonul ei, ce se oprise acum în al treilea rond, stătu o elegantă birjă, din care strălucea încântătoarea figură a unui june.

Şi ce june!

15 Pe a sa faţă
Dulcea albeaţă
Cu trandafirii
Se îngâna;
Fruntea-i măreaţă,
20 Supt bucla-i creaţă,
Zâmbea privirii
Ş-o fascina;
Ochi plini de viaţă,
Sprânceni ca aţă
Focul iubirii
În jur vâna;
25 Buza-i glumeaţă
De supt musteaţă...

Şi aşa mai departe, fiindcă, din nenorocire, forma acestui vers à la Victor Hugo e atât de grea, încât n-ar putea s-o

biruiască decât numai doară d. Bolintineanu, în ale cărui poezii găsiți tot ce se găsește în Victor Hugo! E destul a zice că frumusețea tânărului nostru nu se poate înțelege fără rime!

5 El era îmbrăcat după cea de pe urmă modă. Stecluța, așezată în ochiul drept, între păretele nasului și sprânceană, da fizionomiei întregi expresiunea cea mai aristocratică. Nește ghete de glanț desemnau grațioasele forme ale unui picioruș de beizadea. O mână subțire și trasă, ca a unei coconițe, cocheta de sub învălătura mănășei de culoarea *pâle*.

10 „Trebuie să fie un străin de considerațiune, vrun marchese sau cel puțin conte“, își zise domnișara^{xxx} în gândul său, se-nțelege, franțoește.

A doua zi ea află că un june nepot al lordului Palmerston sosise la București și trase, firește, la „Hugues“.

15 Aceasta era de ajuns pentru a o încredința că *fashionabilul gentleman* de la Șosea nu poate fi decât nepotul în cestiune. „În adevăr, își repeta ea, ce maniere! ce figură! ce gust! ce *savoir-vivre*!“

20 Trei sau patru zile în șir domnișoara^{xxx} n-a lipsit de la Șosea, în speranța de a mai întâlni pe sublimul necunoscut. Degeaba! Numai în visurile sale ea îl întrevedea regulat, și totdeauna în brilantul costum de *pair* al Angliei.

25 Duminica viitoare toată familia^{xxx} era poftită la masă la marele logofăt și cavalier Brânză-Bună. Societatea era cea mai aleasă: vro duzină de deputați, optsprezeci ex-miniștri, trei membri de la Curtea de Casațiune. Bucatele erau și mai alese decât oaspeții. Budinca, care a încheiat prânzul, făcută în formă de tron, a excitat cu tot dreptul admirațiunea și entuziasmul mesenilor.

30 — Aș dori să văd pe bucătarul d-tale pentru ca să-l complimentez asupra artei sale, zise beizadea Castron, adresându-se către stăpânul casei.

— Chemați pe Iordachi! strigă boierul.

35 Toți ochii s-au ațintit spre ușa în care apărură, cu pestelcă la brâu..., frumosul june de la Șosea.

Domnișoara^{xxx} a leșinat.

De atunci o vedeți așa de tristă...

AMABILITATE SUPERLATIVĂ

„Rugăm foarte mult a suna clopoțelul, când nu se va vedea nemine în apartament.“

5 Așa era scris pe o hârtie lipită la ușa vitrată a unei spițerii de pe Podul Mogoșoaii.

Vă înștiințez că eu unul n-am în veci trebuință de spițerii; dar fără trebuință trecând într-o zi lângă anunțul de mai sus, și nevăzând prin geamul ușii pe nemine înuntru, mă apukai a suna clopoțelul din toate puterile mele.

10 Deodată se arată în spițerie un tânăr cu favoriți și fără musteți, îmi deschide ușa și mă întreabă:

— Ce poftiți, domnule?

— Nu poftesc nimica.

— D-voastră ați sunat?

15 — Eu.

— Și nu poftiți nemica?

— Absolut nemica.

— De ce dară ați sunat?

20 — Din dorința de a vă îndatora; căci trecând am citit acest anunț, prin care ne *rugați foarte mult a suna clopoțelul când nu se va vedea nemine în apartament; și nevăzând pe nemine... acum înțelegeți*.

Și mă depărtai, lăsând spițerul cu gura căscată.

De atunci n-am mai văzut anunțul.

CĂȚELUL PESTRIȚ

Romanț în două tomuri

Prefața

Mă dusei la librărie cu întrebarea: aveți vro carte nouă scrisă
5 de vro domnișoară?

— Nu! răspunse librarul. Toate domnișoarele, cu foarte
puține excepțiuni, au apucat a se mărita și nu mai au timp de a
scri; dar avem o carte scrisă de o doamnă.

Și librarul îmi arătă un volum francez, intitulat *Tablouri*
10 *intime* de dna Bourdon.

Mă grăbii a mă azvârli în această intimitate, cu toată părerea
de rău, o părere de rău foarte naturală, de a găsi o doamnă în loc
de domnișoară.

Din zece nuvele cuprinse în volum, mi-a plăcut numai cea
15 după urmă: capitulul ultim e totdeauna cel mai bun în operele
femeiești.

Dar titlul acestei nuvele, *Câinele negru (Le chien noir)*, mi
s-a părut a fi prea serios: așadară, l-am prefăcut în *Cățelul*
pestriț.

Tomul I

Un sicriu sau coșciug (pentru ca să mă poată înțelege și
muntenii și moldovenii), așezat destul de rău pe o căruță, care și
aceasta era așezată destul de rău pe câteva roate, se îndrepta spre
25 curtea bisericeii... numele sântului nu-mi aduc aminte fiind peste
măsură mulți.

După căruță nu mergea nemine, nici o țipenie de om... ba
mergea un cățel pestriț, care juca rolul de doi oameni, căci el
singur alcătuia un cortegiu funebru din patru picioare.

Lumea trecea pe lângă căruță, în dreapta și-n stânga, fără a
se uita, fără a se opri, fără a cerceta cine a fost răposatul. Numai
o femeie a aruncat nu știu cum o otheadă asupra cățelului,
5 zicând cu milă: „Săracul, jelește pe stăpănu-său!” și apoi din
cauza cățelului a mai aruncat o a doua otheadă asupra căruței,
dar nu asupra cadavrului.

Deodată, dintr-o uliță laturală apare un june, îmbrăcat cum
se îmbracă junii cari vizitează cafeul lui Fialkowski. Tabloul
solitarei căruțe îl uimește. Cățelul pestriț atrage admirațiunea sa.
10 Fără a-și da seama de ceea ce face, el mai adaugă două picioare
la cele patru ale cortegiului și întovărășește pe mortul la cimitir.

După ce a asistat până la sfârșit la îngroparea necunoscutu-
lui, junele își aduse aminte, cam târziu, că mergea la ministeri,
în care ocupa un post de șef... de secție sau de biuro, ce vă pasă,
15 e destul să știți că era un om mare, cu perspectivă de a rămânea
în postul său chiar după schimbarea a zece miniștri.

Abia făcuse el câțiva pași înainte, când iată simți ceva fre-
cându-se lângă picioarele lui.

Era cățelul pestriț.

— Fugi încolo! strigă junele, că doară am dat lui Krisianoski
20 doi galbeni pentru acești pantaloni ghivezii, nu ca să mi-i pătezi tu!
Cățelul răspunse prin o căutătură plină de melancolie.

Junele își urmă drumul; dar n-au trecut două secunde și
cățelul se freca din nou lângă pantalonii cei ghivezii de la
25 Krisianoski.

— N-o să-mi dai pace?

Cățelul lăsă capul în jos, fără însă a se depărta.

— Aci trebui să fie un mister, își zise junele. Dobitocul ăsta
nu mă lasă să merg unde vreau eu; să vedem dară unde mă va
30 conduce gustul său. Înainte! strigă el către nătângul și nepoftitul
său companion.

Cățelul, care reuși astfel în machiavelicul său plan, apucă a
fugi în direcțiunea opusă.

Tomul II

În Scaune, lângă un bordei pe jumătate dărâmat și a cărui
unică fereastră era lipită cu *La voix de la Roumanie*, s-a oprit
peste un patrar de oară cățelul pestriț și a început a schiauna la
35 ușă.

Pe prag s-a arătat o copilă de cincisprezeci sau șasesprezeci ani, pe care mă jur că a cunoscut-o poetul Alecsandri:

5 „Trupușoru-i gingășel
Părea tras printr-un inel,
Nici micuță, nici năltuță,
Numai bună de drăguță:
S-o tot strângi la pept cu foc
Și să-ți fie de noroc!“

10 Copila s-a roșit văzând pe junele.
— Ce poștiți, domnule?
— Acest cățel e a d-voastră?
— Bubi! da...
— Vi l-am adus, sau, mai bine, m-a adus el pe mine...
15 Și zicând acestea, junele intră în odaie pentru a povesti
întâmplarea sa de la cimitir.

Nu mă voi apuca a descri apartamentul.

Pe un pat cu trei picioare era culcată muma fetei, văduva răposatului.

20 Ea ascultă cu lacrimi în ochi istoria cunoștinței junelui nostru cu cățelul și, răsplătind francheta prin franchetă, îl iniție în misterele casei, vreu să zic ale bordeiului.

25 Mortul a fost un spălătoriu care s-a ruinat voind a imita spiritul fabricatoriu al dlui Kogălniceanu prin introducere la noi a spălătoriei de fabrică; el muri de desperare, firește din cauza dlui Kogălniceanu, carele fu origina răului, — lasând familia în cea mai mare lipsă, fără o fărmătură de pâne, cum se zice; căci în realitate, „fără o fărmătură de pâne“ sau „cu o fărmătură de pâne“ — este totuna!

— Și cum veți trăi de acum înainte?

30 — Sofica va coasî, eu voi spăla...

Junele s-a mai uitat la copila care tocmai atunce își ștergea o lacrimă, ba două lacrimi:

35 „Pe-ale sale fețe albe, gălbioare,
Curgeau în tăcere două lăcrimioare;
Ea era un înger tânăr, dulce, blând,
Și intra în lume lacrimi vărsând...“

80

Aceste versuri sunt de d. Bolintineanu, care, ca și d. Alecsandri, n-a putut a nu cunoaște pe Sofica. de vreme ce o descrie așa de bine!

Junele se înamoră!

5

Epilogul

Am asistat la cununia eroului nostru pe care, precum ați văzut, l-a starostit cățelul pestriț.

UN TIP BUCUREȘTEAN

Coconul Matachi Țiganul este unul din personajele cele mai cunoscute ale Bucureștiului.

În privința popularității, coconul Matachi Țiganul are numai doi rivali în tot cuprinsul capitalei: Chimiță și d. Rosetti.

Coconul Matachi Țiganul e țigan de pe tată și de pe mamă; cu toate astea, d-lui e cocon, ceea dovedește neadevărul vechiului prejudeț, cum că coconii pot fi țigani sau numai de pe tată, sau numai de pe mamă, iar nu de pe amândoi totdeauna.

Coconul Matachi Țiganul este cocon nu pentru că e îmbrăcat nemțește și poartă cravata albă, deasupra căreia capul său se pare așezat ca o muscă pe lapte; el e cocon prin principiile sale, prin punctul său de vedere, prin politica sa, prin manierele sale.

Ș-apoi oare coconii ca dd. Arsachi, Costaforu, Boerescu etc. sunt ei coconi prin sânge? nu! d-lor sunt ca și coconul Matachi Țiganul, adică coconi prin teorie.

Coconul Matachi Țiganul este un spirit foarte observativ. Mai-nainte de a deveni cocon prin dezrobire, d-lui a studiat cu multă pătrundere tactica stăpânilor săi și, asemenea vechilor *liberti* romani, s-a arătat demn de a fi *patricius* chiar de a doua zi după emanciparea sa.

Sunt acum trei ani de când coconul Matachi Țiganul deschise o școală, o școală de învățătură! în Strada Armenească, pe la Popa-Rusu, în care au și început a se îndesa copiii mahalagiilor, aducând profesoriului, drept plată, găini, unt, curcani, brânză etc.

Eforia Școalelor află lucrul și trimite un revizor pentru a vedea cu ce drept s-a apucat coconul Matachi Țiganul de a lumina patria, vreau să zic mahalaua, și dacă știe carte.

S-a constatat că coconul Matachi Țiganul nu este în stare de a citi un cuvân compus din trei silabe.

— Ei bine! întrebă revizorul, cum de ți-a plesnit în cap să înveți pe alții, pe când singur nu știi nemica?

— Ciudată întrebare! Boierii sunt scutiți de a ști ceva. Câți miniștri și câți deputați au cârmuit țara întreagă fără ca să știe ceva. Ș-apoi eu să nu cârmuiesc măcar o mahala? Doară sunt coconul Matachi...

Cuvântul „Țiganul” fu lăsat la o parte din... modestie.

De când i s-a închis școala prin despotismul guvernului, coconul Matachi Țiganul a inventat o nouă și nu mai puțin ingenioasă aplicațiune a ideilor sale boierești.

Vara și iarna, ziua și noaptea, îl găsiți pen toate locurile publice, plimbându-se cu mâinile după spate, cu capul rădicat în sus, și mâncând pe conta altora.

Toți îl iau în răs, și plătesc cheltuielile lui, încât coconul Matachi Țiganul rămâne luat în răs, dar nu păgubaș.

Sunt însă unii, cari nici că-l iau în răs, nici că plătesc cheltuielile lui; coconul Matachi Țiganul îi desprețuiește.

Sunt câteva zile, intrând în birtul cel nou al lui Roșca, văzui pe coconul Matachi Țiganul la mijloc între un ofițer și un civil. Ofițerul îl trăgea de ureche și civilul îi demonstra geometricește puterea ghiodonacilor. Peste câteva minute ofițerul îi dete un șfanț iar civilul comandă să i se aducă o friptură de miel fără salată.

— Crez însă că nu și fără cafea? întrebă îmbunându-se coconul Matachi Țiganul.

— Fie pe voia ta; să-i mai dați și o cafea! zise civilul.

După ce coconul Matachi Țiganul rămase singur, îl întrebai cum de suferă el, ca om liber ce este, de a fi jucărie pentru oricine îi dă un șfanț sau o friptură fără salată.

— D-ta, pare-mi-se, ești domnul Aghiuță? zise coconul Matachi Țiganul, ațintind asupra-mi o păreche de ochi, a căror expresiune a rămas țigănească fără dezrobire.

— Sum Aghiuță în persoană.

— D-ta păcălești pe boieri, nu-i așa?

— Cam așa.

— Cu toate astea, boierii nu bagă în seamă că-i păcălești: d-lor urmează a mânca pe conta d-tale și a altor ca d-ta.

Recunosc cu francheță că filosofia coconului Matachi Țiganul m-a lăsat cu gura închisă și cu gândul la legea rurală.

URSITA

PARTEA I

AM SCĂPAT DE EL!

Cap. I

În care se arată cum, murind o babă, băiatul a pierdut pe tată

Era pe la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare.

Postelnicul Șarpe, încungiurat de o ceată de voinici călări, se întorcea de la Cracovia, unde fusese trimis pentru a combina o alianță antimusulmană între Moldova și Polonia.

Acum ei ieșiră din Cernăuți și se apropiau de codrul cunoscut pe atunci sub numele de Cosmin, unde astăzi se află satul numit românește Molodia și botezat nemțește — nu știu de ce — Franzthal, adică „Valea lui Franț“, ceea ce se cam aseamănă cu luleaua românului, pe care ncamțul, ca să nu se zică că-i furată, a prefăcut-o în „pipă“.

Soarele apunea și cele de pe urmă ale sale raze se culcau somnoroase asupra uriașului codru, întins pe un șir de dealuri și colnice, văi și văgăune, ce păreau de departe a fi ca un singur arbore acoperit cu milioane de frunze.

Postelnicul era un om de vro treizeci și cinci de ani, foarte scurt la stat, dar atât de spătos, încât pe umerii lui lesne s-ar fi putut așeza două capete și, mai știi! ar mai fi rămas loc, poate, pentru un al treilea; iar în voluminosul său piept ar fi încăput nouă suflete, după vorba poporului.

O barbă neagră, tăiată rotund împregiur, undula pe zaua de argint a postelnicului, împodobită — zaua, nu barba — cu flori sculptate; lungi plete, cam crețe și stufoase, șerpuiau de sub o cușmă de samur în patru colțuri cu un ciucur de catifea roșie; în fine, pentru a încheia portretul, vom adăoga nește ochi mici și

negri, un nas larg de șoim, o frunte pătrată și zbârcită și buze foarte subțiri, ce abia se zăreau de sub arcul mustețelor.

Ceata trecea acum d-a lungul unui șir de movile albe, rădicate din grămezi de oase omenești: trista rămășiță a bătăliei în care Ștefan Vodă măcelărise toată armata regelui polon Ioan Albert; nește movile atât de trainice, încât după un secol ele serveau încă de călăuze pentru rătăciții călători; o bătălie atât de neuitată, încât până astăzi ea a rămas ca zicătoare în gura poporului polon: „Za króla Olbrachta poginela szlachta“ („Sub regele Albert a pierit boierimea“).

Postelnicul își opri calul — un bidiviu mic, păros și țeapăn ca și stăpânul său — și-și întoarse fața către frunzașul cetei, care purta steagul boierului: „un bălaur negru cu aripe de argint pe câmp roșu“, de unde venea și porecla „Șarpe“.

— Măi Lucă! zise postelnicul, arătând cu mândrie la piramidele de oseminte. Aici ne-am bătut cu leșii.

— Aici! repetă junele stegar, nalt, uscat și palid, pișcându-și galbena mustață.

— Am ucis și eu în acea ziulică vro zece!

— Vor fi fost mai mulți.

— Dar și tu te arătași voinic, copile; n-am ce zice!

— Apoi de...

În acest minut vro câteva săgeți, repezite de pe un deal, au spintecat aerul; unele șuierând asupra capetelor cetei, altele înfingându-se în pământ, una mai nemerită oprindu-se în piciorul flegmaticului Luca, tocmai când el rostea: „Apoi de...“

— Hoții! zise stegarul, fără să-l fi turburat cât de puțin durerea neașteptatei rane; trecu stindardul în mânele unui cetaș de alături, zicându-i: „Mai ține-l și tu, Iorgule!“ Scoase piciorul lovit din scara de stejar a șelei — numai boierii aveau pe atunci dreptul de a purta la sa scări metalice — și rupse jumătatea săgeții, lăsând cealaltă parte înfiptă în carne.

— Hoții! a repetat ceata.

Și-n adevăr, prezința hoților era cu atât mai lesne de ghicit cu cât, în genere, finitul domniei lui Ștefan cel Mare se deosebea prin o neînchipuită înmulțire a numărului haiducilor, mai cu seamă în partea nordică a Moldovei, încununată cu munți nestrăbătuți și codri verguri. E destul a zice că unul din căpitanii hoților, celebrul Mihu Copilul, despre care vorbește

5

10

15

20

25

30

84

5

10

15

20

25

30

35

poezia noastră națională și cronica polonă a lui Martin Bielski, izbutise a aduna sub povățuirea sa nu mai puțin de zece mii de haiduci!

5 Necurmatele războaie ale lui Ștefan Vodă, luând neconținut pe țărani de la sapă la armă, au sărăcit cu desăvârșire clasa de jos a poporului, pe care o mai apăsau și boierii, căci domnul cruța foarte mult aristocrația țării, organizată după modelul feudalității ungare și polone. Așadară, toți acei ce simțeau în
10 piepturile lor bătând inimi de zmeu alergară la frunza verde a codrului, sub al cărui adăpost se puneau a pândi și a tăia pe neguțătorii drumeți, mai cu seamă turci și armeni, și pe avuta boierime.

Postelnicul Șarpe, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, aținti ochii asupra culmei dealului, apoi goli sabia și, strigând:
15 „După mine!“, se răpezi cu toată ceata în goana calului în direcțiunea de unde au venit săgețile.

O a doua împroșcătură de săgeți a răsturnat de astă dată la pământ doi din ceata postelnicului, care, el însuși, abia scăpă
20 numai mulțumită armurei sale; dar când ceata ajunsese în vârful dealului și spera a descoperi, în fine, pe misterioșii dușmani, ea n-a văzut altceva decât un copilăș ca de opt ani, cu păr roșietic, care se juca în iarbă.

— Al cui ești tu? îl întrebă postelnicul.

— Al tatei, răspunse băiatul, uitându-se fără frică la călăreții
25 ce-l încungiurară.

— Și cine-i acel tată?

— Un pui de zmeu.

— Un hoț?

— Ba hoț ești tu!

30 Postelnicul rădică pe copil și-l așeză înaintea sa pe cal.

— Mulți haiduci sînt aici în codru?

— Douăzeci și patru.

— Cine e căpitanul lor?

— Drăgan Bărbuță-Scurtă.

35 — Unde sînt ei acuma?

— S-au dus în ceca parte, răspunse copilul arătând la dreapta.

Postelnicul cu ai săi urmară drumul după arătările băiatului, dar abia făcură vro două sute de pași înainte, când, de pe o

stîncă, au început a ploua pietre asupra capetelor lor, fără ca să se vază cine le aruncă.

— Înapoi, fraților! zise postelnicul cu despreț, doară nu ne vom bate cu văzduhul!

5 Ceata se retrase, urmărită dentâi de zborul pietrelor, apoi de loviturile săgeților. Un bulgăr a izbit pe postelnic în umăr, iar o săgeată s-a mai înfipt în cellalt genunchi al bietului Luca, care semăna acum cu un înger înaripat la picioare.

10 Postelnicul a răspuns la rană prin o înjurătură; Luca, prin tăcere.

Întorcându-se la locul unde rămaseră cei doi cetași răniți, postelnicul îi găsi proaspăt descapitați, sângerânde lor trunchiuri întinse fără haine pe iarbă.

O furie de răzbunare s-a zugrăvit pe fetele tuturor voinicilor. Însă cum să-și răzbune, când nu aveau asupra cui? Pentru o
15 clipă, postelnicului îi veni în gând de a zdrobi capul copilului de hoț, pe care până acum îl ținea lângă sine pe sa; dar acel gând era mai pe jos de mărețul său suflet. „Ce-i vinovat copilul?“ își zise el și opri mâna, deprinsă a secera numai pe vrăjmași puternici.

Tocmai atunci ieși dintre crângi și se apropie de ceată o babă, îmbrăcată în stremțe, cocoșată, cu capul plecat în jos și
îmbrobodită astfel, încât i se vedeau numai ochii.

— Fie-ți milă, jupâne; dă-mi copilul înapoi..., zise ea, apropiându-se de postelnic și silindu-se a da glasului său un ton
25 femeiesc.

— Tata! tata! strigă copilul, zbuciumându-se ca să sară de pe cal.

— A, hoțule! răcni postelnicul, care căuta o jertfă de răzbunare.

30 Și smulgând măciuca aninată la sa, izbi în capul mincinoasei babe. Haiducul se îndreptă, se apucă cu mâinile de cap, se clătina și căzu mort.

În aceeași clipă, ca prin minune, vro douăzeci de hoți, îmbrăcați țărănește, dar cu pene de păun la cușme și înarmați cu
35 sulite și lungi cuțite, s-au aruncat din toate părțile asupra cetei postelnicului, strigând: „Ucide! ucide!“

Postelnicul nu avea cu sine, după moartea celor doi uciși, decât pe stegarul său Luca, pe grămăticul său Iorgu și șase

tineri, feciori de boieri, cari l-au întovărășit în Polonia pentru a vedea și ei țările străine; dar toți erau înarmați până-n creștet și ardeau de dorința de a se arăta voinici în fața unui bărbat atât de vestit ca postelnicul și de ale cărui laude atârna viitorul lor.

5 Postelnicul era modelul unui ostaș român din școala lui Mircea, Ștefan, Țepeș. Vitejia fără viclenie era pentru el ca [o] carne fără sare, ca [un] prânz fără vin. El vedea că hoții sînt mult mai numeroși și mai tari prin cunoștința localității. Ceata sa era obosită de drum. Așadară, postelnicul tună deodată cu puternica
10 sa voce:

— Stați, haiduci! că o să vă spun o vorbă bună.

Hoții, încredințați că mica ceată boierească nu le poate scăpa din mâni, s-au oprit pe loc.

15 — Nu șade frumos, urmă postelnicul, nu șade frumos ca românii să se bată cu români, căci doară sîntem frați. Mai bine să ne înțelegem cu pace. Cine e vătășelul? Care din voi e Bărbuță-Scurtă?

20 — Eu! răspunse unul din hoți, ieșind cu semeție din grupa celorlalți, de cari se deosebea numai prin neobicinuita lungime a barbei. El se apropie de postelnic și, răsucindu-și mânecele cămeșei, îl întreabă cu un aer măreț:

— Vezi aste brațe groase, groase și vânoase? Vrei o luptă dreaptă?

25 Postelnicul îl măsură cu ochii de la cap până la picioare, fără a răspunde un singur cuvânt, despică aerul cu tăișul săbiei, și, o dată cu aerul, a despiciat capul îndrăznețului haiduc.

În același moment toată ceata postelnicului se aruncă asupra hoților, amețiți prin neprevăzuta moarte a căpitanului. Lupta n-a durat mai mult de câteva minute; șapte haiduci căzură morți, iar
30 ceilalți, cuprinși de o frică panică, au dispărut în desișul codrului.

— Unde-i tata? unde-i tata? țipa copilul, revenit din leșinul ce-l cuprinsese văzând moartea părintelui său, și pe care postelnicul îl ținea strâns la piept cu brațul stâng, pe când cu mâna dreaptă mînuia arma. Unde-i tata?
35

— Taci, că-ți sfărâm capul! răcni postelnicul. Ține-l Iorgule, adause el către unul din ceată, dându-i pe copil. Să mi-l aduci teafăr la Suceava. Trebuie să scăpăm sufletul acesta nevinovat din păcatul hoției. Și-apoi, noi sîntem cari l-am lipsit de tată...

Cap. II

Din care se vede cât e de primejdios a
sosi în capitală în ziua când se naște un
copil în palatul domnesc

5 Chiar în ziua când postelnicul Șarpe se întoarce pe la crăpatul zilei în Suceava, Curtea domnească înfățișa spectaculul unei bucurii amestecate cu tristețe. Domnița Stanca, femeia tânărului Bogdan Vodă, mai-marele fiu al domnului, muri din
10 facere, născând un cocon, cărui i s-a impus în botez falnicul nume de Ștefan.

Bogdan Vodă era nemângâiat. Închis în camera sa, el ascundea de văzul Curții lacrimile ce-i udau ochii. „La naiba! cugeta el în gândul său, copii voi mai face treizeci, dar o nevestă ca Stanca unde mai găsesc?!“

15 În adevăr, a fost frumoasă, plăpândă, drăgălașă răposata domniță, despre care istoria tace, dar o slăvește până astăzi cântecul poporului:

Fecioară ca o stea,
Mândră ca o pasărea,
20 Dulce ca o floriea!

Pe când la aripa stângă a colosalului palat domnesc, zidit în forma unei cetăți, tînjea junele Bogdan Vodă, la cealaltă aripă, unde locuia Ștefan cel Mare, era petrecere și veselie. Bătrânul domn, a cărui patimă pentru femei se stinsese acum sub
25 greutatea anilor și a podagrei, se bucura de nașterea unui nepot, netezindu-și barba și zicând cu zâmbet: „Cu o muiere mai puțin, cu un voinic mai mult!“

Apartamentul lui vodă avea forma de semicerc cu o galerie de ferestre arcate, iar sub fiecare fereastră, din partea curții, se înălța câte o cascadă, și în stropiturile argintii ale apelor se jucau
30 în acest moment razele soarelui, îngânând toate culorile pietrelor scumpe.

Odaia era podită cu mozaic; tapițată cu catifea mohorâtă de Veneția, pe care străluceau flori cusute și împletite din măr-găritar și aur; mobilată în giur cu divanuri acoperite de covoare turcești; iar în mijlocul apartamentului sta o masă circulară de
35

marmură neagră, pe care se vedeau așezate o mulțime de prețioase mărunțișuri: cerbișori de aur cu coarne de mărgean, păunași cu coade presărate de ametiste, rubini, smaragde, zmei de aur cu ochi de diamant etc., etc.

5 Ștefan cel Mare ședea într-un jet și părea a număra bobitele frumoaselor metanii de mărgean, ce i le închinase cu câteva zile înainte starețul de la Putna.

Înainte Domnului ședea pe un scaun hatmanul Arbore și sta în picioare doftorul Măriei sale, italianul Geronimo da Cesena.

10 — Zici, meștere doftore, că copilul e sănătos, voinic? Întreba pentru a treia oară bătrânul vodă.

— Era cam în primejdie, răspunse doftorul, dându-și un aer de importanță, dar, slavă Domnului, am luat toate măsurile trebuincioase și poci răspunde de sănătatea băiatului.

15 — Spune mai pe scurt că era în primejdie, și tu l-ai scăpat.

— Da, Măria ta.

— Apoi minți, că nu l-ai scăpat tu, ci l-a scăpat Dumnezeu. Așa e, jupâne hatmane?

20 Hatmanul plecă capul în semn de afirmațiune, iar Ștefan Vodă, mulțumit de neplăcerea ce face doftorului concurența lui Dumnezeu, urmă mai departe:

— Cu cine seamănă copilul? cu mine? cu Bogdan? sau cu mă-sa?

25 — Până acum nu se poate cunoaște, Măria ta; toți copiii seamănă la față unul cu altul; dar putem să-i cercetăm zodia...

— Bine spui, meștere doftore! Vrea să zică, tu ești și zodiac pe lângă celelalte? Cum de nu mi-ai spus-o până astăzi?

— Ba nu, Măria ta; eu nu sînt zodiac, dar zilele trecute a sosit aci de la Padova un văr al meu, foarte învățat în magie.

30 — Ce vrea să zică magia, jupâne hatmane? Întrebă vodă pe Arbure, crezând că boierul nu va ști să răspundă.

— Slăvonește se zice adică volhovstvo, Măria ta.

35 — Procopsit mai ești, jupâne hatmane! Credeam că te pricepi numai la arme. Dar eu îți voi spune, totuși, că magia nu e volhovstvo; și cată să am dreptate, măcar că tu ești cel procopsit. Magia este amăgeală. Cum ți se pare? Chemați-mi, dară, pe acel învățat amăgitor.

Doftorul, deprins cu păcăliturile bătrânului domnitor, se închină în tăcere și ieși.

— Ia spune-mi, Arbure, urmă vodă după o scurtă pauză, crezi tu în solomonii d-ale zodiacilor?

5 — Trebuie să credem, Măria ta, căci vorbesc și *Sânțele Scripture*; trebuie să credem, dar oricum să fie, e mare păcat, mare păcat este de a asculta pe zodiacari...

— Și de ce să fie păcat?

— Pentru că adică e lucrul Satanei.

10 Ștefan Vodă s-a pus pe gânduri. Pe d-o parte, curiozitatea și iubirea îl împingeau a afla viitorul nepotului său, pe de altă parte, machiavelismul îi impunea necesitatea de a părea religios până la fanatism. În fine, domnul găsi un ingenios mijloc de a împăca această contradicțiune.

— Zici, Arbure, că solomoniile sînt lucruri drăcești?

— Da, Măria ta.

15 — Și mai zici că este păcat de a se folosi de lucruri drăcești?

— Așa, Măria ta.

— Dar mie unuia mi se pare că este păcat numai atunci când te vinzi dracului, iar nu când înșeli pe Bată-l Crucea și, prin urmare, faci o faptă plăcută lui Dumnezeu.

20 Hatmanul nu știu cum să răspundă la puternica argumentațiune a domnului, care tăia cu sabia greutățile teologice.

În acest moment, ușa s-a deschis și a intrat doftorul, urmat de astrolog și de un băiat de vro zece ani.

25 Astrologul era de o vîrstă de mijloc, frumos, nalt, cu o figură foarte dulce și plăcută. Intrînd, el se întoarse mai întâi de toate către icoana Sântului Ștefan, animată într-un unghi al odăii, făcu trei cruci, apoi merse spre vodă, se îngenuche, îi sărută mîna... dar toate astea fără a rădica ochii în sus.

30 Băiatul se deosebea prin o figură atît de palidă și transparentă, încît se părea că-i poți număra toate oasele.

El imită întocmai ceremonialul de intrare al stăpînului său, cu aceea numai diferență că nu-și ascundea ochii.

Ștefan cel Mare îi privi în tăcere, apoi zise:

— Dar multe cruci mai faceți!

35 Astrologul ceru de la doftor italienește explicarea cuvintelor domnitorului.

— Îi pare bine că te vede, răspunse doftorul.

— Ce ți-a spus talianul? Întrebă vodă.

— A răspuns că face multe cruci pentru că meșteșugul său atârnă de ajutorul dumnezeiesc.

— Cu atât mai bine! Cu atât mai bine!

5 Precum vedeți, astrologul rămase foarte mulțumit cu traducerea italiană a cuvintelor domnului, iar domnul fu încântat de traducerea românească a cuvintelor astrologului; priceputul doftor știu a-i îndestula pe amândoi.

10 Acum astrologul așază băiatul pe divan, aținti asupra-i ochii săi căprui-deschiși, a cărora privire avu puterea de a adormi îndată pe slabul copil, și s-au început interogațiunile: vodă se adresa românește către doftor, doftorul italienește către astrolog, astrologul tot italienește către băiat, băiatul răspundea, și apoi doftorul d-a dreptul traducea răspunsul.

15 — Pentru ca să fiu sigur că zodiacul știe viitorul, trebuie să văz mai întâi dacă-i sînt cunoscute lucrurile de față, zise vodă. Întreabă-l, meștere doftore, ce face acum împăratul turcesc?

După ce întrebarea trecu prin intermediile enumerate mai sus, băiatul răspunse:

— Doarme.

20 — Dar ce face craiul leșesc?

— Doarme.

— Tot doarme! Pesemne numai eu sînt mai harnic decât toți domnii creștinătății! Dar, ia spune-mi, ce gîndesc eu acum?

— Să ne dai câte douăzeci și cinci la spate.

25 — Zău ai ghicit! Văz că dracul nu glumește! Aci domnul făcu o cruce. Mai spune-mi ce veste a primit Domnia noastră în astă-noapte?

— Două vești: una că a ars palatul de la Vaslui, alta că tătarii se pregătesc a intra în țară.

30 — Minune! mare minune! strigă domnul, făcând trei cruci dupăolaltă. Auzitu-l-ai pe neamț, Arbure? Ei bine, acumă să-mi spui dacă nepotul meu va fi voinic.

— Va fi un viteaz de frunte.

— O să fie iubitor de dreptate?

35 — Va vărsa mult sânge nevinovat.

— Cu cine va avea războaie?

— Cu turcii și tătarii.

— Mult va trăi?

— Va fi omorât de tănăr.

Fruntea lui vodă s-a posomorât.

— Și cine-l va omorî?

Aci copilul nu răspunse nimica.

— Cine-l va omorî? repetă vodă.

5 Copilul se păru a face o silință convulsivă și răspunse:

— Moartea lui a sosit astăzi în Succava.

Tocmai în acest moment întră postelnicul Șarpe.

10 Vodă s-a uitat la Arbure, Arbure s-a uitat la postelnic, postelnicul se uita cu nedumerire la unul și altul, la copilul așezat pe divan, la astrolog, la doftor...

Cap. III

Din care oricine vede cum un vodă n-a putut încinde pe un postelnic, pe când un copil a izbutit a încinde pe un hatman

15 Palatul postelnicului Șarpe se afla la marginea Sucevei aproape de poarta numită atunci „Ungurească“, fiindcă pe acolo trecea drumul spre hotarul țarei cu Transilvania; o poartă zidită în chipul unui mare turn cu patru unghiuri, în a cărei jumătate de jos era arcul de intrare în oraș, iar în jumătatea de sus, covârșită cu un acoperământ conic, locuia un *calic*, adecă ostașul invalid prepus la păzirea porții.

20 Un zid de piatră cu zăbrele încungiura și ascundea palatul, lungit în fundul curții, având în dreapta o grădină, în stînga un șir de căsuțe mici pentru slugi, în față — grajdurile. În mijlocul curții se vedea o fântână de marmură, cu un stâlp de fier alături, de pe care spînzura un lanț tot de fier pentru a scoate apă. Palatul avea două rânduri de arhitectură gotică, cu uși și ferestre ogivale, cu geamuri verzi, cu trei foișoare vitrate și ascuțite, așezate în firidele unui acoperământ foarte înalt; în fine, un palat precum se poate vedea până acum în Nürnberg, însă numai acolo.

30 Postelnicul se întoarse acasă trist și gânditor.

El nu s-a putut aștepta niciodată ca domnul să-l primească cu atîta răceală.

— Ieși, postelnice, și vei așterne mai târziu Domniei noastre despre câte ai lucrat în Țara Leahului, îi zise Ștefan Vodă, fără a-l lăsa să rostească un singur cuvânt.

Sprânceană dreaptă a domnului se rădică în sus: semn de mînie.

„Și de ce să fie mînios? se gîndea postelnicul, umblînd cu pași mari prin odaie. Ce i-am făcut? Cu ce sînt vinovat?”

Șarpe în zadar își frămînta capul pentru a descoperi cauza neașteptatei dizgrații.

În vîrstă de treizeci de ani, adică foarte june după ideile epocii, el ajunsese deja mare postelnic și unul din favoriții cei mai de aproape ai tronului. Această repede înălțare îi făcu mulți dușmani și mulți invidioși: pe de o parte, între boierii cei tineri, pe cari îi lăsase în urmă; pe de altă parte, între boierii cei bătrîni, pe cari îi întrecuse. Nu cumva aceștia s-ar fi folosit de lipsa lui din țară pentru a-l ponegri înaintea lui vodă?

Însă chiar calomnia trebuie să vază o umbră de vină pentru ca să-i poată da un corp. Postelnicul căuta acea umbră și n-o găsea, căci tot trecutul său era limpede ca apa izvorului.

În sfîrșit, apăsător de mîhnire, el se aruncă pe divan, crezînd că liniștea îi va insufla o idee de mîntuire.

Ușa s-a deschis și a intrat vechiul său amic și tovarăș, hatmanul Arbure, pe care l-am văzut în odaia domnească față la scena astrologului.

— E rău, postelnice! e foarte rău! nu-ți pierde timpul: e rău! încalecă un cal, și la fugă!

Așa începu hatmanul.

— Dar eu nu pricep...

— Vei pricepe mai târziu; mai târziu vei pricepe...

— Slujbele mele cele multe...

— Se vor găsi totdeauna mulți, foarte mulți se vor găsi ca să slujească domnilor.

— Nevinovăția mea...

— Ascultă, Șarpe! Poruncește să-ți înșele pe cel mai bun — auzi? cel mai bun cal din câți ai; și-apoi vom mai vorbi cât va fi timp.

Postelnicul merse la o fereastră deschisă. Comișii adăpau caii la fîntînă.

— Bahmetul Talpeș! strigă el către comiși. Iute!

— Un blăstemat de zodiac, urmă atunci Arbure, proroci lui vodă că tu o să fii ucigaș al nepotului său, al nepotului celui nou născut.

— Eu?

— Cel puțin așa a vrut să înțeleagă Măria sa; așa i-a plăcut să înțeleagă, căci zodiacul a spus numai atîta că ucigașul domnișorului a sosit în Suceava astăzi, adică a sosit tocmai în ziua sosirii tale.

— Dar au mai fost și alți[i] cu mine.

— Cine anume?

Postelnicul enumeră pe toți tovarășii călătoriei sale, începînd de la rînitul Luca.

El a uitat numai pe copilul găsit, despre care credea de prisos să mai vorbească.

Un ușier a venit să spună că calul stă gata la scară.

Postelnicul scoase dintr-o ladă de fier, așezată într-un colț, un greu sac plin de țechini venețiani, numiți la noi *venetici*, se îmbrățișă cu hatmanul și amîndoi ieșiră afară.

La scară sta spumînd și bătînd din copite un mîndru cal arabesc din soiul *neg[r]ilor*, negru ca pana corbului, cu un căpșor mic, picioare subțiri și gât încolăcit ca de lebădă.

Postelnicul voia să mai vorbească; dar Arbure îl împinse spre cal, zicîndu-i cu asprime:

— Nu e timp, postelnice!

Șarpe se aruncă pe șă, făcu cruce, se mai îmbrățișă cu Arbure și dispăru.

Hatmanul privi în tăcere fugîndul siluet al amicului său; dar cînd voi a se retrage, i s-a părut că zărește ceva într-o fereastră deschisă: era un copil cu ochi gălbui și păr cam roșu, îmbrăcat în frumoasă haină vișinie cu ceprazuri de argint și jucîndu-se cu o mince.

Arbure n-a văzut pînă acum pe acel copil în casa lui Șarpe. Așadară, se apropie și-l întrebă:

— Al cui ești, băiețele?

— Apoi acum eu singur nu mai știu al cui sînt! răspunse copilul, a cărui figură prevestea o inteligență neobicinuită.

— Dar cum te cheamă?

— Mihă.

— Cum ai nemerit aici?

— M-a adus boierul din codrul nostru...

Aci, aducându-și aminte de moartea tătăni-său, copilul a început a se îneca în lacrimi, și hatmanul n-a mai putut scoate nici un cuvânt de la el.

5 Nu știu dacă toată lumea a observat un lucru; mie, unuia, mi se pare că nu l-a ghicit nici chiar Lavater. Natura copilului se poate recunoaște când îl vezi plângând. Lacrimele nu desfigurează unele fețe copilărești, ba încă le dau oarecare expresiune blândă, dulce, simpatcă; pe când sînt copii al căroră plâns le strîmbă și le schimonosește astfel toate trăsăturile feței, încât nu te poți uita la ei fără să resimți un dezgust, o aversiune, o depărtare involuntară.

10 Așa era copilul la care se uita acuma hatmanul: figura lui prezinta ceva așa de mizantropic, așa de amar, așa de respingător, încât bătrânul Arbure îi întoarse spatele și se depărtă de casa postelnicului, șoptind printre dinți: „Ciudat lucru!”

15 Vestea despre prorocia astrologului că postelnicul Șarpe este menit a fi ucigaș al nepotului domnesc se lăți prin Suceava cu repeziciunea fulgerului, însoțită de sute și mii de comentarii, care de care mai fantastice.

20 Însă nu se cunoștea încă hotărârea bătrânului domn, și deci, pe de o parte, toți boierii prieteni ai lui Șarpe, pe de alta, toți boierii vrăjmași ai lui Șarpe s-au grăbit a merge la palat ca să stăruiască — unii pentru el, alții contra lui.

25 Vrăjmașii erau mai numeroși!

Vodă chemă pe vel-armașul Fliondur și-i porunci să închiză pe postelnic în foișorul cetății până la o altă poruncă.

Armașul adună toate slugile postelnicului, le întrebă unde e stăpânul lor, dar nimeni nu știu să-i răspundă.

30 — Eu știu, strigă atunci copilașul cel roșcovan, alergând înaintea armașului, venise aici un boier cu musteți mari albe și zise jupânului să fugă, i-am auzit vorbind cu singur, ținându-mă ascuns în dosul ușei.

Slugile au adeverit că au văzut pe hatmanul Arbure.

35 Armașul raportă lui vodă rezultatul cercetării și primi porunca de a întemnița pe Arbure și de a trimite douăzeci armășei în goană după postelnic, zece pe drumul Ardealului și alți zece pe drumul Poloniei.

Era cel puțin patru ore trecute de la fuga lui Șarpe.

Armășeii l-au căutat în dreapta și-n stînga, dar i s-a pierdut urma.

5 A doua zi a venit la domnitor noi vești despre curînda năvălire a tătarilor în părțile Fălciului. Ștefan era acum prea bătrîn și prea slăbănog pentru ca să mai poată mînuie sabia. După o lungă rîzgîndire și nedomerire, el porunci armașului să scoată din popreală și să aducă la palat pe Arbure, atunci cel mai vestit din toți hatmanii Moldovei.

10 — Te vei fi supărat pe mine, jupâne hatmane, și ai dreptate, încep domnul, făcînd lui Arbure semn ca să șază.

— Ba nu m-am supărat pe Măria ta, stăpâne; m-am supărat pe veneticul, care prin vrăjiturile lui ți-a fermecat judecata Măriei tale, răspunse cu îndrăzneală Arbure, dar fără a se pune jos.

15 — Lasă, te liniștește, căci am poruncit să-l dea afară peste hotare, zise vodă, făcîndu-se că n-a înțeles amara ironie a hatmanului. Așadară, Arbure, fie pace între noi, și să ne iertăm unul altuia, pentru ca să ne ierte apoi și Sfînta Troiță.

— Amin!

20 — Acuma, du-te de te odihnește, și te vom chema după aceea la slujba Domniei noastre.

Hatmanul sărută mîna ce-i întinse cu prietenie vodă și ieși din palat, zicînd în sine: „Vulpe bătrînă!”

Tot atunci stăpânul, rămas singur, zîmbi și zise în gîndul său: „Proastă-i lumea!”

25 În curtea palatului un arcaș aduse înaintea hatmanului pe un săcui, care-l căuta de vro cîteva ceasuri.

Săcuiul îi dete în mână următoarea scrisoare de la postelnicul Șarpe:

„*Frate mai mare și ca și un părinte, jupâne hatmane!*

30 Scăpat-am cu zile în țara săcuiască și mă aflu sănătos în casa grofului Andraș. Până ce va trece urgia Măriei sale lui vodă, nu te îndura de a mă înștiința despre starea lucrurilor pre acolo. Iarăși să aibi în milostiva ta grijă căsuța mea, pre biet nepotul meu Luca și pre nevinovatul copil ce l-am întors din calea hoției...”

Cap. IV

**În care apar pe scenă trei doftori: un italian, o babă
și un copil, de unde rezultă că medicina a prosperat
totdeauna la români**

Luca, cu care am făcut cunoștință la începutul acestei istorii, era nepot de frate al postelnicului Șarpe.

Tată-său, părcălab al Cetății Albe, fu ucis pe murii fortăreței, apărând-o contra turcilor. Mumă-sa și două surori, căzute în robia tătarască, pieriră fără veste. Luca a scăpat, fiindcă, din întâmplare, se afla atunci în Suceava la moșu-său.

După obiceiul acelei epoci, de la doisprezece sau treisprezece ani în sus, fiul de boier român, pentru a ajunge el însuși boier, devenea ostaș. În războaiele contra turcilor, tătarilor, leșilor, mai cu seamă în sângeroasa bătălie de Cosmin, tânărul Luca atrase asupra-și privirile chiar din partea celor mai vitezi, nu atât prin o furie războinică, pe cât prin un sânge rece mai pe sus de natura omenescă. A ședea lângă vatră, sau a sta în fața dușmanului îi era totuna. El căpăta răni cu aceeași nepăsare cu care bea un pahar cu apă. Niciodată nimeni nu l-a văzut nici râzând, nici plângând; niciodată vocea lui nu-și schimba tonul obicinuit; niciodată pașii lui nu erau mai pripiți sau mai înceți.

Luca nu știa multă carte, dar avea multă minte. Deprinderea de a cumpăni fiecare mișcare, de a cântări fiecare cuvânt, de a desfira fiecare faptă îi înzestră în gradul cel mai înalt cu cunoștința vieții. El vorbea bine, dar niciodată de prisos. Însuși postelnicul, cu toată finețea sa, de multe ori recurgea la sfaturile nepotului și recunoștea bunătatea lor.

Luca nu pricepea ce este dragoste sau ură. El nu ura pe turci sau pe tătari, deși lor le datora stingerea neamului său. El nu iubea pe postelnic, măcar că acesta era unica sa rudă și unicul său protector. El nu ura și nu iubea pe nimeni; dar în privința tuturor își împlinea ceea ce i se părea lui a fi o datorie a sa. Se bătea ca un leu cu turcii și tătarii, socotea și apăra ca un fiu pe postelnic...

Luca era nalt, subțire, cu picioare și mâni de o lungime disproporționată; avea o piele foarte albă, ochi albaștri și somnoroși, păr galben, un nas tras; în fine, o figură mai mult olandeză, ceea ce nu este de mirare, căci românii nu se deosebeau

niciodată, ca celelalte popoare, prin vreun tip propriu al lor. Ca regnul vegetal al țărilor noastre, ca temperatura cea nestatornică ce ne bântuie, când cu frigul norvegian, când cu arșițele Egiptului, fiii Daciei lui Traian poartă pe fețele lor tiparul tuturor climelor.

Ați văzut cu ce sublimă flegmă a întâmpinat Luca loviturile săgeților în lupta cu hoții din Codrul Cosminului. Rău și în pripă curățate și legate, ranele sale era să-l coste foarte scump. Deși postelnicul, făcându-se chirurg de nevoie, scoase capetele săgeților și, spălând ranele cu apă rece, împreună marginile lor pe cât putu mai bine, totuși, trecuse până atunci un interval destul de lung, un interval și mai lung a mai trecut după aceea până a ajunge la Suceava, încât durerea, osteneala călătoriei, neconținută mișcare aduseră pe bietul rănit într-o stare foarte primejdioasă, în care începu a aiura.

Palatul postelnicului, ca ale tuturor boierilor mari din acea epocă, era plin de slugi de tot felul. Maimuțând pompa domnească, aristocrații noștri aveau și ei curteni, ușieri, stolnici, paharnici, comiși, vânători etc., etc., cari toți, la caz de trebuință, se înarmau și întovărășeau pe stăpân la război, sub numele de „casa cutăruia”. Dar, lucru curios! în toată curtea postelnicului, atât de numeroasă și pestriță, nu se găsea o singură femeie! Chiar slugele cele căsătorite trebuia să țină nevestele lor în târg, căci vai și amar de afla cumva boierul că o suflare de muieră s-a pripășit în palatul său! Așadară, bietul Luca căzu în grija bărbaților, cari se uitau unul la altul și nu știau ce să facă, cum să înceapă măcar.

După fuga postelnicului din țară, mai mare peste casă a rămas cunoscutul nostru din Codrul Cosminului, gramaticul Iorgu, poreclit Hârea, fecior al unui boier muntenesc care pribegise în Moldova din cauza cruzimilor lui Tepeș Vodă și muri aici, lăsând pe fiul său sub ocrotirea postelnicului Șarpe. Iorgu iubea foarte mult pe Luca și cu tristeță se scărpina la cap, gândindu-se la suferințele lui și întrebându-se pe sine însuși: „Ce-i de făcut?”

— Să aducem pe mătușa Despa, îi zise vânătorul Focșa.

— Dar nu știi tu că mătușa Despa e o muieră și ea? răspunse Iorgu, apăsând asupra cuvântului *muiere*.

— Te temi de mânia boierului? Parcă jupânul postelnic o să știe?!

— Poate să afle...

— Vorbă să fie! ș-apoi dacă nu va vindeca mătușa Despa, atunci nici dracul nu va mai putea să vindece, iartă-mă, Doamne!

— Fic și așa! Ad-o dară aici pe mătușa Despa.

— O aduc îndată, dar să știi că ea nu primește bani mai-nainte de a vindeca cu desăvârșire.

— Numai caută să nu ajungă cumva la știrea postelnicului.

Mătușa Despa era în acel timp o celebritate medicală a Sucevei, prin urmare, a Moldovei întregi. Prin descânțece și prin ierburi, ea avea puterea de a lecu toate boalele și, din contra, de a le trimite oricărui nenorocit ce ar fi avut prilej a-i plăcea. Poporul, pe de o parte, se temea de farmecele sale, pe de altă parte, o slăvea pentru minunatele sale leacuri. În toată țara, mătușa Despa avea un singur dușman, pe doftorul domnesc, italianul Geronimo da Cesena; dar nici doftorul nu putea să-i facă vreun rău de frica poporului, nici ea nu putea să facă vreun rău doftorului de frica lui vodă. El o învinovăța că are legături cu dracul; ea îl bănuia a fi din favoriții cei mai de aproape ai Satanei.

Mătușa Despa a cercetat starea lui Luca, a cerut să i se aducă apă nencepută și stropi rana de trei ori, cântând următoarea invocațiune, rămasă de la strămoșii noștri romani, și pe care nu știu dacă o înțelegea ea singură:

S a t o r

A r e p o

T e n e t

O p e r a

R o t a s .

După aceea udă în apă un petec de pânză curată și-l legă la rană, încredințând că bolnavul se va însănătoși în nouă zile, repețindu-se de câte șase ori pe zi operațiunea spălăturii ranei cu apă nencepută și descântată.

Dar numai două zile a urmat Luca cu leacul mătușei Despei. La a treia zi veni hatmanul Arbure, îndemnat prin scrisoarea pribeagului postelnic, și, aflând despre boala nepotului prietenului său, aduse cu sine pe doftorul Geronimo.

Medicul italian dezlegă rana lui Luca și o văzu pe jumătate tămăduită.

— Cine l-a căutat? întrebă el pe Iorgu.

— Apoi, de, cine să-l fi căutat! adusei pe mătușa Despa...

Auzind acest nume, doftorul aruncă pe masă bereta sa de catifea neagră și nu putu a nu rosti pintre dinți un: *Corpo di Bacco!*

— Și ce a făcut mătușa voastră?

— Descânta și uda rana cu apă rece.

— Blestemată! Proclată! Poftim, mă rog, ce fel de doftorii! Descânta și uda!

— Cu toate astea, vezi că leacul a ajutat mult; rana s-a închis...

— S-a închis! Nu s-a închis! răzni doftorul cu turbare bătând în masă cu inelul de aur ce-i împodobeau unul din degete, după moda medicilor italieni din acea epocă. S-a închis pe dinafară, dar s-a deschis dinîntre, mă înțelegi? Auzit-a cineva ca apa rece să fie doftorie? Apoi dacă ar fi așa, atunci toți aparii s-ar face doftori! *Per Diabolo!*

Cu mare greu s-a liniștit sacra furie a nobilului medic, care porunci să nu se mai auză numele mătușei Despei și făgădui că va aduce peste câteva ore o doftorie nedescântată, în care n-a intrat nici o picătură de apă, rece sau caldă.

Până ce doftorul alergă acasă, pentru ca să compună după regulile lui Galien puternica sa doftorie, să ne întoarcem o clipă la copilul găsit, Mihu.

Introdus în casa postelnicului, el alătură mai-nainte de toate îndemnările noii sale locuințe cu golitatea vieții hoștești; își aduse aminte grosimea cămășuței sale țărănești față cu scumpul dolmănaș ce-i luă Iorgu de la *liovean*, precum se numeau comerțianții din Lemberg așezați în Suceava; alătură ghionturile și bătăile ce căpăta de la hoți, cu socotința ce-i arătau acum toate slugile, numindu-l „cocon”; și toate aceste alăturări l-au mângâiat pe dată chiar de moartea părintelui său.

Uitându-se apoi în giur, Mihi văzu că, afară de el, postelnicul mai avea alți doi copii de suflet mai vechi și, firește, mai iubiți, pe Luca și pe Iorgu; și băiatul pricepu că dragostea lui Șarpe pentru dânsul ar fi mai mare, de n-ar fi ceilalți doi părtași, pe cari a și început a-i urî.

Văzând pe Luca bolnav și zăcând fără mișcare, Mihi își zise: „Încăi acesta de ar muri deocamdată!”

Invidia este unul din acele simțăminte cari se nasc și se dezvoltă în om mai-nainte de toate.

Biblia, totdeauna sublimă în alegoriile sale, reprezintă invidia iscându-se între cei dântăi doi copii de pe fața pământului: Cain și Abel. Nemic mai adevărat!

Mihu a fost față când doftorul se rosti asupra netrebniceii descânteceilor babei, și el resimți bucurie. Mihi a fost față când doftorul promise a aduce leacuri cumsecade, și el se întristă.

— Bădiță Iorgule, zise deodată copilul către gramaticul postelnicului, aruncând mincea în sus, oare piperul strică la o rană sau nu?

— Cum să nu strice, nebunule, de vreme ce arde?! Nu degeaba muntenii îi zic *ardei*!

— Cine sînt muntenii?

— Niște români ce ascultă de o altă domnie.

— Vrea să zică, piperu arde ranele?

— Firește.

Peste câțva timp, doftorul aduse un borcănaș cu o unsoare de culoare trandafirie, zicând lui Iorgu să ungă rana la noapte și să lase așa până la a doua zi, când se va vedea ce va mai fi de făcut.

Iorgu puse borcănașul pe o masă lângă patul lui Luca.

— Aceasta-i unsoarea pentru rana bădiței Luca? întrebă Mihi.

— Dară, răspunse Iorgu.

Leacul a înzecit durerile bietului Luca. Rănitul se zbuciumă toată noapte. Când doftorul veni dimineata, el se miră și se sperie singur de o așa neprevăzută lucrare a unei unsori menite a liniști și a adormi suferința; dar, dezlegă rana, văzu că doftoria cuprindea acum în sine niște atome negre, ce i s-au părut a avea o mare asemănare cu piperul și cari nu făcea deloc parte din rețeta primitivă, prescrisă după preceptele lui Galien.

Iorgu, aducându-și aminte de întrebările ce i le-a fost adresat Mihi, a înțeles pe dată cine era vinovatul.

— Schimbă doftoria, meștere doftore, și te asigur că voi priveghea astfel ca nimini să nu se mai amestece în această treabă.

Doftorul se uită în ochii lui Iorgu cu un aer de măreață profunditate și-i zise cu un ton misterios:

— Așa că sînt drăcii d-ale babei Despei?

Cap. V

Prin care se probează că politica cea mare este un lucru foarte copilăresc

S-au străcurat vro două săptămâni de la scena tragicomică descrisă în capul precedent. Doftorul venea în toate zilele, Iorgu schimba unsoarea cu însăși mâna sa, lui Mihi îi era oprit de a pune piciorul în odaia bolnavului, și astfel Luca a început cu încetul a se îndrepta, aiurarea a trecut, și din când în când el se încerca a umbla rezemându-se pe cârje.

Prima întrebare ieșită din gura rănitului a fost:

— Unde este postelnicul?

Iorgu îi povesti cu d-amănuntul toată istoria, începând de la prorocia astrologului până la venirea hatmanului Arbure cu doftorul Geronimo da Cesena. Luca tăcu și se cufundă în gânduri pentru două zile. Rezultatul meditațiunilor sale s-a încheiat în următoarea dilemă: „Un om poate omorî pe un alt om sau de bunăvoie cu precugetare, ori pe negândite din întâmplare. A omorî din întâmplare poate oricine, dar aceasta nu este o vină. A omorî cu precugetare nu e în stare nici unul din câți am întovărașit pe postelnic în Țara Leșească, din cari eu cunosc bine pe toți, afară... afară de copilul cel găsit. Dacă nepotul domnesc o să fie omorât din întâmplare, ucigașul său nu se știe cine va fi, ferească-ne Dumnezeu; dacă însă va fi omorât cu precugetare, ucigaș al lui nu va putea fi decât Mihi.”

Ajuns la această sigură încheiere, Luca rupse duozilnica sa tăcere și întrebă a treia zi pe Iorgu despre purtarea copilului găsit, de când intrase în casa postelnicului. Iorgu i-a înșirat toate, iar mai cu seamă cum, pârând pe Arbure, Mihi pricinui

întemnițarea bătrânului hatman, și cum apoi amestecă piper în unsoarea adusă de doftor.

Luca, după obiceiul său, stătu iarăși pe gânduri. Din când în când, el trecea pe neașteptate în odăița lui Mihu, i se uita drept în ochi, fără ca copilul să se tulbure cât de puțin de această inchizitorială cătătură; îi făcea câte o întrebare sau două, la cari băiatul răspundea cu un spirit mult mai pe sus de vrăstă; îl privea cu atențiune, când copilul se juca a prinde muște, sfâșiindu-le — ca altădată Domițian sau cine mai știe cine — câte o aripă sau câte un picior și bucurându-se de marele necaz al micului insect. „E obraznic, e deștept, e răutăcios totodată; foarte obraznic, foarte deștept, foarte răutăcios!” așa murmură Luca în urma acestor observațiuni, și iarăși se gândea, și iarăși observa, și iarăși murmură.

Dar pe cât Luca studia pe Mihu, pe atâta și Mihu studia pe Luca. Copilul înțelegea de minune că bădița nu-l are la stomah, și se hotărî a preveni lovitura, cu atât mai vârtos că ura sa pentru stegar deveni și mai înverșunată de când nu i s-a nemerit stragemă cu piperul: dușmănia crește prin neizbândă.

Iorgu lăudase în mai multe dăți neobicinuitele daruri ale mătușei Despei, care avea puterea — zicea grămăticul — de a schimba oameni în lupi, de a opri vântul, de aduce ploaie sau secetă și chiar de a pogori luna pe pământ.

Mihu se prefăce bolnav.

— Ce te doare? îl întrebă Iorgu.

— Îmi țiuc capul...

— Numai atâta?

— Îmi arde inima...

— Și mai?...

— Îmi tremură tot trupul...

— Culcă-te și ți-o trece.

— Ba îndură-te, bădiță Iorgule; trimite după mătușa Despa.

Iorgu întrebă pe Luca.

— Trimite după babă; ce mare lucru!

— Dar ce va zice boierul aflând că o muiere a intrat în curtea sa de două ori?

— Moșul nu este aici, și femeile îl supără numai atunci când le vede sau când se poate întâmpla ca să le vază.

— Ai dreptate! mie asta nu mi-a venit în cap...

Dar mătușa Despa răspunse la chemare că a fost desprețuită în casa postelnicului pentru hatărul unui afurisit de neamț și că cinstea nu-i iartă de a se mai face încă o dată de râsul lumii.

— Atunci trimite-mă la ea acasă, bădiță Iorgule, șopti Mihu, prefăcându-se că abia poate vorbi de durere.

Iorgu chemă pe vânătorul Focșa și-i porunci să ia în brațe pe copil și să-l ducă acasă la mătușa Despa.

Căsuța bătrânci fermecătoare se înălța pe o movilă singuratecă, la ale cărei poale curgeau cu freamăt monoton undele apei Suceava. În loc de gard, o încungiura din toate părțile o cunună de plop, ca o ceată de uriași supuși la poruncele misterioasei babe. Edificiul, zidit de vâlătuci și neboit, era așezat, ca o moară de vânt, pe două bârne groase și lungi. Acoperemântul casei nu se vedea deloc, ori pentru că era oblu, sau pentru că lipsea de tot, ceea ce ni se pare a fi mai probabil.

Poporul credea că în întrul movilei s-ar fi aflând cămări tainice, în cari mătușa Despa păstra odoare neprețuite și unde făcea cumplitele sale fermece; dar unul mai cutezător, care s-a fost bizuit a pătrunde în acea groaznică peșteră, s-a înecat în Suceava, ba încă tocmai la mal, încât s-a tăiat oricui pofta de a se gândi măcar să urmeze nenorocitei încercări.

Odaia în care vânătorul Focșa aduse acum pe Mihu avea înfățișarea unui simplu bordei țărănesc. De o parte, o ușă ducea într-o cămăruță; de altă parte, vedeai lavițe, o masă de lemn alb, icoana Sântului Mina reprezentat cum trage de păr pe un drac negru cu o limbă roșie; o candelă înaintea icoanei; în fine, un pat, pe care erau așezate una peste alta o mulțime de perine... semn că mătușa Despa era fecioară! O fecioară de cincizeci de ani, cu păr cărunt, cu un nas în formă de două nasuri lipite cu păreții lor la un loc, cu niște ochi mari, rotunzi, albi, cu o bărbie foarte progresistă...

Trei pisici negre se jucau prin odaie.

Mătușa Despa ședea lângă o fereastră deschisă, fără gratii, și împletea la ciorapi, aruncând din când în când câte o cătătură dasupra tulburelor ape ale Sucevei. Ea purta un zăbun de *tebencă* verde — un fel de stofă ce se fabrica pe atunci în Flandria și era foarte căutată în orientul Europei — și avea capul descoperit, căci, precum am mai spus-o, era fecioară și ținea mult la simptomele exterioare ale virginității sale.

— Bine ai venit! zise mătușa Despa, văzând pe vânătorul Focșa. Cu ce te-a adus Dumnezeu?

— Bine te-am găsit, mătușo Despo! Mai întâi, am venit să-ți mai mulțumesc o dată pentru... știi pentru ce!

— Vrea să zică, ea te iubește acum?

— E nebună după mine, mătușo.

— Mă bucur.

— Bunătatea d-tale. Alta, am venit să te rog să vezi pe copilul ăsta bolnav...

— Așa se poate; dar ca eu, tocmai eu să mai calc vreodată pragul casei postelnicului, ferească-mă Dumnezeu! că doară nu sînt eu de răsul nemților!

— Apoi ce s-a întâmplat nu se mai poate întoarce, mătușico.

— Știu, știu bine că vă căiți acum, dar lasă!... Ce boală are băiețelul?

— Parcă mi se sfâșie trupul, răspunse Mihul, ținându-se cu amândouă mâinile de mijloc.

— Atunci lasă-l aici la mine până mâine, vere Focșo.

— Nu te temi să rămâi singur? întrebă vânătorul pe Mihul.

— D-apoi de ce să mă tem? răspunse copilul cu mândrie.

— Așa vine vorba, Mihule...

— Eu nu mă tem de nimic... dar mă doare!

— Voinic băiat și-a găsit postelnicul! zise zâmbind mătușa Despa.

— Voinic și încă prea voinic! Nu știi ce mai are și jupânul postelnic de-i gata să culeagă toți copiii din drum, măcar că nu-i plac muierile!... Așadar, îți sărut mâinile, mătușico, și voi trece mâine dimineața.

— Cale bună, vere!

Îleșind Focșa, mătușa Despa trecu în cămăruța de alături, aduse o unsoare cenușie, despuie pe băiat de haine, îl lungi pe masă și se apucă a-i freca toate încheiturile oaselor, buiguind din gură următoarea galimatie în versuri:

Purces-a omul mare
Pe drumul mare,
Cu toporul mare,
La pădurea mare;
Nimeni nu l-a văzut,

Nimeni nu l-a auzit,
Numai Maria Preacurată
Înaintea-i a ieșit.

Și l-a întrebat:

— Unde te duci?

— La pădurea mare.

— Nu te du la pădurea mare,

Ci te du la Mihul,

Să-i tai toate durerile.

Din cap, din dinți, din măsele,

Din nas, din ochi, din urechi,

Din fălci, din barbă, din frunte,

Din mâni, din mijloc, din picioare

Și din tot locul,

Să rămână Mihul curat,

Luminat, fără de dureri,

Cum maică-sa l-a născut...

Băiatul răbda operațiunea, silindu-se în căpușorul său a născoci modul cum să declare în fine doftoroaicei adevărata-i dorință; dar mătușa Despa îl freca și-l întindea cu atâta vârtute, încât Mihul își simți toate oasele sfărâmate și începu a țipa:

— Lasă, mătușico, că nu mă doare!

— Așa degrab'?

— Apoi nu mă durea nici mai-nainte.

Aceste cuvinte avură asupra mătușei Despei o putere electrică. Copilul își bătu joc de meșteșugul ei. Înfuriată, ea îl apucă de păr, îl ridică în sus de pe masă și apoi, punându-l drept pe picioare, îl întrebă tremurând de mânie:

— Cum ai spus, pușchiule? Nu te durea nici mai-nainte? de ce dar veniși la mine?

— Nu te supăra, mătușico! ascultă cuvintele mele...

— Spune, spune! Așa că te-a învățat doftorul neamț de la Curtea domnească?

— Ba nu, mătușico!

— Ba așa, blestatule!

— Să vezi singură... bădița Luca...

— Ei bine! ce face bădița Luca?

— Vrea să mă omoare, știu bine că vrea să mă omoare, căci a văzut că mă iubește jupânul, și se teme ca nu cumva să-mi lase mie toată averea; de aceea vrea să mă omoare; l-am auzit șoptind cu bădița Iorgu să mă omoare, și cu doftorul neamț...

— Și cu doftorul neamț?

— Da, și cu doftorul neamț, l-am auzit șoptind să mă omoare. Așadar, m-am făcut bolnav, ca să te poci vedea pe d-ta și să te rog...

— Ce vrei de la mine?

— Mai bine eu să omor pe bădița Luca decât să mă omoare el pe mine.

— Și cum să-l omori?

— Dacă m-ei ajuta d-ta...

— Eu? Cu ce să-ți ajut?

— Să-mi dai ceva ca să-i pun în mâncare...

— Vrei să-l otrăvești?

— Așa se zice? a otrăvi?

Mătușa Despa s-a înfricoșat de fineța scelerată a copilului.

— Bine, băiete; eu ți-oi da otravă, zise ea după un minut de răzgândire și, ieșind în cunoscuta cămăruță, aduse o sticlă plină cu ceva incolor. Iată, pune aceasta în paharul lui Luca ca să bea cu apă.

— Și în apă n-are să se cunoască?

— Defel.

Mătușa Despa îmbracă și reconduce pe Mihai la casa postelnicului; povesti lui Luca tot ce se întâmplase și-l asigură totodată că așa-numita otravă ce o dade băiatului nu este decât apă de izvor fără nici un amestec.

— Vezi, dragul meu, vezi! Voi vă încredeți în afuristul de neamț; dar neamțul, oare, va face pentru voi una ca asta?

Luca condecie pe mătușa Despa, dându-i douăzeci de groși, un bacșiș foarte generos pentru acea epocă, și zicându-i că nu toți nemții sînt răi; apoi chemă pe Mihai.

— Spune să-mi aducă un pahar cu apă rece.

Mihai se răpezi afară cu iuțala veveriței și într-o clipă reveni singur cu un pahar plin cu apă.

— Bea tu până la jumătate, și apoi rămășița o voi bea cu, zise Luca, uitându-se țintă în ochii copilului.

— Să beau eu? răspunse Mihai, făcându-se roșu ca dolmănașul său.

— Da; să bei tu; de ce nu?

— De ce nu! O să beau, măcar că nu-mi e sete, răspunse Mihai, sforțându-se a-și ascunde turburarea. Luă paharul din mîna lui Luca îl apropie de buze și... îl scăpă jos cu o așa dibăcie, încât oricine ar fi jurat că a căzut din întâmplare.

Cap. VI

În care se aruncă o vie lumină asupra adevăratului înțeles al „Institutelor” lui Justinian

— E ciudat, foarte ciudat! zicea părintele kir-popa Sofronie, încrucișând mâinile pe piept cu aerul unui mucenic.

— Învăță-mă, ce să fac? Ce mă sfătuiești, Sfinția ta? întrebă cu tristețe Luca. Precum însuși te-ai încredințat, nu mai poate fi nici o îndoială despre apucăturile diavolești ale acestui băiat, care se pare a fi născut numai pentru omoruri și faceri de rele. Ți-am spus cum trădase pe hatman, cum îmi întărase rana, cum se bizui a mă otrăvi... ei bine?

Părintele Sofronie asculta tânguiriile lui Luca clătînând din cap în dreapta și-n stînga, ca și când ar fi fost cufundat în foarte adânci răzgândiri.

— Nu cumva să-l ucidem, pentru ca să scăpăm lumea de acest strigoi, care o să sugă sângele aproapelui său? zise Luca după o pauză.

— Păcat! păcat de moarte! strigă părintele Sofronie, rădicând ochii în sus ca sfinții de pe icoane.

— Să-i îndreptăm năravul prin bătăi? prin cazne?

— Nu se va îndrepta, fiule! nu se va îndrepta! Lupu schimbă părul, dar năravul nu.

— Ce-i, dară, de făcut?

Pentru ca să putem înțelege sfatul ce va ieși din gura lui kir-popa Sofronie, trebuie să cunoaștem mai întâi caracterul acestui nou personaj al istoriei noastre.

Părintele Sofronie se trăgea din neamul Gangurilor, unul din cele mai vechi și mai aristocratice în Moldova. Tatăl său,

vornicul Ștef, văzând natura tăcută și smerită a copilului, se hotărî a-i da o învățătură pacinică de logofăt și-l trimise de mic în Polonia, unde junele Sperea — așa-i era numele de mir — făcu strălucite studii în Academia Iagelonă de la Cracovia și

căpătă gradul de „Decretorum doctor“, adică doctor în legi, după expresiunea de atunci. De aci, urmând obiceiului studenților poloni celor înstăriți, tânărul Gangur făcu o călătorie în Italia și ascultă câțva timp lecțiunile profesorilor de la Padova. O oacheșă italiană, fiia unui nobil sărac și fudul, înnebuni pe Spera. Băiatul era frumos și străin: două mari merite în ochii unei femei. Intriga se începu prin serenade și se sfârși prin cursă. Tatăl fetei cerea ca moldoveanul să se facă catolic și să se cunune. Studentul n-a primit nici una, nici alta: a se lepăda de ortodoxie era a pierde... sufletul?... nu, ci averea părintească; a se cununa era a nu câștiga nimic în cazul cel mai bun, așadar, el fugi din Padova și se întoarse în Moldova.

Vornicul Gangur, bătrân de vro optzeci de ani, locuia în Bârlad. Sperea sosi îmbrăcat după moda occidentală cea mai nouă: o beretă cu pene, un spențeraș strâmt, o manteluță scurtă, gulerul cămășei înflât și drapat, nădragi trași pe piele ca și când n-ar fi etc. Când junele intră în odaia tătâne-său, vornicul voia să se scoale din jeț, dar vai! lovirea apoplexiei îl pironi mort cu gura deschisă.

Toată țara credea că vornicul Gangur a murit de bucurie de a revedea pe unicul său fiu. Numai bărlădenii încredințau că pricina morții sale au fost hainele cele nemțești ale junelui Sperea, lucru nepilduit până atunci în cinstitul și creștinescul oraș al Bârladului.

Oricum să fie, junele Gangur rămase acuma stăpân nemărginit al unei averi colosale. Dar banii nu îndestulau pe viermele mării ce-i rodea sufletul. El știa că a fi boier, fie cât de mare, logofăt sau hatman, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot, iar față cu tronul aproape de aceeași linie, figura... mitropolitul. „Mitropolit! mitropolit cu orice preț!“ și-a zis, dară, tânărul Gangur.

Ei bine! el dăruiește toate moșiile sale monastirii de la Tazlău, și fostul jurist de la Cracovia, fostul amant din Padova, abia în vrâstă de douăzeci și cinci de ani, se prefăce în „kir-popa

Sofronie“. „Kir-popă“ se zicea atunci despre toți membrii clerului fără deosebire, fie laici, fie seculari.

În scurt timp, junele monah izbuti să dobândească admirațiunea părinților tazloveni prin două mijloace: executând toate greutățile vieții monastice cu cea mai mare sântenie, întocmai după tipicul Sântului Vasile; al doilea, fiind totdeauna cel întâi gata — el, boier mare și cărturar de prin țări străine — a ajuta și a învăța pe frați, pe săraci, pe neputincioși.

Iată că moare egumenul monastirii. Călugării se întrunesc în sobor pentru a alege un nou stareț, potrivit cu nu știu care canon sinodal. Părintele Sofronie se urcă pe amvon și ține un lung cuvânt, în care desfășură cu multă istețime însușirile ce trebuie să aibă viitorul ales al monastirii, și anume: să nu fie prea bătrân, căci bătrânețile aduc cu sine slăbiciunea trupului și a minții; să știe multe limbi, căci așa au fost apostolii lui Christ; să fie om îmblat prin multe țări, pentru ca să poată deosebi binele de rău; să fie de neam mare, căci, lepădându-se de mărirea lumească, a arătat puterea credinței sale... mai în sfârșit, kir-popa Sofronie a descris cu amănunte propria sa persoană, și fiindcă nu putea să-și spună cugetul pe față, el a încheiat zicând: „Așadar, vă sfătuiesc a alege pe precuviosul părinte Natanail“.

Părintele Natanail era un bătrân cu un picior în mormânt, nu știa nici o limbă străină, nu ieșise niciodată din hotarele Moldovei, era un fiu de opincar; în fine, nu posedea nici una din condițiunile egumenele cerute în strălucitul cuvânt al kir-popei Sofronie.

Călugării s-au uitat unul la altul și... au aclamat de stareț pe sârmanul Natanail.

Părintele Sofronie pierdu răbdarea, uită ipocrizia, călcă cuviința și strigă în gura mare: „Sînteți niște proști!“

După o asemenea comică demascare, eroul nostru s-a retras la un metoc tazlovean din Suceava.

Aci au urmat noi comedii de viață cucernică și plăcută lui Dumnezeu. Rezultatul a fost că tânărul sfânt se introduse în curând ca duhovnic la mai mulți boieri, cu cari se afla înrudit în însușirea sa de Gangur; ba și jupânesele cele mai religioase, dintre cari unele erau și cele mai frumoase totodată, nu mai voiau a mărturi gingașele lor păcate nimănui afară de kir-popa Sofronie. Postelnicul Șarpe, unul din oamenii cei mai puternici

ai Curții, îl așează în palatul său, încredințând rugăciunilor sale mântuirea sufletească a casei întregi și folosindu-se din când în când, ca diplomat, de cunoștințele limbistice ale învățatului călugăr.

5 După mai multe străngeri din umeri, kir-popa Sofronie atînti pe Luca și-i zise cu o voce misterioasă:

— Știi ce să facem?

— Aștept ca Sfinția ta să mă pui la cale.

10 — Mai-nainte de toate, trebuie să nu ne abatem niciodată de la legile dumnezeiești și de la legile omenești. Ei bine, fiule, pravila împărătească a preaevlaviosului împărat Justinian zice că dreptatea este το οἰκειον δικαιον εκαστω νεμειν.

— Eu nu știu grecește, părinte.

15 — Aceste cuvinte se tălmăcesc pe românie așa: „Să dai fiecui ce este al lui“.

— Prea bine; dar nu înțeleg ce legătură poate fi între pravila împărătească și copilul Mihui?

— Ia gândește-te bine.

20 — Ba te rog, părinte, să-mi lămurești priceperea, căci știu că eu n-am învățat multă carte.

Kir-popa Sofronie s-a sculat, a făcut câțiva pași prin odaie și se reazează în fața lui Luca.

— Ascultă, dară, fiule. Ai auzit că pravila împărătească sună curat: „Să dai fiecui ce este al lui“. Bagă seama: *ce este al lui*. 25 Însă, spune-mi, ce este și poate fi al unui copil adus din codru? Vezi bine, al lui este codrul. Vrea să zică, înțelesul pravilei, în împregiurarea de față, se răstălmăcește așa: dreptatea este de a da lui Mihui ce e al lui, adică de a-i da codrul.

— De a-i da codrul?

30 — Firește. Postelnicul, aducându-l din codru și hărăzindu-i o locuință în acest palat, voia să-i dea mai mult decât ce avusese, căci un palat e mai mult decât un codru. Băiatul s-a arătat nevrednic de a se bucura de un așa prisos, după vorba *Sânței Evanghelii*: „Nu vărsareți mărgăritarele voastre înaintea porcilor, să nu le calce cumva sub picioarele lor și întorcându-se să nu rumpă pre voi“. A-i ridica viața pentru o asemenea vină e nedrept, fiindcă moartea îl va lipsi nu numai de palat, ci chiar de codru, adică de ceea ce avusese mai-nainte. Dreptatea ne iartă 35 ca să luăm prisosul, de care nu știu a se face vrednic și prin care

poate să ne vatem pe noi înșine; dreptatea însă nu ne iartă de a-l dezbrăca și de ce a fost al lui. Mă pricepi, fiule?

— Cu încetul, încep a mă dumeri, părinte.

5 — Mai pe scurt grăind, trimite-l în codru și lasă-l acolo, căci așa se rostește în înțelepciunea sa cea mare pravila împărătească: το οἰκειον δικαιον εκαστω νεμειν.

— Dar în codru copilul va muri de foame, părinte.

— Dumnezeu nu lasă nici pre pasările cerului, zice *Sânta Scriptură*.

10 Rămas singur, Luca s-a gândit foarte mult, după obiceiul său asupra teroriei lui kir-popa Sofronie, și, măcar că judecata cea sănătoasă îl făcea să ghicească că este o sofismă, totuși, pe de altă parte, stegarul trebuia să recunoască că nu are alt mijloc mai potrivit de a scăpa de pericolul copil.

15 — Iorgule! zise el către gramatic. Încalecă, ia pe Mihui cu tine, du-l în Codrul Cosminului și lasă-l acolo.

— Dar ce o să zică postelnicul?

— Lasă pe mine, să-i răspund eu; acest copil nu mai poate rămânea la noi.

20 — Și să-l duc tocmai în Codrul Cosminului?

— De acolo l-am luat.

— Dar drumul e lung, primejdios, mai cu seamă pentru cineva singur... Oare nu e totuna orișicare codru?

— Crezi să fie totuna?

25 — Să-l duc, bunăoară, într-un codru de lângă Suceava; să fie numai codru!

— Bine zici; să fie numai codru!

Iorgu vroia să iasă.

30 — Mai așteaptă! îi strigă Luca. Să iei cu tine un burduf de brânză și două pâni albe... lasă băiatului... să nu moară de foame până ce-l va găsi cineva.

Iorgu pași spre ușă.

— Mai stai încă; să-i lași și un urcior cu apă... sau nu! ba da! un urcior ceva mai mare.

35 — Ai sfârșit?

— Da.

Iorgu puse mâna pe broasca ușei.

— Mai este ceva, Iorgule... nu, nu; poți să pleci.

Zicând astea Luca rădică ochii spre icoană, făcu o cruce și șopti: „Iartă-mă, Doamne!” Apoi se puse a scri o epistolă către postelnic, încheind-o cu cuvintele: „Lucrat-am după povața pre-podobnicului kir-popa Sofronie”.

PARTEA a II-a

BA N-AM SCĂPAT DE EL!

Cap. I

Care ar fi prea frumos în versuri lungi, ceea ce ne face a-l închina dlui... Bodnărescu

10 Ștefan cel Mare avea o singură fiie. Ea purta dulcele nume, ilustrat de către regina care adusese căderea Troiei, de către împărăteasa care a răspândit asupra Răsăritului mângâierea creștinătății, de către zâna Consingeană, ideal de frumusețe în basmele poporului român: ea se numea Elena.

15 Soarele îi împleti coșitele din rupturile razelor sale, luna îi dăruia albeața argintoasei sale lumine, seninul cerului se resfrânse în azurul ochilor domniței, trandafirii au uitat florile-surorile pentru a răsări pe a sa guriță, privighetoarea îi dete melodioasa-i voce, zefirul, ce adiază în serile de mai, îi împrumută aromatică-i suflare; iar depărtatul cedru, înălțându-se pe culmile Libanului, se tânguia adesea către sântul Dumnezeu: este cineva mai zvelt decât mine!

Vai!

25 Ștefan Vodă a vândut această minune unui sălbatec de sub poalele Uralilor!

În Rusia domnea atunci țarul Ioan III, care știa să scuture jugul politic al mongolilor... dar n-a putut să ștergă mongolismul din propria sa inimă și din firea crudului său popor, căci nu lesne dispărea înfierata pecete a veacurilor de robie.

În 1482 Muscalul trimise în Moldova, la Curtea lui Ștefan cel Mare, pe un sol numit Mihailo Plesceev, ca să-i spună din partea țarului următoarele vorbe:

„Tu ai o fiie, și eu am un fiu.

5 Aflu că fiia ta e mândră și înțeleaptă; despre fiul meu pot zice cu fală că nimeni nu-l întrece în putere.

Pofoarele noastre sînt de aceeași lege: și rușii și moldovenii au primit sânta cruce din mâinile Apostolului Andrei.

Și noi și voi scriem deopotrivă cu buchile lui Chirilă.

10 Dușmani ai tăi sînt craiul leșilor și hanul Crâmului; tot dînșii îmi sînt dușmani și mie: de vom fi uniți, îi strivim sub picioare.

Așadară, mână-n mână și să cununăm pe copiii noștri.“

15 Mult iubea Ștefan Vodă pe drăgălașa sa fiie; o iubea cu aceea iubire, cu care plutitorul, crescut și înălbit în lupte cu furtunile mării, întâmpină o zi liniștită în adăpostul schelei. Dar și mai mult iubea Ștefan Vodă frumoasa Moldovă!

20 Pentru fericirea țarei sale, el uită că țarul e țar, că muscalul e muscal, că brândușa României nu se deprinde cu gheturile crivățului, că dulcea turturică nu se împacă cu dezmierdările uliului; el uită toate și răspunse solului moscovit:

— Iată Elena mea, ia-o.

25 A greșit eroul Moldovei, însă a greșit pentru că-și iubea țara mai pe sus de toate, și greșelele născute din iubirea țarei le iartă Dumnezeu în cer; trebui să le ierte și oamenii pe pământ!

La plecare, Ștefan cel Mare binecuvîntă pe fiica sa și-i zise, dându-i o carte scrisă pe pergamenă cu slove de aur:

30 — Ia, Eleno, acest letopiseț, în care sînt spuse vitejeștile fapte ale țarei tale; citește-l în orice parte a lumii te va arunca oarba soartă; citește-l și adu-ți aminte că ești româncă!

Letopisețul se începea cu aceste cuvinte:

„Românii își trag vița din râmlienii cei vechi, iară cine au fost râmlienii cei vechi o știe lumea...”

35 Frageda Elenă sărută mâna bătrânului tată; ochii domniței n-au lăcrimat atunci, dar i-a lăcrimat vocea, când zise:

— Mă supun voiei tale!

Și a plecat...

Fosta-ți vreodată la Moscova?

Acolo oamenii sînt ca natura și natura acolo este o mumă vitregă; acolo soarele nu încălzește și luna nu insufflă voluptatea gîndurile dragăstoase; acolo era menită a trăi și a se vesteji neuitata fiie a lui Ștefan cel Mare.

Țarul avea o a doua femeie, greaca Sofia Paleologina, și un fiu din prima căsătorie, Ioan cel Tânăr, moștenitor al tronului și acum bărbat al domniței Elena.

Sofia născu țarului un fiu numit Vasilie; Elena născu moștenitorului tronului un fiu numit Dimitrie.

În scurt timp după aceea moare junele Ioan și, bun sau rău, oricum va fi fost el, fiia lui Ștefan Vodă, rămâne văduvă, azvârlită singură într-o țară străină, și ce țară străină!...

Moartea lui Ioan cel Tânăr a deșteptat întrebarea: Cine să fie moștenitor al tronului? Copilul Sofiei sau copilul Elenei? Vasile sau Dimitrie? Fiul sau nepotul țarului?

O soacră greacă și o noră româncă au dezbinat decodată toată lumea muscălească în două tabere; cei mai mulți și cei mai buni țineau pentru drepturile Elenei care știa să placă muscalilor, vorbindu-le în limba lor și încungiurându-se totdeauna de pămînteni; vreo câțiva însă, o mică ceată, apărau drepturile Sofiei, care era puțin iubită, depărtându-se de societatea muscalilor, și ținând la curte o mulțime de greci venetici.

Pe când unii ziceau: „Dimitrie, ca fiu al lui Ioan cel Tânăr, posedă de la tată-său însușirea de moștenitor al tronului“, alții strigau: „Un fecior e mai mult decât un nepot al țarului“.

Este cumplit când se luptă bărbații, când puterea respinge puterea, când cuvîntul răspunde la cuvînt, când francheta se ia de păr cu francheta; dar de trei ori mai cumplită este lupta femeilor, o luptă în care slăbiciunea se zbuciumă a învinge slăbiciunea, ascunzând acul veninului în taina tăcerii, sau înfășurându-l în vorbe de miere și în fineța zâmbetului.

Venise atunci la Moscova un evreu din Polonia numit Scaria. El lăuda legea lui Moise, defăima *Evangeliiul*, tăgăduia nemurirea sufletului, respingea santele icoane, învăța a citi în cartea cabalistică a faptelor viitorului.

Mulți boieri și mulți popi îmbrățișară în secret teoria jidovului, care vorbea frumos și știa să dea greutate frumoaselor sale vorbe.

Sofia se folosi de scandalul evreismului și șopti țarului, dezmerdându-l sub vâlul nopții, când credea că va fi mai ascultată:

— Stăpâne, noru-ta s-a aruncat în eresul spurcatului Scaria.

Apoi ea învață pe greci să răspândească în popor vorba că văduva lui Ioan cel Tânăr, fiica lui Ștefan cel Mare, se făcu evreică.

Elena plîngea și tremura.

Îngenucheată înaintea icoanei ce-și aduse din Moldova, domnița cu focul inocinței se ruga Născătoarei lui Dumnezeu în sonora limbă română.

Cerul ascultă ruga.

Fiul grecei, ambițiosul Vasilie, pierdu răbdarea de a mai adăsta până ce țarului îi va veni gustul de a alege, în fine, între el și Dimitrie, fiul româncei. Pe de altă parte, Sofia aduna la sine în toate nopțile o mulțime de babe vrăjitoare pentru a face fermece contra dușmanilor, pe de alta, vro câțiva boieri îndemnară pe Vasilie a da otravă lui Dimitrie și a se răscula împotriva țarului.

Străsnicul Ioan III află uelțirile muierii și ale fiului său: pe conjurații boieri îi descapitează, le taie mâinile și picioarele, îi aruncă prin temnițe și groape; pe fermecătorese le înecă. Sofiei îi poruncește de a nu mai apare înaintea ochilor săi; pe Vasilie îl pune sub strajă.

Elena triumfa.

Junelul Dimitrie, băiat de cinsprezece ani, nepot al marelui Ștefan, fu declarat moștenitor al tronului moscovit. În ziua hotărâtă, țarul, încunjurat de toată boierimea, îl introduse în catedrala Adormirii Maicei Domnului, unde-l așteptau mitropolitul cu cinci episcopi și un sobor de egumeni. În mijlocul bisericii se înălța un amvon cu trei iețuri: pentru țarul, pentru ierarcul și pentru Dimitrie. În fața amvonului sta o masă pe care strălucea cununa regească. Ioan III depuse simbolul domniei pe fruntea copilului Elenei. Mitropolitul zise: În numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sânt, amin...

După aceea tot clerul și toată curtea asistă la banchetul ce se dete în palatul de la Kremlin. Țarul dezmierda cu dragoste pe

nepotul său, dăruindu-i o prețioasă cruce cu lanț de aur și un brâu presărat cu pietre scumpe.

Acea zi, frumoasă pentru gloria sângelui român, se întâmplă în 4 februarie 1498.

5 Când știrea ajunsese la Ștefan Vodă, el făcu vânătoare domnească pentru bucuria boierilor și porunci a se da poporului vin domnesc ca să se veselească.

10 Dar nu dormea viclenia greacă, ci ca tigrul, care, pitulat în vânzătoarea umbră a tufelor, cu ghearele pe jumătate ieșite, cu ochii aprinși de setea sângelui, cu gura gata a sfâșia victima, ochește o ușure căprioară și apoi se aruncă... așa Sofia pândea pe Elena.

15 N-a trecut un an deplin și iată că Sofia cu fiul său recăștigă nestatornica milă a țarului; au mai trecut la mijloc ceva ca doi ani, și iată că Elena cu sârmanul Dimitrie s-au văzut întemnițați sub cea mai aspră priveghere.

Niciodată, nimeni n-a știut să spună care a fost vina nenorocitei odrasle a lui Ștefan cel Mare.

20 În 1502 țarul zise solilor hanului tătăresc: „Am închis pe noru-mea și pe nepotul meu, pentru că așa mi-a plăcut mie”. Sofia triumfa.

În 1504 a venit vestea la Ștefan Vodă că fiia sa se stinge cu încetul, ca licurinda lumină a candeliei, în neagra închisoare.

25 Bătrânul domn făcu o cruce, se gândi și zise: „Datoria firească a părinților este de a muri înainte de copii”.

De atunci el nu s-a mai sculat din pat.

Cap. II

Din care se vede cât de rău este de a repeta o singură frază de două ori

30 Dacă vi s-ar fi întâmplat a trece pe stradele Sucevei în ziua de 1 iuliu 1504, ați fi crezut că vă aflați în aceea urbe fermecată din basm, unde, prin răutata Satanei, împietriră până și corbii de pe arbori, până și apele din izvoare, până și bucatele de pe frigări, astfel că ochii în zadar cătau jur-împrejur o suflare de

35 ființă vie.

5 Și cu toate astea, Suceava, departe de a semăna cu Sodoma și Gomora, se deosebea prin o religiozitate așa de mare, încât număra în sânul său 400 de biserice și bisericuțe. De ce, dară, milostivul Dumnezeu a lipsit-o dodată de acea una sută mii de făpturi umane, cari cu câteva ore înainte împetritau toate piețele, toate ulițele, toate unghiurile acestei mărețe capitale?

10 Dar nu! sucevenii n-au pierit; cel puțin n-a pierit unul din ei, căci iată arătându-se în o răspântie și alergând în goana calului... cine? cunoscutul nostru vânător Focșa, aprinsul admirator al mătușei Despei și în genere al tuturor minunilor de pe fața pământului, care, acum, străbătând pustiitele strade ale Sucevei, avea el însuși aerul de a fi o minune.

15 De-l veți întreba: „Încotro fugi, vere Focșo?” el nu va răspunde, el nu se va opri, el nu va întâmpina la cestiunea D[omniei] voastre măcar prin o căutătură... El fuge, fuge, fuge, și numai din timp în timp își apasă pe ceafă, când cu dreapta, când cu stânga, cușma ce amenință la tot pasul a cădea, sperindu-se și ea de o fugă atât de furioasă.

20 După mai multe ocoliri pen stradele strâmte și încurcate ale unei capitale zidite după planul capriciului, Focșa ieși la Dealul lui Vodă. Aci se înalța palatul domnesc, încins cu două rânduri de muri: unul, numit *pânză*, încungiura circumferința poalelor dealului; altul, mai mic, numit *cetățuie* și despărțit de cel dintâi prin o distanță ca de cinci sau șase stânjeni, era lungit pe circumferința vârfului dealului, în al cărei centru sta așezat

25 însuși edificiul, iar în giur grădine, fântâne, acareturi etc. În caz de război, această fortăreață în miniatură, înaripată cu un mare număr de turnuri, putea să susțină două asediuri succesive, dentâi din dosul pânzei, apoi, luându-se aceasta, ostașii se retrăgeau și reînnoiau apărarea din dosul cetățuiei; ba încă și după cuprinderea cetățuiei era cu puțință de a mai rencepe lupta din întrul palatului, zidit din piatră pătrată, cu turnulețe la

30 flancuri, cu uși ferecate și cu gratii de fier.

35 Aici, ca prin vârguța magică, spectaculul se schimbă cu desăvârșire. Nu numai ulițele din giurul palatului sînt ticsite de oameni, bărbați, femei, tineri, bătrâni, copii, dar până și pe ziduri, pe porți, pe case, pe copaci nu vezi decât mii de figuri băcsite, de toate vârstele, de toate sexurile, de toate condițiile,

între cari puteţi observa un singur punct de asemănare: ochii tuturor, fără deosebire, sînt aţintiţi asupra locuinţei domneşti.

Din înmiitele guri ale acestei uriaşe gloate nu auziţi o vorbă, un cuvânt, un son, din care să puteţi ghici cauza fenomenului, să aflaţi împregiurarea ce întrunise atâtea inime bătînde. În loc de fraze lămurite, ascultaţi numai o ciudată murmură, asemenea freamătului undelor, care nu lasă a recunoaşte vocea fiecărui val în parte; ascultaţi o stranie bombănire, care în tot minutul creşte sau scade în diapazon, devine zgomotoasă sau se pogoară la misterul soapei, şi din care nu puteţi înţelege nimic.

Vânătorul Focşa îşi făcu drum printre compactele şiruri ale poporului, adresînd în dreapta şi-n stînga laconica întrebare: „Murit-a?“, la care îi răspundeau voci confuze. Ajuns la marginea *pânzei*, el se gîndi o clipă, apoi, sărind deodată pe umerii vecinului său, un cupeţ-pitar — adecă neguţitor brutar în limba de astăzi —, individ cu burta mare şi spete largi, se încercă a se servi de bustul cel voluminos al burghezului ca de o scară pentru a escalada murul; dar a păţit-o! căci cupeţul-pitar protestă lovindu-l cu pumnul peste picioare, astfel că bietul Focşa căzu de la înălţime, cu toată greutatea şi în toată întinderea corpului său. Răsete au răsunat aci dentăi împregiur între acei ce văzură catastrofa; de aci, ca scînteia electrică, au trecut mai departe la alţii, cari începură a rîde numai pentru că auzeau rîzînd.

Această improvizată veselie făcu loc unei tăceri maiestuoase dîndată ce apăru, pe un cal alb ca spuma, hatmanul Arbure, însoţit de vro zece curteni. Poporul, rădicînd cuşmele, se da în laturi înaintea bătrînului viteaz, care străbătu astfel cu ai săi până la poarta *pânzei*. Gloata se sili a pătrunde în urma hatmanului, dar poarta se renchise chiar sub nasul onorabililor cetăţeni, lăsînd să treacă numai Arbure cu ccata. Tot aşa s-a deschis şi s-a închis a doua poartă. Intrînd în curtea palatului, hatmanul se dete jos de pe cal, pe care apoi unul din curtenii săi îl duse la un stîlp de fier cu trei inele, sus un inel de aur, la mijloc un inel de argint, jos un inel de aramă. Calul, care avea norocirea de a fi al unui hatman, fu legat la inelul de aur.

Să lăsăm gloatele şi pe Focşa înaintea *pânzei*, să lăsăm pe ducepalul lui Arbure în curtea palatului şi să intrăm o dată cu însuşi hatmanul în dormitorul lui Ştefan cel Mare, unde ni se va

limpezi cauza subitei pustiiri a stradelor Sucevei, neobicinuita alergare a vânătorului şi curioasa îmbulzire în jurul Dealului lui Vodă.

Pe un pat de abanos fără ornamente, era culcat marele Ştefan, galben, slab, cu ochii înfundaţi şi cari străluceau acum cu un foc mai învăpăiat ca razele unui soare ce apune. Înaintea patului sta în genuchi tînărul Bogdan Vodă, cu faţa ascunsă în mâni. La căpătâiul domnului şedea pe scaun mitropolitul Teoctist, bătrîn, gârbovit de ani, care purtă o jumătate de secol cărja păstoriei. Din dosul ierarcului stau în picioare vlădici şi egumeni. Restul odăii era cuprins de fruntaşii boierimii, cătră cari se aplică cuvintele cântecului poporan despre Ştefan Vodă:

Casa-i plină de boieri,
Viteji mari cu mari averi,
Hatmani toţi şi vistieri!

Cînd uşierii au deschis uşa şi au lăsat să între hatmanul Arbure, Ştefan cel Mare se împărtăşise deja din mînilor mitropolitului şi, aşteptînd cu răbdare şi linişte momentul suprem, cu o voce stinsă şi trăgînată, al cărui timbru avea ceva profetic, da fiului şi supuşilor săi poveţe de domn şi de părinte:

— Tu, fiule Bogdane, şi voi, credincioşilor mei boieri şi tovarăşi, cari aţi împărţit cu mine toate izbîndele mele, iată-mă plătînd datoria de obşte a firii omeneşti.

Vâlva trecutei vieţi mi se pare acuma ca umbra ce se pierde cu apropierea serii.

Moartea stă în uşă. S-a sfîrşit pentru totdeauna călătoria omului muritor, tîrîrea viermelui...

Dar nu mă sperie aceasta, căci ştiu bine că însăşi ziua naşterii unui om este cel dentăi pas spre mormînt...

Ceea ce mă îngrijeşte, ceea ce-mi sfîşie cugetul este că vă ameninţă ghearele nemilostivului păgîn însetat de sînge creştinesc.

Prin armele şi vicleniile sale, el înghiţi cea mai mare parte a Ţării Ungureşti, supuse cu puterea Crîmul, care nu cunoscuse până atunci nici un stăpîn străin, cuprinse Basarabia, înjugă pe munteni.

Credeți, oare, că el va cruța sărmana Moldovă, aceea care este ca o poartă a împărăției sale, aceea care a cutezat să-l desprețuiască și în a cărei inimă a răzbătut el totuși, luându-ne Cetatea Albă și Chilia?

5 Unde va fi sprijinul vostru și nădejdea voastră, când va suna ceasul de nevoie?

Leșii sînt mincinoși: plini de fală și mici în vîrtute...

Ungurii s-au aruncat ei înșii în obezile păgânului...

Nemții se ceartă ei între ei...

10 Muscalii...

Aci vocea muribundului erou tremură ca o coardă ce se rumpe. El tăcu, închise ochii, un încarnat acoperi obrajii săi veștejiți, buzele-i se mișcau convulsiv, ca și când vorbeau cu o ființă nevăzută.

15 Boicrii au înaintat spre patul domnului, crezând că și-a dat sufletul... dar Ștefan avu puterea de a învinge coșmarul ce-l amețise și, revenind în sine, urmă mai departe:

— Precum vedeți, fiule și fraților, nu este cine să vă ajute când va fi sosit greul ispitei.

20 Așadar, ascultați sfatul ce vă dă bătrânul vostru domn și părinte, cu care izbutirăți a birui atâtea mii de necazuri...

Cercați a îmblânzi sălbateca fiară prin o supunere de bună-voie: liniștita apă stinge urgia focului...

25 Cereți să vă lase a vă cârmui după legile voastre, a trăi cu obiceiele voastre, a vorbi în limba voastră...

Cereți să nu se atingă de credințele și slobozeniile țării...

Cereți să vă apere împotriva dușmanilor voștri...

Pentru toate astea, plătiți-i o dare pe an și ajutați-l în răz-boaiele lui...

30 Dar dacă, ferească Dumnezeu, păgânul nu va primi o așa tocmeală, dacă el va voi cumva să vă calce sfintele drepturi strămoșești, atunci...

Atunci mai bine să muriți cu sabia în mână, decât să priviți robia Moldovei!...

35 Ștefan Vodă încetă, aruncă o cătătură asupra adunării și zise:

— Am vorbit de soarta țării; voi vorbi acum de păcătosul meu suflet... Vă rog, iubiților mei frați, de a mă ierta pentru nedreptățile ce le-ați suferit de la mine...

Ochii lui vodă s-au oprit asupra hatmanului Arbure.

— Apropie-te, hatmane... Sînt greșit înaintea ta...

Bătrânul hatman se inundă în lacrimi, se aruncă în genuchi și, apucând mâna domnului, strigă sărutînd-o:

— Iartă-mă pe mine, pe mine iartă-mă, stăpâne!

5 — Ba să mă ierți tu pe mine, fratele meu.

— Dă-mi, dară, voie, Măria ta, dă-mi voie de a stărui, de a stărui ca să mă ierți nu numai pe mine, nu numai pe mine, stăpâne, nu numai pe mine, ci încă pe o altă credincioasă slugă a ta, foarte credincioasă slugă...

10 — Spune, Arbure...

— Știi, Măria ta, îți aduci aminte, Măria ta, de nenorocitul, de mult nenorocitul postelnic Șarpe...

Vodă nu-l mai auzea: se părea adormit.

Cap.III

15 Foarte încurcat, fiind foarte revolucionar

Pentru a înțelege starea de lucruri în care Moldova fu aruncată docamdată prin agonia lui Ștefan cel Mare, trebuie mai-nainte de toate să limpezim cestiunea succesiunii domnilor după vechiul nostru „obicei al pămîntului“.

20 Cronicile moldovene ne arată în secolii XV și XVI o ne-tenținută luptă între două principii: principiul eligibilității și acel al eredității. Boierii și clerul, adică aristocrația teritorială a țării, pretindeau a avea dreptul strămoșesc de a-și alege ei domni; ospodarii, pe de altă parte, lucrau din toate puterile pentru a funda o dinastie. În fine, neînțelegerea se împacă prin un *mezzo-termine* prin o concesiune ambilaterală, care se cu-25 prindea în aceea că aristocrații alegeau domni, dar îi alegeau numai și numai din familia domnească, dintre fii, frați, nepoți, neamuri ale răposatului principe.

30 Această combinațiune era cu atât mai ingenioasă, cu cât ea mulțumea deplin și pe domni, și pe aristocrați. Domnii își formau totdeauna Curtea astfel, încât să fie siguri că, la caz de moarte, le va urma acela pe care[-l] vor recomanda ei înșii mitropolitului, vlădicilor, logofeților, vornicilor etc., deși aristocrații nu pierdeau prin aceasta puterea legală de a alege la

domnie până și pe bastarzii din familia princiară, căci la români, ca și la normanzi, copiii naturali moșteneau toate drepturile părinților. Mai pe scurt, domnii aveau o mare influență ocultă în numirea urmașilor, aristocrații aveau o mare latitudine facultativă...

Este învederat că, pe baza unei atari constituțiuni, fiecare moarte de domn trebuia să fie simptomul unei turburări din partea poporului de jos — care se încerca a dobândi și el o acțiune în alegerea stăpânilor — și din partea pretendenților, cari intrigau pe lângă aristocrați, zicându-se a fi *os de domn*.

Chiar înainte de a muri Ștefan Vodă, două răscoale se declară la două capete ale Sucevei: răscoala dentăi, în Mahalaua Măcelarilor, era condusă de mătușa Despa; cea de al doilea, pe Podul Sașilor, de către stolnicul Petru Rareș, bastard al principelui.

Dacă mătușa Despa avea o ură pentru cineva, apoi, precum văzurăm, numai pentru doftorul domnesc, italianul Geronimo da Cesena.

Când vânătorul Focșa îi aduse din fugă vestea despre moartea lui vodă, descriindu-i cum sufletul domnesc ieși prin un horn al palatului în forma de fum albui, ea strigă: „L-a otrăvit neamțul!”

La vale de așa-numita „movilă a mătușei Despei” se trăgea d-a lungul râului un șir de căsuțe, în cari locuiau *mesniții*, sau măcelarii, profesiunea ce o puteau exercita atunci numai românii; iar dintre toate acele căsuțe, cea mai frumușică, cu stâlpi roșii și cu obloane verzi, era a *starostelui* meșter Belibou-sin-Crăciun.

Mătușa Despa alergă în clipă să povestească descoperirea sa vecinilor, și, peste o oră, vro două sute de măcelari, cu steagul breslei, cu pestelce la brâu, cu cuțite și topoare în mâini, având în fruntea lor pe starostele, întovărășit de vicleana doftoroaie, cutreierau stradele Sucevei, răcnind: „Moarte neamțului!”

Cu cât înainta procesiunea lor, cu atât creștea numărul. Ungurii cojocari, vecini cu Mahalaua Măcelarilor, rădicară și ei steagul; apoi urmară mai mulți băieți de pe la *crame*, adecă prăvălii, slugi boierești, ștengari și alții, încât, în curând, ceata se urcă la o cifră aproape de o mie de dușmani ai nenorocitului medic.

Pe când mătușa Despa, ca un general priceput, explica pe drum armatei sale nelegiurile vrăjmașului, vânătorul Focșa intră în palatul postelnicului Șarpe și, după mai multe căutări, găsi pe Luca în grădină, lungit pe iarbă sub umbra unui arbore, ascultând pe Iorgu care-i citea dintr-un manuscript slavonesc intitulat *Aici se începe Paralipomenonul lui Zonara...*

Grămăticul citea:

„Cade-ni-se nu din cărți a ne lumina, ci din curățenia minții celei limpezite de cătră duhul dumnezeiesc; și precum cărțile cu cerneală se scriu, așa inima noastră cată cu duhul lui Dumnezeu scrisă a fi...”

În acest moment Focșa intră, sau, mai bine, năvăli în grădină, strigând:

— A murit vodă!

— Cine ți-a spus-o? întrebă Luca cu liniște, lăsând cartea la o parte și sculându-se în picioare.

— Cine mi-a spus-o! Mă mir cum de n-o știi d-ta, după ce o știe tot târgul!... Ș-apoi uită-te — adause el, arătând printre crengile copacilor spre poartă — uită-te, toate slugile abia acum se întorc de la Dealul lui Vodă, nici una nu rămăsese acasă...

— Cum de-i lăsase vornicul curții să iasă fără știrea mea?

— Ba chiar vornicul a fost cu dâșii. Des-demineată trecu pe uliță un aprod domnesc, trimis să cheme pe toți boierii la palat și ne spuse că adecă vodă moare; pe dată toate slugile au și pornit în fuga mare la Dealul lui Vodă, eu singur mai rămăsei, gândindu-mă a cere voie, dar...

— Și ce ai văzut la Dealul lui Vodă?

— Văzurăm ieșind din palat mai mulți boieri cu oamenii lor și am auzit de la unii că vodă a și murit; atunci mă grăbii a mă întoarce acasă, dar pe drum m-am abătut pe la mătușa Despa, și ce să vezi?!

— Ce?

— Îmi spuse că doftorul neamț este acela care a otrăvit pe vodă.

— Ți-a spus-o ea?

— Chiar ea mi-a spus-o!

— Iorgule!

— Ce să facem acum, bădiță! Ne-a murit bunul și viteazul nostru domn!

— Doftorul se află într-o mare primejdie.

— Doftorul?

— El mi-a scăpat viața, și eu sînt dator de a scăpa pe a lui.

— Nu te înțeleg, bădiță.

5 — Mă vei înțelege îndată... Spune, Focșo, să se înarmeze și să încalce Faur, Balea, Gagul, Dobrotă, Caplea, Pancea, Mogoș și Ursul; să ia scuturi, săbii și sulite; tu, Iorgule, vei merge cu mine; iar tu, Focșo, aleargă la vel-armaș de-i spune că poporul năvălește asupra casei doftorului...

10 — Poporul năvălește? De unde o știi d-ta?

— Așa să-i spui... iute!

Abia Luca și cei nouă tovarăși ai săi zburară călări din curtea palatului, cum îndată kir-popa Sofronie ieși din apartamentul său, ținând subsuori o lungă scândură albă; un ucenic, îmbrăcat
15 călugărește, ducea după Sântia sa o scară, cu ajutorul cării scândura fu așezată și legată deasupra arcadei porții; pe scândură se citeau, scrise cu slove mari, una lângă alta, următoarele trei inscripțiuni, greacă, slavonă și română:

1

20 O εν αμαρτωλοι αμαρτωλοι Σωφρονη ιερομοναχο Γανγουρ λεγει ζητω Βογδαν Βοεβοδα .

2

Iz greșnih naigreșnii cernet Sofronie Gangur recè: da zdravstvuiet Bogdan Voivoda.

3

25 Dintre păcătoși mai păcătosul călugăr Sofronie Gangur zice: „Să trăiască Bogdan Voievod“...

Kir-popa Sofronie se retrase apoi cu o patriotică smerenie, zicând în gândul său: „Un mare pas spre Mitropolie!“

30 Pe când astea se petreceau în palatul postelnicului Șarpe, pe Podul Sașilor, o democrație desculță făcea după modul său alegerea de domn al țării. O gloată de pescari, de țărani, de robi

țigani și tătari, de precupeți, de grădinari, bărbați și femei zbierau cât le lua gura:

— Întru mulți ani să domnească Petru Vodă!

5 — La palat! După mine. fraților! striga un junc de vro patrusprezece ani, nalt, frumos, cu o figură măreată și deschisă, care se părea menită pentru domnie.

Era celebrul Petru Rareș, născut din dragostea lui Ștefan pentru o pescăriță de la Hârlău și pe care domnul îl făcuse vel-stolnic. Cu câteva zile înainte, Petru dispăru din palat, prevăzând schimbarea domniei, și se ascunse în casa șoltuzului Beisen, neamț
10 românit sub numele de Bejan, pe care l-a apărât odată contra mâniei lui vodă. Generos și simplu în manierele sale, Petru era iubit de popor, încât nu i-a fost greu a scula în câteva ore toate opincile Capitalei și pe toți neguțătorii mici, cari se aflau supuși, după legile țării, la poruncele vel-stolnicului.

15 Însă nu mult timp zâmbi junelui pretendinte perspectiva tronului. La capătul podului îl întâmpină o numeroasă ceată sub povățuirea armașului Fliondur.

20 — Lăsați jos armele! strigă acesta, rădicând în sus măciuca, măcar că mai toți partizanii bastardului în loc de arme nu aveau decât ciomege și pietre.

Rareș, ținând mâna pe pumnar, abordă pe Fliondur:

— Jupâne armașe, ajută-mi și te voi face vel-vornic de Țara-de-Jos.

25 Fliondur voi a pune mâna pe îndrăznețul junc, dar acesta repede îi dete o palmă și, făcând apoi o săritură îndărăt, dispăru în mulțimea poporului.

— Țineți-l! țineți-l! striga armașul, înflăcărat de furie și de rușine.

30 Poporul râdea.

— Uciideți-l! urmă Fliondur cătră ceata sa; uciideți-i de tot! uciideți-i pe blestemații ăștia, pe mojicii ăștia!...

Poporul începu a fugi.

35 Deodată, din partea în care se afla ceata armașului, apărură călare vânătorul Focșo și, apropiindu-se de Fliondur, îi zise:

— Răscoală lângă casa doftorului domnesc!

Fliondur trimise trei cetași cu porunca de a se închide toate porțile orașului, ca nimeni să nu iasă, și apoi purcese cu toții spre locuința doftorului.

Măcelarii aprinseseră din patru colțuri casa bietului italian. Luca cu ai săi ajunseră tocmai atunci când norodul strica cu topoare ușa edificiului. Aci se încinse o luptă teribilă. Oamenii lui Luca era aleși din cei mai viteji din casa postelnicului. Deși
5 numai nouă la număr, ei izbutiră a respinge pe măcelari de la ușă și a scoate afară pe Geronimo, jumătate mort de frică. Dar casa ardea, focul se lătea și trebuia a se retrage. Măcelarii nu-i lăsau a face un pas înainte, și nu știu cum s-ar fi sfârșit dacă, sosind la timp, armașul cu ceata lui n-ar fi început a împinge
10 gloata, lovind-o din coastă.

Liniștea a devenit însă perfectă numai atunci când Fliondur a declarat „pe cinste” că Ștefan Vodă n-a murit încă.

Să ne-ntoarcem la Petru Rareș.

După neisprava negociațiunii sale cu Fliondur, el alergă spre
15 Poarta Ungurească. Vă aduceți aminte că în direcțiunea acelei porți se afla casa postelnicului Șarpe. Ajungând la ea, Petru văzu inscripțiunile cele ultradevotate ale lui kir-popa Sofronie.

„Aici se cinstește numele lui Bogdan, își zise el zâmbind, și, prin urmare, aici nimeni n-o să mă caute; voi adăsta ascuns până la
20 noapte, Poarta Ungurească e aproape...”

Cugetând astfel, Petru intră în curtea palatului, se furișă în grădină și se pitulă în tufe.

Peste o jumătate de oră, Luca reveni cu oamenii săi și cu doftorul Geronimo.

După ce puse la cale toate trebile casei, încredințând pe cei răniți în sarcina italianului, el își aduse aminte că a uitat în
25 grădină prețiosul manuscript al lui Zonara.

Dar închipuiți-vă mirarea sa când zări, înaintând spre el dintre crengi, pe bastardul lui Ștefan cel Mare.

— D-ta, stolnice, aici?...
30

— Eu, Lucă, răspunse bastardul, întinzându-i mâna cu o nobilă francheță; nu voiam a mă ascunde, căci te văzui întrând pe tine, și te cunosc cine ești...

— Dar ce te-a adus?...
35

— Scapă-mi viața!

— Ți-o scap, stolnice... vino după mine, adause Luca, conducând pe Rareș la o ușă din fundul grădinei.

În seara acelei zile, crainicii, adevărații heraldici, înștiințară
40 poporul cu sonul trâmbițelor că a doua zi de dimineață au a se aduna la Câmpul Dreptății pentru alegerea unui nou domn...

Cap. IV

În care cei vii se încurcă și un mort vine să-i descurce

Zăcând pe patul morții, Ștefan cel Mare pusese pe cler și pe boieri să-i jure că primesc de domn pe fiul său Bogdan; pentru
5 a se asigura apoi contra nestatorniciei aristocraților, bătrânul vodă chemă pe toți curtenii săi — copii de casă, aprozi, paici, postelnici etc. — și-i făcu să declare că vor apăra contra oricui domnia lui Bogdan.

„Jurăm — ziseră tinerii curteni, cu o mână pe *Evangeliu* și
10 cealaltă pe sabie — *jurăm pe Dumnezeu, pe Maica Precista, pe apă, pe pământ, pe foc, pe văzduh, pe pâine, pe vin, pe paloșele noastre...*”

Astfel era jurământul militar pe atunci.

Și, în adevăr, Ștefan Vodă era silit să ia toate precauțiunile
15 putincioase, căci, deși fiu de domn, ba încă de cel mai ilustru domn al României, deși brav și inteleginte, totuși junele Bogdan, după legile țarei, nu avea dreptul de a se urca pe tronul Moldovei... De ce?

Bogdan Vodă era un bărbat frumos și bine făcut; avea o
20 statură de mijloc, o talie subțire și un mers grațios; avea o piele foarte albă, păr negru unduios, sprâncene arcate, musteți elegante, o bărbuță creată, un nas delicat... dar cu toate acestea îi strica un lucru de nimica: ochii încrucișați, din a căror cauză poporul îl numea „Bogdan cel Orb” sau „Bogdan cel Grozav”.

În alte țări, istoria ne arată regi schiopi ca Vladislav al Poloniei, regi cocoșați ca Ricard al Angliei, regi chiori ca Ludovic al
25 Boemiei... Numai la români cel mai mic defect fizic dezmoștenește pe un fiu de domn la drepturile sale la coroană.

Străbunii noștri întreceau chiar pe vechii elini în adorațiunea
30 frumuseței plastice. Principii lor, mai întâi de toate, se cerea a fi *mândri*. Această curioasă lege se baza pe o observațiune foarte veche, pe care o găsim deja în antica literatură sanscrită. În drama *Mricișacati*, scrisă înainte de nașterea lui Crist, un judecător zice: „De pe figură vă puteți face o idee asupra caracterului nu numai în om, ci în fildeș, în cal, în juncă; când
35 forma e perfectă, inima nu poate a nu fi bună”.

Dar cusurul ocular al lui Bogdan Vodă avea pentru români o însemnătate și mai mare decât oricare alt cusur fizic, ochii încrucișați fiind dezaprobați prin însuși textul *Sânței Scripture*, când evangelistul Luca zice în capul [al] XI-lea: „Lumina trupului este ochiul; deci de va fi ochiul tău curat, tot trupul tău va fi luminat, *iară dacă va fi rău, și trupul tău e întunecat*”.

Această tristă împrejurare și, mai cu seamă, revolta poporului de jos pentru Petru Rareș, descrisă în capul precedente, probară lui Bogdan Vodă necesitatea de a lua și el măsuri extraordinare, afară de jurământul boierilor și curtenilor. Așadar, tânărul principe, pe când tată-său zăcea în amortire, pe de o parte trimise pe crainici de a anunța pentru a doua zi liberă alegere a domnului, iară pe de alta chemă la palat pe neobositul vel-armaș Fliondur.

— Spune-mi, armașe, pe cine cunoști tu a fi mai împotrivnic domniei mele?

— Șoltuzul Bejan...

— Unu.

— Starostele Belibou-sin-Crăciun...

— Doi.

— Mătușa Despa...

— Las-o la o parte, că nu mi-e teamă de muieri.

— Mai mulți dintre unguri[i] jocari...

— Bine; dar de cel mai mare dușman al meu, de Rareș, nici că aduci vorba?

— S-a făcut nevăzut, Măria ta.

— Să mi-l scoți din gura iadului, auzi! că-mi răspunzi cu capul... Mai în sfârșit, urmă Bogdan mai liniștit, pune mâna pe cine singur știi, și-i bagă legați în Turnul cel Roșu, ca nu cumva să clocească mâine vreo zarvă.

— Ar fi bine, zise Fliondur, ar fi bine să dăm norodului o... o... o pildă.

— Ce vrei să zici cu pilda?

— Ar fi bine... vro câteva țepe.

— Așezate tocmai în calea poporului, hm?

— M-ai ghicit, stăpâne!

— Bun gând ai avut, zău! Ia, dară, de prin închisori trei jidovi, trei armeni, trei țigani și trei tătari, peste tot doisprezece, și înțeață-i, ca să fie, cum zici, o pildă.

Fliondur sărută poala hainei lui Bogdan Vodă și ieși.

În ușă el se ciocni cu vel-logofătul, faimosul Ioan Tăut.

— Ce vești, părinte logofete? întrebă vodă.

— Să fie Măria ta sănătos!

— Zi tot înainte.

— Viu ca să-ți prevestesc Măriei tale o sminteală oarecare pentru ziua de mâine.

— Ai zis: sminteală?

— Din ținutul Fălciului s-a întâmplat a fi acum în Suceava numai părcălabul Costea.

— Ș-apoi?

— Apoi nu prea vine la socoteală, pare-mi-se, ca un singur om să te aleagă domn pe Măria ta în numele tuturor ținutașilor.

— Îți place a glumi, părinte logofete; ia alți oameni de prin alte ținuturi, de pe unde sînt mai mulți, și așază-i sub steagul părcălabului Costea, ca și când ar fi veniți și ei tot din ținutul Fălciului. Nu se va băga de seamă.

— Așa îmi poruncește Măria ta?

— Așa îți poruncește Domnia noastră...

După ce boierii și curtenii jurară lui Bogdan Vodă, după ce Petru Rareș dispăru din luptă, după ce capii opozițiunii fură întemnițați, iară cei rămași se îngrozeau privind o duzină de ființe umane înțepate... ei bine, poporului tot încă nu-i venea a crede că domnul ce și-l va alege în Câmpul Dreptății nu va fi ales, potrivit obiceiului, *cu voia tuturor locuitorilor țării*, după expresiunea cronicarului Ureche.

Câmpul Dreptatea, numit așa pentru că acolo se făceau *dreptățile* naționale cele mari — alegerea domnilor, hotărârile de război și de pace etc. -, prezinta un lung quadrat de verdeață, mărginit prin o întinsă terasă naturală în formă de amfiteatru.

La mijlocul terasei se întindea acum un cort, pe care-l putem descri cu chiar cuvintele cântecului poporan:

„Naltă-s-un cort de covor,
Un cort mare și rotat,
Mult e mândru, nărmzat,
De țărushi de-argint legat
Cu șveri albe de mătăsoasă...”

La ușa cortului, un comis ținea de căpăstru un cal turcesc negru pintenog, atât de frumos, încât privind la el nu-ți mai venea să admiri șaua, buzduganul, frâul, scările, strălucinde de aur, de argint, de pietre scumpe.

La dreapta cortului sta înșirat clerul cu steagurile fâlfâinde, din cari cel mai mareț era Sân George al eparhiei sucevene, având în frunte pe caducul mitropolit Teoctist, sprijinit de brațele a doi arhidiaconi; apoi episcopi și arhimandriți, toți investiți în prețioase *odăjdii* bisericești de *camhă*, după cum se numea o grea stofă de mătăasă de provenință orientală.

La stânga cortului sta grupați boierii cei mari, toți în haine de *șocărlat*, adică ceea ce se zicea atunci franțuzește „*escarlata*” și italienește „*scarlatto*”, un postav foarte fin, de culorile cele mai diferite, cu ceprazuri de fir, cu brâne grele de bogăție, cu cușme de samur; iar după fiecare boier vro câțiva juni, unul ținând steagul, altul calul, al treilea sau al patrulea, fără nici o treabă, se păunau în scurtecele lor roșii, verzi, albastre, ceprazate cu mătăasă albă, galbenă, stacojie. Soarele se oglindea cu drag în luciul numeroaselor arme. Vel-logofătul Ioan Tăut și veliții de sfat, cu toiege în mâini, toiege vâpsite și poleite potrivit cu gradul ierarhic al fiecăruia, prenaintau pe ceilalți.

La poalele terasei, ca un zid viu, șerpuiau vătășiile curtenilor: aprozii cu cabanițe cu jderi și cu vulpi, paicii cu brâne, pumnare și lănci de argint, panțirii cu zale și coifuri poleite și alții.

Pe spațiosul șes, lungit în fața terasei, erau tăbărate treizeci de steaguri mari cu stemele celor treizeci de districte, în cari se împărțeau atunci Moldova. În giurul fiecăruia vedeai grămădiți boieri și curteni de *tară* sau *ținutași* iar în fruntea lor câte un părcălab, adică cap militar și civil al districtului.

Din dosul acestor cete se zărea ca o umbră breslele neguțătorilor, posomorâte, fără pompă, fără culori, fără splendoarea armelor. Fiecare breaslă avea un steag deosebit și era condusă de cătră un staroste.

În fine, la spatele breslelor bâzâiau, nedisciplinate și neuniformate, gloatele poporului de jos.

După ce mitropolitul citi rugăciunile după obicei, în adâncă tăcere a norodului îngenucheat și cu capetele plecate, vel-logofătul ținu următorul scurt cuvânt:

— A căzut stâlpul țarei, fraților! A biruit moartea pe nebirutul nostru domn și stăpân, cu care înfrânserăm toate liftele de prinpregiur. Țara are nevoie de un nou razim. Sînteți adunați aici, fraților, pentru ca să ne alegem cu toții un ospodar și voievod după voia și placul nostru, fără silă sau viclenie. Așadar...

Aci Tăut se opri, ocoli cu ochii săi de șoim toată circumferința câmpului, rădică vocea și strigă:

— Așadar, întru mulți ani de la Dumnezeu, să trăiască Bogdan Vodă!

Dar în același moment trei voci mai sonore au răsunat la spatele bătrânului logofăt:

— Să trăiască Petru Vodă!

Boierii și clerul, nemaștiind pe cine să aclame de domn, tăcură.

Dintre curteni, unii au strigat: „Bogdan Vodă!” alții: „Petru Vodă!”

Ținutașii repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!”

Breslele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!”

Gloatele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!”

Închipuți-vă critica pozițiune a lui Bogdan, care se afla în strălucitul cort din mijlocul terasei, așteptând cu nerăbdare momentul de a ieși radios denaintea poporului.

Deodată s-a răspândit o rumoare: „Mortul! Mortul!”

Mulți făceau cu spaimă cruci peste cruci și se precipitau în laturi denaintea grozavei aparițiuni.

Pe un pat, dus de patru curteni, înainta spre terasă Ștefan cel Mare.

La dreapta și la stânga mergea câte un călău, îmbrăcat în roșu, ținând o secure într-o mână și o capră de tăiat lemne în cealaltă.

Cap. V

În care se demonstrează „libertatea electorală”, așa după cum s-a practicat în toți timpii

Știți că, tocmai în momentul când hatmanul Arbure cerea grație pentru postelnicul Șarpe, Ștefan Vodă adormise.

Acest somn, precursor al agoniei, a durat optsprezece ore.
Un mare zgomot într-o cameră învecinată a deșteptat pe muribundul erou.

— Ce este? întrebă el cu un glas ce abia se auzea.

5 Nimeni nu-i răspunse.

Zgomotul creștea din ce în ce mai mult.

— Trebui să-l deșteptați! Trebui! striga o voce furioasă.

— Ce este? repetă Ștefan destul de tare.

10 O ușă s-a deschis cu violență, și pe prag apărură un tânăr boier de o statură colosală, pe care curtenii, reținându-l de brațe și de haine, în zadar se zbuciumau să-l oprească.

— Ești tu, Barbovski? Intră... Lăsați-l...

15 Curtenii s-au retras. Cutezătorul june se apropie de pat, îngenuche, sărută mâna cea rece a lui vodă și murmură cu capul plecat:

— Stăpâne! Peste un ceas, cel mult un ceas, Bogdan Vodă va fi dat jos și poate chiar...

Ștefan s-a rădicat cu iuțeală, ca și când ar fi încă plin de viață.

20 — Răsturnat? Cum? Unde? De cine?...

— Patru boieri, Măria ta, s-au hotărât astăzi, acum, pe Câmpul Dreptății, a striga: „Să trăiască Petru Vodă!“ Acești patru boieri sunt: Ieremia Hudici, Filip Dajbogă, Gavrilă Bucium și... și eu. Pe mine m-a biruit remușcarea cugetului și-i trădez pe tovarășii mei. Fă ce știi, stăpâne!...

25 Barbovski se sculă și scoase din brâu un pumnar.

— Dar nici mișelul trădător nu trebuie să trăiască!...

Zicând aceasta, el își înfipse în inimă sâmceaua pumnarului și căzu jos.

30 Era ca un trunchi de brad izbit de trăsnet.

Auzind zgomotul, vro șase curteni intrară în odaie.

— Tu, Cujbă, adu îndată pe doftor să caute pe acest boier...

Unul din curteni se închină și plecă.

— Tu, Paliță, cheamă călăi...

35 Un al doilea curtean făcu ca și cel dentăi.

— Voi, adause vodă cătră ceilalți patru, rădicați patul și duceți-mă la Dreptate.

Ștefan se părea transfigurat. Ochiul său, stinși cu câteva minute înainte, străluceau acum cu o văpaie teribilă. Vocea-i luă un timbru limpede și pătrunzător. Mișcările-i erau energice.

5 Iată în ce mod, neașteptata aparițiune a „mortului“ înspăimântă poporul adunat pe Câmpul Dreptății.

Curtenii au dus și au așezat patul pe terasă, în apropierea mitropolitului.

10 Ștefan rădică capul de pe perină, se răzimidă cu o mână pe umărul unuia dintre curteni, privi liniștit împregiur și zise cu un glas sumbru:

— Ieremia Hudici! Filip Dajbogă! Gavrilă Bucium!...

Trei boieri, palizi de groază, ieșiră din șirurile celorlalți, oprindu-se la o distanță.

— Apropiati-vă!

15 Boierii au înaintat și s-au aruncat în genuchi:

— Iertare! Iertare, stăpâne!

— Așezați caprele voastre și țineți securile gata, zise Ștefan cătră călăi.

20 O tăcere de mormânt domnea pe toată întinderea câmpului, fără să se auză o singură răsuflare din atâtea mii de piepturi.

— Tu, Hudici, ai pierdut steagul în bătlăia de la Cosmin.

Așa este?

— Așa, stăpâne...

— Capul pe capră!

25 Hudici s-a rădicat și redobândi dodată tot sângele rece al unui om deprins a vedea moartea în față.

— Tu, Dajbogă, scris-ai cărți viclene cătră Țepeluș Vodă, poftindu-l să năvălească în Moldova asupra Domniei mele! Îți aduci aminte?...

30 — Vai, Măria ta!...

— Capul pe capră!

Mitropolitul Teoctist s-a apropiat de cei doi vinovați, cari s-au confesat și s-au împărtășit.

35 — Dumnezeu să-i ierte! zise Ștefan cel Mare, și să mă ierte și pe mine... adause el cu o voce mai slabă.

Peste o clipă capul lui Hudici și capul lui Dajbogă, lovite de securile călăilor, au căzut de pe cele două capre, rostogolindu-se la picioarele spectatorilor.

— Tu, Buciume... Pentru tine a lipsit a treia capră. Te iert.

Boierul, care aștepta să primească cu bărbăție, ca și ceilalți doi, lovitura călăului, a leșinat de emoțiune, auzind: „Te iert“.

Ștefan se întoarse către popor și zise, apăsând asupra fiecărui cuvânt:

5 — N-am venit aici ca să vă împiedec de a vă alege domn pe cine vă place. Alegerea este slobodă, de tot slobodă. Fiind însă că, din mila cerească, mai am câteva ceasuri de viață, am voit să-mi împlinesc cea din urmă datorie, pedepsind pe doi trădători. Acum doresc să vă puneți îndată un alt stăpân în locul meu.
10 Pe cine voiți?

Toți, toți fără excepțiune, au strigat: „Să trăiască Bogdan Vodă!“

Ștefan cel Mare a poruncit curtenilor să-l ducă înapoi la palat.

15 Peste câteva ore el a murit.

Un venețian, care fusese martur la aparițiunea „mortului“ pe Câmpul Dreptății, zice cu această ocaziune despre Ștefan Vodă: „*Cossì come in vita et sanità, ita in morte mostrò esser et*
terribile et prudente“.

20 Dîndată după plecarea bătrânului principe, trâmbițele și buciuumii începură a suna din dosul cortului de pe terasă.

Bogdan Vodă ieși dinîntre și sări pe calul ce-l aștepta la ușă.

Câmpul se cutremură de gemetul urărilor, căci...era greu numai de a începe.

25 Vodă se închină în toate părțile și dete semnul tăcerii.

Norodul amuți.

— Vă mulțumesc, fraților! Vă mulțumesc! Și ca dovadă că vă iubesc ca un adevărat părinte, iert și miluiesc pe toți greșiții și dușmanii mei de până astăzi.

30 Urările deveniră frenetice.

Vel-armașul Fliondur se apropie de vodă:

— Mărita ta! poruncești a da drumul celor închiși în
astă-noapte?

— Ți-am poruncit eu? de unde luat-ai una ca asta?

35 — Spuseși... iartă-mă, stăpâne... spuseși că miluiești pe toți dușmanii...

Ochii lui Bogdan se încruntară.

— Găsit-mi-ai pe Rareș?

— Nu, murmură tremurând bietul Fliondur.

— Vino-ncoace, jupâne vornice! zise Bogdan către boierul Boldur, care sta gânditor la o parte.

— Poruncește, Doamne!

— Îmi spuseși, pare-mi-se, că finul tău...

5 — Finul meu Luca, nepotul lui Șarpe, scăpă ieri viața doftorului Măriei tale și liniști răscoala măcelarilor.

— Spune-i, dară, că-l fac vel-armaș în locul ăstuia, pe care
ți-l dau pe seamă ție, vornice, ca să mi-l închizi în foișorul
cetății.

10 — Finul meu e prea tânăr, Măria ta.

— Nimic, nimic, zi-i numai să-mi prinză pe Rareș, și atunci
îl voi face chiar... îl voi face... haidem la Mitropolie!

Cap. VI

Doveditor că hainele boierești nu sînt totdauna respectate

15

Prin ce țări, sub ce ceruri rătăcește, ce face și ce dregre acum nemernicul copil găsit în Codrul Cosminului? Acel copil care fusese cauza fugei postelnicului Șarpe, cauza întemnițării hatmanului Arbure, cauza durerilor lui Luca.

20 Reproduseserăm în unul din capitoli precedinți conversațiunea lui Luca cu cuviosul kir-popa Sofronie Gangur, în urma căriia, pe temeiul „Institutelor“ împăratului Justinian, se decise a se trimite și a se părăsi criminalul copil în fundul unui codru.

25 — Hai cu mine, Mihule! îi zise Iorgu, așezându-l pe cal înaintea sa. Hai cu mine, să te plimb puțin la aer curat.

— Unde?

— Afară din târg, la codru.

30 — La codru? haidem, bădiță, haidem! că mi-e drag codrul! strigă copilul, renviându-și în memorie secularii arbori și frageda verdeață, în mijlocul cărora văzuse lumina zilei.

În depărtare de o oră de la Suceava, pe drumul Cernăuților, se afla o pădure, astăzi tăiată ca atâtea altele, și care se numea în limba poporului Barba Butului.

35 Scena înfățișa o încântătoare poiană încinsă cu o cunună de arbori, în care se împleteau stejari, carpeni și fagi, iar printre ei,

ca niște mici copii ce încungioară pe părinții lor, se țineau în umbră măracini, porumbei, aluni, sângeri și mălini. Nume-roasele păpădii gălbioare, micșunele smălțate cu culoarea ceru-lui, albaștrii toporași, albele mărgăritărele, gingașele anemone,
5 în care se confunda roșul și vânățul, formând o singură nuanță vișinie, răsure galbene, albe, stacojii, toate astea la un loc împleau atmosfera cu o dulce aromă, posibilă numai în labora-toriul chimic al naturii. În fine, orchestrul feericei poiene, una
10 din acelea ce le întâlnești la tot pasul în Moldova, se compunea din ganguri ce șuierau, din ghionoi ce ciocăneau, din mierle ce îngânau...

Este ceva falnic în traiul codrilor. Respiri un aer ce-ți iutește și înviaie circulațiunea sângelui; privești în giuru-ți uriașii naturii și te simți mai tare decât ei; nu vezi oameni, și ți se pare
15 a fi singurul om de pe fața pământului; forța, libertatea și orgoliul îți dilată inima.

Dacă în acele momente de expansiune îți amintești cumva traiul orașelor, cu șubredele sale edificii în formă de mor-minte, cu aerul său îndesat și morbid, cu tapagiul său scârțâietor,
20 cu meschinele sale lupte, alianțe și intrigi... atunci zâmbești cu disprețul superiorității.

Această latitudine poetică a vieții de codru, în alăturare cu îngusta proză a orașelor, produce ca un efect imediat o neînvinșă dorință de a cânta. Imaginațiunea își regăsește patria,
25 cuibul său de vedenii dulci și groaznice, de zâne și de zmei, de Mama-Pădurii și de Surioara-Florilor; și în extazul său, imaginațiunea îți apasă mintea și-ți forțează limba a întona o doină.

Aici descălecară drumeții noștri, cam pe la ora chindiilor.

30 Mihu începu a alerga prin tufiș, iar Iorgu se opri melancolic în mijlocul poienei și începu fără voie vechea baladă:

„Sub poale de codru verde,

O zare de foc se vede;

Nu știu zare,

Ori foc mare,

Dar în giurul focului

Șed voinicii codrului;

Frig berbecii câmpului;

Nu știu zece,
Cincisprezece,
Că de mulți nu-i poți alege...”

Dar pe dată ce simți că Mihu lipsește în tufe, Iorgu depuse
5 pe iarbă urciorul cu apă și cele două pâni albe, luate precum arătaserăm, din porunca lui Luca, încălecă și dispăru.

Mihu reveni și se văzu singur!

— Bădiță! Bădiță! Bădiță!

Strigătele se pierdeau în depărtare, se pierdea apoi și ecoul
10 lor.

Băiatul era prea inteligent pentru a nu pricepe în clipă pozițiunea în care se afla.

„O, bădiță Luca! rău ți-ai răzbunat!” strigă el din adâncul sufletului.

Dar seara se întuneca și codrul începea a se îmbrăca în sum-brele haine de noapte: copacii se prefăceau în o mie de fantasme
15 negre ce clătinau din capete, pe când vântul fluiera printre crengi niște cuvinte misterioase, niște șoapte în o limbă ne-cunoscută...

Mihu își aduse aminte poveștile despre lupi.

Părul i se rădica în sus.

Un băiat de nouă ani, singur, în fundul unui codru, în în-tunerecul nopții!

O idee îi trecu prin minte.

25 Cu iuțea veveriței, el adună vreascuri, rumpe rămurelele arbuștilor, smulge iarbă și într-un moment grămădește o movi-liță vegetală, sub care se ascunde ca sub o plapomă.

„Aici, își zise el cu mângâiere, aici n-o să mă găsească lupii...”

30 Abia se pitulă copilul în curiosul său adăpost, când deodată se auzi lătratul cânilor, nechezarea cailor, un răsunet confuz de glasuri țipătoare, scheunătoare, răgușite, ce nu semănau deloc a fi umane.

Închipuți-vă starea lui Mihu!

35 El își aminti basmul despre Mângefer Viteazul, cum îl asedi-ară în castelul cel fermecat leghioane de moroi, liliaci, bufnițe, niște degite, gheare și labe de o mărime colosală, broaște, nă-pârce, șopârle, chițcani, șoareci, porci mistreți, schelete etc., etc., și cum apoi voinicul îi făcuse pe toți chisăliță... dar Mângefer

Viteazul avea o sabie de două ori mai mare decât întreaga personalitate a eroului nostru.

Vuietul devenea tot mai clar și mai apropiat, până ce se concentra în fine în mijlocul poienei la câțiva pași de movilița cea artificială a lui Mihu. Acum se distingeau foarte bine voci bărbătești și femeiești vorbind și strigând, voci copilărești plângând și răcnind, și o dulce voce, ce s-ar putea numi angelică, care cânta în triluri de privighetoare:

„Gader vela?

Gader stela?

Ab, miro ciabo sta!

I tarni romni djata, manghel’,

I puri romni balo pop priestervela,

I tarni romni har i rosa,

I puri romni har i djambo:

I tarni romni veli tarno rom,

I puri romni veli puro rom...”

Mihu în zadar asculta cu amândouă urechile toate sunurile și tonurile ce răsunau la azul său; el nu înțelese nici o singură silabă și rămase încredințat că ființele ce vorbesc în sânul Modovei o limbă atât de nemoldovenească nu pot fi decât duhuri necurate, întrunite pentru a benchetui în mijlocul codrului.

Înspăimântat până la măduva oaselor, copilul se apucă a recita în minte cu o neobicinuită fervoare rugăciunea Domnului, fără însă a face cruci, de teamă ca freamătul vreascurilor, sub cari se refugiase, să nu atragă atențiunea cumpliților draci.

Concertul creștea din ce în ce mai mult, dar nimeni nu se atingea de grămăjoara lui Mihu. Această neperspicacitate a lui Ucigă-l-Toaca, care nu știa să se dumească că la coastele lui se dosește un biet suflet de om, dede copilului o opiniune foarte rea despre înțelepciunea atribuită Satanei și, revenind din spaimă, el începu a cugeta: „Mai știi! Poate ei n-au băgat de seamă nici pâinile și apa ce le lăsai pe iarbă!”

În acest moment Mihu simți cu fiori o mână răscolind crengele asupra lui și răpind o parte din ele. Movilița fu rărită astfel prin această pradă, încât, prin crăpături, el putu zări un foc

aprins în mijlocul poienei, o făptură neagră aruncând în acel foc brațul de vreascuri luat din locașul eroului nostru, iar o mulțime de ființe tot atât de negre, mari, mici și mijlocii, dar toate foarte uscate, șezând, stând în picioare, jucând și săltând împregiurul focului.

Răpitorul crengilor se întorcea acum pentru a mai lua un al doilea braț. Situațiunea lui Mihu era extremă. El făcu o cruce și sări din movilița pentru a fugi... dar ce minune! Văzând aparițiunea acestui omușor cu dolmanaș roșu, toți acei de cari el voia să fugă sloboziră un singur răcnet: „Benc! Benc” și rupseră la fugă, întrecându-se în iuțală la dreapta și la stânga, în sus și în jos.

Pesemne, precum Mihu îi socoti de draci, tot așa și dracii, îl luară drept un drac și mai mare.

În adevăr, ființează o limbă în care cuvântul „Benc” are această însemnare.

Când, cum și de unde venit-au ȣiganii în Europa?

Altfel povestesc ei înșii, altfel bănuiește istoria.

După credința ȣiganilor, maica Eva ar fi trăit dentăi pe ascuns cu un șarpe și-i născuse un fiu, apoi, pocăindu-se, reveni la Adam, și născu un al doilea fiu. De la acest din urmă, ieșit din căsătoria legiuită se trag oamenii cei albi; de la cel dentăi, făcut din adulter, se trage vița neagră a ȣiganilor, cari de aceea se numesc până astăzi în limba lor *romnicel*, adică fiii *femeii*, fiindcă nu-și cunosc și nu-și recunosc pe tată.

Istoria constată că limba ȣiganilor este un dialect indian.

În secolii VIII și IX deja, sub numele de ȣigani sau „aȣigani”, acest popor se răspândește în Asia Mică și-n Egipt, distingându-se prin scandaluri sociale și religioase. Cu toate astea, starea actuală a luminilor istorice nu ne permite încă a rădica cu totul vâlul de pe epoca precisă a venirii lor în România, de unde apoi s-au împrăștiat ca niște locuste în toate țările Europei.

Robia putu să dumesnicească numai o mică parte din acești „fii ai femeii”. Cei mai mulți nu încetară a cutreiera codrii merei ai României, plătind sau zicând că plătesc o dare oarecare statului și numărându-se, mai mult în iluziune, a fi sub dependența vel-armașului. Încercările marilor domni organizatori, Alexandru cel Bun în Moldova și Mircea cel Mare în Valahia, de a deprinde pe acești nomazi cu o viață așezată, n-au avut alt efect, afară numai că sute și mii de ȣigani emigrară în țări

străine, și cătră 1420, trecând din provincie în provincie, prin dezordini, furturi, hoție, vraje, desfrânări, se făcură cunoscuți chiar în părțile cele mai depărtate ale Europei.

Văzând miraculoasa disparițiune a imaginărilor demoni, Mihi o atribui, firește, puterii santei cruci.

El cuteză a face câțiva pași înainte, pentru a-și studia pozițiunea din punctul de vedere topografic. Deodată, patru câni, slabi și flămânziți, se aruncară asupra copilului.

El se culcă jos, amintindu-și, din povețile căpătate altădată de la hoți, că un câne, fie cât de slab și flămânzit, tot încă ne întrece pe noi în omenie, căci nu mușcă pe cei căzuți.

Câinii lătrau, ocoleau locul unde era lungit Mihi, hămăiau, și, în sfârșit, s-au retras.

Copilul, fără a putea dormi, rămase în iarbă până la cântatul cocoșului.

Când cerul se luminează, Mihi aruncă o privire în giur: pe la margini pășteau câțiva cai reduși la chipul scheletelor, în mijlocul poienei se înalța o șatră ruptă, iar lângă ea se vedea o grămadă de cenușă și tăciuni stinși.

Învingătorul dracilor se încredință acum cu umilire că se află într-o tabără țigănească.

În acest moment el zări ceva mișcându-se între crengile copacilor și auzi o voce grosolană strigând: „Ciabo! ciabo! gagio! gagio!”

Într-o clipă, Mihi fu încungiurat de vro două duzini de țigani, țigance și țigănași.

Costumul lor era o negațiune a costumului. Copiii erau de tot goi. Femeile se distingeau prin catrințe sau semifuste și prin salbe metalice. Bărbații purtau dedesupt *gaduri* sau cămăși găurite și negre, iar deasupra *plasle* sau mantale cărpite și mânjite, legate la gât cu curele sau cu frânghii.

Unul din toată ceata, cu o barbă lungă, purta o mantie de felendreș roșu, cizme galbene, o cușmă conică blănită și, peste umărul stâng, un gros bici împletit din trei curele.

El se apropie de Mihi și-i puse mâna pe cap.

— Fugi, cioaro! Fugi, că sînt fecior de boier! strigă cu mândrie copilul, făcând un pas îndărăt și arătând cu mâna dolmănașul său cu ceprazuri.

Ceata începu a râde și a hihoti. Judele trase de pe umăr înfricoșatul său bici din trei curele.

— Dacă ești hicior de boier, haponi iată...

Cap. VII

În care sexurile sînt confundate

Întorcându-se de la Mitropolie, unde se serbase încoronarea Măriei sale lui Bogdan Vodă, vornicul Boldur trecu pe lângă palatul postelnicului Șarpe și, oprindu-se în poartă, trimise pe unul din călărașii ce-l însoțeau să cheme afară pe Luca.

— De ce n-ai fost nici la Dreptate, nici la Mitropolie? Ia răspunde-mi, finișorule! zise zâmbind vornicul, după ce Luca îi sărută mâna.

— Nu se cuvenea, jupâne nașule. Judecă singur: când postelnicul zace sub urgia domnească, cade-se, oare, ca nepotul și stegarul său să se afle față acolo unde lipsește și ar fi locul să fie unchiul și stăpânul său?

— Cam ai cuvânt; cam ai cuvânt... Dar nu te prea întrista pentru fratele postelnic, că-l vom scoate și pe el din necaz, cu ajutorul Maicei Domnului, ca azi, ca mâine, căci mare e mila Măriei sale lui vodă; iată, bunăoară, pe tine, copilandre, pe tine te face vel-armaș în locul lui Fliondur, bată-l cucul să-l bată! Auzi, sugariule? să te facă vel-armaș pe tine, un băiețoi cu dinți de lapte!

Și zicând acestea, vornicul dezmierdă cu mâna palizii obraji ai finului său.

— Vel-armaș eu? eu, nașule?

— Și-apoi de ce te minunezi așa? Să dea Dumnezeu și la mai mare. Doară nu ne-i da de rușine ca cellalt, ci te vei arăta mai vrednic decât neghiobul de Fliondur, care nu stiu nici măcar să pună mâna pe stolnicul Rareș.

Luca, ordinarmente atât de flegmatic, deveni dentăi roșu ca bujorul și apoi îndată galben ca ceara; dar își făcu violentă, își frecă fruntea, petrecu degetele prin plete și, silindu-se a părea destul de liniștit, întrebă pe vornic cu o voce trăgănată, cu ajutorul căreia spera a-și ascunde emoțiunea:

— Așadar, jupâne nașule, Măria sa urgisi pe Fliondur pentru că n-a știut să prinză pe Rareș?

— Da, da, băiete; întocmai cum spui; și pe dasupra, precum zisei, vodă te înalță pe tine în locul lui Fliondur, mă-nțelegi, crezând că doară vei fi mai priceput, mai ager, bată-te să te bată!

— Pentru mila lui Dumnezeu, nașule, descalecă! descalecă ca să-ți spun o vorbă de taină...

„Luca știe unde se adăpostește Rareș“, gândi în sine Boldur, dându-se jos de pe cal, și fruntea bătrânului vornic se încreți de nemulțumire. El o știe și voiește a mi-o descoperi, pentru a câștiga prin o mârșavă trădare trecătoarea milă a domnului. Așa sînt oamenii!“

Vornicul scuipă și, fără a rosti un cuvânt, merse după Luca în fundul grădinei.

Aci junele se opri și, punându-se în genuchi, apucă mâna lui Boldur.

— Nașule, sînt bun de înțepat!

— Tu?

— Sînt de zece, de o mie de ori mai vinovat decât Fliondur.

— Ce spui?!

— Fliondur nu știu să prinză pe Rareș, și de aceea a pierdut armășia; ei bine... cum să o primesc eu, eu care de bunăvoie am scăpat pe Rareș?

Fața vornicului se însenină.

— Tu ai scăpat pe Rareș? Nu glumești? Tu l-ai scăpat?

— Așa este, jupâne nașule; dă-mă acuma pe mâna călărașilor tăi, ca să mă ducă la temnița cea mai adâncă și cea mai întunecoasă.

— Ba dimpotrivă, să trăiești, fătul meu! Să trăiești la mulți ani! Te-ai purtat ca un adevărat român, ca un adevărat nepot al lui Șarpe, ca un adevărat fin al nașului tău!

Și vornicul lipi buzele sale de fruntea lui Luca.

Fața noului armaș se roși de mulțumirea faptei bune și de mândria conștiinței.

— Ascultă, dragă finule, urmă vornicul. Nu toate judecățile domnești sînt drepte, căci și domnii sînt oameni. Așadară, oricine poate să îndrepteze greșeala unui domn fără ca să-l supere, în ascuns, pe neștiute — căci a se împotrivi singur fătîș puterii domnești ar fi o nebunie —, face o faptă bună. Greu este de a

plăcea totodată și lui Dumnezeu și lui vodă. Puțini oameni au norocul tău, finule armașule.

După această profundă lecțiune, vornicul făcu o scurtă pauză și adause cu zâmbet;

— Ciudate ființe mai sînt și domnii ăștia! Pedepsesc pe Fliondur pentru vina lui Luca, și rădică pe Luca pentru o faptă ce le place lor să o numească viclenie împotriva domniei. Zău, anevoie este de a vedea bine, după ce o dată te-ai făcut domn! Foarte anevoie!

— Însă, nașule, fi-va oare frumos din parte-mi de a mă folosi cu strâmbătate de rătăcirea Măriei sale?

— De frumos, nu e tocmai frumos; dar, n-ai ce face, finule!

— Aș putea să nu primesc armășia...

— Te va întreba: de ce?

— De ce? Pentru că... pentru că... fiindcă...

— Și la un așa răspuns, Măria sa îți va tăia capul. Place-ți? Și-apoi să vorbim și altmintea. În fundul cugetului nu ești oare încredințat și mângâiat că ai făcut o faptă bună? Îmi vei răspunde: da! Atunci, dacă așa este, finule, atunci însuși Dumnezeu te răsplătește, iar vodă nu este în împrejurarea de față decât o unealtă mută și surdă a unei voințe mai pe sus de toate.

Vornicul făcu o cruce.

Luca de asemenea.

— Spune-mi acuma, zise Boldur, când și cum scăpat-ai tu pe voinicul Rareș?

— Întorcându-mă de la bătaia cu măcelarii, îl găsii din întâmplare dosit aici în grădină. Cum mă zări, pe dată el se încredință singur în mânele mele. Sînt fecior de boier: nu-l puteam respinge. Mă grăbii a-l ascunde cu mare pază, până va veni prilejul să-l scoatem teafăr peste hotare.

— Vrea să zică, el este încă în palat? Du-mă să-l văz, finule.

Vornicul și Luca affară pe Rareș povestind cu foc lui Iorgu ceea ce ar face el fiind domn.

Și anume:

1. N-ar mai pedepsi pe nimeni cu moartea;

2. Pentru pedeapsa trupească ar întrebuița numai vergi, și încă din cele mai subțiri;

3. Ar cinsti pe toți boierii bătrâni ca pe niște părinți, iar pe cci tineri ca pe frați mai mari;

4. Ar scuti poporul de jos de orice dare grea și neobicinuită;
5. Ar face ca negoțul să înflorească până la marginile pământului;

6. Ar îndrepta judecățile astfel, ca nevinovatul să nu piarză un fir de păr;

7. Ar bate pe turci, pe tătari, pe leși, pe munteni și pe unguri, lășind hotarele țării până la Beci;

8. Ar preface visteria într-o fântână nesecată, din care s-ar putea adăpa toți cei însetați;

9. Ar pune în slujbe numai pe oamenii cei mai vrednici dintre fruntașii țării;

10. Ar înființa școale până și-n fundul codrilor;

11. Ar clădi mănăstiri și biserici câte o mie pe an;

12. Ar hrăni toată țara de la masa domnească.

Și așa mai departe, și așa mai departe, și așa mai departe; ploaia cu cârnați încheia lista, ca în toate profesiunile de credință vechi și nouă.

Intrând încetșor, vornicul și Luca auziră câte ceva din programa lui Rareș.

— Sînt pierdut! strigă bastardul lui Ștefan cel Mare, când văzu pe Boldur și, apucând pumnarul ce-i atârna la brâu, el voi a se străpunge.

Iorgu îi opri mâna.

— Nu fi copil, stolnice, zise vornicul, îndulcindu-și vocea înăsprită pe câmpuri de bătaie. Ca un copil ai vorbit înainte de a intra eu, ca un copil vrei să faci acum după ce am intrat.

— Vornice, aibi milă de mine!

— Nu e vorba de milă! Este vorba de a te scoate cât mai în pripă din Moldova, pentru ca să nu ne mai încurci pe noi, ăștia, mîanca-te-ar norocul!

Rareș aruncă jos pumnarul, se plecă și sărută genuchiul lui Boldur.

— Cum crezi tu, finule? urmă vornicul, întorcându-se către Luca pentru a se feri de mulțumirile lui Rareș, cum crezi?

Care să fie mijlocul cel mai nemerit de a străcura pe stolnic din țară?

— Ziua, cu fața dezvălită, îl va cunoaște lumea, iar cu fața învălătită, îl poate bănuși. Noaptea, mi-e teamă să nu-l prinză sau

portarii, sau dorobanții, sau alte slugi hătămăști, nașule vornice.

Boldur ațintă pe Rareș ca vro cinci minute.

Băiatul nu avea încă nici măcar perspectiva musteșilor sau a barbei: fața sa era netedă și albă ca a unei fecioare, trăsăturile figurei erau de o frumusețe rară, păr lung, talie subțire.

— M-am dumerit ce să fac, zise în fine vornicul. Aduceți-mi aici niște haine de fată.

— Haine de fată? Dar nu știi, nașule, că în toată curtea noastră nu este și n-a fost vreodată un singur picior de femeie?

— Ha, ha! uitasem minunățiile fratelui postelnic de când cu... Apoi cum să facem?... Hm! Aș trimite la mine acasă... o să fie bănușeli, ghicituri, mai știi!

Iorgu, care stătea mulcom la o parte, plecă fruntea în jos și zise cu o voce sfiicioasă:

— Eu, jupâne vornice... aș putea găsi haine de fată...

— Sănătate, băiete! Vezi ce om bun sînt eu: nu te-ntreb de unde... zise vornicul răsând.

Veselia deveni generală, măcar că bietul Iorgu servea numai de pretext, căci fiecare din cele trei personaje avea un deosebit motiv de a fi mulțumit: vornicul cu purtarea finului său, Luca cu armășia, Rareș cu scăparea vieței.

— Apoi du-te, dragă Iorgule, de adu acele haine: după aceea vei preface pe stolnic într-o fetiță și să-l lași să iasă singur pe Poarta Ungurească, iar tu să încaleci, să mai iei cu tine un cal cu arme și cu haine de curtean și să-l aștepti pe stolnic la Fântâna Corbului. Mă înțelegi?... Ei bine, acum să fii sănătos, stolnice; să te aibe sântul Dumnezeu în înalta sa milă, să povățuiască Maica Domnului pașii tăi pe calea vieței. Ai bani?

Rareș tăcea, dar lacrimile îi udau obraji.

Vornicul dezlegă de la brâu un mare sac de piele aurită și-l puse pe masă înaintea bastardului.

— Ia asta, și-mi vei înapoia când voi avea și eu nevoie... Hai, Lucă, cu mine: vodă te așteaptă la palat... adause vornicul, voind a scăpa mai degrabă de o scenă în care i se muia inima.

Rareș se îmbrățișă cu Luca, sărută mâna lui Boldur și rosti câteva vorbe încurcate și nențelese, ieșite din îmbulzeala simțimintelor ce-l cuprinsese.

Vornicul și finul său ieșiră.

În curând se întoarse Iorgu, aducând un rând de haine de fată: o cunună cu floricele pentru cap, o salbă de mărgean pentru gât, un zobon trandafiriu de o stofă subțire poloneză, deschis denainte încât să se poată vedea cămășuța, un colan poleit, cu 5 paftale de argint în formă de două capete de șarpe, o pestelcă de borangic cu flori cusute cu fir și o pereche de papuci de saftian roșu.

În câteva minute, Rareș fu transformat într-o frumușică slujnicuță boierească, al cărei unic cusur era de a fi cam prea naltă. 10

Iorgu conduse pe minunata fetiță până la poarta curții, lăsând să se mire toate slugile văzând o ființă femeiască, ba încă, tânără și drăgălașă, cum ieșea din palatul postelnicului; apoi se aruncă în grajduri, încălecă, luă un alt cal de frâu și se grăbi la Fântâna 15 Corbului.

— Încotro pleci, jupâne? îi strigă neastâmpăratul vânător Focșa.

— După fragi, Focșo! după fragi!

„Ce crai!” gândi vânătorul cu malițiozitate.

20 Sosind la Fântâna Corbului, care se afla într-o dumbravă afară din cetatea Sucevei, Iorgu așteptă vro jumătate de oră până să-l ajungă Rareș; îl îmbracă și-l înarmă bărbătește, și se pregătea deja a-[și] lua de la el ziua bună, când deodată, în fuga calului, apare Luca.

25 — Vestea de noroc! strigă armașul, sărind de pe cal. Aduc iertarea...

— Vodă mă iartă? întrebă Rareș cu iuțeală.

— Pe tine, stolnice, nu, și chiar de te-ar ierta, n-ar trebui să crezi, dar a iertat pe unchiul meu postelnic...

30 — Să trăiască! răcni Iorgu, sărind în sus de bucurie.

— Iată cartea domnească. Ia-o, stolnice, de o dă la mâna postelnicului, care petrece la săcui, la Andraș groful...

Rareș luă și citi scrisoarea:

35 „Să fii sănătos, jupâne postelnice! Întoarce-te în țară fără nici o grijă sau bănuială. Oricine te va atinge măcar cu vârful degetului să fie proclat și triclet în vecii-vecilor, și să fie ca Iuda și ca Arie, și să fie ca acei ovrei ce strigară asupra Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Christos: sângele lui pe noi și pe copiii noștri. Așa îți scriem Domnia noastră.”

Cap. VIII

Care, între altele, va fi foarte plăcut mai cu seamă băutorilor de bere

Un an întreg petrecu Mihul în societatea Țiganilor.

5 În cursul acestui timp, mutându-se cu șetrele din loc în loc, sau, mai bine zicând din pădure în pădure, el văzu pe rând aproape toate orașele Moldovei: Iași, Vaslui, Bârlad, Tecuci, Lăpușna, Orhei, Baia...

10 Dântăi bătut și huiduit, copilul izbuti în scurt a deveni idolul Țiganilor, cari începură a-l socoti chiar ca pe un al doilea jude.

În adevăr, Mihul aducea tovarășilor săi un venit grabnic și sigur.

Țiganul Baro îl învăță a fura, Țiganca Monda îl învăță a vrăji; ei bine, în câteva luni el îi întrecu pe amândoi.

15 Admirațiunea făcu pe Țigani să-i pună numele de *Purociabo*, adică „Bătrân copil”: bătrân prin minte, copil prin vârstă.

Abilitatea scamatorie a lui Mihul se manifesta cu strălucire mai cu seamă în timpul bălciurilor, la sărbătorile cele mari, la 20 ușa bisericelor, când se grămădea lumea intrând și ieșind...

Într-o zi, la Vaslui, el reuși să dezlege și să fure de pe 25 persoana unei biv-vel-vornicese un colan cu paftale de aur presărate cu pietre scumpe.

Altă dată, la Iași, el se furișă în casa unui vataf-ot-ținut, adică ceva ca casierul districtual de astăzi, se ascunse din dosul 25 unui pat într-un unghi al odăii, așteptă acolo până la noapte, deschise o fereastră și dete Țiganilor, prin intervalurile gratiilor, toate câte i se păreau bune de luat, mai ales un mare număr de păhărele de aur și de argint, de cari cinstitul vataf își închipuise o frumoasă colecțiune, mulțumită generozității aceloră cu cari 30 avea a face. Apoi, ca un șoarece, el se strecură prin gratii, deși erau cam dese, și... pace bună!

A fura mărfuri de prin prăvălii, mâncări de pe la precupeți, paseri de prin curți, pungi de la brănele neguțătorilor era o 35 glumă pentru un meșter ca Mihul.

Pe de altă parte, grație poveților Țigancei Monda, el se arătă unic în arta vrăjitoriei.

Ca toți țiganii, Miha se făcea că prevestește viitorul de pe
inspecțiunea fizionomiei și a palmei drepte a individului.

Frageda-i vârstă îl ajuta mult pentru a impresiona pe cei
curioși, cari aveau mari temeiuri de a crede că un copil nu poate,
5 nu este în stare de a minți cu atâta dibăcie, ci vorbește curat din
inspirațiune.

Când îl întreba o femei tânără și frumoasă, el îi răspundea că
o iubește un mândru june, că moare și se topește după ea, că ei
amândoi au mulți și puternici dușmani, dar toată vrăjmășia va
10 rămânea în zadar, căci îi așteaptă norocul, și așa mai departe.
Ce-i dreptul, unde este acea femeie tânără și frumoasă care să nu
iubească și să nu fie iubită? care să nu-și închipuiască că o
pizmuiește lumea? care să nu speră că va birui toate piedicile?

Când îl întreba o femei tânără și urâtă, el îi răspundea că ea
sughiță și oftează după călugărie, că viața nu are pentru ea nici
o plăcere, dar nu departe e timpul când îi va zâmbi și ei fericirea
15 și o va lua de soție un viteaz, care de multe o îndrăgise și numai
nu îndrăznește să-și dezvălească vâpaia...

Când îl întreba o femeie bătrână, el îi proorocea trai îndelun-
gat, adăogând cu un aer profund că ea are un neam, fiu sau
nepot care o iubește foarte mult și care sau că este în drum, sau
că-l așteaptă o călătorie depărtată, că se va întoarce încărcat de
20 slavă și de averi, că apoi se va însura, va face un băiat și o fată
etc., etc.

În acest mod, Miha ajunsese în curând a fi Mesia neamului
țigănesc; judele nu-l atingea niciodată cu groaznica sa biciușcă;
hainele cele mai frumoase din câte cădeau în mâinile țiganilor
serveau pentru împodobirea ingeniosului copil; mâncările cele
mai gustoase dintre mâncările țigănești era de drept ale lui; și —
30 lucru ciudat ! — știindu-se important, Miha se simțea acum mai
mulțumit în mijlocul zdrențăroșilor șetrași de cum fusese
mai-nainte în splendidul palat al postelnicului Șarpe, unde-l irita
preponderința lui Luca, a lui Iorgu, până și a vânătorului Focșa.

În ziua morții lui Ștefan cel Mare, șetrele din cari făcea parte
eroul nostru se nemeriră așzate lângă orașul Siret, nu departe
de Suceava; un oraș pe atunci mare, împoporat, ornat cu palaturi
și biserici; celebru prin relațiunile sale comerciale cu Polonia,
35 prin depozitele sale de săbii, arcuri, cușme etc., astăzi căzut la
treapta unui mic târgușor pe jumătate armenesc.

Afară din Siret, pe drumul Sucevei, în dreapta, se întindea o
luncă; în stânga, față-n față, se lungea un edificiu de lemn în
care se fabrica, se vindea și se bea bere.

Bere? O băutură atât de germană și atât de modernă în țara
noastră? Bere în epoca lui Ștefan cel Mare? Ce anacronism! vor
5 striga desigur lectorii, citind aceste rânduri.

Le vom răspunde pe scurt, încurajând mai ales pe acei ce
nu beau bere din sentiment patriotic, că ea nu este nici germană,
nici modernă!

Mai întâi de toate, cuvântul *bere* e curat românesc, fiind un
substantiv format din verbul *a bea*. Slavii tot astfel numesc,
10 *pivo*, de la verbul *piti*, a bea.

Al doilea, până în momentul de față, locurile în cari se păs-
trează orice fel de băutură — bere, vin, rachiu etc. — poartă la
noi numele de *pivniță*, adică berărie, ceea ce dovedește că la
15 început acele locuri nu erau în România decât numai pentru bere.

Dacă aceste două considerațiuni se vor părea glumețe, vom
putea înșira texturi lămurite, pozitive, autentice, cum că vinul
era puțin cunoscut românilor în secolii XV și XVI, afară numai
doară de domni și boieri, pe când berea, nectarul civilizațiunii
20 moderne, era băutura universală a poporului de jos.

Așezământul comercial moldovean al lui Alexandru cel Bun
legiuiește anume că nici un străin să nu se amestece în *fierberea*
berei, această industrie fiind permisă numai românilor neași.

Italianul Della Valle, călătorind prin țările noastre în prima
jumătate a sutimii XVI, se pronunță în această privință nu mai
puțin clar, zicând că românii se adapă cu *cerevisia*.

Așadară, jos gloria berarilor nemți! trăiască berea română!
În întrul berăriei despre care ne este vorba, cu uși deschise,
30 ședeau, beau, cântau și strigau o mulțime de țărani de prin satele
învecinate, căci era o zi de marți, o zi nenorocită pentru tot felul
de lucru, dar indiferinte pentru beție, după credința norodului.

Afară, denaintea berăriei, nechezau și tropot[e]au mai
mulți cai, legați împrejurul unei căruțe foarte mari, din cele
cunoscute atunci sub numele de *care armenesti*, iar în fruntea
35 cailor sta doi armeni cu haine negre, cu păr lung și cu bărbi și
mai lungi.

— Mi se pare că ne-a înșelat blăstematul de vameș, zise
turcește armeanul cu barba în furcă, clătînând din cap.

— Să mai socotim o dată, răspunse suflecându-și mânecele armeanul cu barba tuguiață.

— Legea zice să se ia vamă în Siret de pe tot calul câte doi groși...

— Ei bine?

5 — Noi avem optsprezece cai; vameșul trebuia să ne fi luat numai treizeci și șase de groși, pe când el ne-a luat tocmai de trei ori atâta, adică două grivne douăzeci și opt de groși.

— Cum de nu vrei să-nțelegi, Carabete, că noi am cumpărat caii chiar în Siret...

10 — Te înțeleg foarte bine, dar ce urmează de aci?

— Legea zice că unde vei cumpăra calul, acolo să plătești câte patru groși de cumpărătură.

15 — Bine... stăi, dară, Ovanese! câte patru groși calul, optsprezece cai face o grivnă treizeci și doi de groși, iar nu două grivne douăzeci și opt de groși.

— Nătâng mai ești, Carabete! Apoi uiți cei doi groși de cal, vama Siretului?

— Mă prea ametești, Ovanese! Una din două: sau doi groși, sau patru groși!

20 — Ba nici doi, nici patru, ci șase: patru de cumpărătură și doi de vamă.

— Îți bați joc de mine, Ovanese! Din ce lege luat-ai tu cei șase groși?

25 Pe când armenii se certau, țiganul Baro, care îi observa de mult, lungit lângă o șatră pe iarba verde a luncei, în fața berăriei, se sculă, se apropie încetișor de caii armenilor, dezlegă pe cel mai frumos armăsar unguresc, în preț cel puțin de o sută zloți, după valoarea de atunci, încălecă, și — la fugă!

Armenii îl zăriră când era deja departe.

30 — Pradă! pradă! strigă Carabet și, aruncându-se fără multe cuvinte pe un alt cal, purcese în goană.

Câțiva țărani, stând cu ploștile pline de cerevisie în ușa berăriei, plesneau de râs.

35 — A pățit-o păgânul de armean! Și e drept să fie așa că știi zicătoarea: Armeanul plătește gloaba!

În acest moment apărură pe drumul de la Suceava un olăcar, adecă curier, zburând ca săgeata în direcțiunea Siretului; dar când se apropie de berărie, calul său, nemaiputând de o alergare

atât de furioasă, însoțită de pocnitoarele lovituri ale unui bici ferecat, căzu jos și-și dete sufletul.

5 — Trăsni-te-ar să te trăsnească! răcni olăcarul, îndreptându-și brâul ce-i acoperea tot mijlocul până la piept și a căruia neobicinuită lărgime era semnul distinctiv al profesiei curierilor statului — trăsni-te-ar să te trăsnească!

Și uitându-se împregiur, el merse, cu un pas de autoritate, la caii armenilor, puse mâna pe coama unui bidiviu ca să vază de-i pe plac și-l dezlegă.

10 — Ce faci, ce faci, omule? strigă Ovanes.

— Ia, bine, fac ce vezi, dobitocule, răspunse olăcarul.

— Calul e al meu.

— Zi că a fost al tău.

15 — Uită-te la cărțulia vameșului, zise cu turburare armeanul, scoțând din sân un petec de hârtie.

— Uită-te la cartea domnească, răspunse râzând olăcarul, scoțând din brâu un alt petec de hârtie.

O grămadă de țigani, pe de o parte, o grămadă de țărani, pe de alta, se grupară cu zgomot în giurul împricinaților noștri.

20 — Eu, eu sînt vornicul satului, zise cu gravitate un țaran gras și nalt, abordând pe olăcar. Așadară, răspunde-mi tu, cu ce drept iei calul leghioaiei ăștia?

— Eu, eu, eu sînt olăcarul domniei, răspunse curierul mai-muțând gravitatea vornicului. Așadară, citește tu această carte domnească.

25 — Ce scrie în ea?

— Caută și vei vedea.

— Eu nu știu carte.

— Nu știu nici eu.

30 — Apoi dacă-i așa, poți lua calul, băiete.

— Mulțumim mătăluței...

Olăcarul încălecă, profitând de prerogativa curierilor domnești de a putea apuca la trebuință orice cal particular.

— Ce veste de la Suceava?

35 — A murit vodă.

Zicând aceasta, olăcarul dispărură în direcțiunea Siretului.

— A murit vodă! A murit vodă! repetară toți cei prezinți făcând cruci.

Țăranii reîntrară în berărie și se încăierară la bătaie.

Ovanes se văita turcește asupra hoților de moldoveni.

Țiganii se retraseră în șatre, ținură un consiliu extraordinar, la care Mihul luă, firește, o parte activă, și decisă în unanimitate ca în aceeași noapte să se miște cu grabă spre Suceava unde neorânduilele ce urmează totdeauna după moartea domnilor le vor permite a dezvolta în libertate toate talentelor lor naturale...

Cap. IX

În care se arată privilegiile fetelor fecioare la străbunii noștri

Vro trei zile după intrarea în dregătoria domnească, Luca, pe care șchiopătarea sa după întâmplarea din Codrul Cosminului îl înzestrăse cu porecla de Cârje, puse mâna pe patru Țigani ce se încercaseră pe la miezul nopții a trece zidul grădinei pentru a pătrunde în palatul postelnicului Șarpe.

Aceasta a fost prima izbândă polițienească a noului vel-armaș.

Din cei patru Țigani, unul era celebrul Baro, dascălul lui Mihul în arta scamatoriei și răpitorul calului armenilor Carabet și Ovanes din capitolul precedente; alți doi erau băieți între douăzeci, douăzeci și cinci de ani, ieșiți deja cu diplome de maturitate din școala lui Baro; cel al patrulea era un copil de vro nouă ani, care nu semăna deloc a Țigan, deși soarele și necurățenia îi cam înnegriră fața.

Un vel-armaș din acea epocă avea o putere nemărginită de viață și moarte asupra tuturor Țiganilor domnești. Principele nu se amesteca niciodată în niște cestiuni atât de inferioare și confirma fără nici o cercetare deciziunile vel-armășeii asupra crimelor și pedepselor Țigănești. Luca porunci armășeilor ca a doua zi, la al treilea cântat al cocoșului, să înțepe pe cei patru furi în fața Porții Ungurești.

Țeapa era un stâlp de lemn, lung aproape de șase coți, dasupra căruia se mai înălța ca la doi coți în sus o spiță de fier, cu vârf subțire și foarte ascuțit, destinat a se înfige în trupul nenorocitului osândit, astfel că o jumătate de cot, cel puțin îi ieșea prin spinare sau prin gât.

Călăul răzima de stâlp o scară pe care se suia trăgând la sine pe cel condamnat cu o frânghie ce-i era petrecută și întărită pe subsuori, fiind gol și cu mâinile legate după spate; tot atunci doi băieți de ajutor îl țineau de picioare și-l împingeau în sus. Când sârmanul ajungea la ceruta înălțime, călăul îl așeza pe vârful țepii — îl așeza... cum se așează — și, lăsând în jos frânghia, cei doi băieți de ajutor o apucau fiecare de câte un capăt, o întindeau din toate puterile lor, și parul intra cu iuteală în corpul osânditului, ale căruia țipete și convulsii mai adăugau la teroarea scenei.

În acest mod, un domn sau chiar numai un vel-armaș lesne putea să-și alcătuiască, pentru trebuința gustului său individual, o colecțiune umană destul de numeroasă, întocmai în felul acelor cabinete entomologice, în cari gândacii și fluturii sînt înșirați într-o ordine foarte frumoasă cu burțile înfipite pe ace.

În ocaziunea despre care vorbim, figurau numai patru țepe, ba încă una din ele se deosebea prin o dimensiune pe jumătate mai mică în alăturare cu celelalte trei; iar stâlpii, văpsiți cu roșu, culoarea trandafirului și a iubirii, după câte ne spun poeții, vreau să zică acei poeți cărora nu li s-a întâmplat a vedea vreodată o țeapă.

Tot în haine roșii erau îmbrăcați călăul și cei doi băieți de ajutor ce se păunau în fața țepelor; toți trei erau Țigani, căci pe atunci numai această viță de oameni, câteodată și cea tătarească, avea în România prerogativa de a purta înalta sarcină de gâde.

În jurul țepelor și al călăilor spațiul era încins cu un lanț de fier, păzit de cătră mai mulți armășei, pentru ca poporului privitor la spectacol nu cumva să-i poată veni pofța sau de a uzurpa dreptul domnesc de grațiere, sau de a-și însuși autoritatea oficială a gâdelui.

În jurul lanțului sta armășeii sau *slugile armășești*, artileria țarei, compusă pentru cea mai mare parte din feciori de boieri, în timp de războaie prepusă la păzirea și îndreptarea tunurilor, iar în zilele de pace însărcinată cu mănținerea ordinii publice.

Lângă călăi, sau, mai bine zicând, lângă țepe, cu mâinile legate, cu capetele plecate, despoiați de haine, cu fețele ce le-am putea numi palide să nu fi fost negre, sta cei patru vinovați.

Copilul gemea și plângea.

— Taci, afurisitele! strigă Baro, străpungându-l cu o cătătură scânteietoare de furie. Taci! Tu ne-ai adus în casa postelnicului, tu ne-ai învățat să trecem zidul, tu ne-ai făcut de rușine, s-apoi tu plângi!

5 Poporul, de toate clasele, breslele, sexurile și vârstele, grămădit în pregiurul lanțului ce-l despărțea de cei osândiți, izbucni într-o singură zgomotoasă hihotire, auzind despre *rușinea* țiganului.

Vătaful armășeilor, care îi conducea în lipsa vel-armașului, rădică mâna în sus, strigând:

10 — Tăceți, oameni buni, că vă dau pe toți dracului! Furii ăștia s-au încercat să prade casa în care șade chiar jupânul armaș. De aceea, cu porunca Măriei sale lui vodă, o să-i înțepăm, dacă vă place; iar dacă nu vă place, o să-i înțepăm fără plăcerea D[omniilor] voastre, adause vătaful în glumă.

15 Poporul renepeu a râde.

— La lucru, băieți! urmă vătaful către găzi.

— De la care să începem, Măria ta? întrebă țiganul călău.

— De la care? Ia, de la frumusețea asta, căci se pare a fi mai voinic decât ceilalți, răspunse vătaful, arătând la Baro.

20 — Iertare! iertare, Măria ta! țipă tâlharul. Iertare! Lasă-mă numai să mă spovedesc, să mă împărtășesc, să mă...

— Nu huli, cioară! Tu să te spovedești? Dar cine nu știe că ești un hoț și jumătate? Tu să te împărtășești? Tu? Coțofană!

25 — Încai să începi de la altul, Măria ta; începe de la copilul ăsta, că el ne-a pus la cale, el ne-a dăscălit...

Poporul își întoarse privirile asupra copilului, dar nu-și putu îndestula curiozitatea, căci băiatul ținea capul în jos, lăsând să-i cază pe față lungile sale plete de culoare roșiatică.

30 — Zici că te-a dăscălit copilul? zise vătaful. Cu atât mai rău pentru că te-ai arătat atât de mișel încât să te dăscălească un mucos; mai iute pe țepă!

Călăul puse mâna pe Baro.

— Vai mie! vai mie! vai mie! zbiera țiganul cu o voce ascutită. Nu vreau să mor! nu vreau să mor! nu vreau!

35 — Te crez că nu vrei! observă zâmbind vătaful.

Poporul izbucni iarăși în râs.

— Ei, nu-l mai înțepați? strigă din gloată o voce de bas.

Vătaful rădică fruntea cu mândrie.

— Bre! Cine ne poruncește așa răstit? Ia să-l văz la față, ca să mi-l învăț!

5 — Da, da! Învăț-l, mă rog, învăț-l, Măria ta! țipă Baro, profitând de această ocaziune pentru a-și prelungi viața măcar cu câteva secunde.

Individul cel grabnic și necunoscut nu crezu de cuviință a răspunde la apelul vătafului, persoană prea puternică prin puterea vel-armașului, care era prea puternic prin puterea lui vodă.

— Acuma, înțepați-l! zise vătaful liniștindu-se.

10 — Stați! stați! se auziră deodată mai multe voci din popor, și gloata, despărțindu-se în dreapta și-n stânga, lăsă să apară o ciudată trinitate, ce ieșea din fundul unei cârciume.

Era o babă foarte beată și doi moșnegi ceva mai puțin beți.

15 — Fătul meu! strigă unul din moșnegi către vătaf. Fătul meu! După obiceiul pământului... vezi bine... o fată fecioară... vezi bine... scapă... vezi bine... scapă p-un osândit la moarte.

20 Pentru a înțelege aceste cuvinte — căci adesea și cuvintele unui om beat se pot înțelege — trebuie să ne amintim o veche lege națională, care se păstra la noi până în timpul fanarioților și în puterea cărei un vinovat, fie cât de mare, se ierta de moarte dândată ce o fată-fecioară declara că voiește a-l lua de soț.

25 Această frumoasă lege, întrucât știu eu, se născu și se înrădăcină numai la români, dovedind, mai bine decât orice alta, superioritatea morală a străbunilor noștri, cari cugetau, cu o justete sublimă, că un om nu poate fi rău, de vreme ce o ființă atât de angelică, atât de gingașă, atât de nevinovată ca o fată-fecioară primește a se uni cu el pe toată viața.

30 Vătaful, armășeii, poporul pufniră de râs pentru nu mai știm a câta oară, privind triumfala pășire, balanțată în toate părțile, a ciudatului triumvirat, și auzind neașteptata propunere a moșneagului: o propunere altfel de tot imposibilă după instituțiile noastre de atunci, căci o fată-fecioară românească era oprită cu cea mai mare asprime de a merge după un țigan, iară o fată-fecioară țigancă nu se socotea în rândul femeilor.

35 — Ei bine, moșule, zise vătaful, unde-ți este acel odor de fată-fecioară?

— Unde? Iat-o, vezi bine... Iat-o, fătule!

Și, zicând asta, moșneagul arătă la baba pe care o ducea de braț.

— Poate nu vezi că sînt fecioară? poate nu crezi? strigă baba.

Este anevoie de a descri sau măcar de a-și închipui zgomotoasa ilaritate ce cuprinse în clipă toată adunarea și care se manifestă prin mii de glasuri, strigând:

— Să trăiești, fetițo!

— Vrei să te-nsoți cu tinerica asta? întrebă vătaful pe Baro.

— Vreau, Măria ta! Însoară-mă, Măria ta!

Copilul, care sta până atunci cu fața în jos lângă cea mai mică dintre cele patru țepe, se îndreptă deodată și strigă cu vioiciune:

— Ba ia-mă pe mine, mătușico! ia-mă pe mine! Vreau să mă-nsor și eu!

— Te iau și pe tine, dragu mamei! vă iau pe amândoi... murmura baba, a cărei limbă începea a se închea.

Iarăși răsete.

— Uf! destul atîta! am răs de ne-am prăpădit, zise vătaful. Acuma să sfârșim odată! trage-l pe țepă, călăule! Înțepă-l bineșor pe mirele!

Trecură deja două ore de când gloata își petrecea cu veselie, în perspectiva suplicului, pe seama nenorociților osândiți. Se părea acum că țepile o să se mânjească, în fine, cu sângele țiganilor... dar nu! pe neașteptate interveni o nouă întrerupere.

Încongiurat de o mulțime de săcui călări, apărură postelnicul Șarpe, care, îndemnat prin scrisoarea domnească, s-a nemerit că se întoarce tocmai în ziua aceea din îndelungata sa bejenie.

Poporul, care-l cunoștea foarte bine și-l pomenea cu dragoste, mai cu seamă de când nu-l mai vedea în toate zilele, răcni cu entuziasm:

— Să trăiești, jupâne postelnice!

Vătaful se răpezi să sărute mâna boierului.

— Ce dregeți aici, fraților? întrebă postelnicul.

— Înțepăm pe nemernicii ăștia cari nu s-au sfiit să prade chiar curțile tale, jupâne postelnice.

Postelnicul aruncă o cătătură asupra celor patru osândiți.

— Cum? Și mititelul ăsta? Și el s-a alunecat în furtișag?

— El ne-a învățat pe noi, Măria ta! Așa să trăiești, Măria ta! zbieră Baro din plămâni.

— Minți, faraoane! un copil așa de mic nu poate fi vinovat; eu îl iau pe răspunderea mea; să mi-l trimiți la mine acasă, vătafe...

Cap. X

Din care se poate deja prevedea ce este ursita

Ajungând acasă, postelnicul intră mai-naine de toate în baie.

În vechime, când se înființa în România vreun nou oraș, cele dentăi și cele mai principale edificii, în giurul cărora se grupau pe urmă casele târgoveților, erau: o biserică și... o baie.

Dar afară de băi publice, adică ceea ce romanii numeau *thermae*, aproape în fiecare casă boierească ceva mai bogată se vedea câte o baie particulară, mai mare sau mai mică, mai mult sau mai puțin luxoasă.

Baia postelnicului Șarpe se afla în fund, din dosul aripei stîngi a palatului, prezentînd în construcțiunea sa o amestecătură de vechea arhitectură greco-romană cu arhitectura mai modernă maurescă sau arabă.

Apartamentul principal era rătund, cu trei rînduri de scări rezimate de pereți în formă de semicerc, sau, mai exact, în formă de o copită. În mijlocul odăii era o mare piatră octogonă, rădicată ca de patru picioare dasupra podului. Împregiurul pietrei, prin găurile făcute în marmură, țășnea în sus stropituri de apă rece în cătime mai mare sau [mai] mică, după trebuință, recăzînd apoi în jos pe piatra înfierbîntată prin sobe suptere, unde se prefăceau în aburi. O cupolă cu ferestruie se înălța dasupra apartamentului, împrăștiind din sus raze de lumină.

Într-o odaie învecinată, pătrată și fără cupolă, era în centru un bazin eliptic cu apă de fântână, în care se arunca individul ieșind din aburi, apoi, după aceea, într-un vestibul de alături, așternut cu covoare turcești, se întindea, se parfuma, se pieptăna, se îmbrăca...

Ziditorul acestei băi a fost Ibn-Sabrut ben Ițcah, ovrei spaniol emigrat din Peninsula Iberică dinaintea persecuțiunii catolice în urma căderii maurilor și care, găsind un adăpost în Moldova, exercita în Suceava meșteșugul de arhitect. Între

altele, el este acela care prefăcuse ambele aripe ale palatului postelnicului, adăogând la cea stângă o baie, iar la cea dreaptă o capelă casnică, unde merse acum postelnicul, după ce ieşise din baie.

5 Acolo îl aşteptau amicul nostru, kir-popa Sofronie Gangur, duhovnicul casei, vornicul Boldur şi hatmanul Arbure, cari s-au grăbit a veni dindată ce aflară despre întoarcerea postelnicului, nepotul său vel-armaş Luca Cârje, naivul Iorgu, devenit stegar al postelnicului prin faptul înălţării lui Luca la o boierie domnească, vânătorul Focşa şi, în fine, toţi curtenii mai mari şi mai mici câţi umpleau splendidul palat al unuia din aristocraţii cei mai avuţi ai Moldovei.

10 Capela era curioasă ca producerea unui arhitect izraelit, crescut în şcoala mahometană, şi care totuşi nu se sfii a lucra la edificarea unui templu creştin.

15 Ceea ce se părea mai admirabil în această bisericuţă erau arabescurile pereţilor, sculptate în relief aurit pe marmură neagră, columnele subţiri de marmură trandafirie, ce susţineau un amvon spaţios, sculptat a *giorno* şi poleit cu aur, mozaicul podului, în care te uimeau florile cele mai vii şi mai variate...

20 Dar sublima artă a arhitectului mauresc îşi găsea un contrast monstruos în producerile unui pictor bizantin, necunoscut şi demn de a rămâne în uitare. Un Sânt George călare pe cal cu un coif mai mare decât calul, străpungea cu lancea pe un balaur cu o limbă pe jumătate roşie şi pe jumătate albastră; apoi Judecata cea de pe urmă, reprezentând cum dracii torturează pe nenorociţii păcătoşi, cari fac nişte grimase ce seamănă mai mult a răs decât a suferinţă; un Arhanghel Mihail etc.

30 În vestibulul capelei, postelnicul se îmbrăţişă cu Boldur, cu Arbure şi cu Luca; zise „Bine v-am găsit!“ către toţi ceilalţi, cari îi sărutară pe rând mâna; sărută şi el mâna lui kir-popa Sofronie şi apoi, intrând în biserică, după mai multe cruci şi genuflexiuni, se puse cu boierii în strana din faţa amvonului.

35 După serviciul divin, kir-popa Sofronie ţinu o *cazanie* foarte duioasă, care scoase lacrimi din ochii tuturor ascultătorilor.

El îşi luă de text cuvintele *Evangeliei*: „...Şi nu ştii ziua, nici ceasul...“

Istoria fatalului exil şi a fericitei întoarceri a postelnicului Şarpe servi elocintelui călugăr drept stofă pentru explicarea acestui text.

5 Cu o claritate şi o volubilitate cari demascau prima sa educaţiune juridică, kir-popa demonstrează într-un chip mai pe sus de orice îndoială cum că asupra bietului muritor planează o putere superioară, numită pronie în limba adevărului şi Ursită în graiul vulgar al oamenilor fără ştiinţă.

10 — Un zodiac se naşte în depărtata Italie... Cine ar fi putut crede, fraţilor creştini, că naşterea celui zodiac este în vreo legătură cu liniştea unui mare boier din ţara noastră a Moldovei? Ce are a face un zodiac italian cu un boier moldovenesc? Totuşi, soarta îi ciocneşte, şi iată că o nenorocire se naşte din aceea ciocnire.

15 O babă desfrânată şi vândută diavolului se încearcă, fraţilor creştini, a ucide pe un doftor domnesc... Cine ar fi putut crede că destrămarea acelei babe va aduce prin sine înturnarea unui mare boier din neagra străinătate? Şi totuşi, soarta întocmi lucrurile astfel, că un nepot al acestui boier scapă de moarte pe doftorul domnesc, iar domnul, pentru fapta nepotului, miluieşte pe unchi, ceea nu s-ar fi întâmplat fără nebunia babei!

20 Oare acestea nu sînt de ajuns, fraţilor creştini, pentru ca să ne dovedească nouă tuturor că şubredul om merge orbeşte pe calea ce-i este scrisă în cartea dumnezeiască a vieţii încă din începutul veacurilor?

25 Să ne plecăm, dară, fraţilor creştini, înaintea tainicelor porunci ale lui Dumnezeu, să primim cu răbdare şi cu mulţămire pe ursita cea trimisă de stăpânul cerului şi al pământului...

30 Din bisercă, postelnicul, Arbure, Boldur, Luca şi kir-popa Sofronie se retraseră într-o odaie, unde-i aştepta o masă acoperită cu o pânză albă cusută la margini cu fir, cu tot serviciul de argint, iar înaintea fiecărui taler, câte un corn de zimbru, legat cu aur în forma de păhar şi plin cu bere fiartă cu zahăr şi cu ouă: un fel de dejun adus de străbunii noştri din Polonia. Pe o tepsie aşezată în centrul mesei vedeai cărnaţi, gustoşi chiar prin aspectul lor rumen şi lustruit; pe o altă tepsie — unt, alături — pâne.

35 Dântăi kir-popa Sofronie citi o rugăciune; apoi mesenii se aşezară, afară de Luca.

— De ce nu șezi, nepoate? întrebă Șarpe.

— Aș crede că nu mi s-ar cuveni această cinste într-o adunare atât de aleasă.

5 — Șezi fără multe sucituri, bată-te cucul! zise vornicul Boldur cu vocea sa deschisă și zgomotoasă. Șezi, căci, zău, de câte ori văz pe un armaș stând în picioare pe când eu șez, mi se pare că m-a așezat într-adins pentru ca mai lesne să-mi poată tăia capul, trăsnească-l să-l trăsnească!

Luca se puse în colțul mesei.

10 — Ș-apoi, în adevăr, îți aduci, oare, aminte, vornice, îți aduci oare aminte! (observă hatmanul Arbure, repetând cuvintele după obicei) că ne vrăjise o afurisită de ovreică, ție că vei muri cu capul tăiat, că așa vei muri, iar mie — c-o să mor în cazne.

— Lasă, hatmane, pre a mea lege, să nu fie zis în ceas rău!

15 — Mai bine, fraților, să mă lămurii pe mine cum de m-a învrednicit Dumnezeu să scap de osânda domnească și să mai văd o dată scumpa noastră țară? Cum de s-a înduplecat Măria sa vodă, știind că nemernicul zodiacar mă meni pe mine de ucigaș al coconului domnesc, ferească-mă Dumnezeu de una ca asta?

20 — Eu, Arbure și doftorul Geronimo ne rugam necontenit în toate zilele la Măria sa, mijlocind pentru tine; dar tot în zadar! În sfârșit, în ziua când se milostivi vodă de făcu vel-armaș pe Luca, îi zise Măria sa: „Îmi pare rău, băiete, pentru unchiul tău că nu-l pot ierta“... „Măria ta! îi răspunse cu îndrăzneală Luca, știu pentru care pricină nu-l poți ierta Măria ta; dar binevoiește să-ți aduci aminte ceea ce zisese zodiacarul, cum că Măria sa coconul Măriei tale dântăi o să bată pe turci și pe tătari, și după aceea își va avea zilele amenințate... apoi atunci e prea departe!“

25 — Iată cum a știut să vorbească mucosul ăsta de Luca, bată-l norocul să-l bată! Iară vodă, cum îl auzi, simți că bine vorbește copilul, și te iertă, postelnice.

30 — Bine că-mi aduseși aminte de armășia nepotului meu, zise Șarpe. Cată să cer iertare de la tine, Luco...

35 — De la mine, jupâne unchiule? întrebă Luca, sculându-se în picioare.

— Chiar de la tine... pare-mi-se că osândiși astăzi la moarte patru coțofene?

— Dar, jupâne unchiule; patru țigani ce se încercară a prăda casa noastră.

— Știu, era între ei și un copilaș, un băiat mic?

— Se poate; eu nu i-am văzut la față; îi prinsei noaptea și-i dedeci pe mâna armășeilor...

— Ei bine, știi cât de mult îmi plac copiii...

5 — Dar nu prea ai noroc în alegere, jupâne unchiule.

— Vrei să-mi dai a înțelege despre copilul cel din Codrul Cosminului? Apoi de, greșește omul câteodată! Oricum să fie, eu cer de la tine să ierți pe copilul țigănaș, și am și poruncit armășeilor să mi-l aducă aici.

10 — Să fie după voia ta, jupâne unchiule, răspunse Luca, reaşezându-se.

— Nu te pot pricepe, frate postelnice! Nu te pot pricepe! zise hatmanul Arbure, sfârșind paharul său cu berea. Ciudată fire mai ai și tu! Ciudată! Îți plac copiii, și nu poți suferi...

15 Fruntea lui Șarpe să încreți.

— Mai ciudată este firea ta, hatmane, observă râzând vornicul Boldur. Ție îți plac muierile și numai muierile, ghiuj nesățios ce ești!

20 În acest moment întră Iorgu, a cărui față era turburată, se plecă la urechea lui Luca și-i șopti ceva.

Armașul deveni palid.

— Ce este? ce este? întrebă postelnicul.

— O mare nenorocire, unchiule!

— Ce nenorocire? spune...

25 — Copilul de țigan...

— Ei, urmează...

— Copilul de țigan, pe care l-ai scăpat de țeapă, nu este altul decât copilul cel adus din Codrul Cosminului...

30 — Să-l trimiteți înapoi să-l înțepe! zise cu iuțea kir-popa Sofronie.

Postelnicul zâmbi cu amar.

— Ai uitat, părinte, frumoasa cazanie ce ne-ai ținut astăzi asupra ursitei oamenilor.

35 A doua zi, după o matură chibzuire între toți amicii postelnicului Șarpe, copilul Mihai a fost trimis să crească în frica lui Dumnezeu la Mănăstirea Neamț.

DOMNUL NAE

Sunt amici de cari nu știi cum să scapi, și nu știi dacă s-a găsit vreodată cineva ca să scape de ei.

Ei pot fi Alexandru, Scarlat, Ion, Petru..., dar bucureștenii prefer a-i caracteriza prin un singur nume generic de „domnul Nae“.

Poftiți-nepoftiți, primiți-neprimiți, ziua-noaptea, îi vezi urmărindu-te curat ca umbra, pe care ai fi gata a o vinde dracului, precum făcuse Peter Schlemihl în povestea lui Chamisso, dacă ai fi sigur că dimpreună cu umbra dracul va avea amabilitatea de a lua și pe nedespărțitul ei tovarăș.

Oricât de rece sau brusc ai fi cu acești amici înzestrați cu tenacitatea cleiului, ei nu te înțeleg sau, mai bine zicând, ei te înțeleg de tot pe dos: răccala și bruscheta li se pare a fi o dovadă de o intimitate cu atât mai mare.

Într-o zi, neștiind cum să te mai aperi, ai poruncit servitorului să răspundă domnului Nae, dacă va veni, că te-ai culcat după-prânz. Domnul Nae vine, îmbrâncește pe servitor și intră în odaie, zicându-ți cu un zâmbet triumfător: „Ei bine, frățică! feciorul tău nu pricepe că între mine și tine nu poate fi ceremonie. Dacă vrei să dormi, culcă-te; eu îmi voi fuma țigara. *A propos*, ai auzit despre evenimentul de azi-dimineață?...“

Într-o altă zi, el te găsește scriind o scrisoare. Dumneata profiți de această ocazie, zicându-i cu o politeță plină de înțeles: „Mă vei ierta, amice, sum foarte grăbit...“

„O! o! nimica! nu te deranja, scumpul meu! răspunde cu liniște companionul, eu am venit numai ca să-ți relatez conversațiunea de am avut-o cu un deputat din Cameră...“ Și el se apucă a-ți povesti dialogul în curs de patru oare.

A doua zi te oprești pe pod pentru a vorbi cu un bancher asupra unei afaceri de bani. Ai fi prea bucuros ca nemine să nu te auză. Abia ai început, și iată că dracul aduce pe teribilul domn Nae, care te întrerumpe, se amestecă în vorbă, apoi ia pe bancherul la braț și-l trage la Briol pentru a juca o partidă de biliard, lăsându-te cu gura căscată și cu inima disperată.

Într-o duminică ți-ai ales o birjă frumoasă ca să mergi să iai aer la Șosea sau la Băneasa. Pentru a șede de tot comod în trăsură, ceea ce este una din plăcerile cele mai dorite ale unei asemenea plimbări, ai vrea să fii singur. Din nenorocire, trecând pe Podul Mogoșoaiei, întâlnești pe nemilostivul domn Nae. El îți oprește birja, te-ntrecă unde mergi, se așază și te însoțește, crezând că prin aceasta îți face dumitale o plăcută surpriză și o mare îndatorire.

Este imposibil a descrie toate împrejurările, în cari amicia domnului Nae te face să blestemi ziua nașterii. Oricum să fie, în București această *tagmă* sau *breaslă* amicală e atât de răspândită, încât noi am fi dispuși a crede că anume în capitala României s-a inventat proverbul: „unde sunt doi, cu el se face trei“.

EGOARHISTUL

Sunt oameni care cred că nimic nu poate fi bun, dacă nu e făcut de ei, prin ei, cu ei sau cel puțin lângă ei.

5 Precum monarhistul este acela ce dorește puterea unuia, anarhistul — puterea nimărui, oligarhistul — puterea unei clase, etc., tot așa acest fel de oameni care doresc puterea numai a lui însuși *eu*, cată să fie numiți *ego-arhiști*.

Egoarhiștii se împart în trei tabere: generali, speciali și politici.

10 Egoarhistul general critică și osândește toate lucrurile fără excepție: chiar cerul și pământul sunt organizate rău, de vreme ce Creatorul nu avusese prevederea de a-l întreba pe dânsul.

15 Egoarhistul special își restrânge nemulțumirea în cercul propriei sale ocupațiuni: ca arhitect, el găsește defecte în toate zidurile; ca avocat, el caută cusururi în toate pledoariile; ca literat, el nu vede la alții decât neexactități sau neîngrijire în stil, greșeli sau confuzie în idei.

20 Dar egoarhistul cel mai caracteristic și cel mai bucureștean ne întâmpină în politică, unde această plecare a spiritului ia numele propriu de „opozitie sistematică“.

25 Egoarhistul politic descrie cu culorile cele mai negre toate guvernele, când nu e ministru, prefect sau judecător; toate Camerele când nu e deputat sau când se află în minoritate; toate măsurile și toate intențiunile la cari n-a luat el o parte directă și activă.

Egoarhistul politic, dacă nu e ziarist el însuși, trebuie să fie colaborator la vreun ziar; dacă nu e colaborator la vreun ziar, trebuie să fie amic cu vreun ziarist; dacă nu scrie articoli sau

epistole, trebuie să vorbească prin locuri publice; dar în orice caz, verbal sau literal, el este un organ de publicitate.

5 Auzindu-l, ai crede că, pentru ca țara să fie fericită, nu e alta de făcut decât numai să-i dai lui puterea în mână; el va disciplina armata, el va purifica justiția, el va îmbunătăți finanțele, el va răspândi instrucția, el va regula administrația, el va propaga pe pământ, adică mai cu seamă în București, moralitate, onestitate, libertate, naționalitate, egalitate, dreptate și celelalte.

10 Astfeli, când lucrurile încep a merge pe o cale ce nu se mai poate suferi, toți ochii se întorc țință asupra egoarhistului, toate urechile îl ascultă, toate inimele îl aclamă: autoritatea, fiia popolarității, îi cade berechet-haram în mână.

15 Ei bine! Trece o zi, o săptămână, o lună; soarele urmează a răsări și a apune; pământul nu încetează a se învârti roată împrejurul soarelui; oamenii beau, mănâncă și dorm, sau dorm, mănâncă și beau ca totdeauna; ceasornicele bat ca și înainte când trei și când unsprezece; nimic nu se îndreaptă; și bietul egoarhist, auzind pe alții că strigă astă dată contra lui întocmai precum strigase el mai dăunăzi contra altora, se vede forțat a se retrage de la putere, zicând țarei:

20 „Na-ți-o frântă, că ți-am dres-o!“

PAMFLETE, FOILETOANE,
PAGINI UMORISTICE

JALNICA TRAGODIE A MORȚEI C. C. PRIVILEGIU

I

5 Cuconul *Privilegiu* este bolnav, bolnav în primejdie; simptomele sunt de moarte. *Medicii* ce-l asistă cu mai multă stăruință decât norocire cunosc gravitatea boalei sale, pe care nu o pot combate oricâte mijloace empirice și desperate întrebuintează.

10 *Moare cuconul Privilegiu*, după unii, căci ș-a prea încărcat stomacul de *nedreptăți* și *jăfuiri*, două *feluri de bucate* cam grele de mistuit în timpul de față. Alții zic că moare de o greutate de *convențiune* la inimă; alții asigură că sfârșitul îi vine din o prea mare postire de *legalitate*... Adevărul este că moare, și moare căci i s-au sfârșit zilele!

15 În un *obscur* ietac a curței unui mare logofăt, se află dându-și sufletul bietul cuconul *Privilegiu*, cunjurat de cei mai de pe urmă și mai credincioși din mulții *curtezani* ce a avut în viață.

20 În starea sa de debilitate și de buimăceală, delirul îl apucă adese, pronunțând vorbe într-aiurea, fără șir și fără de înțeles, ca aceste: „*boierii, slujbulițe... ministerii... cinste... cruciulițe... țărani... bice... oh!... toate pierdute...oh!... toate...etc. ... etc.*

25 Oare ce idei să fie răscolind capul bietului bolnav, când aiurește într-așa fel? Ce să fie însemnând aceste extravagante și îngrozitoare deliruri? Fi-va oare că-și mărturisește păcatele și cere de la opiniunea publică iertare de ele? Sau că-l frământă vreo dureroasă părere de rău căci nu-i mai este îngăduit de a viețui în Țara Românească?

Vai! delirul însă s-a terminat! deja semnele agoniei se zugrăvesc pe fața sa cea bugezită: deja nici vede, nici aude!...

30 Sărmane C.C. *Privilegiu*! Grapănă-te mereu de viață, deși steaua Ț-a dat după deal!

Medicii, sau mai ales *doctorul* A. Beram, școlarul universității de la *Fanar*, spune tuturoră că încă *speră și crede că-l va scula...* Bietilor medici, dar nu vedeți că nu mai este chip de a păstra asemenea putrejună nici sub balsam? Dar este datoria voastră, o știu, să nu disperați pre *amicii* bolnavului, chiar dacă din *tâmplare* ați cunoaște că bolnavul e de moarte.

Nu-i chip însă de tămăduire! Moartea Cuconului *Privilegiu* este ca și tâmplată; ea este neînlăturabilă, oricât i s-ar da siropul de *depeșe viziriale*, hapuri de la *spîțaria Otelului de Viena*; oricâte consultațiuni ar face în jurul patului său boierii de la 1 noiembrie!...

În zădar veghează la căpătâiul bolnavului *poslușnica* „Gazetă de Moldavia”; în zădar un mazilit domn, mare amic al murindului, bate mătăanii, cerând de la Dumnezeu prelungirea vieții mult adoratului său amic și tovarăș... În zădar bărbierul „Steaua Dunărei” vre să-i scoată sângele cel rău ce mai are... Cuconul *Privilegiu* moare, Cuconul *Privilegiu* are a i se cânta veșnica pomenire!...

Cea de pe urmă mângâiere a unui murind este de a vedea în jurul patului său mortuar pre acei ce au iubit în viață. Cuconul *Privilegiu* în aceasta nu are de a se tânguie, căci patul său este împresurat de *casnici*, de *ceraci*, de *amici*, de *cunoscuți*, de *medici*...

Care de care se leagă a însănătoșa pre C.C. *Privilegiu*: *doftorii* își cearcă asupra-i toate *sistemele* ca să nimerească pre acel ce să-i deie sănătate. Ista zice să i se dea un globuleț omeopatic de *reformă constituțională*; cela prescrie operăciunea, adevă tăierea aleopatică a membrului ce se numește *abuzul*...

Tot consulte și rețete: dar se va tâmpla și astă dată ca de-a pururea: până ce *doctorii* se vor învoi în de ei, bietul bolnav va *espira* în mijlocul durerilor.

Pe când bolnavul se luptă cu agonia, iacă ce se petrece în jurul său.

La ușa ietacului, și înarmat într-o mână de vestitul său *plumb roșu*, iar în alta de nu mai puțin vestitele sale *foarfeci*, un bătrân *cenzor* suspină și se vaită: „Ah! căci nu mai pot învârti ieste foarfeci prin pletele «Stelei», prin coama «Zimbrului», și să-mi mai plimb ist plumb pe *spetele* lor!... Poate că dacă ei n-ar *țipa*

așa de tare, nu s-ar agrava starea interesantă în care se află bolnavul meu stăpân.”

Un nou *gramatic*, ce de curând se tocmişă la C.C. *Privilegiu*, oblințește și mai mult delirul bolnavului, silindu-l să-i *dicte* cele de pe urmă voinți, în care să blasteme pre cuconița „*Stea*” căci ș-a îndreptat fulgerile în *tina* Iașilor, înspre *partizanii* săi, înspre cunoscuții săi prietini „de la 1 noiembrie”...

În odaia de alături stau rudele cele mai apropiate ale murindului, consultându-se deja la mijlocul de a-și împărți *clironomia* bine, a se *institua o comisiune*, un triumvirat, asupra *clironomiei* C.C. *Privilegiu*, compus din dd. L.P., C.C. și R.B. (persoanele având nume cu asemenea inițiale sunt poftite să nu creadă că vorbim de ele), cu însărcinare de a epitropisi starea Cuconului *Privilegiu* și a iubiților săi fii *Habuzaki* și *Jăfurică*.

Nepotul cel isteț al murindului și anume cc. *Constaționar** se opune foarte la asemenea triumvirat, care, după socotința sa, i-ar răpi partea căzută din averea moșului.

Pe când asemenea dezbateri se fac între rude, una din ele *dezinteresată*, și care fusese curgere de 14 ani nedespărțitul tovarăș al murindului, se gândește ce haină de doliu va îmbrăca, căci are una ce i-a venit de la Viena și alta de la Țarigrad și alta ce-i dăruiră boierii de la 1 noiembrie.

Triumviratul îi trimite sfatul să se îmbrace cu ce *nemțesc*, pentru că este mai asemenea cu cele de pe urmă haine purtate de murind.

„Constituționarul” zice că el poate pentru 6000 galbeni a-i vinde o haină mai *à la mode*, numită „individualitatea de principii”.

Această haină este găsită de prea *oacheșă* pentru fețele bătrâne și poate chiar prea scumpă.

Prin spațioasele anticamere ale locuinței mortuare, se petrec totodată oarecare scene comico-dramatice între diferitele persoane, care așteaptă sau se tem de catastrofa ce descriem.

* Filologi ce s-au ocupat cu numirile proprii dau a crede că originea acestui nume nu trebuie s-o căutăm în *constant*, ci mai bine în *staționar* (N.R.).

Dispărțite în grupe deosebite, se aud atâtea felurite și eterogene convorbiri că din acea infernală amestecătură numai următoarele fraze se pot înțelege:

Un parvenu: „Ce puțin trainice sunt fericirile omenești!”

Altul: „Dar oare mor și titlurile cu moartea onoratului nostru stăpân?”

Un amic: „Așadar, ziceți că moare C.C. Privilegiu?... Apoi dară vivat Constituțiunea!”

Un angajat vechi: „Cine sunt clironomii, mă rog?... Să merg spre a-i saluta...”

Un necunoscut: „Mă rog, da bătrânul este murindul?”

Altul: „Ba nu prea; tată-său a trăit sub fanarioți mai la un secol, pe când C.C. Privilegiu de-abia la 1831 s-a botezat sub denumirea de *Reglementorganovici*.”

Un necunoscut: „Ce scurtă e viața omului simțitor!”

II

Apreciațiuni ziarice

„Constituționarul”: „C.C. Privilegiu este mort! Vivat C.C. Privilegiu II!”

Redactorul-anșef a cestei foi: „Vom clironomisi!”

Un celebru unionist: „Mă duc să mângâi pre clironomii răposatului, în oficinele «Constituționarului» (cu un ton sentențios): neamicul în durere se cade a fi mângâiet! (din Aristot, cartea I, cap. 2, §3, lit. a la α, la A. etc.)”

„Gazeta de Moldova”: „Sînt încă tânăr... oleacă de stambă și de frunzișoară va ascunde lesne zbârcele... Am să cerc nu cumva m-oi putea da și de astă dată batâr în dragoste cu clironomii... Ah! dacă-s cam zbârcit nu este de povara anilor, — ci căci mult am iubit! Amorul îmbătrânește inimile simțitoare... ah...”

Un mare moralist: „Lucrez la cuvântul cel de pe urmă ce voi rosti pentru bietul răposatul în viitoarea adunare, — cu gura cu care rostesc cuvintele între mulți ochi!...”

„Steaua Dunărei”: „Umbră zbârcită” ... etc., etc., etc.

„România”: „Lăsați-mi priveliștea cea dramatică ce se desfășoară în «Constituționar»... Lăsați-mă a plânge... căci vreau să mă arăt mai simțitoare decât rudele mele, «Steaua» și «Zimbrul și vulturul», care au inima prea împietrită...”

(D. redactor al „României” desfășură înaintea sa numerile „Constituționarului”, și pe loc șiroaie de lacrimi pleacă din tipografia d. Berman și se îndrumă spre biuroul „Constituționarului”, unde inundă de bunăvoință asupra României inimile redactorilor fii ai 6 000 galbini.)

„Zimbrul”: „Ah! Lăsați-mă să arunc și eu însumi cu copitele mele țărâna pe groapa iubitului C.C. Privilegiu... Iară tu, iubite Vulture, nedespărțit al meu tovarăș, smulge-ți o pană care vei avea-o mai ascuțită și scrie cu lacrimi de ale «României» următorul epitaf neșters pe monumentul ce s-a ridicat la 1 noiembrie în memoria răposatului boier:

Lâng-această piatră rece,
Călătorule, nu trece
Lacrimi fără d-a vărsa,
Căci să afli *dumneata*
C-aci zace-n vecinicie,
A Moldovei *Calicie*,
Celebra sa *neghiobie*:
Privilegiul boierit
Ce mult țara ș-au iubit,
Cât bani pe ea putu face
Vânzând-o-ncolo și-ncoace!”

Voind a vizita, între ale, Consiliul școlari Ve-ki-lung, însărcinat cu meretisirea mersului învățăturilor publice, trimisei, spre a-mi sluji de cicerone, după un iezuit, ce l-am fost cunoscut încă la curtea curfirstului Frideric-Wilhelm, gazda mea după ce moldovenii, râvnind de a avea în țară mai multe nasuri și urechi decât oameni, mi le tăiară și sechestrară în folosul statului, izgonindu-mă pe însumi.

Deprins a fi foarte oficios, iezuitul veni, și dindată ne-am îndreptat pașii înspre Universitatea Pu-fa-cen-i-mik-u, în unul din a cărei apartamente se țin de trei ori pe săptămână, cu regularitatea stelelor cu coadă, ședințele doctului corp.

Dentâi, intrând în ogradă, văzurăm un mare număr de băieți jucând cu mingea; iezuitul îmi spuse că-s profesorii-supleanți ai Universității. De aci ne-am suit în camera Consiliului școlari. Închipuiți-vă o masă lungă, pe care era săpat cu slovă mare de aur, se înțelege în limba respectivă: „ferice de cei adormiți!” iar alătura, cu litere mai mici, feliuriute devize, scoase din cărțile lui Kung-fu-ței și Meng-ței, precum: „racul simbolizează propășirea”, și alte.

În capul mesei ședea un cineva cu gura căscată, din care ieșeau în amalgam (tablou omeric, și, prin urmare, de *mauvais ton*) balele, un miros greu și niște voarbe.

— Ședința de-abia se deschide, zise iezuitul, în frunte vezi pe președintele, ce începe a demonstra că fiecare cuvânt, repetit de un număr hotărât de ori, închipuiește atâtea cuvinte deosebite de câte ori s-a repetit.

Lângă acesta ședea un oarecine, ce cu o mână ștergea balele președintelui, cu ceea altă făcea vânt spre a împrăstia mirosul

cel greu, iar din gură își scotea mereu niște sonuri ce se pot asemana numai doară cu un brrrr, cu care țărani opresc boii.

— Vezi pe secretarul, înseamnă iezuitul, să nu fie el, președintele ar fi de mult înecat, înădușit și amuțit din belșugul activității.

— Aceștia doi, mai adause tovarășul meu, sunt sarea adunării, numai ei subțin opiniunea publică, că Consiliul școlari n-a uitat a vorbi, căci ceilalți membri se pregătesc demult a intra în școala lui Pitagora. Președintele se cheamă tu-ru-ru-ru-tu; secretarul — ru-tu-tu-tu-ru; ceilalți n-au numi.

Mai departe ședea un ceva a cărui față nu se zărea, din pricina unei urieșe umbre de ochelari ce o acoperea din toate părțile.

— Să-ți prezint, începu iezuitul, pe fostul, ceea ce se zice în Europa, directoriu Ministerului de Dreptate; fiindcă la chinezi cel ce ocupă asemenea posturi este îndatorit de a purta ochelari, spre a videa mai bine dreptatea, apoi de cele mai multe ori se întâmplă că, chiar după ce iese din slujbă, păstrează câtva timp umbra vechi sale destoinicii, ce-l întunecă.

Lângă umbra ochelarilor sta în picioare doi membri de cei mai activi, deoarece stă în picioare două scaune. Iezuitul îmi povesti istoria lor cu mai multe amănunțimi:

— Odată aceste scaune erau a doi japoneji (neam cu cât înrudit cu chinezii prin sânge, cu atâta vrăjmaș prin simț, și care, precum o știi, se închină la doi împărați), chemați spre a învăța populațiunea chineză a rosti A cu gura închisă. Aflând că silințele lor duale nu izbutesc, ei au fost propuși de a se transporta, spre mai întinsă propagandă, toată Japonia, — iar până atunci s-au retras.

Alătura cu scaunele ședea un al treilea japonez, comisionat, nu cu puțină primejdie de a se strica în drum, spre a servi în universitatea de cocoși de vânt.

— Să însemni, zise iezuitul, cum el se tot sucește, căutând dincotro adiază: despre partea președintelui? a secretarului? a celor două scaune? a umbrei de ochelari?

Mai erau și câțiva alții, însă iezuitul îmi spuse că, după legile chineze, numărul de șase închipuiește completul Consiliului școlari, încât, fiind și osteniți, am ieșit... A doua zi am aflat rezultatul ședinței, ce s-a încheiat de-abia pe la nouă

ceasuri de dimineață: președintele și-a demonstrat teza sub toate puncturile de vedere; secretarul a răgușit și a căpătat colică în amândouă mâni, însă tot nu s-a unit cu majoritatea; umbra de ochelari a aderat prin tăcere; cele două scaune s-au abținut de a vota; cocoșul de vânt s-a declarat de părerea celor două scaune; ceilalți membri s-au pronunțat în unanimitate, afară de unul cu stomahul foarte dezorganizat ce a cerut un suspens de 24 luni, spre a avea timp de a-și mistui socotința.

Iezuitul ședea cu mine la masă, sfârșindu-și al unsprezecelea pahar de vin, când, viind un curier, i-aduce procesul-verbal al ședinței.

— Cum? zisei, ești membru, părinte?

— Da, răspunse, sunt portarul Consiliului școlari, și iscăli: „fiind de părerea minorității, votul abținându-mi, un timp pentru a medita cerând, nu pot a nu mă uni cu majoritatea, aderarea prin tăcere plăcându-mi, opinarea de *bonnet* departe de a o desprețui“.

LEVASSOR ȘI D. ROSETTI

Am văzut și am admirat pe celebrul Levassor apărând pe scenă în 14 străvestiri, sub 14 caractere și cu 14 limbajuri. D. Rosetti e mai Levassor decât însuși Levassor! Străvestirile, caracterele, limbajurile d-lui sunt *nenumărate*, măcar că ele se manifestează prin *numerii* „Românului“ și măcar că d-lui își face prin ele un *nume-rar*.

Din toate *premenelele* sau *schimburile* dreptorelui de la Cai-verzi — mi-a scăpat cuvântul în loc de Caimata — cele două mai proaspete sunt mai cu seamă pline de *interes*. Dăntăi, citiți epistolele adresate dlui Kogălniceanu și atât de dragăstoase, încât ne vine a crede că d. Rosetti și-a adus aminte acele timpuri când, după mărturisirea „Buciumului“, d-lui, în nebunia amorului, făcea curte la femeile bărbaților, bătând pe bărbații femeilor. Ce epistole! Niciodată o Catincă sau o Zoiță n-a scris răvășele mai dulci. D. Rosetti *ama* din tot sufletul pe d. Kogălniceanu, până ce, dodată, pe neașteptate, după un interval de câteva ore, îl auzim strigând: „*degeaba* a fost flacăra mea; căci simțesc că nu-l *am*“. Precum vedeți, d. Rosetti s-a supărat pentru a nu fi putut *să aibe* pe d. Kogălniceanu. Scena se schimbă ca în lampa magică. „Românul“ părăsește *comerțul* epistolelor și iată-l devenind *Otello* din *Romeo*, din *Tancred* — *Orlando Furioso*! Jos Levassor! să trăiască d. Rosetti și... să ne tot facă a râde!

Entuziasmul meu pentru *ilustrul* comedian de la Caimata e atât de mare, încât nimic nu mă poate opri de a vă mai cita o pildă despre sublima d-lui artă de a fi când una, când alta, și când nici una, nici alta. D. Rosetti aplauda într-o vreme la descoperirile dlui Bolliac, cum că așa-numita *altețea* s-a

principele Bibesco — Bassaraba de Brancovano nu este nici Bibesco, nici altețe, nici Bassaraba, nici principe, nici Brancovano, adică, mai pe scurt, nu este ceea ce vrea să fie și vrea să fie ceea ce nu este. La 18 martiu 1863 personagiul, devenit anonim din cauza articolelor „Românului“, pune în mâna dlui Rosetti o amabilă poliță către amabilul bancher d. Tetorian pentru amabila sumă de una mie galbeni foarte amabili. În urma atâtor amabilități, anonimul redevine polinim, priimind de la Caimata un decret, în puterea căruia i se înapoiește toate spoielele, șterse mai-nainte de 18 martiu 1863: și altețea, și principe, și Bibesco, și Bassaraba, și Brancovano! Ne pare rău că înaltul nu-știu-cine n-a mai adunat vreo zece titluri: d. Rosetti i le-ar hărăzi pe toate, și nu în dar, ci pentru rațiuni ponderoase! Apoi vă mai dă mâna a lăuda pe Levassor? Românii sunt nerecunoscători pentru talentele născute în țară: un Pascaly, un Dimitriad, un Carageali, un Rosetti!

Vom încheia acest studiu teatral prin un punct foarte caracteristic de asemănare între geniul scenic al lui Levassor și acela al comicului nostru de la Caimata. Se știe că artistul parizian se distinge mai cu deosebire în parodiarea englezilor. Ei bine! D. Rosetti, moștenitorul consulului britanic, e de asemenea sublim în roluri englezești, precum ne încredințează d. Aricescu!

D. ROSETTI E TEMUT ȘI IUBIT

Împărații, în genere, despre observațiunea lui Tacit, se țin de una din două sisteme guvernamentale; adică ei sau voiesc a insufla frica, sau stăruiesc a căpăta dragostea celor de prim-prejur. Numai Maiestății sale de la Caimata a putut să-i vină în cap de a solicita și teama și iubirea totodată; de a fi ca sirenele mitologiei păgâne, cu o față de fecioară și cu o coadă de monstru.

Văzând că toate năzuirile d-lui nu grăbesc împlinirea tragicomicului său vis, d. Rosetti s-a hotărât, în fine, a se amăgi pe sine însuși, ba dacă se va putea și pe alții, închipuindu-și în idee, cum că dorința d-lui s-a realizat, și mângâindu-se copilărește cu jocul propriei sale imaginațiuni. Ce gând poznaș; nu-i așa? O! D. Rosetti se pare a fi un june plin de foc! plin de inspirațiuni! plin de geniu creator!

Într-una din zile, ceva ca pe la 24 octobre, d. direptore al „Românului“ își imaginează că a primit o *scrisoare anonimă*, în care s-ar fi zicând: „d-ta, dle Rosetti, și cu d-ta, dle Brătienes, și cu d-ta, nu mai știu cine, sunteți capi ai societății secrete contra guvernului... opriți-vă pe marginea abisului!“ Pe loc d. Rosetti își publică poezia, o combate, o sfâșie, o sfărâmă... și toate astea pentru ce? pentru ca lumea să vadă și să auză că d-lui este temut, temut, măcar de anonimi, dacă nu și de *oameni cu nume*!

Oricine știe că „secretarii“ scriu, când, unde și cum le dictează stăpânii: aceasta e sarcina „secretarilor“. Ei bine! pe la 25 octobre, d. Eugenie Carada, *secretarul dlui Rosetti*, în loc de a-i spune din gură ceea ce ar fi avut de spus, de vreme ce nu șade peste nouă mări și nouă țări, ci chiar în casa coconuluui său;

d. Carada scrie o epistolă, prin care numește pe d. Rosetti dascăl al datoriilor de om și de cetățean, model de abnegarea cea mai complectă, cântăritor de idei și de cuvinte și mai câte alte!

5 D. Rosetti publică epistola secretarului său a doua zi după ce a dat la lumină pe aceea a anonimului; o publică sub cuvânt că „ea este făcută astfel încât d-lui se vede silit a o da publicității”. O! D. Rosetti știe, mai bine decât oricine altul, cum ea este făcută!

10 Așadară, faimosul cap al Caimatei este temut și iubit: se tem de d-lui anonimii și-l iubesc secretarii „Românului!”

CEVA DESPRE VINERI

Vinerea a născut o mulțime de copii, unul mai slut decât altul, ceea ce ne dă o idee prea puțin măgulitoare despre frumusețea necunoscuților lor tați. Ce-i dreptul, nenorocirea Vinerii este că-i plac șchiopii, precum ne învață mitologia; ar fi chiar de mirare dacă nește Vulcani ar produce ceva cumsecade.

5 „Independința”, „Reforma”, „Convențiunea” și „Românul”, patru gemeni din 1 noiembrie, sunt cea mai pipăită probă despre gusturile cele poznașe ale capricioasei Vinere!

*

10 „Independința”, care apare cu regularitatea cometelor, nu ieșise de atâta timp, încât ne va fi iertat a vorbi mai pe larg despre n-rul său de vineri; un nr. coprinzător în sine de mai multe miercuri și sâmbete.

15 Intervalul între n-rul 76 și n-rul 77, un interval de câteva săptămâni, a adus o mare schimbare în spiritul „Independinței”, care, pesemne, s-a săturat de a fi „în-dependință”.

D. Pantazi Ghica vine acum a satiriza „Românul”, „Convențiunea”, „Nichipercea”, toate organele Caimatei, care perde astfel în d. Pantazi Ghica un organ de voace... Sărmana Caimata devine soprano!

20

„Independința” zice că logica și patriotismul „Românului” și „Convențiunii” este o curioasă logică și un ciudat patriotism. N-a știut-o până acum numai „Independința”, care vine să ne povestească o anecdotă cunoscută, ca pe un ce nou și neauzit!

25 D. Pantazi Ghica mai spune că „Nichipercea” s-a făcut surugiu în formă și a adoptat toate injuriile lor (trebuiește: lui); acel ziar redactat de dnul Ageamioglu și de dnul Fund... de nu

știm ce: poate fund de noroi, poate fund de bute, dar în orice caz fund fără doage etc.“ Această filipică ne face efectul unei gălceve între *doi surugii*, întrebându-se însăși expresiunea dlui Pantazi Ghica, care a adus, precum se vede, mai multe
5 idiotismuri din călătoria sa peste Milcov.

În fine, „Independința“ numește verde *moftureni* pe toți publiciștii Caimatei și *mofturi* — toate sofismele lor. Acuzațiunea e foarte dreaptă: dar însăși „Independința“ ne prezintă ea oare o mare asemănare cu *Afifescu*?

10 Conținând de a fi *caimatist*, d. Pantazi Ghica a rămas *coalitionist*, încredințându-ne că „Coalițiunea se preocupă de idei, de principii, de treabă (mai bine: de *trebșoară*); nu voiește nici vorbe, nici promisiuni mari și late; voiește lucru, organizare...“ Parcă și Caimata nu vorbește tot așa de frumos!
15 D. Pantazi Ghica posedă arta de a schimba într-un mod foarte originale: de a se schimba fără a se schimba!

După părerea „Independinței“, Ministeriul și Camera trebuie să înceapă cu legea rurală, cu socoteli financiale, cu consiliuri de prefecturi etc., etc., etc. Citiți „Românul“, citiți „Convențiunea“, citiți „Nichipercea“, și atunci... atunci, dacă nu vă plac re-
20 petițiunile, apoi nu veți avea trebuință a mai citi „Independința“.

*

D. Valentineanu a redeschis vechea „Reformă“, care, de bătrânețe și de multe ispite, nu numai că a rămas rea, ci a pierdut
25 orice culoare, asemenea celor haine vândute și nevândute, cari au ajuns a nu-și mai găsi cumpărători.

D. Valentineanu ține și cu Ministeriul și cu Caimata; cu Caimata mai mult decât cu Ministeriul, și cu Ministeriul mai mult decât cu Caimata!

30 Am vroi să vorbim aci mai cu amănunțire despre n-rul de vineri al „Reformei“; dar să recunoaștem cu francheță că una ca asta ne este tot așa de cu neputință, precum ar fi cuiva de a ține un pește viu în mână. „Rea forma“ e rotundă, rotundă, rotundă ca... un zero!

CRONICA ADUNĂRII NE-LEGIUITOARE

Eram să intitulăm acest articol „Cronica Camerei“..., dar ne-am temut de a face o cacofonie, atât de contrarie profundului respect ce-l datorim acelor ce se laudă fiecare în parte de a fi
5 „bun-de-legat“, ceea ce este foarte drept, deși n-ar fi deloc just de a zice că ei toți împreună sunt „buni delegați“.

*

Așadară, am preferit a intitula studiul nostru „Cronica Adunării nelegiuitoare“. Aici toate cuvintele sunt nu numai eufonice, ci chiar pitorești: ele fotografiază trecutul și s t a t u - q u o al
10 Camerei noastre, precum dovedește discursul tronului, prin care se propun și se desfășură toate câte trebuiau să devină legi din capul locului și n-au devenit, deoarece se propun și se desfășură tocmai acum.

*

15 Camera românește se pronunță „cămara“. Cămarile, mai cu seamă acele de stat, sunt totdeauna pline de guzgani și de șoarici, mici și mari, grași și slabi, sătui și flămânzi, dar deopotrivă gata a roade și a strica. Ministeriul s-a otărât, precum se vede despre cele dintâi ale sale apucături, a întrebuița și în privința Cămării noastre de la Dealul Mitropoliei vechea și universală tactică a
20 stârpitorilor de acești animalii necurați și vătămători. Șoaricii și guzganii sunt nebuni după slănină. Ei bine! cabinetul dlui Kogălniceanu le pune înainte o capcană plină de nadă: socoteli financiale, legea rurală etc., etc., sperând că *aprigii cămăriști* se vor înflă d-atâta bielșug și, de saț, vor da pelea popei. Dar se
25 prinde-vor oare? de multe ori se întâmplă că se înșală numai

șoricuții cei mărunți, pe când guzganii cei ispițiți își râd în barbă... vă rog a însemna că *barba* se ia aci într-un înțeles figurat.

*

5 La deschiderea adunării — ne spune „Buciumul“ — deputații șușoteau contra publicului, ce-și revărsa entuziasmul, resimțit în inimile românilor după citirea discursului Tronului. Sunt unii cari scuză această nepolitică șușotire într-un mod foarte original. Deputații noștri — zic ei — au uitat a vorbi, ruginindu-li-se organul voci în cursul ministeriului Crețulesco; 10 nu e dară de mirare dacă ei reîncep acum studiul limbii ca sălbaticul din Boemia, prin notele cele mai de jos, cele mai ușoare, cele mai nearticulate... Să ne ferească D-zeu de a vedea progresul studiilor vocali ale Camerei ajungând la notele cele mai rădicate, cele mai grele, cele mai *articulate*!! Și lucrul nu e tocmai cu neputință. Ne aducem aminte că în drama *Idiotul*, d. Pascaly, 15 în actul dintâi se făcea că nu poate să lege două sonuri într-o silabă; și cu toate astea, în actul al doilea d-lui striga așa de tare și așa de iute, încât ne venea să admirăm și chiar să zulipsim inteligența idiotoilor. Jocul dlui Pascaly, fără știrea d-lui, este pentru noi o lecțiune în privința Camerei: să n-o prea lăsăm să șușotească, 20 căci se va putea încheia printr-o *operă* foarte dizarmonioasă.

*

În ședința de la 5 noiembrie, d. Rosetti s-a încercat să încurce sau, mai bine zicând, s-a încurcat în încercare, când întrebă pe d. Kogălniceanu, „supt formă de explicare, dacă Adunarea este constituită sau nu...“ Ne întrerupem aci pentru a întreba și noi pe însuși d. Rosetti, dacă d-lui ar fi putut să ceară seamă de la un ministru într-o adunare *neconstituită*, adică în lipsa de adunare? Dar d. deputat al Capitalei își înțelege cestiunea în sensul logicei speciali care distinge pe directoarele „Românului“; d-lui voiește a ști „dacă sesiunea e extraordinară sau nu“. Pe de altă parte, d. Rosetti finește întrebarea zicând: „nu voiesc a ridica cea mai mică dezbatere asupra acestei cestiuni“; ceea ce însemnează destul de chiar, pare-ni-se, că d-lui nu dorește ca să i se răspundă, căci un răspuns la o întrebare se cheamă *dezbatere*, și 35 d. Rosetti „nu voiește a ridica cea mai mică dezbatere“. Precum

vedeți, cestionarea dlui Rosetti, de la început până la sfârșit, este un *galimatias simplu*, după definițiunea lui Boileau. Cu toată dorința dlui Rosetti, o dorință foarte naturală, de a nu i se răspunde, malițiosul d. Kogălniceanu și-a dat osteneala de a demonstra că naivul său antagonist singur nu știe ceea ce vorbește. D. Rosetti a tăcut de teamă ca să nu i se mai întâmpine că d-lui vorbește ceea ce singur nu știe; și Camera a trecut apoi la dezordinea... vreau să zic la ordinea zilei. Să însemnați bine că „Românul“ se ferește de a reproduce cuvintele convorbirei parlamentare între dd. Rosetti și Kogălniceanu.

*

În ședința Camerei tot de la 5 noiembrie s-a ales biuroul...

V latin, la începutul cuvintelor românești, se preface în *b*: *beșica* din *vesica*, *a boci* din *vocire*, *a băga* din *vagire*, *berbece* din *vervex* etc.

15 Deci:

S-au ales ca vicepreședinți ai Camerei dd. Lascar Catargiu, Ion Ghica, Panu și Const. Crezulescu, prin o fluctuațiune de 48-54 *boturi*; ceea ce dovedește că majoritatea botoșilor noștri e coaliționistă.

*

20 În ședința de la 7 noiembrie, Adunarea s-a ocupat cu pensiunile a veri o 120 de persoane, supt cuvânt că aceasta e cestiunea *cea mai de urgență*, în sărmana țară românească. În adevăr, pentru coconii noștri toate celelalte cestiuni nu sunt decât de cea mai mare *urgie*!

*

25 „Românul“ de joi spune că „ședința viitoare s-a otărât pentru sâmbătă; însă *nici o lucrare însemnată nu este la ordinea zilei*“. Aci d. Rosetti întrece în satiră pe însuși „Aghiută“!

*

30 Este o mare deosebire între *a striga* și *a țipa*. Strigătul e serios și tragic, pe când țipătul cuprinde în sine ceva comic și ne face a zâmbi, chiar când știm că izvorul său se află în cea mai profundă durere. „Buciumul“ strigă că votul universal și numai votul universal e mântuirea României. Lui „Aghiută“ nu[-i] este

iertat decât să țipe, însă țipătul poate fi foarte ascuțit și limpede, și încât ne privește în parte, el nu va conțeni de a fi: dați-ne votul universal și nemica mai mult!

*

5 Ministeriul, afară de d. Kogălniceanu, se compune din băr-
bați și ne-bărbați (adică cu barbă și fără barbă), cari nu sunt din
Adunarea și nu posed dreptul de a fi chemați și aleși. Programul
acestui ministeriu cere nu „votul universal“, ci numai *lărgirea*
legii electorali... Oare nu cumva o așa lărgire, foarte elastică, va
10 fi completarea Camerei numai cu bărbați și ne-bărbați fără cens,
pe cari *fortuna* a aruncat veridată pe scaunele ministeriali?

CONSILIUL SUPERIOR PORECLIT ÎN GLUMĂ „DE INSTRUȚIUNE PUBLICĂ“

5 1. Consiliul Superior este înființat provizoriu în urma
desființării fostului consiliu din Iași și a Eforiei Școalelor din
București, pentru a pregăti un proiect de reorganizare definitivă
a instrucțiunii publice pe noile baze a unirii politice și admi-
nistrative a principatelor; dând totodată ministeriului, până la
10 votarea noii legi, concursul său consultativ la cesiunile scolas-
tice spenzurate sau, cum se zice, pendente.

2. Consiliul datează de la august 1862 cu 9 consiliari plătiți
a 1000 lei pe lună (a zecea parte din valoarea scaunului
dlui Rosetti); cu condițiunea de a se avea proiectul de reorgani-
zare gata la deschiderea Camerei pentru sesiunea din 1862/3.
15 Negăsindu-se însă nici măcar început până la finea sesiunii,
ministrul d. Tell a schimbat majoritatea membrilor (mai iată
încă o majoritate netrebnică!) în martie și, gândind că fără plată
vor face mai multă treabă, le-a oferit în loc de salar lunar o
mică plată pe ședință. Mijlocul se părea a fi foarte ingenios
20 pentru a face din oameni *lunatici* bărbați *asezați*. Consilierii,
văzând că nu vor mai putea lua plata fără a face treaba, au
refuzat plata, fiindcă ar fi silit să le-o refuze însuși ministeriul!

3. Ședințele plenarii se țin, de pildă, cam așa. Două zile după
începerea anului școlastic, d. Costafor, luând inițiativa, propune
25 prin un lung monolog, rostit cu toată volubilitatea și gesticulat
cu toată furoarea cesiunilor zilei, propune redactarea unui
singur proces-verbal, prin care să se modifice radicalmente toate
programele, astfel ca instrucțiunea să nu mai prezinte în cursul
anului o iotă de diferență de-cum se găsește constituită în toate
30 țările civilizate, pe care d-lui le-a vizitat în calitate de aginte
public oficial la 1857. În timpul acesta, d. Boerescu citește ceva,

d. Davila râde, d. Poenar gândește, d. Laurian tușește, d. Aron fumează, d. Zalomit admiră și d. Strat lipsește. În fine procesul-verbal se încheie. A treia zi, în ședința următoare, văzând că anul scolastic e început de cinci zile fără ca lumea să se fi schimbat cât de puțin, d. Costafor propune și adresează ministeriului un alt proces-verbal, un „quosque“ de tânguire; că adică procesele-verbale ale consiliului nu se pun în lucrare cu promptitudine, încât consiliul se scutește de orice responsabilitate etc, etc, etc.

4. Ședințele ordinarii se țin de trei membri: dd. Laurian, Aron și Zalomit. Din aceste ședinți nu se poate auzi alta decât doară căscăturile vreunuia din onorabila trinitate (fără „spirit“) răsunând uneori până la poarta Cișmegiului. În aceste ședinți se lucrează trebile cele mai *importanți* (nu zic: de import) și asupra cărora e recomandat cel mai profund secret; precum: destituiri de persoane pentru a pune pe altele; schimbări de cărți școlastice pentru a se cumpăra altele; modificări de concursuri publicate pentru a se publica nu tocmai altele, ci pentru alții.

5. Din lucrările până acum cunoscute, membrii actuali se pot clasa în trei categorii, adică *ofensivi*, *inofensivi* și *simpli*, după o calificățiune introdusă la municipalitatea din Iași.

Membrii simpli: d. Poenar, carele numai gândește (să nu citiți cumva: nu mai gândește), d. Davila care numai râde și d. Boerescu care are extrema simplitate de a lucra, ocupându-se în p a r t i b u s cu pregătirea unui proiect de reorganizare.

Membrii inofensivi: d. Strat, care vecinic lipsește, deși e mai puțin lipsit decât colegii d-lui; și d. Zalomit cu socotința pre- și postopinanților.

Membrii ofensivi: d. Costafor, d. Aron și d. Laurian cari merită u n p a r ... un paragraf special.

6. D. Costaforu poartă trebile politice: destituie pe d. Hâjdeu de la Iași fiindcă dovedește că ipoconsiliul de acolo se compune din licențiați de la Maroco; destituie pe d. Poroianu de la Giurgiu fiindcă divulgă necapacitatea administrativă a supraconsiliului din București; reprimendează pe d. Cobolcescu fiindcă demonștră necompetința juriului de examinare; și altele.

D. Florian Aron, în înțelesul cel mai pozitiv cu originea numelui său de la bastonul înflorit al lui Aron, se ocupă cu partea duhovnicească a trebilor, având și cualitatea de

vicepreședinte, egală cu aceea de protopresbiter, și fumând sutimi de țigări, fără rehaz, însă cu haz, întocmai precum și Aron fuma odineoară cu tămâia. Dumnealui preface programul seminariilor și ține concursurile seminaricești, de la cari respinge în consiliu pe toți candidații sub cuvânt de neajuns de pregătire; până ce ei se dumeresc a-l vizita acasă... și atunci d-lui îi trimite să-și rennoiască cererile la ministeriu, unde d. Aron, în una din ședințele mistice ale Consiliului, îi găsește astă dată că au devenit apți etc., etc.

D. Laurian poartă trebile economice ale instrucțiunei; adică, emite autorizațiuni de profesiune, adoptă cărți pentru vânzare la școlari, face alegerile la concursuri și, când unul din concurenți se încăpățânează a avea o notă mai bună decât a l t u l o a r e - c a r e , d. Laurian nu crede a fi materialicește cu neputință de a strica nota, precum a stricat pe a trei despre care a vorbit „Buciumul“.

Vă întreb acuma, drept încheiere, oare ce este Consiliul Superior? un lucru n e a p ă r a t ? ba din contra, și ceea ce mă minunează, este un lucru foarte a p ă r a t până astăzi, nu știu de ce, nu știu de cine și nu știu până când!!

O CURIOZITATE BOTANICĂ

5 Bucureștenii, ca toți capitaliștii lumii, adevăc locuitorii tuturor capitalelor, deprinși a vedea neconținut tot lucruri mari, persoane mari, adunări mari, menagerii mari, teatru mari, circuri mari, afișe mari, boieri mari, table mari, și toate celelalte lucruri mari, afară numai de fete mari, înnebunesc de mulțumire de câte ori li se prezintă ocaziunea de vedea nește lucruri mici.

10 Faimosul d. Heliade senior (voim a-l distinge de onorabilul d. Heliade junior cel cu „Convențiunea”) vine a satisface fireasca poftă a bucureștenilor noștri prin noua sa broșură politică cu titlul ... de b e i ? de b a r o n ? de c n e a z ? ba nu, ci simplu: *Votul-răsvotul universal*, prețul 60 parale.

15 Scrierea dlui Heliade e, precum am zis, o broșură, adevăc o carte mică; și deci, oricare să-i fie titlul, ba chiar dacă ea ar fi tot de fără titlu, și tot încă noi nu ne-am sfii a-i recunoaște un titlu la curiozitatea concetățenilor: ea este mică, foarte mică, mai puțin decât mică. Oare tăgăduiești, domnule Heliade, că scrierea d-tale e m i c ă ? Atunci ești silit a mărturi că ea este n e - m i c ă ? Ne unim din toată inima cu părerea d-tale!

*

20 Producerea dlui Heliade are o formă, un miros și o culoare, ceea ce adeseori posedă nu numai florile, ci și buruienile. Analiza de față e menită a caracteriza acest vegetal necunoscut până acuma, de vreme ce abia în zilele noastre s-a scos la lumină (Tipografia Heliade și asociații, prețul 60 parale); și a arăta în
25 care anume clase de ierburi trebuiește ea coprinsă, ierburi rele, ierburi veninoase, ierburi medicale etc., etc., etc. D. Sion numea o dată pe d. Heliade, în răposata „Revista Carpaților“ (de pre

3 înălțimea munților se putea discerne mai bine situațiunea de jos a individului), îl numea „babă“. Dacă d. Heliade e în adevăr „babă“, apoi ne este permis a presupune de mai-nainte că vegetalele d-lui sau ale d-neaei nu pot fi decât doară o iarbă de fermecătoare:

„Șade baba pe călcăie
În tufariul cel uscat etc.“

*

Mai întâi să vorbim despre forma buruienei dlui Heliade.

Un exemplu:

10 „Votul fiind manifestarea liberului arbitru, votul este ca și libertatea; emană de la D-zeu și amândouă au aceeași natură divină: pot cum poate și D-zeu și nu pot ceea ce nici D-zeu nu poate“ (pagina 9).

15 Iată o definițiune sublimă, o definițiune mitologică sau fabuloasă, o definițiune pe temeiul cărei noi ne rădicăm drept în cer și aflăm prin viziune, ca autoriul Apoclipsumui, că „votul este ceea ce poate și ceea ce nu poate, precum e D-zeu“. Această definițiune e cu atât mai profundă că definește totodată două obiecte cu deopotrivă chiaritate. Întrebați-vă: ce e D-zeu?
20 D. Heliade va răspunde: „D-zeu este ceea ce poate și ceea ce nu poate, precum e votul“.

Alt exemplu:

25 „Popoarele sunt popoli decăzuți sau stricați; și voi popoarele le chemați la vot, ca să le puteți arma sau rima în poezia voastră stropiată și frenetică cu topoare“ (pagina 36).

Am gândit până-acum că cuvântul „popol“ nu e decât o modificare neologistă din cuvântul „popor“; ba încă o modificare de rău-gust, ca și „rezbel“ în loc de „război“; fiindcă nu e chip a forma verbi din aceste două substantive fără a cădea în obscenitate. D. Heliade se grăbește a ne dovedi că „popolii“ și
35 „popoarele“ sunt lucruri diametralmente opuse, și că popoarele nu sunt bune decât pentru a rima cu topoarele, pe când popolii au privilegiul de a nu rima cu nimic. O mare descoperire lexicologică și, mai cu seamă, rîmătore!

Din aceste două exemple vă puteți încredința că forma ierbei dlui Heliade e o formă diformă sau o formă lipsită de formă.

*

Mirosul buruienei supuse cercetării noastre e atât de greu, încât ne vom sili a-l descrie pre cât se va putea mai pe scurt, fiind deprinși a trăi într-o altă sferă decât aceea a dlui Heliade.

„Păcală află pe vodă făcând cu iertăciune... ceea ce fac toți oamenii, fie împărați, fie magnați, fie țigani.

Dacă nu știți ce făcea Răzvan sau Ștefan Țiganul, ghiciți încai:

«Ce e mic mititel,
Descalcă vodă pentru el?»

Descălicase în adevăr vodă, și Păcală îl salută și-i făcu urări din fundul inimei:

«Să-l mănânci sănătos, Măria ta!»

Măria sa baron, bine vedeți d-voastră, că nu putea înghiți asemenea vot universal.

Să-l aleagă de domn calea-valea; da să mănânce sănătos ceea ce nu putea a nas de om...!» (pagina 21).

Iată în ce chip d. Heliade parfumează doctrinele sale pentru a le prezenta apoi poporului sau popoului românesc.

Să fugim mai departe de la „mirosul“ unei astfel de buruieni!

*

Culoarea ierbei dlui Heliade e nărânzie, alcătuită din elemente stacoșii și din galbeni (cer iertare pentru această greșală gramaticală). Botaniștii o numesc cu un termen tehnic: culore coalitionistă.

D-lui vorbește așa despre votul universal:

„Spre a realiza o asemenea dorință sau alta și mai progresivă și mai salutarie (bre!), nu este decât un singur (bre! bre!) drum, care, cu atâta e mai drept și mai facil (bre! bre! bre!), cu cât este de legal. Avem un corp legislativ compus de reprezentanții națiunii (bre! bre! bre! bre!)...” (pagina 55).

Ne oprim aci pentru a nu fi constrânși de a împli o colană întregă cu exclamațiunea: bre!

D. Heliade nu se mulțumește a ne adresa la d-lor boierii deputați, ci ne mai dăscălește asupra modului în care trebuie să

le închinăm petițiunile noastre, urmând cu cea mai mare scrupulozitate prescriptelor etichetei chineze: dentăi o plecăciune directă până la brâu, apoi o plecăciune în stânga până la glezne, pe urmă o plecăciune în dreapta până la tureasca cizmei, după aceea o îngenunchere directă pe genunchiul drept, și așa mai departe, și așa mai departe.

În suplica noastră cată să fie precizat votul universal întocmai ca pe pagina 45 a scrierii dlui Heliade, adică:

„Cartea este un remediu, un exorcism ce alungă dracii din cei înfuriați sau îndrăciți. Să punem cartea drept principiu, iară nu averea și vom vedea cu toții că amuțesc îndrăciții etc.”

Dupre ideea autorului, cartea e garanția independinții morale, intelectuale, politice. D. Heliade știe multă carte; uită-se dară d-lui, ca în oglindă, în trecutul său și vază dacă știința a fost în stare a scoate pe dracul mai întâi din însuși d-lui? dacă însuși d-lui nu e cel mai bun antidot contra veninului propriei sale teorii? Țăranul fără carte e superior unui cărturar ca d. Heliade: vină țăranul cum el este în Adunare!

*

Așadară, buruiana domnișorului nostru e din cele băbești, diformă, de culoarea coalitionistă, veninoasă, cu miros greu. Lăsăm lui Jussieu sau de Candolle sarcina de a o clasifica sub numele, bunăoară, de nu-mă-a-ti-ninge...

URMAREA NE-LEGIUIRILOR CAMEREI

În nr-ul trecut am țesut *Cronica Adunării nelegiuitoare*. Fiindcă studiul de față nu e decât continuarea acelei țesături, suntem dară în tot dreptul de a-l intitula „Urmarea *nelegiuirilor* Camerei”.

Cuvântul *nelegiuire* are două înțelesuri, o știm bine; el înseamnă o faptă criminală și acțiunea de a nu face legi, adică ne-acțiunea în facerea legilor. Suntem siguri că Adunarea, plină de simțământul demnității și conștiinței sale, își va apleca ea singură înțelesul cel mai bun din cele două înțelesuri deopotrivă rele.

*

Ședința de la 9 noiembrie s-a început prin o propunere a dlui Oteteleşanu: vă puteți închipui sfârșitul unui lucru început într-un mod atât de nefast! Vechii romani ar fi suspendat pe loc ședința, numai pentru că a vorbit cel întâi un d. Oteteleşanu. *Sunt fata nominum!*

Dar Camera nu se supără câtuși de puțin pentru așa rău ogur; căci propriile sale lucrări sunt ele oare altceva decât un *te-te*, o repetițiune fără sens, de prisos și monotona?

*

Ședința întreagă de la 9 noiembrie, ședința care se poate numi „a dlui Oteteleşanu”, a fost o lungă batramiomachie contra și pentru generalul Tell; căci piticilor Camerei nu putea să le placă ca să vadă înaintea lor pe acest uriaș al patriotismului, în a cărui singură cizmă lesne ar încăpea celebra majoritate pigmeică a Adunării; dacă numai d. Tell s-ar învoi a-și sacrifica încălțăminte pentru un asemenea uz.

D. Mitică Ghica, prin însuși numele său și, prin urmare, reprezentantele cel mai demn al nanilor cu porecle eterogene, s-a destins mai cu deosebire în fruntea celorlalți. Ceea ce a vorbit dumnealui s-ar numi, după părerea unora, „cu-vânt”. Ce-i dreptul *vântul* cam sufla, însă un vânt foarte slab. Modul în care d. Mitică Ghica s-a scremut a șterge pe d. Tell de pre fața pământului nu se poate caracteriza decât numai prin unirea ultimelor silabe din numele și familia oratorului.

În jurul acestui Achile al Myrmidonilor se grupară o mulțime de a... a... a... a... (citiți: amici strămbi) politici, strigând și tipând pe toate tonurile diapazonului: jos Tell! afară Tell! ceea ce exprima pitoreasca lor dorință de a privi pe generalul Tell dentâi *jos* și apoi târât *afară*. Se aștepta cu nerăbdare numai atâta, ca neșcine din *înalta* nobileme (*onorabilitatea* e însușită numai publicului mărunț) să arate prin un amendament dacă adversarul trebuiește întins pe față sau pe spate și dacă trebuiește târât de cap sau de picioare.

*

Discusiunea ajunsese la notele cele mai *basse*, mai basse decât ale dlui nu știu cum se cheamă de la Opera, când deodată d. Vernescu, om de gust mai-nainte de toate, s-a decis a-și rădica armonioasa voce pentru a curma această urâtă imitație a reprezentațiunilor lui Papa Nicola.

D. Vernescu e un adevărat *muzic*; înșiși boierii îi recunosc această calitate, numindu-l „mușic” sau „majic”: litera s se prefăce în ș în gura ciocoilor, fiindcă le plac sonurile *șuierătoare*, precum au dovedit-o ei chiar în cea dintâi ședință.

D. Vernescu a dezbătut una câte una toate argumentele antagonistelor, prubându-le matematiceste că generalul Tell nu poate fi deputat „numai când nu se fac *prune*”. Domnii deputați din majoritate știind bine că și d-lor sunt în Cameră simplu din cauza belșugului *bostanilor*, au fost siliți să tacă; cestiunea s-a pus la vot: și d. Tell a rămas *bun*, cu toată părerea de rău a celor *ne-buni*.

*

Ședința de la 12 noiembrie a fost *de urgență*: nu s-a vorbit decât despre pensiunile acordate și de acordat; însă *guri* le deputaților a[u] ostenit astfel, încât le trebuiește acum o săptămână întreagă de ne-guri pentru ca să poată reîncepe. Deci, ședința viitoare s-a amânat pe șase zile, iară în ziua a șaptea, precum se știe, nu se face nemica!

D. PANU ÎN BUCUREȘTI

Shakespeare zice în *Hamlet* că sunt lucruri misterioase chiar pentru mintea filosofilor.

Una din asemenea taine e gloria dlui Panu ca om de stat.

5 Dd. Zalomit și Laurian sunt mari filosofi, sunt filosofi *ex officio*, au scris pagini întregi asupra filosofiei; și cu toate astea, d-lor nu vor fi în stare a arunca o cât de slabă lumină asupra acestei grele cestiuni.

10 Până la instalarea caimacaniei de trei, d. Panu era cunoscut numai în Moldova sau, mai bine zicând, numai la Iași, și era cunoscut ca tot ce vă place, afară numai ca om politic.

În însușire[a] de nepot al mitropolitului, d-lui lesne căpătase supt Ghica Vodă directoratul Ministeriului de Justiție; însă numai ca ne-pot, căci în adevăr nici că și-ar fi *putut* justifica

15 numirea prin alte merite.

Nu tăgăduiesc că d. Panu devenise deja de mult celebru în saloanele Iașului; totuși celebritatea d-lui era departe și prea departe de a prevesti pe marele diplomat, politic, oratoriu etc., etc. cum îl numesc amatorii de epitete.

20 Se povestea, că d-lui ține atât de mult la albeața și puritatea peliței sale, încât i s-ar fi întâmplat a petrece mai multe nopți cu capul scufundat într-o oală cu smântână: un mijloc cosmetic, pentru a cărui eficacitate nu putem garanta.

Se spunea că d-lui ar avea obicei de a vorbi singur cu sine, uitându-se în oglindă și gesticulând ca un Talma, ba poate chiar

25 ca o Talmă pe spate.
Unii jurau de a fi auzit din gura d-lui următoarea declarațiune: „Sunt acum câțiva ani, eu și Mitică Rosetti eram doi cei

mai frumoși tineri în Moldova; de atunci însă rivalul meu a îmbătrânit și a pierdut foarte mult din frumusețea sa!”

Mai pe scurt, d. Panu își crease un renume de Don Juan, un Don Juan românesc, adică mai mult în vorbe decât în fapte.

5 Ei bine! ca director al Justiției și ministru ad-interim la retragerea din Moldova a lui Ghica Vodă, d. Panu devine deodată unul din cei tri membri ai guvernului interimar, numit după depărtarea faimosului caimacan bulgaro-turco-grec Vogorides, al cărui fes roșu ar trebui să se păstreze la Muzeul Național, ca un martur al epocii.

10 Mai mulți știu și mai mulți își mai aduc aminte că tot ce s-a făcut atunci de către d. Panu până la ziua alegerii s-a premeditat în salonul și supt direcțiunea imediată a lui Metternich moldovenesc: d. Petre Mavrogheni.

15 Două căi ducea[u] la acel salon, una prin anticameră la odaia musafirilor, alta prin odăița răposatului d. Mavrogheni bătrânul la cabinetul stăpânului casei. Cea dentăi cale era pentru toți, cea [de] a doua numai pentru cei aleși!

20 Bieții aleși! ei aveau nenorocirea de a vedea neconținut pe tatăl dlui Mavrogheni, carele, ca și unchiul dlui Rosetti, nu știa un singur cuvânt românește! Ș-apoi fiul său pretindea a fi cap al Partitului Național, tot ca d. Rosetti.

25 Intrând în camera dlui Petre Mavrogheni vedeai acolo așezați în consiliu pe dd. Panu, Vasilică Sturza, Mitică Sturza, Manolache Epureanu etc.

Iată în ce chip și-a început d. Panu cariera sa de mare om de stat!

30 După aceea d-lui a fost ministru și deputat și a vorbit mult, foarte mult, de pre feli de feli de tribune! Discursurile d-lui au fost toate, ca și figura d-sale, linse, spălate în smântână, costumate și sulemenite înaintea oglinzii! În altă țară, le-ar fi admirat doară frizorul d-lui.

35 Să se fi publicat veridică cuvintele dlui Panu, precum s-au publicat, de pildă, ale dlui Kogălniceanu, sau precum se publică, în străinătate, toate producerile parlamentare și ministeriale ceva mai însemnate, atunci nu mă îndoiesc că am fi siliți a admira geniul d-lui pentru a face cuvinte!

40 Mulți încredințază cum că pentru celelalte „vise de aur“, d. Panu ar fi visând, măcar o dată pe săptămână, chiar tronul

României. Ce-i dreptul, d-lui ar fi și mai frumos într-o uniformă de lăncier sau de husard!

*

Cele zise mai sus sunt neapărate pentru a înțelege modul în care Coalițiunea a întâmpinat sosirea dlui Panu la București.

5 Abia coborât din trăsură, la 10 noiembrie, înaintea otelului „Fieschi“, d-lui s-a văzut între beizadea Sturdza și beizadea Știrbei, întocmai ca Hristos între cei doi... iertați, în împărăția ceriului.

— Ți-am pregătit o odaie, striga beizadea Sturdza, o odaie cu două lavoaruri și patru oglinzi!

10 — Ți-am pregătit un salon, striga beizadea Știrbei, un salon cu patru lavoaruri și opt oglinzi!

Unul trăgea pe d. Panu în dreapta, altul în stânga, încât nu era mult ca marele om să rămână cu mâinile sclintite pe toată viața.

15 D. directore al „Românului“ a ajuns tocmai la timp pentru a scăpa zielele bietului d. Panu și pentru a conserva astfel României pe unicul bărbat frumos ce i-a mai rămas, de când s-a slujit d. Mitică Rosetti!

20 — Dlor! lăsați-mă să vă împac! Am găsit pentru d. Panu nește apartaminte foarte convenabili pe Podul Mogoșoaii, deasupra lui Resch, unde a șezut beizadea Costachi!

D. Sturdza și d. Știrbei s-au învoit pe loc în favoarea locuinței unui al treilea beizadea.

BULETINUL AMORULUI

„Gazeta tribunalelor“, redijată de d. Aristide Pascal, este fără îndoială cea mai neserioasă din foile noastre serioase, și cea mai serioasă din foile noastre neserioase.

5 În ea aflați debaterile cele mai importante ale tuturor *Curților* din România și chiar teoria completă de a *se face curte*.

În acest chip, ziarul dlui Pascal e nu numai „Gazeta tribunalelor“, ci încă, și mai cu seamă, un „Buletin al amorului“.

10 „Aghiuță“ este un drac foarte sentimentale (dovadă laudele ce-i acordă însuși „Amicul familiei“ al dșoarei Dunca); deci, tot ce e dragoste și chiar tot ce se trage... dar tot ce se trage din dragoste posedă titluri la atențiunea noastră.

15 Foaia dlui Pascal ne vorbește mai cu deosebire despre amoruri nenorocite; ei bine! cu atât mai vârtos ele merită simpatia „Aghiuței“, carele, ca drac, e cornorat, și, prin urmare, este și el un amante nenorocit!

Nu cel dentâi și nu cel de pe urmă, mulțumită lui D-zeu! d. Pascal ne arată de aste ființi urgisite de soartă până și în fundul Americii; adevărat tocmai supt călcăiele noastre, de pildă.

20 Statele Unite (unite prin dezunire, ca și principatele noastre) — Se scrie de la Chicago din 16 august 1863.

25 D. Hall, bărbat tânăr, plăcut și dulce, venit la Chicago nu se știe de unde pentru a-și face un venit în Chicago; a început a practica aci medicina cu un astfel de succes încât, zice d. Aristide Pascal, și-a făcut „o adevărată popularitate pe lângă sexul frumos“.

O fată jună, frumoasă și bogată (jună frumoasă și bogată! concursul acestor trei calități e cam puțin probabil chiar în Statele Unite!) „a căzut, zice d. Aristide Pascal, într-o pasiune

extremă de amor pentru el“, adică pentru d. Hall, iară nu pentru redactorele „Gazetei tribunalelor“.

5 A căzut? ba încă nu; ci cât p-aci era să cază. Fericitul medic o fură și iată-i înaintea unui preot gata a-i însoți în taină prin legătură sau, mai bine zicând, dezlegătura cununiei.

Să se fi întâmplat una ca asta, biata fată din Statele Unite era în adevăr căzută! dar lucrul început așa de poetic, se sfârșea atunci într-un mod prea prozaic: cununiiile nu sunt de gustul „Aghiuței“, nici al „Gazetei tribunalelor“.

10 Deci, „pe când preotul, zice d. Aristide Pascal, era să pronunțe cuvintele sacramentale, o femeie cu mici copii se precipită pe neașteptate în acea cameră...“

Ce tablou!

15 Acuma se descopere că d. Hall e un șarlatan numit Cooper, fugit de la nevasta sa, care până atunci n-a putut să-l găsească din cauză că... nevestele nu se prea grăbesc a-și găsi pe bărbații perduți! *Le jeu ne vaut pas la chandelle!*

20 Fata cea jună, frumoasă și bogată apucă „un cuțit ce se afla pe masa preotului“, zice d. Aristide Pascal, și în furia desperării... vrea să se ucidă? ba nu! ci simplu zgârie cu ascuțișul armei pe înșelătorul său.

Cuțitul în cestiune de acele cu cari se taie azimă: vă închipuiți dară că rănilor n-au putut fi grele!

25 Apoi amăgita jertfă înnebunește. Ce s-a făcut cu d. Hall și femeia cea cu mici copii? „Gazeta tribunalelor“ tace... în așteptarea unei mai proaspete scrisori de la Chicago.

D. Aristide Pascal se pare a fi într-o corespondință erotică foarte regulată cu nordul Americii; precum puteți judeca... a judeca? nu, ci a crede, dacă vă place, după următoarea istorie:

30 Statele Unite — se scrie de la New York cu data din 26 august 1863: „Nu trebuie a se juca cineva cu gelozia“.

„Gazeta tribunalelor“ nu cunoaște numele logodnicului; totuși ea s-a interesat foarte mult ca să afle că fata se chema „Sarah Mac-Gormick“.

35 Într-o zi logodnici noștri se ceartă...

Să însemnați bine că logodnicii se ceartă totdeauna într-o zi, ceea ce-i deosebește de cei însoțiți, care se ceartă totdeauna într-o seară.

Tânărul, voind a-și răzbuna, se plimbă cu o frumoasă cunoscută a sa și necunoscută a noastră supt ferestrele logodnicei, pentru ca să arate:

5 Că-i voinic, voinicel,
Îmblă fete după el...

10 Tânăra, înnebunită din gelozie, se înecă... în lacrimi? nu! catastrofa ar fi fost prea vulgară; așadară, sărmana Sarah Mac-Gormick se înecă nici mai mult nici mai puțin decât în apa Ohio, o apă fatală prin însuși numele său, care se-ncepe cu silaba Oh!

Ei bine! ce o să facă acum logodnicul, rămas cu inelul și fără fată, pe când cei mai mulți, din contra, se mulțumesc a fi cu fete și fără inele?

15 Logodnicul se împușcă în iatacul celei înecate: o moarte de foc, o moarte de apă, și toate astea pentru ce? din cauza unei nevinovate plimbări pe sub ferești!

„Nu trebuie a se juca cineva cu gelozia!“

Așa se scrie de la New York...

CERCULAREA DLUI D'A-VITA CĂTRE TOȚI
MEDICII DIN ROMÂNIA

Se non è vero, è ben trovato

Domnilor,

A venit la știrea noastră, cum că unii din D[omniile] voastre, și mai cu seamă acei ce n-au avut fericirea de a face studiile lor în școală (nu facultate; căci tocmai despre *facultăți* nu ne-am îngrijit niciodată), în școala medicală din București, ar avea necalificabila cutezanță a se deda artei așa-numitului vânat, adică uciderii dobitoacelor sălbatice.

O asemenea purtare din parte-vă, ca una ce înjosește știința noastră, aplicând-o la nește animale atât de inferioare precum sunt becașii, iepurii, graurii, prepelițe etc., s-ar putea și chiar ar trebui să se numească criminală, dacă legislațiunea noastră, oricât de perfectă în celelalte privinți, ar fi prevăzut și specificat suprema gravitate a cazului.

Până ce înțeleapta și patriotica noastră Cameră va legifera în curând într-un mod definitiv asupra necompatibilității mandatului de doftor cu brevetul de vânător, am crezut de cuviință și încă de sacră datorie a mea; am crezut-o, domnilor, în însușirea mea de cap al serviciului numit sanitar și însărcinat cu înflorierea cimitirelor, a vă adresa următoarea instrucțiune provizorie:

Nobila țintă a medicinei, precum o știți mai cu seamă din practică, fiind uciderea oamenilor, vreu să zic și a vitelor celor mai superioare, vânatul devine naturalmente și logicește o pedică foarte periculoasă contra propășirii filantropice noastre științi; și anume din patru cauze:

1. El distruge pe medici de la specialitatea lor;
2. El scapă pe bolnavi de îngrijirea medicilor;
3. El deprinde pe medici cu o sferă josnică de activitate;
4. El echivalează oarecum civilizațiunea cu sălbătécimea.

Așadară, domnilor, viu a vă recomanda cu cea mai vie stăruință a conțeni de acum înainte cu asemenea abateri, întorcându-vă la calea în care vă poate servi ca un frumos model și exemplu domnul nostru elev, doctorul de la Oltenița, ajuns la o așa perfecțiune în împlinirea grelei sale misiuni, încât în orașul d-lui copiii au început a muri cu sutimi de vărsat și oamenii vârsnici cu zecimi de corac, crescând încă numărul celor *căutați* pe zi ce merge!

Încheiem această circulară a noastră reamintindu-vă principiul general, care cată să fie săpat adânc în mintea și în inima Domniilor voastre: medicina și vânatul nu se pot împacă nici într-un fel pentru că, medicina fiind vânatul oamenilor și vânatul fiind medicina dobitoacelor sălbatice, câmpurile respective de lucrare sunt cu totul diferite!

Inspector-general: D'a-vita
Pentru conformitate,
... n ... o... ũ...

MODELURI DE FELICITĂRI CU ANUL NOU

1. Tatăl și copiii

5 Iubite tătucă! Te felicităm cu Anul Nou... pentru că o să ne dai un cârd de toabe, trompete, fluiere și altele, cu care nu vom lipsi a-ți rumpe urechile, ceea ce este cea mai sublimă din toate plăcerile!

2. Unchiul și nepotul

10 Scumpule uncheșe! Te urez cu Anul Nou... sperând că ți-a fi cel de pe urmă, căci demult aștept moștenirea ta, ca să-mi pot plăti datoriile trecute și să-mi aștern calea celor viitoare.

3. Curtezanul și o doamnă

Madame! Permettez-moi de vous offrir quelques bonbons... qui me coûtent diablement cher, mais que je me crois forcé de vous offrir par vanité et pour paraître plus riche que je ne suis.

15 4. Grizeta și un angloaiat de la Culte

Mititelul meu! Ia dă-mi mai degrabă haina ce mi-ai promis-o... pentru ca să am rațiuni de a nu te mai revedea până la finitul carnavalului, dacă numai până atunci nu mă voi încurca cu vreun angloaiat de la Finanțe!

20 5. Mitocanul și... una

Neprețuite Stănică! Îți doresc un An Nou fericit și cu alișveriș... pentru ca să urmezi a-mi da ceea ce refuzi la nevasta și copiii tăi, încât să pot urma și eu a-mi bate joc de tine cu junimea locotenentă!

6. O tânără și o bătrână

Cară amică! Știi singură ce-ți doresc... adevă să te văd bătrână, slută și rea ca mine, pentru că-mi desplace de moarte toate femeile tinere, frumoase și bune.

5 7. Ministrul și biurocrații

Excelență! Angloaiții Domniei voastre vă prezintă respectuoasele lor felicitări... și roagă Ceriul de a vă primi mai curând în împărăția sa, fiindcă sunteți prea aspru și prea iute și fiindcă urmașul Domniei voastre poate fi o mămăliguță... ca d. Panu!

10 8. Boierul și feciorul

Doresc Luminării voastre să ajungeți la domnie... pentru ca să renviați arcontologia și să mă văz și eu măcar un conțepist ca o credincioasă slugă ce sum și ca unul ce n-am lăsat să treacă o singură zi, fără a fura după împregiurări!

15 9. Doftorul și un om sănătos

Te felicitex cu Anul Nou și cei mulți înainte... cu condiținea însă ca să nu fii niciodată sănătos, ceea ce-ți dorește, fără îndoială, și spițeriul din colțul stradei.

10. Portariul și chiriașul

20 Îți doresc un An Nou cu noroc și mic un bacșiș bun... și îți promit că de acum înainte, întocmai ca și până acuma, o să urmez a te ținea în toate nopțile câte trei oare pe ger mai-nainte de a-ți deschide poarta; căci numai astfel un portariu poate să-și susțină demnitatea.

25 11. D. Kogălniceanu și unul din majoritate

Fii ministru și pentru anul ăsta... însă nu cumva să-ți schimbi politica, încercându-te a ni impune votul universal sau împroprietărirea țăranilor și împiedicându-ne a îmbogăți țara prin pensiuni, căci atunci... dar ce să vorbim despre lucruri cu neputință!

12. Aghiuță și lectorii

Vă felicittez cu Anul Nou... fiindcă aștept cu nerăbdare rennoirea abonamentelor pe un an întreg, pentru ca mai pe urmă să vă pot critica, satiriza, ridiculiza și din când în când chiar a vă pune în caricatură pentru petrecerea... tot a d-voastră!

4

POLITICĂ ÎN VERSURI

După ce d. Rosetti s-a încredințat că românii nu mai cred oracolelor prozaice ale foii de la Caimata, d-lui și-a adus aminte, cam târziu, în adevăr, că sibilele antice vorbeau în versuri.

Se zice că Cicerone a pățit viceversa: dentâi scrise la poezii și apoi, simțindu-se slab pentru a purta lira sau poate temându-se de moartea lui Orfeu, se apucase de proză.

Între d. Rosetti și Cicerone e o prea mică deosebire: poezia d-lui Rosetti e tot atât de rea precât de bună e proza lui Cicerone.

Revista politică a „Românului“ de la 9 genariu este:

„Sună bine-n cobză, sună;
Să nu-ți fac spatele strună...”

vreau să zic, ea este în totul poetică.

D. Rosetti începe prin a se tânguî că nu voiește astă dată a vorbi despre politica interioară fiindcă nemine nu-l ascultă:

„Un mare poet a zis: «Să nu deștepți niciodată pe sclavul care doarme, căci cine știe de nu visa în acel moment că este liber». — Ne-am adus aminte și noi de acest învățământ și nu mai cutezăm să strigăm.”

Așa zice d. Rosetti, fiindcă așa a zis un mare poet.

Eu crez că motivul cel adevărat, pentru care d. Rosetti ne declară adormiți și se face că se sfiește a ne deștepta, se poate explica mult mai bine prin cuvintele unui alt mare poet, ba încă românesc, banul Alecu Beldiman:

„D-a lui planuri n-am știință, nici pot a zice ceva,
Dar lucrarea nici de frică nu poate plăcea cuiva
Proastă și temei nici unul, *mai la urmă să vedeți*
Mișcările și urmarea grecilor celor isteți,
Din nenorocirea noastră...”

Așa zic eu, fiindcă așa a zis banul Alecu Beldiman.
Urmez în politică, precum vedeți, pe aceeași cale lirică pe
care și-a ales-o de curând „Românul”!

D. Rosetti zice că mai este o altă cauză ce-l împiedică a scrie
asupra afacerilor interioare ale României; și anume pentru că un
nu știu ce fel de *vârtej*:

„... a luat pe d. Kogălniceanu și-l duce, îl duce, cum zice
poetul Alecsandri în *Baba Cloanța*:

„Fuge baba despletită
Ca vârtejul fioros
Sus pe malul lunecos,
Și-n tăcerea adâncită
Satan urlă furios...”

Ce tablou măreț! Ce colorit *à la Caravaggio!*

D. Kogălniceanu lunecându-se cu părul vâlvoi și d. Rosetti,
adecă Satan, urlând furios în tăcerea adâncită, adecă fără a fi
ascultat!

D. Rosetti a fost prea franc, poate pentru cea dentăi dată în
viața sa, dându-și el singur numele de Satan!

În favoarea acestei nepilduite franchețe, noi admitem poezia
întreagă; o admitem măcar că d. Kogălniceanu, departe de a
semăna cu o babă despletită, ni se pare mai degrabă a avea aerul
cochetei către care scria bătrânul poet Conachi:

„De-ți arăt că la pierire ai supus sufletul meu,
Îmi răspunzi cu răutate: ba nu! că nu-s Dumnezeu!
Uneori cu o zâmbire îmi dai suflet să înviu,
Alteori cu o clipeală vrei să mă omori de viu!
De la milă la mânie pe tot ceasul te-nvârtești...”

Încheiem, mulțumind dlui Rosetti pentru că ne-a procurat o
fericită ocaziune de a face politică în versuri.

LIMBA ROMÂNĂ

Suntem siguri că d. Circa și d. Laurian nu se așteaptă la
onoarea de fi combătuți de un chinez!

D. Laurian probează într-o carte de 300 pagini că nu e cu
cale de a se zice „copil peptenat”, ci trebuie neapărat: *popillu*
*pectinatu**, schimbându-se *c* în *p* și *p* în *c*.

D. Circa, pe de altă parte, încredințează în numeroșii săi
articoli din felurite ziare necitite dencoece și dencolo de
Carpați, că cuvântul „găină” cată a se scri cel puțin cu atâția *y*,
câți pui poate scoate o cloșcă: *gayyyyyyyyyyyyna*.

Denaintea unei analize așa de profunde, bietii români plecau
frunțile, crezând, cu tot dreptul, că *nemine nu poate merge mai*
departe.

Era necesariu să apară un Puang-hon-ki, pentru a cuteza să
atace, în fine, aceste teorii simetrice ca un *circ* și triumfale ca un
laur.

Noi chinezii, fiind în toate prea economi, ne silim a repre-
zinta un cuvânt întreg, oricât de lung, prin o singură literă: prin
urmare, tocmai noi nu putem aproba întrebuințarea unei duzine
de litere pentru a reprezinta o singură silabă.

Ceea ce mi s-a părut și mai curios, este că filologia locală, în
culmea căriia se află d. Circa și d. Laurian, își închipuiește că a
scri *popillu pectinatu* sau *gayyyyyyyyyyyyna* este a cunoaște
spiritul limbei române.

Spiritul limbei chineze, în adevăr, se poate cunoaște din litere:
de pildă, litera, prin care se exprimă cuvântul *femeie*, e zugrăvit

* *Tentamen criticum*, p. 213.

cu *două guri*, ceea ce vrea să zică, dupe ideea noastră chinezească, că limbuția e facultatea esențială a sexului frumos.

Însă, singură limba chineză e atât de fericită! Domnii Circa și Laurian ar fi trebuit să se nască la Peking, căci numai acolo d-lor ar fi putut aduce servicii umanității prin studiul finețelor alfabetului!

În România, din contră, literele fiind un simplu semn convențional, fără nici o însemnătate logică, meritul lor nu este de a fi raționale, ci de a fi pre cât se poate mai puțin complicate, pentru ca să le înțeleagă fără greutate, tot într-un fel, toți acei ce știu carte.

Înainte, românii scriau cu slove moscovite și abia de vro douăzeci de ani încoace se apucară a introduce alfabetul latin; dar nici până astăzi cei mai mulți nu s-au deprins încă bine cu această reformă, ceea ce dă naștere adeseori unor încurcături foarte comice.

Ni s-a spus, de pildă, că un bucureștean scrisese la un amic al său de la țară, rugându-l să-i trimită *200 ouă de găină*. Litera *u* era scrisă cu un cursiv ce se putea lua drept *cc*, iară litera *g* semăna foarte mult cu un *f*. Așadară, naivul arendaș se grăbea a expedii la București *200 occa de făină*.

Închipuiți-vă acum ce confuziune și mai sublimă ar fi urmat să fi fost scrisă epistola de d. Crica sau de d. Laurian!

În acest mod, văzând că ortografia nu-mi va explica niciodată caracterul limbei române, recursei la o altă cale care e tot atât de nouă în România, unde ea este de trebuință ca și în China, unde ea este de prisos: începui a analiza nu literele, ci cuvintele.

Acest studiu, întreprins din întâmplare, mă aduse pe neașteptate la nește rezultate atât de frumoase, încât... zău! îmi pare rău că iubiții mei compatrioți din imperiul celest nu știu românește măcar pe jumătate așa de bine, precum românii știu franțuzește.

Limba română este fără comparațiune cea mai filosofică din toate câte se vorbesc pe fața globului: divinul Khung-tseu și marele Meng-tseu ar fi rămas uimiți denaintea verităților ce țâșnesc la tot momentul din gura fiecărui țaran românesc, fără ca să le priceapă chiar acela ce le spune.

Voi prezinta aci numai vro duo-trei exemple, extrase dintr-o operă în 33 tomuri, ce o voi publica în curând... însă în limba chineză, căci românii nu citesc niciodată o carte ce întrece numărul de 16 pagini.

Popoarele civilizate din Occidentul Europei se fălesc cu filosoful englez Bentham, carele descoperi că a fi bun este a fi cuminte: omul ce-și înțelege interesele sale, ce voiește a se bucura de respect, a avea credit, a se folosi de ajutorul celorlalți oameni, a fi liniștit și mulțumit, trebuie să fie *bun*.

Ei bine! Românii au în gură teoria lui Bentham în toate zilele, de când există limba românească: *ne-bun*, adică rău, însemnează românește un om lipsit de minte și, prin urmare, *bun* vrea să zică om cu mine.

Occidentul Europei se mai laudă cu filantropii Saint-Simon, Fourier, Augustin Comte, Richard Owen și alții, cărora le venise în cap să combată egoismul societăților, arătând că oamenii trebuie să împărțească frățeste averile lor unii cu alții.

Ei bine! și aceasta există de secoli în limba română. Românul în loc de „n-am încotro“, zice *n-am parte*. De pildă: n-am parte de câmpul meu, de calul meu, de casa mea, de munca mea... Deci, el nu consideră nici un lucru ca o proprietate individuală absolută; nu! el crede că are drept numai la o *parte*, și, când i se întâmplă a pierde până și acest mic drept comunist, el strigă cu durere „n-am parte!“

Economia politică, o știință europeană de tot nouă, învață că patria și averea sunt două idei nedespărțite.

Ei bine! Limba română o știe de mult și aceasta. În cărțile vechi românești, patria se numește *moșie*, și moșie se mai numește totodată și proprietatea teritorială, adică averea cea mai principală, *fondul*...

Din aceste câteva exemple puteți judeca despre miraculoasa înțelepciune a limbei române, fără păreche în lume: d. Circa și d. Laurian în zadar își bat capul cu abecedarul!

Să nu vă grăbiți însă a vă închipui că înțelepciunea românilor ar avea a face cu înțelepciunea limbei lor! Ce rătăcire! Limba zice că a fi bun este a fi cuminte; iar oamenii urmează a se răsfăța în răutăți! Limba zice că individul are drept numai la o parte din îndestulările acestei lumi, fiind dator a le împărți cu alții; iar oamenii se desfătează în răpiri și în jafuri! Limba zice că moșia e patrie, iar oamenii își vând moșiile la străini...

Însă intențiunea noastră era de a vorbi de limba română, nu de români...

PROVERBURILE ROMÂNE EXPLICATE PENTRU ÎNȚELEGEREA CHINEZILOR

Când țara se stinge sub abuzuri, sub concesiuni, sub dări, iar
5 mandarinii cei puși în capul administrației se mulțumesc a
răspunde la geametul poporului, îndemnându-l să mai aștepte,
românul repetă dialogul proverbial între țiganul tată și copilul
cel bolnav de moarte:

„- Ce-ai mânca? Spune!

— Of! Aș mânca căpșune!

— **Lungește-i, Doamne, zilele**

Păn' să crească căpșunile!“

*

Când vreun partizan al dinastiei străine, precum era, bună-
oară, La-ho-vang din timpul împăratului Hoi-Tsong-Min-ti, se
apucă a număra pe degete toate inconvenientele mari, mici, mej-
15 locii, colorate, necolorate, directe, indirecte, perpetue, timpo-
rarie, certe, probabile, locale și universale, câte vor decurge din
alegerea unui domn pământean, românul murmură cu ironie:

„Dacă vei socoti câte foi intră în plăcintă, niciodată **nu vei**
mânca!“

*

Când cineva reușește a răsturna un regim vicios și ne-
popul, ia în mână frânele puterii, anume pentru a reforma tre-
cutul, și apoi deodată începe a amâna speranțele țarei, românul
îi strigă de departe până a nu se supăra de aproape:

„Cumperi cu toptanul

Și-mi făgăduiești banul

La anul!“

*

Când un jurnalist, încredințându-se, în urma tuturilor celor-
lalți oameni cum că țara va putea căpăta un principe strein numai
doară din Madagascar, propune deodată poporului, decât să-și
5 aleagă un domn pământean, mai bine să formeze o republică,
românul observă cu malitiozitate:

„De dorul fragelor, mănâncă frunzele.“

*

Când un guvern nou aruncă cu mândrie o pompoasă pro-
fesiune de credință și de aci se oprește, nefăcând nemica, ceea
ce se întâmplă de cele mai multe ori la noi în China, românul își
10 aduce aminte de acel neobosit călător, pe care îl descrie pro-
verbial:

„Ca să scurteze din cale,

De cu seara a plecat

Și... în tindă s-a culcat!“

*

Când un partid mai slab, voind a se uni cu un partid mai tare,
se arată gata a acorda orice concesiuni, bunăoară concesiunea
de a mânca numai două din zece pâni, românul face din cap,
zicând cu un aer profetic:

„Nu da ciomag

Cui nu ești drag,

Să nu ți-l întoarcă în cap!“

*

Când un mandarin patriot și cu multă autoritate morală
capătă prin azard și pierde prin nesocotință ocaziunea de a da
poporului fericirea, ce țara era în drept să aștepte de la dânsul,
25 românul îi șoptește la ureche cu un ton de aleluia:

„O dată vede nașul buricul finului!“

*

Când, în urma unei revoluțiuni providențiale, căzând des-
potismul, toți somnoroșii se grăbesc a-și atribui fiecare meritul
victoriei, bunăoară ca la noi în China după alegerea împăratului
Jn-ti, românul observă cu despreț, privind la numeroasele co-
carde tricolore:

„Mulți viteji după război!“

*
Când cineva se silește a convinge că răătăcita alegere a mandarinilor districtuali numiți de prefecti și subprefecti, nu este de vreo importanță, de vreme ce toată puterea se află în mânele unui guvern central, ce se pretinde a fi bun, românul răspunde cu neîncredere:

**„Și coada securii
Face rău pădurii!”**

*
Când un jurnalist cunoscut prin propriile sale virtuți, temându-se a combate verde viciurile societății, se mărginește a face din când în când numai câte o muștrare ascunsă și umbrită, zicând, bunăoară, că deși o bancă ovreiască e periculoasă, totuși e cu anevoie a nu avea o bancă ovreiască, românul îi răspunde:

**„Nu se poate cu burete
Să bați piron în perete!”**

*
Când jugul tiraniei începe a fi prea simțit, prevăzând apropierea unei revoluțiuni, românul gândește în cugetul său:

**„Dac-ar vrea, ciobani-n strungă,
Și pe țapii pot să-i mulgă;
Dar în loc de lapte, sânge
De la dâșii ei vor strânge!”**

*
Când tâlharii fiind mulți, guvernul dă în judecată numai pe unul singurel ce vai de el, lăsând pe ceilalți mai semandicoși să petreacă în liniște pe la *neamuri*, românul oftează zicând:

**„Cu un rac,
Tot sărac!”**

*
Când poporul, crezându-se scăpat de mizerie, face zgomotoase manifestațiuni cu chiote și torțe, și apoi începe a înțelege, cam târziu, că de mizerie au scăpat numai acei ce n-au fost în mizerie, românul zice oftând:

**„Cu lăutari și cu masă,
Aduci pe dracul în casă!”**

*
Când țara merge tot rău și nu se mai îndreaptă, fie vericine la putere, Ion-sin-Petru sau Petru-sin-Ion, românul repetă cu desperare vorba țiganului:

**„Tot la noi în sațră
Bate vânt și piatră!”**

*
Când cineva pretinde ca toată lumea să fie negreșit de părerea lui, iar pe aceia ce cutează a vedea lucrurile altfel, îi numește „trădători”, românul răspunde fără a se supăra:

„Unuia îi place popa, altuia - preoteasa și altuia - fata popei.”

*
Când vreun diplomat propune concesiunea unei bănci străine ruinoase pentru țară, sau aducerea coloniilor nemțești, sau un împrumut de o sută la sută la alegerea unui principe șvab sau mai câte altele, sub cuvânt că prin acestea se va atrage favoarea puterilor celor mari ale Europei, românul întâmpină cu naivitate:

**„Decât mămligă cu unt
Și să mă uit în pământ,
Mai bine pâine cu sare
Și să mă uit la soare!”**

*
În fine, când un ziar în feliul „Satyrului”, păcălind în dreapta și în stânga, ar cuteza a crede cum că numai readctorii săi n-ar fi având păcate, românul îi spune în față:

**„Noi râdem de unul-doi
Și patruzeci râd de noi.”**

O NOUĂ RELIGIUNE

În Capitala României predomină o religie, necunoscută până acum în istoria cultelor, și care s-ar putea numi bud... nu buddism, ci *budgetarism*.

5 Cartea cea sacră a acestei curioase religii, ca *Evangelium* la creștini, ca *Talmudul* la evrei, ca *Vedele* la indieni sau cărțile lui Khung-tseu la noi în China, este *Budgetul*.

10 Nu numai toți funcționarii și toți pensionarii, ci aproape toți negustorii și toți săracii studiază *Budgetul*, se închină *Budgetului*, jură cu mâna pe *Budget*.

Un bucureștean nebudgetarist devine, pe zi ce merge, un fenomen mai rar: propaganda e atât de activă, încât peste puțin orice altă religie cată să dispară cu desăvârșire.

15 Români, francezi, nemți, unguri, greci, bulgari, poloni, evrei, în fine, oricine se stabilește în București, se simte molipsit, mai de a doua zi, de influința aerului local și tinde a se *budgetariza*.

20 Ca sistem teologic, budgetarismul seamănă prea mult cu mahomedanismul, afară numai că, în loc de a pune pe Dumnezeu mai sus de proorocul său, el pune pe prooroc mai sus de Dumnezeu.

Proorocul budgetarismului, Mahomet al religiei bucureștene, este Casierul General, a căruia reședință oficială se află, nu la Mecca, ci...la Visterie.

25 Fiecare budgetarist e dator a întreprinde, cel puțin o dată pe lună, o călătorie sacră, cu scopul de a căpăta de la Preasfinția sa Casierul General absoluția diferitelor păcate, numite: bonuri, mandate, bilete, declarațiuni, recipise etc...

Dar partea cea mai caracteristică a budgetarismului, ceea ce-l deosebește de toate celelalte religii, este greutatea de a

dobândi absoluția pentru păcate mici, pe când păcatele cele mari se iartă foarte lesne.

Adeseori se întâmplă că un budgetarist, ale căruia pecadile nu întrec suma de 100 lei, execută regulat, în toate zilele, în curs
5 de trei sau patru luni, un trist pelerinaj pedestru, începând din mahalaua Izvorului și până la Visterie, fără ca să poată primi dorita absoluție; pe când un alt budgetarist, încărcat de nește păcate de mii de lei, se dă jos din trăsură, zice proorocului:
„*mon ami...* — și absoluția e gata!

10 Nouă ne este peste puțină a explica această particularitate a budgetarismului: fiecare religie are, neapărat, *misterele* sale!

CARACTERUL POPORULUI ROMÂN DIN PUNCTUL DE VEDERE CHINEZESC

Ilustrul nostru filosof Meng-tseu a spus, sunt acum două mii
de ani, că popoarele Nordului se disting prin caracterul lor
războinic, activ, energic, căutând numai dezvoltarea forțelor
fizice; pe când popoarele Sudului, din contră, sunt pacinice,
pasive, meditative, desfătându-se mai mult în sfera intelectuală.

Francezul Michelet, furând, fără a o recunoaște, ideea
marelui chinez, adause că popoarele Răsăritului sunt plecate a
suferi sclavia, pe când simțul independinței este proprietatea
caracteristică a popoarelor Apusului.

Așadară, cosând la un loc elementele acestei teorii chine-
zo-franceze, putem zice că cei de la Crivăț sunt viteji, cei de la
Miazăzi sunt înțelepți; cei din Orient sunt servili și cei din
Occident sunt liberali.

Acum, având intenția de a studia caracterul românilor, ca o
consecuență a pozițiunii lor geografice, luai mai întâi de toate o
hartă în mână și constatai, cu cea mai mare mirare, că România
se afla la o depărtare aproape egală de nord, de sud, de apus și
de răsărit.

Ei bine, cum oare și în ce mod să putem aplica acestui ciudat
popor principiile cele simetrice ale lui Meng-tseu și Michelet?

Românii sunt ei viteji? Nu, căci nu sunt o nație nordică.

Românii sunt ei înțelepți? Nu, căci nu sunt o nație sudică.

Românii sunt ei servili? Nu, căci nu sunt o nație răsăriteană.

Românii sunt ei liberali? Nu, căci nu sunt o nație apuseană.

Turburat de această nedomerire, îmi adusei aminte că unde
nu ajută teoria, acolo, vrând-nevrând, cată să alergi la pedestra
practică.

Începui, dară, a îmbla pe poduri, căscând gura la toți trecă-
torii, frecventai birturile și cafenelele, făcui cunoștință cu șease-
sprezece miniștri, opt senatori și patru deputați, vizitai cazerele
și asistai ca secundant la șeasezeci și patru dueluri, figurai ca
membru în mai multe comitete revoluționarii, fui față la nume-
roase manifestațiuni naționale, la două mai cu deosebire, în
fine, n-am lipsit nicăiri, unde mi se putea prezinta ocazia de a
descoperi dacă românii seamănă mai mult cu popoarele nordice
sau cu cele sudice, cu occidentalii sau cu orientalii.

Pentru ca cercetările, în care mă cufundasem, să mă aducă la
rezultatele cele mai pozitive, procedam într-un mod sistematic,
înregistrând într-o voluminoasă condică, în ordinea alfabetică a
numilor, cu arătarea anului, luni și zilei, pe toate persoanele, cu
câte mă ciocneam în dese mele excursiuni.

După verio câțiva ani de această muncă cotidiană, văzând că
condica mea cuprindea deja patru mii de rubrici, mă hotărâi a
face un rezumat statistic, pentru a mă încredința, prin cifre, dacă
românii sunt mai mult viteji sau mai mult înțelepți, mai mult
servili sau mai mult liberali.

După o socoteală foarte exactă, verificată în mai multe rân-
duri, potrivit cu regulile aritmeticii lui Ming-uang-ti, aflai că,
din 4000 de români:

2100 sunt viteji,

2100 sunt înțelepți,

2100 sunt servili,

2100 sunt liberali...

Conchizând, dară, că nația română se divide în patru părți
egale: o pătrime viteji, o pătrime înțelepți, o pătrime servili și o
pătrime liberali, trimisei în această priivință un raport oficial
detaliat la Consiliul Mandarinilor din Peking.

Însă, vai! primii drept răspuns o reprimandă, pe care o repro-
duc aci textualmente.

„Su Puang-hon-ki ming huan ong pe sa pi uen liang kin
vang!”

Ceea ce însemnează în românește:

„Domnule Puang-hon-ki! ai greșit în calculele d-tale, bagă
seamă pentru altă dată!”

Adus în disperațiune prin acest ponos, ce-l credeam nemeritat, recitii bruionul raportului meu și mă încredințai, în adevăr, cu lacrimi în ochi, că cifrele sunt greșite.

5 Peste tot era în condica mea numai 4000 de români, pe când în fiecare din cele patru rubrice se arăta câte 2100, adecă în sumă totală 8400!

4000 = 8400!!!

Eu, Puang-hon-ki, elevul Academiei Astronomice de la Peking, să fac o asemenea eroare!

10 Confuz și rușinat, luai condica în mână și începui a reface din nou socoteala.

Nu mai știam ce să zic! În condică era lămurit că 4000 de români sunt egali cu 8400 de români.

După multă bătaie de cap, reușii, în fine, a da peste origina acestei încurcături, foarte ordinarie în toate statisticile lumii.

15 Aproape fiecare român reprezintă în condica mea cel puțin patru persoane morale sau imorale, adecă patru diferite caractere; bunăoară:

„1864, februaru 11, am vorbit cu d. O... și l-am găsi liberal peste măsură;

20 1865, februaru 11, am auzit vorbind pe d. O... și l-am găsit servil peste măsură;

1866, februaru 11, am trecut lângă d. O... și l-am găsit liberal peste măsură;

25 1864, martiu 10, am mai vorbit cu d. O... e foarte viteaz, așteaptă cu nerăbdare să se deschiză un rezel cu Turcia;

1865, martiu 10, am mai auzit vorbind pe d. O... e foarte înțelept: temându-se ca țara să nu se compromită prin un rezel cu Turcia: pleacă fruntea în jos și cugetă;

30 1866, martiu 10, am mai trecut lângă d. O... e foarte viteaz: se pregătește a se înscri în legiunea de voluntari ce va merge la Giurgiu contra turcilor; ochii săi aruncă scânteii, fiind în stare a incendia murii Constantinopolii...”

Și așa înainte.

35 Vedeți, dară, că dacă toții românii ar fi ca d. O..., atunci 4000 de români ar reprezinta nu 8400, ci 24000 de persoane!

În condica mea găsi însă pe mulți numai cu cinci sau patru caractere, o seamă cu trei sau două caractere, dar d-abia vro câțiva cu câte un singur caracter!

Un român, ce nu se abate niciodată de la principiile sale, este o așa raritate, încât, adunând la un loc pe toți asemenea, este imposibil de a forma măcar un ministeriu... de șapte!

5 Așadară, românii nu au nici un caracter special, nu numai ca nație, ci nici chiar ca indivizi!

Aci consistă greșeala mea, când credeam că o pătrime din poporul român e vitează, o pătrime înțeleaptă, o pătrime servilă și o pătrime liberală!

10 Nu! Fiecare pătrime este totodată și vitează, și înțeleaptă, și servilă, și liberală; sau, cu alte cuvinte, nu este nici una din acestea, după împrejurări.

Participând deopotrivă de nord, de sud, de apus și de răsărit, românii sunt *de toate*!

Mare e teoria lui Meng-tseu!

15 Mare e teoria lui Michelet!

Practica le justifică!

Vă veți mira, însă, cum de mă poci împăca eu, crescut în principiile rigurosului staționarism chinezesc, cu această nestatornicie a caracterului român.

20 Mă veți întreba: de ce nu mă întorc la Peking?

Ei bine! îmi mai rămâne de a mai face aci un experiment.

25 Am observat că românii își modifică totdeauna caracterul după imaginea oamenilor de stat ce-i conduc: viteji sub guverne viteze, înțelepți sub guverne înțelepte, servili sub despoți și liberali când nemine nu-i apasă.

Aș dori, dară, să mă încredințez dacă nația română ar putea să devină statornică în bine, sub un guvern ce ar fi și el statornic în bine.

MORILE

An, pe când inundația cea mare se plimba pe podurile Bucureștiului, guvernul lui Cuza Vodă înțelesese, cu obicinuita sa pătrundere, că origina răului sunt morile dupe Dâmbovița.

5 Și națiunea o știa aceasta; dar în cunoscuta sa parțialitate se mărginea a atribui calamitatea unei singure din acele mori, anume moarei de la Boteni, a dlui general Florescu.

Guvernul, plin de respect pentru glasul opiniei publice, trimise în cea mai mare grabă să se taie zăgazurile de la două mori.

10 Între cele două mori cată să fi fost, neapărat, și moara cea cu pricină a dlui general Florescu? — Nu!

S-a tăiat moara de la Brăiloiu și moara de la Buzoeanu, cari se află drept la mijloc între menționata moară de la Boteni a dlui general Florescu și între moara de la Trestieni a dlui Nicu Lahovary.

D. general Florescu era ministru de Interne, iar d. Nicu Lahovary era secretar-general al Ministeriului de Interne: morile d-lor nu puteau fi bănuite.

20 Lângă moara de la Trestieni mai era moara de la Cosoba: ea rămasă de asemenea neatinsă, proprietarul său fiind d. beizadea Scarlat Ghica, atunci general-procuror la Înalta Curte de Casațiune.

25 Ale cui, dară, să fi fost cele două nenorocite mori, aduse ca sacrificiu pe altarul patriei pentru a amuți strigătul națiunii?

Moara de la Brăiloiu, proprietatea principelui Obrenovici, și moara de la Buzoeanu, proprietatea contelui Larisch.

5

Principele Obrenovici șade la Bieligrad, iar contele Larisch — la Viena: d-lor nu puteau a se înțelege de aproape cu Ministeriul de Interne.

5 Principele Obrenovici e sârb, iar contele Larisch — neamț; d-lor trebuiau jertfiți mai cu preferință, nefiind români ca d. ministru general Florescu, d. secretar-general Nicu Lahovary sau d. procuror-general beizadea Scarlat Ghica.

Admirați înțelepciunea și patriotismul guvernului!

10 Dar veți zice, poate, că morile de la Brăiloiu și de la Buzoeanu nu aveau a face cu potopul? Ce ne pasă! Erau la mijloc alte considerațiuni mai grave: considerațiunea de distanță și considerațiunea internațională!

15 În acest mod, morile celor trei generali Florescu-Lahovary-Ghica funcționează în liniște până astăzi, pe când morile Obrenovici-Larisch sunt închise pentru eternitate!

REVISTA POLITICĂ

Cestiunea principelui s-a sfârșit, deși „Românul“ până mai deunăzi tot mai sta oarecum la nedumerire, dacă va veni Carol I sau dacă nu va veni.

5 Zicând „Românul“, noi înțelegem ziarul ce poartă acest nume; căci românul cellalt, adică națiunea, de la prima zi a plebiscitului nu putea a se mai îndoi de venirea noului suveran, ales și aclamat cu atâta bucurie și cu atâta entuziasm mai în unanimitate de voturi.

10 Pentru noi, unii, nici cea mai mică bănuială nu mai are loc. Carol I nu va întârzia de a sosi în Capitala noastră: adică în Capitala Alteței sale regale, și cei cincisprezece readactori ai „Satyrului“, având în locuințele lor respective fiecare la dispoziție câte patru ferestre, s-au grăbit a se aproviziona mai ieftin de pe acum, din economia chinezească, cu șesezeci de

15 lumânări de spermanțet: iluminarea va fi splendidă. Această proviziune de lumânări, pentru a nu se cheltui banii în deșert, ne-am cumpărat-o însă nu înainte de a ne convinge într-un mod oficial, că faptul sosirii lui Carol I este un fact

20 pozitiv până într-atâta, încât d. Ioan Brătianu a și plecat deja la Berlin, în numele națiunii, pentru a întâmpina acolo pe Altețea sa regală, întovărașit de d. Davila, în calitate de *general*, adică de un om întrebuințat în *genere*: totdeauna și-n toate. Așadară, venirea lui Carol I, ca un fact deja ca și împlinit, nu

25 mai prezintă nimănui fermecul noutății, și toate spiritele — zicem „spirite“, căci așa se zice — și-au întors privirile într-o altă parte, întrebându-se unii pe alții: „De cine oare va fi compusă Constituanta? Pe cine să alegem mandatar ai națiunii? Cui să

încredințăm sarcina de a pune bazele libertăților noastre publice?“

Auzind la tot pasul aceste întrebări de preocupățiune patriotică, se găsesc mulți — și cum să nu se găsească într-o țară ca România! — inimi nobile și devotate, inteligențe culte și pre-
5 văzătoare, bărbați cunoscuți prin splendoarea trecutului lor, bucurându-se de încrederea cea mai absolută a concetățenilor, aducând în sacrificiu pe altarul patriei nu ceea ce au — acesta ar fi prea puțin! —, ci chiar aceea ce n-au avut niciodată, și, din
10 înălțimea gloriei lor, strigă către națiune, pe toate tonurile diapazonului: „Nu vă mai bateți capul pe cine să alegeți! Alegeți-mă pe mine! Și pe mine! Și pe mine!“

D. Pantazi Ghica merită lauda de a fi luat inițiativa pe această cale de a liniști îngrijirile publicului. Apoi urmă d. Bolliac. După aceea d. Heliade. De aci cu grămadă cei
15 șeptesprezeci membri ai Comitetului Electoral Central. În fine... dar la fine n-am ajuns încă!

Oriunde îți întorci ochii nu vezi decât profesii de credință ale domnilor candidați la deputăție: d. Pantazi Ghica promite
20 țarei ca o va face să petreacă întocmai precum petrecuse însăși Domnia sa la Târgoviște; d. Bolliac se obligă a da gratis alegătorilor săi abonamente la „Trompeta Carpaților“; d. Heliade îi va adormi cu un milon de anecdote; cei șeptesprezeci făgăduiesc, firește, de șeptesprezeci ori atâta... Ce viitor sigur și strălucit pentru scumpa noastră Românie!

25 Pompa profesiunilor de credință avu o imensă influență nu atât asupra alegerilor, cât asupra comerciului: neguțitorii, aruncându-se în imitație, începură a face nește anunțuri, ce întrec și lasă departe în urmă frazele cele mai sonore ale dlor Pantazi Ghica, Bolliac, Heliade sau cei șeptesprezeci!

30 De pildă, d. lipscan Ovesa, locuitor la Hanul Grecei, sub firma de „Cânele Negru“ și d. băcan Ștefan Becu, locuitor pe Strada Mogoșoaii, *vis-à-vis* de „Monitor“, scoaseră la lumină un anunț intitulat „O minunată unsoare pentru hamuri, teletinuri, burdufe de trăsuri și cizme de vânat, în sfârșit, pentru orice fel
35 de piele care este expusă elementului!! s-a inventat și s-a aprobat de cei mai celebri oameni de capacitate în Englitera...“

Tot atunci, d. cârciumar Costache Ioan publică o înaltă profesiune de credință, atât de remarcabilă prin *profunditatea fondului și veritatea culorii* încât o reproducem în totul:

5 „Facem cunoscut tutulor meselor celor frumoase, că, de astăzi înainte, sunt mândru.

Am luat în vânzare vinurile dlui Balasidi.

Cine, în adevăr, a băut din acele vinuri și n-a rămas încântat?!

10 Aceia numai cunosc ce poate produce pământul Țărei Românești!

În toate zilele, dar, de la 7 ore dimineața până la 9 ore seara, veniți să vă răcoriți, viață să dobândiți, la «Pivnița Raiului», Strada Stavropoleos, Hanu Poticilă, no. 11, culoarea Roșie.“

15 Ei bine! de ce oare profesiunile de credință ale dlor Pantazi Ghica, Bolliac, Heliade și cei șeptesprezeci să nu fie cel puțin tot atât de sincere precum sunt ale dlor Ovesa, Ștefan Becu și Costache Ioan, cari se bucură de mult *credit în piață*?

20 Așadară, opiniunea noastră este și va fi, ca să bem din vinurile dlui Balasidi în „Pivnița Raiului“, să cumpărăm unsoarea cea inventată de toți oamenii cei mai celebri din Anglia pentru a ne feri de umezeala ce amenință chiar propriile noastre piei, cari sunt și ele *expuse elementului*, și de aci, fără a ne mai gândi câtuși de puțin, să alegem deputați la Constituantă pe oricine va face o profesie de credință.

25 Ș-apoi de ce, oare, să ne mai batem capul alegându-i prin alegători direcți și indirecti, când ar fi mult mai nemerit de a procede d-adreptul prin plebiscit, propunând votului națiunii o listă completă: aranjată după ordinea alfabetică a districtelor și a persoanelor cam în felul următor:

30 Pentru districtul Argeș:
Atanasiu Michail,
Arghiropol Grigorie,
Arion Anton...

35 Pentru districtul Brăila:
Blaramberg Nicolae,
Boerescu Costache,
Bolliac Cezar...

Pentru districtul Cahul:
Cosmescu Crăciun,

Cernătescu Petre,
Crețulescu Emanuel...

5 Noi propunem acest mod de alegere cu atât mai vârtos, că deputații votați astfel după sistema noastră vor reprezinta districtele lor măcar prin literele inițiale: o perfecție reprezentativă, la care n-a ajuns până acum nici chiar Statele Unite din America!

CORESPONDENȚA PARTICULARĂ A „SATYRULUI“

În numărul 8 al ziarului nostru chemărăm atenția opiniei publice, cum se zice în stil nou, sau simplu atenția guvernului, după stilul vechi, asupra morii de la Boteni a dlui general Florescu, care, — moara, iar nu d. general Florescu —, funcționează până astăzi, privind cu mândrie la picioarele sale alte două mori, sacrificate fără știrea lui Dumnezeu: moara de la Brăiloiu și moara de la Buzoianu.

Nu mică a fost mirarea noastră primind deodată o epistolă, scrisă pe o hârtie foarte elegantă și subsemnată de un oarecare *Moș Ion din Boteni*, cerând cu naivitate să ne retractăm cele zise în privința morei dlui general Florescu, sub cuvânt că acea moară a fost și ea sacrificată.

Declarăm că scrisoarea lui *Moș-Ion-din-Boteni*, oricât de sentimentală, totuși nu o putem publica, nerecunoscând nimănui dreptul de a se amesteca nepoftit în afacerile dlui general Florescu, fără ca să aibe vreo autorizație autentică din partea dumnealui, care singur ne-ar putea sili de a-i da loc în coloanele acestui ziar.

Cu toate astea, pentru a tăia lui *Moș-Ion-din-Boteni* orice poftă de a se mai arunca de acum înainte pe calea corespondinței, îi facem cunoscut că cei cincisprezece redactori ai „Satyrului“ au avut plăcerea de a mânca nu mai departe decât așeară o excelentă mămăliguță, confecționată din făina, măcinată la moara de la Boteni a dlui general Florescu.

PROVERBURILE ROMÂNE

I. FATA MAMEI

Împregiurul oamenilor mai remarcabili, mai populari sau mai abili se grupează totdeauna un cerc de guri căscate, ce-i ascultă în toate zilele, îi întovărășesc în toate locurile, îi admiră în toate împrejurările, se fac sateliți benevoli și câteodată sinceri ai unei planete morale, care, de cele mai multe ori, ca și planetele cele fizice, este un corp lipsit de lumină.

Ca toți oamenii, ei vorbesc, strigă, declamă și dispută: dar cuvintele lor nu sunt decât un ecou desfigurat sau o față întoarsă pe dos a vorbelor ce auziseră de la idolul lor; și dacă acel idol avusese cumva nenorocirea de a spune o absurditate sau de a cădea în vreo contradicție, adoratorii săi se văd osândiți a se contrazice și a aiura cu o duzină de graduri mai mult.

În genere, această specie de oameni nu au nici cea mai mică valoare proprie sau sunt atât de mediocri, încât n-ar putea niciodată să joace vreun rol în vreun fel de societate; de aceea unica lor resursă, care reușește mai ales în cafenelele și pe piețe, este de a se acoperi cu faptele patronului, repetând neconținut cu o mândrie bufonă: „Iată ce am făcut noi!“

Se întâmplă însă câteodată că cineva îi atrage, pe nesimțite și pe neașteptate, într-o discuție asupra unui subiect despre care ei n-au auzit nimic de la dascălul lor; atunci îi vezi îngălbenind, zăpăciți, pierzând șirul vorbei, căutând cu stăruință la tavan ca și când ar voi să găsească acolo răspunsul dorit, și murmurând, în fine, cu naivitate:

Știam să cos eu odată,
Când eram la mama fată,
Că mama acu-mpungea
Și mâna mea îl trăgea...“.

PANORAMA IMPRESIUNILOR

Sosirea domnitorului, pe lângă impresia națională cea mare și uniformă, a produs feliurite impresiuni individuale, din cari vom înregistra aci numai vro duo-trei mai curioase.

5 D. Bolliac se miră foarte mult că principele Carol nu *s-a întors la regimentul său la Berlin*, după cum ne asigura „Trompeta Carpaților“ tocmai în ziua sosirii Alteței sale la Turnu Severin.

10 D. Heliade, dindată ce i s-a spus că domnitorul a venit, răspunse că d-lui știa c-o să vină, dar nu putea s-o spună de frica *d-lui prefect de poliție care l-a vizitat acasă și i-a zis: nene...*

D. Tacu a oftat, repetând cu durere proverbul străbun: „si tacuissem“

15 D. Pascaly s-a apucat a reprezenta din nou faimoasa declamație patriotică pe care o reprezentase de atâtea ori în onoarea lui vodă Cuza.

D. maior Papazoglu a făcut, cu o oară înainte, tabloul intrării Alteței sale în capitală, prezintând-o la barieră domnitorului, ca din partea unui *veteran... în facerea tablourilor*.

20 D. Hugues visase că nu va mai fi bucătar domnesc și chiar a doua zi avu satisfacțiunea de a vedea realizarea visului: de atunci încoace' dumnealui nu mai doarme deloc, de frică să nu vizeze că nu va mai face nici banchetele municipale!

20 D. Pantazi Ghica sacrifică, din entuziasm, propria sa persoană, scriind o nouă piesă, intitulată *Dorință împlinită*, deși se știe că *dorințele* autorului *Pățitului* nu s-au împlinit niciodată!

JUSTIFICARE

Cei trei sute optzeci și trei de abonați ai „Satyrului“ și cei peste cinci sute cumpărători cu numărul se întreabă cu nedumerire: de ce, oare, n-am apărut săptămâna trecută?

5 Ne vom sili a explica motivul acestei neregularități, care se află în cea mai strânsă legătură cu istoria Asiei Centrale din timpuri fabuloase.

10 În antichitatea cea mai depărtată, turcii erau așezați, sub numele de Hoei, în partea occidentală a imperiului chinez, plă-tind tribut Curții imperiale de la Peking și supuși unor guvernori ereditari din ilustra familie chineză Ki. Sub împăratul Lieu-Pang, în anul 203 înainte de nașterea lui Christos, acești nelegiuți s-au revoltat contra dominațiunii chineze, au ucis pe guvernatorul Sing-tschu-ki, au măcelărit pe fiii săi Wei-hi-ki și 15 Lao-te-ki, și au alungat din țară pe toți ceilalți membri ai familiei Ki, a căror posteritate legitimă și directă suntem noi, cei cincisprezeci redactori ai „Satyrului“.

20 Vă puteți însă închipui că, strămutându-ne în România, noi n-am uitat deloc tradiționala urră, ce am moștenit-o de la străbuni contra a orice e turc. Prin aceasta se explică lupta la care am provocat chiar de la primii numeri ai ziarului pe d. Pantazi Ghica, ex-voluntar în armatele otomane, și pe d. Ion Ionescu, ex-amploaiat al lui Reșid Pașa, căci misiunea noastră era, între altele, de a dezdădăcina toate resturile turcismului în România.

25 Săptămâna trecută se lăți deodată vorba de invazia otomană. Toată România se sculă în picioare. Garda orășenească rivaliza cu armata regulată, voluntarii rivalizau cu garda orășenească. În această stare de lucruri, cei cincisprezece redactori ai „Satyrului“ își aduseră aminte de jalnica moarte a lui Sing-tschu-ki, Wei-hi-ki

5 și Lao-te-ki din mâna turcilor. Setea răzbunării ne aprinse
inimile. Opt redactori, anume mandarinii San-huang-ki,
Tschao-wna-ki, Ta-tun-ki, Gang-liang-ki, Se-ma-ki, Io-fong-ki,
Ma-mu-ki și Hiang-tsen-ki, au declarat în ședința plenară a comi-
tetului redacțiunii că locul lor este, nu la București, ci la Dunăre,
unde săbiile lor sunt chemate a se scălda în sângele otomanilor.
Iată cauza pentru care ziarul n-a putut apare săptămâna trecută,
și dacă apare acuma, cată să mulțumești turcilor, carii, sperîn-
du-se de atitudinea țării în urma alianței româno-chineze, n-au
mai crezut de cuviință a ieși din cafenelele Rușciucului.

10 Dacă convulsiiunile agoniei politice, în care căzuse Imperiul
Otoman, vor face cumva ca turcii să revină din nou asupra
planului de a măsura distanța de la Dunăre până la Călugăreni,
atunci „Satyrul“ va fi forțat de a se mai întrerupe o dată, pro-
mițând însă abonaților, după finitul rezelului, câte un cap de
15 turc drept dezdăunare, iar abonații pe un an vor mai căpăta ca
premiu un fes, o narghelea, un borcan de șerbet, două dramuri
de hașiș și o pereche de papuci.

CALEIDOSCOPI SATIRIC

PRELECȚIUNI FILOSOFICE POPULARE, RELATIVE
LA FAMILIE ȘI EDUCAȚIUNE

„Sub acest titlu se începe *duminică în 10 februarie 1863 la 12 oare* și se va continua în duminicile viitoare de la 12-1 de amiazi, în *sala de la bancă*, un curs public, unde se vor dezvolta în mod popular un șir de idei asupra educațiunei în familie, luminate prin principii psihologice și mai ales estetice. Între altele se vor trata următoarele materii:

1. Familia în stat și în societate; educațiunea în familie.
2. Educațiunea fundată pe principii științifice; estetica și psihologia ca părți ale filosofiei.
3. Principii estetice. Frumosul, sublimul și plăcutul. Aplicări la muzică (opera clasică și opera italiană) și la literatură (clasică și romantică).
4. Importanța esteticei pentru educațiune. Principii psihologice. Idealismul și materialismul în psihologie.
5. Temperamentele.
6. Viața de zi și viața de noapte a sufletului, vis, viziuni, stahii.
7. Memoria și fantazia.
8. Voința și caracterul.
9. Voința și inteligența, talentul și geniul.
10. Recapitulare. Mijlocul justifică scopul.

Cu introducerea acestui curs public sper că am atins o coardă ce-și va afla răsunetul ei în inimele societății din Iași. Dacă Iașii nu mai sînt acum centrul administrațiunei, trebuie să devie centrul unei alte activități, *centrul mișcării literare și științifice*. O mică parte a unei asemenea mișcări sînt și cursurile publice. Însă pentru ca ele să aibă un efect în societate, trebuie să fie susținute prin dame, adevăratul elemânt social în timpul modern.

Către dame dar mă adresez în specie și mai ales către mamele de familie, rugându-le să asiste la această încercare. Eu din parte-mi mă voi sili ca oara pe săptămână, în care mă vor încuraja cu prezința d-lor, să nu fie o oară percutată.

Iași, 6 februar 1863. *Tit-Livie Maiorescu*

5

Amicul și colegul nostru, d. Maiorescu, e unul din acei doi-trei juni români, cari n-au adus din străinătate numai câte un lustru de studiu, o știință jumătătită. Noi am avut plăcere a as[is]ta la câteva din prelegerile d-sale de istorie universală la 10 Facultatea de Litere și, dacă nu ne-am putut învoi cu toate ideile tânărului profesor, încai am rămas încântați de elocința și limpeditatea de expunere, cu ajutorul căror d-lui știe a se furișa, așa-zicând, în inimile ascultătorilor. Înzestrat fiind cu unele atari 15 daruri, d. Maiorescu e chiar menit a fi profesorul *damelor*! Ieșen-cele noastre trebuie să se bucure cu atât mai mult, cât pân-acum ele n-au avut *en propre* decât pe *doftori*, cari le făceau nu cursuri publice, ci doară curse private, pe când noul lor profesor nu le va aduce decât lumini, învățându-le a se feri de orice 20 *negură*. În adevăr, însăși forța de atracție a dlui Maiorescu, elocința sau *gura* (puteți adăugi „de aur“ ca în porecla Sf-lui Ioan) e în contradicere cu *ne-gura*!

TUTTI FRUTTI

1

Bibliografia:

Citit-ați cartea intitulată: *De l'enseignement public et des 5 reformes sociales en Roumanie, par un ami des roumains*; Iassy, Bermann, 1862, in 8°, pag. 36? Autorul vra să dovedească că în școalele noastre trebui a se preda toate cele în limba franceză, că d. Kogălniceanu e ultra-neologist, că în Suceava 10 rășede astăzi un mitropolit în formă, că lumea morală se poate descompune în atome: că *Regulamântul organic* stipulează rentrunirea Ardealului, Bucovinei și Basarabiei cu Principatele Dunărene; că Iașul e în centrul României ca Olimpul grecilor în centrul pământului; că rușii sînt rumânofili (pesemne din 15 recunoștință pentru rusofilia dlui Pretorian), și așa mai departe. Numele autorului nu se știe; se zice că ar fi „Henri Mathieu“; din cuprinsul cărții se vede, ce-i dreptul, că opul e *Galli-Mathiae*.

2

Confrate „Nichiperce“: Dupre propunerea ce-mi faci, îți 20 trămit foaia mea în schimb, rugându-te a răspândi gustul ei în sfera ta drăcească, fiindcă încep a despera de a putea face ceva cu *berechetii* de oameni.

TOATE-VRUTELE

1

5 D.Vaillant răstălmăcește în cursul său de *Eoptică* numile proprii prin cifre. Rugăm pe eruditul profesor a desluși *publicului* în ce chip cifra 1.000 galb. se cuprinde în numele propriu „Bassaraba“, precum se poate încredința orișicine din mărturia dlui Rosetti în registrurile Tribunalului de comerț și în foaia „Românul“?

2

10 D. Rosetti are ochi mari și urechi mici; d. Brătianu are ochi mici și urechi mari; d. Rosetti aude cu urechile dlui Brătianu și d.Brătianu vede cu ochii dlui Rosetti. De ce oare ambii nu se pot ajuta unul de la altul pentru a *judeca sănătos*?

3

15 În numărul de la 27 octobre „Nichipercea“ scoate din întineric, ca articol de fond, „Biografia cânelui meu scrisă de el însuși“. Ne grăbim a-l încredința că-l găsim foarte *natural* de câte ori vorbește în *numele cânilor*. Pășească înainte pe această cale adevărat *reprezentativă*!

4

20 De la un timp încoace nu mai apare un singur număr al „Nichipercei“, în care să nu vă-ntâmpine cuvântul „măgar“. La ce scop servesc atâtea „măgării“? Oare pentru a sprijini Coalițiunea care să fi ajuns a avea nevoie de „măgari“? Nu cumva

coconița se plimbă pe niște munți atât de primejdioși încât nu e chip a recurge la ajutorul unor animalii mai nobili!

5

5 Un iubitor de *curiozități* a plătit cu 10.000 de lei un *scaun* al dlui Rosetti. De ce oare ilustrul directore al „Românului“ n-a scos la vânzare o *pălărie* a sa? Alăturându-se destinațiunea acestui obiect cu destinațiunea mobilului vândut, valoarea scaunului, *chiar* în privința dlui Rosetti, trebui să fie mult mai mică decât valoarea pălăriei!

10 6

15 Nu putem pricepe de ce d. Millo n-a reprezentat și nu reprezintă pe *Zgârcitul risipitor* al lui Alecsandri, o sublimă satiră asupra societății boierești și caimatiste, o spirituală icoană a stării noastre de astăzi. Nu cumva d. Millo se teme de Coalițiunea? Noi știm că strălucitul nostru comic e de minune când tremură, de pildă, în *Lipitoarele satului...*, dară nu ne vine a crede că a tremura înaintea Coalițiunii ar fi cât de puțin în rolul *directorelui Teatrului Național*!

7

20 „Românul“ publică neconținut articolii unui oarecare Radion. Rugăm pe onorabila direcțiune a ziarului de la Caimata sau să contenească cu un așa „Înșiră-te mărgărite“, sau cel puțin să reînceapă totodată publicațiunea anunțurilor despre *cașcavalul de Penteleu*, pe lângă care și opurile domnului de mai sus se vor face, prin contact, mai puțin *insipide*.

8

30 Nimene nu voia să creadă că d.Rosetti-Bălănescu e în adevăr ministru al *trebilor din afară*; pentru a dezminți opiniunea generală, aflăm că d-lui a plecat ca să-și facă *trebile din afară...* peste Milcov.

„Românul“ suferă de o bucată de timp de o boală foarte tristă, cunoscută în medicină sub numele de *reumatism*.

5 Administrațiunea „Românului“ s-a luat *vis-à-vis* de redacțiunea „Buciumului“: oare ce să însemne acest început de *apropiere*?

10 Ce este Coalițiunea? Un mare bine, o sublimă fericire, o ancoră de mântuire, un dar ceresc, un liman de scăpare, chi-votul lui Noe *cu două stagiuri* și așa mai departe, și așa mai departe, și așa mai departe. Bre! Bre! dară căutați din a cui dulce gură iese acest pomelnic de miere? Din gura Coalițiunii, care e destul de modestă și nepărtinitorie pentru ca să admire pe Coaliți-
15 unea! Întocmai așa în celebra comedie a lui Goldoni, *Il Bugiardo* sau *Minciunosul* (să nu vă scandalizeze acest titlu, domnilor coaliționiști), Lelio admiră pe Lelio; cu acea numai mică deosebire că cuconița Coalițiune este de genere femeiesc (alții încredințează cum că ar fi *sui generis* și, prin urmare, ca
20 domnișoară, ea firește nu poate fi *Lelio*, ci doară „Lelea“!).

Ciocoismul se poate cunoaște nu de pre ce el vrea, ci din contra despre ceea ce el nu vrea. Ființa sa este un *minus*, o *negați-*
25 *une*, un *ba-eu*.

El nu vrea Unirea nu pentru că i-ar zâmbi înmulțirea domniilor, directoratelor etc.; nu! ci simplu numai pentru că-i plac cifrele *cu soț*: 2 în loc de 1; 14 în loc de 7 etc. Un gust mate-
matic!

30 El nu vrea Instrucțiunea obligatorie nu pentru ca țăranul să nu știe carte boierește; nu! ci simplu numai din ura *obligați-unilor* de tot felul. Un simțământ liberale.

El nu vrea Armarea țării nu pentru ca pușca țăranului să nu răspundă cumva la biciușca proprietarului; nu! ci simplu numai pentru că armele sunt scumpe și finanțele dezorganizate. O economie patriotică!

5 El nu vrea Împroprietărirea săteanului nu pentru că ar socoti proprietatea ca hrisovul din cer al boierului; nu! ci pentru că bietul sătean nu va ști ce să facă cu proprietatea sa. Un exces de filantropie!

10 El nu vrea Votul Universal nu pentru că acesta ar nimici orice deosebire de clase sociali și politice; nu! ci pentru că el cuprinde în sine toate principiile de mai sus, și Unirea, și Instrucțiunea obligatorie, și Armarea țării, și Împroprietărirea sătenilor, adică pentru că el contrazice *gustul matematic, simțământul liberal, economia patriotică și excesul de filantropie*.

15 El nu vrea, el nu vrea, el nu vrea!

Teledi Iacovache, unchiul dlui Rosetti, a sosit de curând la București împins de dorința de a vedea pe nepotelul în toată gloria lui, devenit cap al unei opozițiuni, care se laudă ea însăși a fi colosală.

20 *Teledi Iacovache* pe lângă limba sa de *patridă* știe mai multe limbi străine; însă românește — ba! Cu toate astea, aflând că nepotul său e „Românul“, bietul bătrân a făcut o adevărată violiță a limbei sale pentru a începe așa:

25 — Țe mai fațe? țe mai drega, anepse?

— Mă rog, mai încet, dragă moșule, că te vor auzi oamenii! întâmpină d. Rosetti, îngălbenindu-se la față...

— Ma țe daca auzi oameni?

30 — Vor gândi, ferească-ne D-zeu, că nu suntem români; căci doară ești frate bun cu tată-meu!

— Sinto rumano si sinto greco; si rumano si greco.

— D-apoi și eu tot așa, moșule! sum și român și grec; dovadă — cestiunea monastirilor închinată! Dară meșteșugul este de a fi grec în întru și român dinafară!

35 — Te prițepo, te prițepo!

Colaboratorii dlui Rosetti au început a se retrage unul câte unul de la *lumina și voința* Caimatei. D. Aricescu, d. V. Alexandrescu, d. Misail, d. Vericeanu etc. în parte au amuțit, în parte au îmbrățișat ideile „Buciumului“. Sunt semne că în curând însuși d. Rosetti va părăsi pe d. Rosetti, sub cuvânt că „Misiunea ziaristică se sfârșește când se deschide Adunarea“. Vezi „Românul“ din 29 octombrie. Noi vom felicita din toată inima pe d. Rosetti când îl vom vedea scăpat de un colaborator atât de neconsecinte ca d. Rosetti.

Patriotismul în gura ciociului este ca o floare naturală aninată la o coadă falsă a unei bătrâne cochete.

În redacția „Convențiunei“ s-a găsit o poezie, care se începe așa:

Vino, dragă, te deșteaptă;
Vinul dulce te așteaptă;
Vinerea-i o zi d-amor:
Vinele-mi tresar de dor,
Vindecă-mă de-a mea boală:
Vina e a ta, Marghioală;
etc., etc., etc.

Toate versurile se încep cu silaba *vin*, ceea ce este într-o minunată armonie cu *spiritul și litra*, vreau să zic cu spiritul și litera acestui ziar pururea fericit, adică, latinește, *beat*.

D. F. ... , profund cunoscătoriu al muzicii și om de spirit, dă cu ochii de d. Pantazi Ghica.

— Mă bucur că te văd, dle redactor al „Independenței“; voiam cu tot dinadinsul să te întâlnesc pentru ca să-ți fac o mică întrebare. Cu ce drept te apuci d-ta de critice muzicali mai-nainte de a învăța ceea ce este muzica?

— Cu dreptul unui „*homme de goût*“, domnul meu, răspunde d. Pantazi Ghica, clipind din ochi și ridicând în sus cu mândrie țuguil capului.

— Poznaș drept, domnule redactor! vrea să zică, după ideea d-tale, pe care sum sigur că am înțeles-o, e muzic fiecare *homme d'égoût*...?

Aflând despre istoria *politei*, un burtă-verde zise unui ziarist anticoaliționist.

— Nu-mi vine a crede, ca d. Rosetti să poată face una ca asta, d-lui are principii! are principii! mă înțelegi?

— Nu voi tăgădui niciodată, domnule, că d. Rosetti are principii, precum zici d-ta; sum și mai generos; recunosc că d-lui își *prețuiește* principiile mai mult decât oricine altul; însă, tocmai pentru că principiile d-lui sunt atât de *scumpe*, d-lui le ascunde sub zece *plapome*!

— Coalițiunea e ca și *Sparta*! striga în „Café Français“ un caimatist, laudând tăria și puterea partidului său.

— Zici, dle, că este ca și *spartă*? întâmpină Aghiuță, care se afla din întâmplare alături. O crezi d-ta ca și *spartă*? eu sum mult mai modest: o văd numai la începutul *spargerii*, dară momentul va veni când voi putea să strig și eu ca d-ta: Coalițiunea e nu ca și *spartă*, ci chiar *spartă*.

— Un amic al d-lui Papa Nicola îl numește diminutiv în mângâiere Papa Nicolaco: ceea românește se face *papă-ne-colacul*. Ce e drept, d. impresar al Operei *ni-l papă* cam de mult, fără ca măcar să ne *mulțumească*.

„Nichipercea“ încredințează că titlul de-ntru-ntâi destinat pentru „Aghiuță“ ar fi fost „Sarsailă“. Brevetul ce-l căpătasem

de la Ministeriul de Interne dovedește că acel titlu era să fie „Berlicoco”. Astfeli, mulțumită „Nichipercii”, aflăm că „Sarsailă” și „Berlicoco” sunt sinonime, ceea ce n-am știut pân-acuma.

22

5 Redacțiunea „Aghiutei” vine de a primi următoarea epistolă:
„În contra obiceiului ce se pare că l-ai fi având, te-ai arătat
nedrept și nedelicat în privința mea, domnule directore, puin-
du-mă pe mine, care sum una din gloriile României, alături de
10 așa-numitul Radion. Crezi, domnule, că, prin contactul meu,
acest domn va putea deveni mai puțin insipid; ai uitat, însă, că
totodată un asemenea contact mă va lipsi pe mine de gustul meu
cel pur și nemolipsit. Așadară, cer retractarea cuvintelor d-tale,
înștiințându-te că, la din contra, voi fi silit a recurge la calea
15 armelor; sperând că vom rămâne sănătoși chiar după 18 împuș-
cături, duple exemplul dlui Orășeanu. Al d-tale serv
Cașcaval de la Penteleu”

23

Coalițiunea trage... de moarte? ba numai de nas pe Caimata;
însă diferența între aceste două moduri de a trage nu e tocmai
20 mare.

24

— Orice și oricât să vorbească partizanii tronului, trecutul
dlui Rosetti *seduce*... zicea un burtă-verde.

25 — Nu numai că *se duce*, ci *s-a și dus*, domnule, răspunse
Aghiută.

25

Unii se miră văzând ambele noastre teatruuri totdeauna pline.
Adevărul este că Bucureștiul ar putea împli două sute de
teatruuri câte cu o mie de locuri fiecare împărțindu-se biletele de
30 intrare *gratis* la toți locuitorii Capitalei.

246

26

5 Dacă nescine ar traduce literalemintele franțuzește piesa *Chirița în provincie*, oare ar putea s-o înțeleagă și s-o guste publicul Parisu-
lui? Cu toate astea, sunt unii cari ne încredințează că bucureș-
tenii înțeleg și gustă în Teatrul „Bossel” piesele franceze, locali,
traduse literalemintele românește: „Jeanne qui rit” etc.

27

10 Se zice că italienii se nasc muzici. Baritonul dlui Papa Nicola
de la Operă face tot ce-i stă în putință pentru a proba nu numai
5 că toți italienii se nasc muzici, ci că unii din ei nu sunt capabili
nici chiar de a deveni muzici. Perseverența d-lui în demonstrarea
acestui adevăr e foarte lăudabilă; decât am fi de părere că acest
curs n-ar trebui să răsune tocmai de pre scena Operei.

28

15 Toți articuli dlui Rosetti sunt subsemnați: C.A.R. — Legătura
acestor litere e simbolul Coalițiunei. Ca zeul Ianus de la Roma,
iscălitura directorului „Românului” are două fețe. Liberalii o
citesc din stânga în dreapta și admiră în cuvântul „CAR” ideea
20 mergerii înainte sau progresului; ciocoi o citește din dreapta în
stânga, și adoră în cuvântul „RAC” ideea mergerii înapoi sau
retrogradării. Iată de ce d. Rosetti, prin însuși numele său, e
nodul Coalițiunei.

29

25 D. de Marsillac celebrează paveaua Bucureștilor ca pe cea
mai frumoasă în lume. Vă mirați? D-lui găsește aci curat de-
geaba câte 800 de galbeni pe an, ceea ce în zadar s-ar căuta pe
toate pavelele din câteșicinci conteninți ale globului. Paveaua
Bucureștilor e unică... pentru d. de Marsillac.

30

30 Oare de ce „Românul” nu *desbate* argumentele „Buciumu-
lui”? Pentru că „Buciumul” *des-bate* argumentele „Românului”.

247

„Românul“ și ministeriul actual au ajuns a fi parodiate în numărul de pe urmă a lui „Figaro“ franceze.

5 „Românul“ e un stăpân pururea nemulțumit cu purtarea lacheului său; dorind, de pildă, ca ușa să fie închisă când e deschisă și viceversa.

Ministeriul, vreau să zic lacheul, cutează a răspunde într-o zi la marafeturile stăpânului: ei bine, domnule, e cu neputință ca ușa să nu fie sau închisă, sau deschisă; una din două!

10 — Nu mă pricepi, nerodule! Îmi place ca ea să fie *dubioasă*. Și lacheul a reușit a împlini pofta stăpânului.

15 „Le petit journal“ descrie o familie pariziană, Passage la Boule-Rouge, compusă din următorii membri: tatăl — francez; muma — engleză; fiul mai mare născut pe insulele Sandwich, fiul al 2-lea maltez, fiul mai mic — spaniol; lacheul — suțierez; slujnica — olandeză; papagalul — din colonii; cânele — din Țara Nouă; pisica — din Persia... În România fiecare familie boierească ar fi o mină de studii pentru „Le petit journal“, care

20 ar descoperi la tot pasul, pe lângă elementele de mai sus, picături și volumuri de sânge turc, grec, arnăut, bulgar, sârb, r.s., austriac etc., etc.; dară „Le petit journal“, în fața unei atari aburdințe de materie, ar fi silit să devină un *Grand journal*.

25 D. Tit-Livie Maiorescu, membrul Comitetului școlariu din Iași, a fost însărcinat cu vizitarea mai multor școli primare dencolo de Milcov.

Sfârșind excursiunile sale, d-lui a venit la București pentru a declara ministeriului că:

1. Toate școlile vizitate sunt rele;
2. Să i se acorde o sumă pentru a merge la Berlin ca să studieze condițiunile unor școli primare bune.

Ministeriul s-a grăbit a elibera dlui Maiorescu veri o câteva sute de galbini și d-lui a plecat în misiune.

„Aghiută“ admiră aci și simplitatea ministeriului și naivitatea dlui Maiorescu.

5 Dacă d.Maiorescu nu cunoaște pân-acum condițiunile unor școli primare bune, apoi cu ce temeii putut-a d-lui să declare ca rele pe cele vizitate?

Dacă raportul unui așa inspector nu dovedește nicidecum răutatea școlilor vizitate, apoi ce nevoie avut-a ministerul de a cheltui o sumă de bani pentru plimbarea dlui Maiorescu?

10 O tablă pe Podul Mogoșoaii zice: „Fabrique *des jalousies*“. Iată o fabrică curat de prisos în București, unde gelozia nu e de modă.

15 Un datornic intră în cabinetul unui creditoriu.
— Am *venit*... începe el.
— Cum? întreabă creditorul cu mirare.
— *Pe jos*.
— O Doamne! *ai venit pe jos* și nu-l rădici pentru ca să-mi plătești datoria!

Dna L., în etate de 50 de ani, iubea pe d. P. în etate de 25 de ani. Dna L. e bogată, d. P. e un june cumsecade, adică fără bani. D.P. a mers la Paris să se plimbe și a făcut datorii ca de 500 galbeni, adică vârsta amantei sale înmulțită pe 10.

25 Dna L. îi trimite 1000 de galbini pentru ca să iasă din Clichy și să revină la București.

D.P. angajază o jună franceză și iată-l pe Podul Mogoșoaii trecând înaintea ferestrelor dnei L.

30 Dna L. se îmbolnăvește: singur remediul cu putință e un doftor de 25 de ani.

Foaia franceză umoristică „Tintamarre“ ne înștiințează despre invențiunea ce s-ar fi făcut de curând în Statele Unite de

a înălbi pe cei negri. Camera noastră ar trebui să-și procure rețeta acestei minunate descoperiri fără care ea se face de o culoare mai închisă pe zi ce merge.

38

- 5 O domnișoară a venit la stabilimentul fotografic al dlui Szathmáry pentru a poza în *miniatură*.
— Vreți să vi scot portretul cu o carte în mână, *mademoiselle*?
— Firește, domnule, mai poate fi îndoială!
D. Szathmáry îi prezintă un volum românesc ce se afla din
10 întâmplare pe masă.
— Fi, domnule! dă-mi în mână o carte franceză...

39

- 15 Țarul moscovit e cel mai bun muzic în Europa întreagă, ba chiar în câteșicinci părți ale globului. Se zice că toate academiile muzicali se pregătesc a-i trimite diplome de „*maestro assolutissimo*“.

40

- 20 Camera noastră nu se învoiește nici într-un mod cu constrângerea corporală pentru datorii. De ce oare? Simplu, pentru că nu poate să-i placă *cucon-strângerea* corporală pentru datorii!

41

- 25 Silogismul întâi:
Boierii sunt retrograzi;
Retrograzii sunt raci;
Ergo: boierii sunt raci.
Silogismul al doilea:
Liberalii sunt stacojii;
Stacojii sunt raci fierți.
Ergo: liberalii sunt raci fierți.
30 Din aceste două silogismuri urmează logicește următorul sigur medicament:

250

Voiți ca boierii să se facă liberali? botezați-i într-un *licuid* fierbinte care să-i *roșească*!

42

- 5 Se zice că Comitetul teatral, compus din boieri, nu învoiește dlui Millo ca să reprezinte pe scenă pe *Zgârcitul răsipitor* al lui Alecsandri. De ce oare să fie asta? De ce? pentru că Comitetul teatral, compus din boieri, nu învoiește dlui Millo ca să-l reprezinte pe scenă!

43

- 10 „Reforma“ și-a emis opiniunea sa asupra sau, mai bine zicând, contra „Aghiuțai“, după ce s-a văzut spânzurat cu capul în jos în nr.2 al foii noastre: opiniunea „Reformei“ se resimte vederat de această pozițiune anapodică a crierilor!

44

- 15 „Românul“ publică între „Felurimi“ următoarele:
„Deunăzi s-a condamnat la Miunich un țăran la o amendă de 25 fiorini, fiindcă vânduse lapte falsificat. Acuzatul se apără zicând că nu știe cum va fi intrat apă în lapte; el crede că vara trecută fiind atât de călduroasă vacile sale au băut negreșit
20 foarte multă apă și presupune că aceasta va fi poate cauza că laptele coprinde și apă.“

Am dori să aflăm cauza falsității teoriilor politice ale dlui Rosetti de când cu Coalițiunea? Oare și Domnia sa ar fi papat vro materie corumpătoare într-o cățătime prea mare?

- 25 În Franța s-au făcut de proverb cei ce vorbesc franțuzește „ca vaca spaniolă“; în România ar trebui să se arăte cu degetul acei ce ne înșeală „ca vaca de la Miunich“.

45

- 30 „Monitoriul comunelor“, redigeat de d. P.S.Aurelian (post-scriptum Aurelian?), descrie în n-rul său 47 obiceiul orang-utangilor:

251

„Maimuțele numite orang-utan, crescute și cam domestice, mănâncă la masă cu stăpânul lor, se plimbă după dânsul, fumează tutun, *beau lapte, dar vin nu beau*. Femeile lor *sunt liniștite și trăiesc bine cu bărbații*“.

5 Așadară, deosebirea dintre oameni și orang-utangi, dupre „Monitoriul comunelor“, este că:

1. Bărbații noștri beau vin; ai lor nu;

2. Femeile lor sunt liniștite și trăiesc bine cu bărbații; ale noastre nu!

10 „Independința“ tinde din ce în ce mai mult a deveni un ziar *secular*, care va apărea de acum înainte din *secul în secul* sau, cel puțin, din *sec în sec*.

15 Neregularitatea perioadelor aparițiunei sale aseamănă foarte mult foaia dlui Pantazi Ghica cu natura cometelor, însă ceea ce ne face a pune o importanță și mai mare în această înrudire astronomică este caracterul *vaporos* al „Independinței“!

20 N-rul de la 27 noiembrie prezintă un fenomen unic în ziaristica europeană și chiar în cea română. Imaginați-vă o coloană și jumătate de text, după care urmează două coloane și jumătate de anunțuri!

25 Și-apoi ce fel de anunțuri! Pe coloana a patra vedeți întinsă numai și numai pe „*M-lle Lucie*“. Dacă nu respectul pentru lectori, apoi cel puțin politeța cea binecunoscută a dlui Pantazi Ghica ar fi trebuit să nu-i permită a lăsa o domnișoară fără societate... ba încă tocmai într-o duminică!

47

30 Cestiunea țăranilor e mai *umană* decât orișicare altă; și tocmai de aceea nici a putut să se gândească la ea Camera noastră, ocupată numai cu cestiuni *vitale*.

48

„Nichipercea“ se laudă că sunt oameni care îl *prețuiesc*, firește, și încă îl *prețuiesc* nu o dată, nu de două ori, ci îl *des-prețuiesc*!

„Reforma“ ne dorește, „mai mult spirit“. Este o neauzită imparțialitate din partea „Reformei“ de a ne dori nouă o mai mare câtime de aceea ce-i lipsește ei cu desăvârșire.

50

Colonelul D'Ecquivilley, redactorul „Reformei“ franceze, numește totdeauna pe colegul său de la „Reforma“ română „*le fougueux* Valentineano“. D.Valentineanu, ce-i dreptul, a dovedit în mai multe ocaziuni că e foarte *fugos*!

51

În cestiunea neviolabilității domiciliului și-a libertății individuale, d. Boerescu, susținând în Cameră teoria ciocoilor, pentru cea dintâi oară în viața sa a voit să-și justifice cu orice preț porecla. D-lui fu în adevăr „Boerescu“!

52

O damă cu ochii albaștri întreabă pe un fotograf dacă nu se va putea face ca portretul să fie cu ochi negri. Norocul fotografului a fost că nici o damă cu ochi negri n-a cerut vreodată a fi cu ochi albaștri!

53

20 Fiia unui oarecare patriot bucureștean cu diploma de la Caimata, foarte renumit pentru precupeți, lipscani și tabaci, poartă numele fantastic de „Patria“. Până acum fetița e mică; dar o să crească fără îndoială, se va mărita firește, și atunci... atunci Patria va fi periculoasă și în pericol, căci:

25 1. Dacă ea nu va fi credincioasă bărbatului său, bietul om se va vedea *trădat de Patria sa*!

2. Dacă bărbatul nu-i va fi credincios ei, ei bine, el se va numi *trădător al Patriei sale*!

3. Dacă ambii vor călca credința Unirei, sărmăna *Patrie o să fie trădătoare și trădată* totodată!

Scăparea noastră este că Patria e până acum *mică!*

54

5 Se zice că dd. Panu, Gr. M. Sturza, Brătianu, Brăiloiu, Rosetti, Brancoveanu etc., etc. ar fi comandat pentru Anul Nou câte o budincă în forma *coroanei*.

10 Cine ar fi visat măcar că d. Fialkovski, ungând la domnie pe boierii de mai sus, va juca vreodată rolul de mitropolit... *in partibus infidelium!*

55

Fața unei femei urâte este ca o cetate: artileria așezată pe partea de sus nu lasă a se pune mâna pe partea de jos!

56

15 Hippolyte Briollet, unul din redactorii foii umoristice „Tintamarre“ face următorul joc de cuvinte:

„*Un proverbe dit: Tel brille au second rang etc.; moi je trouve că Tell brille au premier*“.

20 Oare despre care Tell vorbește aci calamburistul francez? Despre Wilhelm sau despre Christian? actualitatea se preferă!

57

Ceea ce ne rămâne ca suvenire de la amantele noastre este, pentru cea mai mare parte, câte o ... *blagă!*

58

25 D. Caragiale e unul din comicii noștri cei mai buni, d. Millo îi plătește câte treizeci și cinci de galbini pe lună; d. Caragiale nu apare mai niciodată pe scenă... așadară, d. Millo a cumpărat nu altceva decât *tăcerea* dlui Caragiale!

254

59

5 D. Iancu Strat e numit membru la Comitetul Teatrului Național. De acum înainte scena noastră va pierde caracterul său îndoielnic, căci *a se îndoii* e cu neputință pentru ... volumul dlui Iancu Strat!

60

10 Se știe că Regina Victoria dete un aspru ordin ca să nu se fumeze în saloanele palatului; de atunci numai sobele Curții regale au privilegiul de a face ceea ce nu este iertat chiar pentru cei mai mari lorzi ai Angliei!

61

Un poet făcea curte.

— Aș dori să cunosc pozițiunea d-tale, întreabă frumoasa.

— Cea mai brilantă, îngerul meu!

15 — Ești avut!

— Toată starea mea este *o liră*, din care...

— *O liră!* o singură *liră!* ha, ha, ha! îmi pare rău de cunoștința d-tale! Bucătăreasa mea are *doi napoleoni* pe lună!

62

20 O propozițiune matematică:

D. Rosetti *minus* d. Brătianu *egal* zero;

D. Brătianu *minus* d. Rosetti *egal* zero.

Aceste două ecuațiuni prezintă o evidență axiomatică.

25 Înșiși dd. Rosetti și Brătianu recunosc, în gura mare, că unul fără sau *minus* altul nu plătește nemică, adică e *egal* zero.

Se cere acum a se arăta valoarea dlui Rosetti și a dlui Brătianu luați fiecare în parte, bazându-se pe ecuațiunile de mai sus?

63

30 Un doritoriu de slujbă se prezintă la d. Papiu.

— Nu am posturi vacante, domnule, răspunde ministrul de Justiție.

255

— O știu bine, totuși sunt mai multe funcțiuni aproape ca și vacante; de pildă la Comisia Epitropicească...

— La Comisia Epitropicească?

5 — Este un membru care rămâne în post de un an, domnule ministru.

— Și, prin urmare, trebui scos afară? nu-i așa?

— Mai este un alt membru care se ține neclintit de doi ani și jumătate, vă-ncredințez pe onoarea mea!

10 — Aveți nește rațiuni prea puternice... pentru a mă lăsa în pace.

64

— De ce ți-ai lăsat amanta? mă întreabă cineva.

— Pentru că foștii săi adoratori îmi cântau la fereastră cântece contra moldovenilor.

15 — Ș-apoi?

— Nu puteam suferi nește asemenea manifestațiuni *separatiste!*

65

20 Camera având trebuință de a-și *lega* cărțile, bibliotecariul cheamă un meseriaș pentru a se învoi asupra condițiilor.

— Cu ce material voiți să le leg? cu hârtie colorată?

— Ba cu *pele de vițel*.

— Atunci vă pot lăsa cu un preț mult mai mic, fiindcă materialul se află chiar în *Camera!*

25 66

D. Tit-Livie Maiorescu, aflând că ministerul voiește să-l strămute de la postul de director al Gimnaziului ieșean la acel de director al Școalei Preparandale ieșene, aleargă la București.

Dar lucrul era deja făcut și nu se mai putea schimba.

30 — Vrea să zică, zise desperatul d. Maiorescu către fostul director al Cultelor; vrea să zică după ce n-am isprăvit nemica, trebuie să mai cheltuiesc din pungă pentru a mă-ntoarce la Iași?

— În privința asta te putem ajuta, întâmpină bunaticul d. Lupașcu. Îți vom da patru cai de poștă pe conta statului.

Pe dată s-a făcut o adresă din partea ministeriului către Direcțiunea Poștilor, pentru ca să se dea dlui Tit-Livie Maiorescu patru telegari, fiind strămutat dumnealui de la Gimnaziul ieșean la Școala Preparandală ieșeană.

Oare câți cai de poștă datu-s-au dlui Lupașcu când fu strămutat de la Culte la Curtea de Apel?

67

10 Pagina I-a tutor numerilor „Amicului familiei” cuprinde regulat prea cunoscuta poezie a lui Mureșeanu, *Deșteaptă-te...*; după care urmează avizul că „poeziile lui Mureșeanu se vând la redacțiunea «Amicului familiei»”.

15 Dacă zece poeți ar însărcina, din întâmplare, pe „Amicul familiei” cu vânzarea operei lor, putem crede că foaia dșoarei Dunca n-ar mai cuprinde în sine alta decât zece poezii și zece avizuri, cari s-ar reproduce nesmintit și unicaminte în toți numerii „Amicului familiei”!

20 Vom zice și noi cu această, însă numai cu această ocaziune, către redacțiunea „Amicului familiei”: „Deșteaptă-te”!

68

În fruntea „Reformei” franceze vedem înșirate numile personalului foi în următorul chip:

„Rédacteur en chef Le colonel V. D'Equivilley.

25 Propriétaire: J. G. Valentineano.

Administrateur et secrétaire général: Mr. Th.A. Paschides“...

Oare de ce numai d. Paschides e *Mr.* sau *Monsieur*?

69

30 În ședința Camerei de la 13 decembre, principele Dimitrie Ghica a zis că e „român de secole”.

Luăm act de această declarațiune, care *des-minte* cu desăvârșire zisele de pe acum ale tuturor istoricilor cum că neamul Ghicilor ar fi... *ghici*?

Tot principele Dimitrie Ghica și tot în ședința de la 13 decembrie zise:

„Nu permit nimănui să mă numească meschin“.

5 De acum înainte, principele Dimitrie Ghica poate fi încredințat că nimene nu-i va zice *pe nume*!

10 Iarăși în ședința de la 13 decembrie și iarăși principele Dimitrie Ghica anunță spre obșteasca cunoștință că „inima d-lui e simțitoare și entuziasă“.

Creditorilor Luminării sale! De ce nu cereți cuvânt în cestiunea *de fond și personale*?

15 Un metod sigur și lesnicios de a trece la nemurire:
Sapă cu diamantul numele tău pe geamurile otelurilor, în care mâni măcar o noapte.

Oare aș fi știut eu că există pe fața pământului un d. A. *Mardar*, să nu fiu silit a citi acest nume în toate diminețile pe geamu[1] apartamentului meu?

20 Ș-apoi mai este ceva; fire-aș știut eu că acel domn posedă un inel cu diamant?

Să nu se supere onorabilul d. A. *Mardar*, pe care nu avem plăcerea a-l cunoaște: singur d-lui s-a dat *publicității* prin mijlocul *geamografiei*.

25 Se *zice* sau mai bine se *pre-zice* că Curtea de Casațiune, unul din cele mai frumoase *monumente mute* ale Bucureștilor, o să fie *mutată* la Iași.

30 După părerea „Aghiutei“, Capitala României n-ar trebui să aibe inimă rea chiar dacă s-ar realiza această proorocie, scăpată nu știu cum din vederea celebrului Cazamia. În adevăr, perdem Curtea de Casațiune... dar în schimb Iașul nu va lipsi a ne trimite

pe toți ovreii cu toate *cassele* lor menite a se preface în *curți*. Așadară, Bucureștiul o să câștige!

5 În opera *Rigoletto* îmi place mai cu seamă *duo* între d. Mari și dna di-Ruda. Baritonul rage, primadona miaună... și se pare curat că ești la țară, ceea ce închipuiește nu o mică plăcere pentru un locuitoriu de Capitală!

Afișa Operei pentru duminica trecută se încheie așa:

10 „Scena se petrece în Mantua. Epoca *secolul 1600*.“ Oare unde [a] găsit de Papa Nicola un secol 1600, care nu-și are păreche nici în mitologia indiană?

Pesemne tot acolo de unde a adus și pe artiștii săi.

Adecă:

15 Nu se știe de unde!

Ați luat seamă.

Toți coriștii de la Operă sunt șchiopi.

D. Papa Nicola compătimentește pentru umanitatea infirmă.

20 Nu cumva și aci voiți a vedea o trăsătură de egoism.

25 La noi, când iubești o femeie, de multe ori obiectul cel adevărat, deși ascuns, al amoriului e bietul parfumar cu ale lui pomăzi, esențe, code, pudre, cremuri etc. Câteodată, totuși, se întâmplă ca el să aibe un rival periculos în persoana dentistului.

Dd. Boerescu și Costafor vorbesc ca avocați, vorbesc ca profesori, vorbesc ca deputați: să nu vă mirați dară că pentru d-lor vorbele sunt fapte și faptele sunt vorbe!

Aghiuță“ a avut prilej de a ținea următoarea conversațiune foarte instructivă cu un eco politic:

„Aghiuță“

5 Care să fie boala ce face de tot țină mereu d. Rosetti?

Eco

Sete!

„Aghiuță“

10 Crezi că e bolnav de sete; dar spune-mi anume ce fel de sete îl îndeamnă așa la strigat?

Eco

Rigat!

„Aghiuță“

15 Oho! Nu e lucru de glumă! Atunci ar trebui să credem că, celebrând liberalismul, el gândește una și vorbește altminte.

Eco

Minte

„Aghiuță“

20 O să te mai întreb un lucru. Nu știi oare cumva dacă boala cea grea a dlui Rosetti poate s-aibă leac?

Eco

Bolliac!

25 Am auzit cu urechile noastre, într-una din ședințele Căme-rei, cum d.Panu, în loc de *congediu*, a zis de vro patru ori *congediune*.

Pe cât știm noi, în limba latină nu există cuvântul *congedio* din al cărui abaltiv *congedione* românii ar putea forma o *con-gediune*.

5 Blăstămatul de ablativ *one* încurcă prea multă lume, care, ca d. Panu bunăoară, îl confundă cu vocativul grecesc: *ōve!*

„Gazeta Transilvaniei“ zice că n-a citit pe „Aghiuță“ și apoi îndată adaugă că e brutal.

10 Conchidem cu logica în mână că e brutal în „Aghiuță“ numai ceea ce nu se poate citi în el, adică ceea ce lipsește.

De acum înainte, „Aghiuță“ va vorbi în toată joia, fiindcă un adevărat drac, care-și simte demnitatea, nu se poate împăca cu ziua duminicală.

15 Lăsăm duminica cretinului, vreau să zic creștinului de „Nichipercea“.

Sunt oameni cu cari e cu neputință a vorbi *în patru ochi*.
Bunăoară d. Papa Niccola.

Pe afișele Teatrului român de la Bossel figurează regulat:

„Prețul cu seara...“

Oare să mai fie prețuri *cu ziua* sau poate și *cu noaptea*?

25 La 12 a lunei, părintele Ghenadie a fost fluierat în Biserica Sf.-ului George, fiindcă vorbea asupra schimbării calendarului.

Precum vedeți, locul Sfinției sale era nu pe amvona bisericeii, ci pe scena Operei, unde, mulțumită dlui Papa Nicola, se grămădesc toți artiștii fluierați.

Oarecine zicea într-o cafenea că Adunarea va lua în curând în dezbatere *legea înmormântărilor*.

5 — Vrei să zici, întâmpina „Aghiută“, că ea va continua cu această dezbatere care s-a început încă de la convocarea Camerei: până acum suntem pe jumătate *în mormântați!*

10 La balurile mascate de la Operă, n-am văzut nici un bărbat cu mască... Iertare! câțiva *bărbați* purtau coarne, dar nu-i prindea bine!

Toate științele se împart în morale și fizice.
Au nu urmează din aceasta că științele fizice sunt *nemorale*?

15 În toate țările podurile sunt deasupra apelor, numai în București apele sunt deasupra *podurilor*.

Ulița în care locuiește d. Kogălniceanu se numește: *Strada Poetului*.

20 Ulița în care locuiește d. Rosetti se numește: *Furtuna*.
Când d. Rosetti ne tulbură cu vijeliile sale, d. Kogălniceanu ne adoarme cu povești frumoase.

25 Strige, țipe, mașineze, comploteze, încurce, întortocheze, zbiere ciocoi noștri cât le va lua gura și mintea; poporul privește cu despreț convulsiunile neputinței lor, știindu-se nevulnerabil în cât timp va fi *cu za!*

Am primit o invitațiune, care se începe așa:

„N.N.Păclianu vă roagă să binevoiți duminică la 2 februarie a onora cu prezența dv. celebrarea *cununiiilor sale*...”

5 D. Păclianu introduce la noi poligamia: o singură cununie nu-i ajunge.

10 Într-un izvod de catagrafie am citit: „...Trei cai proprietatea dlor frați Ionescu, Dimitru și Teodor Brăteni, *câteșitrei de nici o treabă*“.

O coconiță s-a supărat pentru că cineva a numit-o ca pe o țărăncă: „fată“. Coconițele nu sunt fete!

15 Părintele duhovnic Isaia de la Iași are un ceasornic la care se uită neconținut în cursul predicii pentru a nu trece cumva peste ora fixă. Îndată ce minutariul îi arată sosirea termenului, Sfinția sa încheie discursul zicând: „Așa să ne milostivească D-zeu și pe noi păcătoșii, amin“.

20 Într-o zi s-a întâmplat părintelui duhovnic Isaia de la Iași a face o frumoasă predică despre Aman, în care, după ce a descris faptele acestui personaj biblic, apoi își adresă întrebarea: „ei bine! ce fel de răsplată primit-a el? Spânzurătoarea!...“ Tocmai atunci Sfinția sa se uită la ceasornic și, văzând sosirea orei fixe, încheie: „Așa să ne milostivească D-zeu și pe noi păcătoșii, amin!“

25

Ați observat oare că d. Rosetti s-a deprins a repeta în vorbă aproape fiecare cuvânt câte de două ori?

Într-o zi un corespondinte din județ, aducându-i o scrisoare din partea orașenilor, zise: „v-am adus, adus, o epistolă, epistolă, din partea concetățenilor mei, concetățenilor mei...”

5 După ce corespondintele ieși, d. Rosetti se întoarse către un amic ce era față, desigur d. Mihăilescu, și-i zise: „ce gugoman, gugoman, să repete, repete, toate câte de două ori, două ori”.

97

Părintele catihet de la Sf. Sava întreba pe un școlariu:

10 — Care e porunca a șaptea?
— Să nu preacurviți.
— Nu trebuie numărul înmulțit, ci simplu: să nu preacurvești.
— Am crezut că nu va fi delicat din parte-mi a întrebuița numărul singurit adresându-mă tocmai către Sfinția voastră.

98

15 Un amic care s-a însurat de curând mă întâlnește în uliță, mă strânge de mână, mă sărută și strigă cu ochii plini de lacrimile entuziasmului:

20 — De-ai ști cât sum de fericit!
— Iubești așa de mult pe nevasta ta?
— Aș mânca-o de dragoste!
— Mănânc-o, iubite, căci peste câteva săptămâni desigur îți va părea rău...

99

25 În *Jianul* și în *Viconte de Letorier*, dna Constantinescu joacă de minune rolurile bărbătești.

Iluziunea e atât de perfectă încât minoritatea publicului crede că d-ei este în adevăr bărbat...

... Dar nu e așa de lesne a face ca majoritatea să uite ceea ce știe foarte bine: că d-ei este femeie!

30

100

D. de Marsillac e un model de delicateță.

Am auzit că i s-a întâmpat a încheia o scrisoare în următorul chip:

264

„Scuzați-mă că, din cauza prea marei călduri, am cutezat a vă scri aceste rânduri șezând numai în cămașă”.

Au nu este vederat că d. de Marsillac e un model de delicateț?

5

101

10 Un june moldovean, pregătindu-se a face curte unei bucureștence, crezu cu cale a-i vorbi în dialectul Capitalei. Așadară, în loc de *gutunariu* el a început a întrebuița *guturaiu*; și apoi, luându-și acest model de bază, s-a pus a povesti frumoasei sale, cum că în luna lui *geraiu* (genariu) îi va prezenta un *caraiu* (canariu), cum că de dragoste desperată ce l-a cuprins el poartă cu sine în *buzuraiu* (buzunariu) un *pumrai* (pumnariu); cum că inima lui este un *amrai* (amnariu)! și așa mai departe!

102

15 Foaia părintelui Grigorie Musceleanu e intitulată:

„Biserica”

„Foaia religioasă morale”...

Precum se vede sunt cu puțință și foi religioase *imorali*.

103

20 De ce oare d. Bălănescu-Rosetti s-a ținut, se ține și se va ține cu toate miniștriile, ieri cu Crețulescu, astăzi cu Kogălniceanu, mâini cu Iepureanu sau Ion Ghica?

De ce?

25 Pentru că d. Bălănescu-Rosetti este o câtime care nu adaugă și nu scade nemic la un ministru.

104

Săptămâna trecută Opera ne-a regalat de două ori în șir cu *Maria di Rohan*.

30 Dna Gianfredi și d. Collini au fost *superlativi*.

D. Sarti și dna Cash Pollini au fost *comparativi*.

Ceilalți au fost *pozitivi*.

265

Nici o piesă în astă iarnă nu s-a executat așa de bine, cel puțin după părerea lui „Aghiută“ și a amicului său d. Filemon, din cari cel dintâi n-a găsit nemic de satirizat, și cel de-al doilea — nemic de criticat; lucru ce li se întâmplă foarte rar la amândoi.

5

105

De câte ori mă pui la fereastră (Piața Episcopiei, Otel Trăsnea, n.18, — să n-o uitați, dacă voiți a vă abona), ochii mei se lovesc neapărat de blana sau tabla dasupra prăvăliei de peste drum:

Magazin de meubles

10

Ganz e Stophan

Ganz însemnează nemțește *tot*, ar fi dar foarte de-ajuns de a se pune numai *Ganz*, ba încă și aceasta ar fi prea mult!

106

În poezia sa, *Inima-ntristată*..., d. Bolintineanu încheie așa:

15

„Durerea ce port este amară și tăcută,

Căci *îmi răspund prin ură acei ce eu iubesc!*“

„Aghiută“ urăște pe d. Bolintineanu numai ca să aibă plăcerea de a fi iubit!

107

20

D. Oteteleşeanu se laudă că are un camerdiner foarte deștept. De ce oare camerdinerul dlui Oteteleşeanu nu se laudă că are un stăpân foarte deștept? Amândoi au dreptate!

108

25

Celebrul Raicewich, în călătoria sa pen țările noastre, intitulată *Osservazioni intorno la Valachia e Moldavia* și publicată la Neapole în 1788, face următoarele trei observațiuni umoristice:

1. Sărbătoarele la români sunt nenumărate: muntenii serbează până și ziua Dracului în a doua miercuri după Paști;

30

2. Boierii români se ceartă regulat la timpul împărțirii funcțiilor publice, și se împacă regulat după aceea!

266

3. Prefacerea unor morți în strigoi e obștește crezută; însă această nenorocire se întâmplă mai ales cu răposatii polițai și bacani!

109

5

La Brăila prosperează un casin, pe a cărui tablă se citește cu litere încheiete:

CASINUL RALLI

Noi ne mirăm cum de nu se teme antreprenorul că, dezlipindu-se și căzând litera C, va rămânea într-o zi numai

10

ASINUL RALLI

110

Numărul de marți al „Românului“ zice, vorbind despre ședința Camerei:

15

„Ministrul a declarat că aderă la legea comunelor, astfel precum s-a votat; că mulțumește Adunării d-această lege ce o consideră ca temelie statului; și astfel deputații au ieșit fericiți din această ședință ținută astăzi în ziua celor 40 de mucenici...”

E adevărat că, în urma atâtor congedii și demisii, deputații au rămas cam în număr de 40; și bucuroși ne-am uni cu d. Rosetti pentru a-i face *mucenici*, dacă numai ar fi în puterea noastră!

20

111

D.G.Căliman e strămutat la prefectura de la Dolj și în locul d-lui s-a numit prefect al Ilfovului d. Beldiman, fosta agă de la Iași.

25

Pe lângă onestitatea, delicateța, activitatea și patriotismul său, d. Căliman a avut un merit excepțional de a fi totdeauna amic sincer al ziaristiceii.

Între d. Căliman și succesorul său d. Beldiman nu este nici cea mai mică asemănare, afară de coada numelui!

112

30

Citim în „Monitoriul“ că vlădica de la Buzău, Dionisie, poreclit *Făț* (porecla nu se menționează în „Monitoriu“ fiindcă nu e oficială) se destituie și așa mai departe, și așa mai departe.

267

Se zice că cauza destituțiunii ar fi fost o conversație intimă, foarte intimă, între Preasfinția sa *Făt* și d. ministru primar, în cestiunea îndreptării Calendariului.

5 Vlădica ar fi declarat că nu gustă proiectul guvernului pentru că acest proiect e eres, iar nu reformă, pe când Preasfinția sa iubește reforma iar nu eresul. D. Kogălniceanu ar fi răspuns la aceasta că eresul fiind bărbat și reforma fiind femeie, dlui înțelege foarte bine preferința acordată de către Preasfinția sa genului femeiesc. D-aci a urmat o ceartă, și așa mai departe, și așa mai departe.

10 Așadar, femeia a fost cauza căderii Troiei! Femeia e cauza destituțiunii vlădicăi de la Buzău!

113

15 Eu n-am putut înțelege diferența dintre boier și țaran până ce întâmplarea nu mi-a pus în mână o istorie naturală, politică și serială a albinelor de Huber, din care, între altele, învățai că o albină se face regină (matcă) nu de alta, ci pentru că din copilarie se hrănește mai bine și mai mult decât celelalte albine. Totul atârână de la mâncare! zice Huber. Astfel pricep acumă că și boierii sunt boieri numai pentru că mănâncă mai bine și mai mult decât țaranii. Diferența fiind imensă, clasa cea nobilă are tot dreptul de a se mândri de origina sa budinco-anghemahto-cotleto-bulionică!

114

25 Aflăm că ziarul „Reforma“ al dlui Valentineanu, care nu contenește de a se *reforma* în toate zilele, ar avea intențiunea de a *reformula* în următorul chip condițiunile abonamentului:

„Pe un an — 12 bățai;

Pe 6 luni — 7 bățai și un ghionț;

Pe 3 luni — 4 bățai și doi băbărnaci;

Un număr — 10 ghiodonaci“.

30 Noi declarăm de pe acum că simțim o mare dorință de a ne abona *cel puțin* pe un an la ziarul dlui Valentineanu.

115

Doftoria pentru boalele deputaților: *legea rurală*; dovada prezența în Cameră a dlui Iancu Brătianu, carele a fost bolnav

în tot cursul sesiunii, și s-a însămănătoșit ca prin minune primind depeșa telegrafică despre ce știți.

116

5 Ne-a plăcut foarte mult articolul „Românului“ de la 6 aprilie, intitulat *Societatea dramatică*, onorată acum de patronajul dnei Elena Oteteleșeanu, și care se începe așa:

„Când femeile pun mâna pe ceva, acel ceva trebui să prospere, trebui să meargă înainte, trebui să ajungă la port, chiar când acel ceva e micul etc.“

10 Articolul ne-a plăcut foarte mult, o mai repetăm o dată.

117

D.Rosetti zice că a scos „Românul de duminică“ pentru țărani. Prin urmare, însuși d-lui recunoaște că „Românul de toate zilele“ este pentru boieri!

15 Cu toate astea, noi avem o mare bănuială, cum că nici „Românul de duminică“ nu este pentru țărani; căci până acumă el nu ne-a spus nemica, dară nemica, despre cestiunea rurală.

20 O curioasă foaie țărănească, în care nu se spune tocmai aceea ce ar dori să auză țărani! Ba iertare! D.Rosetti promite regulat în fiecare număr că va vorbi despre cestiunea rurală în numărul viitor.

Dovadă că cestiunea rurală se amână nu din zi în zi, ci din duminică în duminică!

118

25 În Italia înflorește republica *San-Marino*; în București s-a înființat de curând republica *Ioan-Marinică*, așa-numită de pe numele lăutarului care o înființă prin antrepriză în grădina de la Băneasa.

30 Locuitorii acestei republice sunt țigani, o națiune foarte muzicală, care cântă toată ziua și toată noaptea cu plată, iar când nu e cine să-i plătească cântă simplu pentru artă.

Toți străinii, ca într-o adevărată republică, sunt primiți și îmbrățișați fără pasport... însă nu fără bani.

Unt, bere, feluriți pești, icre, diferite mâncări și băuturi sunt producțiunile naturali ale acestei minunate republice și se consumă cu răpeziune pe fața locului, fără a se exporta.

5 Președintele republicei este de o afabilitate exemplară, deși cam schiopătează de un picior. Soția d-lui se află în ajunul de a scoate la lumină un moștenitor.

Instituțiunea maritajului bisericesc e necunoscută în toată întinderea republicei: un bărbat și o femeie se socotesc căsătoriți îndată ce arborii au aruncat o umbră asupra lor.

10 Republica va renaște regulat în toate verile și va muri în toate iernile, pentru a dovedi lumii că regimul republican poate ființa numai atunci când e frumos afară.

119

15 Domnul Botez-Forescu, poreclit *Tololoi*, s-a întors în București și și-a reluat locul pe bancele Camerei, cari astfel de azi înainte nu-i mai lipsește un cap cu atât mai potrivit cu rămășița că nu are... păr.

120

20 Propunem domnilor cari vor voi să deschiză un otel în spiritul Convențiunii de a publica mai-nainte următorul anunț:

„Onorabila nobilime va găsi camere de lux și serviciu în livrea. *Caii vor fi așezați în grajduri spațioase, luminoase și foarte proprii; și chiar persoane de o mai mică importanță vor avea apartamente comode...*“

25 121

30 Dd. Radu Ionescu, Valentineanu și Ion Ionescu, cunoscuți într-o vreme ca *roși* de la cap până la picioare, s-au desflorat acuma astfel încât cel dentâi a rămas numai cu lanțul roșu de la ceasornic, cel al doilea cu zgardul roșu de la gât, și cel al treilea cu nasul roșu!

122

În vechime, când sântii vindecau pe cei bolnavi, lumea striga: miracol!

270

Astăzi, când un bolnav iese sănătos din mâinile doftorilor, îmi vine a striga: miracol!

Precum vedeți, vindecarea boalelor a fost un miracol și în vechime și astăzi.

5 123

Marcheza de Bouffleurs zicea: „Credința e ca și chivotul lui Noe; după ce oamenii ies din ea, rămân dobitoacele“.

124

10 Boierii auzeau din toate părțile că sunt nepotriviti cu posturile ce ocupă.

Camera, înființând Curtea de Compturi, Consiliul de Stat etc., a creat funcțiuni pentru a nu face nemica.

Boierii sunt chiar zămisliți pentru aceste posturi, în cari vor putea arăta lumii admirabila lor capacitate.

15 125

Pentru fiecare bărbat primul timp al căsătoriei este o lună de miere, care apoi scade pe toată ziua și se reduce în fine la coarnele semilunei!

126

20 Legea înmormântărilor, votată de către Camera noastră și prin care cimitirele s-au depărtat de biserici, are să aibe de efect că nici chiar morții n-or mai asculta liturghia!

127

25 Dnii frați Dimitrie, Ion și Teodor Brătienii sunt o trinitate, în care nu se găsește nici tată, nici fiu, nici... spirit!

128

Am petrecut sărbătorile Paștilor la monăstirea femeiască de la Ciorogârla, în speranță că acolo îmi voi putea liniști cugetele după *Săptămâna Patimilor*.

271

Am fost de trei ori în biserică, și de trei ori am văzut pe maica stareță dormind, ceea ce mă face a crede că, dacă d-ei doarme totdeauna în biserică, apoi desigur *nu doarme niciodată acasă!*

5

129

„Românul“ nu contenește de a publica de o bucată de timp următorul anunț:

10

„*Cestia proprietății funciare*, tratată din punct de vedere practic, social și național, împreună cu soluția ei, este a se pune în curând sub presă prin subscripție, *cu preț de un galbân broșura plătit înainte*“.

Un galbân broșura plătit înainte!

Văzutu-s-a până acuma un asemenea preț?

15

Aceasta ne arată cari sunt principiile „Românului“ cu *Cestia proprietății fonciare*: el o vinde scump, vrea să primească banii înainte, iar marfa o va elibera *în curând...* când îi va plăcea.

130

„Românul“ vorbește foarte mult despre schimbarea ministeriului, dar din modestie se prefăce că n-o crede.

20

Noua combinațiune ministerială nu ne este cunoscută cu deplinătate, afară numai de trei personagiuri, și anume:

D. Rosetti este numit ministru de Răzbel, pentru a apăra țara contra invaziunilor, despre care d-lui află totdeauna cel întâi.

25

D. Heliade, fost neguțitoriu de vinate și actual proprietar al „Convențiunii“, este numit ministru de Interne, fiindcă nemine nu va fi mai capabil de a mănținea țara într-o stare pururea veselă și, prin urmare, mulțumită, știind cum și când s-o îmbete.

D. Valentinianu, faimosul redactor al „Reformei“, e numit ministru de Lucrările Publice, în considerațiune că însăși figura d-lui este ca o șosea pe care s-a plimbat tot publicul Bucureștilor!

30

131

Ședința Camerei de ieri este un act de naștere pentru poporul nostru: românii s-au născut de ieri.

35

Când primul-ministru a declarat că nu va permite boierilor de a face altceva decât de a vota Votul universal, Camera a început a turba, dd. Manolachi Epureanu și Dimitrie Ghica

272

resimțind mai cu seamă atacurile idrofobiei, și cu toții au strigat că nu vor pe Kogălniceanu!

5

Tribunele, mulțumită bilelor împărțite de către d. d. deputați, erau pline de ovrei și de curierii Caimatei: ovreii aplaudau când vorbea Costaforu și Boerescu, curierii Caimatei admirau pe Brătianu; d. Kogălniceanu n-a fost nici aplaudat, nici admirat în Cameră: îl va aplauda și-l va admira țara.

10

Mesajul Domnesc de dizolvarea ciocoismului va fi ca *Tatăl nostru*, pe care toți românii îl vor repeta cu venerațiune în toate diminețele și serile!

132

De la 2 mai a început a apărea în București o foaie germană, intitulată: „Bukarester Allgemeine Deutsche Zeitung“.

15

Deocamdată am văzut numai numărul 1 al acestui ziar și nu ne vom rosti asupra principiilor și meritelor ce poate să le aibă.

Ne mărginim a constata că titlul „Ziar bucureștan universal german“ ni se pare a fi absurd, ca unul care confundă la un loc *Universul, Germania și Bucureștii!*

133

20

Ziarul „Nico-Pârcea“, în programul ce-l publică în urma formării comitetului său patruvirale din dd. Radu Rosetti, Pantazi Ghica, Gianoglu și Orășeanu, „promite că va face spirit“.

Fiindcă-l *va face*, prin urmare *nu-l are*.

134

25

Aflăm că ziarul „Românul“, prin un al treilea avertisment ministerial, s-a suspens pe *zece zile*.

30

Știm bine că numărul *zece* este un număr mistic sau cabalistic, după cum arată foarte bine d. Vaillant în *Epoptica* sa; dar aceasta nu ne explică încă suspensiunea unei foi pe *zece zile*, când ordonanța presei în vigoare prevede în așa cazuri numai termenul de una *lună*.

Facem această observațiune pentru a dovedi cât de strict ne ținem, noi în specie, de sensul și litera legilor.

273

D. Rosetti — nu contenește de a repeta „voiește și vei putea, luminează-te și vei fi“.

5 Cu toate astea, d-lui a voit să nu se primească acele guvernului de la 2 mai, a voit să nu i se închiză foaia, „a voit și n-a putut“.

Rămâne acum ca d-lui „să nu se lumineze“, căci altfel „nu va fi“, adică va fi nemica.

APENDICE

Se zice că piesa cea originală a dlui Pantazi ar semăna cu o piesă franceză oarecare, numită *Les gageurs*.

Calomnie! Calomnie! Calomnie!

5 Mai originală piesă decât a dlui Pantazi nici că se poate!

Noi provocăm pe oricine de a găsi o piesă franceză intitulată *Les gageurs*, în care să figureze un câțel.

10 Așadar, piesa dlui Pantazi e nu numai originală, ci încă ni se pare a fi inspirată prin sublima lectură a dlui Esarcu, în care acest ilustru membru al Ateneului Român probă cu atâta succes rolul câțelilor în civilizațiunea popoarelor.

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

— De ce, oare, d. Alexandru Lahovari citi cu atâta repezi-
ciune lectura sa despre Mirabeau? întrebă unul din admiratorii
conferințelor Ateneului Român.

5 — De ce? pentru ca să se pară că e compusă de dumnealui,
răspunse un altul.

— Ba nu; din contra, pentru ca să nu se cunoască de cine e
compusă, zise un al treilea.

*

10 — De ce oare d. Emanoil Crețulescu, suindu-se pe tribuna
Ateneului Român, tăcu un cuart de oră mai nainte de a-și începe
lectura?

— Pentru ca lectura să fie *originală* măcar un cuart de oră.

*

— Am asistat la piesa d-tale, *Iadeșul*, zise cineva, întâl-
nindu-l pe d. Pantazi Ghica.

15 — O bagatelă! murmură autorul cu modestie.

— Asta vream să zic și eu, dar mi-ai luat cuvântul din gură.

*

— Știți, oare, că d. Millo, aflând de succesul teatral al
cățelului dlui Pantazi Ghica, îi făcu propunerea de a se angaja?
zise un glumeț.

20 — Imposibil! răspunse un altul, de vreme ce căteii se plătesc
nu cu bani, ci numai cu fărâmaturi.

— Cu atât mai vârtos, căci tot așa plătește d. Millo la toată
trupa.

CUGETĂRI CHINEZE

Junimea cea desfrânată trece obicinuit pin trei metamorfoze
succesive:

Dentăi, ea se aseamănă cu lăcustele, adecă mănâncă moșiile;

5 Al doilea, ea se preface în molie, adecă nemaivând moșii,
își mănâncă hainele;

Al treilea, ea devine vierme intestinal: nemaivând nici
moșii, nici haine, ea se apucă a mânca pe alți oameni.

*

Orbul nu vede, paralyticul nu împlă.

10 Un orb luă pe spatele său pe un paralytic și amândoi au
îmblat și au văzut astfel tot imperiul chinez, începând de la Ta
și până la Ti.

— Înțelegi acuma folosul unirii? întrebă filosoful Tchao-
hang-tse pe elevul său Iao-tsong.

*

15 Mandarinul Veng-san avea o prețioasă colecțiune de pietre
scumpe.

Mandarinul Tsing-hoang-ti veni să le vază, le privi cu aten-
țiune și apoi zise cu un aer de recunoștință:

— Îți mulțumesc prea mult pentru aceste scule!

20 — Cum așa? Eu nu ți le-am dăruit!

— Nu, dar m-ai lăsat să le văz... și nici d-ta însuși nu poți
trage din ele vrut alt folos, fără numai de a le vedea.

— A vedea și a poseda, este o diferență!

— O mică diferență în dezavantagiul d-tale: eu le văz și sum liniștit: d-ta le vezi și mai ai încă bătaia de cap de a le păzi, ca să nu ți se fure.

*

5 Hai-tsu-y trăia ca boier mare în speranța de a deveni vreodată boier mare: Hai-tsu-y nu deveni niciodată boier mare.

Uang-ming gusta din copilărie plăcerile permise unui om în vârstă: Uang-ming nu deveni niciodată om în vârstă.

*

10 Diamantul are defecte.
O simplă piatră poate să n-aibe defecte.
Cu toate astea, diamantul e preferit, pe când piatra cea simplă nu e băgată în seamă.

Pe acest principiu se bazează guvernele la numirea mandarinilor.

*

15 Împăratul Vang-ti întrebă o dată pe Șu-hiang: care lucru să fie mai trainic? cel vătos sau cel moale?

— Ca om bătrân, îți pot răspunde prin experiență, zise filosoful. Am pierdut toți dinții, dar n-am pierdut nimic din limbă.

MYTHOLOGIA

Cum are naș copilașul,

Așa are naș și nașul!

(PROVERB)

5 La popoarele civilizate din vechime se aduceau în sacrificiu diferite animale necuvântătoare.

Numai la sălbateci se sacrificau până și oamenii.

10 Jurnalul „Dezbaterile“, de la prima sa aparițiune, vine de bunăvoie a oferi în sacrificiu pe altarul „Satyrului“ pe câteșicinci directorii săi: dd.N. Blaramberg, I.A. Cantacuzin, P. Carp, Pantazi Ghica și A. Lahovary.

Primim cu desplăcere aceste jertfe... dar calitatea de sacerdoti ne impune datoria de a le junghia.

*

15 Numărul I-i se începe prin o profesiune de credință, în care d. Lahovary declară că d-lui cu cei patru colegi ai săi *reprezintă pe numeroșii juni*, că acei numeroși juni *reprezintă forța și speranța țarei*; și, în fine, *că a sosit timpul ca d-lor să ia în mână destinele patriei*.

20 Ce sublimă generozitate! ce măreață dezinteresare! ce grandioasă abnegațiune! D. Lahovary e junghiat.

*

Dar o singură jertfă nu mulțumește o divinitate atât de capricioasă ca „Satyrul“.

Un om nu-i ajunge.

25 Să mai sacrificăm, dară și... pe d. Pantazi, pentru care însă aceasta nu va fi o noutate, fiind autorul *Păitului*.

În cronica interioară, tot în numărul I-i al „Dezbaterilor“, d-lui sună: „Este de o nespūsă mică însemnătate dacă guvernul a scos pe cutare și l-a înlocuit cu cutare“.

Vra să zică, oamenii sunt niște zero, față cu instituțiuni!
Așa crede d. Pantazi; și tot d. Pantazi răsună cu câteva
rânduri mai jos.

5 „Oamenii răi pot să dea o direcțiune fatală instituțiunilor
celor mai bune!“

Ce splendidă consecvență! Ce divină armonie! Ce lipsă
absolută de contradicțiuni!

D. Pantazi e jungheat!

*

10 În numărul al 2-lea, „Dezbaterile“ ne ofer un lung articol, în
care aflăm următoarele cuvinte:

„De câte ori, necerând povață decât inimei mele, am emis
câte un adevăr ce des plăcea, am văzut ridicându-se împrejurul
meu o clamoare și o reprobățiune, ca să zic așa, unanimă. Sub
sarcina unei sentențe, ce părea irevocabilă, reintram în mine
15 însumi și la umbra singurătății mele. Dar faptele și știința
veneau și întâreau zisele mele și mă mângâiau cu prisos.“

Citind aceste majestoase rânduri, mai nainte de a fi văzut
iscălitura, eram sigur că scrie un Napoleon III, ori un Victor
Hugo sau cel puțin un Garibaldi.

20 Văzui subscris pe... d. Blaramberg.

D. Blaramberg e jungheat.

*

Tot în numărul al 2-lea, d. Cantacuzin se întreabă pe sine
însuși: ce va fi de făcut la caz, dacă principele Filipp va refuza
coroana României?

25 „O! — răspunde d-lui — un lucru foarte simplu, simplu ca
și oul lui Columb!“

Ei bine! care să fie acest *ou* al dlui Cantacuzin?

Este de a alege îndată un alt principe străin.

Însă dacă va refuza și acesta?

30 Să ne alegem un al treilea principe străin.

Refuzându-se iarăși, să urmărim înainte, mai alegând un al
patrulea, ala cincilea, al șaselea și așa mai departe, până la
nefinit.

35 Precum vedeți, teoria e matematiceste justă, echivalând cu
semnul algebric ∞ .

D. Cantacuzin e jungheat.

*

Mai rămâne d. Carp.

Dar d-lui formează cavaleria *cea grea*, rezervată din dosul
armatei până la momentul cel mai decisiv.

5 În numărul 1, al 2-lea, al 3-lea și al 4-lea, l-am căutat în
zadar.

Și cu toate astea, tocmai d-lui va fi sacrificiul cel mai plăcut
„Satyrului“, căci, în rațiunea inversă a greutateii sale, va fi cel
mai ușor de jungheat!

*

10 Sfârșind această *Mythologie*, rugăm pe confracții noștri de la
„Dezbaterile“ de a nu-și închipui că noi am voi câtuși de puțin
de a le face vreo opozițiune; căci n-am fost până acum destul de
fericiți, pentru a putea pătrunde, în ce anume se cuprinde
15 politica acestui ziar: în sistemul juneței reprezentative a dlui
Lahovary? în rigurozitatea logică a d-lui Pantazi? în buletinurile
imperiale de la Austerlitz ale d-lui Blaramberg? [în] simplitatea
ovală a dlui Cantacuzin? sau doară în greutatea de rezervă a dlui
Carp?

ALEGĂTORII MUNICIPALI

Ziarul „Dezbaterile“, nr. 6, publică cele mai călduroase mulțumiri din partea dlui Nicolae Blaramberg, adresate către cei 1238 de alegători, cărora le datorește a fi și d-lui unul din membrii municipalității.

D. Blaramberg se arată, mai întâi de toate, de o modestie exemplară, zicând că „sufragiele *au căzut* asupra d-lui“, pe când noi, cunoscându-i superioritatea, am crede, din contra, că d-lui a căzut *asupra lor*.

Apoi, d. Blaramberg urmează că avea nevoie de acele sufragii: „nu ca să persever în principiile mele, ci *ca să nu caz la mizantropie*“.

Iată, dară, că alegătorii municipali, cari tămăduiesc pe d. Blaramberg de o boală foarte periculoasă, sunt reduși la rolul de medici!

Ca mâini veți vedea pe un altul mulțumindu-le că l-au scăpat de tifus, iar la caz de vreo epidemie, Doamne ferește, nu va trebui altă doftorie mai puternică decât ca toți bolnavii să fie aleși membri la municipalitate.

DUPLICITATEA ECOULUI

După dizolvarea Camerei și a Senatului, doi oameni politici treceau pe Dealul Mitropoliei.

Unul zicea:

— Păcat, mare păcat că s-a închis Camera!

Ecoul sălei adunărilor, rămasă goală, repetă cu jeale ultimele două silabe: *era! era!*

— Ba din contra, răspunse cellalt trecător, eu crez că guvernul n-a putut face nimic mai bun, decât a închide Camerele.

Ecoul răsunând din nou pentre băncele deșerte, repetă iarăși cu simpatie ultimele două silabe: *rele! rele!*

Cine mai poate înțelege politica acestui curios ecou, ce se schimbă la tot momentul: acum plânge că corpurile legislative nu mai sunt, și mai puțin decât peste un minut le defaimă!

Așa sunt toate ecourile în țara românească!

BIBLIOGRAFIA

D. Iorgu Caragiali scoase zilele trecute o broșurică cu versuri, intitulată *Unde nu e cap, vai de picioare*.

5 Întrucât se poate judeca după această broșurică, d. Iorgu Caragiali se pare că suferă de picioare.

*

În revista interioară din numărul 12 al „Dezbaterilor”, d. Blaramberg muștră celelalte ziare, câte nu sunt de principiele d-lui, zicându-le că în zadar „cheltuiesc la spirit”.

10 Am observat că, pentru a nu cădea însuși d-lui în acest mare păcat, d. N. Blaramberg face totdeauna în articolii săi „multă economie de spirit”.

Am putea chiar zice că d-lui nu păcătuiește niciodată!

CRONICA

Trei lucruri au preocupat pe bucureșteni în cursul acestei săptămâne: Garda națională, Constituanta și Sântul Gheorghe.

*

5 Garda națională a fost deșteaptă toată săptămâna, începând de luni: consecuența banchetului de duminică.

*

Se zice că la acel banchet, gardiștii cei simpli mâncau carne de miel, pe când fruntea guvernului se desfăta cu păseri, iar d. Hugues gusta ceva și mai bun: galbeni!

Prețul mâncărilor corespundea cu meritul mâncătorilor.

*

10 Alegerile la Constituantă s-au complexat.

Cu toate stăruințele alegătorilor de la Târgoviște, d. Pantazi Ghica a refuzat de a primi mandatul de deputat.

Cauza refuzului se pare a fi că dlui e ocupat cu a doua ediție a comediei *Pățitul*.

15 Noi nu ne îndoiim că această operă a d-lui Pantazi Ghica este menită a mai avea încă multe edițiuni.

*

„Trompeta Carpaților” începe numărul său de joi prin întrebarea: „În ce oare diferă alegerile actuali de alegerile făcute sub ministrul Kogălniceanu?”

20 Firește că nu diferă în nemica — răspundem noi — de vreme ce d. Bolliac n-a reușit a fi nici atunci, nici acuma.

*

D. Heliade s-a ales la Câmpulung.

5 Nu știm însă dacă câmpulungenii, imitând pe mandatarul lor, nu vor declara mai departe că deși l-au ales, totuși nu l-au ales, precum însuși d-lui a declarat că deși a iscălit „da“, totuși n-a iscălit „da“.

*

Cu ocazia Sfântului Gheorghe, toți acei ce nu s-au ales ofițeri de gardă în Culoarea Roșie se mută în Culoarea Albastră, sperând că vor fi aleși acolo, și fiind gata, la caz de nereușită, a se muta în celelalte culori.

10 Aceasta se cheamă a se face „curcubeul Gardei naționale“.

*

Teatrul a fost închis toată săptămâna.

Pascaly și Velescu nu mai pot interesa publicul român.

Vedem la tot pasul alte spectacole mult mai amuzante și alți actori mult mai abili.

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

DESTĂRAREA LUI PETRU VODĂ RAREȘ

1538-1541

Sed tibi vexatae per multa pericula vitae
Extremo veniet mollior hora die.

PROPERT.; LIB. II, EL. XXVIII

I

ZVOANA

5 În a doua săptămână a lui iulie 1538 o tristă noutate a ajuns
la Buda și la Cracovia, scaunurile regilor maghiar Ioane Zapoly
și polon Sigismund Iagelo.

10 Ca toți principii, învecinați cu stăpânirile turce, acești regi
întrețineau în Constantinople un cert număr de emisari bine
aleși și bine plătiți, însărcinați cu misiunea destăinuirii planu-
rilor și mișcărilor Porții Otomane; un fel de ceea ce se numea la
15 străbunii noștri „îmblători de Țarigrad”¹.

Trimisul unguresc aduse hotărâta veste despre neîntârziata
pășire a sultanului Suleiman spre nord.

20 Ieșit din capitala turcă mai-nainte de purcederea armatei, el
se afla în necertitudine asupra adevăratului itinerar. Moldova și
Muntenia, Ardealul și Ungaria i se păreau deopotrivă amenin-
țate, deopotrivă de jelit. Totuși, din oarecari vorbe, într-auzite
ici-colo în cale, el presupunea prima lovire a fi menită anume

1. Cantemir, *Beschreibung der Moldau*; Leipz., 1771, in 8, p.213.

Transilvaniei, ca unui centru, de la a cărui cuprindere ar atârna subjugarea regiunilor limitrofe².

5 Călărașul polon veni cu câteva zile mai în urmă. Padișahul, zicea el, voind a pune capăt nedependinței politice a principatelor române, le va preface în pašalâcuri; apoi el va trece la iernat în Ungaria, de unde nu-i va fi greu ca să împingă tătărimea la prădarea țării leșești³.

10 Așadar, după însăși natura lucrurilor omenеști, nuntul ungar și acel polon măreau, fiecare aparte, atât din patriotică îngrijire, cum și din o specie de datorie oficială, primejdia propriei sale vetre; lăsând a crede, cu toate astea, că evenemântul nu va fi nepăsător pentru întregimea marginilor crivеtiene ale imperiului turc, d-a lungul Nistrului, Dunărei și Carpaților.

15 Cu siguranță se știa numai atâta că înfricoșatul Suleiman va conduce personăminte o oștire destul de numeroasă, pentru a putea insufla grele temeri Europei creștine; temeri, difereminte întemeiate, în proporțiunea depărtării locurilor.

20 După datina osmanlăilor, steagul cel verde al lui Mahomed, *sangiachișeriful*, păstrat de obște în giamia S-tei Sofii, apărea în fruntea armatei, ca „Labarum” al lui Constantin cel Mare sau ca „L’Oriflamme” a frâncilor, numai o dată cu suveranul⁴, dar atunci, îmbrăcând fanaticul caracter al epocii califilor, lupta devenea „gaza”, adică obligatoare și sacră pentru toți musulmanii, de moarte — pentru toți neamicii proorocului⁵. Acest omneputinte stindard se înălța deja, gata a se îndruma, în poarta seraiului imperial: cum dară să nu fi fost frică Europei?!

2. Verancsics Antal, *Osszes munkai*, Közli Szalay L., Pest, 1857, in — 8, p.68: „Quum de Solimani caesaris expeditione circiter nonas Julias 1538 allatus esset ad Joannem regem nuncius, affirmare turque Transilvaniam primum, dein Moldaviam occupatum venire etc.”

30 ³ *Aktf zapadnoi Rosii*, t. 2 (1506-1544); p.346; i pervia est viadomo; ij tiagnet so mnojstvomi liudei...na zemli voevodsvi Voloskogo i Multinoskogo, hotiaci ihi nociasiti i svoih sandciakov v nihi sadiiti, i zasia do Vengrovi tiagnuti i tiuu korunu posiasiti i. v. nei zimoroti...i togo cia visteregani abf on tfi fanstvi posiadši, țaria Nerekopskogo na panstva pași ne napravit etc.

35 ⁴ Guer, *Moeurs et usages des Turcs*, Paris, 1747, in 4, t.2, p.253 sqq.

⁵ Hammer, *Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung*, Wien 1815, in 8; t.2, p.17-19.

Era vederat, că întreprinderea unui Suleiman, celui netăgăduit mai celebru din monarhii otomani, nu putea avea o însemnare mică și secundară, nepotrivită cu vastul lui geniu și gigantica sete de cuceriri. Aceasta căta să fie a opta expedițiune a sultanului. Din celelalte șapte, asiezul Vienei a fost sângura neisprăvă pentru cuprinzătorul Belgradului, Rodului, Budei. În așteptarea oarei plecării, anunțând prin zgomotoasa armonie a *tabulhanalei*, el revedea acum, ca și în ajunul precezinților sale războaie cu Ungaria și Germania, mormintele stâlpilor puterei otomane: Selim, Baiezid, Mohamed..., căutând în amintirea strălucitelor lor fapte întărirea propriei energii⁶. Cine, dar, fost-a acel dușman, împotriva cărui se preparau oștile turce?

10 Toate cercustările, capitale și accese, mai răstălmăcite fiind prin comăntarul nedumeririi; raporturile emisarilor polono-maghiari, scoaterea fatalelui sangiacișerif, vizitarea țințirului etc.; toate se întruneau spre înspăimarea Curților Europei, cu atât mai posomorâte, că o îndelungată experiență, — măcar că papa Paul III tot încă nu pierdea speranța, și nici cruța cerneala⁷, — li demunstrase utopia unei generale confederațiuni antimohamedane, și deșertăciunea opuzeciunilor partnice în 15 contra unei împărății, ce-și restaura, în aceeași clipeală, orice pierderi în bani sau în soldați, averile și persoanele tuturor fiind proprietatea cârmuitorului⁸!

25 ⁶ Ferdi: *Tarihi Sultan Suleiman, dass ist die Geschichte S. Suleiman's, vom Beginne seiner Regierung bis zum Jahre 949 (1542)*; MS in-4; p.284; ap. Hammer; *Gesch. des Osmanischen Reiches* (Pest, 1827-31, in-8); t.3, p. 202: „auch hatte er (Suleiman) vor dem auszuge von Constantinopel die Gräber seiner Ahnen, des Vaters (Selim's I), Grossvaters (Bejezid's II), Urgrossvaters (Mohammed's II), über welchen hinauf kein Sultan zu Constantinopel ruht, andächtig besucht”.

30 ⁷ Daru; *Histoire de la république de Venise*; 4 éd., t.4, p.8.

35 ⁸ Uberto Foglietta, *De caussis magnitudinis Imperii Turcici*, Lipsiae, 1594, in-8; p.6-7: „Ego enim cum res Turcarum Christianis provinciis formidolosae semper existimavi, tum vero hoc tempore in maximam illarum admirationem versus sum, qui ingenti classe deleta, immanique rostratarum navium numero partim depresso, partim o nostris capto, ad hoc magna armamentorum el bellicorum apparatus et navalium instrumentorum vi undis hausta, praeterea haud exigua fortium bellatorum ac non obscuri nominis dacum, virorumque navalis rei peritorum, quorum ubique magna penuria est, praelio absumta, quibus rebus amissio haud facile mutorumque annorum spatio vires 40

Înainte de atari perspective, oamenii de stat, medicii și chirurgii boalelor politice, — cuvântul „bărbier“ e prea trivial —, care de care își băteau capul, pentru a descoperi și a cântări, mai de cu vreme, problematica mărime a pericolului. Din nenorocire, calculile lor erau prea perfecte, prea simetrice, prea silogistice, și deci, ceea ce pătesc totdeauna unele asemenea, „o

5 nemică toată, dar o nemică practică, s-a pus la mijloc spre a dezminți concluziunile teoretice, și aceea nemică a produs, în fine, un evenemânt, foarte deosebit de cel magistraminte proorocit⁹“.

Mișcarea turcă coincidea cu pacea ungaro-germană. După

10 bătălia de la Mohaci, pierirea junelui rege Ludovic Iagelo, și cuprinderea Ungariei, Suleiman a simțit provizoarea necesitate de a înlătura nemulțămirea și răscoalele, îngăduind maghiarilor o umbră de neatârnare. Ioane Zapoly, conte al Scepusiului și banul Ardealului, reușise de a căpăta amicia vizirului de atunci, Ibrahim, și fu învestit, în 1527, ca vasal tributar, cu crăia, dobândită prin armele otomane. Dar drepturile juridice ale lui Zapoly la coroana St-lui Ștefan erau nule, față cu ale

20 austriacului Ferdinand, fiu al răposatului împărat Maximilian și frate cu Carol V. Tatăl ucisului Ludovic, regele Vladislau, a fost juruit moștenirea Ungariei familiei habsburgiene, la caz de stingerea propriei sale dinastii. Crai al Boemiei și arhiduce al Austriei, cu titlul de „rex Romanorum“, mai având în favoarea sa, în persoana cezarului, jumătatea Europei, Ferdinand protestă în contra întronării lui Zapoly. Maghiarii se dezbinară în două

25 pâlcuri: la Buda domnea, *de facto*, regele ungaro-turc; la Viena, *de jure*, acel ungaro-neam¹⁰.

Suleiman privea cu satisfacțiunea unui adânc politic luptele principilor „ghiauri“, văzând în ele siguritatea și viitorul statului său. Iată, însă că peste vro zece ani de neconținută întretăiere,

recuperaturi viderentur, tantas tamen Turcarum esse facultates, ut nihil illi tanta clade infracti etc.“

⁹ Hume, apud Dugald-Stewart, *Elements of the philosophie of the human mind*, t. 1, cap. IV, sept. VIII, § 1.

¹⁰ Amănunțimile se pot ceti în Bethlen, Sambucus, Rewa, Istvanffy, Zermegh, Miles etc., ale căror pagini sunt citate în Felmer, *Primaee lineae historiae Transilvaniae*, Cibinii, 1803, in-8, p. 133-143.

Zapoly și Ferdinand, deșteptați prin sfaturile lui Carol V, au înțeles, în fine, falsitatea respectivei lor pozițiuni. De la 1536 încoace se trăgănară negociațiunile, al căror rezultat a fost încheierea tractatului de la Urbea Mare, din 24 februarie 1538.

5 Regele Ungariei și acel al Boemiei se legau spre năvălire și spre apărare¹¹. Articolul XXXV avea în vedere anume Poarta Otomană: „Dacă dușmanul comun, încă mai-nainte de publicarea acestei păci, va intra în război, general sau special, cu ambii domni, sau cu unul din ei; apoi după cererea timpului, ei

10 cată să se ajute împrumut, ca nescari frați și prietini“¹². Până și putincioasa mână a padișahului era prevăzută!

Diplomații cei mai isteți¹³ și, totodată, cei mai apropiați de teatrul evenimentelor, numeau actul de la Urbea-Mare, iscălit de comisarii lui Carol V, lui Ferdinand și ai lui Zapoly, — *casus belli*, sau, în stilul lui Ureche, „zădărirea locului de price“.

Până a nu se publica, ziceau ei, el a fost deja reportat sultanului, care pretinde, în gura mare, de a cunoaște toate tainele

15 Curților creștine, lăudându-se cum că „știe valoarea lui Ferdinand, greutatea lui Zapoly, și puterea tuturor principilor apuseni“. Suleiman nu avea el deplin cuvântul de a se înfuria la vestea unei astfel de legături? Zapoly, zidire turcă, nu se scula el împotriva suzeranului și binefăcătorului său? nu se înfrăța,

¹¹ Tractatul întreg se află în Wolffgangi de Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis*, ed. 2 (Cibinii, 1782-93, în -8); t. 1, p. 237-263.

¹² Bethlen, p. 258: „Si hostis communis contra ambos Principes vel alterum eorum, priusquam pax ista publicetur, expeditionem generalem vel particularem fecerit, extunc juxta temporis exigentiam, tanquam fratres et amici, mutuo se juvabunt“.

¹³ Verancsics, p. 68-69. — Paulus Jovius, *Historiarum sui temporis ab a. 1494 ad a. 1547*, libri XLV; t. 2 pars 2. (Flor., 1552, in -f), p. 321. — Bethlen; t. 1, p. 265. — Ulloa, *Vita del Imperator Carlo V*, Venetia, 1566, in -4; p. 160 verso: „Quasi in questo medesimo tempo il Re Giovanni Voivoda di Transilvania s'accordo col Re de 'Romani sopra il Regno d'Ungaria con alcuni capitoli honesti, e il principale fu, che il Re Giovanni havesse veramente titolo di Re, che per inanzi Ferdinando lo chiamava Voivoda, con questo però, che morendo il Re Giovanni dovesse quel regno ricader' a Ferdinando, il qual patto fu tenuto secreto per tema dello sdegno di Solimano, a cui s'era Giovanni fatto tributario. Et di questo modo vennero a pacificarsi insieme questi duo Principi, stanchi hormai di tanto guerreggiare. Di che non poca allegrezza n'ebbe l'Imperadore... Del qual accordo Solimano hebbe gran dispiacere.“

oare, cu Carol V, vrăjmașul cel mai înverșunat al Sтамbulului?
nu clocea o nouă cruciată?

Tratatul de la Urbea-Mare implicând în sine toate stăpânirile
germano-spaniole și austriaco-ungare, de la Carpați până la
5 Gibraltar¹⁴, apoi vă puteți dar închipui cât de universală fu
spaima princiară în așteptarea groazniciei apăreri a lui Suleiman!
Noutățile foarte încurcate, venite cu curierii poloni și maghiari;
comântarele foarte hotărâtoare ale diplomaților la ordinea zilei:
toate acestea și mai câte alte, un întocmai călendar kazamian, o
10 amalgamă de adevăruri și de neadivăruri, se răspândeau cu
răpegiunea fulgerului.

Ioachim, margraful Brandenburgului — bărbat altminte
brav —, încuscrit fiind cu Zapoly și, prin urmare, temându-se de
a nu ocure cumva nenorocirile, vrăjite, neamoteniei sale, nu
15 înceta de a striga în dreapta și în stânga: „Rele vești îmi sosesc
de la Buda și de la Cracovie! Săracul de mine! Nici o cetate, nici
un oraș întărit, nici un fluviu, nici un munte, nici o strâmtoare
nu mă despart de Ungaria, pentru ca să împiedece pe păgâni de
a cuprinde, fără multă trudă, mănoasa mea țară. Numai
20 Vratislavia și Lignitzul s-ar putea opune... totuși socotiți cu ce
fel de dușmani avem a face!”¹⁵

Auzind atari văietări, străbătute, în călătoria lor, prin mii de
întremeze prizmatice și minciunoase, un „Jon Bull” ar fi fost în
tot dreptul de a se plânge, că adevărat țarmii Prusiei au chiar
25 încăput în mâinile osmanlăilor, și corăbiile sultanului, aliat cu
blăstimații „Frenchmen”, vor să apară azi-mâni în fața Londrei,
spumând „apa dulce” a Tamizei¹⁶.

¹⁴ Lelewel, *Wyklad dziejów powszechnych*, Wroclaw, 1850, in-8; t.3, p.40.

30 ¹⁵ Io.Sleidani, *Comentariorum de statu Religionis et Rei-publicae, Carolo
V Caesare*, libri XXVI, Argentor. 1612, in-8; p. 334, „Ioachimus
Brandenburgicus princeps elector, Junii mensis initio legatum mittit Eustachium
Schlebiun, ad Saxonem electorem, cum his mandatis. Poloniae regem
Sigismundum, et Ioannem Voyvodam... Ungariae regem sibi nunciasset,
quemadmodum Turca maximos faciat apparatus, ut occupata Buda,
35 praesidioque et opere munita Germaniam rursus invadat: et ipsum adeo
Turcarum Caesarem hoc significasse Voyvodae... Quod si jam illius impetus
non tardetur, dubium non esse quin ipsi, quit sint plane finitimi etc.”

¹⁶ Poți confrunta, drept curiozitate, scrisoarea regelui anglu Enric VIII,
publicată în *Acta Tomiciana*, ed. Dzialynski, t. 8, p.288.

Vai mie! nu este alta decât o palmă de sus:
Se tem fără a fi frică...¹⁷

II

PORNIREA LA TABĂRĂ

5 Pe când curierii ungaro-leșești alergau de la Constantinopole
la Buda și la Cracovia, și de aci la Berlin, la Dresda, la Ratisbona,
la Roma și așa mai departe: pe când marcgraful Ioachim să
spăria pentru orașele sale și „aldermanul” englezesc pentru
flegmaticul său „confort”; pe când tuturor staturilor Europei li
10 se părea a vedea acum sanghișeriful înălțându-se în aer, ca
turnul de la Saragosa; pe când capetele diplomatice citeau și
reciteau și iarăși citeau tractatul de la Urbea-Mare, căutând în el
cauza viitorului război; pe când numele lui Suleiman trecea,
întocmai căscarea, din gură în gură, îmbrăcând fel de fel de
15 forme și devenind, bunăoară, „Schelm-mann” în pronunția unui
neamț; pe când, în sfârșit,

„Încep toți să se gătească, încep mulți a încărca;

Din prepusul lor a-i scoate, nici mai era a cerca...”¹⁸
20 peatunci, „în anul egirei 945, într-o marți, în a luni safer
a 11-ce zi”, mai moldovenește, „în 9 a lui iulie”, padișahul ieșea
cu „alai” din Țarigrad¹⁹.

Armata otomană înfățișa spectacolul unui mândru corp de
două sute cincizeci mii de ostași²⁰, al căror strălucit port oriental
întrecea prin varietatea culorilor pe cel mai frumos smoc de
25 flori.

¹⁷ Beldiman, *Eteria*, p.21

¹⁸ Beldiman, *Loco cit.*

30 ¹⁹ *Tagebuch des achten Feldzuges Suleiman's wider die Moldau i 1.945
(1538); ap. Hammer, Gesch.*, t. 3, p.698: Dinstags 11 Safer, Padiſchah brach mit
gutem Glücke von Constantinopel auf, und lagerte zu Halcali binar
(Ringbrunn)“.

²⁰ *Aktî zapadnoi Rossii, loco laudato*: „liudei iakobî dviastia i piatdesiati
tîsiaci. — Cantemir, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, Hamb. 1745, in-4;
p.304; „Ziehet er selbst mit einer grossen Anzahl Truppen“. — Ureche, *Letop.*,
t.1, p.16, „Puterea turcului mare multime“.

Dentâi priveai pedeastra ienicerime, în lungi haine verzi de postav, rivalizând cu covorul câmpului; o preurmu cincizeci de ceauși, în mantale de catifea, blănite cu samur; apoi se vedea ceata „muharagească“, într-armată cu lănci și îmbrăcată cu piei de tigri; de aci apărea însuși ienicer-aga, întovărășit de căpitanii și icioglanii săi; steagurile, trâmbițele, Țimbalele și cimpoaiele încheiau mersul.

5 Dar iată că ochiul se destrăgea de la pâlcul ienicerilor, între-văzând o nouă splendoare. Floarea călărimei, spahiii, înaintau acum parecă un tablou, în care nu știai sau să admiri frumusețea cailor, sau să te uimești la felurimea praporelor, mohorâte, roșii, galbene, fâlfâind dasupra lăncilor²¹.

10 După spahii se arătau trupele vizirilor; pedestrima, învestită de la cap pân' la picioare cu postav purpuriu; călărimea și dragunii, învăliți, cai și oameni, în piei de tigri, de leoparzi, de samuri, pentru cari, ici-colo, ți se păreau măiestrește presărate împodobiri de aur, de argint, de pietre scumpe²².

15 Putea-voi descrie escorta însului sultan? Reproducerea unei atari mărefăcinți ar cere penelul pictorului, sau inspirațiunea poetului; nu sunt nici una, nici alta. Știu numai atâtă că, precum armata trebuia să fi admirat pe stăpânul său, tot așa stăpânul nu putea a nu-și fi admirat armata; adecă, după zisa cântecului:

25 „Iar sultanul, stând pe cal,
Sub un verde cort de șal,
Barba neagră-și netezea,
Și cu ochi-i urmărea...²³“

21 Ca un exemplu de lux turc milităresc, aduc următorul text: „Entro Ibrahim [vizirul lui Suleiman] con inestimabile pompa. Li Cerchessi, Janizari, Sipahi da 5000, vestiti d'oro e gioje fornimento dato dal Sr. costa 170 mille ducati veneziani, per il suo campo di cavalli 1000 ben vestiti, bandiera azur e bianca, poi li garzoni del Sr. vestiti d'oro con sercola d'oro...“ Sanuto; ap. Hammer, *Gesch.*, t.3, p.634.

22 Ricaut: *Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman*, trad. par Briot, Paris, 1670, în 4; vinieta titlului. — Guer, *op.cit.*, t.2, p.284-293; De la sortie du Grand Seigneur pour la guerre: „... Ainsi finit cette Cavalcade, qui attire l'admiration des spectateurs, par les richesses immenses qu'elle étale à leurs yeux“.

23 Alecsandri, *Balade*, t.1, p. 50.

Halcali-binarul, primul „conac“ în mai multe din anterioarele expedițiuni nordice ale pașahului, în 1521,1526,1529,1532²⁴, n-au mai zărit până atunci, în cuprinsul său, o tabără mai grandioasă.

5 Ce e dreptul, nici în bătăliile de la Belgrad și de la Mohaci, în contra unui rege al Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației etc.; nici în războiul cu cruciații Rodului, vechii învingători ai lui Mohamed II, tari și prin cavalerescul lor spirit, și prin perfecțiunea artei militare, și prin renumele marelui magistru Villiers de l'Isle-Adam, și prin interesele și simpatiile tuturor staturilor catolice; nici sub mureii Vienei și la asediul Gunsului, două lupte, cunoscute în cronicile turce sub caracteristica de-

10 numire de „războaie germane cu craiul Spaniei“²⁵; nici în invadarea persiană, împotriva șahului Tahmasp, celui mai putinte din principii Aziei; nici în curânda răzmeriță cu cosmopolita Veneție, mai pe scurt, nici într-una din cele șapte „porniri la tabără“, prin care s-a deschis gloriosul remn al lui Suleiman, forța oastei musulmane, nu s-a fost urcat la o asemenea mărime!

Pe lângă cei peste două sute mii de voinici armata număra 20 trei sute de tunuri²⁶. Pentru ca să aprețuim deplin însemnătatea acestei câtimi, ajunge de a lua-aminte că, pe acea vreme, nu era artilerie în Europa, care să se fi putut alătura cu a otomanilor²⁷. „Nici o cetate — suna opiniunea generală — nu li stă împotrivă“²⁸. Cuprinderea Belgradului și a Rodului, socotite

24 Hammer, *Gesch.*, *passim*.

25 *Ib.*, t.3, p.664.

26 *Aktif Zapadnoi Rossii*; 1000 laud.: trista dialia sî nim.

27 Burbon, vorbind despre asediul Rodului, descrie artileria turcă așa, ap. Hammer, *Gesch.*, t. 3, p.627: „6 metallene Kanonen, deren steinerne Kugeln 5-6 Spannen massen; 15 eiserne, deren steinerne Kugeln 5-6 Spannen im Umfange; 12 Bombarden, mit Kugeln von 9-10, und zwey mit Kugeln von 11 Spannen Umfang; 12 Basiliken; 15 Doppelkanonen, welche, wie die Basiliken eiserne Kugeln schossen; 12 metallene Mörser von verschiedenem Kaliber, die grössten 7-8 Spannen im Umfange. La moyenne artillerie comme sacres, passevolans estoient en grand nombre l'espargarderie innombrable et increable.“

28 M. Bielski, *Sprawa Rycerska*, Kracow, 1569, in-4; p. 74; „ta sama (artileria) turki wyniosla ku gorze, tak bardzo iz sie im zadny zamek ani miasto oprzec nie moze niniejszego czasu“ Wojcicki, *Archiwum domowe*, Warsz., 1856, p. 340.

până atunci ca țării nespumnabili, dederă cea mai pipăită probă a acestei superiorități.

Numai „Allăhul“, proorocul sau Mohamed și califul proorocului padișah, știau în tainicul lor gând pentru cine anume era menită această gigăntească furtună. Numai ei o știau și nici că

voiau s-o descopere!

De la Halcali-binar, grăbind mersul armatei, sultanul a ajuns la a doua noapte la satul Ograș, cale altminte de trei zile, și-și tinse corturile chiar pe acea câmpie, unde s-a fost prilejit bătălia între ai săi părinte Selim I și bunic Baiezid II, și unde, mai în urmă, s-a curmat viața celui dentăi²⁹.

Sufletele mari, în genere, iubesc a înota în strălucoarea trecutului; geniile politice, în specie, caută în prestigiul suvenirilor nu numai o proprie hrană, ci încă o puternică unealtă spre mișcarea spiritelor, un opiu de fanatism cetățenesc sau religios, „hașișul“ cel mai trainic, cel mai nobil și cel mai eficace³⁰.

Entuziasmată prin o stățiune, ce o consânțiră neuitabili evenimente istorice, proaspete și vii în memorie, oastea turcă a pășit veselă înainte și, la 18 a lunei, ea stete în prejmetele Adrianopolei, turcește „Ederneh“, în graiul strămoșilor noștri „Udriu“, așezată în sânul rediurilor de „ciparise“ și livezilor de trandafiri³¹, prima Capitală a otomanilor în Europa, anterioară luării Constantinopolei.

Aice ajunse pe Suleiman feciorul unui oarecare Rasid-emir, principe arab nedependinte de la Basra, aducându-i, de bunăvoie, spre omagiu, cheile reședinței tatăni-său. Acest act fu privit ca prevestirea viitoarelor succese, ca un preludiu de victorie, și încântatul sultan, priimindu-l cu cea mai dulce mulțămire, recunoscă neatârarea complăcintelui domnișor și-și rezervă sie numai caracterul exterior de suzeranătate³².

În 24, șase zile după intrarea oștirea în Udriu, s-a ținut un divan³³ asupra scopului și greutăților întreprinderii, asupra

²⁹ Soliman's Tagebuch, p. 699.

³⁰ Veget., *Instit. rei militaris*, lib. III, cap. 26; „Paucos viros fortes natura procreat, bona institutione plures reddit industria“... „Ocasio in bello amplius solet juvare, quam virtus.“

³¹ Malte-Brun, *Géographie*, ed. Huot., t. 4, p. 321.

³² Aali Mustafa Ben Ahmed, *Heft dasitan*, d. i. die sieben Erzählungen; ap. Hamm., *Gesch*, t. 3, p. 202.

³³ *Ib.*, p. 699.

timpului și drumurilor; în fine, asupra tuturor detaiurilor, încăpând în cercul dezbaterii unui consiliu militar, fie turcesc, fie ghiaur.

Abia la această ocaziune planurile lui Suleiman au început a se desemna; gândul Porții Otomane deveni mai chiar; a doua zi, în 25, mișcarea armatei destăinuie cu desăvârșire misterul.

De la Adrianopole către crivăț, două căi, deopotrivă probabile, se prezintau sultanului pentru alegere. Toate cabinetele Europei pândeau cu nerăbdare și cu sfială³⁴, asemenea unui jucător „à la banque“ sau unui acționar la loterie, simptomele dublei ursite.

În stânga, spre nord-apus, se lungea calea Filipopolei, firescul drum la Austria și la Ungaria, tristămintă cunoscut din precesele rezbele, cele încheiate prin asieziul Vienei și prin izbânda de la Mohaci³⁵. Raporturile, prevenirile, avizurile, chibzuințele, proorociile etc., etc. se păreau unanime, precum am văzut, întru asemnarea acestei direcțiuni. Așa credeau Carol V, Sigismund I, Zapoly, Ferdinand, Ioachim, Radul Vodă Călugărul³⁶, Antoniu Veranzio, Ioane Schleiden, și cine mai știe câți alți, împărați, regi, principii, vlădici, învățați; dar iată...

Iată că, pe neașteptate, în loc de a înainta spre râul Marița — se-nțelege în hatârul mult citatului tractat de la Urbea-Mare — sultanul apucă calea răsăriteană, spre aromatica vale a apei Tungea, vale renumită în Turcia prin cultura rozelor de Damasc³⁷, d-a lungul Mării Negre, în linia Basarabiei și a ustiilor Dunărei.

Astfel, Germania, Ungaria, apusul Europei au prins puțințel la inimă, văzând în primejdie numai Moldova! O atare armată, nește așa stratageme și ceremonii, atâte pregătiri, pentru a supune o mână de români! o mână de români de atunce:

„Nu e nici mândrie, nu e nici mulțimea,
Care în bătălii încunun oștimea;

³⁴ Simțimânt ce numai Propertiu a știut să-l exprime, lib. II. el. 22: „Et rursus puerum quaerendo audita fatigat. Quem, quae scire timet, quaerere plura jubet.“

³⁵ Hammer, *Gesch.*, passim.

³⁶ Verancsics, *op. cit.*, p. 69: „legatorum Transalpinensium testimonio, et multorum exploratorum relatu... constituit etc. Pasagiul întreg va fi citat mai departe.

³⁷ Boné: *La Turquie d'Europe*, t. I, p. 94.

Nu e nici noroc
Cela ce se bate pentru neatarnare
Are zece brațe, zece inimi are;
Inime de foc!³⁸

III

TRACTATUL DE LA URBEA-MARE

Dezmintirea unei teorii, de orice fel, e lovire de moarte pentru părintescul simț al creatorilor ei. Astfel, se zice că astrologii priveau cu nespusă părere de rău la ironica sănătate a acelor, a căror viață, după oroscopurile lor, ar fi trebuit de mult întreruptă.

Aproape într-o așa pusetură cam mizantropică se vedeau aruncați năzdrăvanii diplomați, ce au fost spăriați Europa prin lugubrele lor comântare asupra tractatului de la Urbea-Mare aflând că Suleiman lăsă în stânga calea Filipopolei și apucă drumul Basarabiei; o direcțiune, pe care niciodată n-a venit în capul unui turc, mai-nainte și mai pe urmă, ca s-o aleagă spre invadarea Germaniei.

Nemulțămirea și nătângia unor din ei au fost atât de mari, încât chiar după finitul războiului, când cauzele se răsfârșiseră deja în efectele lor; când evinământul a demu[n]strat că mânia Porții Otomane privea excepțiunăminte către persoana lui Petru Vodă Rareș; „chiar atunci Antonio Veranzio, unul din oamenii de stat cei mai deștepți ai epocii³⁹, nu s-a sfiit de a-și intitula opul: *Despre expedițiunea împăratului Suleiman în Moldova și (?) în Ardeal*⁴⁰, măcar că padișahului nici nu i-a trecut prin gând

³⁸ Bolintineanu, *Poezii vechi*, p. 52.

³⁹ *Biographie universelle Michaud*, t. 48, p. 155: „Antonio Veranzio, archevêque de Gran, en Strigonie, primat et vice-roi de Hongrie, célèbre par les missions diplomatique qu'il a remplies près des premières cours de l'Europe, naquit etc.”

⁴⁰ Verantius, ap. Kovachich, *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, Budae, 1798, in 8, t. 2, p. 83: „...quum et ipse expeditionem Solymani Turcarum Caesaris anni XXXVIII supra MD in Moldaviam, et Transylvaniam contra Petrum Vaivodam, et Joannem Regem superioribus duobus libris fuisset complexus...”

de a se apropia de hotarele vreunui comitat maghiar și măcar că acel pretins „rezbel transilvan” figurează numai în titlul, iar nu și în textul cărții; chiar atunci Veranzio încredința că, spre cuprinderea Ungariei, sultanul trebuia să pășească prin Bugeac!⁴¹

Astăzi, un studiu mai aprofundat al izvoarelor și progresiva publicare a documentelor, descoperite în arhive publice și private ne pun în stare de a afirma că, în 1538, sultanul nu știa absolutămintă nimic despre încheierea tractatului de la Urbea-Mare; și încă să și fi știut despre împregiurările încheierii acestui tractat, apoi, departe de a-și revărsa furia pe biata Moldovă, el ar fi fost nevoit de a îmbrățișa pe domnul nostru ca pe aliatul său cel mai credincios, cel mai isteț, cel mai folositor!

Unirea dintre Ferdinand și Zapoly n-a fost niciodată publicată până la moartea acestuia din urmă. Cea întâie știre despre existența lui a fost dată sultanului deja după înturnarea-i din Moldova, adică după aprilie 1539⁴², la începutul anului 1540, când polonul Ieronim Laski, ambasadorul lui Ferdinand la Constantinople, amărât fiind în contra lui Zapoly, destăinuie sultanului cuprinderea, scopul și urmările tractatului de la Urbea-Mare⁴³. Se povestește că Suleiman, primind această neașteptată pentru el veste, ar fi strigat cu aprindere: „Ferdinand și Zapoly nu mai merită de a domni: ei nu cred nici în D-zeu, nici în oameni!”⁴⁴

E numai puțin sigur că tractatul de la Urbea-Mare des plăcea lui Petru Rareș și Cabinetului sucevean; li dispăcea, zic, în același grad, ca și însului padișah.

⁴¹ Verancsics; p. 69: „Tandem adveniente jam caesare, et omnia Transilvania ac Transalpina, recta in moldavian pergente, liquido constitit... sola Joannis et Ferdinandi regum concordia, quae licet nondum erat publicata, vehementer tamen ea angust ferebatur, quam suspectam habuerat propter Caroli imperatoris oratorem... et adio Petri vaivodae... inductum vernire(!)“.

⁴² Hammer, *Gesch.*, t. 3, p. 700: „Suleiman Aufangs April 1539 zu Constantinopel eintraff“.

⁴³ Fessler, *Die Geschichten der Ungern*, Leipzig, 1823, in. 8, t. 6, p. 546, Inzwischen hatte Hieronymus Laszki, als Ferdinands — Gesandter an den Grossherrn, ohne Auftrag von dem Sender, bloss von Nachbegierde gegen seinen ehemahligen Freund Zapolya, den Grosswardeiner Vertrag ausführlich, mit gehässigen Bemerkungen über dessen Inhalt, Zweck und Folgen den Paschen, der Grossvezier seinem hohen Beherrscher, mitgetheilt“.

⁴⁴ *Ib.* — Hammer, t. 3, p. 223: „Wie unwürdig tragen diese beyden Könige die Krone auf treulosem Haupte! da sie als schändlichste Betrüger weder durch Scham vor den Menschen, noch durch Furcht vor Gott zurückgehalten werden beschwornen Vertrag zu brechen“.

În 1536, când s-au început negociațiunile preliminare pentru încheierea păcei maghiaro-austriace, Petru Vodă s-a grăbit de a trimite sol la curtea de la Varadin pe vel-visternic Mătieș, unul din cei mai mari diplomați moldoveni, crescut în școala lui Tăutu⁴⁵, Cârje⁴⁶ etc.

Solia avea două scopuri, unul deschis, de a rechema de la regele Ioan înapoierea unui teritor din Ardeal, apucat de cătră ungari⁴⁷; cellalt tainic — de a împiedeca concluderea tractatului.

Diplomatul român a găsit în Urbea-Mare pe arhiepiscopul Ioan de Lunden, însărcinat din partea lui Carol V cu misiunea compunerii și grăbirii păcei. Manierele, tactul, cunoștințele lui Mătieș au răpit pe prelatul german, astfel încât el adeverea cu uimire că „ungurii nu posedă un asemenea bărbat”⁴⁸, puind pe boierul nostru mai pe sus de Veranzio, Olah, Martinusi, Werböczy.

Sălințele lui Mătieș cât pe ce erau să reaprindă războiul dintre Zapoly și Ferdinand. Petru Vodă făgăduia regelui austriac de a năvăli personăminte în Transilvania, în fruntea unei oști de 30 sau 40 mii de armași, reducând-o sub ascultarea Vienei. Mai apoi, la caz de vreo expedițiune terestră generală în contra turcilor, el se lega de a se uni cu steagul lui Carol V, în capul unei armate de 80 mii de ostași aleși⁴⁹. „Știu bine, adăugea de

⁴⁵ Cantemir, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, Hamburg, 1745, in-4, p. 279: „Er verstunde die griechische, lateinische, polnische und andere Sprachen der benachbarten Völker vollkommen, hatte eine grosse Erfahrung in der Statskunst, und befass viele Klugheit“.

⁴⁶ *Acta Tomiciana*, t. 6, p. 226-233.

⁴⁷ *Monumenta Hungariae historica diplomataria*, Pest, 1857, in-8, t. 1, p. 367: „Praeterea hic adest thesaurarius Vayvodae Moldaviae venerat enim pro recuperatione cujusdam Castri, quod unus ex subditis istius vayvodae hijs diebus proximis a domino suo interceperat“.

⁴⁸ *Ib.*: „... „sibi similem in hic regno non iuvenim“. Numele lui Mătieș, pe care Ioan de Lunden îl numește numai „visternic“ se descopere din subsemnăturile uricelor lui Petru Vodă. *Zapiski Odesskago Obșcestva istorii i drevnostei*, t. 2, p. 563.

⁴⁹ *Monum, loco cit.*, „Hic idem thesaurarius secreto me sepius convenit et rogat, ne pacem cum isto Joanne vayvoda concludam. Dominum suum ad quancunque meam requisitionem venturum cum XXX aut XL millibus militum optimorum et Transylvaniam dabit in manus Romanorum regis et quando Majestas vestra contra Turcarum (caesarem?) terrestri itinere aliquid

la sine arhiepiscopul de Lunden în scrisoarea-i către împărat, știu bine, că domnul Moldovei e un principe foarte puternic.”⁵⁰

Promiterile lui Mătieș aveau caracterul tuturor uneltirilor române politice din acea epocă. Să fi cucerit Rareș Ardealul, el l-ar fi anexat către Moldova, satisfăcând pe Ferdinand prin vro umbră de vasalagiu; să se fi urnit Carol V împotriva osmanlăilor, domnul nostru i-ar fi trimis un ajutor de oaste „pe hârtie”; în orice întâmplare, el nu s-ar fi compromis nici dentr-o parte.

Cu toate acestea, solul lui Rareș, crescut, fără îndoială, în academia cracoviană⁵¹, vorbea și scria atât de bine lăținește⁵²; se arăta atât de prietenos; își însușea un aer atât de modest; raționa cu atâta înțelepciune; descria forțele Moldovei cu atâta entuziasm; părea atât de franc și chiar naiv; încât arhiepiscopul Ioan, deși cel mai renumit și cel mai întrebuintat din diplomații lui Carol V⁵³; totuși cu mare greu a scăpat din lațul prestigiosului Mătieș, cu care el imagina de a fi legat cea mai strânsă amicie și despre care, în scrisorile sale cătră împărat, el se exprimă în terminile cele mai emfatice⁵⁴. „Poți zice, că nasc și în Moldova oameni!”⁵⁵

Să nu fi făcut Zapoly, strâmtorît prin îportunitatea circumstanțelor, oarecari concesii mai pe jos de demnitatea unui cap încununat, precum, de pildă, recunoașterea drepturilor lui

incipere velit, obtulit dominum suum Majestati vestrae inservitarum cum LX aut LXXX millibus militum optime instructorum.”

⁵⁰ *Ib.*, „... Vayvodae Moldaviae, principes certe potentissimi“.

⁵¹ Kromer, *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*; Colon. Agr., 1584, in-f., p. 491: „Habet (Cracovia) Academiam, quoque omnium disciplinarum atque doctrinae studiis et professione florentem; olim tamen... florentiorem, cum principes viri ornamentis patriae magis faverent ac studerent, necdum vel lutheranismo infaecte, vel ferro turcico divexatae et ferme subactae essent gentes finitimae“.

⁵² *Monum: l.c.*: „Contraxi cum homine isto magnam amicitiam, et dedi ordinem ut unus alteri continuo scribere possit“.

⁵³ Ranke; *Deutsche Geschichte*, Berlin, 1852, in-8, t. 4, p. 60, 62, 97, 102 etc.

⁵⁴ *Loco cit.*: „Est in veritate homo modestissimus, optimus, praeterea prudens et satis circumspexus in rebus gerendis...“ E de însemnat, că Mătieș încredința pe Lunden, cum că religiunea greacă a moldovenilor datează de la Apostol[ul] Paul: „fidei sancti Paulli“.

⁵⁵ M. Costin, *Letop.*, t. 1, p. 336.

Ferdinand la moștenirea Ungariei, apoi toate machinațiunile lui Petru Vodă, secundat prin minunata abilitate a visternicului Mătieș, lesne ar fi reușit; și articulele de la Urbea-Mare s-ar fi metamorfozat, necesarîminte, în reînceperea răzmeriției.

5

IV

MOLDOVA ȘI ARDEALUL

După ce am schițat, în tablonul întâi, starea spiritelor Europei în ajunul rezelului din 1538, și mai cu seamă spaima staturilor, legate sau învecinate cu Ungaria; după ce am arătat, în secundul tablon că Moldova a fost singura țintă a întreprinderii lui Suleiman, a unei întreprinderi ale cărei colosali proporțiuni se păreau măsurate pentru sfârșirea doară a întregii creștinătăți; după ce am demonstrat, în tablonul al treile, cum că padișahului erau completaminte necunoscute, până mult mai târziu, uneltirile antiturce de la Urbea-Mare dintre Carol V, Ferdinand și Zapoly, ba încă am dezvoltat și rolul quasi-turcofil al politiceii moldovene în acele uneltiri; apoi vine acum rândul de a dezbrodii adevăratele cauze ale evinământului, cauze din cari cea de căpitanie e diametrălminte opusă cu ceea ce se năzărea, în starea proaspătă și fierbinte a lucrurilor, diplomaților de atunci: sultanul pășea nu pentru dărmarea Ungariei, cum se credea de obște; nu; departe de aceasta, el înainta pentru ca s-o apere de sistematicul plan de cucerire al lui Petru Rareș, voievodul și domnul țării Moldovei.

Bătălia de la Mohaci și moartea craiului Ludovic Iagelo au creat în Ungaria proprie, precum am mai spus o dată, doi partizi politice: partida austriacă sau ferdinandiană și partida maghiară sau zapoliană; dar tot această catastrofă a dezbinat Ardealul, mai eterogen prin împoporarea sa, în trei facțiuni: sașii, germani de origine și de limbă, au rădicat steagul casei habsburgice; secuii, unguri prin grai, s-au dechiarat pentru validitatea întronării lui Zapoly; românii, aborigenii Transilvaniei, cari nu erau nici sași, nici secu, — vrau să zic nici germani, nici unguri —, cu cine oare erau ei a se uni? trebuia ei să tacă și să zacă în giulgiul nepăsării? trebuia, oare, să ajute pe fireștii lor

dușmani? să-și abnege însuși numele? Ba! pentru astă dată, ei și-au ales un pretindinte român, d-un neam și d-un cuvânt: pe viteazul principe al moldovenilor.⁵⁶

Politica lui Petru Vodă Rareș, în respectul Transilvaniei, a fost mai mult decât numai a unui mare om de stat, deși scriitorii maghiari și maghiarizați, germani și germanizați⁵⁷ o defaimă prin epitele de viclenie, barbarism, lăcomie etc.: termini cu două sau mai multe înțeleșuri, când e vorba de două sau mai multe națiunălități în luptă: un patriot leșesc, un Kosciuszko sau Mickiewicz, bunăoară, e viclean, lacom, barbar, pentru ruși, austriaci și prusieni!

Ardealul era o regiune cucerită. Năbușind în suta IX de sub poalele munților Urali, din prejmetele Chinei, ungurii au supraprins lăcuind și cârmuindu-se în el sămânța română: au robu-o, în semnificațiunea oriintale a expresiunei⁵⁸ și fiind ei sânguri prea puțini, au mai chemat la mănoasa parte o viță de germani și pe rămășițele [h]unilor, dosite în umbra Carpaților. În așa chip, maghiarii, secu, și sașii deveniră stăpâni uzurpători ai românescului Ardeal. Nepoții coloniștilor lui Traian, vechii „cives romani“, s-au prefăcut în automați din autonomi. Cu toate acestea, împrăștiati prin colibe, lipsiți de voce, reduși la treapta dobitoacelor, dezarmați, lipiți pământului, biciuiți, — românii tot au rămas, mai numeroși, decât neamul cel predomnitor, cele trei caste întovărășite. Departe de a se contopi cu biruatorii, spre a forma o unică naționalitate, asemenea, de pildă, amalgamei normando-saxone din Anglia, ei și-au păstrat cu sântenie limba, datinele, credințele. Mai pe scurt, ei se aflau taman în aceeași pozițiune socială și politică, în care am văzut pe greci mai-nainte de 1821; elinii și romanii, dascalii lumei, trăgeau jugul unor oarde aziatice, al unor turci, al unor maghiari!!

⁵⁶ Despre simpatia româno-ardelenilor pentru Petru Rareș poți judeca de pe cea ce povestește Lazius: *ap. Fabretti, ...De Columna Trajana syntagma*, Romae, 1699, in-f., p. 235-236.

⁵⁷ Engel, *Gesch. d. Mold.*, t. 2, p. 169: „Peter Raresch, nach Raub begierig...“ — Wolf, *Beschreib. d. Mold.*, t. 2, p. 66: „räuberisch... raubsüchtig... der Barbar...“ — Felmer, *Hist. Trans.*, p. 138: „praedator“ etc.

⁵⁸ Nestor, în *Polnoe sobranie Russkikh litopisei*, t. 1 (Peterb., 1846, in 4); p. 10: „priședi(Ongri) ot Ustoka i ustremušacia cerezi gori velikiia i pociaša vovvati na jivutaia tu Volohi i Sloveani“.

Politica lui Rareș, în privirea românilor din Ardeal, a fost identică cu a cabinetelor europene în cestiunea renașterii Eladei. Anglia, Franția, Germania fost-au ele viclene, lacome, barbare, răpind un popor din lanțurile șerbiei otomane? Putut-au ele a
5 călca legile omenesci, lucrând în interesul omenimei, care e însăși temelia unor asemeni? Argumântul lor, ca și al lui Petru Vodă, era energica exclamațiune a Fericitului Augustin: „Non aluisti, ergo occidisti“ (nu i-ai dat de hrană, deci, însuși l-ai omorât). Când Europa se va răzgândi de a întinde, în fine, o mână
10 de ajutor cătră împilații poloni, fi-va ea criminală?

Dar politica lui Rareș în reportul ardelenilor a fost încă mai legiuită, mai necesară, mai omenoasă, de cum aceea trecută a staturilor moderne în afacerea elină, și aceea viitoare în dezrobirea Poloniei. Românii din Moldova și acei din Ardeal sunt
15 copii d-un tată și d-o mamă. Fratele cel slobod debui el să dea uitărei pe acel picat în sclăvie?

În adevăr, scopul domnitorului nostru era nu numai emănciparea populațiunei române, ci însăși cuprinderea Transilvaniei. Ei bine! eliberarea grecilor n-a fost ea însoțită de impunerea
20 unui principe bavarez? Conlucrarea Rosiei și Angliei în restăvirea Eladei n-a fost ea bazată pe interese materiale, fie mediate sau imediate? Încalte, pentru majoritatea ardelenilor, domnitorul moldovean era să fie un cap tot d-un sânge, un principe,
25 din a cărui gură ea ar fi auzit un „ce mai faci?“ iar nu un „wie befinden sie?“ sau un „hogy vagy mēg?“ Pe lângă aceasta, de nu se unea Ardealul cu Moldova, înălăturându-se astfel stăpânirea ungaro-germană, apoi mântuirea românilor de acolo era cu neputință: în ochii maghiarilor, ai sașilor, ai secuilor, ea ar fi fost
30 atunci, precum e până acum, o călcare a drepturilor proprietății. Turcul fire-ar voit pricepe vreodată, de bunăvoie, cum că Grecia are cuvânt de a nu fi turcă? Cum că șerbia e rațiunăminte contrară ideii proprietății? cum că proprietatea se neagă și se nimicește pe sine însăși dendată ce ea se întinde asupra ființilor,
35 înzestrate cu darul plăsmuirii proprietăților? și celelalte principii juridico-economice, reduse astăzi în forma de axiome?

Așadar, rămâne o singură bănuială. Slobozirea româno-ardelenilor și apucarea Transilvaniei necesitat-au din partea lui Petru Rareș acele machiavelice sucituri, prin cari el amăgea confedinția lui Zapoly și a lui Ferdinand, bătându-și joc de bunomia

curților de la Pesta și de la Viena? Dezlegarea acestei întrebări aparținește strategiei militare. Surparea murilor, fără știrea celor din cetate, ar fi oare nelegiuită și rușinoasă? Nu; și pentru ce nu? pentru că sînt fortărețe cari nu s-ar putea lua altminte, mai fățiș,
5 mai d-a dreptul. E vederat că, în alăturare cu micuța Moldovă, Ungaro-Austria figura anume o așa cetate: deci, înșelăciunea era aci militărește iertată.

Transilvania, și ca o țară frumoasă și bogată, și ca un unghi vecin și românesc, mai nainte de a fi plăcut irolui muntean
10 Mihai cel Viteaz, mult mai plăcea moldoveanului Petru Rareș! El voia numaidecât s-o aibe⁵⁹; el visa și gândea zi și noapte la dânsa; el „sughița“ după ea, întrebuintându-se o verde expresiune străbună⁶⁰. Am văzut că românii din Ardeal erau prea bucuroși de a se renfrăți cu acei din Moldova; am văzut și aceea
15 că secuții și sașii preferau sceptrul ungaro-nemțesc. Domnitorul nostru se hotărî de a da o așa groază răuvoitorilor venetici, vrăjmașilor săi și ai româno-ardelenilor, încât să-l pomenească în vecii vecilor.

„Alelei, tâlhari păgâni!

Cum o să vă dau la câni

Că d-atâta sînteți buni...!⁶¹

Norocul ajuta pe Rareș. Din doi regi învrăjbiți, Ferdinand și Zapoly, fiecare făcea toate chipurile pentru a ademini în partea sa pe puternicul voievod al Moldovei. Ferdinand îl ruga să smerească îndărătnicia zapolistă a secuilor. Zapoly îl ruga să stingă spiritul ferdinandist al sașilor. Petru Vodă iubea
25 deopotrivă și pe Ferdinand și pe Zapoly. Câte un om ambasador moldovenesc, de soiul visternicului Mătieș, reședea nesmintit la Buda sau aiure[a], și la Viena. Tot într-o vreme, și aproape în

⁵⁹ Jovius; *Historiarum sui temporis*, tomi 2; Florentiae, 1550-52, in f., t. 2, pars 2, p. 313: „Transilvaniae quoque animum adjecit, quum Ioanne et Ferdinando dimicantibus in contrariaque studia diductis proceribus Pannoniae regnum alternante fortuna jactaretur...“

⁶⁰ Mitrop. Varlaam, *Carte românească de învățătură, dumenecile...*, în Iași, 1643, in f., p. 279: „purure ca un prunc dupe maica, așa și el sughița dupe Domnezeul său...“

⁶¹ Alecsandri, *Balade*, t. 1, p. 14-15.

aceleași termeni, Rareș încredința pe ambii crai, aparte, de a fi cea mai plecată și supusă slugă a fiecărui din ei și cel mai înverșunat neamic al celuilalt⁶². Acest dublul rol i permitea de a năvăli în Ardeal la tot minutul, pustiind cu foc și cu sabie vetrele secuilor și ale sașilor, și scriind apoi în două părți, către Ferdinand: „am pedepsit pe părtașii lui Zapoly“; către Zapoly: „am înfrânat clica lui Ferdinand“. Deși Curtea vieneză și cea pestină privea contrazicătoarele servicii ale Moldovei cu o[ar]jecare suspiciune; deși folosurile nemijlocite ale principelui nostru din năcăjirea saso-secuimei erau mult mai pipăite, decât idealile câștiguri ce le-ar fi căpătat respectivii regi din pretinsa nemicire a antagoniștilor; deși duplicitatea cabinetului sucevean nu mai era ceva nou și prea misterios; totuși, orbiți prin propria lor întretăiere, Ferdinand și Zapoly nu-și simțeau o îndestulă putere pentru a respinge pe un Rareș, și, astfel, în așteptarea unui momânt mai propice, și austriacul și maghiarul îl măguleau, îi mulțameau, îl lăudau, îi făgăduiau... Așa-i lumea!

În 1527, când Ferdinand izbutise de a cuprinde Buda, alun-gând pe Zapoly în Polonia, iată că Petru Vodă, abia suit pe scaun, înștiințează pe învingător, că adevărat Moldova așteaptă să-i dea porunci, și totodată, previne pe cel învins, cum că va face orișice pentru a-l restabili în crăie. Credincios acestor promiteri opuse, Rareș înrumpe în 1528 în ținuturile secuilor, pradă Sepsi, Kézdi, Orbai, Csik și Gyergy; și apoi se rentoarce la Suceava, aducând cu sine prăzi nenumărate, aurul, argintul, mulți robi buni de lucrat la câmp și de tins arcul în bătaie, multe roabe maghiarce, din cari una, reapărând prin vălul seclurilor, a împodobit unul din cele mai frumoase visuri poetice d-ale marelui nostru Alecsandri. Depunând în țară dobânditele odoare, Petru Vodă își rendreaptă oastea spre plaiuri și se ivește busta în apropiările Brașăului, decis de a învăța astă dată pe sași, amicii lui Ferdinand, precum învățase mai dinooară pe secui,

⁶² Verancsics, p. 70: „Iis ambobus (Joanni et Ferdinando) se se fide, more majorum, quum Moldavia in ditione regum Hungariae censeatur, obstrinxerat, ac modo Ioanni, modo Ferdinandi, pro cujusque prosperioris fortunae momentis, alterutro tamen quod ipse putabat, ignorante, studium, favorem, atque operam pollicebatur. Legatos apud utrumque continuos habebat, et utrique arbitrabatur verba se daturum posse...“ — Iovius, *op. cit.*, p. 311: „...nemini unquam certus hostis, sed improvisus semper...“

amicii lui Zapoly. În câmpul Bârsei 12 000 de moldoveni au întâmpinat 20 000 de unguri, sub povățuirea lui Valentin Török, cel mai renumit hatman maghiar de atunci. 13 000 de unguri au căzut în bătălie; ceilalți au fugit cu rușine pe obraz⁶³.

În curs de zece ani, de la 1527 până la 1538, politica lui Rareș, în fața cabinetelor de la Buda și de la Viena, era o consecință a planului din anul dentâi. „Domnul Moldovei, strigau ferdinandistii sași, e vândut lui Zapoly.“⁶⁴ „Ba nu, răspundeau zapoliștii secui, el preferă amicia lui Ferdinand“⁶⁵. „Și unii și alții aveau dreptate“⁶⁶. Pustiind scaunurile secuilor, Petru Vodă „prefera pe Ferdinand“, nimicind armata lui Török, el „era vândut lui Zapoly“!

În 1552, 14 ani în urma expedițiunii moldovene a sultanului Suleiman, 8 ani după moartea lui Rareș, 12 ani după moartea lui Zapoly, Ferdinand, devenit acum stăpân deplin al Ungariei, scria către Ștefan Vodă următoarele rânduri: „Îmi aduc aminte, cum că și părintele tău, duple obiceiul strămoșilor săi, priindu-mi mie și creștinătăței, trimitea la mine soli și scrisori; și că regele Ioan, supraprinzându-ni corespundința, o împărtașea sultanului, care apoi năvăli în Moldova, ocupă domnia“ etc.⁶⁷

⁶³ Szerémi György, *Emlékirata Magyarországra romlásáról 1484-1542*; közl. Wenzel G., Pest, 1857, in -8; p. 250-51. „Quomodo percussus erat Valentinus in Transilvania... post unam horam perfecta confliccio absoluta esset. Turcus (Török) Valentinus affaugerat, Petrus voivoda permanserat. Et sic referebant in Lipa Regi Ioanni, cum Valentinus Turcus fuisset cum XX milia Christianorum et Petrus voivoda XII milia Valakorum. Atamen dicebant, quod numeravissent corpora cladis XIII milia de parte Valentini Therek...“

⁶⁴ Eder, *ap.* Engel, t. 2, p. 170.

⁶⁵ Verancsics, p. 70.

⁶⁶ Agintele angli în Ungaria, Iohn Wallop, arată, într-o scrisoare din 1527, ca ce fel vorbea Rareș către Ferdinand mai-nainte de a-l bate în câmpul Bârsei: „here is an embassadour from the Waywoda of Muldavia... And, as he hymself tolde me by an interpreter, his Lorde offerith the king of Beeme all service and pleasure to the uttermost of his power.“ *Monum. Hungariae historica*, t. 5, Pest, 1859, in -8, p. 304.

⁶⁷ Ferdinandi I *Epistolae*: ex. Mstis Bibliothecae Mediolanensis Ambrosianae: copie scoasă de amicul meu V. Alexandrescu, p. 49-50: „Constat autem Sacrae Regiae Majestati, quod etiam pater ipsius waywodae cupiens Majestati Regiae, et Christianitati more majorum suorum inservire, superioribus

Să mai fi trăit Zapoly, el ar fi obiectat, fără îndoială, cum că nu numai el, ci și regele Ferdinand ar fi pârât pe Petru Rareș la Poarta Otomană!

V

FIREȘUL MOLDOVEAN ȘI BASTARDUL VENETIAN

Din istoria rezbelor lui Petru Rareș în Ungaria, fie pentru unguri, fie împotriva ungarilor; rezbele abia atinse în §-ful precedent și cari lesne ar prezânta materia unui lung și frumos studiu, — epizodul lui Gritti e partea de nu cea mai importantă încai netăgăduit cea mai atrăgătoare pentru un poet sau un istoric; și apoi, prin norocire, el este anume partea cea mai strâns legată cu șirul evenimentelor, ce voi să le desfășur în panorama scrierei mele.

În natura omului e un ce, care face ca el purure să fie nemulțumit cu ceea ce are, purere să dorească ceea ce n-are; ca să fie rece pentru cele poșezute și sigure, înfocat pentru cele străine și-ndoielnice. Această misterioasă impulsione, fiind [comună tuturor indivizilor umani, e] comună omenității întregi. În istoria universală ea produce sau regresul, adecă amoarea trecutului ce nu mai este; sau progresul, adecă amoarea viitorului ce nu este încă. În istoria biografică ea este țâțâna tuturor mișcărilor noastre, oricât de variate: precum, bunăoară, în aceea specie a activității individuali, cari privește cătră reporturile dintre femeie și bărbat, ea cășunează, între altele, un fapt demult remarcat, deși, poate, numai cu jumătate de gură: ordinara superioritate a capacității bastarzilor!

Să nu credeți pe cine vă spune că-și iubește nevasta a doua zi după cununie cu aceeași vâpaie, cu care își iubea mireasa cu o zi mai-nainte. Să nu credeți femeiei care va zice că a fost mai

annis, et Nuntium et literas ad Majestatem Suam miserat, quae literae per quondam Regem Ioannem interceptae, et ad Thurcam missae fuissent qua de re commotus Thuracarum Princeps in Moldaviam personaliter irrupisset, *Regnumque* illius occupasset, ipseque Woywoda pater in Hungariam aufugiens in captivitatem Thurcicam traditus fuisset". Legati Woyvodae Moldavi, die 20 marti 1552.

desfătăta în brațele bărbatului său, a ei înaintea lui D[umne]zeu ș-a oamenilor, decât pe sânul unui amant, furând în adâncul tainei, cu sfială, cu grăbire, cu frică, rodirile oprite ale edenului! O sângură sărutare ascunsă prețuiește mai mult decât zece sărutări iertate⁶⁸.

„Unde-i acea vreme, dragă, ah!...?

Potica acea vestită ce-o treceam cu grabă mare, —

Dar ni înlesnea prilejul d-o furișă sărutare?

Răpile întunecoase ce fereau cu tănuire

A desfătărilor noastre înfocată întâlnire?

Apele acele-n care, pe furiș în scăldătoare

Te prindeam... ochilor, spuneți! ce priveam atunci în zare?

Comorile firei toate de ochii mei dezvălite,

De mii de ori sărutate; de mii de ori pipăite. —

Le răpeam cu lăcomie, și într-acea fericire,

Aș fi dat orice pe lume pentr-un ceas de prelungire!!⁶⁹

Dacă e adevărat că dragostea *soit-disant* nelegiuită, însoțită de nedeplinătatea poșederei și de nesiguranță, e mai aprinsă, mai sânceră, mai concentrată în tărie, decât dragostea *soit-disant* legiuită, asigurată în drepturile poșederei și care mai curând sau mai târziu degenerază în deprindere; apoi nu e oare lucru firesc, ca respectivul caracter al acestor două feluri să se răsfrângă în rezultatul tuturor dragostilor putincioase; vreu să zic: în copii? Amoarea înflăcărată a iubovnicilor va scoate la lumină, ca soarele din luna lui mai, flori mândre, încântătoare, pline de viață și de putere; amoarea cel mult călduță a soților încătușați — semimortul mușchi și flegmaticcele licheni! Sînt excepțiuni, nu-i vorbă, dar...⁷⁰ să trecem la materia noastră.

⁶⁸ Ovidiu nu cânta degeaba:

„Saepe mihi dominaeque meae properata voluptas
Veste subinjecta dulce peregit opus...”

Amor., II, el. 5.

⁶⁹ Conachi, *Poezii*, p. 43-44.

⁷⁰ Vezi ceea ce am spus în această privire în *Tribuna română*, 1861, nr. 112, p. 4.

Aproape în același timp sau în timpuri destul de învecinate, doi iluștri firești, întrebuintându-se expresiunea vulgară, doi fireși, ale căror sorti să pregătea să le ciocnească capriciosul viitor, au văzut lumina zilei: unul — în splendida Bizanță, altul — într-un bordeieș al încungiuratului de codri Hârlău; unul — bastard al venețianului Andrei Gritti, devenit mai în urmă duce ale republicei; altul — fecior de după gard al principelui Ștefan cel Mare; unul — conceput în sânul unei șerbe grece⁷¹, altul — „păcatul“ unei pescărițe... unul Luigi Gritti, altul Petru Rareș! Unul și altul născuți pentru lucruri mari, și prin mlădiatea moralității, și prin tăria brațului, și prin vastitatea planurilor, și prin neobosirea activității!

Nu vom urmări întâmplările vieții lui Gritti până la acel momânt, când îl vedem bucurându-se de oarba încredere a marelui vizir Ibrahim; a norocosului ministru, care, după obiceiul sadea turcesc, a sărit de la treapta unui simplu scripcar la suprema demnitate a Imperiului Otoman și deveni ginere lui Suleiman⁷². Ibrahim zicea obicinuit: „robul meu Gritti...“; dar în faptă Gritti era stăpânul vizirului al cărui rob se părea a fi mai degrab padișahul, deși acesta și el zicea obicinuit: „robul meu Ibrahim“⁷³. Astfel, nominalmente „robul robului“, Gritti se afla în realitate „stăpânul stăpânului“. Numele sta în contradicție cu lucrul, ceea ce nu e rar în lume.

Înrăurirea bastardului venețian asupra trebilor publice ale Turciei ajunse la un așa grad, încât nu se mai petrecea nemic fără știrea sa, fără amestecul și folosul său. Curțile europene îl

⁷¹ Sleidanus, *op. cit.*, p. 245: „Erat hoc tempore Venetae reipublicae dux, Andreas Gritus, maximae vir dignitatis, ob eximiam prudentiam usumque rerum. Huic, quo tempore Byzantii vixit, natus est filius nothus, Ludovicus etc.“ — Cf. articolul Gritti în *Biographie Michaud* t. 18, p. 516. — Note mai precise vei afla în Dalla Valle, citat mai jos.

⁷² Ali, *ap. Hammer, Gesch.*, t. 3, p. 162.

⁷³ Documentul *ap. Hammer*, p. 137, nota c: „Quod ad regnum Hungariae attinet, ego (Ibrahim) ordinabo ut Ferdinando regi bene consulatur nam Aloysius Gritti sclavus meus eo proficiscitur“. — Un alt documânt, p. 130, nota a: „Quum hoc diceret Ibraimus bassa nihil respondere Hieronymus et Cornelius, sed se mutuo intuentes, quia dixerat quod ad Gritti deberent se conferre, tacite sedebant.

lingușeau și tractau cu el⁷⁴, musulmanii se temeau de dâns și-l blăstemau, ca pe un fărsecător, care amăgea lumea cu vrajurile sale, mai cu seamă după ce se lățise vorba, cum că însuși sultanul s-ar fi înjosit până într-o a face vizite unui „câne de creștin“⁷⁵! Zapoly datorise, în 1529, întreprinderii lui Gritti tronul Ungariei și fu constrâns, în 1534, nu tocmai de bunăvoie, a suferi intrarea mândrului bastard în părțile Ungariei, în fruntea unei armate otomane sub mincinosul chip de a fi tremis de la Suleiman spre apărarea regelui contra lui Ferdinand, dar cu gânduri mult mai întinse și de tot neamice⁷⁶.

Încă mai-nainte de a ieși din Constantinople, prietenii lui Gritti arătau oarecari temeri, ca nu cumva scopul lor să întâmpine greutăți, între altele, și din cauza principelui moldovean⁷⁷. În adevăr, Petru Rareș nu putea a nu fi aflat deja de la iscoadele sale în Țarigrad despre proiectul bastardului venețian de a răsturna de pe tron pe domolul Zapoly, de a pune pe fratele său domn în Ardeal și de a așeza apoi pe doi fii ai săi, unul în scaunul Moldovei, cellalt în al Munteniei⁷⁸. Așadar, o luptă între Gritti și Rareș, o luptă de moarte era neînlăturată: nu se știa

⁷⁴ Hammer, p. 73, „Ludwig Gritti schmeichelnd und verschlagen, geld- und ehrstüchtig hatte Ibrahim's und durch dessen den Sultan beherrschenden Einfluss auch die Gunst des letzten gewonnen, so dass; er, in der Verhandlung auswärtiger, besonders aber ungarischer Geschäfte als Mittelsmann betraut, die Leitung derselben an sich riss etc.“

⁷⁵ Hammer, p. 136: „Am Abende desselben Tages begab sich nicht nur Ibrahim, sondern auch Suliman selbst in Gritti's Wohnung, und verweilte drey Stunden mit ihm etc.“ — *Ibid.*, extrasul unui documânt, în nota a: „De quo ipsius adventu postea plurima mala Turcae dicebant, appellantes magnum Caesarem insensatum, stultum, maleficiatum etc.“

⁷⁶ Bethlen, *op. cit.*, t. 1, p. 267-8, „... quasi praesidii causa, prout vero fama ferebat, regi potius insidiaturum...“ — Felmer, *op. cit.*, 140, rezumă texturile istoricilor, Zermegh, Reva, Giovio. Miles, Istvanffy etc., astfel: „Infensus et Ioanni regi et Hungaris, Grittius an. 1534 cum 7000 Turcis a Solymanno ad componendas Ioannis et Ferdinandi disceptationes missus in Transilvaniam ad Coronam urbem, mala animo consilia agitans, adventavit“.

⁷⁷ Musei Tarvisini, *De expugnatione Megghes*; scris în 1535 și reproduș după ms-l Bibliotecii Marciane de la Veneția în *Magyar Történelmi tár*, t. 3, p. 65: „timebant enim et a Moldavo“.

⁷⁸ În *Történelmi tár*, p. 98, o scrisoare de la Francisc Contarini din 5 febr. 1534: „Che era (Gritti) per far uno delli sui figlioli Sr. della Moldavia, el lassar il Lasco voyvoda de Transylvania, et qualchuno dice suo fratello...“

numai care anume din acești doi atleți deopotrivă vicleni, deopotrivă viteji și deopotrivă tari prin ajutorul cercustanțelor, va ieși din amfiteatru aplaudat de cătră privitori, cari uită pe cei învinși și nu văd decât pe învingători.

5 Trecând Dunărea, Gritti păși spre Târgoviște: Vlad Radul, „Domnul Țării Muntenesti și ducele țărilor de peste plaiuri Făgărași și Amlaș”⁷⁹ îi ieși în câmp spre întâmpinare cu toată boierimea⁸⁰ și-i propuse locuință în oraș. De aci, peste puține zile, venețianul se-ndrumă spre Moldova, cu scop de a avea o
10 întâlnire și cu cellalt principe român, cu Petru Vodă Rareș. Domnul nostru îl aștepta, în adevăr, într-o strâmtoare, lângă hotarele Munteniei, cu 15 000 de moldoveni, fiind bine hotărât a tăia în bucăți ceata păgânilor o dată cu capul lor⁸¹. Însă Gritti află de cu vreme despre planul lui Petru Vodă și luă tălpășița
15 înapoi spre Târgoviște, nu fără frică de a păți ceva rău și de la domnul muntenesc, a cărui prietenie nu i se părea a fi tocmai curată⁸². Astfel, de la cel întâi pas al său între români, Gritti ar fi putut să priceapă cu ce fel de dușmani are el a face: cu

20 ⁷⁹ Dupre două urice din 1533 și 1534, în *Vlaho-bolgars kîia gramati*, Spb., 1840, in -8, p. 155 sqq; „ô Vlad Voevode, sîn velikago i dobrogo Radula Voevoda...”

25 ⁸⁰ Francesco dalla Valle; una breve narracione della grandezza, virtu, valore, et della infelice morte dell'Ilmo Sigr Conte Alouise Gritti, etc.; reproduc dupre ms-tul Bibliotecii Marciane în *Történelmi tár*, t. 3, p. 22; „passo Gritti con tutto il suo esercito il Danubio, et arrivo nel paese di Valacchi, s'allogio in compagna sotto li padiglioni per quella notte, et la mattina seguente cavalco verso Tragovista etc”. Această povestire se repoartă către cea dentâi călătorie a lui Gritti în Ungaria în 1532, din care el reveni fără zăbavă la Constantinopole; noi însă am legat într-una ambele sale treceri prin țările române pentru a arăta începutul dușmăniei lui cu Rareș.

30 ⁸¹ *Ibid.*, p. 23: „Egli faceva questo viaggio per esser a parlamento con esso Pietro, et cavalcato per due giornate, fu avisato dalle sue guardie, che sempre cavalcavano inanzi assicurando la strada, che non dovesse passar piu ultra, perche esso Pietro haveve preparato una imboscata di XVM cavalli con animo di tagliarne tuti a pezzi etc.”

35 ⁸² *Ib.*, „il suo mal animo...” — Despre sfzilele lui Gritti cu Vlad Radul în 1534 vorbește anonimul autor al broșurei tipărite chiar atunci și împărțite mie de către amicul meu Papiu Ilarian, *Warhafte Geschichte wie herr Ludovico Gritti von Constantinopel in die Walachey ankommen, und in Sybenbürgen erschlagen ist den 28 Septembris 1534*; absque nota, in -4, patru pagine.

dușmanii ce-ți zâmbesc și te-mbrățișează, pe când mâna lor, misterioasă ca ursita, e gata a-ți da lovitura de moarte.

Pentru astă dată, văzând că n-a putut să prinză în laț pe
5 vrăjmașul său, Rareș, întorcând pe altă foaie, trimite către Gritti la Târgoviște, în luna lui mai, când florile acopereau întinsele câmpii ale României, ascunzându-se veninoasa cucută sub tufele nevinovatului trandafir, și când verdeța codrilor noștri ademenia ochiul călătorului, neștiutor de ceea ce-i frunza română; trimite, zic, o mândră solie, cu multe daruri și cu făgăduinți și
10 mai multe: „Domnul Moldovei nu se va sfii a jerfi pentru folosul tău banii săi, poporul său, chiar propria sa viață; poruncește numai!”⁸³ Gritti se simți nebun de bucurie; el îmbracă pe soli în scumpe haine; li înfățișă pentru principele lor patru armăsari arabești de cel mai mare preț, felurite stoffe de aur și de mătăasă, ș-altele⁸⁴. Petru Rareș se căiește de ceea ce voia să-mi facă, e cam prostuț Petru Rareș; lesne îl vom pune în coafă, gândea italianul în gândul său. Ce-i dreptul, el, Luigi Gritti, jumătate grec și jumătate venețian, odrasla duor vițe celor mai viclene în cursul istoriei; el, diplomat cunoscut în toate Curțile
15 Europei; el nu putea presupune, în simțul său de demnitate, ca să-l amăgească, cine? barbarul stăpân al moldovenilor!

Știința istorică, bazată pe studiul comparativ al faptelor, ar trebui să cerceteze între altele, pare-mi-se, dacă nu cumva po-
25 poarele cele mai puțin culte sunt totodată și cele mai șirete, mai sucite, mai machiavellice. Un Mitridate, regele sălbaticilor parți, sau un Clodovic, hatmanul neciopliților franci, înșelau la tot pasul pe luminații romani. Romanii, ei înșiși, mai-nainte de a fi ieșit din barbarie, își băteau joc de înflorita națiune etruscă. Atila, capul hunilor, din pustietățile Asiei, ni apare ca un
30 Talleyrand sau un Metternich în alăturare cu goșii, grecii și romanii, cele trei mai civilizate neamuri din acel timp. Germanul Arminie sau Hermann e însăși înțelepciunea față cu

35 ⁸³ Dalla Valle, sub anul 1534, p. 37: „Vennero gli oratori di Pietro Moldavo a trovar il mio Sigre el gli portarono molti presenti, offerendogli per nome suo la persona, danari, genti, et quanto gli faceva bisogno”.

⁸⁴ *Ibid.*, „Ringratio infinitamente sua Sagra essi oratori, et per loro mando a donare il Moldavo 4 bellissimi cavalli Turchi, richissimi vestimenti d'oro et di seta, et multi zachari fini etc.”

antagonistul său romanul Var... Eu nu mă grăbesc până acum a formula aceste exemple într-o lege istorică, mai-nainte de a i se fi descoperit fundamentul logic; totuși, nu mă pot opri a atrage atinderea istoricilor filosofi asupra acestui însemnat fenomen, pân' azi trecut cu vederea⁸⁵, cu al cărui ajutor, pe lângă altele, ne-ar fi lesne a expleca, pentru ce Gritti n-a fost în stare să amăgească pe Rareș, și pentru ce Rareș, fără mult necaz, izbuti s-amăgească pe Gritti.

Scopul sultanului în trâmitemea lui Gritti în Ungaria nu era altul, fără numai acela de a reține în supunerea otomană, prin o priveghere de aproape, pe nestatornicul Zapoly, în cât timp înșiși turcii vor fi ocupați cu războiul persian⁸⁶. O așa însărcinare, oricât de dreaptă din partea lui Suleiman, ușor putea să devină în mâinile lui Gritti cea mai puternică unealtă pentru a reuși în propriile lui tinderi. Nimicind în numele Porței Otomane pe acei ce l-ar fi împiedecând sau îngreuiind în personala sa cale de mărire, Gritti putea să strige în gura mare: „ei au fost dușmanii padișahului“. Așa s-a și întâmplat. Chiar la intrarea sa în Ardeal, venețianul măcelă, sub atare pretext, pe Emeric Csibak, vladica de Urbea-Mare și voievodul Transilvaniei, carele se bucura în toată țara de cea mai mare poporaritate. Ardealul a izbucnit în blăsteme. Sașii, secuii, maghiarii, românii s-au tulburat cu toții. „Dacă au adus capul lui Csibak la Gritti, văzând ceilalți boieri fapta tiranească a lui Gritti s-au apucat de arme și strângându-se cu toții la Sibii s-au sfătuit să răscumpere nevinovata moarte a lui Csibak despre Gritti, alergând cu săbiile crunte prin sate și prin orașe, strigând și arătând moartea lui Csibak făcută de Gritti“⁸⁷. Amenințat din toate părțile, Gritti se

⁸⁵ Guizot, *Essais sur l'histoire de France*, ed. 5, p. 47 sq., ar fi trebuit să însemne aceasta în privirea lui Clodovic.

⁸⁶ Ulloa, *op.cit.*, p. 133: „Fra la morte di Clemente et la creatione di Papa Paolo, Luigi Gritti figliuolo del principe Andrea Gritti Doge di Venetia, fu da una gran congiura di molte nationi assediato et morto in Transilvania, il quale fu huomo din gran credito... et era venuto da Constantinopoli mandato dal Turco con grande autorità al Re Giovanni d'Ungheria, per fermasi in Buda, et per mantenere in quei paesi il nome Ottomano, et intervenire a tutti i consigli della pace et della guerra, conservando quel Re come confederato et tributario nella sua fede. Percioche havendo Solimano da ire a una guerra lontana contra i Persi non voleva etc.“

⁸⁷ Nicolai Costin, în *Letop.*, t. 1, apend; p. 41.

închise în cetatea Megyes, „până i-ar veni ajutor de la craiul Ioane Zapoly și de la Mehmet-pașa, seraschirul de Belgrad, și Bali-bei, căpitanul Semendriei“⁸⁸, și mai cu seamă, de la amicul său, moldoveanul Petru Rareș⁸⁹.

N-au trecut multe zile, cum iată o numeroasă oaste moldoveană apare sub murii cetăței și... alungă ea oare pe unguri cu generalul lor Ștefan Mailat? ba se unește cu ei. Pentru bietul Gritti nu mai rămânea nici o cale de scăpare. Un om îi aduce o scrisoare lătinească de la hatmanul oastei moldovene: „Domnule Gritti! ieșiți din cetate cu fiii voștri, cu averea voastră, cu slugile voastre și cu oricine vi place; căci vă făgăduim în numele lui D-zeu, ș-al Fecioarei Mariei, ș-al celor patru elemente, ș-al pâinei, ș-al vinului, ș-al paloșului nostru, că veți fi neatins și vă vom întovărăși în siguranță până unde veți dori înșivă. Spre credința acestei făgăduinți vi trâmitem această scrisoare a noastră cu tiparul pecetei lui Petru Vodă.“⁹⁰ Prietenii lui Gritti i strigau: nu crede! au nu-ți aduci aminte trădările trecute ale lui Rareș? au nu-ți amintești strimtoarea, în care te aștepta an cu o ceată ascunsă? „All' hora era altro tempo“, alt timp a fost atunci, răspunse bastardul și se dede, de bunăvoie, cu toate ale sale, în despuzățiunea moldovenilor, al căror hatman, junele Ioan Movilă, mai în urmă vel-logofăt sub Lăpușeanul și trupina dinastiei movilene, dezmințind părerea cum că sinceritatea ar fi înșușită juniei, îl trădă, fără cruțare de cuget, în puterea maghiarilor⁹¹. Antonie și Petru, fiii lui Luigi, s-au trâmisi la Rareș în Moldova, unde cel întâi fu descăpățanat

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Dalla Valle, p. 42: „Fu avisato il mio Sigre che Pietro Vaivoda di Moldavia gli mandava dodici milla cavalli in suo soccorso...“

⁹⁰ *Ib.*, p. 47: „era scritta in latino, et era di questo tenore: Signor Gritti venite fuori sicruamente con li vostri figliuoli, con la vostra robba, et con li vostri servitori, et con cui vi piace; perche vi promettiamo per Dio, per la vergine Maria, per li quattro elementi, per il panne, per il vino, per la nostra scimitarra, che voi venirete sicuro, et sicuramente sarete accompagnato dove volete voi. In fede della qual promessa vi mandiamo questa nostra littera sigillata del Sigillo di Pietro Moldavo“...

⁹¹ Dalla Valle, Tarvisino, anonimul neamț, Isthuanffy etc. lasă în tăcere numele generalului moldovean; dar el se descopere fără greutate prin alăturarea celor ce se știu despre legătura lui Mailat cu Movilă (ap. Engel, *Gesch. der Walachen*, p. 214), cu zisele lui Okolski, *Orbis Polonus*.

și cellalt înecat din porunca domnitorului⁹². În fine, e cu neputință a descrie torturile în care au pierit turcii prinși în Megyes, din mâinile moldovenilor⁹³.

5 Bogățiile lui Gritti, adunate în timpul omneputinței sale la Curtea Constantinopolitană, când numai prin a sa mijlocire se puteau căpăta privirile sultanului și-ale vizirilor, se urcau la o mărime ce s-ar părea fabuloasă, de nu s-ar ști cât de lesne se grămădesc unele asemeni în țările despotice, unde milioane de oameni pier de foame în favoarea a doi-trei aleși, care și ei pier, 10 însă de saț. „Pietrele scumpe ale lui Gritti, zice călugărul Museo Tarvisino, costau 350 000 de galbini; argintăriile lui — peste 1 000 000!“⁹⁴ Pe lângă propria sa avere, Gritti avea lângă sine mulțime de bancheri, greci, jidovi, itali, ale căror colosali stări, după mărturisirea contimpurenilor, scapă de orice aprețuire⁹⁵. 15 În cea mai mare parte, aceste odoare, cari după legile turcești, erau să fie proprietatea padișahului, încăpură în stăpânirea moldovenilor. Vom vedea tocmai la sfârșitul acestei scrieri ce mare rol au jucat în viața lui Petru Rareș un cal și-o piatră scumpă, moștenite după măcelul lui Gritti, și-aduse în Moldova o dată cu capul acestui neferice, al cărui trunchi fu îngropat în 20 biserica Sf-ului Francisc în Megyes⁹⁶.

„Înturnându-se din Persia și-aflând de cele petrecute cu Gritti, Suleiman se hotărî fără zăbavă a pedepsi pe Moldovea-

25 ⁹² Dalla Valle, p. 52: „Li figlivoli del mio Sigre furono condotti dalli Moldavi in mano di Pietro loro Sigre il quale (comi'io intessi dalli oratori di esso Pietro Moldavo, quali erano venuti alla corte del Re Giovanni, dove mi trovava) gli haveva fatti morire, l'uno annegare che fu il Sigr Pietro, et ad Antonio tagliar il capo“.

⁹³ Dalla Valle, p. 51-52; — Tarvisino, p. 72, — etc.

30 ⁹⁴ P. 70: „Tamen gemmas habuit D. Gubernator pretii aureorum trecentorum et quinquaginta millium, auri vero, argenti, ornamentorum gemmatorum, vasorum etc. habuit in summa unius millioni, et ultra communi estimant“.

35 ⁹⁵ Szerémi-Gyorgy, *op. cit.*, p. 339 sq. : „Erat exceptis Hungaris cum gubernatore tria gens, videlicet Indei, Greci, Itali. Ista tria gens, erant *fucari*, tot thezaurum habebant secum ac alia preciosa, variisque modis res mercimonialia precipue...“

40 ⁹⁶ Dalla Valle, p. 49: „Cosi fu il fine della vita del mio Sigre Luigi Gritti, il cui capo fu mandato a Pietro Moldavo, et il corpo sepolto nella chiesa di S. Francesco in Megies“.

nul.“⁹⁷ A ucide pe un favorit al său, a căsăpi mii de musulmani și a-și însuși visteriile împărătești; nu era o vină mică, cel puțin în ochii sultanului; cărui mai erau cunoscute, pe deasupra, spre în-greuierea cazului, legăturile domnului nostru cu regele Ferdi-nand, suciturile sale cu Zapoly, și mai multe alte împrejurări tot atât de neiertate, precum vom vedea în §-ii următori.

10 ⁹⁷ *Ib.*, p. 52: „L'anno secunte essendo ritornato Solimano di Persia, et inteso il caso del mio Sigre com era passato subito cavalco...“ Veranzio, Giovio, Isthuanfity, Bethlen etc. se unesc, mai mult sau mai puțin, întru a atribui moartei lui Gritti expedițiunea lui Suleiman în Moldova.

DOMNIȚA ELENA

„Ainsi périt cette jeune femme, qu'une sorte de révélation intérieure semblait avertir d'avance du sort qui lui était réservé; figure mélancolique et douce, qui traversa la barbarie comme une apparition d'un autre siècle.“

THIERRY, *Récits Mérovingiens*

Doamna Dora d'Istria, în voluminoasele-i scrieri despre femeile orientale, consacră cinci capituli descripțiunii caracterului româncelor.¹

Acolo sunt caracterizate numai aristocratele din București și țăranele din Transilvania.

Nimic mai mult!

Oare aceasta să fie femeia română?

Istoria noastră ni prezintă imagini femeiești mari și sublime, cari ni dau o înaltă și adevărată idee despre caracterul româncei, și cari am dori din toată inima să se poată descoperi astăzi în saloanele Capitalei sau în cotunele de peste Carpați.

Doamna Elena, nevasta lui Petru Rareș, care singură susține curajul soțului în neagra străinătate; doamna Chiajna, pe care a zugrăvit-o cu atâta arte romanțul dlui Odobescu; doamna Elisabeta Movilă; doamna Elena a lui Matei Vodă; domnița Roxanda a lui Vasiliu Vodă... acestea sunt femei române!

Cu ocaziunea de față, noi ne vom încerca a îndrepta, măcar în parte, eroarea d-nei Dora d'Istria: ni va lipsi, firește, acel prestigiu de penă, care dă atâta preț scrierilor ilustrei noastre

¹ *Les femmes en Orient*, Zürich, 1859, in -8°, t. 1, p. 1-110.

compatrioate, dară această lipsă curat verbală o vom putea supleni prin abundența și veracitatea faptelor!

Secolul al 15-lea ne este cunoscut numai prin rezbelele sale: acolo ne întâmpină colosalele figuri ale lui Mircea, Tepeș, Ștefan; acolo ne înspăimântă păraiele de sânge dușmănesc, cu cari eroicii noștri străbuni îngrășară pământul României; acolo se hrănește patrioticul nostru entuziasm, privind fuga turcilor, tătarilor, polonilor, maghiarilor, zdrobiți sub arma română; în fine, acolo totul ni se pare a fi un rezultat al forței, al elementului bărbătesc, și nimic a nu fi lăsat pentru grație, pentru simțământ, pentru femeie.

Tocmai în sânul acelei crude și sângeroase epoci noi vom căuta un portret femeiesc, femeiesc fără nici un amestec, femeiesc cu toate slăbiciunile și virtuțile însușite femeilor, și de cari suntem dezbrăcați noi, bărbații: dureri suferite fără răscoală și fără murmur, o frumoasă inteligență, supusă capriciului închipuirii, o conștiință plină de gingășia datoriei...

Desfășurând viața domniței Elena, noi ne vom baza totdeauna, de la început până la fine, nu pe ghiciture sau narațiuni suspecte, ci numai și numai pe documentele cele mai autentice, adunate și grupate din toate părțile, precum modesta prismă adună și grupează razele soarelui: nu vom pronunța nici un cuvânt, pentru care să nu fim gata a da seamă denaintea criticei istorice celei mai aspre.

„În al șaptelea an al domniei sale, în anul 1463, iuliu în 5 și-a luat Ștefan Vodă doamna și pe Eudokia de la Kiev, sora lui Simeon împărat“, zice cronica cea veche a Moldovei.¹

Simeon, pe care analistul îl numește împărat, era un simplu principe feudal de Kiev, despre care o cronică rusească se rostește astfel sub anul 1471: „toamna a reposat Simeon, principele Kievului, după ce știuse a-și apăra patrimoniul cu atâta vitejie, încât numele său răsuna prin toată Rusia, rivalizând cu gloria principilor antici“.

Aceste cuvinte explică îngâmfarea cronicarului moldovenesc, când numește pe Simeon „împărat“.

¹ *Letopisețele*, t. 1, p. 118.

Afară de Simeon, principesa Eudisia mai avea o soră, Teodora, și un alt frate Mihail, cunoscuți toți în analele polone și ruse sub porecla patronimică de Olelkowicz și descinși din tulpina celebrului duce litvan Olgerd.¹

5 Aicea este locul de a desființa o eroare, în care cade opinie-
unea generală, numărând pe litvani între popoarele slavice: deși
așezați prin pozițiunea geografică a țării lor între germani și
între slavi, totuși ei au știut a respinge totdeauna orice înrudire cu
unii și cu alții, pretinzând a fi un neam de tot aparte, venit de la
10 răsărit în timpii imemoriali și fără nici o legătură cu celelalte
neamuri.²

Luând în însoțire pe Eudisia Olelkowicz, Ștefan cel Mare,
atât erou înfocat pre cât și diplomat cu sânge rece, ajungea
deodată la două scopuri politice: pe de o parte, prin căsătoria cu
15 o principesă de cea mai ilustră origine, înrudită de aproape cu
dinastiile regale de la Moscva și de la Cracovia, el câștiga mult
în venerațiunea supușilor săi, asupra cărora nu avuse încă des-
tule zile pentru a-și întări prestigiul militar; pe de altă parte, în
persoana noilor cumnați, principii Simeon și Mihail, el căpăta
20 activi și puternici aliați, gata a servi interesele Moldovei contra
tătarilor din Crâm și chiar contra Poloniei.

Din nenorocire, principesa de la Kiev trăi numai trei ani în
palatul domnesc din Suceava.

25 „În 1466, în 25 a lui noiembrie — zice cronicarul țării³ —
s-a săvârșit Eudokia, doamna lui Ștefan Vodă.“

Rezultatul acestei scurte căsătorii fu un fiu, Alexandru, și o
fiie, Elena⁴, amândoi rămași orfani din leagăn.

După tată, ei descindeau de la acel Roman Vodă, carele, în
uricele sale, se scria: „domn autocrat de la Carpați până la
30 Marea Neagră“; după mamă, ei se trăgeau din acel mare duce
Olgerad, ale cărui izbânde înspăimântaseră tot într-o vreme pe
cruciații din Prusia, pe tătarii din Crâm, pe poloni și pe muscali;

¹ Genealogia documentală și destul de completă a acestei familii, vezi în
35 *Acty zapadnoi Rossi*, t. 1, note, p. 11.

² Kraszewski, *Litwa*, Warszawa, 1847, in -8.

³ *Letop.*, t. 1, p. 121.

⁴ Aceasta, precum și anii de naștere ai fiecărui din ei se probă prin
documentul pe care l-am publicat în „Arhiva istorică a României“, t. 1, nr. 161.

după tată și după mamă, ei purtau în vinele lor cel mai ilustru
sânge românesc, amalgamat cu cel mai ilustru sânge litvan.

Născută în 1465 — sunt acum peste patru secoli —, domnița
Elena se pierde pe scena istoriei până la 1479.

5 Ceea ce știm despre acest lung interval de timp — și o știm
mai mult după studiul inimelor decât după textul documentelor
— este că toată copilăria eroinei noastre trebuia să fi fost un
necurmat lanț de suferințe.

10 Abia trecură trei ani de la moartea principesei Eudisia, și
deja Ștefan Vodă își aduse o altă doamnă; o greacă din familia
imperială a Comnenilor, refugiați în Crâm după căderea Trape-
zontului; pe Maria de la Mangop.¹

15 Peste cinci ani muri și această nouă doamnă; dar o altă, mai
proaspătă, era de mult gata să-i ia locul: voluptosul Ștefan se
cunună cu fiia domnului muntenesc Radu, Maria, răpită cu doi
ani înainte din palatul părintesc, în timpul invaziunii moldovene
în Valahia, și care, de atunci, petrecea ca oaspe și ca prizonieră,
la Curtea din Suceava.²

20 Astfel, domnița Elena schimba vitrigă peste vitrigă, și toată
lumea știe ce însemnează cuvântul „vitrigă“!

Căsătoria lui Ștefan cu Eudisia fuse, precum văzurăm,
consecința unei combinațiuni politice.

O altă combinațiune politică de același gen va decide acum
de viitorul fiicei răposatei Eudisie.

25 Încă în 1479, pe când domnița nu avea decât patrusprezece
ani, Ștefan scrisese către principele Michail Olelkowicz, unchiul
Elenei, carele se afla atunci în cele mai intime relațiuni cu Curtea
de la Moscva: „roagă pe țarina, muma țarului, ca să îndemne pe
fiu-său a se încuscri cu mine“.

30 Michail și soră-sa, principesa Teodora, despre care am
vorbit mai sus, se grăbiră a pune pe tapet proiectul domnului
moldovenesc, ca unii ce erau interesați ei înșii a vedea pe ne-
poata lor figurând pe tronul moscovit.

¹ *Letop.*, t. 1, p. 132 — Cf. Broniovius, *Tartariae descriptio*, Coloniae,
35 1595, in-folio, p. 7.

² *Letop.*, t.[2], p. 129, unde, din greșeală, ea este numită Voichița, iar
mamă-sa — Maria, pe când documentele probează tocmai viceversa. —
Cf. Kogălniceanu, „Arhiva românească“, ed. 2, t. 2, p. 305.

Țarul aprobă propunerea însoțirii, și Michail scrise la Suceava, cerând trimiterea unui ambasador special.

5 În 1480, principesa Teodora, văzând întârzierea așteptatei ambasade, mai repetă cererea, scriind către Ștefan așa: „acum petrece în Crâm un sol al țarului; trimite un ambasador al tău ca să se întâlnească cu dânsul și să-l întovărășească până la Moscva.”¹

10 Sau că vodă începea deja a se cam îndoi de utilitatea politică a unei alianțe cu Moscovia, ori că însăși domnița se opunea din presimțimânt a fi expusă la o climă aspră și la niște oameni și mai aspri, nu știm; oricum să fie, cu toată părerea de bine a țarului și a mumei sale, negociațiunile se trăgănau, se întrerumpeau și, într-un moment, erau cât p-aci să cază, căci, în 1481 fu descapitat în Polonia principalul mijlocitor, unchiul domniței Elena, Michail Olelkowicz: pieri din cauza Moscovitului, carele-l îndemnase a revolta Litvania contra regelui Cazimir.²

Însă tot atunci murind sultanul Mahomet, urmașul său Baiezid declară că prima-i izbândă va fi cucerirea Moldovei.³

20 Pozițiunea lui Ștefan Vodă era critică.

Îi trebuia un aliat, care să împiedice pe tătari a lovi Moldova despre Nistru, pe când turcii o vor izbi din partea Dunării.

Nu era timp a se mai gândi.

Trebuia a alege în clipă una din două: sau fericirea țarei, ori fericirea unei fiice.

25 Domnița fu sacrificată călăilor unchiului său!

Așadară, în 1482, vine la Suceava, ca reprezentante al moștenitorului Rusiei, unul din primii boieri moscoviți, însoțit de o strălucită suită.

30 Mitropolitul săvârși logodna și... dar mai nainte de a lăsa să plece sârmana domniță, Ștefan cel Mare se îngriji a lua măsuri patriotice, pentru ca ea să fie româncă chiar din fundul neguroasei Moscovie.

35 El trimise s-o întovărășească și să stea acolo pe lângă dânsa câteva case de boieri, cu femei, copii și tot neamul lor; prima și cea mai nenorocită colonie românească într-o capitală străină!

¹ Documentul publicat în Karamzin, t. 6, nota 278.

² Kranz, *Wandalia*, Francofurti, 1580, in folio, p. 304.

³ Cambini, *Della origini de Turchi*, Firenze, 1537, in -8, p. 49.

Cronicele moscovite numesc pe cei destărați cu domnița Elena: Lancu, Sincu și Gherasim.

5 Unul din ei, cu mulți ani mai în urmă, aducându-și aminte depărtata patrie, se apucă în Moscva a scri o istorie moldovenească în limba slavonă; o istorie care se începe cu originea noastră din sângele vechilor romani și se sfârșește cu moartea lui Ștefan cel Mare.¹

10 Celebrul istoric moscovit Karamzin, rezumând pe analiștii rusești, schițează în câteva cuvinte trecerea domniței Elena din Moldova la Moscva, arătând cât de bine fu primită pe drum de marele duce litvan Dazimir, fratele regelui polon, devenit peste puțin rege el însuși, și cum trase în capitala Rusiei la Monastirea Înălțării, unde petrecea atunci în călugărie muma țarului și unde o vizită câțva timp viitorul său soț în așteptarea momentului solemn.

15 Cununia fu celebrată chiar în ziua Crăciunului.²

A descri pe larg societatea, în mijlocul căreia nemeri acum domnița Elena, ar fi a împresura asupra urmării acestui studiu, care este tocmai imaginea pusă în acțiune.

20 Ne vom mărgini, dară, nu de a caracteriza, ci mai mult numai a enumera pe membrii familiei princiare.

25 Țarul Ioan III, faimosul mântuitor al Rusiei de sub jugul mongolilor, se născuse și crescuse în robia tătară, care întipărise profunde urme asupra întregii sale activități, chiar după ce scăpase printr-un simplu joc al norocului, fără a scoate sabia din teacă, de sub groaznicul bici al hanului.

Era fricos ca toți sclavii.

Era crud, iarăși, ca toți sclavii.

30 Un scriitor occidental îl aseamănă cu Petru cel Mare.³

Comparațiunea este mai mult decât azardoasă.

Unul a civilizat Rusia, fiindcă-i plăcea lumina culturei; cellalt a desființat feudalismul, unind toate provincioarele sub un singur sceptru, fiindcă-i zâmbea întunecul despotismului.

Era inteliginte în simțul vulgar al cuvântului.

35 ¹ Această cronică stă publicată ca supliment în *Lietopis și Voskresenskaga spiska*, Peters., 1793-4.

² Karamzin, ed. Einerling, t. 6, 180.

³ Filon, *Hist. de l'Europe au XVI-e siècle*, Paris, 1839, 1, p. 451.

Un concurs fericit al împrejurărilor l-a ajutat în toate.
Cuscrul său, marele Ștefan, care-l cunoștea, negreșit, mai bine ca oricine, l-a zugrăvit printr-o trăsură: „șezând și dormind, își mărește puterea“.¹

5 Voiți o caracteristică mai vie?

Din fatalitate, sărmana româncă avu o soacră și mai rea.

Îmbrâncită din Moldova de către numeroasele sale vitrige, ea găsi la Moscva, în loc de mumă, pe vitrega bărbatului său.

10 După moartea primei sale soții, care era fiia unui principe feudal rus, țarul își aduse doamnă, în 1472, din Roma, pe Sofia, nepoata ultimului împărat bizantin Constantin Paleologu.

Crescută în Italia, sub tutela și prin generozitatea lui papa Paul II, frumoasa greacă se arăta zeloasă catolică în Vatican și deveni cea mai aprinsă ortodoxă în Kremlin.

15 Toți contimpuranii săi, cari au cunoscut-o în persoană ori din renume, o numesc „muiere vicleană“.²

În 1478, neavând încă nici un fiu, Sofia întreprinse o superstițioasă călătorie la Monastirea Sântei Treimi și văzu acolo pe martirul Sergiu, unul dintre cei mai poporari la muscali, care-i

20 [a]păru în vis cu un copil în brațe.

Așa povestea ea însăși.

Putea, oare, cineva s-o dezmință?

Peste nouă luni după această miraculoasă viziune, care de-
pinge atât de bine spiritul timpului, țarina născu un prunc, numit
25 din botez Basiliu.

Sfântul Sergiu n-a amăgit-o, întocmai precum nici dânsa n-a amăgit pe bărbatu-său.

Din acest moment, toate silințele, toate aspirațiunile, toate
cugetările Sofiei se concentrează asupra mijloacelor de a asigura
30 fiului său tronul Moscovei, depărtând cu orice preț pe legitimul moștenitor, soțul domniței Elena.

¹ Herberstein, *Rerum moscoviticarum commentarii*, Francofurti, 1600, p. 8: „Stephanus, crebro in conviviis ejus mentionem faciens, diceret: illum domi sedendo et dormitando imperium suum augere, se vero pugnando quotidie vix limites defendere posse“. Autorul, ambasador al împăratului Maximilian I la Curtea moscovită, cunoștea personalmente pe actorii evenimentelor.

² Kranz, *op. cit.*, p. 297.

Grecii au fost totdeauna funești românilor, zicea în secolul trecut italianul Del Chiaro.¹

În același timp, suferind jugul fanarioților, cronicarul moldovenesc Ioniță Neculcea striga cu desperare: „la grec milă sau omenie, dreptate sau vicleșug, nici unele din acestea nu sunt, numai când nu poate să facă rău, se arată cu blândețe...“²

Trebuie, oare, să mai amintim vorba străbună: „graeca fides, nulla fides“?...

Închipuiți-vă pozițiunea fiicei marelui Ștefan față cu teribila-i soacră vitrigă, greaca Sofia Paleologina!

10 Singura ființă, care i se arăta sinceraminte simpatică, era bărbatul său Ivan, supranumit cel Tânăr, spre a-l distinge de omonimul său tată.

El avea 24 de ani când se căsătorii cu principesa română.

15 Era frumos și se deosebea prin o amabilitate nemoscovită.

În privința vitejiei, semăna tot atât de puțin cu timorosul său părinte.

Un exemplu.

În 1480, când țarul, speriat de o neașteptată invaziune tătară
20 și temându-se pentru viața fiului său, care se afla în capul armatei, îi scrie a lăsa tot și a reveni în Moscva, junele principe îi răspunde cu mândrie: „voi adăsta dentăi pe inamici, preferind mai bine a muri bărbătește din mâna păgânilor, decât a căuta scăpare în fugă“.

25 Într-un cuvânt, se cunoștea că el nu văzuse lumina zilei, ca tată-său, în cătușa mongolului.

Frații și ceilalți fii ai țarului nu jucau nici un rol politic.

Mumă-sea — precum am spus-o — trăia retrasă într-o
monastire, fără a lua vreo parte activă la afacerile lumești.

30 Astfel, barbarul Ivan III, răutăcioasa Sofia și tânărul erede al tronului erau singurii actori cari puteau să inspire domniței Elena puține speranțe și multe temeri.

Prima-i aparițiune în palatul princiar din Moscva se pare totuși a-i promite zile dulci și senine.

35 Cu toate intrigile Sofiei, țarul iubea foarte mult pe primogenitul său și acea iubire se răsfrângea și asupra nurorii sale.

¹ *Revoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, p. 123.

² *Letopisețe*, t. 2, p. 253.

Grația autocratului moscovit pentru dragălașa domniță ajunse la apogeu mai cu seamă de la 10 octombrie 1483, când ea îi dădă un nepoțel, botezat cu numele de Demetriu.¹

Cu acea ocaziune cronicile moscovite povestesc un fapt care ni poate da o idee chiară, atât despre influința domniței Elena, precum și despre caracterul sălbatec al țarului.

Iată-l:

Țarina Sofia avea o rudă, greacă ca și dânsa, pe care o măritase după principele feudal al orașului Vereia.

În ziua nașterii pruncului Demetriu, țarul voi să dăruiască domniței Elena o sculă rămasă de la răposata țarină și o ceru de la Sofia.

Urmă o crâncenă ceartă între soții încoronați și se descoperi, în fine, că giuvaerul în cestiune a fost dat principesei de Vereia.

Purtarea lui Ivan III în astă împrejurare fu ridicolă și monstruoasă totodată.

Uitând că o piatră, fie cât de prețioasă, nu este decât o jucărie, uitând că toată vina era numai a Sofiei care oferă darul, iar nu a aceleia ce-l primise, uitând dreptatea și pierzând bunul-simț, țarul sili pe principele de Vereia, dempreună cu greaca-i, a fugi de frică în Litvania, confiscându-i apoi zestrea și apanagiul.²

Motivul cel adevărat să fi fost, oare, lăcomia?

Rățiunea de stat?

Un spirit mare ar fi știut a crea o cauză mare pentru a-și completa autocrația prin sequestrarea principatului feudal de Vereia, fără a se acăța de bagatele.

Așa făcea Ludovic XI în Franția.

Oricum să fie, această catastrofă fu în aparință o lovitură de fulger pentru țarina Sofia, un triumf manifest pentru domnița Elena.

Tocmai de atunci ura înveninatei grece contra biete românce, contra bărbatului ei și contra fiului lor, deveni o urgie fără îndurare.

¹ Toate detaliile, pentru cari noi nu cităm nici o autoritate, se pot vedea în Karamzin, unde fontănele sunt indicate cu multă scrupulozitate.

² *Cronica* lui Lwow, ap. Karamzin, t. 6, nota 288.

Era o luptă de viață și de moarte, însă muierescă, mai ales când femeia posedă spiritul cel fin al grecului: un pumnar ascuns sub dulceața zâmbetului și sub căldura îmbrățișărilor.

Răzbunarea Sofiei fu atroce.

În flacăra acelei infernale vendete se mistui unul după altul: tată, mamă, fiu.

Țarina dormea deja în criptă, când se stingea ultima-i victimă, a căreia pieire fusese preparată cu mult de mai înainte.

Nici un istoric n-a limpezit până acum această oribilă dramă.

Romanii n-o cunoșteau, muscalii se prefăceau că n-o cunosc. Însuși Karamzin, atât de imparțial cele mai de multe ori, n-a avut curajul de a pronunța sentința, deși avea la dispozițiune toate elementele unei judecăți drepte și severe.

În 1490, în noaptea de 7 martiu, muri bărbatul domniței Elena, în vârstă d-abia de 32 de ani.

Doctorul, maestro Leone, evreu din Italia, adus la Moscva — observați bine — de către grecii frați Rally, confidenți intimi ai țarinei Sofia, grăbi prin rețetele sale finea nefericitului principe.¹

Crima medicului fu descoperită.

Toată lumea recunoscă prezința otravei și totuși nemine nu cuteza a bănuși pe puternica Sofia sau cel puțin pe vreunul din grecii săi.

Medicina legală nu era încă, nici Ministeriul Public, cari însă chiar astăzi, când există, amătesc adesea denaintea prestigiului...

După moartea lui Ion cel Tânăr, văduva domniță se bucura deocamdată de favoarea țarului.

În 1495, plecând în preîmbulare la Novgorod, el luă cu sine și pe dragălașul copil Demetriu, ajuns atunci la vârsta de 12 ani.

Starea sănătății țarului mergea scăzând și, la caz de vacanță, mândrul nepoțel al lui Ștefan cel Mare se urca pe tron, ca unul ce moștenise de la răposatul său tată drepturile de erede.

Toată nobleța moscovită privea la el ca la viitorul stăpân.

Simpatiele lor erau cu atât mai vii, cu cât domnița Elena, vorbind rusește și adoptând toate manierele noii sale patrii, se

¹ Acest eveniment este descris cu amănunte într-o cronică, publicată în *Czenia Moskovskogo Obsczestva*, 1847, nr. 4, secț. 1, p. 180.

înconjura totdeauna de pământeni, pe când țarina Sofia trăia în mijlocul veneticilor din Grecia, Tracanioti, Ralli, Lascari și alții.¹

5 Așadară, țarul și poporul moscovit iubeau deopotrivă pe domnița Elena și pe gingașul Demetriu; perfidele scopuri ale Sofiei de a procura coroana fiului său Baziliu se păreau a fi departe de realizare.

10 Atunci grecii începură a răspândi în jurul țarului ideea cum că nu e nici drept, nici logic, ca nepotul să fie superior fiului, trecând tronul la Demetriu în dauna lui Basiliu; pe de altă parte, țarina, superstițioasă ca toate sufletele criminale, aduna în apartamentele sale pe cele mai vestite babe fermecătorese din Moscva și din provincie: descânta, vrăjea, fierbea ierburi, studia puterea ostravelor.²

15 Dar când acestea nu reușiră, atunci aducându-și aminte din istoria grecească [de] pilda unui străbun al său, răsculat contra părintelui, pentru că-i preferise pe nepotul rămas de la un mai mare fiu³, țarina Sofia se hotărî a fi o adevărată Paleologină: a ucide pe Demetriu, a surprinde fiscul, a strânge o armată, a destrona pe însuși țarul.⁴

20 La 27 decembrie 1498, teribilul complot fu descoperit, Basiliu încarcerat, fermecătoresele înecate, capii conspirațiunii descapitați; însăși țarina, căzută în dizgrație, fu confinată în camerele sale, fără nici o comunicațiune cu rămășița Curții; și pentru a se precurma odată calea viitoarelor neorânduiri, fiul domniței Elena fu dechiarat mare principe și erede al tronului moscovit, coronându-se cu o pompă neobicinuită, descrisă cu cele mai mici amănunte în cronicile rusești.⁵

Astfel nepotul lui Ștefan cel Mare se așază pe tronul putericei Moscovie.

30 ¹ Acest alineat este literal din Karamzin, t. 6, p. 170-171.

² *Ibid.*

35 ³ Villani, *La prima parte delle historie universale*, Veneția, 1557, in -4, p. 388: „Nel dette anno (1321) l'Imperadore di Constantinopoli fui in grande discordia col figliuolo, perche l'Imperadore a sua vita havea fatto inperadore succedinte a lui il figliuolo del suo maggiore figliuolo ch'era morto etc“. Era Andronic Paleolog.

⁴ *Rostavskaia Lietopis*, ap. Karamzin, t. 6, nota 444.

⁵ Cztenla, *loco cit.*, p. 130.

Cu această ocaziune, aristocrația rusească cea mai de frunte, prin energica-i acțiune contra partitului grec al țarinei Sofia, dovedi cât de plăcută știuse a deveni domnița Elena chiar în cea mai barbară streinăătate.

5 Veștile de la Moscva produsură, firește, o mare bucurie în toată Moldova.

10 Prin triumful lui Demetriu crescă deodată până la culme influința lui Ștefan cel Mare la Curtea moscovită, precum probează atât dese ambasade, preschimbate tocmai atunci între Moscva și Suceava, precum și aceea că ducele litvan Alexandru își alege anume acel moment, spre a se împăca cu muscalii prin intervențiunea Moldovei, fiind încredințat că recurge la un mijlocitor a cărui stăruință nu va fi respinsă.¹

15 În acest mod, mulțumirea domniței Elena era dublă: ea vedea de aproape fericirea fiului său și auzea totodată despre fericirea tătâni-său din gura unor oameni cari îi vorbeau în limba românească, ambasadori ai lui Ștefan Vodă, *diaci* din cancelaria diplomatică de la Suceava: Șandru, Toader Isăcescu, Constantin și alții.²

20 Acele zile fură cele mai senine și mai luminoase din toată viața sărmanei principese române, înstrăinate în ghețurile Moscoviei, dară scurtă îi fu bucuria.

25 Nu trecu bine un an și Ivan III se aruncă iar orbește în brațele țarinei Sofia, care, folosindu-se de prima furie a renodatei iubiri, ceru de la el, în pripă, ca temelia reconciliațiunii, moartea amicilor domniței Elena, moartea acelor ce cuteseră a susține drepturile ereditare ale lui Demetriu, moartea dușmanilor elementului grec...

30 Principele Patrikeev, văr primar al țarului, și ginere-său, principele Riapolowski, prin origine, legături, averi și servicii, se aflau în capul aristocrației moscovite.

35 Principele Patrikeev se distinsă în curs de o jumătate de secol ca mâna dreaptă a țarilor în rezel și-n pace: deja cu 40 de ani mai-nainte el era celebru în toată Rusia prin victoria sa de lângă Colomna asupra urdielilor mongole.

¹ Vezi a mea „Arhivă istorică a României“, t. 1, nr. 103. — *Akty Zapadnoi Rossii*, Petersb., 1846, t. 1, p. 182-183.

² *Ibid.*

Principele Riapolowski, afară de merite personale, mai avea dreptul de a se mândri că tată-său scăpase în junie viața țarului.

Amândoi acești boieri, în cari poporul moscovit privea doi stâlpi ai țarei, deosebindu-se totdeauna cu devotamentul lor către domnița Elena, prin înalta pozițiune socială se păreau mult mai presus de loviturile țarinei Sofia.

Ei bine, ei fură primele victime ale împăcării țarului cu perfida greacă.

Riapolowski fu descapitat, Patrikeev — călugărit.

Niciodată până atunci un țar moscovit nu cutezase a da o asemenea înfruntare aristocrației naționale.

Pe loc după catastrofa lui Patrikeev și Riapolowski, tiranul începu a se arăta cu răceală către domnița Elena, deși se sfia încă până la un timp a izbucni în fața lumii.

Conservând lui Demetriu, deocamdată, titlul de moștenitor al tronului moscovit, el acordă fiului Sofiei, Basiliu, titlul de mare principe de Novgorod și Pscov, jumătățind astfel titulatura Rusiei între fiu și nepot.

Locuitorii Pscovului se grăbiră a trimite o ambasadă, rugând de a le rămânea domn Demetriu, pentru a nu călca prin diviziune unitatea Moscoviei. „Unitatea nu voi călca-o, răspunse cu mânie țarul; Moscovia întreagă o voi da cui voi vrea eu; voi acuma supuneți-vă lui Basiliu“.

Acest diplomatic răspuns proba de pe atunci intențiunea țarului de a lăsa tot fiului greacă, de a nu lăsa nemic fiului Elenei.

Dacă deplina cădere a lui Demetriu era încă amânată, cauza este că Moscovia avea tocmai atunci o vegheată trebuință politică de amicia lui Ștefan cel Mare.

Țara era în luptă înverșunată cu ducele litvan Alexandru, în curând după aceea ales la regatul Poloniei, și carele făcuse o strânsă alianță cu Prusia și hanul transvolgian, întărise toate cetățile de la fruntarii, adunase o puternică armată mercenară din Polonia, Ungaria și Germania.

În această împrejurare o invaziune moldovenească în provinciile litvane ajută foarte mult intereselor moscovite.

Un expres trimis al țarului, venit la Suceava în 1500, îndemna pe vodă a se folosi de starea Litvaniei, al cării principe,

pe de altă parte, cuprins de frică, solicita cu stăruință sprijinul sau neutralitatea Moldovei.

Ștefan cel Mare, din diplomație, nu se pronunța, el mângâia și Litvania, promițându-i de a o reconcilia cu hanul Crâmului, cel mai credincios aliat al Moscovei; mângâia și pe țarul, cuscru-său, asigurându-i concursul Moldovei, dindată ce armata rusească va fi intrat în sânul Litvaniei.¹

În acest mod, cât timp dură războiul muscalilor cu Litvania, cu Plettenberg, magistrul cruciaților din Prusia, și cu Șig-Ahmet, hanul tătarilor transvolgieni, hatărul pentru Ștefan Vodă mănținea pe nepotul său Demetriu în demnitatea de erede al Moscoviei.

Dară în curs de doi ani, toate se liniștiră în favoarea țarului: Litvania fu bătută și umilită, Prusia respinsă, tătarimea zdrobită; amicia Moldovei nu mai era trebuincioasă, și sună fatala oară, în care țarina Sofia putea, în fine, să-și mulțumească îndelungata sete de răzbunare.

„În 1502, aprilie 11 — zice cronica rusească — înfuriindu-se pe nepotul său și pe noră-sea Elena, țarul îi închise în cetate, puse pe Demetriu în fiare, porunci a nu-i mai pomeni în biserici, nici a le mai da titlul princiar, și la a treia zi dechiară moștenitor al tronului pe Basiliu, fiul țarinei Sofia.“

Elena în fundul temniței, copilul în obezi... și pentru ce crimă? Cronica rusească nu răspunde la această atât de simplă cestiune, iar însuși țarul, fiind întrebat de către hanul Crâmului, mai puțin sălbatec decât monarcul Moscovei, scrise în loc de răspuns: „Ce-ți pasă“?

Tocmai peste un an după această catastrofă, în aprilie 1503, muri țarina Sofia... mulțumită!

Ca să ni putem închipui impresiunea produsă asupra lui Ștefan cel Mare, aflând nenorocirea fiic-sea și a nepotului său, trebuie să nu uităm că domnița Elena era acum pentru eroul Moldovei ultima suvenir de la prima-i consoartă Eudisia Olelkowicz.

Precum am arătat la început, această principesă, răposată după trei ani de căsătorie, lăsase soțului său pe Elena și pe un

¹ *Acte diplomatice*, ap. Karamzin, t. 6, nota 497, 500 etc.

fiiu, numit Alexandru, carele era menit a moșteni tronul moldovenesc.

În 1476, în vârstă abia de 13 ani, acest Alexandru Vodă se distinse deja în fruntea armatei moldovene, luptând contra turcilor în famoasa bătălie de la Valea Albă.

Până astăzi, o inscripțiune a bisericei de la Războieni sună: „În zilele binecredinciosului și de Crist iubitorului domn Io Ștefan Vodă, fiiul lui Bogdan Vodă, cu mila lui Dumnezeu domn țarei Moldovei, de la zidirea lumii în anul 6984 (1476), iară al domnirii noastre în anul 20-lea, rădicându-se puternicul Mahomet, împărat turcesc, cu toate oștile sale, noi Ștefan Vodă și cu fiiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lui aice și am făcut cu dâșii mare război în luna lui iuliu în 26 de zile...”¹

Astfel, fratele domniței Elena promitea încă din anii copilăriei a ilustra odată numele român, justificând sângele părintelui său și al celebrilor viteji litvani, din cari îi descindea muma.

Tovarăș al lui Ștefan în toate bătăliile și în toate consiliile, el concentra în sine speranțele țarei, cu atât mai mult, că al doilea fiiu legitim al lui vodă, Bogdan cel Orb, născut din Maria, fiia domnului muntenesc Radu, era desfigurat și, prin urmare, după vechile legi românești, necapabil de a succede pe tron.²

Ei bine, acest viteaz și iubit erede al României muri în vârsta de 33 de ani, a doua zi după aniversarea bătăliei de la Valea Albă, în care, tocmai cu 20 de ani înainte, culesese primele sale laure.

„În 1496, iuliu în 25, zice cronica țarei, răposat-a Alexandru Vodă, feciorul lui Ștefan Vodă, și l-au îngropat în Monastirea Bistriței, lângă strămoșul său Alexandru cel Bun.”³

Acest principe lăsa orfan în fașă un fiiu, numit Ștefan.

Moartea bravului Alexandru, nenorocirile domniței Elena, fiarele lui Demetriu, toate astea, ocurse într-un interval atât de scurt, fură loviri mortale pentru îmbătrânitul domn al Moldovei.

¹ Traducțiunea dlui Kogălniceanu, în „Arhiva românească”, t. 1, p. 87.— Cf. Codrescu, *Uricaru*, t. 3, p. 281, unde nu e exact.

² Gratiani, *De Despota Vallachorum Principe*, Varsaviae, 1759, p. 23.

³ *Letop.*, t. 1, p. 135.

Depărtarea Moscoviei de la hotarele moldovene nu-i permitea o răzbunare cu arma în mână, pentru a proba tiranului moscovit că brațul eroului român, care smerise pe Baiezid și pe Corvin, nu semăna cu picioarele pusilanimilor dușmani, cu cari avusese a face până atunci oștile țarului.

În amărărea sa, vodă încercă o vendetă indirectă, care să-i liniștească cât de puțin indignațiunea.

Atunci se întorcea din Italia nește trâmși ai țarului, aducând cu sine mai mulți meșteri, arhitecți, ingeniari, medici etc. tocmiți pentru a se așeza în Moscovia.

Starea de rezbel a Litvaniei îi sili a-și alege o altă cale mai lungă, dară mai sigură, prin Moldova și de aci prin dominiile hanului de Crâm.

Ștefan îi opri pe toți în Suceava.

În zadar țarul expedia în Moldova scrisoare peste scrisoare, în zadar își revărsa necazul în tânguiuri către Mengli-Ghirai și chiar către Poarta Otomană;¹ artiștii italieni, între cari și celebrul arhitect Alevisi, petrecură doi ani nentrerupți la Curtea din Suceava, până la oara morții vindicativului domn.

„În anul 1504, marti, în 2 iuliu, peste un ceas după răsăritul soarelui, se săvârși gloriosul Ștefan, domnul Moldovei, surpat prin răzbeale, vârstă și podagrie”, scrie cronicarul polon contimporean Matei Miechowski², uitând a însira între celelalte cauze ale morții eroului izbirile primite în sânul familiei, căci suveranii sunt și ei oameni!

Printr-un azard curios, moartea lui Ștefan cel Mare produse în Moldova cestiunea de ereditate, agitată în Moscovia prin moartea bărbatului domniței Elena.

O analogie perfectă!

Vodă lăsa un nepot de fiiu, copilul lui Ștefan, fiiul răposatului Alexandru, care trebuia să moștenească de la tată-său dreptul primogenital de erede; mai lăsa și un fiiu, Bogdan, născut dintr-o altă femeie.³

¹ Vezi seria de documente, traduse de episcopul Melchisedek în *Uricaru*, t. 3, p. 88 și corespunzătoarea diplomatică publicată în *Zapiski Odeskaga Obsczestva*, t. 5, p. 178 etc.

² *Chronica Polonorum*, Cracoviae, 1525, in f., p. 375.

³ Genealogia lui Bogdan vezi-o în a mea „Arhivă istorică a României”, t. 1, nr. 248.

Legalitatea fu călcată în picioare; Bogdan se urcă pe tron; nepotul lui Ștefan, respins din Moldova, fu constrâns a rătăci prin lume, până ce, mult mai în urmă, peste 36 de ani, sultanul Suleiman îl aduse prin forță domn în locul lui Petru Rareș, boierii îl uciseră, poporul îi dade porecla de Lăcustă!¹

Cât timp trăia Ștefan cel Mare, domnița Elena putea spera vro îndreptare a soartei sale pe calea negociațiunilor diplomatice; de la noul domn, Bogdan cel Orb, ea nu aștepta nemica.

Deși frate de pe tată, el era născut dintr-o altă căsătorie și uzurpase tronul în prejudețul nepotului bun al domniței Elena, încât toată posteritatea principesei Eudisia Olelkowicz îi era urâtă și suspectă, atât în privința invidiilor casnice, precum și-n aceea a conveniențelor politice.

Nu există nici un act, prin care Bogdan Vodă să-și fi espres durerea asupra nefericirii domniței Elena sau a lui Demetriu.

Astfel, lăsată și prigonită de cătră toți, lipsită de lumina libertății, străjuită într-o întunecoasă temniță, fără nici o rază în viitor, cu puține suveniri frumoase în trecut, nenorocita fiie, nenorocita soție, nenorocita mumă, domnița Elena, tocmai în momentul când primea vestea despre moartea lui Ștefan cel Mare, pentru culmea fatalității, se mai afla în pericol de a fi arsă de vie împreună cu cei de pe urmă amici ce-i mai rămăsese.

O mare mișcare religioaso-filosofică cutremură Moscovia în ultima decadă a secolului XV.

Caracterul acelei mișcări se rudește în unele puncturi cu reforma lui Luther, deși luteranismul nu se născuse încă.

În 1470, unchiul domniței Elena, principele Mihail Olelkowicz, adusese din Kiev la Novgorod pe un evreu numit

¹ Pe acest Ștefan Lăcustă, atât cronică moldovenească-l numește feciorul lui Alexandru Vodă (Ureche, *Letop.*, t. I, p. 164), cât și analistul polon Bielski, care trăia tocmai atunci, îi zice lămurit „Ștefan Alexandrowicz“ (*Kronica polska*, ed. Galenziowski, Zbior Pisarzy polskich, t. XVII, an. 1538). Aceste două testimonii sunt foarte ponderoase. Cercetând istoria, e lesne a se încredința cum că Alexandru Vodă tatăl lui Lăcustă, fuse anume fiul lui Ștefan cel Mare, de vreme ce nici a fost în Moldova vreun alt Alexandru Vodă încoace de la 1454 și, de vreme ce, însăși cronică moldovenească, zicând simplu: feciorul lui Alexandru Vodă, fără altă lămurire, arată prin această că vorbește despre ultimul menționat în ea principe de acest nume.

Zacaria, carele, judecând după teoriile sale, se părea a fi fost din secta caraiților, răspândiți atunci în Crâm și în Polonia.

Se știe că religiunea mozaică sau ebraică se divide în două rituri de tot diferite.

Rabinistii sau evreii occidentali, pogorâți din vechii israeliți, se disting prin înjosire, neștiință, mârșăvie și superstițiune.

Caraiții sau evreii orientali nu sunt nici măcar din vița semitică, ci se trag din cazari, ginte turcomană, care forma în evul mediu un puternic imperiu pe țărmii de la răsărit ai Mării Negre și fu convertit la judaism în secolul IX.

Caraiții întrebuințează carne de porc, se țin strict de *Testamentul Vechi*, desprețuiesc cu desăvârșire *Talmudul*, sunt laborioși și onești în toate tranzacțiunile lor.¹

Evreul Zacaria, după însăși mărturia cronicelor rusești, „avea minte ascuțită, vorbă dulce, viață pură, maniere blânde și cunoștea pe dinafară toată *Biblia*“.

Nu suntem în stare a preciza doctrina acestui reformator; tot ce se știe despre învățăturile sale se află într-un libel fanatic, scris de cătră un vrăjmaș de moarte, egumenul Iosif Volokolamski.

Istoricul protestantismului slavon, comitele Krasinski, probează într-un mod foarte logic cum că religiunea lui Zacaria nu putea fi decât un creștinism mai rafinat, scutit de adorațiunea sântilor și a icoanelor, bazat numai pe *Scriptură*, lipsit de adaosuri curat sacerdotale și modificat în ceea ce privește nemurirea sufletului.²

Dușmanii reformatorului îl numeau astronom: așadară, însăși teoria lui asupra vieței postume poate să fi fost vreun poetic sistem de metempsicose, împrumutat de la Pitagora sau, mai bine, de la neoplatonicii din Egipt.

Oricum să fie, e cunoscut că moartea lui Zacaria n-a oprit zborul învățăturilor sale, cari se lătiră cu răpeziciunea fulgerului în tot coprinsul Moscoviei, robind tocmai capetele cele mai nobile din cler și din popor, între cari și pe domnița Elena.

¹ Wolf, *Notiti Karaeorum ex Mardochaeo*, Lipsiae, 1611, in -4.

² *Essai sur l'histoire religieuse des nations slaves*, Paris, 1853, in -4, p. 362. — Despre evreii semi-creștini din Polonia, cf. Martini Ruari, *Epistolae*, centuira II, Amstelod, 1681, in -8, p. 74.

După ce am vorbit cu o neparțialitate extremă despre natura doctrinei lui Zacaria, să ni fie permis a adăoga în treacăt o fatală coincidență.

Un evreu fusese cauza morții bărbatului domniței Elena.

5 Un evreu o va omorî pe dânsa!...

Între prozeiții novg[o]rodeni ai lui Zacaria fusese doi cei mai de frunte preuți, Dionisiu și Alessiu, ale căror merite erau atât de cunoscute, încât țarul îi chemă în 1480 la Moscva pentru a-i pune acolo în capul clerului secolar.

10 Aci protopopul Alessiu știu a căpăta până la un așa grad încrederea și stima țarului, încât ușile palatului îi erau totdeauna deschise.

Între adepții noii doctrine în Moscva, cei mai remarcabili au fost egumenul Zosima, devenit mitropolit în 1490, și secretarul țarului Teodor Kuritzyn, cel mai învățat muscal din acea epocă, care își petrecuse viața în călătorii și în ambasade prin Europa și care, în timpul șederii sale în Ungaria, avusese ocaziunea de a cunoaște personalmente toată familia lui vodă Tepeș.¹

Deși partizanii lui Zacaria ajunseseră a fi atât de numeroși, încât furiosul lor dușman, egumenul Iosif Volokolamski striga cu desperare: „ortodoxia pierе în toate orașele!“ — totuși sunt destule două-trei numi ca acele de mai sus, pentru a putea crede că astă religiune, oricât de răităcită, se adresa anume către înțelegințele cele mai culte și către inimile cele mai alese.

25 Domnița Elena nu se sfii a se pune în fruntea acestei semețe filosofii teologice.

În adevăr, în toată Curtea moscovită ea singură se simțea incapabilă de fanaticism, fiind născută în România, unde toleranța religioasă era înflorită ca nici într-o altă parte de pe fața pământului.

30 În Moldova, episcopul catolic de la Bacău ședea în adunări ecleziastice la dreapta metropolitului țarei și mai sus de ceilalți vlădici ortodocși.²

35 ¹ Lui i se atribuie o istorioară manuscrisă despre *Dracu Voda*, în privința căreia, vezi Vostokov, *O pisanie Rumiantzovskogo Muzeuma*, Petersb., 1842, nr. CCCLVIII.

² Vezi a mea „Arhivă istorică“, t. 1, partea I, p. 169.

Protegând catolicismul, Ștefan cel Mare întindea totodată o frățască mână de ajutor nenorociților eretici, arși de focul inchiizițiunii papale și persecutați în toată Europa: astfel, chiar la începutul domnirii sale, el primise în țară numeroase gloate de husiți.¹

5 Româncă și fiia lui Ștefan cel Mare, domnița Elena privea cu dulceață orice curajoasă aspirațiune către libertate religioasă.

Caracterul mistic al doctrinei lui Zacaria făcea să vibreze coarda cea mai gingașă a unui suflet poetic.

10 Tot ce era înțelegință, tot ce era inimă în barbara Moscovie îmbrățișa noua credință.

Așadară, punându-se cu mândrie în capul reformei, domnița Elena se arăta o femeie adevărat superioară.

15 Ceea ce e și mai sublim, este că principesa nu-și dede oste-neala de a se ascunde: toată Moscovia, toată Curtea, însuși țarul o știau și o numeau „etică“.²

Până la finea anului 1503, goana contra ucenicilor lui Zacaria mergea moale și se mărginea mai mult numai în măsuri preventive sau în pedepse canonice.

20 Protopopul Alessiu și Teodor Kuritzyn s-au bucurat până la oara morții de grațiile țarului.

Dar după ce amicul lor Zosima lăsa scaunul metropolitan și se retrase la o monastire, noul metropolit, atâtat de fanaticele strigăte ale egumenului Iosif Volokolamski și sprijinit de uzurpatorul crede al tronului, crudul Basiliu, împinseră pe țarul a recurge la o exterminare sistematică a așa-numiților eretici.

25 Se așezară pe piețele publice cuști de fier, în cari se ardeau de vii sărmanele jertfe ale bigotismului.

30 În acest mod pieriră diacul Ion Volcu, cel mai ager moscovit după moartea lui Teodor Kuritzyn, Ion Maximov și mulți alți amici devotați ai domniței Elena.

Aceste sălbatece torturi se întâmplară în 27 decembre 1503, iar peste trei săptămâni, sâmbătă în 18 genariu 1504, nemai-putând purta povara atâtor suferințe, grămădite din toate părțile

35 ¹ Timon, *Additamentum ad imagines Hungariae, Cassoviae*, 1735, în -16, pp. 27-29. Vezi mai multe în a mea *Istoria toleranței religioase în România*, București, 1868, p. 28-29.

² Karamzin, t. 6, nota 320.

și tot într-o vreme, muri însăși domnița Elena în vârstă de 40 ani.

„S-a săvârșit Elena Moldoveanca, nora țarului, și s-a înmormântat în Biserica Sântei Înălțări“, zice cronica rusească.¹

La *Înălțare* trăsesse sosind în Moscva; la *Înălțare* au îngropat-o muscalii. Ce ironie!

Cu moartea domniței Elena nu se încheie încă tragica noastră povestire, din care un poet ar putea zidi o epopee națională, nu mai puțin patetică și cu mult mai adevărată decât *Eliada* grecilor.

Peste câteva luni, țarul se văzu și el pe patul morții.

Terorile remuşcării îl făcură să cheme din închisoare pe Demetriu zicându-i în agonie: „Iubite nepoate, am greșit înaintea lui Dumnezeu și înaintea ta, încarcerându-te și lipsindu-te de legiuita ereditate; iartă-mi cruzimea, ești liber, du-te și domnește!“

Țarul muri pronunțând aceste cuvinte; Curtea era compusă din creaturile răposatei țarine Sofia; abia Demetriu trecu pragul ușei, în clipă sateliții lui Basiliu îl opriră și-l duseră într-o temniță și mai umedă, și mai întunecoasă, și mai strâmtă de cum fusese aceea în care petrecuse trei ani până atunci!²

Aici, ascuns de oameni și de razele soarelui, putrezi peste patru ani infernali, [până] în 1509, februarie 14, în etatea de

¹ *Cztenia*, 1847, nr. 4, sect. 2, p. 146.

² Herberstein, p. XI: „Under anderen solle sy zu wegen gebracht haben, dass Ioannes seinen enckel Demetrium von der Monarchey obgesetzt, und gran sum Gabriel on desselbigen stadt verordnet, dan als der fuerst dermassen von seiner frauwen beredt, hat er den Demetrium in gefencknuss geworfen und lang darinnen beholten, wie er aber zu lets sterben wollen, hat er disen befohlen fuer sich zu fehren, und in also angesprochen: „Mein lieber enckel, ich hab wider Gott und dir gesuendet, weil ich dich dermassen in gefencknus gelegt, und deines billichen erb beraubt, deshalben will ich dich gebetten haben, dass du mir alle schmaach und unbilligkeit, so ich dir bewisen, verzeyhen woellest. Darumb biss frey, gang hin, und gebrauch dich deines rechtens. Durch dise red ist Demetrius dermassen bewegt, dass er seinem grossvatter leichtlich alle missethat verzeihen. Wie er aber hinausgangen, ist er aus Gabriel, seines vatters bruders befehl wider gefangen und in thun gelegt worden“. Țarul Basiliu purta până la încononare numele de Gavrilă, precum observă ceva mai jos însuși Herberstein. Cu cuvintele de mai sus mai conferează pe Kojalovicz, *Histria Lithuana*, t. 2, Antrerpiac, 1669, in -4, p. 298.

25 ani, nepotul lui Ștefan cel Mare și legitimul erede al tronului moscovit.

Văzându-l deja mort, Basiliu îi recunoscă, cu o amară deriziune, întârziatul titlu de țar al Moscoviei și-l înmormântă cu o pompă exagerată în catedrala St. Mihail, alături cu țarul Ivan III.

Poporul moscovit nu voia să creadă că sărmanul Demetriu a murit de moarte firească.

Karamzin, încercându-se a îmbrobodi scârbosul adevăr, citează un testament al lui Demetriu, conservat în arhivele imperiale și din care ar urma cum că răposatul martir s-ar fi bucurat în fundul închisoarei sale de toate comoditățile și chiar superfluitățile traiului.

O asemenea coliv[ie] daurită ar fi fost o curioasă mângâiere pentru nefericitul prizonier, lipsit de tron și de aer; dar până și această poleitură este o simplă invențiune a istoriografului celui salariat.

Un alt rus, mai critic și neplătit, Nicolau Polevoi¹, probează prin argumente irecuzabile cum că testamentul în cestiune nu este și nu poate fi al fiului domniței Elena, ci al unui alt principe de același nume...

*

Astfel pieri principesa română cu toți cei mai scumpi ai săi; pieri în acea țară în care fusese chemată să domnească; în acea țară în care petrecu cu o angelică răbdare ani lungi de suferințe, întrerupte prin scurte minute de fericire; în acea țară, în care amicii o susțineau cu abnegațiunea vieții, iar dușmanii cei mai înverșunați nu cutezau să arunce o singură pată asupra virtuților junei văduve și mume; în fine, în acea țară în care ea fuse prima femeie capabilă a se pune în fruntea unei revoluțiuni intelectuale!

Sfârșind acest martirologiu, noi rezumăm toată viața domniței Elena printr-o sublimă strofă din Victor Hugo:

„Le Seigneur veut parfois le triomphe du vice;
Il veut aussi, dans sa justice,

¹ *Istoria Rostiskago naroda*, t. 6, nota 50.

Que l'innocent verse des pleures;
Souvent dans ses desseins,
Dieu suit d'étranges voies,
Lui qui livre Satan aux infernales joies
Et Marie aux saintes douleurs!"

*

P.S. În anii trecuți, răposatul patriot bucovinean Alexandru Hurmuzache descoperi într-o biserică un vechi portret al domniței Elena, făcut înainte de plecarea-i la Moscva.

Este o copilă de patrusprezece sau cincisprezece ani, cu ochi căprui mari, cu o față rumenă, cu o gură zâmbitoare, cu o frunte bine conformată, cu nasul puțin acuilin; mai pe scurt, o figură plină de energie, sănătate și înțelepciune.

MEMORIALISTICĂ

CUGETĂRI TESTAMENTARE

5 Doresc a fi înmormântat întocmai după regulele bisericei
ortodoxe române, ca cestiune națională, deși nu sunt nici
ortodox, nici catolic sau luteran, nici mahometan sau mozaist,
având o religiune a mea proprie, care se apropie foarte mult de
spiritismul lui Allan Kardec. Sunt sigur că mor mai bun de cum
m-am născut; sunt sigur că prin suferințele traiului meu pe
pământ am răscumpărat multe din greșelele existențelor mele
anterioare; sunt sigur că plec într-o lume mai bună; sunt sigur că
10 voi revedea pe dânsa; sunt sigur că Dumnezeu e drept totdeauna
și-n toate!

15 Nu permit nimănui să mă ciuntească după moarte, să mă
disece, să îmi scoată crierul și să-l cântărească și alte secături de
această natură. Nu în volumul și în greutatea unui creier reșede
puterea lui, ci într-un element nemăsurabil și neponderabil,
cărui puțin îi pasă de mărimea căpățânei. Mai bine să credeți că
am fost un dobitoc, mai dobitoc decât cel mai dobitoc dintre
doftori, dar lăsați cadavrul meu în pace. Negreșit soarta acestui
corp nu mă va interesa dindată ce voi scăpa de dânsul; însă, în
20 ajunul scăpării, ca ultimă condescendență pentru acest corp
ticălos, vreau să-l scap și eu de judecata măgarilor. După cum
n-am permis nimănui să se atingă de crierul fiicei mele, care era
un geniu colosal în alătura cu mine, tot așa doresc și cer ca să
fiu lăsat și eu intact, fără nici o tăietură, fără nici o zgârietură.

25 Sicriul meu să fie așezat în boaltă, în spațiul dasupra
sicriului fiicei mele. Nu mă îndoiesc că soția mea, care va mai
trăi douăzeci și șapte ani după moartea mea, va îngriji de
mormântul meu, întocmai după cum îngrijește de mormântul
copilului nostru; [n]e va pune flori la amândoi, nu va lăsa să se

stingă candela, va ține boalta curată și luminoasă, poate să facă și parastasuri. Spiritul meu îi va fi recunoscător pentru această memorie conjugală și maternă.

5 Dacă vreodată va veni cuiva în minte de a-mi rădica o statuie, să nu se facă decât numai la un loc, pe același piedestal, cu statuia fiicei mele, singura care merită o asemenea onoare. Dacă se vor publica scrierile mele într-o edițiune completă, să se publice în aceeași edițiune cu scrierile fiicei mele. Dacă se va scrie biografia mea, să cuprindă în același timp biografia fiicei mele. Pe statuia noastră, pe opera noastră, pe biografia noastră, să se pună ca epitaf acest vers:

15 „Din două aripi un avânt,
Din două sonuri un cuvânt,
Din rapsodii o epopee!
Oriunde-aș fi, oriunde-i ea,
Noi pururea vom scânteia
Ca una singură idee!“

20 Pe monumentul funebru de la cimitir, acolo unde se lasă locul gol pentru epitaful meu, să se scrie:

1838-1892
Bogdan Petriceicu Hasdeu,
fiiul lui Alexandru, nepotul lui Tadeu,
tatăl Juliei,
25 ca fie-sa, ca tatăl său, ca bunicul său,
credea cu tărie
în solia omenirii, în dreptatea lui D-zeu, în nemurirea
sufletului,
a muncit,
30 a suferit,
a iubit
trecut prin încercare și călit prin ispită,
se ridică zâmbind de unde se pogorâse plângând:
la ai săi.

24 august 1889

35 O scânteie pentru cine va vrea să sufle și s-o aprinză la înmormântarea mea:

În ziua morții Juliei Hasdeu, a murit și tatăl-său. El nu putea să mai trăiască. Din părinți și din moși, el moștenise trei iubiri: patrie, știință, femeie. Tot ce e mai pur în aceste trei iubiri, quintesența lor, el o concentrase în fie-sa. Mare patriotă, mare geniu, mare femeie, dânsa devenise pentru el prisma tuturor iubirilor sale. Murind ea, patrie-știință-femeie — totul a murit pentru el... Putea oare să mai trăiască?

*

Nemic nu mă doare mai grozav decât consolațiunile acelor cari îmi zic: „Și eu am pierdut un copil... ba încă doi sau trei...“

10 Idioți! Eu aș putea consola astfel numai doară pe cineva care a pierdut un cățel.

Cei mai mulți oameni nu sunt în stare de a iubi o altă ființă mai mult decât pe sine însuși, de a iubi pe sine însuși numai în acea ființă, de a deveni o părticică din acea ființă devenită tot... și când acel tot dispăre, părticica se întreabă: ce mai sunt eu?

15 Nu știu ce ar fi fost să fi avut eu mai mulți copii, dar știu ce este acum, când am avut numai unul, și când acel unul era Julia mea!

*

Și dacă nu poci să mai trăiesc, este oare o sinucidere?

20 Nu.

Prin gura lui Crist, Dumnezeu iartă pe acei cari au iubit mult.

Eu am iubit până la moarte, pentru ca să poci mai curând a iubi după moarte.

*

25 Partea brută a testamentului meu am scris-o deosebit, pe un petec de hârtie, care se va găsi după moartea mea, căci existența lui e cunoscută câtorva amici.

Aci voiesc să arunc câteva cugetări de ordin mai înalt, în legătură cu eventualitatea morții mele.

30 Deși am fost și sunt deist pur; deși recunosc că toate religiunile și toate riturile sunt egale denainca Divinității, care se manifestă în fiecare din ele, și s-ar putea zice chiar că, cu cât o religie e mai rea, cu atât mai mare este meritul aceluia ce-i urmează, și totuși este bun; deși nu înțeleg pentru ce numai creștinismului i-ar fi găsite fericirile cerești; cu toate acestea,

recunoscând pe de o parte că doctrina lui Crist, așa cum se află în *Evangelii*, e mai sublimă decât oricare altă doctrină religioasă, iar pe de altă parte fiind ortodox prin tradițiunile neamului românesc, doresc să fiu înmormântat după toate formalitățile bisericei ortodoxe, după cum înmormântasem și pe fiica mea.

La înmormântare să fiu scutit de etalagiul decorațiunilor mele, la cari n-am ținut niciodată.

După moartea mea să nu mi se facă nici o autopsie, ci, a patra zi, să fiu dus și îngropat într-un sicriu cu capac de sticlă, întocmai după cum fusese înmormântată fiica mea.

Într-un testament modestia nu încape.

*

La intrarea în bolta unde este înmormântat corpul fiicei mele, aspectul scării este:

Puncturile A și B reprezintă intervalurile între scară și perete, intervaluri suficiente fiecare pentru a cuprinde câte un sicriu. Deci, dorința mea este ca resturile mele pământești să fie înmormântate în intervalul B, adică d-a stânga scării, zidindu-se intervalul întreg. D-a dreapta, intervalul A, se rezervă pentru corpul soției mele. În acest mod, bolta va rămânea tot așa de spațioasă ca și astăzi, și în firida dasupra sicriului fiicei mele nu se va mai pune niciodată nimic, decât numai flori, lumină, cărți d-ale ei sau despre dânsa, portrete, mai în scurt tot ce se atinge de memoria copilului meu, iar noi doi, eu și nevasta mea, nedemni de a fi avut un asemenea înger, vom [fi] ca două sfînxuri, păzitori ai bolței, de cele două laturi ale scării.

*

Dacă am primit, din punctul de vedere național, ca să fiu înmormântat după obiceiul bisericei greco-orientale, de aci nu

urmează să se perpetue asupra mormântului meu nește secături fără nici un înțeles. Așadară, opresc cu desăvârșire de a mi se face obicinuitele parastasuri cu popi, arhieriei, diaconi etc., o adunătură de trântori, incapabili de a concepe ideea lui Dumnezeu. Câțiva amici, câteva suflețe alese, cercetând din când în când mormântul meu, îmi vor face o adevărată plăcere, pentru care spiritul meu va ști să le mulțumească, dar așa-numitul cler să mă lase în pace.

Păcatele mele cele mari, de cari niciodată n-am putut scăpa pe deplin, au fost vanitatea și lipsa de caritate. Trebuie să adaug însă că m-am luptat contra lor. Dacă am făcut vreodată cuiva bine, îl rog ca, după moartea mea, să se roage, din când în când lui Dumnezeu pentru sufletul meu. Un suspin din suflet, fără popă, ușurează deopotrivă pe acela care suspină și pe acela pentru care suspină, apropiindu-i pe amândoi de Dumnezeu.

*

După moartea fiicei mele, eu trebuia să mă-mpușc sau să nebunesc, una din două.

De ce nu m-am împușcat?

Dintâi, până-n ultima zi a vieții, ea mi-a vorbit de poeziile și scrierile sale care trebuiau publicate. Cine putea să le publice mai bine decât mine? Eram, dară, dator să mai trăiesc.

Al doilea, disparițiunea copilului meu mi-a adus aminte pe ceilalți doi dispăruți, pe tatăl și pe bunicul meu, și astfel, dintr-o singură datorie, s-au născut trei, căci tatăl meu și bunicul au fost și ei spirite superioare, au rămas și ei necunoscuți, asupra mea zăcea sarcina de a-i dezgormânta în ochii lumii.

Al treilea, poate tocmai pedeapsa cea mai puternică, m-am temut că împușcându-mă, curmând într-un mod violent solia de suferință ce-mi mai rămâne de împlinit pe [acest] pământ, dându-mi moartea pentru a revedea mai curând pe îngerul meu, Dumnezeu mă va pedesi de a nu-l mai vedea niciodată pe acest înger și, îngrozit de ideea unei asemenea separațiuni, am aruncat arma din mână și am șoptit: fie voia Lui!

De ce n-am înnebunit?

Dintâi, nebunia are și o parte a sa fiziologică, fiind ca un fel de ceartă între corp și suflet, și se vede că la unii oameni, ambele

elemente, cel corporal și cel sufletesc, se echilibrează astfel, încât lupta între ele nu poate să ajungă la nebunie.

5 Al doilea, sub raportul psihologic, nebunia este totdeauna rezultatul desperării, iar eu n-am desperat niciodată, pururea sperând în dreptatea lui Dumnezeu, pururea sperând într-o viață viitoare mai bună, pururea sperând — chiar în momentul când fiică-mea își da ultima suflare — că aceasta nu este decât o despărțire vremelnică, urmată de o unire în veșnicie.

10 Al treilea, poate tocmai piedeca cea mai puternică, puteam, oare, să-nnebunesc eu, când citeam zi și noapte numai scrierile ei, în cari o angelică răbdare îmi vorbea mereu despre credință și speranță? Puteam, oare, să-nnebunesc când corpul ei, zăcând în groapă, spiritul ei — mai viu ca oricând — era neconținut cu mine?

15 Iată de ce nu m-am împușcat și n-am înnebunit.

Dar cât mai trăiește omul, trebuie să mănânce, trebuie să bea, trebuie să vorbească cu lumea: aceasta-i tortura cea mai grozavă!

Doamne, scurtează-o!

B. P. Hasdeu

20 1 septembrie 1889

UN COPIL, O BUCURIE

Multe rele sunt în mine, dar e și câte ceva bun, numai binele...

Mă uit la brazier în față... va trăi.

Mă uit la cer, e senin; numai un noraș și acela trece... va trăi.

5 Peste streșină — o ciocârlie... va trăi...

Jos în vale — păraiașul... va trăi...

Natura, nu — Dumnezeu îmi zice va trăi, și sufletul meu zboară la Dumnezeu, mulțămindu-i...

TRADUCERI

„CÂND PRIVESC O FEMEIE FRUMOASĂ...”

... lor, mâni, firmamentului; el a dat-o asemenea femeii, și
întocmai precum, după o furtună, când privesc mărețul
curcubeu și pe soarele aurind și-mpurpurând norii, încărcăți
5 încă de ploaie, cu razele sale cele de pe urmă, ce-s gata a apune,
omul se simțește renăscut la o viață nouă, vede zâmbetul lui
Dumnezeu dasupra naturei; fără a se gândi la țărâna cea noro-
ioasă și umedă, întocmai astfel când eu privesc o femeie fru-
moasă, sufletul meu, fără a se pogori la nește cugetări josnice pe
10 care această privire le deșteaptă numai în sufletele năărăilor, se
urcă către ideal și zărește, pe acea față, în acei ochi, în acel corp,
mâna lui Dumnezeu, raza lui Dumnezeu, fapta în care sufletul
meu respectă și adoră pe însuși Dumnezeu!

Iancu, foarte mișcat, vorbise repede cu o pornire întreruptă
15 și obrajii săi mai totdeauna sarbezi s-au acoperit cu o viuă
roșeață. Căutătura sa capătă...

VLAD DRACU Vv

Despre voievodul românesc Dracul, care a stăpânit țara moldovenească cea de de^{sub} (sic).

5 Dracul cel Bătrân, având doi feciori, i-au dat la curtea sultanului Mahomet, și în curând după aceea se săvârși din viață. Deci auzind sultanul despre moartea voievodului românesc, înzeștră pe feciorul cel mai mare cu bani, cai, haine și corturi, precum se cuvenea unui stăpân, și-l trimise cu cinste în Țara Românească, spre a domni în locul tatălui său, cu 10 tocmeala numai ca în tot anul să vină însuși la înfățișarea sultanului, plătind și darea ce se plătea de mai înainte; iar fiul cel al doilea rămase ostatec la Țarigrad. Astfeli, în curgerea de doi ani, Dracul cel Tânăr, feciorul Dracului celui Bătrân, venea la Curtea sultanului și-i aducea tocmitul haraci, dar mai în urmă 15 n-a vrut să mai vină, încât sultanul trimise înadins după el pe un boieri numit Halhabek, mai mare peste vânătorii împărătești. Acesta sosind la un oraș numit Brăilova, Dracul, fără a i se înfățișa, porunci curtenilor (curtianom) săi să-l tot zăbovească, iar singur își strânse oastea și, aflând Dunărea înghețată foarte, 20 trecu în stăpânirile sultanului, mai jos de Nicopole, și dete drumul oamenilor săi să prinză și să uciză pe oricâți se vor prileji, fie creștini sau turci, prin târguri și sate fără pază, încât pricinui o mare pagubă; apoi făcând de s-au tăiat nasurile la toți cei uciși, precum și la alți vii, fără deosebire de partea 25 bărbătească sau femeiască, le trimise la craiul unguresc Matia, îngâmfându-se de a fi înfrânt și ucis în bătălie atâția turci. După aceea se înturnă la Brăilova, unde-l aștepta solul sultanului, neștiutori de cele întâmplate, și prinzându-l cu câți oameni se aflau pe lângă dânsul, și anume 30 slujitori, îi aruncă

deocamdată în un turn, iar la a treia zi porunci de s-au înțepat
dentăi solu cel Alizabek, și apoi chiar împrejur slugile lui. Viind
știre la sultanul turcesc despre câte s-au făcut, trimise dindată
după fratele mai mic al lui Dracul să vie la Curtea împărătească,
5 menindu-i spre întâmpinare și pe doi pași, mai mari peste tot
sfatul domnesc, și anume Mahmud-pașa și Isak-pașa, de-l
aduseră înaintea sultanului. Atunci sultanul plecându-se, îl luă
de mână de-l puse în un alt scaun, ceva mai jos, și poruncind să
i se dea o mândră cucă, un steag roșiu, bani, cai și alte multe,
10 duple cum se cade unui stăpân, îl îndreptă cu 4 000 călăreți la
Nicopole, unde avea să aștepte. Deci apoi strângându-și sultanul
fără zăbavă toată oastea, am ajuns cu toții la Nicopole, pe țărmul
Dunărei; pe celalt țărm sta Dracul Vodă cu oastea sa și ne oprea
de a trece. Aci sultanul Mahomet cuvântă astfel către ienicerii
15 săi: „Dragilor mei mielusei! Totul ce-i al meu e și al vostru, și
mai ales odoarele mele. Vă rog dar să hotărâți, căci aceasta stă
în voia voastră, dacă veți putea trece pe ceea parte a râului,
măcar că ne împiedică dușmanul.“ Ienicerii răspunseră:
„Norocite stăpâne! Poruncește să fie gata luntrele căci noi chiar
20 în astă-noapte voim să punem viețile noastre în cumpănă
trecând Dunărea.“ Sultanul slobozi dindată 70 luntre bune, și
alte lucruri de trebuință, puști, flinți, tunuri. După ce înnoptă
bine, ne-am pus în luntrele, și, urmând cursul apei, am
descălecat mai la deal de la oastea lui Dracul, așezându-ne
25 tunurile și făcând șanțurile, pentru a ne feri de năvala călărimii
române. După aceea, ne înturnarăm iarăși, și în acest chip am
trecut în sfârșit pe ienicerii câți au mai fost rămas.

Acum, înorânduindu-ne, am tras cu încet asupra cetelor lui
Dracul, având cu noi tunurile și cele alte unelte ostășești; însă,
30 până a le innădi, românii au început harța și ne-au ucis vro
300 de ieniceri, care bătlie văzând-o sultanul de pe celalt țărm
și, neputând a ne da ajutori, se mâhni tare, temându-se să nu-și
pearză toți ienicerii. Deci ne-am grăbit a așeza cât mai iute
șanțurile și, îndreptând în oastea română 120 tunuri, am slobozit
35 un așa foc încât dușmanul trebuia să dea dos, lăsându-ne câmpul
bătăliei. Într-aceea, au trecut Dunărea și s-au împreunat cu noi
și ceea altă pedestrimă, numită Azanei, precumu-s la leși dra-
banții, încât Dracul, neputând a mai opri trecătoarea, se văzu silit
a se trage îndărăpt. În sfârșit, se arată și însuși sultanul cu toată

oastea turcească, și nu numai că ne-a hărăzit 30 000 galbeni,
ci pe deasupra a dizrobit și pe acei din ieniceri ce nu erau încă
slobozi, căpătând ei astfel dreptul de a-și alege înșii pe moș-
tenitori. De acolo am înaintat mai înîntu Țării Românești,
5 urmărind pe Dracul Vodă, și având în fruntea noastră pe fratele
său cel mai mic. Deși oastea română era puțină și deși ne purtam
cu mare băgare de seamă, totuși Dracul, năvălind noaptea și
mulcomiș asupra taberei noastre, a știut să ne insuflă cea mai
mare frică. Mai ales, în o noapte, românii au lovit atât de tare,
10 încât au omorât dentăi caii și cămilele, iar apoi dând peste
100 000 de turci și înfrângându-i cumplit, i-au gonit până la noi,
ienicerii; ci noi, spre a nu perde înșine cumpăna, eram siliți să-i
alungăm, ba să-i și ucidem: în acest chip s-a pricinuit sultanului
o grozavă pierdere. A doua zi, turcii au prins câteva sute de
15 români, pe cari sultanul porunci a se tăia în două. În urmă,
văzând românii că turcii nu se lasă, au părăsit pe Dracul Vodă
și s-au dat cu capul plecat fratelui său, ce era pe lângă sultanul
turcesc. Dracul Vodă pribegi în Ungaria, la craiul Matia de
slăvită aducere-aminte; însă acesta, pedepsindu-l pentru
necuviincioasele sale fapte, îl aruncă în o temniță. Deci lăsând
20 în scaunul românesc pe fratele voievodului Dracul, sultanul se
înturnă din România. În această împrejurare, turcii îl îndemnau
a lua niște măsuri mai hotărâte, arătându-i că românii, fiind
dedați la răzvrătiri, cu toate că în mai multe rânduri au fost
înfrânți, însă și turcilor pricinuiră mari pierderi. La aceasta
sultanul răspunse: „cât timp ungurii țin Bălgradul, iar românii
Chilia și Cetatea Albă, nu putem fi siguri de a-i înfrâna
vreodată“.

CROITORUL

O istorie tragică
Extras din „Almanach pour rire“

I

5

Tibul Rupano nu era nici mare nici mic, nici frumos nici urât, nici bun nici rău. El era ca toți tinerii între 25–30 ani, când nu li se întâmplă a fi almintrelea; adevă ordină, foarte ordină, nu se poate mai ordină!

10

Oh! nemine nu era în stare a prevedea de pe atunci dramele viitorului acestui nenorocit!

15

În epoca despre care vorbim, Tibul Rupano locuia într-un al cincilea rând, ajutându-se cu un mic venit și dedându-se ocupațiunilor ce el avea slăbiciunea d-a le numi literare. Altfeli, era un băiat liniștit și plătea datoriile.

Plătea datoriile, afară numai de una!

20

Bietul Rupano, precum am spus, era banalitatea personificată. De aceea el avu nenorocirea a se supune la o mulțime de prejudecăți sociale.

Între altele, el credea că un croitor e un biped menit a procura haine și a nu fi plătit.

A plăti unui croitor! Rupano s-ar fi socotit dezonorat în ochii celor 12 amici, pe care nu-i cunoștea pe nume și cu cari juca în biliard în toate serile de la 9 până la 11 ceasuri.

25

Astfeli s-a întâmplat că Rupano se trezi într-o dimineață dator unui croitor neamț suma de 322 franci, 50 centime.

O, Doamne! ce fatalitate!

II

30

Croitorul, care era țepăn din fire, s-a deprins a veni în toate diminețile pentru a înjura pe neascultătorul datornic.

358

Cu timpul, acest obicei s-a regulat ca soarele, și servea de un feli de ornîc pentru Tibul Rupano, care s-a decis a nu mai deschide ușa când bătea croitorul. Dialogul urma prin gaura locății.

5

În acest chip, într-o zi, la oara cunoscută, se aude bătaia la ușă.

— Știu, știu! murmură Tibul Rupano întinzându-se pe perine.

— Sum eu!

— Firește că ești tu.

— Mă recunoști?

10

— Hoț bătrân!... vechi cămătar!... bate până mâni că nu-ți deschid... știu ce vrei!

— Așadară, nu mă primești?

— Se-nțelege! Crede-te fericit, mișelule, că nu am gust a te arunca pe fereastră.

15

În seara Tibul Rupano primește o scrisoare, din care se încredințează că vizitatorul de dimineață, luat drept croitorul, era un unchi al său din provincie, care îl dezmoștenește acumă pentru a nu-i fi deschis ușa.

O sută mii de scude pierdute... din cauza croitorului.

20

III

„Ei bine! își zise Tibul Rupano. Mă voi muta la otel, pentru a scăpa mai lesne de infamul meu persecutor cu 322 franci, 50 centime.“

Iată-l la otel.

25

Într-o casă vecină, locuia o jună femeie. Tibul Rupano a văzut-o pe fereastră. El avea trebuință de a fi iubit și consolă.

IV

30

Am uitat să vă spui că eroul nostru dase de curând o piesă la teatru și, așa vru destinul!, piesa fu suierată de o turbată cabală, în fruntea cărîi se afla croitorul!

V

Prin urmare, tot din cauza croitorului, Tibul Rupano, precum am zis, avea trebuință de a fi iubit și consolă.

359

Juna femeie se părea despusă a se însărcina cu acest rol. Dentâi prin telegrafia aeriană, apoi prin scrisori înfocate, lucrul a ajuns la căsătorie.

E trist când nenorocirile încep a se grămădi asupra bietului om!

VI

Cu toate acestea, șase luni de zile Tibul Rupano și soția sa au trăit ca doi hulubași.

Amenaida fu aproape a deveni mamă.

10 Copilul era pentru amândoi subiectul tuturor conversațiilor, tuturor viselor de aur.

Pentru adaosul fericirii, Tibul Rupano nu mai știa demult ce s-a făcut croitorul cel cu 322 franci, 50 centime.

Se părea un paradis!

15 Dar vai! într-o zi, Tibul Rupano ieșise de acasă pentru a cumpăra cele trebuincioase viitorului său copil.

Când se întoarce, Amenaida, furioasă, îi remite o scrisoare.

— O, Tibul! nu m-am așteptat să-mi faci una ca asta! De ce nu mi-ai spus c-ai iubit o altă femeie?

20 Bărbatul nu înțelege nimic. El ia și citește scrisoarea:

„Monstrule!

Prin căsătoria ta ai reușit să-mi scapi din mână. Dar nu așa lesne se înșală oamenii!

25 Am drepturi, și-ți voi dovedi chiar la tine acasă. Ferește-te de scandal!

Femeia ta nu știe nimica. O să-i deschid ochii

Maria“

Maria era prenumele croitorului: Maria Schlagmann.

Totul s-a explicat, dar prea târziu!

30 Lovitura fu atât de teribilă încât junele Rupano a [fost] avortat a doua zi și muma cât p-aci era să peară.

Iată ce fac croitorii!

VII

— La finitul lunii, zise Tibul Rupano jumătății sale, la finitul lunii vom pleca la țară.

— Ce idee! Eu nu mă voi duce.

Menajul devine un iad. Totuși călătoria fu decisă și la timpul hotărât soții noștri se suiră în vagon, pentru a merge în provincie.

5 La a șaptea stațiune vagonul se strică.

Tibul Rupano rămâne cu brațul frânt.

Când el se trezește, cucoana nicăirea!

A dispărut... și tot din pricina blăstematului de croitor!

VIII

10 Îndreptându-se din boală peste câtva timp, Tibul Rupano se puse a-și căuta nevasta, pe care o credea moartă.

Mai bine să fi murit, decât ceea ce a făcut!

Amenaida, care detesta viața provincială, s-a folosit de văl-mășagul urmat după stricarea vagonului și s-a lăsat s-o răpească un domn bărbos, ce se afla în același compartiment.

15 După mai multe cercetări, nenorocitul bărbat descopere că domnul cel bărbos era un căpitan marinier mergând la Marsilia.

Se răpede la Marsilia și află că individul și doamna Rupano s-au îmbarcat pentru Statele Unite.

20 Tibul Rupano nu se sfiește a-i urmări pân și în America: onorul i-o ordonă.

Corabia se navefrânge și eroul rămâne în curs de două zile plutind călare pe o catargă.

25 Din norocire, o altă corabie îl scapă și-l depune pe țărmul american... dar cu friguri galbine, de care era să dea pelea popei.

O, croitorule! croitorule!

IX

Însă Tibul Rupano nu se lasă a urmări pe răpitorul nevastei sale.

30 Îl întâlnește la Filadelfia, se bate cu el și cade străpuns cu sabia.

Totuși, constituțiunea sa cea robustă îl scapă și de astă dată. El se decide a uita pe necredincioasa muiere, a trăi singur... dar cu ce să trăiască? cum să-și câștige pânea.

O afişă, placardată pe zidurile Filadelfiei, înştiinţează că un colonist, aşezat în puţină depărtare, are trebuinţă de un vechil.

Tibul Rupano pleacă pe dată şi se prezintă la colonistul în cestiune.

5 — Domnule! am venit...

Nu putu să vorbească mai departe. Uimirea i-a pironit limba. Colonistul era... afurisitul de croitor!

X

10 Mă vezi cine sum? Iohan-Maria Schlagmann. Eu, pe care au ruinat datornicii alde tine şi care m-am refugiat aci în urma failitei... Eu care nu voi conţine a te persecuta!

Dar sârmanul Tibul Rupano nu mai auzea nimica: el înnebunise!

XI

15 Feriţi-vă de croitori!

ALMANAHIADA

Scena se petrece la Teatrul „Bowery” în Anglia. Se joacă o melodramă. Eroul piesei, un hoţ vestit, e descăpăţânat şi capu-i aşezat pe o masă în faţa spectatorilor. Iluziunea e perfectă: actorul şedea supt masă, cu capul scos afară pînă într-o gaură, cu ochii închişi, cu gâtul sîngerînd... Dar masa, din maliţia unui *gamin* de culise, era presărată cu tabac. Deodată capul tăiat începe a strănuta, publicul a râde, actorii de asemenea... încât drama se prefăcu în farsă, dar toţi au rămas mulţumiţi.

10 („Almanach de la littérature et des beaux-arts“)

*

Un irlandez, împins la desperare prin raritatea banilor şi scumpetea pâinii, luă un pistol şi se ascunse supt umbra unui zid. Trece un călător.

— Punga sau viaţa! strigă irlandezul.

15 Călătorul pricepe că hoţul nu e tocmai hoţ, şi începe urmărirea oraţiune:

— Amice! eşti un băiat cinstit, pe care nenorocirea [îl] în-deamnă la crimă. O să te căieşti mai în urmă tu singur. Pentru a-ţi cruţa un asemenea viitor, îţi dau punga mea, cu condiţiunea ca să-mi dai pistolul tău, care ar putea să te mai îmboldească la fapte rele.

20

— Bucuros.

Schimbul se face.

— Acuma a venit şi rândul meu, zice călătorul, crezând că a înşelat pe antagonistul său. Dă-mi înapoi punga, sau te împuşc!

25

— Nu te grăbi, tovarăşe; pistolul n-a fost încărcat; cearcă-l!

(„Almanach lunatique pour 1864“)

Un june cam fricos fu provocat la duel.
 — Ce să fac? întrebă el pe un amic.
 — Totul atârnă de la marturi. Voiești a te bate sau nu? Îți place pericolul sau ba! Vrei marturi țapini sau pacinici?
 — Pacinici, frate, pacinici!
 — Alege dară din creditorii tăi și atunci ai scăpat de moarte.
 („Almanach du Charivari pour 1864“)

5

IULIA HASDEU

DOMNIȘOARA URSUZĂ

De Paula ș-Elisa, cetiți astă poveste:
 Pentru copii a scris-o o fragedă copilă,
 Și slava ce-o așteaptă cu-atât mai mare este
 Că dânsa chiar pe sine-și lovește fără milă!

AUTOAREA

5

I. MICUL ODOR

10 D. Livat, bătrân bogătaș, intră la un amic, d. Duhé, tocmai când acesta prânzea cu nevasta.
 — Te-ai mai gândit, oare, amice? zise el, după ce se așezase în fața dlui Duhé.
 — Da, răspunse acesta, m-am gândit mult; și eu însumi voi pleca poimâne la Paris pentru a căuta în toate librăriile.
 15 — Foarte bine, tocmai asta, zise burtosul individ, umplându-și nasul cu tabac.
 Această convorbire, nu prea de petrecere, ne arată că cei doi prieteni erau nește învățați. D. Duhé, un proprietar foarte avut, era chimist. Tovarășul său, d. Livat, îi era totodată și rival.
 20 D. Duhé era un om de o fire aspră. Deși mare de ani, totuși, ca cela care nu-și bate capul cu nemic, el părea a fi mai puțin bătrân de cum era în faptă. Perii cei albi nu-i dădeau deloc o înfățișare venerabilă.
 25 Dna Duhé, cu șapte ani mai tânără decât bărbatul ei, era de șasezeci de ani, se asemana cu dânsul aidoma. Inimă nemiloasă,

femeie egoistă, în sfârșit amândoi închipuiau prin răutate o pereche cât de potrivită.

Totuși, dna Duhé era mai puțin egoistă. În adevăr, ea nu iubea nici un om, dar aceasta n-o împiedeca de a se închina, așa-zicând, la unicul său copil, o fetișcană numită Elisa.

Elisa nu era adevărata fiică a dlui Duhé. Cu zece ani înainte, dna Duhé fusese căsătorită cu un vestit avocat, d. d'Atole.

Acesta însă, murind după doi ani de căsătorie, a lăsat-o văduvă și cu o copilă de un an pe brațe: acea copilă era Elisa. Singură, dară, și fără mijloace de a da copilului o bună creștere, văduva s-a însoțit apoi cu d. Duhé. În acest chip, Elisa nu cunoștea alt tată decât numai pe acesta pe care-l vedea totdeauna, și ea credea chiar până atunci că dânsul îi era adevăratul tată.

D. Duhé, pentru hatârul nevestei, pe care o iubea întrucâtva, fiindcă dânsa i se supunea, era cătră fiica sa vitregă nepăsător, da, însă, fără obicinuita sa asprime.

Deși frumușică și deșteaptă, Elisa avea cusururi: era mola-tecă și năzuroasă, dar nu se poate zice că era proastă. La unspre-zece ani, ea vroia să-și dea ifos de o cucoană mare, liniștită, posacă, cu mișcări mărunte, egale, măsurate; cu vorbe rare, rostite cu un fel de nesimțire ciudată, mai ales pentru o mică fetiță.

Câteva amice din vecinătate veneau la dânsa, negreșit pentru a petrece. Cucoana cea mare se așeza pe o canapea, le așeza pe ele alături și începea cu obicinuita sa trăgănare:

— Spune-mi, dară, scumpa mea, primit-ai oare frumoasa rochie pe care părintele d-tale avea să ți-o trimită din Paris?

O uimire din partea tuturor!

Și toate amicele plecau și nu se mai întorceau.

Și Elisa o vedea aceasta!

Atunci dna Duhé, nebună după micul său odor, o mângâia cu mii de sărutări.

II. NU VROI !

Într-o zi — era duminică — Elisa ședea bosumflată într-un colț de salon. Dna Duhé, așezată lângă fereastră, avea aerul de a se uita cu neliniște și de a aștepta pe cineva.

— Ce faci acolo, Eliso?

— Mi-e urât, mormăi Elisa cu nemulțumire.

— Joacă-te, odorul meu, dacă ți-e urât, răspunse bătrâna mumă cu dragoste.

— Nu vroi! Nu poci! Cu cine? Cu ce?

— Pentru Dumnezeu, odorașule, joacă-te cu păpușa ta, cu cânele tău, cu pisica ta...

— Cu canarul meu, cu vițelul meu, cu șoarecii... întâmpină repede obraznica fetiță.

— Ei! Știu eu ce să-ți mai spun?!... zise dna Duhé, începând a pierde răbdarea. Lasă-mă! Eu am altă treabă...

Elisa tăcu și rămase bosumflată un sfert de ceas.

— Ei bine, Eliso, tot îți e urât? Întrebă din nou dna Duhé.

— Ce întrebare! Doară vezi bine cum petrec! răspunse rânjind Elisa.

— Atunci, odorul meu, vrei să facem o preumblare la pădure? Vremea e de minune...

— Nu vroi deloc! Pădurea mi-e urâtă. Eu sînt singură, eu nu petrec deloc...

— Atunci vrei poate să mergem la familia Bertrand. Ei sînt arendași ai noștri, au copii, te vei juca cu dâșii.

— Irra! rosti Elisa cu dezgust; nește țărani murdari! Ș-apoi ce fel de copii: mormoloci de la șapte până la nouă ani!

— Ai dreptate; să vedem, dară, ce-i de făcut?...

— Nemic, nemic, nu vroi nemic!

— O-o! Ești capricioasă, începi a mă supăra.

— Eu te las în pace, eu; d-ta nu mă lași pe mine...

Elisa tăcu apoi. A trecut iarăși un sfert de ceas.

— Ei, ce mai zici, Eliso? Vrei să mergem la pădure?

— Aoleo, ce urâcioasă mai ești! Eu plec...

Și Elisa se sculă și ieși.

Din acea zi, până și mumă-sa a poreclit-o: Domnișoară-nu-vroi. Și Elisa turba de necaz.

III. TOT URSUZĂ !

A trecut un an; Elisa era tot ursuză.

Într-o zi ea zise mumei sale:

- Mamă, când oare va fi prima mea împărtaşanie?
 — În septembrie, copila mea; acum e mai.
 — Foarte bine; atunci până la septembrie mai este multă vreme, nu-i așa?
- 5 — O, da, mai sunt trei luni și jumătate.
 — Prin urmare, până la septembrie, haide să trăim la Paris.
 Cum ți se pare aceasta, a?
- Nu, odorașule; aceasta este peste puțină.
 — De ce?
- 10 — Pentru că, până la septembrie, tu trebuie să înveți catehismul la preut.
 — Numai atâta? Asta nu-i nimica! Noi cunoaștem pe bunul părinte Iacov, cu care eu voi învăța catehismul la Paris.
 — Fie și așa; eu n-aș zice ba, dacă numai s-ar învoi tată-tău.
- 15 Du-te de-l întreabă.
 Elisa s-a posomorât, s-a bosumflat și, fără a mai vorbi, s-a așezat în fața mamei sale, care o privea.
 — Ei bine, iarăși te-ai supărat? Nu faci, draga mamei, cum ți-am spus eu?
- 20 — Nu; așa nu vroi; mi-e urât a ruga pe cineva.
 — Totdauna ursuză, Eliso, totdauna! Ce să fac eu ca să te mai înveselesc puțin, îngerașule?
 — Fă atâta: să mă duci la Paris.
 — Du-te, dară, de-ntreabă pe tată-tău, știi bine că eu din
- 25 parte-mi o primesc bucuros.
 — Ți-ai găsit! A întreba e ceva grozav!
 — Vrei să-l rog eu însămi?
 — O, da, da! Du-te...
- Dna Duhé s-a sculat și a ieșit. Elisa o aștepta cu nerăbdare.
- 30 În sfârșit, după zece minute, ea se-ntoarce.
 — Bucură-te, odorul meu; ești fericită! Peste patru zile noi plecăm la Paris.
 — Da? Cu atât mai bine, rosti cu o rece nesimțire mica damuță; îmi pare bine.
- 35 — Nu vei mai fi ursuză, sufletul meu?
 — Voi fi mereu cât vom sta aici, răspunse Elisa cu obicinuita sa răceală.
 — Tot ursuză! șopti biata mamă, ascunzându-și capul în mâini.

- Cine nu știe că Parisul este orașul cel mai vesel din lume? Petreceri, teatru, grădini, muzee, jocuri: nimic nu lipsește acolo. Este, așa-zicând, o cămară cu plăceri. Omul cel mai posac,
- 5 cel mai serios, nu se poate stăpâni de a nu râde, de a nu petrece.
- Mutată în acest oraș de veselie, Elisa n-a simțit nici o schimbare. Ea a rămas tot așa de ursuză, mormăind mereu și cântind. Când se întâmpla să răză, apoi numai doară din vârful buzelor.
- 10 Și totuși, lumea credea că dânsa-i fericită. Și era fericită, în adevăr, de vreme ce nu-i lipsea nimic. Mumă-sa, nepăsătoare pentru ceilalți, era bună numai cu dânsa: tot ce vrea ea se făcea; tot ce dorea se împlinea. Dar ce folos!? Ca s-o mai înveselească, dna Duhé în zadar o ducea la adunări de copii, la grădini, la teatru — nimic nu-i intra în voie!
- 15 Într-o zi, mumă-sa o chemă și-i zise:
 — Ascultă, Eliso; vreau să-ți vorbesc foarte serios. De ce ești tu așa de ursuză, așa de uricioasă, cum să-ți mai zic?
- Pentru că nimic nu-mi place, mi-e urât pretutindenea.
 — Doamne! Doamne! Dar ce trebuie să fac eu ca să petreci
- 20 și tu, sărmană copilă?
 — O! Nu știu nici eu; mi-e urât oriunde, ori cu ce, ori cu cine.
 — Ce n-aș da eu să te văd mai veselă! Ce-ți trebuie? Ce-ți lipsește? Vorbește și-ți voi face tot ce vei cere, numai vorbește!
- 25 — Ce să vorbesc? Nu știu. Mi-e urât!
 — Nu-i nici un mijloc ca să-ți treacă urâtul? Nici un mijloc?
 — E peste puțină!

- Știi, mamă că eu rugasem pe tata să-mi fac prima împărtaşanie aici; am făcut-o și acum voiesc să-ți descopăr un mic secret.
- 30 Astfel vorbea Elisa a doua zi după ce se împărtaşise în Paris.
 — Să vedem secretul tău, mititico, zise dna Duhé.
 — Iată-l; mi-e urât și ascultă: vreau să am o soră.

— O soră? O soră, îngerul meu! De unde să-ți dau eu acest lucru neprevăzut și... și peste puțină.

— A ! De ce peste puțină?

— Fiindcă, draga mea, e peste puțină.

— Vorbă să fie! D-ta totdeauna îmi spui așa. Peste puțină, peste puțină, peste puțină! Ciudată mai ești, zău!

— Eu ciudată? Dec!

— Da, da, ești răutăcioasă, și eu îți cer să-mi dai o soră.

— Unde să ți-o găsec, dragută? Unde să ți-o găsec?

— Așa. Asta se găsește. Caută și vei găsi.

— Voi vorbi chiar acum cu bărbatul meu; așteaptă-mă, mă voi întoarce îndată.

Dna Duhé ieși, intrând la bărbatul ei.

— Dragă Alfred, ascultă-mă, te rog. Tu nu te vei supăra?

— Nu, deloc; știi că eu nu mă supăr niciodată.

— Atunci, Alfred, ascultă. Știi cât iubesc eu pe Elisa, unicul meu copil. Te rog, dară, pentru ca s-o mai bucurăm puțin, trebui să-i găsim o mică tovarășă, de bună familie, cu maniere cuviințioase, și să-i fie ei ca o soră.

VI. ISTORIA UNEI NENOROCITE

După o căutare oarecare, s-a găsit o copiliță numita Paula Grisol. Această fetică, mare deja de treisprezece ani, era nenorocită, foarte nenorocită. Tată-său murise de patru ani. Mumă-sa, rămasă săracă și zdrobită prin moartea soțului, a murit și ea după un an, lăsând pe Paula singură cu fratele său Leon, băiat de unsprezece ani, ucenic la un lăcătuș numit Roch.

Așadară, Paula, orfană și sărmană, a fost cercetată de dna Duhé:

— Și cine a fost tată-tău, mititico?

— Doamnă, tata era conductor la drumul-de-fier care duce de la Paris la Rouen.

— Dar mumă-ta?

— Mama ședea acasă, ne îngrija pe mine și pe frate-meu, și era bună cu toată lumea; o iubeau toți vecinii și toți cunoscuții noștri.

— Dar voi, orfani, ce v-ați făcut apoi?

— Fratele meu mergea la școală, și eu de asemenea, căci aceasta fusese dorința mamei. Trăiam la nașa-mea. Acum două luni, nașa a murit...

Fetica începu a plânge. Dna Duhé păru înduioșată.

— Ia lasă, nu mai boci. De aci înainte vei fi fericită, vei fi fiică a noastră, vei fi soră a Elisei mele.

— O, doamnă, sînteți prea bună! Îngână biata Paula. Prea, prea multă bunătate!

— Ei, ei! Ce multă!... mormăi dna Duhé, oarecum tulburată, căci ea simțea că nu merită lauda prea binevoitoare pe care i-o repezea cu atâta recunoștință sărmana orfană.

În sfârșit, Paula a fost adusă dinaintea Elisei, care, ca totdeauna, era singură cuc în odaia ei, șezând într-un jeț și cuge-tând... la ce? N-o știa nici ea însăși!

— Iată, odorașule, zise dna Duhé înaintând cătră fie-sa și ținând de mână pe Paula, iată soru-ta!

În loc de a îmbrățișa pe mumă-sa și de a-i mulțumi, Elisa nu s-a mișcat măcar și zise cu liniște:

— Bună ziua, domnișoară; cum te cheamă?

— Paula Grisol.

— Bine; șezi și să vorbim.

Paula, crezând că Elisa e bolnavă, îi păru rău din suflet. Ea șezu. Dna Duhé se cunoștea a fi supărată, dar nu scoase nici o vorbă și ieși în tăcere. Elisa, fără a se tulbura, urmă mai departe:

— Te rog, vrăsta d-tale?

— Treisprezece ani, dșoară.

— Bun; du-te, ia păpușa mea care este coala în lădiță, îmbrac-o cu rochia cea albastră și spune-mi vreo poveste frumoasă.

— Vai mie, dșoară! Eu nu știu nici o poveste, decât numai *Biblia* și povestea mea, dar a mea e așa de jalnică!...

— Cu atât mai bine; mie-mi plac poveștile jalnice. Vorbește.

— Fie. Iat-o dară. Tată-meu știi deja că se cheamă Grisol. El era foarte bun. Fiind conductor la drumu-de-fier, noi îl vedeam prea puțin, numai atunci când el cerea și căpăta concediu, sau atunci când noi, eu și mama, mergeam la gară ca să-l adăstăm; și când trenul sosea, tata ne îmbrățișa, și eu îi dădeam flori din grădinița mea sau mânuși de lână făcute chiar de mine; iar

mama plângea și zicea totdeauna când gătea acasă o supă bună:
„Ce păcat că tata-tău n-o mănâncă cu noi!“ Și iată că într-o zi,
sînt acum patru ani, tata sosește. Era palid, obosit. Mama îl
așează și îl întreabă:

5 „Ce ai, dragă? Ești bolnav?“ „Da, sînt bolnav... sînt foarte
rău.“ „Dumnezeule! strigă mama. Să fie cu putință! Ce ai
mâncat?“ „Aproape nimic: o friptură cu sos; era de minune.“
„Iute, Paulo, adă-i un păhăruț cu melisă.“

10 Eu i l-am adus, el a băut: a băut două păhăruțe, degeaba!
I s-a făcut și mai rău. Alergai după doftor: el sosi și ne spuse că
boala e foarte primejdioasă. I-a scris rețete, și a revenit a doua
zi; aflând însă pe tata și mai rău, a rostit: „E holeră!“ Mama
scoase un țipăt și căzu leșinată. Tata a zis: „Cu atât mai bine, eu
15 voi muri și atunci...“ Nu putu să mai vorbească. Adusei un
preut; tata abia a fost în stare să se împărtășească și a murit.

O, dșoară! Cugetă numai ce durere! Apoi sărmana mamă,
care zicea plângând: „A! Prea mult! Prea mult pentru
bătrânețele mele!“ Și-n adevăr, cât n-a mai suferit ea în viață! A
trecut un an de grijă, de lacrimi, de mahnire. Mama se stingea
20 văzând cu ochii, și, în sfârșit, în luna lui martie, sînt acum trei
ani, într-o seară pe la șapte ceasuri, ea s-a așezat pe un scaun
dinaintea ferestrei; eu șezui lângă dânsa și admiram frumusețea
soarelui care asfințea. Mama se uita de asemenea și suspina.
Apoi cu degetele-i uscate ea îmi dezmierdă părul și bărbia și,
25 privindu-mă cu drag, îmi zise: „Vezi tu, Paulo, acest
soare-apune?“ „Da, mamă, îl văz.“ „Ca și acest soare, voi apune
și eu într-o zi, și acea zi e aproape, aproape de tot.“ „O, mamă,
nu mai vorbi astfel!“ „De ce să nu vorbesc fie-mea? Așa va fi;
și, ca și acest soare, voi lăsa și eu după mine o roșeață de foc;
30 vei fi tu, tu care nu mă vei uita, nu-i așa?“ „O, da, nu te voi uita
niciodată!“

Paula se opri, ștergându-și ochii plini de lacrimi.

— Tu plângi? Întrebă Elisa mișcată.

35 — O, vezi bine că plâng! Dar răbdare! De ce atîta jale? Noi
toți ne vom revedea într-o zi. Ne vom revedea colo sus, în cer!
Și atunci nu ne vom mai despărți niciodată!

Paula își șterse lacrimile și urmă iar:

— În sfârșit, noaptea, după ce ne-a îmbrățișat pe frate-meu,
Leon, și pe mine, după ce ne-a binecuvîntat și ne-a vorbit de

lumea cealaltă, mama ceru pe preut. Leon alergă să-l cheme.
Preutul sosi, mama se împărtăși, apoi își dete sufletul în mîna
lui Dumnezeu. De atunci, nașa mea, d-na Purion, ne luă și ne
ținu la dînsa, cât mai trăi și ea, biata femeie. Murind nașa, noi
5 am rămas singuri, lipiți pămîntului. Trebuia să găsim un servici.
Leon se băgă la Roch, iar eu sînt aice.

Iată istoria, pe care buna mititică Paula o povesti Elisei.

VII. E AȘA DE VESELĂ!

10 Elisa rămase uimită. Văzându-se față-n față cu o ființă de o
mie de ori mai nenorocită decât dânsa, ea, pentru întâia oară în
viață, și-a făcut sieși întrebarea: „Oare eu nu sunt fericită?“
Negreșit, ea era fericită, avînd buni părinți, bogată, nobilă,
frumoasă; ce-i mai trebuia? Toate poftele ei se îndeplineau,
15 toate dorințele se îndeșteau, pe când această oropsită făptură,
orfană, singură, săracă, nenorocită într-un cuvînt, părea totuși
împăcată cu soarta sa și mulțumea lui Dumnezeu.

Ea nu putea, ea nu voia să înțeleagă. De ce oare omul se
naște în această lume? Pentru a suferi toate loviturile pe cari ni
le trimite bunul Dumnezeu; trebui să suferim, trebui să ne ple-
căm capul dinaintea poruncilor Proniei, nu trebuie să cărtim, ci
20 să ne supunem. Dar Elisa nu avusese niciodată vreo nenorocire,
niciodată vreo mahnire. De ce, dară, era totdeauna posacă, tot-
deauna ursuză? De ce nu se folosea de vrâsta copilăriei pentru a
râde și a se juca? Căci mai târziu anii curg iute, omul se coace,
25 bătrînețea sosește, și atunci... adio plăceri, veselie zglobie, ne-
astîmpăr! Totul piere. Atunci e vremea ca să fim serioși, supuși,
liniștiți; ba și chiar atunci un caracter vesel dă omului, și mai
ales femeii, un fel de farmec.

30 Să ne întoarcem la cele două fetițe. Le vom găsi acuma
șezînd amîndouă pe iarbă în grădiniță. Scena s-a schimbat, nu
mai sîntem la Paris. Da, priviți bine, ne aflăm la țară, în grădina
Elisei.

Paula stropește florile. Sînt multe flori: trandafiri, liliaci,
micșunele, bărbănci, romanițe, crini, lalele, dalii, rezedă, vioarele,

multe flori, multe și dragălașe. Apoi totul e bine așezat, totul curat, totul, în sfârșit, frumos.

5 Urzitoarea acestui mic rai pământesc a fost Paula. Un frunziș numai răcoare și numai verdeață ascunde sub umbra sa o mescioară rotundă, o bancă, pe Elisa și pe însăși Paula. Elisei îi place a ședea pe iarbă, foarte bine; Paulei îi place a stropi florile, și mai bine. Muncitoarea grădinăreasă toarnă la apă, stropind în giur până ce uneori se stropește fără voie pe sine însăși, și atunci zice râzând: „Ia să mai cresc și eu, și să nu mai invidiez aceste frumoase flori“.

10 Elisa nu s-a putut stăpâni de a nu zâmbi.
— Vai, ce cald! mormăi ea apoi, făcându-și vânt cu batista.
— Cald! Și totuși eu muncesc.
— Fiindcă te stropești cu apă rece.
15 — A! a! Vrei, dșoară, să te stropesc și pe d-ta? zise râzând vesela Paula, rădicând în glumă stropitoarea.
— O, nu, nu! Nu vreau! strigă Elisa, ferindu-se.
Ea alergă apoi la mumă-sa. Dna Duhé o întrebă:
— Ce? Ce este? Ce ai, odorașule?
20 — Nemic. Vreau să-ți spun ceva. Sînt foarte uimită, foarte mirată.

— De ce, draguță?
— Ea e așa de veselă, această Paulă! Și totuși ea a fost atât de nenorocită. Iată ce mă miră.
25 — Vezi, dară, Lisico, cât de frumos este de a fi cineva vesel, voios. Prin aceasta noi facem să petreacă toată lumea și petrecem noi înșine.

— Bravo! Tocmai d-ta o spui, d-ta care nu ești niciodată veselă. D-ta ești ca și mine.
30 Dna Duhé își mușcă buzele; apoi zise cam încurcată:
— Eu, eu sînt bătrână, pe când tu ești tânără. Petrecerea e pentru tine.

Elisa n-a mai spus nemic și a ieșit. Ea se întoarse în grădină, unde găsi pe Paula, care se strâmba de răs.

35 — Ce mai este și asta, Paulo? întrebă Elisa cu posăcie.
— Ha, ha, ha! dșoară Eliso! Închipuiește-ți, ha, ha, grădinarul mi-a spus: „Dșoară, d-ta ești un drăcușor!“ Ha, ha! Ce poznaș, nu-i așa?

— Nu, răspunse Elisa cu răceală; nicidecum. Eu nu văd nemic poznaș în asta. Acest grădinar e un obraznic. Și tu, ți-o spun eu, tu ești cam proastă că nu te-ai supărat când el te-a făcut drac.

— A, d-șoară! A fost o glumă.

5 — Glumă! Pentru tine toate sînt glume. Tu nu te gîndești decât la petrecere. Eu sînt cu totul altfel.

— Dar ce să fac? Ce e glumă e glumă. Cum să mă supăr eu pentru o glumă? Nu cumva d-ta vrei să mă vezi plîngând?

— Ba nu; dar lasă-mă în pace.

10 D-șoara Ursuza se așeză pe iarbă; ea căscă, se bosumflă, se-ntinse, mormăi un sfert de oră. Se auzi clopoțelul care chema la masă. Paula veni iute:

— Haide, dșoară; auzi clopoțelul?

— Se-nțelege că-l aud, zise Elisa sculându-se.

15 Prânzul, ca după obicei, a fost tăcut și trist. După-prânz, sculându-se dna Duhé cu Elisa și cu Paula s-au pogorât în grădină.

Aerul era curat, îmbălsămat; cerul senin; păsările cântau întrecându-se pe capete; în fine, era o seară minunată.

20 — Ce frumoasă seară! zise Paula, privind cerul cu un fel de răpire.

— Este o seară ca toate serile, zise Elisa.

— Cum ți se pare? întrebă mumă-sa.

25 — Cum vrei să mi se pară? Așa e firea mea; nemic nu mi se pare frumos, nemic vesel, nemic plăcut. Fericită e Paula, dânsa e atât de veselă!

— Și cum vrei, d-ta, dșoară, să fiu eu? Sînt prea veselă e adevărat, dar acesta e caracterul meu. Să nu crezi că eu sînt nesimțitoare; dimpotrivă. Însă ce pot face eu? Să simțesc fericită, nu am pentru ce să mustru pe bunul D-zeu, care e așa de bun, așa de prevenitor!
30

Dna Duhé asculta și admira. Niciodată ea n-a auzit vorbindu-se astfel. Ea se mira în sine însăși și amorul ei propriu era atins.

35 „Cum? se gîndea dânsa. Acest copil, această străină, singură în lume, tânără, săracă, e mai înțeleaptă decât mine, știe mai mult decât mine!“

Apoi amorul matern, luptându-se cu amorul-propiu, îl birui pe acesta din urmă, și dna Duhé își zise: „Nu, nu, eu trebuie să

ascult cuvintele acestei sărmăne copile; ele sînt înțelepte! Ea are dreptate. D-zeu e bun; cată să-l rugăm; și eu, care nu m-am închinat niciodată! Da, eu voi lăsa pe Elisa mea totdeauna lângă Paula; poate se va schimba și ea; mă voi face și eu veselă, zămbitoare; ea va petrece mai bine, biata mititică!”

Aceste bune cugetări au fost puse în lucru. De atunci, dna Duhé începu a se închina lui D-zeu, ea deveni veselă, voioasă. Elisa nu știa ce să crează despre această schimbare. Însuși d. Duhé se mira.

„Ce dracu! se gîndea el. Asta e ciudat! De când această fetișcană a intrat la noi, și mai ales de când sîntem la țară, mi se pare că nevasta mea este cu totul alta! Ea râde, ea glumește; ciudat, poznaș de tot! Nu înțeleg nimic. Cu toate astea ea mi se pare a fi bună, această Paulă; e așa de veselă!”

VIII. D. VILLIERS

Trece un an. În Elisa se observa o schimbare. Ea era liniștită, rece ca totdeauna; totuși zâmbea, vorbea, era mai vioaie. Veselia Paulei o îmboldea; apoi schimbarea ce s-a petrecut în mumă-sa o mira și o încânta.

Într-o zi ea era singură. Pe Paula o trimisese să-i caute păpușa. Ca de obicei, ea ședea pe iarbă și căuta în gând o pricină ca să se supere...

„Doamne, Doamne! își zise ea căscând. Această Paulă nu mai vine odată!”

În acea clipă Paula sosea în fugă, gâfâind și abia putând să ia răsufletul.

— Vezi ce vrea să zică a alerga nebunește, zise Elisa cu mustrare. Ai asudat; ce nerozie!

— Nicidecum! Alergând, dintâi eu îmi pun sângele în mișcare, apoi sosesc mai curând și nu te las să mă aștepti.

— Ba m-ai făcut să te aștept. Dar să vedem, unde-i păpușa? Te-ai întors cu mâinile goale.

— Se-nțelege! D-ta ai uitat ieri păpușa în salon pe canapea; eu vream s-o iau de acolo, dar în salon erau musafiri.

— A, ce lucru anost! Du-te iute de cere păpușa de la mama.

— Tocmai asta nu e ușor de făcut. Muma d-tale e în salon; ea vorbește cu cineva.

— Ce spui tu? Mama în salon singură vorbind cu cineva! Ești o proastă, mă-nțelegi!

— De! Du-te d-ta să vezi și atunci nu vei zice că sînt o proastă.

— Nu, eu nu vreau să mă duc.

Elisa se posomorî și mormăi. Paula începu să sape grădina, întocmi răzoarele, curăți, mătură. Elisa sta tot supărată. Îi era urât, dar nu vrea s-o spună. Paula o ghicise, însă avea aerul de a n-o băga în seamă. În sfârșit, după un ceas întreg, s-a auzit că se deschide ușa cea mare a casei. Paula alergă la scară. Un domn, nalt, uscat, palid, slab, de vro șasezeci de ani, a ieșit cu dna Duhé.

— Ne-am înțeles, zise ea.

— Da, ne-am înțeles. La revedere.

— La revedere. Pe mâine.

Cine era acel domn? Ce vrea el? Nu se știa.

Paula ceru de la dna Duhé cheia salonului ca să ia păpușa pentru Elisa.

— Nu, zise dna Duhé; ea nu trebuie să se mai joace.

— De ce, doamnă?

— Pentru că s-a isprăvit; ea este de treisprezece ani; trebuie să se apuce de învățătură.

— A, da, zise Paula și alergă la grădină ca s-o spună Elisei.

— Dragă Eliso! Vei avea un frumos profesor, zise Paula rîzând cu hohot! Ha! ha! ha! poznaș mai era! Bătrân, slab, uscat, mi se pare că-i ofticos, bietul om. Să nu-l lași să strige prea tare, căci va muri pe loc.

— Ia nu-mi mai vorbi de astea! A învăța! Să-nvăț eu, care sunt bogată și frumoasă?

— O! Eliso, nu te supăra; din contra...

— Să nu mă supăr!? Ești o smintită, dragă!

— Iartă-mă, Eliso; iartă-mă; dar gîndește-te și d-ta; ce frumos e de a ști lucruri frumoase...

— E frumos! E plicticos, e grozav!

— Grozav? Nicidecum; eu te asigur că este o petrecere de a învăța; vei vedea...

— Voi vedea! Nu voi vedea deloc; eu nu vreau să-nvăț.

— E peste putință, dragă Eliso, căci muma d-tale s-a înțeles deja...

— Înțeles, nențeles, puțin îmi pasă! N-am început încă a învăța și nu voi începe, iată așa!

5 — O, o! Să nu te superi, dar lasă-mă să-ți spui că d-tale ți se urăște cu toate. Nu vrei să te joci, nici să vorbești, nici să citești, nici să scrii, nici să înveți, și nu vrei totuși să-ți fie urât. Atunci ce să faci?

— Cine ți-a spus că eu nu vreau să-mi fie urât?

10 — Nemaiavând încotro, Paula s-a sculat și s-a apucat din nou a lucra grădina.

Dna Duhé, stând din dosul copacilor cari formau boschetul, auzise tot și când Elisa abia sfârșise vorba ea apărură dodată. Paula scoase un țipăt, apoi răsună printr-o veselă izbucnire de răs:

15 — Ha, ha, ha, ce mai spaimă! D-ta ești o zână, doamnă, căci numai zânele se arată așa dodată.

— Eu nu sînt o zână, răspunse dna Duhé zâmbind, ci sînt o femeie bătrână, muma a acestei domnișoare; și ca muma, am o putere asupra-i; nu-i așa, Paulo?

20 — O! Cum să nu fie așa, doamnă! Negreșit că este așa...

— Ai auzit, Eliso? Ei bine, află că eu îmi voi întrebuița puterea, fără a trece măsura. Eu sînt bună pentru tine, prea bună, dar văz că prin bunătatea mea te fac urâtă tuturor; da, bietul meu giuvaer, tu ai devenit nesuferită. Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să-ți dau veselia cea firească pentru vrâsta ta; erai ascultată în toate și pretutindenea; dorințele tale, poftele tale se îplineau; totul a fost degeaba; n-am izbutit! Încerc acum cel de pe urmă mijloc; fac o ultimă încercare. La rândul tău, trebui să mă ascuți. Paula zicea foarte bine că jocul, munca, vorba, tăcerea, totul ți se urăște. Ce te vei face dară? Trebui să mă ascuți, o voiesc. Am vorbit cu d. Villiers, vechi amic al familiei noastre și foarte bun profesor. El te va învăța istoria, geografia și matematica. Dșoara Alban îți va da lecții de englezește, iar dna Perois de piano. Du-te acum, pregătește-te. D. Villiers vine mâine. Tu, Paulo, sfârșește cu stropitul grădinii și du-te în odaia ta de coase.

35 — Porunca a fost ascultată. Paula se apucă iarăși, cântând, a stropi grădina; Elisa, cu pași leneși, cu capul plecat, cu brațele în jos, se duse în odaia sa; era furioasă.

Închipuți-vă o mare cameră; în mijloc o masă rotundă; la dreapta un piano; la stînga un birou; în fund o bibliotecă și câteva hărți geografice pe pereți.

Aceasta este odaia de studii a domnișoarei Ursuza.

5 A sosit a doua zi.

În fața biroului vedeți un domn de vro șasezeci de ani, nalt, cu barba sură, cu capul alb. Este d. Villiers. Elisa stă dinaintea unei hărți geografice, anume harta Franței.

10 — Care este Capitala Franței? întrebă d. Villiers.

Elisa tăcea; ea întoarse capul, fără a răspunde.

— Nu m-ai auzit, dșoară? Eu te-ntreb: care este Capitala Franței?

— Nu știu, zise Elisa ridicând din umeri cu obicinuita sa nepăsare.

15 — O, o! E cu putință? Gândește-te puțin, și vei ști.

— Eu nu vreau să știu nimic; eu n-am nevoie de a ști. Lecțiile mă supără.

— Lecțiile mele te supără? Foarte bine, voi spune mumei d-tale că nu vrei să înveți cu mine; îți va lua un alt profesor.

20 — Nu, nu vreau. Mă supără toate lecțiile, nu numai ale d-tale.

— Oricum, să isprăvim lecția noastră. Să vedem. Unde ne-am oprit? A! Așa, spune-mi, dară, care este Capitala Franței?

25 Văzând că profesorul tot n-o lasă în pace, Elisa răspunde încetitor:

— Știu eu care! Mi se pare că e Parisul!

— Uf! În sfârșit, slavă Domnului! Da, e Parisul. Acuma, spune-mi câți locuitori are Parisul?

— Parcă eu i-am numărat!

30 — Zău, dșoară Eliso, ești teribilă! Spune-mi dară: învățat-ai d-ta ceva? Nu mă voi supăra, spune drept.

— Lasă-mă, dle! M-ai anostit!

— Voi căuta pe muma d-tale, zise d. Villiers; nu mai e chip cu d-ta!

35 — O, nu, nu, dle, nu vă duceți, zise Paula, care auzise tot din odaia de alături. Doamna iubește atât de mult pe Elisa! O să se întristeze.

— Ești o neroadă, o proastă! strigă Elisa, împingând pe Paula. De ce să-l rogi? Ce nebulie [e] asta? A ruga! A ruga tu

pentru mine! Ducă-se să spună, răutăciosul! Du-te, dle, du-te de-i spune; vei vedea...

— Mă duc, dșoară; mă duc, n-ai nevoie să mi-o spui.

— Cu atât mai bine! Crezi că eu mă tem? A! Nici atâtica!

5 D. Villiers ieși, lăsând pe Elisa care ocăra pe Paula.

IX. URĂSC PIANUL !

Dna Perois a venit să dea lecția de piano. Elisa nu învățase nimic.

10 — Bună ziua, mititico! Haide, deschide pianul, așază-ți notele. Ei bine, d-ta nu te miști?

Nici un răspuns. Elisa mormăi posomorâtă.

— Eliso, d-ta nu mă auzi! Haide, haide...

— Dați-mi pace!

15 — Cum așa! Ți-ai pierdut mintea? Vino la lecție și nu mai face nebunii.

— Eu nu fac nebunii deloc. Mi-e urât.

— Ți-e urât! Dar ce ai? O să chem pe muma d-tale. Te-ai prea întrecut!

20 Dna Perois s-a sculat și a ieșit. Peste zece minute, ea se-ntoarse cu dna Duhé, care, apropiindu-se de Elisa, îi zise cu sânge rece:

— Ce însemnează toate acestea, dșoară?

— Nu mă mai necăjiți, vă rog!

25 — O-o! Când ai să isprăvești odată, Eliso?! Ești ciudată, zău! Scoală și fă-ți lecția cu dna Perois.

— Nu vreau. Eu urăsc pianul.

— Se poate aceasta, mititico? zise dna Perois, și întorcându-se către dna Duhé, adause: Doamnă, de vreme ce ea n-are gust pentru piano, s-o scutim dară de acest studiu.

30 — Nicidecum, iubită doamnă, nicidecum. Eu vreau ca ea să știe și piano. O domnișoară să nu cunoască muzica!? E ceva scârbos, e absurd...

35 — O, cât despre aceasta, zise dna Perois, așa este, mititico; muma d-tale are dreptate; o domnișoară fără piano e chiar ridicolă.

— Și eu vă spun: îmi lipsește talentul pentru muzică, nu voi învăța niciodată pianul.

— Eliso! zise cu un ton de muștrare dna Duhé, tu nu ești cuminte, copila mea; gândește-te...

5 — Nu vreau să mă gândesc la nimic; eu urăsc pianul, nu-l poci suferi!

Dna Duhé era încă prea slabă, pentru a putea lupta contra acestui copil stricat, capricios și rău. Ea tăcu și ieși, urmată de dna Perois, pe care această scenă o tulburase foarte mult.

10 — Doamnă, zise pianista cam încurcată, vă rog concediați-mă; înțelegeți...

— Înțeleg, dragă doamnă, zise suspinând dna Duhé. Sînt disperată, în adevăr, dar ce să fac? Sînt slabă, prea slabă...

— E rău, foarte rău, doamnă; ar trebui s-o stăpâniți...

15 — S-o stăpânesc, nu poci; eu sufăr văzând-o totdeauna bosumflată; dar s-o stăpânesc, nu poci!

— De ce, doamnă? Haide, curaj!

— O! Sfaturile d-tale sînt de minune; o știu, dar... dar...

20 — Nu poți! Poți, doamnă, numai să vrei. Haide, haide, curaj! S-o silești, să-i poruncești; cugetă... o vei face nenorocită, crede-mă, prin bunătatea d-tale prea mare.

— Ai dreptate; m-am hotărât. Vino cu mine. O s-o silesc să mă asculte, cu toate rugămințile, cu toate plînsurile ei. Mă duc; voi avea curaj, vei vedea.

25 Dna Duhé, urmată de pianistă, intra în odaia Elisei. Ele au găsit-o nemișcată denaintea pianului, așezată într-un jeț.

— Eliso, zise cu severitate dna Duhé, ascultă-mă; eu sînt muma ta și te îndatorez a te supune. Fă lecția cu dna Perois și fii cuminte. Haide, hotărăște-te iute.

30 — A! Știu; d-ta, buna mea doamnă Perois, ești aceea care ai zis mamei să-mi po-run-ceas-că. O! Cu atât mai rău pentru d-ta, doamnă; să nu crezi că eu sînt un înger, după cum arată chipul; deloc, urâtul mă face rea, furioasă; așa sînt eu totdeauna, s-o știi bine. Ș-apoi îmi place mie să-mi fie urât, și așa va fi. Orice vei face, e în zadar; ți-o spui d-tale eu însămi.

35 Elisa reîncepu cu bosumflarea. Dna Perois, pierzând răbdarea, a salutat-o și a plecat.

Peste câteva zile, profesoara fu concediată, pianul închis, notele strânse.

1868, iulie 8

Paulo,

5 Iată-mă în Paris. Ca totdeauna, îți voi zice și acum: mor de
urât. Mama, tata, grădini, teatre, sărbători, jocuri, toate îmi sunt
grozav de urâte. Eu, însămi, crede-mă, nu mă mai înțeleg pe
mine. Voiam să merg la Paris, și sunt la Paris; nici aice, însă,
urâtul nu mă părăsește, și urăsc Parisul. Vezi așa! Ce fericită ești
10 tu, Paulo! Tu râzi, tu sai, tu joci, tu ești veselă! Eu, ce deosebire!
În loc de a râde, eu gem, eu plâng; în loc de a sări, eu mă
bosumflu! În loc de a juca... mi-e urât numai când mă gândesc
la una ca asta! Uf! Ce cald e aice! Mă-năbuș. Crezi tu oare, că
Parisul e frumos? Nicidecum!

15 Ah! Apropo! Uit să-ți povestesc ceea ce s-a întâmplat.
D. Villiers, bătrânul ofticos, a venit la Paris. El a vorbit cu
mama, și ea vrea ca eu să-mi urmez și aice lecțiile. Eu una nu
vreau, hotărât; nu vreau și nu va fi.

20 Ah, Dumnezeule! Dragă Paulo, cât sunt de supărată! Chiar
acum trebuie să fac o plimbare la Câmpii Elisei. O, Câmpii
Elisei! Mama pretinde că-i un rai pe pământ. Fiind vorba de rai,
parcă te văd cetind scrisoarea mea în grădină. Ce mai face
grădina, acea urăcioasă grădină? Uf, în adevăr, Paulo, nu-ți mai
scriu mai departe: condeiul cade din mâna mea... mi-e urât!

A ta soră,
Elisa Duhé

1868, iulie 29

Dragă Paulo,

30 Iată două săptămâni de când nu ți-am scris. Vei fi crezând că
n-am vreme? Nu; îți voi spune verde: nu-mi place a scrie. Dacă
ai ști cât de urât mi-e a scrie! Slavă Domnului, eu părăsesc
Parisul: noi plecăm la Londra. Mama se teme de boala de mare;
o! de boala de mare mie nu-mi pasă! Boala de mare nu-i nemica.

Știi ce fac eu toată ziua? Alerg, dusă de mama, pe la grădini și
pe strade ca o vagaboandă. Ce fel de plăcere! Uf, când se va
sfârși și aceasta? Mă-ntreb și mă cutremur. Închipuiește-ți,
5 draga mea, că nu mai departe decât ieri, mama m-a silit a sări pe
frânghie, la Tuilerii. Nu-i grozav, oare? Eu, o domnișoară de
patrusprezece ani și jumătate, să sar pe frânghie! Și încă
dinaintea lumii! Îmi venea să mor. Mi-era rușine ca la un copil
de trei ani. Mama a devenit teribilă: nu-i mai poci veni de hac.
10 În fiecare zi ea mă cheamă în odaia ei de-mi face morală. Oare
nu-i dureros aceasta?

Cât despre onorabilul nostru oftigos d. Villiers, aș vrea să-i
sar în cap! Mi-e nesuferit. Aș vrea să-l văz și mai slab, ceea ce-i
peste putință. În sfârșit, draga mea, nu mai poci! Mă mai liniș-
tește puțin că ne ducem la Londra; dar dacă și dlui Villiers îi va
15 trăsni să meargă cu noi? Îl voi trimite la ocne!

Adio, a ta soră,
Elisa Duhé

XI. RĂSPUNSURILE PAULEI

1868, iulie 10

20 *Draga mea Eliso,*

Ca totdeauna, tu nu poți petrece. Deschizând scrisoarea ta, eu
nu aveam trebuință de a mai căuta la iscălitură; dindată ce am
văzut cuvintele: „mi-e urât“, am ghicit că scrisoarea vine de la
tine. Cât despre mine, cată să-ți mărturisesc că eu petrec toată
25 ziua. Florile din grădina ta merg de minune. Păpușa ta e îmbră-
cată ca o bretonă; costumeul i l-am cusut eu însumi. Te plâng,
sărmană Eliso! Tu nu simțești plăcerile acestei lumi. Și totuși,
vezi bine, tu ești mai fericită decât mulți alții. A! *apropo*, draga
mea, am să-ți spun ceva trist, foarte trist. Ieri, după obicei, mă
30 dusei să cercetez pe săracii mei; ei bine, ghici ce am văzut?
O biată copilă, vai! Sta de plângea pe drumul cel mare pe lângă
micul ei frățior, care murea de foame. Le-am dat amândurora un
codru de pâine, brânză și ouă, le-am mai dat la fiecare să bea un

păhărel de vin. Ei plâneau de bucurie și-mi mulțumeau. Sărmanii copii!

Adio; ca totdeauna, eu sunt foarte veselă.

A ta credincioasă,
Paula Grisol

1868, iulie 30

Draga mea Eliso,

Vezi-mă între doi mari saci: unul plin de ovăz, cellalt de grâu. Ah, scumpa mea, ce am mai răs cetind scrisoarea ta, cetind-o și recitind-o de zece ori! Poznașă mai e! Eu sunt sigură că tu erai furioasă scriind-o, măcar că la drept nu era pentru ce.

A! uit să-ți vorbesc despre cei doi saci ai mei. Ți-am spus deja că amândoi sunt plini. Dindată ce voi isprăvi această scrisoare, voi duce un sac la brutar și pe cellalt la vizitiu. Îmi vine a râde mai dinainte de jalnica mutră ce o voi avea pe drum, ducând pe spatele meu acest sac îndesat cu grâu. Sudoarea va curge șiroaie pe fruntea mea; cu atât mai bine! Nu va mai fi nevoie de a stropi strada; cum ți se pare?

O! Parcă te văz cum citești scrisoarea mea cu ochii holbați și cu gura deschisă. Tu te întrebi astăzi, ca și altădată aice: „Cum poate dânsa să fie așa de veselă!“ Dec! Nemic mai ușor; eu mă simțesc atât de fericită!

Apropo, văzut-ai pe bietul meu Leon? Cât de mult aș dori să-l văd și eu! Iată vro doi ani de când nu l-am văzut. Cât despre mine, eu petrec ca o nebună. Nu mi se urâște niciodată. Cetesc, cos, împletesc la ciorapi, port grijă de cei săraci, îngrijesc câinii, pisica, păsările, păpușa, apoi grădina și florile. O, grădina, asta-i lucrul de căpetenie! Ce păcat că tu nu poți să-ți vezi și să-ți admiri florile! Ele sunt strălucite, superbe!

Nu cumva iarăși și iarăși îți e tot urât, sărmana mea Eliso? Când mă gândesc la tine — mare minune! — îmi vine să plâng. Da, amica mea, gândindu-mă la tine, mă apucă adevărata poftă de a plânge, ceea ce pentru mine este o raritate. Eu n-am plâns decât de trei ori în viață, dar atunci știu că am plâns! Și de atunci adio lacrimile, suspinele, întristarea! M-am săturat de ele, nu-mi mai trebuie!

Îți doresc petrecere bună la Londra, și te las pentru a mă-ntoarce la sacii mei, cari mă privesc uimiți și mă așteaptă cu nerăbdare.

A ta credincioasă,
Paula Grisol

XII. NENOROCIREA

Șederea la Londra a fost și mai urâcioasă pentru Eliso. N-a trecut nici o lună, și ea a cerut de la mamă-sa să plece și să meargă la Roma.

Muma nu s-a opus, sperând mereu că prin călătorie fie-sa se va mai învoioșa. Dna Duhé o ducea pretutindeni unde-i plăcea. Sosind la Roma, Eliso păru schimbată întrucâtva din cauza cerului senin, a antichităților etc. Dar după două săptămâni, ea începu din nou a căsca, a se plânge, a asigura că-i e urât, că e prea cald peste măsură, și alte marafeturi care speriau pe lesne crezătoarea dnă Duhé.

Trebuia, dară, să plece din Roma, și după dorința micii ursuze, să meargă la Veneția. Dna Duhé începu a se ofili și a obosi, prin vârstă și prin suferințele ce i le pricinuia mereu nerecunoscătoarea sa copilă.

La Veneția ele sosiră în timpul carnavalului. Eliso, care de o săptămână împlinise cincisprezece ani, ceru să fie dusă la un bal de domnișoare. Dna Duhé îi împlini pofta pe dată. Acolo Eliso danță cadril, apoi se așeză pe o canapea și n-a mai vrut să danțeze deloc. La zece ore și jumătate ea căută pe mamă-sa și-o rugă să plece.

Așadară, și această mică plăcere a fost părăsită, fiindcă i se urâse *Domnișoarei*. Într-o zi, ea propuse o plimbare foarte lungă, într-o gondolă. Mamă-sa, deși suferea de boala de mare, totuși nu se opuse; speranța zadarnică, vai! îi dedia un curaj peste fire.

Prin urmare, ele au plecat. Dna Duhé, bolnavă, avu amețeli; dar aceasta nu tulbură pe Eliso. Din contra, îi era rușine și ea porunci gondolierului să se întoarcă și să se oprească la Piața San Marco. Gondolierul se supuse. Dna Duhé cu mare anevoie

putu fi scoasă din gondolă. Gondolierul fu plătit, și amândouă meraseră încetișor spre casă. Elisa era furioasă.

Astfel, în sfârșit, după o călătorie de doi ani, Elisa propuse întoarcerea la țară, căci îi era urât pretutindenea.

5 Fiind înștiințată despre aceasta, Paula făcu tot ce-i sta în putință pentru a înveseli pe mica sa soră. Fată acum de șase-sprezece ani împliniți, ea nu încetă de a fi veselă, râzătoare, glumeață. Ea puse la rândul său salonul, odaia Elisei, păpușa, grădina, toate celelalte; apoi, isprăvind, le mai examinează o dată, ca să vadă dacă totul e bine. La două ceasuri după-amiazi, ea 10 auzi durduiala trăsuri și alergă la scară; da, trăsura se opri și Elisa se pogori încetișor ca totdeauna. Paula se aruncă la gâtul ei; Elisa, cu aer de mirare, o respinse și-i zise cu o insolentă ironie:

— Parcă ai fi o fată de șase ani! Un copilaș, o broască! Ce-i 15 asta? Ciudată mai ești!

Aceste cuvinte, azvârlite în fața biete Paule, o amuțiră de uimire și de... indignațiune. Totuși ea nu zise nimic și ajută a da jos din trăsura pe dna Duhé, care era palidă, slabă, prăpădită. Ea se rezimă în neștire pe Paula, care o susținu cu îndemănare și cu 20 dragoste.

Intrând în casă, Paula așeză cu grijă pe dna Duhé pe o canapea, o dezbracă încetișor, strânse lucrurile, apoi se îngenunchea lângă dânsa.

— Ce ai, scumpa mea doamnă? întrebă ea cu blândețe.

25 — Sunt bolnavă, Paulo, abia putu răspunde nenorocita muma; foarte bolnavă, nu mai poci! Unde e domnul?

— Aice, doamnă, iată-l că vine.

D. Duhé intră și strânse mâna nevestei sale.

— Bună ziua! zise el. De ce ești așa de palidă? Ți-e rău?

30 — O, da, da; îmi vine să mor. Unde-i Elisa mea? Ea a ieșit; ea nu stă lângă mine!

— Lasă, liniștește-te, și la revedere; eu te las, am treabă.

D. Duhé ieși. Gingașa Paula, tot îngenuncheată lângă canapea, întrebă:

35 — Buna mea doamnă, nu vrei să te culci?

— Da. Capul îmi atârână; o! draga mea copilă, sunt bătrână, iată cincizeci și șase de ani, ș-apoi călătoria...

Ea nu adause: „Elisa m-a supărat!”

Dar Paulei nu-i trebuia aceasta; ea înțelese tot. Da, boala dnei Duhé se trăgea de la Elisa; Elisa îmbătrânise pe muma-sa care o iubea atâta. Și cel puțin să-i fi părut rău Elisei, aș! Ea se duse în grădină și se plimba acolo cu pași mărunți, cu capul plecat, jucându-se fără să știe cu umbreluța închisă.

Oare la ce se gândea dânsa?

Dna Duhé se culcă; lângă ea, șezând pe un scaun și citind *Biblia*, era Paula. Obicinuita veselie îi trecuse pentru o clipă, 5 căci îngrija o bolnavă, o bolnavă iubită, și nu mai încăpea râsul.

10 Era în luna lui noiembrie. Geruia; vântul sufla năprasnic; zăpada cădea [cu] fulgi groși și deși. Era seara; o lampă agățată de tavan arunca, prin razele sale tremurânde, o lumină argintie pe un mare pat, în care zăcea o bolnavă. Lângă pat sta îngenuncheată o copilă de cincisprezece-șasesprezece ani, era frumoasă, și trăsurile-i schimbate arătau suferința. Câteva lacrimi îi 15 curgeau d-a lungul obrazilor. O altă copilă, mai mare cu un an, tot atât de frumoasă, se îneca în plâns. Un mare foc ardea în cămin. Ușa se deschise încetinel; un domn intră.

— Cine-i acolo? întrebă muribunda cu un glas aproape stins, 20 râdicându-se pe jumătate în pat.

— Sunt eu, dragă, eu, Alfred, răspunse domnul. Ești mai bine, a?

— O, nu știu nimic, Alfred, răspunse cu o voce slabă dna Duhé, sunt ca totdeauna. O, eu știu că mor. Unde-i Paula? Dă-mi 25 un pahar cu limonadă.

Paula se sculă, merse spre masă, luă un pahar și-l dete dnei Duhé, care bău cu sete.

— Mulțumesc, zise ea și căzu fără putere pe perină.

D. Duhé ieși. Închizând ușa, el murmură: „Ar fi o nenorocire!”

30 Chiar în noaptea aceea, la unsprezece ceasuri și jumătate, muma cea devotată își dete sufletul, după ce s-a spovedit și s-a împărtășit cu evlavie și cu mintea senină. Ea muri, binecuvântând și iubind mai mult ca oricând pe copila sa, pe aceea care, fără voie, îi pricinuiuse moartea.

Paula, amărâtă în sufletul său cel iubitor, nu se putu stăpâni 35 totuși de a plânge mai mult pe Elisa decât pe dna Duhé. Ea înțelese îndată că moartea bunei mume se datora aceleia pe care o numea soră a sa, și plângea pe nenorocita orfană, în care urma să se deștepte muștrarea de cuget. În adevăr, Elisa începea a pricepe și începea a se speria de sine însăși. Ea se întreba dintâi

dacă dânsa putea să fi fost pricina acestei morți și cugeta apoi că... da.

Acest *da* costă scump Elisei. De la moartea mumei sale, ea nu mai putea dormi; ea mai că nu mânca, nu mai vorbea.

5 Iată, au trecut o lună, două luni. Elisa se liniști puțin câte puțin; prin cuvinte prietenoase și dulci, Paula izbuti s-o mai înveselească. Într-o zi, Paula îi zise:

— Elisa mea, ascultă-mă; tu ai fost mâhnit pe sărmana ta mumă în viață; de ce, oare, nu vrei s-o faci fericită cel puțin în mormânt?

10 — O, Paulo, cum să nu vreau! Eu simțesc căința, dar — ce să fac!? astfel era *caracterul* meu.

— Să nu te gândești așa, buna mea Eliso. Eu am fost mult mai nenorocită decât tine, de mii și mii de ori mai mult! Dar mă supusei totdeauna la voia lui D-zeu. Ș-apoi când mă vedea lumea, eu îmi ascundeam lacrimile, îmi făceam silă a râde, căci mă gândeam: dacă sunt tristă eu, de ce să întristez și pe ceilalți?

— Crezi tu că dacă noi suntem triști, dacă părem nenorociți, aceasta întristează și pe ceilalți?

20 — O, negreșit! Și mai ales nenorocim prin aceasta pe acei care ne iubesc, bunăoară pe... sărmana ta mumă.

— Nu-mi mai aduce aminte. Aceasta îmi sfâșie inima!

— Vezi acum? Ei bine, vrei să te căiești?

— Cum nu!

25 — Roagă pe Dumnezeu, fă-te mai veselă, mai însuflețită, mai vîioaie, mai petrece tu, făcând să petreacă alții, și vei vedea.

— Mă voi sili; Dumnezeu să mă ajute!

— Bravo, mica mea Eliso! Îți mulțumesc. Curaj! Eu sunt cu tine și vei reuși!

30 Elisa nu mai răspunse nimic. Ea surâse un surâs amar și-și făgădui sie însăși de a asculta pe Paula. „Paula mă iubește — se gândi în sine. O văz, o pricep acum. A! De ce n-am înțeles-o înainte!“

XIII. CEEA CE SE VEDE ÎN CĂRȚI

35 Bătrânul ofticos, d. Villiers, mai trăia încă; orice și oricum, tot mai trăia. El slăbise și mai mult ca altădată; apoi tușea, tușea,

nu mai isprăvea tușind. De la întoarcerea dnei Duhé și a Elisei, el revenea rar, și-n sfârșit n-a mai revenit de opt luni. De șase luni murise dna Duhé. Elisa, care, altădată, îl ura, acum, pentru prima oară, simți o dorință aprinsă de a-l revedea.

5 Într-o zi, el sosi, ca o umbrelă plouată.

— Bună ziua, dsoară Eliso, zise el.

— A! D. Villiers! Ce fericire! strigă Elisa, sărind din scaun și alergând la bietul bătrân uimit. Ce bine-mi pare!

— Bine-ți pare d-tale? O, o! Asta-i peste puțință.

10 Ofticosul zise aceste cuvinte cu un aer de siguranță atât de comic, încât Elisa era cât p-aci să pufnească în răs. D. Villiers își puse ochelarii.

— Nu cumva am orbul găinilor? Înnebunit-am? se întreba el cu glas pe sine însuși.

15 — Nu de tot, răspunse Elisa, rîzând mai tare.

— Nu de tot, dar pe jumătate, zise bătrânul zâmbind. De câți ani ești acum?

— De o lună am împlinit șasesprezece. Dar ce fel de întrebare!

20 — Cînti din piano?

— Prea puțin; nu-mi prea place.

— A, da! Îmi aduc aminte. Când erai mică, nu-ți plăcea nici atunci. Iar cu geografia cum merge?

— Puțin; dar, mă rog...

25 — Cu desemnul?

— A! desemnul? Iarăși puțin, foarte puțin, dar...

— Italienește?

— Am învățat la Roma, la Florența, la Neapole și la Veneția.

— Englezește?

30 — Vorbesc puțin; am fost la Londra și la Brighton.

— Bine... bine... puțin din toate, adică nimic; nu-i așa?

— Mă rog, dle...

— Da; muma d-tale a murit. Eu voiesc să-ți dau lecții; dna Perois va reveni cu muzica.

35 — E oare cu puțință, dle? Eu sînt deja mare...

— Nicidecum; ascultă-mă. Eu o voiesc, căci, peste doi ani, eu vreau să te mărit. Și trebui să știi mai mult.

— Îți mulțumesc, dar eu cred că e greu, e urăcios...

— A! Iarăși vorbele de acum trei ani...

— Nu, nu; eu doresc ca muma mea să mă vadă studioasă și silitoare. Da; voi învăța.

— Bravo! Prea bine! Vei vedea; dentâi va fi cam greu, îți va fi cam urât, dar pe urmă...

5 — Nu crez c-o să-mi placă vreodată. Ce-i aceea ce se găsește în cărți? Mie nu-mi place a citi.

— Îți va plăcea; în cărți se văd lucruri atât de interesante și atât de folositoare!

— Interesante! Nu-mi vine a crede.

10 — Vei crede, când vei citi.

— Eu n-am citit mai nimica.

— Foarte rău, foarte rău! Eu îți voi aduce frumoase cărți de citit și, după ce le vei citi...

15 — Voi vedea! Dar ce să văz în aceste blestemate cărți... Și când aceasta?

— Măine. La revedere.

— Te aștept. Pe mâine.

20 Când bărbatul pogora treptele scării, l-a văzut Paula și cât p-aci era să cază de spaimă. Ea îl credea mort și, văzându-l acum, crezu că-i un strigoi.

— Dle... zise ea speriată; dle...

— A! Ești d-ta, Paulo? Iată-te mare!

— Șaptesprezece ani, dle...

25 — Hm... Hm... încă un an! Voi aștepta; murmură poznașul ofticos. Știi d-ta matematica, geografia, istoria?

— O, da; am învățat patru clase.

— Bravo! Iar lucrul de mână?

— Perfect, fără a mă lăuda, d-le; dar unde vrei d-ta să ajungi? La aceste întrebări?

30 — Fiindcă peste un an vreau să te mărit. Îți place a citi?

— Foarte mult; mă desfătează citirea cărților celor frumoase.

— Contrariul dșoarei Elisa; dânsa nu s-a metamorfozat încă, dar lasă-mă pe mine c-o s-o schimb eu... La revedere, dșoară.

— La revedere, dle.

35 D. Villiers avea mania măritişului. El își puse în gând să mărite pe Elisa cu nepotul său Marc, iar pe Paula cu arendașul Toma.

Deci, el reveni a doua zi, cu brațele încărcate de cărți. Paula era să se prăpădească de râs: Elisa, cu toată posăcia ei, nu se putu stăpâni de a nu râde și ea. Bietul bătrân era asudat! Mai multe cărți căzură pe drum, dar eroul nu se opri, ci-și urmă calea purtând triumfător restul trofeelor sale.

Ajungând în odaia de studiu a Elisei, le aruncă toate cărțile pe masă și, înecat de sudoare, zdrobit de oboseală, căzu într-un fotoliu.

10 — Pentru mila lui D-zeu! Dar de ce n-ai venit în trăsură? întrebă Elisa.

— Uf! Nu mai poci! Vizitiul meu era beat; mă temeam să nu ne răstoarne, pe mine și pe cele douăzeci de volume.

— Ha, ha, ha! Ce comedii! zise Paula râzând.

— Răutăcioasă mititică! Râzi de mine, ha?

15 — Nu, nu; te plâng; dar întâmplarea, orișicum, e atât de poznașă, nu-i așa, Eliso?

20 Deși nemulțumită, Elisa totuși se hotărî a examina cărțile cele aduse. Era Boileau, *Fabulele* lui La Fontaine, Corneille, Fénelon, Victor Hugo, Bossuet, toți acești autori împrăstiați, aruncați pe masă unul peste altul. Văzându-i, ar fi zis cineva că ei s-au certat.

25 Elisa simți născându-se într-însa o curiozitate oarecare. Ea luă dintâi pe *Telemacul* lui Fénelon, îl deschise nu fără un fel de groază și, așezându-se pe scaun, începu a citi cu glas tare. M. Villiers asculta cu o atenție crescândă. După ce citise câțva, Elisa se opri.

— Nu e tocmai urât, zise ea.

— Nu ți-am spus eu? izbucni d. Villiers radios. Ei, vezi? Citește, citește mai departe!

30 Elisa urmă a citi încă o jumătate de oră; după aceea, d. Villiers îi dictă, apoi se începu lecțiunea de istorie, de geografie, de matematică, și-n sfârșit el plecă, lăsând pe Elisa mai bine dispusă decât altădată. Dna Perois a venit de asemenea. După dorința răposatei, d. Duhé vorbise cu dânsii; ei trebuiau să vină amândoi pentru a instrui pe dșoara Elisa, care tot încă credea că Duhé este adevăratul ei nume.

35 Înainte de moarte, dna Duhé descoperise Paulei secretul, dar i-a recomandat ei, ca și bărbatului său, de a nu zice nimic Elisei până la timpul când va fi să se căsătorească. Paula avea grijă de

a n-o spune nimăru. Spiritul ei viu, zglobiu, puțin zburdalnic, era totuși destul de supus și înțelept pentru a pricepe că un secret este ceva serios și trebui păzit.

5 Puțin câte puțin, tânăra elevă, dându-și o silință dureroasă câteodată, izbuti ca să nu i se mai urască lecțiunile.

Într-o zi, Paula și Elisa ședeau în grădinița lor. Paula, ca și altădată, stropea florile și cânta. Elisa, șezând pe o laviță în foișor, cu capul rezemat pe mână, cu cotul pe masă, se gândea.

10 — La ce te gândești, dragă? o întreabă Paula.

— Mă gândesc la ceea ce nu pot înțelege: oare ce este, ce se găsește în cărți?

— Scumpa mea amică, acolo se găsește ceea ce tu ai pierdut de mult; plăcerea de a cugeta, și apoi mulțumirea.

XIV. LEON

15 Au trecut doi ani de când Paula nu văzuse pe fratele ei; el trebuia să fie de șasesprezece ani, și ieșea atunci de la lăcătuș. Paula i-a trimis o scrisoare; dânsul a răspuns că Roch îi dete un foarte bun certificat, dar nu putea să-l mai țină ca ucenic, isprăvindu-se timpul de învățătură, și astfel el nu știa încotro să apuce.

20 Paula a spus aceasta Elisei, care s-a și hotărât a cere de la tatăl său voie de a duce pe Leon la țară.

D. Duhé răspunse cu nepăsare:

25 — Îmi ceri un lucru foarte cu puțință; să stea aice cât îi va plăcea; mie puțin îmi pasă.

— O, mulțumesc, tată, mulțumesc! Ești atât de bun! Mulțumesc.

30 Elisa a împărtășit vestea cea bună Paulei, care, recunoscătoare, a și alergat a răspunde lui Leon. Acesta n-a zăbovit a sosi cu un cufăr pe spate.

Era un băietan cu păr blond, cu o față smează, cu ochi albaștri, mari și strălucitori, cu o talie subțire și grațioasă, prea tare și prea înalt pentru vrâsta sa.

35 El a sosit cântând. Paula îi sări la gât fără nici o ceremonie, dar domnișorul s-a cam supărat, fiindcă această săritură i-a dat

jos șapca, o șapcă albastră, nouă și atât de nostimă! Elisa îi strânse mâna. El rădică asupra-i ochii săi cei zglobii și zise:

— Fi-vom prieteni? Poate!

Paula pufni de râs.

5 — Poznaș mai ești! Ar crede cineva că vii din China, cu acești ochi rotunzi și cu șapca pe ceafă!

— Cuconiță soră, te rog a înceta cu observațiunile d-tale cele atingătoare; mă atingi și mă plectisești.

— A! a! Tocmai tu nu te plectisești niciodată!

10 — Iată ce vrea să zică a fi cineva totdeauna vesel; nimeni nu te mai crede chiar când ești plectisit, zise Elisa.

— Da, răspunse Leon cu un aer mucalit. Vezi că la vrâsta noastră nu se știe ce-i plectiseala.

— Și totuși d-ta ziceai acuș că te plectisești?

15 — A! Vezi că soru-mea e atât de meșteră, când îi vine așa ceva în cap, încât plectisește toată lumea.

Toți au izbucnit într-un râs.

20 Așa a fost sosirea *Domnului Leon*. Era un băiat drăcos, zglobiu, deștept. Elisa s-a bucurat mult; ea admira vioiciunea lui, veselia și tragerea de inimă la muncă.

D. Villiers rencepu a vorbi Paulei despre măritiș.

Ea se opuse, căci, zicea dânsa, Elisa rămânând singură ar putea să se-ntoarcă a fi ca mai-nainte: *Domnișoara Ursuză*.

25 — Ea este încă atât de slabă, dle, crede-mă; dacă eu voi părăsi-o, ea va rencepe a se bosumfla, a se plectisi; nu, nu, eu nu voi părăsi-o niciodată.

— Cum? Nu te vei mărita niciodată?

— Poate, dle; sper.

— Ce speră d-ta?

30 — Că nu mă voi mărita niciodată. Nu vreau să părăsesc pe săraca mea soră; și chiar dacă ea se va mărita, eu o voi ajuta a-și crește copiii și a fi o bună gospodină.

— Dar, sărmană copilă, îți vei pierde tinerețile!

35 — O, nu, dle! Nu mă plânge! Leon se va însura; îl voi ajuta și pe dânsul; eu sunt atât de veselă, atât de fericită! Nu, s-a hotărât! Eu nu mă voi mărita niciodată!

— Fiindcă nu vrei, eu te las în pace, însă e ciudat! O voi spune Elisei.

40 El s-a dus spre ușa Elisei, dar a întâlnit pe Leon, care întâmpină pe bătrân cu întrebarea:

— Când dară nunta Paulei?
 — Taci, amice, d-ta...
 — Ce d-ta! Eu întreb...
 — Taci și ascultă-mă; Paula nu vrea să se mărite...
 — A! Asta-i o prostie! Paula vrea, eu știu bine...
 — Dar ascultă-mă, lasă-mă să sfârșesc...
 — Sfârșește dară odată !

— Cum vrei să sfârșesc, dacă-mi tai mereu vorba? Ascultă: eu am vorbit chiar acum cu Paula; ea mi-a spus hotărârea că nu vrea să se mărite; da, mi-a spus-o limpede: nu, nu și nu pe toate tonurile!

— Ei bine, eu, așa cum mă vezi, o să pui lucrurile la cale; ea se va mărita și s-a isprăvit socoteala!

— Ascultă, dle; Paula poate să se mărite; ea este încă tânără, timpul nu-i pierdut; să mărităm dentâi pe Elisa; odată măritată, e sigur că ea nu se va mai face iarăși posacă, dar până atunci să-i lăsăm pe Paula...

— Bine judecat! Bravo! Să trăiască d. Villiers! strigă Leon aplaudând. Bravo!

D. Villiers intră la Elisa, care era singură; ea îi zâmbi, bătrânul i-a vorbit și, la plecare, părea a fi mulțumit.

În acest interval, ce se face oare cu d. Duhé? El ședea în laboratorul său de chimie, foarte ocupat a scoate aer dintr-un vas oarecare. Fără a se gândi la fie-sa, nici la nevastă, el își isprăvea operațiunea, când se auzi o bătaie la ușă. Mirat de aceasta, căci obicinuît nimene nu-l vizita în ascunzătoarea sa, el totuși deschise ușa. Intră Leon.

— Ce vrei, băiete?

— Dle, aș vrea să-ți cer o favoare...

— Hm! Bunăoară?

— Dă-mi voie să plec de aici; soru-mea va rămânea cât îți place.

— Du-te dară, du-te; te-am oprit eu?

— Nu, dar...

— Ce dar? Spune!

— Mi-e teamă că... că... domnișoara Elisa nu vrea să mă lase să plec, și eu vreau să mă bag la lăcătușul Pinet.

— Dec! Elisa nu vrea? Vom vedea.

El se sculă, ieși foarte iute, intră la Elisa și-i zise brusc:

— Cum? Tu nu lași pe Leon să plece?

— Eu, tată? Da, în adevăr, mi-ar părea rău, căci numai el a izbutit să mă mai înveselească; însă...

— Taci! El trebuie să plece îndată; du-te, Leon, du-te; iar d-ta, dșoară, șterge-ți lacrimile; auzitu-m-ai?

— Da, tată...

D. Duhé ieși, urmat de Leon.

Caracterul Elisei se schimbase, foarte mult, dacă nu de tot. Ea nu mai vedea numai negru împrejurul său, dar adesea se gândea la mumă-sa și plângea. Tocmai atunci Leon și Paula o încurajau, o înveseleau, o făceau să râdă. Mulțumită lor, ea începu a înțelege că omul e dator să petreacă el însuși ca să petreacă și alții, afară numai când îl împiedică o adevărată întristare.

Elisa regreta dară pe zglobiul Leon. Paula intră la dânsa.

— Ce văz, dragă Eliso? Tu plângi?

— Da, plâng din cauza lui Leon, care vrea să plece.

— Ha, ha! Știi că ești poznașă!

— Ai dreptate; nu voi mai plânge, e o nebulie! Haide în curte, ca să-i zic cale bună; nu-i așa?

— Da, haide!

Elisa și-a șters lacrimile și începu a zâmbi.

Ele ieșiră și întâlniră pe Leon, care era gata să plece.

— Să vezi ceva, Leon, zise Paula cu surâsul ei; știi tu că Elisa a plâns pentru tine?

— O, dșoară Eliso, este cu puțință? Ha, ha, acumă să râzi dară...

— Paulo, râde-i tu, zise Elisa.

— Râde, Eliso! răspunse Paula.

— De, de! Eu văd că d-voastră nu aveți poftă de a râde. Așadară, la revedere, și atunci noi vom râde bine!

Elisa, fără a răspunde, îi strânse mâna. Paula îl îmbrățișă zâmbind și întorcându-se apoi către Elisa:

— Soro dragă, ție ți-o fi urât; vrei să ne jucăm?

— Nu, haide cu mine; mă duc în odaie.

XV. SACRIFICIUL PAULEI

Paula avea deja optsprezece ani, Elisa șaptesprezece; amândouă erau frumoșele, dar una era nobilă, cealaltă nu; una era bogată, cealaltă săracă.

Elisa urma să se mărite. Nepotul dlui Villiers, baronul de Forlis, un tânăr magistrat, o ceru în căsătorie, după dorința dlui Villiers, care-i fusese episcop. Elisa, care era sfiicioasă, roși la această vorbă: *cerere în căsătorie*; tată-său, care îi adusese

5 vestea, îi porunci să primească.
— Bine, tată, eu primesc, dar... eu nu l-am văzut, nu-l cunosc, așa că...

— Să taci, îți zic, și primește.

— O, Doamne! Primesc, dară! Însă arătați-mi-l...

10 — Să taci; îl vei vedea mâine.

— Bine, bine, mă-nvoiesc; voi vedea.

Tatăl a ieșit, lăsând pe fiica-sa uluită.

„Ce să fie asta? se gândea dânsa; tata e ciudat! Eu nu înțeleg deloc acest chip de a lucra. Tata nu prea mă iubește, dar...”

15 Se auzi bătaia la ușă.

— Intră!

Paula își scoase capul prin crăpătura ușei.

— Aș vrea să-ți vorbesc ceva serios, Eliso...

— Intră; sunt singură.

Paula intră, închizând și întorcând de două ori cheia.

20 — Ce însemnează aceasta? întrebă Elisa mirată.

— Ts, zise Paula, punându-i un deget pe gură, ts! Oare nu ne aude nimenea? Ești sigură? adaose ea, uitându-se de giur-împre-
giur cu îngrijire.

— Nu, nimenea. Dar ce e? Ce vrei să-mi spui?

Paula se așeză lângă Elisa, îi luă mâinele și îi zise:

— Nu te speria, draga mea, soru-mea; ascultă-mă dar cu liniște, cu sânge rece; tu ai să te măriți?

— Da; e hotărât.

— Ei bine; pregătește-te a afla... un secret.

30 Paula zise aceasta cu un ton așa de misterios, încât Elisa simți fiori.

— Ce-i, Dumnezeule! exclamă ea.

— Ts! Nici o groază, nici o frică! Ascultă... Tu nu ești ade-
vărata fiică a dlui Duhé.

35 — Ah! strigă Elisa și ca fulgerată căzu leșinată pe pământ.

Paula, speriată, nu cuteza să strige sau să cheme pe cineva; ea se uită în toate părțile; pe sobă ea zări un borcănaș cu apă de colonie, îl luă și-l puse la nasul bieteii copile, care, puțin câte

puțin, și-a venit în fire și, aruncându-se la gâtul amicei sale, începu a boci.

— Linștește-te, Eliso dragă, căci altfel eu nu-ți voi mai spune nimic; liniștește-te.

5 — Cum? Ai să mai spui ceva? O, Paulo, e grozav ceea ce tu mi-ai spus! Eu, care port numele lui, eu care trăiesc în casa lui, care îi ziceam „tată”, eu nu sunt fiica sa! O, dânsul e prea bun pentru mine, prea bun! El ar fi trebuit să mă alunge, să mă gonească; ce sunt eu pentru dânsul? Nimic, decât o sarcină ne folositoare, o grea povară! Nu-i așa, dragă Paulo?

10 — Nu, Eliso, să nu vorbești astfel. El a fost bun, în adevăr, dar aceasta era datoria sa, a te adăposti, a te nutri, a te iubi, în sfârșit, și d-ta trebuie să-i fii recunoscătoare, în loc de a-l ține de rău...

15 — Eu nu-l țin de rău, dar nu poci... cum să-i arăt recunoștința mea? Îmi va fi rușine în fața lui. Crez că nu voi îndrăzni să-l văd, să-l privesc...

— De ce, scumpa mea?

— O! E atât de greu pentru mine, Paulo!

20 — Da, ai dreptate, e trist; dar ce vrei! Trebuie să ne supunem voinței lui Dumnezeu.

— Așa e; spune-mi însă cine a fost adevăratul meu tată?

— D. d'Atole, celebrul avocat. El a murit, lăsând pe mama ta văduvă când erai abia de un an.

25 — A! Avocatul! D. d'Atole! Da, îmi aduc aminte; mama mergea în fiecare duminică a depune o cunună și a plânge pe mormântul unui avocat, d. d'Atole, la cimitirul satului. Când eu o întrebam de ce plânge, ea îmi răspundea: „E mormântul unui amic”. A! E mormântul tatălui meu.

30 — Da, tocmai așa, și în fiecare duminică vei merge și d-ta cu mine a depune o cunună și a vărsa o lacrimă pe mormântul tatălui d-tale.

— O, da, da, vom începe chiar duminica viitoare. Dar, tu, Paulo? Să vorbim de tine, tu te măriți?

35 — Nu, răspunse Paula, plecând capul.

— Cum nu? Eu știu că da, cu Toma, cu acest bun arendaș, nu-i așa, dragă?

— Nu, te înșeli; nu, deloc.

— Deloc? A! Tu vrei să-mi faci o surpriză! Dar nu, eu vreau să fiu druşca ta.

— O, nu, Eliso; fii încredinţată că eu nu mă mărit; nu vreau şi nu poci.

5 — Nu vrei! Nu poţi! Şi de ce, oare?

— De! Cât eşti de curioasă, domnişoară! Ți-am spus că nu poci, şi dacă mă mai întrebi, mă supăr şi nu-ţi voi mai spune nimic.

10 — Răutăcioasă! Tu mai ai încă un secret; eu te las, adică, mă duc în grădină; vii şi tu?

— Negreşit; ei! eşti mulţumită?

— Nu, sunt supărată.

Astfel, în nedomierire, s-a strecurat o lună. Paula, în loc de a fi veselă şi răzătoare ca altădată, deveni serioasă şi gravă. Elisa nu ştia ce să creadă; ea n-o mai întreba nimic, dar aştepta, sperând că într-o zi Paula îi va destăinui singură secretul.

15 Peste două luni, trebuia să se facă nunta Elisei. D. Duhé vorbise lui Marc de Forlis despre numele cel adevărat al miresei. Auzind acest ilustru nume d'Atole, simpaticul tânăr strânse mâna viitorului său socru, şi-i zise cu emoţiune:

20 — Scumpul meu domn, crede-mă, nu pentru numele, nici pentru averea dşoarei Elisa o voiesc eu, ci pentru inima, pentru bunătatea, pentru spiritul, pentru frumuseţea ei.

25 — O! O! N-o lăuda aşa de tare; ea nu întruneşte atâtea calităţi; mai întâi dânsa e posacă.

— Posacă!? Dşoara Elisa! Iartă-mă, domnule, eu am văzut-o veselă, zglobie, răzătoare, într-un cuvânt draguţă. Posacă!? Ce idee! D-ta, scumpul meu domn, nu-ţi cunoşti pe fiica d-tale. Ieri venind aci, eu găsii pe dşoara Elisa în grădină cu dşoara Paula; ea zicea: „Vezi tu, Paulo, cât de frumoasă e lumea! Eu nu poci să mă mai stăpânesc de a o admira şi de a zice: D-zeu e aşa de bun!”

— Ce-mi tot spui d-ta!? Se vede că ea nu mai este aceeaşi! În copilărie, era nesuferită, avea un caracter odios.

35 — Ce mă priveşte trecutul, iubite dle! Numai prezentul mă interesează.

— Şi viitorul. Prea bine; atunci lucrul s-a hotărât?

— Negreşit, e isprăvit.

Trecea zi după zi, şi Elisa tot aştepta ca amica sa să-i dezvăluiască enigma de ce nu vrea să se mărite. Paula însă, care îşi avea cuvintele sale, nu-i zicea nimic, până după nunta Elisei, a surorii căreia i se devotase cu totul.

5 Nunta, dară, se făcu, fără multă pompă. Paula, care era druşca miresei, o îmbrăcă elegant şi, după ce a îmbrăţişat-o, îi zise:

— Te felicit, dragă Eliso! Fii norocită, trăieşte norocită, şi — adaose ea suspinând — fă-mi o graţie.

10 — Cel fel de graţie, Paulo? Vorbeşte; vreau să-ţi împlinesc dorinţa, căci dacă sînt norocită, norocirea mea ți-o datoresc numai ție.

— Ei bine, dă-mi voie de a nu te părăsi niciodată, lasă-mă să trăiesc şi să mor lângă tine! Eu voi purta grija de copiii tăi, de casa ta, şi voi fi aşa de fericită!

15 — Eu aş dori-o cu dragă inimă, sărmană Paulo, dar tu trebuie să te măriţi, şi atunci vei avea gospodăria ta.

— Nu, ascultă-mă; fiindcă eu te iubesc, cată să-ţi descopăr taina mea. Da, eu vreau să-ţi urmez pretutindeni, să nu te părăsesc; nu mă voi mărita niciodată; te voi ajuta, te voi asculta. 20 O! rogu-te, dă-mi voie! Dă-mi voie, dacă mă iubeşti!

— Bună, generoasă Paulo! Nu, nu, nu mă poci hotărî la aceasta; nu voiesc ca tu să te jertfeşti pentru mine.

25 — O! Eliso! Te asigur că... că eu... nu mă jertfesc; da, aceasta nu mă costă nimic, căci eu iubeam pe Toma, dar pe tine te iubesc de zece, de o sută de ori mai mult.

Şi Paula începu a plânge.

— Ei, vezi? zise Elisa. Da, aceasta te costă mult, scumpa mea, iubita mea Paulo; şi eu n-o voiesc, nu, n-o voiesc!

30 — Mă respingi? Faci rău! O, tu nu mă iubeşti...

— Te iubesc, dragă Paulo, şi tocmai de aceea...

— Da! Şi tocmai de aceea, dşoară, îmi faci rău?

— O, acum tu răzi, tu nu te mai superi; dar, în adevăr, eu mă tem... eu... o, Doamne!

35 — Lasă, mititica mea, ascultă-mă. Te rog arată-mi că mă iubeşti! Fă-mi această plăcere, dragă Eliso! A! Iată soseşte d. Marc; vorbeşte-i de mine şi... roagă-l, roagă-l să mă primească!

Paula ieşi în fugă; Marc intră şi, ridicând frumoşii săi ochi câprui şi pătrunzători asupra miresei sale, îi zise:

— Ești gata, dr... doamnă?

— Da, domnule, sînt gata să-ți urmez; numai...

— Ce-i! Ai vreo trebuință? Vorbește, Eliso, vorbește.

— Amicul meu, eu aș vrea... dar nu! Această sărmană Paula,
5 când mă gândesc numai... nu, nu, nu vreau!

Elisa își ascunsese capul în mâini; câteva lacrimi îi curseră
printre degete. Marc înaintă spre ea, îi luă amîndouă mâinile, le
strânse, și-i zise:

— Eliso! Aibi încredere în mine, vorbește deschis, eu te
iubesc, Eliso, și lacrimile d-tale mă întristează.

— Îți mulțumesc, Marc; mîhnirea mea e mare. Șezi și
ascultă-mă. Eram copil; căci cum astfel să zic. N-avem decât
12 ani. Din nenorocire, de când mă cunosc, aveam un caracter
detestabil, ți-o mărturisesc d-tale, adevăratului meu amic. Da,
15 rîzgâiată de cătră sărmana și scumpa mamă, care mi se supunea
ca o roabă și mă lăsa să-mi fac toate gusturile, inima mea se
împietri astfel, încât eu nu puteam înțelege nici amorul filial,
nici amorul de studii, nici bunătatea lui Dumnezeu, nici nimic,
nimic; eram ca un corp fără suflet. Nu iubeam nimic, dar
20 doream tot, și mi s-a dat tot, am fost dusă pretutindeni unde
voiam. Vai! Caracterul meu nu se schimba. Mama a murit;
această lovire fatală, străpungându-mă ca o săgeată înveninată,
mă făcu că simț că eu fusei cauza morții sale. Și așa a fost, ah,
așa a fost în adevăr!

— Cine dară te-a transformat astfel?

— Tocmai la asta voiam să ajung; dânsa, Paula.

— Paula? Această copilă orfană, lipsită de tot în lume?

— Da, dânsa. Ei îi datoresc eu norocul meu, veselie mea,
inima mea, viața mea. O! și cum oare s-o răsplătesc? Căci,
30 închipuiește-ți, după ce ea m-a făcut fericită, acum vrea să se
sacrifice pentru mine!

— Cum așa? Explică-te; a se sacrifica? Dar în ce chip? Să
fie cu puțință? Cum?

— Ea vrea să nu se mărite niciodată, pentru a fi totdeauna
35 lângă mine, pentru a purta grijă de menajul meu, pentru a se
devota nouă. Ce zici despre aceasta. Trebuie, oare, s-o permit?

— Da, firește, da!

— Însă, Marc, cugetă; aceasta mă cam întristează; da, este
cam egoist; dar ce-i de făcut? Sărmana Paula. Ea se sacrifică

pentru mine! Ea plîngea, am văzut-o bine, plîngea adineori
vorbind de Toma, pe care-l iubește mult, și...

— Ce să facem, dară, Eliso? Ce să facem?

— În sfârșit, fiindcă ea vrea...

— Da; ea nu ne va părăsi niciodată.

— Mulțumesc, Marc, zise Eliso; mulțumesc; aceasta mă face
și mai fericită.

XVI. CĂSĂTORIA LUI LEON

— Lasă-mă-n pace; tu faci mereu morală!

10 — Dar nu te supăra; n-ai încă decât 20 de ani, e prea tim-
puriu pentru însurătoare. Și-apoi, eu voi întreba mai întâi pe
cucoana.

— A! Tu-i zici acum „cucoană“?

— Îmi pare rău, dar așa e. Bărbatul ei este baron; în fața lui
15 mi-e rușine s-o mai tutuiesc; ea nu mai e soru-mea!

— Nu mai e soru-ta! Și eu credeam că ea te iubește mai mult
ca oricînd.

— O, da, ea mă iubește, însă orișicum eu nu mai poci fi
familiară cu dânsa — ea doamna baroneasă, eu o biată fiică de
20 conductor.

— Bine faci; cât pentru mine, eu sînt fără nici o ceremonie
la Pireti; el este bun, eu îl iubesc și muncesc. Și-apoi muncesc,
nu glumă! Aș putea să rămîi lat! Dar ce vrei? Trebuie. Trebuie
să lucrez, și eu lucrez.

25 — Bine, frățică, bine; ceea ce-mi spui îmi face mare plăcere.
Să ne-ntoarcem însă la vorba cealaltă...

— Aha, ai dreptate. Așadară, ce zici tu despre Miculina!

— De! Este o bună fată, o fată cinstită, dar prea sfiicioasă.
Pe lângă altele, e și stîngace.

30 — Cât e de frumoasă! Frumoasă ca un înger! Ochi albaștri,
păr castaniu, grasă, groasă, roșie, ce mai vrei?

— Ha! Ha! Ce fel de portret! D-zeu[le], tu ți-ai pierdut
capul. Unde oare văzut-ai tu îngeri groși și grași ca Miculina ta?

— Ei, pe tine cine poate să te-mpace? Tu ești cum fusese Elisa în copilărie. Eu nu vreau să fiu așa: eu mă mulțumesc cu puțin.

— Cu puțin! Aceasta se cheamă puțin! Dar, amice...

5 — Cară-te! Tu-ți bați joc de mine! Ești o răutăcioasă!

Și Leon, ascunzându-și râsul, s-a strecurat cu dibăcie. El era furios că soru-sa, ca mai mare, avea dreptul de a-l dojeni.

Paula, care nu voia să aprobe ridicolul proiect al fratelui său, îi întoarse spatele zicând:

10 — Nu-mi mai ești frate, dacă vei lua pe Miculina.

Apoi ea alergă spre cerdac. Elisa, șezând pe un scaun și încungiuată de trei copilași, broda un canavas. Din când în când, ea împingea leagănul celui mai mic, un drăguț prunculeț de cinci luni, pe când o fetică de un an și opt luni se juca pe jos, alături de copilul cel mare, un *coconas* de trei ani.

15 Eugenia — așa se numea fetica — se juca, ce-i dreptul, dar fără tragere de inimă, fără veselie. Era prea serioasă. Paula, râzându-i totdeauna, s-a hotărât s-o îndrepteze. De aceea Eugenia o iubea mult și începea deja a bâigui: „Ța-ța Pol“. Paula o îmbrățișa și se gândea uneori: „O! De ce n-am putut să am și eu o așa fetică! Dar nu, oare ea nu-i a mea?“ Și o acoperea pe copilă cu nește sărutări curat de mumă.

20 Cel mai mare, băiatul numit Ludovic, era un mic drăcușor, deși încă o broască. Tată-său, Marc, îl adora. Elisa prefera pe Eugenia și zicea câteodată bărbatului:

25 — Ea îmi seamănă, dar eu voi îndrepta-o și Paula mă va ajuta în aceasta. Nu-i așa, Paulo?

— Da, doamnă, ți-o făgăduiesc, răspundea Paula zâmbind.

30 Să revenim însă la Leon. Dânsul își puse în cap a se însura cu orice preț. El nu iubea pe Miculina, dar Miculina îl asigura că el o iubește; și-apoi, copil încă, copil neastâmpărat, el își închipuia că, odată însurat, va deveni un personaj mai important în ochii lumii. Totuși, văzând împotrivirea Paulei, el s-a supus, dar s-a supus cântind.

35 „Când mă gândesc, își zicea el în sine, că trebuie s-o ascult! Și de ce? Fiindcă e mai mare! O, aceasta e grozav!“

Doi ani au trecut astfel la mijloc, fără nici un eveniment decât numai doară că d. Villiers a murit, bietul ofticos, iar

d. Duhé întreprins o călătorie științifică în America, de unde nu s-a întors încă docamdată.

Leon era de 22 ani. El și-a cumpărat o mică prăvălie de lăcătuș, cu o casuță încungiuată de o frumoasă grădiniță.

5 Mândru de avutul său, el veni într-o zi la soru-sa, declarându-i cu gravitate că voiește să ia de nevastă pe Linuca, fiica dulgherului din vecinătate.

— Despre aceasta n-ai ce să zici! E de 17 ani, e frumoasă, oacheșă, bună gospodină, foarte delicată, foarte...

10 — O, o, sărmane Leon! Iată, iarăși, idei de-ale tale!

— Nu, nu; aceasta nu mai este o idee; eu nu mai sînt așa tânăr! Am împlinit 22 ani, sînt proprietar, sînt lăcătuș în toată regula, căci am ieșit de la Pireti; ce vrei mai mult?

— Cam ai puțină dreptate; lasă-mă să vărbesc cu Elisa.

15 — Du-te, dragă surioară, du-te mai iute!

Paula alergă la grădină, unde Elisa, încungiuată de copii, vorbea cu Marc.

— Dragă Eliso, zise Paula; știi ceva? Leon vrea să se însoare.

— Iarăși? Și cu cine?

20 — Cu Linuca Bonard; eu cred că-i o fată cumsecade; și-apoi dânsul fiind deja stăpân pe sine...

— Foarte bine; e lucrul hotărât, dacă o voiește și Marc.

— Eu, cu dragă inimă; și mă prind a fi nașul celui dentăi născut.

25 — Și eu nașă, zise Elisa.

— O! Mulțumesc, mulțumesc; sînteți prea buni pentru noi, bieți orfani! zise Paula suspinând.

— Cum, Paulo? Tu ești tristă? o întrebă Elisa.

30 — Ba nu, nicidecum, răspunse cu vioiciune Paula, zâmbind cu veselie. Eu? Eu sînt fericită, și numai vouă, scumpii, mult scumpii mei amici, vă datoresc fericirea mea în astă lume.

— Nu, Paulo, zise Marc mișcat, nu! D-ta, d-ta singură ești aceea care ne-ai dat fericirea mie și Elisei, căci fără d-ta...

35 El se opri; Elisa roși, plecând capul. Paula se folosi de această pauză pentru a fugi râzând.

Deci, peste o lună, biserica satului era împodobită; lumea se grămădea pentru a pătrunde în casa lui Dumnezeu. Era o strălucită zi din luna lui iunie. Se serba cununia lui Leon cu Linuca Bonard.

Elisa examinează pe tânăra mireasă și, văzând-o cam tristă, îi luă amândouă mâinile și-i zise cu blândețe:

— Spune-mi, Linuco, nu cumva îți vine a plânge?

— Un pic, răspunse Linuca.

— De ce? Într-o zi de sărbătoare, când toată lumea se veselește?

— Ei bine, voi fi și eu veselă, veselă ca d-ta!

XVII. O A DOUA URSUZĂ

Anii se strecoară încet și liniștit, bună pace în castel și în sat.

Copiii Elisei se făceau măricei; cel mai mare, Ludovic, un copilandru de șase ani, scânteia de inteligență; Eugenia, de cinci ani, era portretul mă-sei. Văzând-o totdeauna posacă, Elisa râdea, dar Marc îi observa cu multă seriozitate:

— Copilul trebuie să se îndrepteze, căci altfel eu nu-l voi iubi.

— O! Nu vorbi așa, dragul meu. Dacă m-ai fi cunoscut pe mine în copilărie! Eram mai rea decât dânsa.

— Dacă ai fi și acum ca Eugenia, negreșit că n-ai fi nevasta mea, Eliso.

— A! Tu ai dreptate; da, ea trebui să se îndrepteze... Paulo, Paulo, te rog, ajută-mă a îndrepta pe sărmana Eugenia! Așa e! Tu m-ai îndreptat pe mine. Îndreptează-o și pe dânsa.

— Sper că o voi putea îndrepta, scumpa mea amică, dacă tu nu te vei amesteca deloc; vrei așa?

— O, nu; nu poci; și eu vreau să te ajut; nu vreau să-ți dau pe fiica mea de tot, eu o iubesc mai bine decât oricine.

— Nu fi îndărătnică, Eliso, zise Marc. Lasă pe Paula, căci ea știe ce face. Tu n-ai decât să [o] răzgâi, ca mumă-ta...

— Nu, nu; eu una nu voi face ca mama.

— Așadară?

— Ei bine, ia-o, Paulo, dar n-o prea năcăji, biata mititică! Du-te, giuvaerul meu, du-te cu țața Paula.

— Eu du-te cu tine, nu du-te cu Paula, Paula nu bună.

— Adecă... vezi, Paulo? Eugenia nu vrea să meargă cu tine, ea zice că tu ești rea.

— Rău face dacă o zice, amica mea, foarte rău. Oare ce ți-am făcut eu, mititico? adaose Paula zâmbind și ridicând pe copil în brațe. De ce zici că eu sunt rea?

— Pentru că vrei să mă iei; ai! Lasă-mă, eu nu vreau să stau cu d-ta!

— Și totuși vei sta cu mine; o vreau eu, zise Paula cu un aer sever; o vreau! Să nu plângi, să nu te zbați, să nu strigi; eu vreau să stai aici cu mine.

— Urăto! Răutăcios! Eu te urăsc!

— Taci, mititico, zise acum Paula cu o voce mai blândă, apoi, luând pe copil de mână și atrăgându-l la sine, l-a așezat pe genuchi. Nu vorbi așa, nu e frumos. Vrei tu să mă iubești? Vezi că eu te iubesc pe tine și, dacă ai fi cuminte, te-aș iubi și mai mult.

— Eu nu vreau cuminte; eu vreau rea; eu rea și mama zice că eu drăguță.

— Nu trebui s-o crezi, puiule.

— Mama nu minte, tu minte, nu mama.

— Tss! ascultă-mă; mama îți vorbește așa pentru că nu vede...

— Nu, nu! Mama nu oarbă; poate tu oarbă; mama nu; eu nu, tu da.

— De-de-de! dar ascultă-mă!

— Eu nu surdă, tu poate surdă, eu...

— Ia taci odată! Eu mincinoasă, eu oarbă, eu rea, ce vrea să zică aceasta? Ce spirit de contradicție!

— Eu nu spirit, tu poate...

— Taci, palavragioaică, ha, ha, ha! Poznaș copil!

— Mă duc la mama, vreau pe mama, hi! hi! să văz pe mama!

Eugenia începu a plânge; Paula o lovi ușurel peste gură.

— Să văz pe mama! Să văz pe mama!

— Ba n-ai s-o vezi, d-șoară Ursuză! Ai merita să vezi carcera și să mănânci pâine seacă în loc de prânz.

— Nu, nu vreau; vreau struguri.

— Deloc; nu vei avea nici struguri, nici prăjitură.

— Hi! hi! vreau struguri! Hi, hi! dă-mi struguri!

Eugenia bocca într-un colț; Paula se hotărî să iasă și să ncuie pe mititica în odaie. Așa a și făcut-o. După ce întoarse de două ori cheia în broască, rămase câteva minute să asculte la ușă.

Eugenia striga, țipa, se zbucluma... Se zbuclumă și țipă vrut
pătrar de oră; după aceea Paula îi strigă din afară:

— Să ceri iertare și-ți voi da drumul.

— Nu, nu vreau!

— Nu vrei? Cu atâta mai rău pentru tine; stăi dară acolo; vei
sta închisă până la prânz; și ce prânz! Numai supă, pâine și apă,
nici struguri, nici prăjituri. Dacă ceri iertare, vei fi liberă, vei
mânca ce vei vrea, și toți te vor iubi.

O tăcere *solemnă* urmă după aceste cuvinte. Eugenia sta pe
gânduri ce să facă. În sfârșit, cu sila, ea s-a hotărât și strigă:
„Iertare! Iertare!“

Paula deschise puțin ușa și, uitându-se în odaie, văzu pe
Eugenia ingenuncheată. Ea o ridică, o sărută și-i zise cu bunătate:

— Bine, puiule, foarte bine; acum tu ești în adevăr draguță.

Vezi cât de bine este a fi cuminte, ascultător, vesel: toți te
iubesc, te sărută, de adoră; dar când plângi, când strigi, când
țipi, toți te urăsc; nu-i așa?

— Da, așa. Dă-mi struguri; mi-ai făgăduit.

— Nu se zice „dă-mi“; se zice „te rog“.

— Da, dar dă-mi!

— Zi: te rog.

— Zi te rog, repetă Eugenia.

— Nu „zi“, ci numai „te rog“.

— Nu zi, dar dă-mi odată, te rog; zi te rog, nu zi numai te rog!

— Mică maimuță! Haide! Tu nu vei învăța niciodată nimic.

— Dar eu nu vreau să-nvăț, nu-mi place.

— Ts! Să nu zici așa; e rău!

— Dar eu vreau să zic.

— Nu trebuie, mititico.

— Eu vreau, eu zic...

Pierzând răbdarea, Paula nu mai răspunse nimic; ea se lăsă
într-un jeț, luă o carte și începu a citi, fără a se mai gândi la
eclipsa sa. Profitând de ocaziune, Eugenia se furișă până la ușă,
se înălță pe vârfurile picioarelor până la broască, deschise ușa și
alergă fuga afară.

A trecut o oră. Paula, cufundată în lectura sa, n-a băgat de
samă lipsa neastâmpăratului copil. Dar când sună clopoțelul
pentru prânz, ea se sculă, puse cartea pe masă și voi să cheme
pe Eugenia... o, groază.

Eugenia nu era nicăieri. Ea dispăruse, dispăruse întocmai ca
fantoma care speriase atât de mult pe viteazul cavaler de Ségur!

Unde, dară, era Eugenia! Nedomerită, Paula se repezi la
sufragerie. Eugenia era acolo în pesoană cu coatele pe masă, cu
capul plecat pe piept, busumflată și murmurând ca totdeauna.

Așadară, Paula vroia să îndrepteze pe Eugenia și a și îndrep-
tat-o. În doi ani mititica s-a schimbat cu totul. Atunci Paula o
îmbrățișă cu o dragoste de mumă și îi zise:

— Acuma adio, scumpul meu copil, adio și voi, Ludovic,
Enric, adio, eu am să vă las; v-ați făcut mari, nu mai aveți
trebuință de mine.

— O, da! da, Paulo! strigară copiii împrejur.

— Nu, dragii mei, zise Paula; eu trebui, eu sunt datoare să
plec; și știți încotro?

— Nu; spune încotro? întrebă copiii în cor.

— La mănăstire.

— La mănăstire? strigară copiii speriați. O, nu, Paulo! Nu la
mănăstire! Ce ai să faci tu acolo?

— Mă fac maică, copiii mei.

— Maică! Paulo, dragă Paulo, noi nu te-om mai vedea
niciodată?

— Ba da; când veți veni să mă vedeți.

XVIII. SĂRBĂTOAREA DE ADIO

Nimene în sat nu rămăsese pe acasă. Se pare că în castel se
pregătește o sărbătoare. Da, este o sărbătoare, sărbătoare veselă
pentru săteni, dar tristă pentru cei din castel. Dna de Forlis ieși
dinaintea gloatei și-i anunță, cu lacrimi în ochi, plecarea stă-
pânilor și aceea a Paulei.

— Noi plecăm, amicii mei, zise ea, și cine știe când ne vom
vedea! În lumea asta omul nu e sigur de nemic, și mai ales de
viață. Dar nu vă descuragiați; moșia noastră nu e vândută, și noi
unii suntem fericiți; dar Paula! o! această bună și credincioasă
Paulă, acest înger... da, în adevăr, ea este un înger... știți, oare,
ce vrea să facă? Ea vrea să intre... în mănăstire.

O voce strigă:

— Nu, zău, nu! Ea n-o va face! Nu vreau eu, și aceasta nu se va întâmpla!

— Cine vorbește? întrebă Elisa zâmbind; a! ești d-ta, Leone; eram sigură... d-ta ești totdeauna gata...

5 — Gata, dna mea, să împiedec pe acel înger de soru-mea de a face prostii.

— N-ai dreptate, amice, nu; ceea ce ea face e bine, foarte bine, dar e trist.

— Trist? Atunci de ce s-o facă?

10 — Pentru că... ți-o va spune ea însăși.

— Un înger să se închiză de bunăvoie într-o mănăstire ca un șoarece într-o gaură! N-are nici un înțeles!

Toată lumea pufni de râs la această comparațiune între un înger și un șoarece. După ce pusese la cale a se da sătenilor de mâncat și de băut, Elisa se apropie de Paula, o atrase într-un frunzar, o așeză pe o laviță și se așeză lângă dânsa.

Ele fură urmate de Leon, tăcut și nebăgat în seamă.

— Scumpa mea Paulo, ții tu minte acest frunzar?

20 — O, da! Acești arbori sînt sădiți de mine însămi.

— Dar această laviță? Această masă?

— Le-am cioplit chiar eu cu bătrânul grădinar Iosif.

— Și tu le părăsești toate acestea?

— O! Le părăsești și tu, Eliso...

— De ce nu vii cu noi?

25 — Ascultă-mă, Eliso; eu țin la tine, și voi să-ți vorbesc pe față. Eu iubisem pe Toma, o, da, îl iubeam mult, și, vai, îl mai iubesc încă!... Dar nu, nu mă sfătui, eu nu mă voi mărita, căci am jurat dinaintea lui D-zeu, și nu vreau, nu vreau... Toma s-a dus la Paris, el este intendent la voi, eu l-aș vedea, ba încă în toate zilele, și cât de mult aș suferi! El este însurat, el are copii, el m-a uitat; văzându-l, eu l-aș urî, aș fi furioasă contra lui, și n-o voiesc!... De ce? El nu mi-a făcut nici un rău, eu l-am refuzat, el a găsit o alta, e fericit, D-zeu să-l binecuvinteze!... Mai este ceva; eu sunt religioasă prin natură; de ani întregi visez viața de mănăstire; pentru hatârul tău eu alungasem aceste vise, îmi năbușisem dorința, dar acum, când tu ești fericită, eu îți zic adio și plec să-mi isprăvesc zilele în rugă și în virtute...

35 — Elisa nu mai zise nimic; dar, adânc mișcată, ea izbucni în lacrimi.

Leon, care iubea frățește pe soră-sa din toată curățenia inimii, se apucă la rîndul său a o sfătui de a nu face un pas atât de trist pentru dânsa și pentru alții. Ea îi răspunse:

5 — Leone, această lume e gătită celor răi. Fiindcă D-zeu nu vrea să mă ia la dânsul, eu voi trăi liniștită în mănăstire, închînându-mă lui D-zeu pentru toți; crede-mă, voi fi fericită.

— Paulo, tu ești o martiră a generozității, a virtuții...

10 — O, Leone! Mai toți oamenii virtuoși au fost martiri! D-zeu îi lasă să sufere în lumea asta pentru a le da apoi fericirea în cealaltă. Eu vreau să sufăr, Leone.

— Dar de ce n-ai vrut să fii fericită, când o puteai? Drumul îți era deschis, nu aveai decât a pași.

15 — Devotamentul, iubirea mea pentru Elisa, apoi mumă-sa pe patul morții rugându-mă a nu părăsi pe Elisa până ce se va mărita și va avea copii, acestea mă-mpiedecară a apuca drumul fericirii pe pământ; dar în lumea cealaltă, Leon, eu voi fi atât de fericită! Închipuiește-ți un suflet fără pată, un suflet nevinovat zburând în sferile cerești!

— Ești nebună, Paulo; tu mă sperii!

20 — O, nu! Dar zău, în adevăr, cred că voi nebuni dacă nu mă voi duce la mănăstire.

25 — Atunci du-te, du-te, murmură Leon printre dinți; dar e o prostie, pe cîste, e o prostie! N-are nici un chichirez! Dacă nu vrei să pleci la Paris, vino dară, vino la mine, eu te primesc cu brațele deschise, și nevasta mea de asemenea; vino, dară!

— Nu, nu, nu vreau; refuz, nu, nu, nu!

30 — Paula se depărtă de frate-său. Toți sătenii veniseră să-i zică adio; ei îi sărutau mâinile, fetele o îmbrățișau; nevasta lui Leon o strânse în brațe, apoi rădică sus pe Mihai și-i porunci să îmbrățișeze pe mătușa sa.

— Haide, Mihai! Sărut-o! zicea ea. Cine știe dacă vei mai revedea-o. Adio, sărmana mea Paulo!

35 — La ora plecării, trăsura care trebuia să ducă pe Paula la mănăstire, unde să-și încheie viața, era gata și aștepta lângă cerdac. Elisa plângea; copiii erau triști și tăcuți. Toți iubeau și toți plângeau pe biata Paula sacrificială pentru *doamna baroneasă*.

Când se urcă în trăsură, urmată de dna de Forlis și de copii, Paula îmbrățișă tare pe frate-său și-i zise:

— Adio, fratele meu; adio, Lenuco; adio voi toți, pe cari v-am iubit și vă iubesc! vă făgăduiesc a mă ruga pentru voi; nu vă voi uita niciodată!

— Adio, strigară sătenii în cor, adio! Fii fericită!

5 — Și voi de asemenea, scumpii mei amici, să trăiți în fericire! Să nu uitați însă niciodată că numai aceia sunt adevărat fericiți, cari lucrează pentru fericirea altora. Eu una sunt fericită!

10 Paula, cu o adâncă melancolie arăta cerul, ridicându-și ochii către sferile de sus; apoi, când caii alergau deja pe drumul cel mare, ea suspină zicând:

— O, locuri scumpe, unde eu mi-am petrecut copilăria și tinerețea! Eu n-o să vă mai revăz. Drum, pe care eu am umblat atâta, adio! Adio și tu, castel unde am trăit atâția ani fericiți! Adio! Paula pleacă și nu se va mai întoarce!

15 Și ea se înecă în lacrimi.

— Nu plânge, draga mea Paulo! zise Enric; eu nu vreau ca tu să plângi; trebui să fii veselă, cum ai fost totdeauna.

— O, da! Voi fi veselă; D-zeu îmi va reda veselă.

ADDENDA

XIX. FINEA PAULEI ȘI A CĂRȚII

20 Poate oare să fie cineva fericit, când privește nefericirea altora?

Dar iarăși, poate el, oare, a face fericiți pe alții a se jertfi pe sine însuși?

A se jertfi este a deveni fericit.

25 Să știm a ne jertfi, copiii mei!

(În românește de *Bogdan Petriceicu Hasdeu*)

ЗАПИСКИ ЮНКЕРА

„Un journal qu'on fait de sa vie est encore une sorte de miroir“

SAINTE-BEUVE *Causeries du Lundi*, t II

21 - го мая (1854) я выехал из Кишинева в Ново-Миргород, сопровождаемый отцом, мачехой, бабушкой и братом Николаем, которые хотели непременно провожать меня до Дубоссар, т. е. до границы Бессарабии. Мы ехали молча: какая-то невыразимая грусть тяготела над каждым из нас; я расставался с родными, с близкими сердцу; в особенности терзала меня разлука с истиннолюбимым отцом, единственным существом, которое привязывало меня к жизни, с того времени как ужасное разочарование постигло меня, еще неопытного и доверчивого ребенка. Родные провожали меня, не зная, возвращусь ли я когда-нибудь в их кружок, или паду жертвой любви к новому моему отечеству. Бабушка все время плакала, мачеха и брат тоже; отец не плакал, но молчание его было самым красноречивым толкованием тех родительских чувств, какими преисполнено было в то время его сердце. Я старался сколько мог, казаться спокойным, но часто слеза, против воли, орошала щеку и не раз тяжелый вздох волновал грудь мою. Наконец, мы доехали до Дубоссар. Настала самая мучительная минута разлуки: я заплакал, отец прослезился тоже. Мы сошли на станцию. Я стал перед отцом, потом перед бабушкой на колени, прося благословения. Со слезами на глазах благословили они меня, папугуя советами, как служить царю и отечеству. Я простился с мачехой, поцеловался с братом и приказал перенести мои вещи из коляски, в которой я приехал, на перекладную. Миша, лакей, который должен был провожать меня до Миргорода, уложил вещи в телегу, и, еще раз простившись с родными, я уехал, желая сколько можно сократить тяжелые минуты разлуки.

Мимоходом скажу несколько слов о побудительных причинах, заставивших меня поступить на военную службу.

Начну рассказ свой *ab ovo*.

В конце 1852 года я познакомился с m-me Лазаревой, вдовой кишиневского полицмейстера штаб-ротмистра Лазарева, который незадолго

до того времени отправился в Елисейские. У нее я несколько раз встречал м-ле Алину Мержеевскую, девушку лет 17, небогатую, но одаренную замечательным умом и редкой красотой. Сначала она не привлекла особенного моего внимания, но чем чаще я имел случай ее видеть, тем более подчинился влиянию этой дивной красоты... Одним словом, я был влюблен. Но как высказать мою любовь? Скоро представился к тому случай. Алина просила меня снабжать книгами для чтения и в особенности стихотворениями. Я спросил ее, читала ли она Пушкина, и на отрицательный ответ прислал ей через несколько времени „Евгения Онегина“, в котором все места, соответствующие моим тогдашним чувствам, я подчеркнул карандашом. Вскоре я получил обратно *Онегина* и, о восторг! — перелистывая его* я нашел локон светло-русых волос — понятно, это были ее волосы. Шестнадцатилетний ребенок, я был уверен, я старался уверить себя, что Алина меня любит! И в самом деле, в довольно короткое время после этого события я успел сблизиться с нею. Неожиданный отъезд ее в Одессу разрушил блестящие планы любви моей. Алина уехала с отцом, матерью и маленькой сестрой в Одессу на жительство, как уверял друг Мина Влашко, который определился теперь, как кажется, в конную артиллерию. Известие об этом убило меня, я тогда только постиг всю силу любви моей; разочарование мое было ужасно: она не любит меня! она покинула меня! В это время приехала в Кишинев из деревни моя бабушка и познакомила меня с семейством Ходковских, состоящим из вдовы, женщины еще молодой и красивой, и прелестной шестнадцатилетней ее дочери. Прелести ее в другое время, вероятно, действовали бы на меня, но тогда я любил Алину, любил ее, так сказать мимо воли — а любить истинно можно только раз в жизни.

Как бы то ни было, несмотря на то, что я всегда был довольно сух с Региной Ходковской, неопытный ребенок, она полюбила меня и решилась открыть мне свое чувство. Можно ли оспаривать после этого справедливость слов Пушкина:

Чем меньше женщину мы любим,
Тем больше нравимся мы ей!

Положение мое становилось страшным и сменным: я любил Алину, но можно ли сказать Регине: „Сударыня, я не могу любить Вас; в настоящее время сердце мое не свободно от постоя; пожалуйста, полюбите кого-нибудь другого“? По невозможности объяснить ей

напрямик, что я не люблю ее, я... Очень понятно, что я сделал. Мои отношения к Регине становились все более и более близки. Она любила меня пламенно, а я шутил, так сказать, с ней *pour passer le temps*. Вдруг совершенно неожиданно возвращается из Одессы Алина, и, к несчастью моему, оказывается, что она давно уже дружит с Региной. *Sang bleu! Ventre bleu! Morbleu! Parbleu! Tête bleu!* Словом, все проклятия, за которые так строго наказывал король Карл X, приходят мне на ум при одном воспоминании о моей тогдашней позиции между двух огней! Алина заметила равнодушие ко мне со стороны своей подруги и, разумеется, сочла меня изменником; Регина узнала, что я давно люблю Алину и решила позабыть меня. Таким образом, я остался на льду, упрекаемый в измене одной и другой.

Не удивляйтесь, что, изображая мою первую и вместе с тем последнюю любовь, я употребляю выражения отчасти несоответствующие описанию события, которое имело значительное влияние на всю судьбу мою; я пишу это, проживши с лишком три месяца в гусарском полку, успевши заглушить прежние грустные впечатления благодетельными кашлями шампанского, хотя и теперь очень часто, оставшись один, я предаюсь мечтам прошедшего, и, стыдно сказать, я иногда плачу.

Я несколько раз пытался разуверить Алину насчет мнимой любви моей к Регине, но всегда встречал с ее стороны в ответ на мои оправдания холодность и равнодушие. Это убивало меня. Я старался следить за нею, и заметил, что она равнодушна к одному молодому франчику Пушескому.

В это время проходил через Кишинев в Молдавию Ольвиопольский уланский полк, и ко мне заехал юнкер Генрих Еловицкий, товарищ мой по Ровенской гимназии.

Приведенный в отчаяние изменой Алины, я решился заглушить страсть разлукой с нею, а единственным к тому средством было поступление в военную службу. Я обратился к отцу с просьбой определить меня в уланский Ольвиопольский полк, где я хотел бы служить вместе с Еловицким, старым моим товарищем. В то время мне не минуло еще 16 лет. Вероятно, это было главной причиной отказа со стороны отца. Ни слезы, ни мольбы не могли склонить его к определению меня в военную службу (*indesc*) *Poussé à tout*, так сказать, отказами отца, я не раз имел малодушное намерение лишить себя жизни... Провидение спасло меня. Несмотря на это, я решился искушать волю Всевышнего.

На ливадах, как называются сады, разбросанные в окрестности Кишинева, жил ворожей Папайоти Устурой, родом болгар, приобретший своими гаданиями *un renommé* у кишиневских дам и иттиметров, надевавшихся в скором времени вступить в законный брак.

* „Перелистывая его“ — adăugat ulterior pe câmpul filei (n. ed.)

Я обратился к нему с вопросом: скоро ли поступлю я в военную службу?

Никогда не забуду этого худощавого человека с высоким лбом и вылыми глазами. Он взял в руки колоду карт и стал гадать мне.

Вот его слова (29 июля 1853):

"Ты хочешь поступить в военную службу; отец тебе не позволяет, он хорошо делает; скоро придет твое время. Тобой руководствует любовь; но она бесплодна; та, которую ты любишь, скоро выйдет замуж за твоего соперника. Скоро ты сделаешься воином, и счастье будет тебе сопутствовать. Судьба твоя зависит от трех походов, которые возвысят тебя чрезвычайно в мнении людей, и в молодые годы ты достигнешь высочайших почестей."

Он говорил еще многое, чего я не вспомню. Вместе со мною был при этом гадании у Устуроя дядя мой Болеслав.

Слова Папайоти насчет поступления моего в военную службу сбылись: с того времени, как я решился посетить его, не прошло и полгода.

Ольвиопольский полк ушел за границу, а я остался, преследуемый грустью. Усиленными литературными занятиями решился я заглушить любовь мою; но несмотря на все мои старания, до самого определения моего в гусары я не жил, а горевал. *J'ai tiré le diable par la queue.*

27 февраля 1854 г. минуло мне шестнадцать лет, 28 числа того же месяца отец послал на Высочайшее имя прошение о позволении мне определиться на службу прямо в войска в Турции в армию, в гусарский генерал-фельдмаршала графа Радецкого полк*.

Прохшение это написано в таком истинно-патриотическом духе и таким прекрасным слогом, что я не могу удержаться, чтобы не сообщить здесь дословный с него список.

Поступлению моему в гусары в особенности спешествовал князь Антон Ксаверич Любомирский, подполковник Радецкого полка, который вступил в Кишинев на походе за границу 20 февраля 1854. 21 февраля князь Любомирский посетил отца моего, о котором он много слышал, находясь еще адъютантом при генерал-губернаторе библикове в Киеве. Отец был очарован обращением и образованием князя, и после его ухода заметил, обращаясь ко мне, что если б пожертвовал меня на службу царю и отечеству, то не решился бы отдать в иной полк, кроме графа Радецкого. "Под руководством человека, подобного князю, сказал он, можно выйти в люди". Я напомнил отцу, что через неделю мне минет шестнадцать лет, и потому я не вижу никаких препятствий к моему поступлению на

*În manuscris este spațiu liber, destinat – probabil – textului petiției (n.ed.).

военную службу. На этот раз я встретил согласие со стороны отца. Сказано – сделано.

28 февраля, как я уже заметил, послано было прошение на высочайшее имя.

22 апреля получено было от Статс-секретаря кн. А. Голицына отношение от 29 марта за 1826*, что прошение препровождено к г. военному министру.

С лишком месяц я ожидал окончательного разрешения, наконец нетерпение мое поскорее расстаться с ненавистным Кишиневом заставило меня определиться покамест (как я думал) в резерв, и с этой целью я отправился в Миргород, где находился в то время штаб резервной легкавальной дивизии. Вот дорожник моего пути от Дубоссар до Н. Миргорода: Дубоссары, Егорлык, Валеская, Липенская, Балта, Познанка, Бобрин, березки, Ольвиополь, Лысая гора, Песчаный Брод, Злынка, Малая Виска и Н. Миргород. В Егорлыске и Бобринке я почевал, и на третий день после выезда из Кишинева прибыл в Н. Миргород. Дорога из Песчаного брода в Злынку останется для меня памятной в одном отношении. Проехавши верст 8 от Песчаного брода, я был застигнут сильным дождем и принужден заехать на время в трактир, который, к счастью моему, попался на дороге. Трактир этот, известный (как узнал я от ямщика) под именем Адабашевского, замечателен двумя чрезвычайно привлекательными вещами: 1 - отличным пивом и 2 - дочерью содержателя, Тимной, 16-летней жиловочкой редкой красоты, которой я, как увидим после, попал на глаз.

24 мая я приехал в Н. Миргород и остановился в трактире гера Шплита, проворного немца-пройдохи. Первые два или три дня я провел в Н. Миргороде в совершенном бездействии, которое происходило от весьма естественной причины: я не знал, что делать? Лакей мой, Миша, унтер-офицер лейб-улан, служивший прежде в Новомиргородском уланском полку и потом переведенный в гвардию, советовал мне послать за старшим писарем и спросить его, к кому следует мне прежде всего обратиться насчет определения меня в гусары. Но я пренебрег его советом, решив посоветоваться с кем-нибудь умнее старшего писаря.

В соседней моему номеру комнате остановился за неделю до моего приезда молодой человек, приехавший определяться в Бугский уланский полк, ПА.Клеопин, родом из крымских татар. Я с ним познакомился немедленно после приезда в бильярдной: известно, как знакомятся в молодые, можно сказать, детские годы; за знакомством следует дружба. Клеопин посоветовал мне объявить о моем желании

*Textul „от 29 марта за 1826“ este adăugat ulterior (n.ed.).

поступить в военную службу адъютанту начальника дивизии ротмистру Б.Е.Шаврову.

На другой день я отправился в канцелярию дивизии, где, как мне сказали, я могу застать Шаврова от 9 часов утра до 12. Действительно, когда я зашел в указанную мне комнату, где всегда занимается адъютант, он просматривал какую-то бумагу. Заметивши меня, он спросил, что мне нужно. Я объяснил ему причину моего посещения. "Вы привезли залог, необходимый для поступления в гусары?" - спросил он, выслушавший меня. "Он со мною." "Документы у вас есть?" "Все, за исключением свидетельства предводителя дворянства о неимении препятствий с моей стороны к поступлению в военную службу". "Однако вы не можете быть подвержены экзамену здесь, потому что в Н.Миргороде нет полковых командиров, которые должны присутствовать при Вашем экзамене. Впрочем, на днях штаб выступает в Умань, и Вы можете туда ехать".

Déconçerté, так сказать, словами Шаврова, я стал ему говорить о неудобствах, какие сопряжены с моей поездкой в Умань, и просил его сделать мне, если можно, списхождение, подвергнув меня экзамену в Н. Миргороде. "Я вполне постигаю Ваше положение, я постараюсь пособить Вашему горю сколько это от меня будет зависеть. Придите ко мне завтра".

На следующий день я снова явился к адъютанту. На этот раз он встретил меня, как старинного знакомого. "Ступайте, сказал он, к подполковнику генерального штаба Шлейгелю и скажите ему от моего имени, чтобы он подвергнул Вас экзамену". От Шаврова я отправился прямо к Шлейгелю.

Если Вы никогда не видели Шлейгеля, то по моему описанию легко его узнать, встретившись с ним случайно. Это маленький, маленький, маленький подполковник генерального штаба с довольно умным лицом, всегда в засаленном сюртуке и в вымаранной фуражке. Он ходит "с чувством, с толком, с расстановкой" применяю к его походке слова Грибоедова, и, встретившись с Вами, пристально Вас осматривает, как бы стараясь по наружности узнать о Вашем характере.

К этому маленькому подполковнику явился я по приказанию Шаврова. Шлейгель встретил меня чрезвычайно приветливо, поклонился мне несколько раз сряду, слегка шаркая, и сладенько проговорил: "Пожалуйте завтра в десять часов утра".

На другой день в назначенное время я снова явился к Шлейгелю, снова был встречен им чрезвычайно приветливо, с низкими поклонами, с той разницей, что на этот раз он сказал мне сладеньким голосом: "Итак, сегодня я подвергну Вас маленькому испытанию". Я последовал за ним в другую комнату, по-видимому кабинет, где он, усевшись в

кресло *a la Voltaire* - по ветхости, вероятно, современное Вольтеру, - предлагал мне различные вопросы из истории русской, из истории всеобщей, из географии русской и всеобщей, говорил со мной четверть часа по-французски, спросил о чем-то из математики и сделал заключение, что я все знаю прекрасно. "Поздравляю Вас, продолжал он; скажите адъютанту, что Вы подвергались испытанию".

Говоря это, он несколько раз поклонился, сопровождая слова свои сладкими улыбками, и я ушел с намерением пойти к Шаврову.

- Вы были у Шлейгеля? спросил он, заметив меня.

- Я прямо от подполковника. Он подвергнул меня испытанию и остался доволен моими сведениями.

- Теперь ваш экзаменационный лист, как скоро будет представлен Шлейгелем в канцелярию, мы посланием отправить в Вознесенск для подписания оного полковником Мирбахом, а Вы между тем представьте мне залог и документы; при этом же не забудьте написать Вашему отцу, чтобы он прислал мне свидетельство предводителя дворянства. Без него я не могу отправить Вас в императорский департамент.

Я оставил Шаврова, довольный вполне целой вселенной, и, возвратившись домой, заказал портному рейтеры и фуражку, а Мише велел купить несколько пар нейзильберных шнур.

Пока экзаменационный лист вернулся из Вознесенска, я проводил это время довольно весело, даже разгульно, в трактире Шплита. Из дому я взял с собой на первое обзаведение 200 р.с. и у меня оставалось при выезде моем из Н. Миргорода в Новую Одессу, где находился второй сводный резервный полк, едва 16 р. с. Это показывает, что я жил в Н. Миргороде *à la grande*. И в самом деле, у меня ежедневно на обеды, на чай, на попойку собиралось множество *разнокалиберных** офицеров. Из них помню: штаб-ротмистра Н.

*Pe câmpul filei, adăugat: Мой эскадронный командир ротмистр Антропов рассказал мне причину побудившую Симоновского, служавшего в нашем полку выйти в отставку. После порядочной попойки он возвращался однажды поздно вечером домой. Вдруг слышит женский голос: спасите! спасите! Симоновский быстро идет на помощь неизвестной; и в самом деле на балконе одного двухэтажного дома стоит женщина и ломая руки зовёт на помощь. Окна дома ярко освещены. Симоновский бросается, как *chevalier* защитить женский пол, в доме, где его встречают вовсе неравнодушно: палками. Гусар не привык сражаться подобным оружием, он храбро ретируется, как Д. Артаньян "три-мункетар" в Юнна. Этого мало: на другой день в полицию поступает жалоба, что "гусарский портник Симоновский ворвался в такой-то дом [index] во время бала и хотел задать гостям. Истинный стыд. Симоновского выслали и он подал в отставку. Это полулицо, кажется в Слонимы (n. ed.).

Миргородского уланского полка Юрьева, доброго малого, который, впрочем, приобрел себе *renommé* питухи первой степени; отставного поручика Раденского полка Симоновского, человека, по-видимому, порядочного; поручика кисариского Петра Ольденбургского полка Адамовича, человека, как я заметил, вечно недовольного собой и судьбой; юнкера Клеопина, о котором я уже говорил; корнета Уланского графа Никитина полка Дессениора; отставного штаб-ротмистра Раденского полка, Терновского; юнкера гусарского Ольги Николаевны полка, Назимова и т. д.

Последнему я обязан знакомством моим с mlle Агафией Зорич, моей землячкой, молдаванкой, которая оставила во мне сладостное воспоминание. Это девушка лет 27, если не более того, и, несмотря на годы, какой свежестью, какой обворожительной привлекательностью дышит красота ее! Я провел у нее с Назимовым один только вечер, и несколько часов произвели на меня глубокое впечатление!

День я проводил обыкновенно играя в билиард с Клеопиным и со стариком Шплитом, или приволакивая за прелестной Сонечкой, служанкой m-me Шплит, которая впрочем сама еще очень недурна собой. Ротмистр Baudouin de Courtenay увидев ее с невыразимой досадой сказал, обращаясь к Симеонскому: „*Morbleu! c'est dommage, mon cher, que je ne parle l'allemand, sinon...*“ Я не слыхал дальнейших слов бодуэна. Как бы то ни было, Сонечка далеко превосходила в красоте свою барыню, при том же 17 лет... какое магическое слово! Иногда m-me Шплит просила меня, Клеопина и майора гусарского Е.И.В. наследника полка, Нордмана на лото. К ней собиралась маленькая немецкая компания, состоявшая из нескольких немок, и мы садились играть в лото; не говоря по-немецки, я чрезвычайно красноречиво объяснялся в любви моим партнерам. Вечером мы обыкновенно отправлялись с Клеопиным купаться в купальне, устроенной для кантовистов, и возвратившись, с неописанным аппетитом проглатывали несколько стаканов чаю. Но как убить вечер? *Pour passer le temps* мы ехали на извозчике в Злотополь, городок в 3-х верстах от Н.Миргорода, где легко можно позаботиться на счет клубнички.

Наконец экзаменационный лист мой прислан был из Вознесенска, и Шавров, потребовавший меня к себе, объявил, что я могу ехать в Новую Одессу. „Проезжая через Вознесенск, Вы отдадите барону фон Мирбаху эти бумаги“ (он вручил мне несколько пакетов и несколько ассигнаций) и 68 р.с.

Итак, с 16 р. в кармане, из 200 р.с., истраченных в течение двух недель, я мчал на почтовых в Н. Одессу. Ко мне смело можно было применить эти слова:

„..... корнет гусарский,

Игра судьбы на службе царской,
И без гроша и без забот
Сбирался выступить в поход”

Вот мой маршрут до Новой Одессы: Н. Миргород, Малая Виска, Злынка, Песчаный брод, Лысая гора, Благодатное, Константиновка, Александровка, Вознесенск, Белоусовка, Н. Одесса. Из этого видно, что от Н. Миргорода до Благодатного я следовал по той же дороге, по которой приехал из Кишинева. Я провел ночь в Адабаневском трактире, хозяйшка которого прелестная Тимна заняла местечко в моем сердце, чрезвычайно поместительном с того времени, как единственно-истинная хозяйка его переменила квартиру. Тимна встретила меня (чуть) не со слезами на глазах, так восхищена была она моим приездом. Я заметил ее волнение и поспешил увести ее а l'écart, требуя будто бы стакан пива.

В Вознесенске я ночевал и в 11 часов утра приехал в Н. Одессу. Остановиться я принужден был в единственной порядочной гостинице, занявши номер по 75 коп. в сутки... не забудьте, что из 16 р. с. у меня осталось еще 2!

Придя в себя после приезда в Н. Одессу, я счел нужным отправиться к полковнику с отношением из штаба дивизии об определении меня в запасной эскадрон гусарского генерал-фельдмаршала Раденского полка. Кроме того, Шавров поручил мне передать ему 68 р. с. и какие-либо бумаги. Это было, если не ошибаюсь, в четверг.

Полковник принял меня чрезвычайно приветливо и объяснил, что он велит адъютанту, поручику Росновскому, зачислить меня на паек. Довольный этим ответом, я возвратился в гостиницу. В пятницу утром в мой номер вошел трактирщик с записочкой, дескать, от поручика Хиждеу* следует:

за номер	75 к.
за чай	15 к
за обед	60 к
за пару сигар ...	10 к
за ужин	30к
Всего 1 р. 90 к	

Я с неприятным негодованием взглянул на записку и заметил ему, что за подобной дрянью не стоит ходить и что он гораздо

* În manuscris este „Гиждеу“, şters apoi cu creionul (n. ed.)

благороднее сделает, если в воскресенье принесет мне счет за несколько дней (в субботу я надеялся получить деньги). «Нет-с, отвечал настойчивый армянин, у нас уж заведения такая-с, что платят за сутки». Я бросил ему две рублевые бумажки, сказав, что сдачу он может не приносить; на хозяина это подействовало, и он вышел из комнаты чрезвычайно подобострастно улыбаясь. «Ба! воскликнул я, протобестия, поди-ка сюда» хозяин, бывши за дверьми, вернулся. «Нет ли у тебя мелочи, чтобы разменять мне сторублёвку?» (У меня не оставалось ни копейки). При этих словах хозяин поклонился мне в пояс. «Кажись нет-с», отвечал он. «Но ведь у меня нет ни копейки мелочи.» «Да кто-с Вам не поверит-с». Хозяин ушел и я приятно улыбнулся, переводя слова его по-своему: я Вам готов верить-с.

На следующий день хозяин позабыл, по-видимому, принести мне счет, и, встретившись с ним в бильярдной, я изъявил мою благодарность улыбкой благоволения. Обед и ужин я проглотил довольно плотно и еще раз намекнул хозяину, что я еще не успел разменять сторублевой.

Воскресение. Этот день вся подлунная проводит по обыкновению, т. е. однообразно. Бегинихи молятся, набожные старички, отслужившие в церкви обедню, читают газетку; купцы, помолвившись Богу, возобновляют натуральную систему; бляди расхаживают с утра до ночи по бульвару *endimanchées*, в полном смысле этого слова; *le beau monde* занят визитами; молодые люди бродят куда глаза глядят. К числу последних принадлежал и я.

Под вечер я вышел на прогулку. Звуки кавалерийского марша привлекли меня на бульвар. Толпа ротозеев собралась в кружок возле наших музыкантов; дамы прогуливались под сенью деревьев, а наши гусары расхаживали, покручивая усы. Я присоединился к толпе, теснившейся вокруг музыкантов. Вдруг послышался голос позади меня: «Гиждеу! Гиждеу!» Я оглянулся, и каково было мое удивление, когда в группе уланских юнкеров я узнал Михневича. «Но, воскликнет тот, кому случится читать мои записки: что это за персонаж? Михневич, или как бинь его? Он нам не известен». Тем хуже для вас! Михневич, это пренеприятный малый, сын одного кишиневского адвоката, окончивший Одесскую гимназию и получивший аттестат. Впрочем, науки не привились к нему, и он, оставшись добрым, хоть не ученым малым, поступил в уланский Вознесенский полк.

Мы обнялись с Михневичем как старые знакомцы, и я пригласил его на чай. Вместе с ним пришел ко мне юнкер Ольвиопольского уланского полка Белогрудь. Слово за слово, Михневич объявил, что эскадрон, в котором он находится, стоит в Новой Одессе, и полковник также велел остаться ему при штабе. Поэтому мы условились нанять

общую квартиру и стол, имея в виду, что подобное жилье выгодно для обоих.

Я Михневичу откровенно сказал, что у меня нет денег, но что я ожидаю письма из дому. Я занял у него десять рублей. Рассчитавшись с хозяином, я переехал на одну квартиру с Михневичем, а хозяйка, хорошенькая Марийка, согласилась стряпать нам обед за 1 р. в неделю. Хозяин, муж Марийки, поселянин, целые дни проводил в степи — и поэтому не удивительно, что миленькая хозяйка была ко мне снисходительна и... впрочем, это предмет касающийся единственно меня и для других, быть может, не занимательный.

Две недели я прожил с Михневичем. На третью неделю он выступил в поход под Очаков с эскадроном, а я остался на той же квартире. У меня не было ни копейки. В это время я мог вполне оценить любовь Марийки. Истинные друзья узнаются в горе, говорит старинная притча. Марийка кормила меня *pour tout*, доставляя мне всевозможные удовольствия (какие только от нее зависели)... словом, я катался как сыр в масле.

В Федоровке собрана была наконец юнкерская команда, так как число юнкеров значительно увеличилось. Приехав в штаб, я застал только двух юнкеров: Кошелева и Звягина, а в один день со мной приехал Шинев. Я познакомился немедленно с ними: но один только Шинев вполне мне понравился. Кошелев и в особенности, Звягин произвели на меня дурное впечатление, которое наши отношения не только не изгладили, но еще больше расправили.

На каждого я буду глядеть с моей точки зрения; быть может, мой взгляд неверен, но людей так трудно понять, так трудно проникнуть в глубь их души и по внешним признакам судить о духовных, что каждый судит о них по-своему и каждый думает, что потомство будет заодно с ним.

Кошелев, бросивший Московский университет, еще ребенок, ветреный и неопытный мальчик, принадлежит к числу тех существ, которым необходим руководитель. Он не имеет собственного мнения и всегда руководствуется чужим авторитетом. Высокое мнение о своей красоте и своих талантах делает его надменным и неспособным. Он богат, но его ожидает в будущем участь богатых мотов: он, если сам не умрет в бедности, то, наверное детям оставит только реверс, по которому, они будут судить о имени их батюшки. Наружность его вовсе не привлекательна; голос вежлив, но он, несмотря на это, слишком полагается на впечатление, которое производит на прекрасный пол его прекрасная наружность. Сначала я был с ним в ладу, но это недолго продолжалось; несходство характеров и противоречие идей скоро разъединили нас, и взаимная холодность положила между нами пре-

граду непреодолимую. И в самом деле, есть вражда непримиримая: две вражды - идей и наклонностей.

Звягин, которого происхождение и невежество должно бы, кажется, отдалить его от общества людей более или менее образованных, успел, несмотря на это, сблизиться с Кошелевым и приобрести над ним *ascendant*. Это еще удивительнее покажется, если я опишу положение Звягина по отношению к обществу офицеров и товарищей. Положим, мрак происхождения может быть вознагражден качествами сердца: положим, что недостаток образования может быть пополнен избытком благородства, пусть так. Я готов на время изменить убеждению, что, как высказался турецкий историк Вассиф-Эффенди, мой сколько хочешь негр, он не станет белее. Но что вы скажете о человеке, который приобрел репутацию доносчика, который слова, поступки, даже мечты своих товарищей истолковывает вкривь и вкось начальству, стараясь возвысить до такой степени в глазах их одного себя, до какой степени он успел унижить? Таков Звягин! Полковник Южаков, человек слабый и доверчивый, ему покровительствует. Жена полковника, женщина ограниченного ума, надменная, но владеющая вполне волею и поступками своего супруга, называет Звягина своим родственником и заменяет им в случае необходимости лакея. Нужно ли взять билеты в театр - "Звягин, говорит она, сходите к кассиру". Нужно ли выехать на гуляние - "Звягин, велите запрячь лошадей в фаэтон". Нужно ли... и Звягин повинуется каждому мановению полковницы, желая угодить в ее лице полковнику. Он беден - и потому угрождает богатым. Кошелев богат, и Звягин льстит ему.

Итак, я изобразил вам в характеристических чертах Кошелева и Звягина. Остается Шипов.

Шипов, студент Ярославского лицея, малый умом недалекий, но воспитанный в строгих правилах. Нужно признаться, с первого разу произвел на меня приятное впечатление. Я с ним сблизился, можно сказать, с ним одним был хорош, потому что разрыв мой с Кошелевым был вместе с тем и разрывом со всеми впоследствии прибывшими юнкерами, товарищами или старыми знакомыми Кошелева. Шипов имел свои странности, которые, впрочем, увеличивали только уважение к нему со стороны товарищей. Он придерживался правила, что следует более слушать, чем говорить, что у нас поэтому два уха и один язык. Он не пил ничего кроме пресной воды и чая, не играл в карты, краснел при намеке о какой-нибудь любовной интрижке, не курил табаку, этого «дьявольского зелья», словом, он имел многие странности - но кто из нас их не имеет? Я вполне умел понять доброту, благородство, дружбу Шипова, хотя он не умел понять меня. Что делает! Еще никто не понял меня вполне. Я сам еще себя

понимаю. Я забыл упомянуть в числе достоинств Шипова - необычайное умение ловить мух: я находил его почти всегда окруженным множеством раздавленных мух. Впрочем, и в этом занятии, которое он называл *massacrer des mouches*, проглядалась черта его добродетели: он никогда не убивал самцов, а только самок, говоря, что только самки размножаются, и что, если он уничтожит среди этих насекомых *le beau sexe*, то можно надеяться, что самцы сами умрут от тоски.

В полку Шипов стал общим любимцем. Шипова одни звали *monsieur Ши*, другие Наполеоном, так как ему правилось скреплять руки на груди, третьи - Павлом Ивановичем Чичиковым, четвертые - «бесшестым» Павлом Ивановичем; и все в нем души не чаяли.

Шипов - человек небольшого роста и неуклюжий; черты его лица довольно грубы, но в них светится необыкновенная доброта, а также самодовольствие, которое всегда возникает от сознания своего нравственного превосходства над другими. К чести Шипова замечу еще, что его добродетель никогда не доходила до ханжества, странность до глупости, расчетливость до скупости - во всем он был умерен и, так сказать, примерен.

Вот люди, которые должны были быть моими товарищами и в числе которых один только Шипов заслуживал этого названия.

Вскоре после моего приезда в Новую Одессу число юнкеров увеличилось, приехали: барон Мейендорф, Нарышкин, Самарин, барон Рейтерн, Стахурский, Пиварович, Мухомов, граф Мусин-Пушкин, Пашков и др., о которых я впоследствии поговорю обстоятельно.

Поссорившись с Кошелевым, я перестал бывать у него, и мы встречались только на учениях. Начальником юнкерской команды был поручик Дворянин, человек низкопоклонный или гордый, смотря по тому, с кем приходилось ему иметь дело. Учения начинались утром в 9 часов и оканчивались в 11, а после обеда - от 4 часов до 6. Я редко ходил на учения, мало занимался службой, которая меня вовсе не интересовала. Дворянин был очень недоволен мною, сердился, ворчал и обещал послать меня на гауптвахту. Я смеялся над ним и продолжал пренебрегать службой.

Не имея знакомых, поссорившись с юнкерами, я убивал время над книжками; к сожалению, и книг в Федоровке нет. Шипов дал мне читать *Le commandeur de Malte*, который я читал несколько раз в Одессе. Устав кавалерийской службы мне опротивел еще прежде, нежели я успел прочитать вторую страницу... словом, скука убивала меня: скучать, и не иметь в кармане ни копейки - каково!

В это время я познакомился с юнкером Стахурским. Он глуп как пробка, - но добродушен, и поэтому я подружился с ним. Что делать! На безрыбьи и рак рыба, на безлюдьи и Фома человек! Стахурский

жил бедно, но будучи в родстве с адъютантом полковым, поручиком Росновским, мог держать себя прилично и никому не льстить. Стахурский рассказывал мне, что в эскадроне есть рядовой из дворян польских, взятых в военную службу по повинности, Домарадзкий. Здесь он так распространялся об уме и образованности Домарадзкого, который, по словам Стахурского, окончил Берлинский университет и говорит на всевозможных языках, что я невольно обрадовался, что в случае, если юнкеров разойдут по эскадронам, то я буду иметь товарища, с которым можно будет вести ученые диспуты. Нужно сказать, что отец дал мне направление германо-философское и поэтому Домарадзкий был для меня кладом.

Несколько дней спустя после моего разговора со Стахурским Домарадзкий приехал в штаб. Я поспешил с ним познакомиться. Этот человек лет 27, малого роста, неуклюжий и с очень обыкновенными чертами лица. Я думал найти в нем корифея учености — а нашел человека с посредственным умом, не говорящего ни на одном языке порядочно, кроме своего отеческого польского языка. Но он так много говорил о себе, о своих путешествиях, приключениях, несчастьях, дуэлях и т. п., что все эти рассказы невольно мне вскружили голову. Я подружился с Домарадзким. Он рассказал мне, что у него огромное имение, в Хувии, но что по каким-то причинам он не получает с него доходов.

В это время был получен приказ разъезжаться юнкерам по эскадронам. Так как я был в одном эскадроне с Домарадзким, то мы поехали вместе. Эскадрон наш стоял в с. Шербаках, в 20 верстах от Федоровки. Мы приехали туда в часов 9 вечера. Эскадронный вахмистр отвел нам квартиру, мы решили жить вместе. Вахмистр сказал, что ротмистр Антропов, эскадронный командир, уехал в Николаев *пожить* и еще не приехал. Кстати, в рассказах о своих несчастьях Домарадзкий беспрестанно пенял на низость Антропова и изображал мне его человеком самым подлым, пронырливым карьеристом, игроком и т. п. Я поверил и сожалел, что бог послал меня в эскадрон запасный.

На другой день мы пили чай под сенью развесистой акации, росшей под окнами нашей квартиры; разговор наш кружился около самых житейских предметов; Домарадзкий не был в состоянии вести ученых диспутов, и мы по крайней мере могли говорить светски о пустяках. Вдруг к нам подъехала почтовая тройка, а из кибитки выскочил юнкер Раденского полка, которого я не видел никогда в команде.

Он подошел к нам и, довольно ловко раскланившись, объявил, что он определен в наш полк, что имеет счастье быть с нами в одном эскадроне и т. п. Мы попросили его выпить с нами с дороги чайку,

и разговор вскоре оживился. Он объявил, что окончил Александровский лицей, что его имение находится в Екатеринославской губернии, что брат его прокурором в Таганроге, что он определен в наш полк по Высочайшему повелению, что он говорит по-французски и немного по-немецки, что он... словом, поговорил нам с три короба. Признаться, с самого начала мне не понравилась его наружность и приемы. Но в молодости дружат скоро: полчаса после его приезда мы условились жить *en trois* и, по-видимому, были задумевшими друзьями. Но пора вам узнать его фамилию: Война. Он привез мне очень приятную весть, что в штабе получены для меня деньги: сто рублей серебром. Итак, я на следующий день утром отправился в Федоровку для получения их. В канцелярии объявили, что деньги находятся у майора Пекло. Четыре раза был я у майора, каждый раз деньщик объявлял мне, что его Высокоблагородный почивает. В пятый раз я был допущен к майору, который негодовал, почему его не разбудили и выдал мне деньги. Это маленький чудесный человек с благородным лицом и приятными привычками: он произвел на меня хорошее впечатление. Говорят будто он незаконнорожденный сын какой-то вельможи, что забыли, кто он такой: часто законные дети дегтя — незаконные, а незаконные бывают часто благородными людьми. В Федоровке я пробыл до 5 часов пополудни, выехал на почтовых и приехал в Шербаки в 7 часов вечера. Войны и Домарадзкого я не застал дома: мальчик сказал мне, что они пошли представиться ротмистру, который час тому назад приехал из Николаева.

Я напаялил на себя долман и также отправился к Антропову. Признаться, этот человек не понравился мне с первого взгляда: он очень высокого роста, блондин, хорошо сложен, не душен лицом, но в наружности и приемах есть что-то кощачье. Быть может, мне так показалось: я был предубежден против него Домарадзким. Ротмистр прекрасно принял меня и просил всех нас приходиться к нему всегда на обед и ужин. Это приглашение было чрезвычайно кстати: в Шербаках нельзя было нигде порядочно покушать.

На следующее утро ротмистр пришел к нам на чай. Я заметил, что Война сильно к нему подлизывается, льстит ему на каждом шагу, и это мне не понравилось.

Так прошло несколько недель. Учения бывали редко. Однажды я слетел с лошади, и ротмистр с тех пор беспрестанно замечал мне, что я не рожден кавалеристом, что я должен был поступить в пехоту и т. п. Домарадзкий объявил мне, что Антропов не любит поляков, и советовал мне не говорить в его присутствии по-польски, тем более, что я владел этим языком как природным.

Несмотря на это, я часто заговаривал по-польски с Антроповым, который порядочно говорил по-польски.

Он спрашивал меня, где я так хорошо научился этому языку, на что я отвечал, что изучал его кабинетно, а потом усовершенствовался во время пребывания моего на Волыни и на Подоллии. Однажды Антропов и Война заставили меня прочесть им одно из моих стихотворений. Я взял «Люблю тебя», объявивши им вперед, что это стихотворение написано к одной польке. Когда я прочел третий куплет:

“Люблю тебя, когда печально,
Склонясь головкою на грудь,
На небосклон взираешь дальний,
Стараясь думой помянуть
Тот край родной нам...”

Антропов прервал меня, покрасневши: «Почему Вы уверяли меня, будто Вы молдован, а здесь сами признаетесь, что Вы поляк» - «Я пишу к польке - отвечал я, не запинаясь, - и это место могло подстрекнуть ее патриотизм». - «Глупый патриотизм».

Одним вечером в эскадрон приехал штаб-ротмистр Руссо. Мне много рассказывали об его дуэлях, об его благородстве и т. п. По происхождению он француз, по воспитанию поляк, по чувствам - благородный человек. Его фамилия - Rousseau de Livonne. Я, Война и Домаралзкий пили чай у ротмистра, когда Руссо неожиданно вбежал в комнату: он был пьян как стелька. Ротмистр представил ему нас по очереди и при этом сказал: Война и Домаралзкий отлично ездят верхом, один Гиждеу плох на службе, зато он поэт, ученый, лингвист, натуралист, словом, что тебе угодно. Вторым замечанием он мне ничуть не польстил, первым жестоко меня обидел. Вечер прошел незаметно: Rousseau болтал спяна пустяки, мы слушали.

В один из последних дней к нам перевели из резервного эскадрона Кожуховского Шипова, моего старого знакомого. Вскоре после его перевода мы повздорили с Войной, и он решил нанять отдельную комнату с Шиповым, а я оставался с Домаралзким. Нужно знать, что Война имел высокое понятие о своей учености; я доказал ему, что он не знает аза в латинском языке, потом я доказал ему, что он не знает истории, - и мы поспорили. Я не люблю людей, любящих пускать пыль в глаза: Война принадлежал к числу таковых. Я удивляюсь как он сошелся с Шиповым. Мы продолжали все обедать у ротмистра, к которому собирались на обед всегда: я, Война, Шипов, Домаралзкий, Rousseau. За обедами я беспрестанно спорил с Войной, который выводил меня из терпения не только своим самохвальством, но еще

более лестью ротмистру, Руссо и т. п. В нем открылась еще черта доносничества. Меня он не мог ни в чем оклеветать перед Антроповым: он решил выместить свою злобу на Домаралзком. Ротмистр просил Домаралзкого уволить его от своих посещений. Я предчувствую, что мы встретимся когда-нибудь с Войной *les armes à la main* и одному из нас несдобровать. Я подленов терпеть не могу. Рассердившись на Домаралзкого, ротмистр стал и на меня смотреть несколько косо; впрочем, он всегда был чрезвычайно вежлив. Скажу по правде, предубеждения против него во мне развелись: я видел в нем откровенного, благородного, образованного человека, только - если он не был таковым, а до такой степени притворником.

*

Скучая от литературного безделья, я решил пересмотреть все письма, полученные мною из дому со времени поступления моего в военную службу. Не раз я плакал, как баба, над этими письмами... Господи! Как любит меня мой бесценный папа! Но и я люблю его не менее.

Первое письмо я получил от 5 июня (1854); в нем отец уведомлял меня, что “Военный министр отзывом к Военному губернатору от 16 мая за №. 7798 дал ему знать, что я должен определить тебя в резерв и что затем перевод тебя в действующую армию зависеть будет от успехов твоих в изучении всех частей воинской службы.” Далее отец дает мне советы, как вести себя в полку: “Будь осторожен в заведении знакомств и дружеств; береги вещи: приобретать трудно, а расточать легко; береги копейку: я с каждым днем старею, и с тем вместе слабее на силах, а все мое богатство - возможность трудиться. Будь порядочен в хозяйстве, чтобы впоследствии не сочли тебя аферистом, который вначале пустил пыль в глаза, а потом - осекся: лучше для каждого дня иметь рубль, нежели в один день, как говорит пословица, густо, а потом пусто. Учись жизни! Жить - великое искусство. Будь для других тем, чем другие будут для тебя: долг платежом красен; худо быть скупым для щедрого, но еще хуже быть щедрым для скупого. Вот вся тайна сношений с людьми: как аукнется, так и откликнется”. К этому письму маменька прибавила, что воображает, какой я должен быть хорошенький в голубом мундире и тому подобное.

Вместе с этим письмом почтальон принес мне другое, также от отца, от 28 мая, которое оканчивается словами: “На первых порах скажу тебе только: будь достоин нашего герба, приобретенного предками за веру и отечество. Вера в Бога и любовь к отечеству - сделают тебя истинным воином во Христе и истинным русским солдатом! Любовь к отечеству воодушевит тебя на великие дела, а

вера в Бога сохранит тебя невредимым на поле битвы. Да будет над тобою благословение Божие и да сопричислит тебя отечество к доблестным сынам своим!"

В третьем письме (от 12 июня, с деньгами) отец пишет: "Не оставляй занятий литературою. Читай, читай много, пиши также много; но обдумывай, обрабатывай то, что пишешь, образуй далее сам себя, для чего изучай непременно язык немецкий".

В четвертом письме (от 28 июня, с деньгами) добрый папа пишет: "Пиши и к бабушке Валерии, чтобы выслала тебе непременно на обмундировку 75 р. с., пиши, что я уже тебе прислал столько, но что ещё нужно столько же.

И я так писал ей: что делать? Я солгал, чтоб увеличить твой конспект. Учись по-немецки. Это будет для меня истинный сюрприз при нашем свидании. Упражняйся в сочинении: я хотел бы читать хоть в «Одесском вестнике» твои стихи в духе солдата, в духе гусара, дышащего любовью к Вере, Царю и Отечеству. Читай и доучивай сам себя!"

У Кресте нашёл я тетрадку по-молдавски: "Совет идущему на войну". Это, должно быть, сочинение старого времени, когда молдаване, ходили на войну. Вот примечательное место: "если хочешь, чтобы неприятельская пуля пощадила жизнь в самом разгаре битвы, то береги чистоту плоти, будь целомудрен, не оскверняй своего тела и иди на войну с таким же благоговением, как приступаешь к принятию св. Таин, к причастию плоти и крови Христа Спасителя etc..." Прими к сведению этот совет опытности наших предков!"

Из Щербаней нас перевели на компаней в Троицкое, остающее от Федоровки на 3 версты. Мне отвел квартирмейстер квартиру, но так как с коня я прямо пошел на обед к ротмистру, то вещи мои денщик отвез на квартиру, а я сидел у Антропова часов до 10 вечера и пришел спать довольно поздно.

Наутро я протирал глаза и передо мною мелькнуло что-то обворожительное, легкое, подобно феям поэтов. Открылось, что это дочь моей хозяйки, Солония. Вот, батюшка красавица первоклассная, можно сказать! Высокая, стройная, как горная ель; уста, изгиб которых санскритский поэт сравнил бы с рапущенным луком; носик как у Минервы; золотистые волосы... и ко всему этому прибавьте магическое слово: семнадцать! В Троицком эскадрон наш стоял около месяца, и в такое короткое время я успел понравиться прелестной Солонии, совершенно за нею не ухаживая. Я, право, не знаю, что правится женщинам в моей наружности! Мне не случалось встретить женщины, которая, расставаясь со мной, не созналась и мне и самой себе, что я ей нравлюсь, а между тем я не могу похвастать красотой, в моей наружности есть что-то *à la* Печорин. В Троицком я проводил

время довольно скучно, единственным развлечением моим была прогулка по роскошной аллее, которая ведет в Федоровку; в Троицком мы помирились с Войной, но это было не более как перемирие на неизвестный срок.

Наконец 5 сентября в 4 часа пополудни к Антропову приходит приказ выступить немедленно в Николаев. В первые минуты замешательства мы думали, что на Николаев напал неприятель. Ротмистр позвал меня к себе и сказал, что он не может взять меня с эскадром и что я должен остаться в кадрах, как не знающий военной службы.

— Мне все равно, ротмистр, отвечал я хладнокровно, чему быть, того не миновать, видно, мне суждено остаться в кадрах, вы знаете, что я фаталист. Впрочем, если мне случится встретиться с неприятелем, несмотря на неумение мое ездить верхом и действовать саблей, я докажу бы и Вам и туркам мою храбрость. Воля судьбы да свершится! Я останусь в резервах. — И сказавши это, я ушел, оставивши Антропова, удивленного моим фатализмом. Через полчаса он снова прислал за мною.

— *Préparez vous à la campagne*, сказал он, *nous irons à Nicolaëff*.

— *La volonté du ciel suit faite!* отвечал я улыбаясь и ушел сложить все мои пожитки.

Через час весь эскадрон был готов к выступлению. Мне подвели коня, я обернулся, чтобы проститься с Солонией, и заметил на глазах у неё слезы.

— Ты любишь меня, Солония? спросил я вполголоса.

Она улыбнулась сквозь слезы и спросила меня взволнованным голосом:

— Вы никола сюда не вернетесь?

— Скоро, душа, очень скоро, отвечал я желая утешить сельскую красавицу, и поехал вперед с эскадром.

От Федоровки до Николаева около 50 верст; мы шли всю ночь и 6 сентября в 7 часов утра при звуке духового оркестра вступили в город. Заметивши волнение еще пробудившегося города, я вспомнил слова моего любимого поэта-гусара:

"Сирова по шести
Вступили в город: музыканты,
Дремля на лошадях своих,
Играли марш из "Двух Слепых".

Услышав ласковое ржанье
Желанных вороных коней,

Чье сердце, полное внимания,
 Тут не запылало сильнее?
 Забыта жаркая периная...
 Малахит, дура, Катерина,
 Скорее туфли и платок!
 Да где Иван? Какой мешок?
 Два года ставни отворяют...
 Вот ставни настезь. Целый дом
 Трет стекла тусклые сукном -
 И любопытно пробегают
 Глаза опухшие девин
 Ряды суровых, пыльных лиц."

Вступление в город полка, в особенности гусарского, всегда производит между жителями шум и волнение; в Николаеве никогда не стояли гусары, и только по молве николаевские дамы судили о знаменитых Денисовцах. Непременными атрибутами каждого гусара служили: богатство, удаль, расточительность, а девизом всех его поступков были слова: *patrie, honneur, amour*. Итак, вступление нашего полка в Николаев было сопровождено самыми благоприятными обстоятельствами: восторгом прекрасного пола, досадой мужчин и любопытством всего вообще народонаселения: что за гуси эти хваленые гусары?

*

Описание Николаева, Бульвар, Ингул и Буг, Золотой якорь и Петербургская гостиница. Монте. Прохоровский и Тиховский. Катя и Розалия. Кондитерская Вайса. Ссора с Войною. Встреча моя с Дм. Дм. Благовещенским. Отзыв его об университетской жизни отца. Занятия его и ученые труды. Исследование о Каркините. Продолжение "Мертвых душ". Комедия "Пожертвования." Отзыв его о моих стихах. Благовещенский знакомит меня с Скарабелли. Скарабелли как ученый ориенталист, латинист, гелленист и арабо-ман. Мнение о слове "босфор". Мнение о зюлохах. Странности его. Объяснение Геродотовой Скифии. Его образ жизни и паружность. Кумани. Старший сын его и его сыновья. Ольга Николаевна и София Николаевна. Три девушки Сотири: Ирина Николаевна, Лиза Николаевна и Ангелина Николаевна. "Гарольд Гарфагар." Мои беседы у Сотири. Григорьев и его дочь.

Моя трактирная жизнь: Кириштейн, Видфорд, Флоров и другие. Тиховский. Ссора с Мейендорфом и вызов. Приготовления. Ссора с Домарадским и вызов. Низость Домарадского. Кронбергер. Приезд Сенивина, знакомство с ним. Мнение о нем Кронбергера. Уезд

Кронбергера и моя дружба с Сенивиным. Я съезжаю с "Золотого якоря". Продажа хронометра. Прохоровский. Счеты с Сенивиным и наша жизнь. Я знакомясь Сенивина с Сотири, Кумани и др. Его странности. Бологовской. Величковский. Выступление из Николаева.

Приезд в Николаев. Евгения Ильинича. Ссора с Бернадским, вызов и его извинение. Мой уезд из Николаева.

Я в госпитале. Я с Панковым. Игра с Сенивиным, выигрыши и проигрыши. Полижковский. Кривцов.

Мой уезд из резервов, или правильное бегство. Приезд в Кишинев. Александра Алексеевна. - 25 р. с. - Мержеевская. Встреча и ссора с Беликовским по случаю старухи Мержеевской. Евреинов. Изгнание мое из Кишинева. Приезд в полк. Кломан. Дубельт. Подгурский. Киринов. Коровин. Павленко. Кампанентные учения. Выступление из колонии Канделя. Дольники. Одесса. Поход до Коблева. Визирев. Чириков. Выступление под Очаков. Две сутки на позиции. Кабарга, Палатка. Бейкуш. Кабарга. Аджиголь. Капдауров. Зубатов. Калычев и Феона. Дружба с Калычевым и ссора с Кириновым. Мустафа. Поход под Дубоссары. Выезд в Кишинев. Михайлова и моя вражда с нею. Мачеха.

Январь 1856.

Черт меня побери, если я способен вести дневник! Правда, правильному его ведению препятствуют отчасти мои занятия, в особенности эти головоломные славянские древности, благодаря которым я редко скучал в кругу глушнов и находил удовольствие в обществе образованных людей.

Черт меня побери, если я понимаю, из чего именно должен состоять дневник! Неужели записывать в нем даже число блюд за обедом или число гостей на вечере? А между тем пужно что-либо написать, в особенности стараясь вести дневник аккуратно. На сегодня напишу, что писать ей Богу нечего!

АРМЕЙСКИЕ ВПЕЧАТЛЕНИЯ

„L'armée est un bon livre à ouvrir pour connaître l'humanité. On y apprend à mettre la main à tout, aux choses les plus basses comme aux plus élevées. Les plus délicats et les plus riches sont forcés de voir vivre de près la Pauvreté; et de vivre avec elle; de lui mesurer son gros pain et de lui peser sa viande.

Sans l'armée le fils de grand seigneur ne soupçonnerait pas comment un soldat vit, grandit, engraisse toute l'année avec neuf sous par jour et une cruche d'eau fraîche, portant sur le dos un sac dont le contenant et le contenu coûtent quarante francs à sa patrie“.

(A. DE VIGNY)

Рассказывать и описывать, печалиться и смеяться... Это кажется вам несовместным с достоинством истории? Но разве она не имеет в виду человека и разве пишется не для людей? А человеком разве не владеет несколько раз на дню попеременно то грусть, то веселье, то задумчивость, то говорливость? Только монотонность несовместна с достоинством истории, а разнообразие лежит в природе вещей. В этом-то вы со мной, наверное, согласитесь!

Повествовать труднее, чем просто описывать, потому что первое предполагает и второе, но не наоборот. Вот почему большинство наших ученых предпочитают рассказу - чистое описание.

*

Я всегда с удовольствием вспоминаю то время, когда был юнкером; солдатская шинель воскрешает во мне память этих трех лет походов и маршей, бесчисленных привалов, траншей, дней передышки, стоянок и много-многого другого.

Растянувшись на мягкой кушетке, я пытаюсь представить себе ночь под открытым небом или на лавке в прокопченной крестьянской избе; прогуливаясь после вкусного обеда, силось вообразить марш в 30 верст, по морозу, когда коченеют ноги, всунутые в стремяна, и руки, держание поводья, а сам ты едешь верхом, свесив голову в кивере на грудь, и есть хочется до того, что так бы и слюдал лошадиное ухо. Протягивая руку хорошенькой кокетке, я вспоминаю деревенских баб, полнотелых, с наивной улыбкой: "уймись ты, вон муж мой идет!" меряя шагами протопленную комнату, думаю об отдыхе после марша, когда и сырая палатка кажется тебе теплой, а присев, ты уже не можешь шевельнуть ногой.

Все это, на самом деле, печальные предметы, но в воспоминаниях нет ничего приятнее их! Невольное упоение сопровождает мысль: сколько я выстрадал! И не заболел, не замерз, даже не переменялся!

К подобным чувствам добавляются еще и воспоминания другого рода. Может статься, мне никогда уже не случится пройти в ночном патруле по берегу Черного моря под рассказы моих храбрых гусар, забывая и непогоду и голод, подхватить вместе с ними где-нибудь в походе бравую песню про Феню или про жену сержанта, послушать разудалые паневы гусар, ведущих лошадей с водоной, вскочить по звуку эскадронной трубы, чутко караулить пронзительный сигнал горня или до упаду смеяться над небылицами храброго сержанта Минаева... И эти сокровенные проявления русского характера всегда были мне ближе по душе, чем пирушки и сборища с их пошлыми остротами, с приторным подобоострастием поручиков, безрассудной бравадой капитанов и беспредметным чванством майоров.

Внешние обстоятельства быстрее сближают людей, чем духовная симпатия, что бы там ни говорили мечтатели, что бы ни шептало временами сердце, когда ты стоишь у окна один и смотришь на звездное небо... И у солдата, и у юнкера - та же военная форма, те же обязанности.

Конечно, юнкер может бредить славными предками и гордиться древней родословной, но это не мешает солдату считать его "своим", до тех пор пока офицерские позументы не отдают его от солдата, вытягивающегося в струнку перед "его благородием". Я с радостью пользовался этими привилегиями юнкерского положения, на что судьбой мне было отведено три года (1098 дней). Сколько же раз впитывал я мысли и чувства солдат, наблюдал бессознательные проявления их взглядов на вещи, проникал внутрь их истинно русской натуры!

Отсутствие позументов сближало меня с солдатами, а видя мое благожелательное внимание, они охотно раскрывали передо мною душу, и тогда мое наблюдение становилось в полной мере плодотворным, лишенным того монополя, через который обычно рассматривают солдата.

Эти добрые люди бывали во многих местах и многое повидали; но их восприятие не походило на впечатления путешественников, которых гонит либо скука, либо нетерпение разбазарить деньги и здоровье, либо желание изучить божий мир с научной точки зрения. Такие путешественники пускаются в путь, заранее зная, зачем. Совсем другое дело - солдат: он идет, куда его ведут, не преследуя никакой собственной цели, - он отправляется в дорогу не за уютным купе в поезде, не за местами, где можно весело провести время, не за

листьями экзотических растений и не за старинными зданиями... а за всем тем, что под богом ходит и греется на его солнышке.

Просто удивительно, до чего метко солдатское слово! Солдат ни за что не скажет, например, так: "Ну и разозлили же меня у Прессбурга! Лошади стали, возница был пьян, и я был вынужден провести ночь в дилижансе..." Он не станет описывать вам прелести какой-нибудь яской барыни, которой правится вести светскую жизнь, не выходя из спальни; он не набросится на вас с известием об открытии нового вида односемянного растения в Крыму или об удивительной банне в Германигалте. Но если уж он возьмется рассказывать, ого! Тут уж вы, конечно, узнаете характер края, как ни по одной книге! Вот почему я всегда с удовольствием вникал в мысли солдат об увиденном и услышанном. Нескромно рассказывал мне какой-нибудь из них, почистив лошадь, пуговицы, саблю, экипировку и все остальное для завтрашних учений, то о своих родных краях, то о Польше, Венгрии, Трансильвании, Валахии, Болгарии... и яснее, чем в любом учебнике, несколькими фразами обрисовывал состояние страны.

Все же это не мешало ему быть словоохотливым; русский человек любит поговорить — кто из нас не убеждался в этом каждый раз при общении с извозчиками, ямщиками, приказчиками и т. п. Высказав в двух словах свое мнение о каждой из стран, через которые он проходил, мой солдат начинал рассуждать: делал выводы, сравнения, блестяще решая вопрос своих весьма относительных географических познаний...

*

Как-то раз холодной и сырой осенью мы находились на фронте вблизи Очакова, на берегу Черного моря. Многие юнкера заранее запаслись палатками, я же, увы! Я всегда отличался неблагоразумной беспечностью по отношению к своему кошельку и к завтрашнему дню и вследствие этого терпеливо переносил лишения с сознанием собственной вины. Впрочем, денек выдался недурной, солнце то и дело проглядывало из-за туч. Я достал из-под кивера миниатюрное издание Горация, стал прогуливаться, читая и приходя в восторг, и это согревало меня не меньше, чем неверные лучи солнца, чем солдатская шинель и чем то варево — среднее между кашей и киселем, — которое готовилось в оскандронном котле.

За такими-то запятыми и самый короткий день покажется бесконечным, но как бы долог он ни был — хотя бы даже длинней бороды Черномора, которую сжимает могучая рука Руслана, — наступает вечер, небо все больше темнеет, моросящий дождь пробивается сквозь туман, а на море поднимается такая буря, что ничего не остается, как сесть или лечь, иначе рискуешь, просто-

напросто потерять равновесие. Я выбрал самое удобное: постелил охапку соломы и улегся, положив под голову седло и свернувшись так, что взгляд прохожего мог бы принять меня за обрубок дерева, закутанный в шинель. Теперь мое тело, съезжившееся в клубок легко можно было бы переслать по почте вместе с посылками. В таком положении я и засыпал, вернее, впадал в дрему с мыслью о чем-то подобном или о том, что лучше — теплая спальня и натопленная печь или сырая земля и осенний воздух, — и о том, как пагубно влияют на здоровье сытые ужины, и т. д. Вскоре, однако, мне становилось не до рассуждений, хотя их прерывал вовсе не сон, как иногда случается теперь, когда, растянувшись на мягкой кушетке, я смыкаю веки с мыслью: как это мне ни разу не удалось выпустить папиросный дым колечками и почему я на каждом шагу встречаю счастливицев, умеющих восполнять отсутствие занятий роскошными кольцами дыма, большими и маленькими, круглыми и овальными?

Попробовали бы вы, милостивые государи, уснуть на нашем Очаковском фронте! Полагаю, что это был бы более тяжелый труд, чем усилие не заснуть за чтением исследования г-на Фета о "Юеуловимых красотах природы" или саги г-на Морошкина о странствиях "России" по всем красотам земного шара.

Шинель набухает влагой, сырость доходит до рубашки, промокнешь чуть ли не насквозь; дождь сделал свое дело — тебя бросает в дрожь, по телу пробегают мурашки... Вот беда! Вскакиваешь, плюешься и хорошо, если утешишь себя чисто русской бранью, которая покамест ждет, и не без основания, своего триумфального ввода в произведения "натуральной школы". Таков был ход ощущений, испытанных мною на Очаковском фронте в результате моего безрассудного отношения к кошельку и завтрашнему дню.

Вскочив и пробормотав русские ругательства, я открыл глаза и осмотрелся, мучимый мыслью о том, привлекут меня к ответственности или нет за вред, причиненный моими упомянутыми выше нападка на эрудицию столь влиятельных персон.

С одной стороны от меня воздух наполнял ржание наших серых лошадей, а несколько поближе виднелись стройные ряды сабель, ружей и седел, расположенных с таким обворожительным однообразием, что невольно перед умственным взором возникали то крыши военных поселений, то ученые труды наших профессоров. С другой стороны горели костры, ясное дело, я был вовсе не прочь погреться, тем более, что к осеннему холоду добавились еще воспоминания о крышах колоний и о профессорских диссертациях. Я подошел к одному из костров, у которого сидели и лежали несколько гусаров как раз моего звзда; они не раз за время походов получали от меня водку или "на водку".

- Озяб, барин? спросил один из них.

- Да, на хорошую погоду нельзя пожаловаться, ответил за меня другой.

Я сел. Мои гусары жгли солому. Погреть руки и размять плечи показалось мне столь же восхитительным, как проводить кредитора, согласившегося на отсрочку, или получить картонный выигрыш, или добиться приятного свидания. К удовольствию выигрыша в подобных случаях примешивается еще ощущение того, что ты и сам не лыком шит, ощущение, изысканнее которого ничего быть не может и невольно у тебя из груди вырывается: "Ах! Наконец-то!"

К сожалению, солома гаснет скорее, чем иссякает великодушие кредиторов, любовь женщины, картонный выигрыш или юношеский задор! Опять плохо! Но стоит подбросить в костер ее оханку, и начинается новая череда озноба и согревания!

- Эх, что за проклятый край эта Херсонщина! восклицает пожилой усатый гусар, с неподражаемым стоицизмом запуская руки в огонь и бросая презрительный взгляд на своих соседей, как бы отождествляя их с "херсонщиной". - Где я только не был, - и в Венгрии, и в Турции, и в Польше, но такую пакость отродясь не помню!

- А тебе чего надо, дед? Может, в Молдову потянуло?

Я наострил уши: эти слова заделали самую чувствительную струнку в моем сердце.

- А тебя будто не тянет? с досадой возразил старик.

- Что и говорить! Своя земля как-никак... Не сравнить с какой-то там Венгрией, или с Турцией, или с Польшей...

- Какие там красавицы, а? Одна лучше другой, господи прости! Брови дугой, глаза соколиные...

- Иу и греховодник! Только бабы на уме! Да, они хороши, ничего не скажешь; да только вино еще лучше!

- Если уж ты про вино, так и про всю землю скажи: краше ее нет, особенно когда колосья полягут на поле...

- А вода какая! Скотина пьет оторваться не может!

- А фрукт там какой, братишка! Груши, виноград, яблоки! А орехи!...

Я не в силах передать все что говорили эти люди, потому что боюсь, в первых, как бы не исказить их обычную манеру речи, а вторых, как бы не добавить чего-нибудь от себя, тем более, что из разговоров, затрагивающих наши сердечные привязанности, мы запоминаем всегда лишь костяк, а остальное заполняем собственными чувствами.

Солнце уже пробилось сквозь утренний туман, а мы все еще говорили о Молдове. Бравые гусары поднялись, чтобы почистить

лошадей и экипировку, а я... я забыл о Горации, запрятанном у меня в кивере. Мысли мои все вертелись вокруг почного разговора. Холод, ветер и дождь здесь, на фронте, заставляли меня представить себе Молдову еще живее и сладостнее: стать бы мне солнечным лучом, который в этот миг касается полей моей любимой Молдовы. Мысль, конечно, страшная, но такие фантазии часто приходят в голову; солнце, звезды, луна смотрят на нас так умильно, что против воли рождается желание сойтись с ними покороче, оставив землю, где все слишком знакомо. Со мной это частенько случается, как следствие моего безрассудного отношения к деньгам и к завтрашнему дню!

Солдат, говоривший о Молдове словами, далекими от манерности, и предпочеший ее всему, что ему пришлось увидеть, не знал, как сильно он тронул сердце бедного окоченевшего юнкера, переброшенного с родной земли в далекие края.

Когда желание стать солнечным лучом несколько ослабело под напором желания что-нибудь поесть и где-нибудь погреться, я начал обдумывать, что можно извлечь из впечатлений этой ночи, зная, что для пользы моих занятий в разговорах - больше толку, чем в том, что можно потрогать. Пока меня не позвали на кашу, я сделал три веских вывода из полученной информации. В тот же момент зазвучал сигнал к выступлению, и мы отправились расквартироваться в село Бейкуш. Нам предстояло пройти три версты: лошадь моя отличалась необыкновенной кротостью, и на каждой версте я обдумывал по выводу относительно важных сведений, полученных накануне. Выводы были настолько существенными, что я решил записать их тут же по прибытии в Бейкуш...

Я отнюдь не претендую на русское происхождение, и даже фамилия моя звучит так чуждо для русского уха, что солдаты предпочли переделать ее в "Где живу". Но сколько мы встречаем людей с фамилией на "ов" или на "ин", которые, при всем их русском происхождении, на самом деле, не более русские, чем я. С детства они росли под крылышком какого-нибудь мессе Жюлия или мистера Уайтона; один рассказывал им о Монпелье, другой - о парламенте; они лучше щебетали по-французски или свистели по-английски, чем изъяснялись, по-русски! Таковы крупные дворяне, но и мелкие не сумели сохранить русские воззрения, со школьной скамьи подвергаясь иностранным влияниям. Лишь среди малых мира сего, среди простых людей, еще остались русские, да и то: сколько губерний - сколько народов, сколько уездов - столько отличий!

Вы останавливаетесь на почтовой станции: в дверях столпились ямщики. Ваш ямщик взбирается на козлы и обращается к кому-то в толпе:

- Эй, земляк, ты какой губернии?

- Курской!

С презрением повернувшись к нему спиной, ямщик обращается к другому:

- А ты, земляк?

- Московской!

- А какого уезда?

- Коломенского!

- А я Дмитровского, вмешивается еще кто-то.

- Митровского? Да вель и я оттуда! восклицает ваш ямщик.

Вот пример русского национализма во всех его оттенках!

Житель Коломенского и житель Дмитровского уездов - оба москвитяне и все же... не в равной мере. Житель Московской и житель Курской губерний - оба русские и всё же ... не совсем одинаково.

Эти различия по губерниям сглаживаются только среди солдат. В одном и том же эскадроне можно встретить люд из Сибири и Херсона, Москвы и Астрахани, из Архангельска и с Подолии; и каждый принес из своих родных мест язык, верования, представления, но в узком кругу новой жизни они переменились, слились во что-то единое - русское в самом широком понимании. Если бы вам пришлось встретить старого солдата, вернувшегося в семью после двадцатипятилетней службы, вы могли бы уловить на его верованиях, представлениях и языке особую печать, в которой узнаются многообразные элементы человечества. Изучать солдата означает изучать всю Россию; его мнение - это мнение всей России. К такому выводу я пришел на первой версте по дороге в Бейкуш.

Вторая верста дала новую пищу моим размышлениям. Многие путешественники любят носить очки, а у некоторых столько разных очков, что они уже не берегут зрение, а вредят ему. Но это еще полбеды; бывают путешественники вовсе без очков или такие, у которых очков - в меру. Но на зрение этих людей гораздо больше влияют обстоятельства, происхождение, воспитание и образование, которые изо всех сил пытаются сделать их или близорукими или дальнозоркими: одно другого стоит.

В средние века человек, находящийся на вершине эрудиции, знающий как нельзя лучше все восемь искусств и высокопарно именуемый своими коллегами "докториссимус", все же был способен вообразить себе людей с собачьими головами, с черт знает какими хвостами, с ушами, в которые, улегшись, можно завернуться лучше, чем в одеяло. В конце подобных сказок обычно добавляют, хотя и в разных выражениях: "Все предшественники лгали; я один могу написать чистую правду - я видел это собственными глазами".

В наше время строгое разграничение отраслей науки и общественного положения, требующее почти полного отречения от себя, и, кроме того, издержки цивилизации толкают путешественников в другую крайность. В самых суровых местностях путешественник нередко встречает трактир с хорошим вином, порядочной едой и чистым бельем и, сидя у камина с чашкой чая в руках, он готов полюбить сельскую жизнь, хотя вокруг трактира простирается голая степь, населенная существами, морально и материально унылыми, погода хмурится, выюга завывает - короче происходит все то, что не может вызвать восхищения.

Совсем другую участь готовят солдату обстоятельства. Волею-неволею он должен жить тем, что дает господь. Нет дома - он благодарен за простую палатку, где тебе время от времени представляется случай повстречаться с цымыленкой тарантулой или с невинным червячком; нет хлеба - он потчует себя сухарем, который надо сначала любовно размачивать в воде, а потом битый час разжевывать; нет водки - попьет водички, да иногда из такого источника, что без всякого анализа невооруженным глазом можно различить на дне его кое-что похуже, чем микробы. Так кто же, значит, ближе к природе? Культурный человек или необразованный солдат?

Первый скажет вам: "Мне нравится Херсонская губерния. Сонное молчание ее степи пьянит мне душу".

Второй воскликнет: "Что за проклятый край эта Херсонщина!"

Прав солдат. Нельзя забывать, что почтенный натуралист, созерцая природу, подкрепляет опьянение души еще кое-чем, не менее пьянящим, и спешит насытить желудок куском повкуснее, и что за "сонным молчанием степи" следует сонное молчание спальни... Не буду говорить о других преимуществах, которые еще ожидают нашего мечтателя, в то время как солдату они доступны лишь изредка, и то в обстановке самой отталкивающей...

Тут солдат целиком зависит от доброго расположения духа квартирмейстера, который посылает его в ту или иную халупу, считаясь с соображениями начальства и его приказами...

И снова природа! Она дает одной стране "сельное ребро" с длинной шелковистой косой, с огненным взглядом, со всем остальным - сердцу и взорам на удивление, а другой стране - то же "ребро" с невыразительными монгольскими чертами. Вновь и вновь природа, которая печется о солдате либо как злая мачеха, либо как любящая родная мать.

Бейкуш застал меня врасплох, открывшись моим взорам, когда я размышлял об этом состоянии дел в природе, к чему присовокуплялись воспоминания о досках вместо кровати, об изгородях, бараках, о... Я

сделал усилие, чтобы прервать поток мысли, но, возможно, это усилие осталось бы напрасным, если бы в ту же минуту не прозвучал голос капитана: "Эскадрон, стой!" Глаза нашего почтенного начальника сияли от удовольствия, что всегда случается в момент осознания собственного всемогущества. И в самом деле, как же иначе, если виртуальный эскадрон спешился, а я перестал думать о состоянии дел в природе? К несчастью, мозг, приученный рассуждать, не может отказаться от этой привычки. Уже сама мина капитана заставила меня подумать о значении командира эскадрона и его полномочиях, которые простираются так далеко, что он может заставить всех спешиться, а сам продолжать ехать верхом. Скоро, однако, этот предмет был исчерпан... Мы вошли в село. Но улинам расхаживали женщины, коровы, крестьяне и собаки, петухи и курицы. Пастух гнал стадо и - о диво! На его лице я заметил то же выражение державности, что и в глазах капитана! Это могло привести меня к мысли о тождестве всех людей, если бы именно в эту минуту ко мне не подошел квартирмейстер, чтобы увести меня совсем в другом направлении, на офицерскую квартиру, которая была зарезервирована и для меня тоже вопреки моему низкому званию юнкера...

Я знаю три вида путешественников. Первые - с потренированной внешностью, с моноклем, с презрительной улыбкой на губах и с поном чуть на сторону, что придает лицу выражение неудовольствия и разочарования. Вторые - с внешностью веселой, с бодрым и быстрым взглядом, с театральной афишкой, приглашением на бал или меню в руках. Последние - с высоким наморщенным лбом, с задумчивым взором, в стоячем воротничке и чаще всего в очках с золотой оправой, с часами на цепочке и т. п.

У первых в голове - только их собственная персона; вторые сосредоточены лишь на удовольствиях, имеющих самое непосредственное отношение к их персоне; последние заняты чем-то отвлеченным.

Первые - это тип Печорина или английских туристов; вторые - молодые люди, считающие себя последователями Эпикура, а правильнее - бездумные юнцы; последние - это ученые. Все три категории способны писать путевые заметки, и многие из них спешат проявить эту свою способность. Но все сочинения неизбежно носят отпечаток личности автора. Путешественник первой категории скажет: "Возле Белгорода меня рассердили не на шутку: лошадь стала, возникла была пьян, и мне пришлось спать в коляске". Путешественник второй категории воскликнет: "Рашель сегодня была очаровательна! В Пале Рояле нас угостили превосходным супом а la tortue." Только личный опыт может дать вам полное представление о парижских гризетках! Путешественник третьей категории по этому поводу ничего не скажет и не воскликнет; он предпочитает рассуждать и делать

предсказания лишь по предмету своих занятий. Один придерется к новому виду какого-либо растения и, если понадобится, будет надсаживать горло, не упуская случая изложить все свои принципы и мнения о Линнее, Декарте, Гумбольдте... Другой привяжется к неизученной бойнице какой-нибудь готической башни и, чтобы лучше осветить вопрос, начнет с города, построенного Ламеонем, а чтобы блеснуть ученостью, примется бранить Монфуко, Гримма и вообще всех тех, кто осмелился не заметить эту щель. Самое большое достоинство этих путешественников заключается в безразличии, с коим они относятся к равнодушию читателей и к несомненному забвению в будущем.

В Бейкуше жизнь моя переменялась. Я покинул своих гусар и был вознагражден за то, что мерз, весьма теплой квартирой. Ждал меня и пакет с книгами из дома, в котором не последнее место занимали: "О культе Зевса" Леопольда, "Песни разных народов" Берга и стихи Тютчева, остальные не припомню, так как обладаю, к сожалению, памятью более слабой, чем у журналистов. Но первым делом я решил записать сделанные мною выводы и начал думать над преимуществами фронтовой жизни, которая приучает обходиться без комфорта, дает возможность наслаждаться созерцанием природы все 24 часа в сутки и, наконец, служит источником для разного рода умозаключений. С двумя первыми преимуществами я вас уже познакомил; остается третье, и оно настолько важно, что без него первые два канули бы в забвение, или, по крайней мере, о них никто не узнал бы до появления в свет "Записок гусарского юнкера".

Из моих выводов следует, что мнения русского солдата - это в сжатом виде философия всей России, а близость к природе дает ему больше возможностей судить обо всех ее проявлениях, чем любому образованному путешественнику.

Мне как молдавину, оказавшемуся в России, было очень приятно услышать слово моей новой родины о родине прежней, обнаружить, что где-то возле Камчатки рассказывают чудеса о Молдове, и знать в то же время, что эти чудеса - не что иное, как святая правда, да, самая святая правда!

Кстати, можно было бы воспроизвести приведенные мною возгласы солдат о Молдове в том порядке, в каком они следовали один за другим. Но я не имею ни малейшего намерения «систематизировать» мои очерки, а потому вкратце записывать воспоминания по мере того, как они приходят мне в голову. Кто вообще не писал или писал, не наблюдая за собой, тот не может даже себе представить, какие удивительные повороты делает мысль, прежде чем остановиться на чем-нибудь конкретном; тот же, кто наблюдал, как за ростом ребенка, за развитием своих размышлений, знает, что, начав с куриного яйца,

можно дойти до самых сложных проблем человеческой мудрости. Почему бы нам тогда не начать с яйца, раз оно может послужить источником для подобных высоких проблем? Поверьте, это не порвет нить повествования, а, напротив, скрепит его, показывая, как волнуется и кинит человеческая мысль.

Однажды, в возрасте 15 лет я убил на охоте сороку; по счастью, в роковой момент сорока сидела на каменном столбе, который на юге России называют "каменной бабой". Я принялся осматривать этот объект и по возвращении домой взялся за написание исследования о нем. Собирая сведения по этому предмету, я обнаружил такое их изобилие, что мне пришла мысль изучить все «каменные бабы» без исключения; последовал новый сбор информации, новые размышления – и тогда я решил написать ни много ни мало, как исследование о фракийских мифах; сообщение о моих занятиях в этой области было опубликовано в 1852-ом году в "Северной пчеле" и в "Москвитяине" после чего источники информации умножились до такой степени, что я решил написать – боюсь даже произнести – о происхождении, развитии и духе мифологии вообще! А что всему виной? – Сорока!...

*

Я пишу эти строки в одном из самых высоких домов Харькова. Моя комната напоминает обитель ученого: книги, бумаги, перья, карандаши, кисти, краски разбросаны на столе и под столом, на стульях, на кровати и под кроватью, в обществе склянок с помадой и духами, щеток, гребешков, жилеток, револьверов, доломана и т. п.

В этом ворохе вещей трудно отыскать хозяина. Но стоит сосредоточить взгляд на халате и феске, чтобы обнаружить под этими прикрасами не то студента, не то гусара: это и есть хозяин. Главное его занятие состоит в том, чтобы прохаживаться по комнате, во весь голос распевая *Gaudeamus igitur* или *Brinkt mir Blut der edlen Reben* и размышляя в то же время о вечных проблемах человеческой мудрости. В настоящий момент он сидит у окна с пером в руках, с папироской в зубах и со шенком на коленях. По его мнению, это самая удобная поза для воспоминаний. Так он может провести несколько часов сряду: папироска сгорает дотла, собачонка прыгивает с колен, перо падает из рук, а он все сидит, погруженный в прошлое. Будучи немного художником, по крайней мере, по внешности, он переносится в Молдову и бросает на нее взгляд «с высоты птичьего полета». Он видит ее границы: к северу на 7000 футов выше уровня моря простираются пени и вершины Карпат; к югу Дунай, обрамленный берегами, не знающими однообразия, то кружится водоворотом, то невягтно шумит, впадая в устье, то катится усмирённой лавиной. А от границы до границы выются ручьи и реки, возвышаются холмы,

тянутся долины, леса и пастбища; голубизна вод сливается с изумрудной зеленью листьев. Взгляд переносится на соседние страны: Венгрию, Болгарию, Валахию, Россию, Галицию... Нет! Далеко им до Молдовы! Одна не так богата водами, другая бедна лесами, в третьей нет гор, четвертой недостает зелени...

Взор снова оборачивается в сторону Молдовы. С высоты птичьего полета людей не видно, и тем лучше: все богатство природы перед нами!

А не спуститься ли пониже? С высоты птичьего полета открывается захватывающее зрелище. может быть, оно не соответствует истине? Может быть, воображение вас обманывает? Что ж! Опустимся на землю, но с условием – смотреть на людей сквозь пальцы: не будем замечать очки, лорнеты и т. п., обратим внимание лишь на то, чем люди научились пользоваться до открытия моды. Чтоб не потерять из виду общую картину, возьму в помощники фантазию; она сослужит мне службу саног-сорокоходов Петера Шлемия, которые перенесли его с Северного полюса в Африку. Разница между мной и Петером Шлемием состоит в том, что он имел несчастье потерять свою тень и поэтому летал, не замечая расстояний; я же, напротив, обладая очень слабой, но все же... тенью, люблю отбрасывать ее на все, к чему прикасаюсь, и если бы я мог стать одной ногой на берег Кореи, а другой – в Северное море, наверное, над всем этим пространством нависла бы моя тень. Это мне тем более было бы приятно, если учесть, что наши писатели предпочитают жить без тени вообще или с тенью фальшивой, которую, входя, оставляют у привратника.

Боже мой, кто не читал остроумной повести Шамиссо "Петер Шлемиль"? Кто не бился над тем, чтобы разобраться в ее загадочном смысле, в соответствии со своей натурой и душевным расположением! По моему мнению, эта сказка хочет повести, что человеку, кроме денег, ума и т. д., необходима еще одна мелочь, которую часто не замечают: тень. Петер Шлемиль по обстоятельствам напоминает Фауста, по характеру он – француз; но как бы там ни было, он – выразитель моды века. Этот юноша продает свою тень неизвестному, получает неистошимый кошелек, строит куры, транжирит деньги и наконец, неудовлетворенный всем этим, выбрасывает кошелек и отправляется пешком в путешествие по белому свету, по случайности натывается на саног-сорокоходы, и тут начинаются удивительные перелеты: например, с Северного полюса – одним прыжком – в центр Африки, из немецкого городка – на кручи Тибета...

1857

СВЯТОЙ ГЕОРГИЙ ПОБЕДОНОСЕЦ В МОЛДО-ВАЛАХИИ

(Отрывок из дневника)

В месяце сентябре прошлого года (гус [арский] гр [афа] полк) выступил часов в семь утра из Кабарги, или Александровара, Херсонской губернии, а часа через четыре третий его эскадрон, в том числе и я, расположился на тесных квартирах в селе Аджиголе, разумеется, той же губернии. Хозяином моей хаты был болгарский колонист из колонии Терновка, возле Николаева, Антон Мазаренко, человек средних лет, грамотный, т. е. учившийся грамоте в колонийской школе. Он поселился на аджигольской земле с двумя братьями по частному условию с помещицей селения в надежде получить какой-либо барыш.

Расположившись на новой квартире, я позвал Антона и налил ему добрую рюмку джина; потом, таким же образом, угостил его братьев, спросил от нечего спросить.

- Откуда ты родом?

- Колонист «българ» из Терновки.

Нужно знать, что я читал когда-то с любовью сочинения нашего известного болгарофила Венелина и сожалел часто, что не имел случая узнать поближе болгар. Случай представился, и я поспешил им воспользоваться. Прежде всего я приказал моим знакомцам не отвечать на мои вопросы иначе как по-болгарски. Вначале, несмотря на основательное знание славянского языка, я не понимал моих болгар. Члены «ат» и «та» сбивали меня совершенно. Наконец кое-как эти затруднения исчезли, и добряки удивлялись, с какой легкостью я понимаю их язык.

Болгары скоро меня полюбили; чтобы глубже вникнуть в их нравы, я старался как можно быть фамильярнее с ними и достиг моей цели. Вначале хозяева говорили в моем присутствии мало, и то лишь между собой; вскоре стали болтливы все даже в отношении ко мне: наконец решились при мне петь. Это мне и было нужно. Многим песням послушался я в то время! Я познакомился с «Иваном и Радюю», страстно любившими друг друга; и с Караджой, беседовавшим с овечкой; и с девою (мума), заворожившей солнце... но в особенности

обратила мое внимание как молдавана одна рождественская песня (коляда), относящаяся, под рубрикою христианских верований, к самой глубокой древности.

Привожу эту думу в дословном переводе:

Загорелась зорюшка
В любезной волонской земле,
Волонской земле и молдавской,
То не была ясная зоря,
А был то святой Георгий
С серым своим конем,
Из любезной волонской земли,
Волонской земли и молдавской
Свиту носит на себе он,
Сияет она что месяц;
Колпак у него на голове
Сияет, будто солнце.
Перстень у него на пальце
Сияет, словно звезда,
Словно звезда вечерняя.
Работает он на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине,
Встретяся идет суралама,
Встретяся идет и говорит:
«Гой ты еси, святой Георгий,
Что так работаешь на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине?»
Отвечает святой Георгий:
«Я работаю на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине
Для сивого стада.
Сивое стадо и рогатый скот
Имеют ли они с листом траву?
Имеют ли они пресную воду?»
Отвечает суралама:
«Гой ты еси, святой Георгий!
Напрасно трудишься так на горе,
На горе, на вершине,
На вершине, на стремнине.
Я сама встречала стада:
Они важно прозимоваля

И в здравии пока жили,
И имеют листья, траву,
Листья, траву, пресную воду."
Разгневался святой Георгий,
И кинул златой булавой,
И ударил сураламо,
И ударил в большое место,
В нежное место, в самое сердце.
И потекли из нее три реки,
Три реки драгоценные:
Первая река - белое жито,
Вторая река - пенное вино,
Третья река - белое молоко.
Ступай, жито, по орочам,
Ступай, вино, по винодельцам
И молоко по овчарам.
В любезной земле волошской,
Земле волошской и молдавской,
Да здравствует святой Георгий!

Эта песнь замечательна тем, что делает родоначальником сельского хозяйства в Молдо-Валахии святого Георгия Победоносца. Я не мог допроситься, что за существо "суралама"? Один говорил: волк, другой: лев, третий: дракон, иначе: "страшное какое-то животное". Святой Георгий поразил ее булавой (буздуганом) в сердце, и из этого сердца истекли все богатства нашего края: жито, вино и молоко, олицетворение трех отраслей сельского хозяйства: земледелия, виноградарства и скотоводства. Кто бы ни была "суралама" - ясно, что она представляет самую почву Молдавии, первоначально грубую, но которую вдруг обогатил святой Георгий.

Напрасно мы стали бы делать это предание христианским. Вернее всего, оно запечатлено духом язычества. Святой Георгий является тем же в отношении к сураламе, чем был санскритский Ганеса в отношении к Сканде. Славяне, бросивши язычество, любили под названием святых воспевать своих языческих героев; послушайте, например, одну сербскую песню:

Стала молния дары делить:
Дала Богу небесные выси,
Святому Петру петровские врата,
Ивану льды и снега,
А Николаю державу на волах,
А Илье молнии и стрелы.

(Ф. И. Буслаев. О влиянии христианства
на славянский язык. 1848, стр. 60)

2
19

Не ясно ли, что "Бог" заменяет в этом рассказе "истинно верховное" существо: святой Петр нечто вроде римского Януса, святой Иван - святой Николай - Перкуна; святой Илья - Юпитера или, по нашему, Перуна.

Какого языческого бога заменил в песне святой Георгий?

Этот вопрос тесно связан с вопросом о происхождении славян. Если допустим почти всеобщее мнение, что славяне потомки фраков, то вникнем в мифологию этого некогда славянского народа.

Геродот с чрезвычайной ясностью говорит в одном месте v,7: фраки поклоняются единственно Аресу, Дионису и Диане. 7. Очевидно, святой Георгий не мог быть Аресом и, тем более, Дианою. Остается Дионис, этот просветитель древнего мира, патрон виноделия, главное и верховное божество фраков. Он действительно живо воспроизводится в святом Георгии нашей песни, просветителе Молдо-Валахии, патроне ее виноделия: уничтожая в Геродоте греческое название Диониса, мы имеем право заменить его славянским: Святovit, Дажьдбог, им подобным. Каково бы ни было название, характер святого Георгия легко объясняется.

Побережья Дуная были прородиной Славянского племени; Нестор ясно говорит: славяне были на Дунае, где ныне Венгрия и Болгария. Отсюда разошлись они по миру под разными именами (С. Н. стр. 3). Но отлучаясь с Дуная Славяне не могли забыть этого прекрасного отечества: каждый из них готов был повторять слова Святослава: хочу жить на Дунае, отдам всякое добро что стекается: из Греции золото, поволоки, вино, овощи различные; из Богемии и Венгрии: серебро и кони, из Руси кожи и воск, медь и "челядь" (стр. 28). В народных преданиях самых северных славян сохранялись воспоминания о Дунае, священной душе моей. Очевидно, что с Дуная перешли с Фраками-Славянами народные предания.

Читая сказания русского народа я встретил неожиданно предание поразительно напоминающее много болгарскую песню. Приведу это предание дословно. К нему, правда, название молдавское заменено названием Святой Руси и придание несколько обширилось, но это самое искусственное обстоятельство показывает что оно не так древне, и все утверждает что оно образовалось на болгарском побережье Дуная.

Все народы древности делали родоначальниками сельского хозяйства богов; наконец и Молдо-Валахия отыскала подобное существо, которое тем интереснее, что сохранялось в предании чужих нам народов: болгары и руссы.

Да здравствует Святой Георгий!

С. Анчикрак, 1855.

ÎNSEMĂNĂRILE UNUI IUNCHER

„Un journal qu'on fait de sa vie est encore une
sorte de miroir“

SAINTE-BEUVE, *Causeries du Lundi*, t.II

5 În ziua de 21 mai (1854) am plecat din Chișinău la Novâi
Mirgorod, însoțit de tata, de mama vitregă, de bunica și de
frate-meu, Nicolae, care vroiau să mă conducă neapărat până la
Dubosari, adică până la granița Basarabiei. Am călătorit în
tăcere: un fel de o tristețe nemărturisită ne apăsa pe fiecare: mă
10 despărteam de ai mei, de cei dragi inimii mele; mă chinuia mai
ales despărțirea de tatăl meu, pe care îl iubeam enorm, singura
ființă care mă lega de viață, de când — copil încă, fără
experiență și credul — suferisem o dezamăgire cumplită. Ai mei
mă petreceau neștiind dacă voi mai reveni vreodată în mijlocul
15 lor, sau voi cădea victimă iubirii pentru noua mea patrie. Bunica
plângea tot timpul; mama și frate-meu plângeau și ei; tata nu a
plâns, însă tăcerea lui era expresia cea mai grăitoare a
simțămintelor părintești cari îi umpleau atunci inima. Eu mă
străduiam pe cât puteam să par liniștit, dar, adesea, fără voia
20 mea mi se prelingeau lacrimi pe obraz și, nu o singură dată,
suspine mi se zbăteau în piept. În sfârșit am ajuns la Dubosari.
A sosit clipa cea mai grea, clipa despărțirii: eu am început să
plâng, iar tata a lăcrimat. Ne-am coborât la stația de poștă. Am
îngenunchat în fața tatei, apoi a bunicii cerându-le bine-
25 cuvântarea. M-au binecuvântat cu lacrimi în ochi, urându-mi
noroc și copleșindu-mă cu sfaturi cum să-mi slujesc patria și
țarul. Mi-am luat rămas bun de la maică-mea vitregă, m-am
sărutat cu frate-meu și am poruncit să-mi fie duse lucrurile din
trăsura cu care venisem în diligență. Mișa, lacheul ce trebuia să
30 mă însoțească până la Mirgorod, a aranjat lucrurile în diligență,
iar eu, luându-mi încă o dată rămas bun de la ai mei, am plecat,
dorind să scurtez pe cât se poate clipele grele ale despărțirii.

Voi spune în treacăt câteva cuvinte despre motivele care
m-au determinat să intru în armată.

Îmi voi începe povestirea *ab ovo*.

5 Către sfârșitul anului 1852 am făcut cunoștință cu m-me
Lazareva, văduva comisarului din Chișinău — a căpitanului
Lazarev, care nu de mult trecuse în Câmpiile Elisec. La ea am
întâlnit-o de câteva ori pe m-lle Alina Merjeevskaja, o fată de
vreo 17 ani, nu prea bogată, dar înzestrată cu o inteligență
10 deosebită și de o frumusețe rară. La început nu mi-a atras atenția
în mod deosebit, dar cu cât aveam prilejul să o văd mai des, cu
atât mai tare mă simțeam robit de frumusețea ei răpitoare.
Într-un cuvânt — mă îndrăgostisem! Dar cum să-i mărturisesc
iubirea mea? În curând s-a ivit prilejul. Alina mă rugase să-i fac
15 rost de cărți de citit, mai ales de poezii. Am întrebat-o dacă l-a
citit pe Pușkin, și la răspunsul ei negativ i-am trimis, după câțva
timp, *Evgheni Oneghin*, în care subliniasem cu creionul toate
pasajele ce redau simțămintele mele de atunci. În curând mi-a
înapoiat *Oneghin*-ul și — ce bucurie extraordinară! — răsfoind
20 cartea, am găsit o șuviță de păr blond-roșcat: se înțelege, era din
părul ei! Puștan de 16 ani, eram sigur — încercam să mă
convinc că Alina mă iubește! Și într-adevăr, într-un timp destul
de scurt după această întâmplare am izbutit să mă apropiu de ea.
Însă plecarea ei pe neașteptate la Odessa a spulberat strălucitele
25 planuri ale iubirii mele! Alina a plecat cu tatăl, mama și sora ei
mai mică la Odessa ca să se stabilească acolo, cum mă
încredința pretinsul meu prieten Mina Ilașco, care acum se pare
că ar fi intrat la artilerie. Vestea asta m-a răpus; de-abia atunci
am realizat cât de intensă era iubirea mea; dezamăgirea a fost
cumplită: ea nu mă iubește! ea m-a părăsit! Cam tot pe-atunci a
30 venit în Chișinău de la țară bunică-mea și mi-a făcut cunoștință
cu familia Hodkovski — o văduvă, femeie încă tânără și
frumoasă, și fiica ei — o splendoare de fată de 16 ani. În alte
timpuri desigur că farmecele ei nu m-ar fi lăsat indiferent, dar eu
o iubeam pe Alina, o iubeam — cum se zice — mai presus de
35 orice, cum numai o dată în viață ți-e dat să iubești cu adevărat.

* V. nota de la p. 414 (n. ed.).

Cum s-a dres, cum s-a făcut, deși am fost totdeauna destul de rece față de Reghina Hodkovskaia, iată că ea — copilă fără experiență — s-a îndrăgostit de mine și s-a hotărât să-mi dezvăluie sentimentele ei. Cum s-ar mai putea tăgădui adevărul cuvintelor lui Pușkin:

„Cu cât iubești mai puțin o femeie,
Cu atât mai mult ea te iubește!“

Situația mea devenise ciudată și ridicolă: o iubeam pe Alina, dar puteam eu să-i spun Reghinei: „Domnișoară, nu pot să vă iubesc; acum inima mea nu mai e liberă; vă rog, îndrăgostiți-vă de altcineva!“ Fiindu-mi peste putință să-i explic deschis că nu o iubesc, e foarte de înțeles ce s-a întâmplat... În relațiile mele cu Reghina am devenit tot mai apropiați. Ea mă iubea cu înflăcărare, iar eu cochetam, cum se zice, cu ea *pour passer le temps*! Deodată, cu totul pe neașteptate, se întoarce Alina de la Odessa și, spre ghinionul meu, iese la iveală că ea este prietenă de multă vreme cu Reghina. *Sang bleu! Ventre bleu! Morbleu! Parbleu! Tête bleu!* Într-un cuvânt — toate înjurăturile, pentru care Carol al X-lea pedepsea atât de sever, îmi vin în minte numai ce mă gândesc că mă aflam atunci între două focuri. Alina a observat că nu-i sunt deloc indiferent prietenei ei și, se înțelege, m-a socotit trădător. Reghina a aflat că de mult timp o iubeam pe Alina și s-a hotărât să mă dea uitării. Așa se face că am rămas de popa prostu' învinuit de trădare și dintr-o parte și din cealaltă.

Să nu vă mire faptul că, înfățișându-vă prima și totodată ultima mea iubire, folosesc expresii în parte nepotrivite evocării evenimentului ce a avut o influență decisivă asupra soartei mele: scriu asta după ce am trăit aproape trei luni într-un regiment de husari, izbutind să-mi înec amintirile dureroase de altădată în binefăcătoare picături de șampanie, deși chiar și acum, adesea, când rămân singur, mă las pradă visărilor din trecut, și mi-e rușine s-o spun — uneori plâng.

Am încercat de câteva ori să o conving pe Alina că nu a fost vorba decât de o iubire trecătoare pentru Reghina, însă totdeauna ca răspuns la dezvinovățirile mele am fost întâmpinat

cu răceală și indiferență din partea ei. Asta mă ucidea. M-am străduit să o urmăresc și am observat că nu-i era indiferent un filfizon civil „franchist“*, un anume Pnușevski.

Tot pe atunci a trecut prin Chișinău spre Moldova un regiment de ulani din Olviopol și a venit pe la mine iuncherul Henrich Elovitki, cu care fusesem coleg la gimnaziul din Rovno.

Adus la disperare de trădarea Alinei, m-am hotărât să-mi înăbuș pasiunea și să mă despart de ea, iar singurul mijloc de a reuși era să intru în serviciul militar. M-am adresat tatălui meu cu rugămintea de a mă înscrie în regimentul de ulani din Olviopol, unde aș fi vrut să fiu împreună cu Elovitki, vechiul meu camarad.

Pe atunci nu împlinisem încă 16 ani. Probabil că acesta a fost principalul motiv al refuzului din partea tatălui meu. Nici lacrimi, nici rugăminți nu l-au putut îndupleca să mă înscrie în armată. *Poussé à tout* — cum se zice — de împotrivirea tatii, nu o dată am avut intenția josnică de a-mi lua viața... Providența m-a salvat. Totuși m-am hotărât să pun la încercare voia Celui de Sus.

În livezile — cum se numesc grădinile cu pomi împrăștiate în împrejurimile Chișinăului — locuia un ghicitor, Panaioti Usturoi, bulgar de origine, ce-și dobândise faima, *renommé*, pentru prezicerile sale în cercurile de cucoane și tineri *petits-maitres* din Chișinău, care trăgeau speranță să se căsătorească în curând. M-am dus la el să-l întreb dacă voi intra curând în armată.

N-am să-l uit niciodată pe omul acela slăbănog, cu fruntea înaltă, cu ochii adânciți în orbite. A luat în mână teancul de cărți de joc și a început să-mi ghicească.

Iată cuvintele lui (29 iulie 1853):

„Vrei să intri în armată; tatăl dumitale nu te lasă, bine face; curând va veni și timpul tău. Ești sub semnul iubirii, dar dragostea ți-e zadarnică; aceea pe care o iubești se va căsători în curând cu rivalul dumitale. Curând vei fi militar și norocul te va însoți. Soarta dumitale depinde de trei călătorii, care te vor

*Poreclă dată civililor (de la „frac“) (n. ed.).

înălța peste măsură în ochii semenilor, și încă din tinerețe dobândești cele mai înalte onoruri.“

A mai spus el încă multe lucruri, dar nu le țin minte. Împreună cu mine la Usturoi, la ghicit, a fost unchiul meu, Boleslav.

Ce-mi spusese Panaioti despre intrarea mea în armată s-a adevărit când nu se împlinise nici jumătate de an de când fusesem la el.

Regimentul din Olviopol a trecut granița, iar eu am rămas cu mahnirea mea. Am hotărât să-mi înăbuș iubirea cu îndeletniciri literare asidue; dar, cu toate eforturile mele, până la înscrierea mea la husari, eu nu am trăit — ci am lăncezit. *J'ai tiré le diable par la queue.*

La 27 februarie 1854 am împlinit 16 ani. Pe 28 ale aceleiași luni tatăl meu a trimis o petiție către Înălțimea sa ca să mi se permită să intru direct în corpul de armată ce opera în Turcia, în regimentul de husari al generalului feldmareșal contele Radețki.

Această petiție era scrisă într-un spirit cu adevărat patriotic și cu un stil atât de frumos, încât nu mă pot abține să nu redau aici copia ei fidelă*.

Intrarea mea la husari a fost urgentată mai ales de către cneazul Anton Ksarevici Liubomirski, maior în regimentul contelui Radețki, care în marșul său spre graniță a trecut prin Chișinău la 20 februarie [1854]. La 21 februarie, cneazul Liubomirski l-a vizitat pe tatăl meu, despre care auzise multe, ca aghiotant al generalului guvernator Bibikov la Kiev. Tata a fost încântat de felul de a fi și de cultura cneazului, iar după plecarea acestuia mi s-a adresat, remarcând că, dacă ar fi să mă sacrifice în slujba țarului și pentru patrie, nu s-ar hotărî să mă dea în alt regiment decât în cel al lui Radețki. „Sub comanda unui om cum e cneazul — a spus — poți ieși om.“ I-am amintit tatei că peste o săptămână voi împlini 16 ani și că de aceea nu văd nici un fel de piedică în legătură cu serviciul meu militar. De data aceasta am primit încuviințarea lui. Zis și făcut.

Pe 28 februarie, după cum am mai arătat, a fost trimisă petiția către împărat.

* În manuscris — spațiu liber, rezervat — probabil — textului petiției (n.ed.).

La 22 aprilie s-a primit de la secretarul de stat cneazul A. Golițin, referitor la adresa din 29 martie, la nr.1826*, comunicarea că cererea a fost înaintată ministrului de Război.

Am așteptat aproape o lună hotărârea definitivă și în cele din urmă nerăbdarea mea de a mă despărți cât mai curând de nesuferitul de Chișinău m-a determinat să intru deocamdată (credeam eu) în rezervă și în acest scop m-am dus la Mirgorod, unde se afla pe atunci Statul-Major al diviziei cavaleriei ușoare de rezervă. Iată traseul călătoriei mele de la Duboșari până la Novâi Mirgorod: Duboșari, Egorlâk, Vamskaia, Lipetkaia, Balta, Poznanka, Bobric, Berezna, Olviopol, Lâsaia Gora, Pesceannâi Brod, Zlânka, Malaia Viska și Mirgorod. Drumul de la Pesceannâi Brod la Zlânka îmi va rămânea în minte, într-o anumită privință: străbătusem vreo opt verste de la Pesceannâi Brod când m-a prins o ploaie torențială ce m-a silit să intru tocmai la timp într-o cărciumă care, spre norocul meu, mi-era în cale. Crășma — am aflat de la surugiu — cunoscută sub numele de „La Adabașev“ este vestită prin două lucruri extrem de ispititoare: 1. - o bere excelentă și 2. fata cărciumarului, Timna, o evreicuță de 16 ani de o frumusețe rară, care — după cum se va vedea — și-a pus ochii pe mine.

În ziua de 24 mai am sosit în Novâi Mirgorod și am tras la hanul lui Herr Split — un neamț descurcăreț și pișicher. Primele două sau trei zile le-am petrecut în Novâi Mirgorod într-o leneveală absolută, ce mi se trăgea dintr-o pricină foarte firească: nu știam ce să fac! Mișa, valetul meu, sergent din ulanii de gardă, ce fusese înainte în regimentul de ulani din Novâi Mirgorod și apoi transferat în gardă, mă sfătuisese să trimit după mai-marele furierilor și să-l descos: cui trebuie să mă adresez mai întâi pentru ca să intru la husari. Însă nu am ținut seama de sfatul lui, hotărât fiind să mă consult cu cineva mai deștept decât un furier.

În camera de alături stătea cam cu o săptămână înainte de sosirea mea un tânăr, venit să intre în regimentul de ulani de la Bug, un anume V.A. Kleopin, de origine tătar din Crimeea. Am făcut cunoștință cu el în sala de biliard îndată după ce am sosit,

* V. nota de la p. 417 (n. ed.)

căci se știe cât de ușor se leagă cunoștințe în anii tinereții, ba chiar și ai copilăriei; după cunoștință apare prietenia. Kleopin m-a sfătuit să-mi exprim dorința de-a-mi satisface stagiul militar în serviciul aghiotantului comandantului de divizie, căpitanul de cavalerie B. E. Șavrov.

A doua zi m-am dus la cancelaria diviziei, unde, cum mi se spusese, l-aș fi putut găsi pe Șavrov de la ora 9 dimineața până la 12. Într-adevăr, când am intrat în camera respectivă în care de regulă este aghiotantul, acesta examina un act. Observându-mă, m-a întrebat ce doresc. I-am explicat motivul vizitei mele. „Ați adus garanția pentru intrarea la husari?” — m-a întrebat după ce m-a ascultat. „Este la mine.” „Ce acte aveți?” „Toate, în afară de atestatul de la mareșalul nobilimii că nu există obiecții la intrarea mea în armată.” „Totuși, nu puteți fi examinat aici, pentru că în Novâi Mirgorod nu aveam comandanți de regiment care trebuie să asiste la examenul dumneavoastră. De altfel, Statul-Major va pleca zilele astea la Umani și vă veți putea duce acolo.”

Déconcerté — cum s-ar zice — de cuvintele lui Șavrov am început să-i vorbesc de inconveniente legate de plecarea mea la Umani și l-am rugat să-mi facă, dacă se poate, favoarea de a fi examinat în Novâi Mirgorod. „Înțeleg perfect situația dumneavoastră, voi încerca să vă fiu util făcând tot ce depinde de mine. Veniți mâine la mine!”

A doua zi m-am prezentat din nou la aghiotant. De data asta m-a întâmpinat ca pe o veche cunoștință: „Duceți-vă, îmi spuse, la locotenent-colonelul de Stat-Major Schleigel și rugați-l din partea mea să vă examineze”. De la Șavrov m-am dus direct la Schleigel.

Dacă nu l-ați văzut nicicând pe Schleigel și v-ați întâlni întâmplător cu el, l-ați recunoaște ușor după descrierea mea: e un locotenent-colonel de Stat-Major mărunțel, mărunțel de tot, cu o figură destul de inteligentă, întotdeauna într-un veston ponosit și pătat, cu un chipiu veșnic slinos. El pășește „cu sentiment, chibzuit, oprindu-se din când în când” — cuvintele lui Griboedov despre mersul lui potrivit-se perfect; când te-a întâlnit te privește țință de parcă ar încerca să-ți intuiască firea după înfățișarea exterioară.

În fața acestui locotenent-colonel mărunțel m-am prezentat din ordinul lui Șavrov. Schleigel m-a întâmpinat foarte, foarte amabil, s-a înclinat de câteva ori în șir lovindu-și călcâiele și mi-a spus micos: „Poftiți mâine la ora 10 dimineața”.

A doua zi la ora fixată m-am prezentat din nou la Schleigel; din nou m-a întâmpinat din cale-afară de amabil, cu plecăciuni adânci, cu deosebirea că de data aceasta mi s-a adresat pe un ton dulceag: „Așa... astăzi vă voi supune la o mică probă”. L-am urmat în altă cameră — în biroul lui după cum se părea — unde el, așezându-se în fotoliul *à la Voltaire* — după vechime probabil chiar contemporan cu Voltaire — mi-a pus diferite întrebări din istoria Rusiei, de istorie universală, din geografia Rusiei și geografia generală, a vorbit cu mine un sfert de oră pe franțuzește, m-a întrebat câte ceva din matematică și a tras concluzia că știu totul foarte bine. „Vă felicit, a continuat el. Spuneți-i aghiotantului că ați trecut proba.”

Zicând acestea s-a înclinat de câteva ori, însoțindu-și vorbele cu zâmbetele lui mieroase, iar eu am plecat cu intenția de a trece pe la Savrov.

— Ați fost la Schleigel? m-a întrebat el văzându-mă.

— Vin direct de la colonel. M-a examinat și a fost mulțumit de cunoștințele mele.

— Acum, deîndată ce foaia matricolă va fi prezentată de Schleigel la cancelarie, ne vom grăbi să o trimitem la Voznesensk pentru a fi semnată de colonelul Mirbach, iar între timp dumneavoastră prezentați-mi garanția și actele; să nu uitați să-i scrieți părintelui dumneavoastră să trimită atestatul din partea mareșalului nobilimii. Fără asta nu pot expedia actele mai departe la departamentul imperial.

L-am lăsat pe Savrov pe deplin împăcat cu toată lumea și, întorcându-mă acasă, am comandat la croitor dolmanul, pantalonii de călărie și chipiul, iar lui Mișa i-am poruncit să cumpere câteva perechi de pintenii argintați.

Până a venit înapoi de la Voznesensk foaia matricolă, mi-am petrecut timpul destul de plăcut, ba chiar în chefuri la cârciuma lui Split. De acasă luasem cu mine pentru primele cheltuieli 200 de ruble (de argint), din care abia mi-au rămas, când am plecat din Novâi Mirgorod la Novaia Odessa, unde se afla regimentul al II-lea de rezervă, 16 ruble (de argint). Asta dovedește

că am dus-o la Novâi Mirgorod *à la grande*. Și într-adevăr, zilnic se adunau la mine la dejun, la ceai, la petreceri o mulțime de ofițeri de toate calibrele.* Dintre ei mi-l amintesc pe Iurev, căpitan de cavalerie în regimentul de ulani din Novâi Mirgorod, băiat de treabă, care, de altfel era *renommé* de bețiv de mână-ntâi, pe Simonovski, locotenent în retragere din regimentul lui Radețki, un om — după cât se vede — de treabă; pe Adamovici, locotenent în regimentul de cuirasieri, om — după cum am observat — veșnic nemulțumit de sine și de soartă; pe iuncherul Kleopin, despre care am mai vorbit; pe Desenior, cornet în regimentul de ulani al contelui Nikitin; pe Pernovski, căpitan în retragere din regimentul lui Radețki; pe Nazimov, iuncherul din regimentul de husari al cneaghinei Olga Nikolaevna ș.a.

Ultimului îi datorez cunoștința mea cu m-lle Agafia Zorici, compatriotă de-a mea, o moldoveancă ce mi-a lăsat amintiri duioase. Era o fată de vreo 27 de ani, dacă nu chiar mai mult, dar, neținând seama de vârstă, ce prospețime, ce atracție învăluitoare respira frumusețea ei! Am petrecut la ea, împreună cu Nazimov, numai o seară, însă acele câteva ore au produs o impresie profundă asupra mea!

De obicei îmi petreceam ziua jucând biliard cu Kleopin și cu bătrânul Split, sau învârtindu-mă ca un titirez în jurul încântătoarei Sonecika, slujnica doamnei Split, care — în treacăt fie zis — nu era de lepădat nici ea. Văzând-o căpitanul Baudouin de Courtenay i-a spus lui Simonovski, înciudat peste

* În manuscris adăugat: Comandantul meu de escadron, căpitanul Antropov, mi-a povestit despre cauza ce-l determinase pe Simonovski, din detașamentul nostru, să demisioneze. Odată, după un chef zdravăn se întorcea seara târziu acasă. Deodată aude o voce de femeie: „Ajutor! Ajutor!” Simonovski se duce în grabă în ajutorul necunoscutei; și, într-adevăr, în balconul unei case cu etaj stătea o femeie și frângându-și mâinile chema în ajutor. Ferestrele casei sunt viu luminate. Simonovski se aruncă, se azvârle ca un *chevalier*, să apere sexul frumos într-o casă unde este întâmpinat deloc primitor, cu... bastoane. Husarul nu-i obișnuit să lupte cu astfel de arme, așa că se retrage vitejește ca D'Artagnan în *Trei mușchetari*. Dar asta nu-i tot: a doua zi la poliție ajunge o reclamație cum că „Simonovski, cornetul de husari, s-a năpustit în cutare casă [indesc.], în timpul balului, și că a vrut să-i atace pe oaspeți”. Rușine curată. Pe Simonovski l-au găsit și el și-a dat demisia. Mi se pare că așa s-au petrecut lucrurile la Slomini (n. ed.).

poate: „*Morbleu ! c'est dommage, mon cher, que je ne parle l'allemand, sinon...*” N-am auzit ce-a spus mai departe. Cum era, cum nu era, Sonecika o întrecea mult în frumusețe pe stăpână-sa; și apoi, cei 17 ani ... ce cuvânt magic! Uneori m-me Split ne invita pe mine, pe Kleopin și pe maiorul Nordmann din regimentul de husari la loto. Se aduna la ea o mică societate germană, alcătuită din câteva nemțoaice și ne așezam la loto. Deși nu știam nemțește, făceam totuși declarații de dragoste elocvente partenerelor mele. Seara, de obicei, mă duceam cu Kleopin să ne spălăm la baia construită pentru cei de la canton. Și întorcându-ne cu o poftă de mâncare de nedescris dădeam de-a dușca câteva pahare ceai. Dar cum să omori seara? *Pour passer le temps* mergeam cu birja la Zlatopol, un orașel la vreo trei verste de Novâi Mirgorod, unde lesne se puteau aranja ceva distracții.

În sfârșit, foaia mea matricolă a fost trimisă de la Voznesensk și Șavrov, chemându-mă la el, m-a anunțat că pot pleca la Novaia Odessa. „Trecând prin Voznesensk, dați aceste documente baronului von Mirbach (mi-a înmănat câteva pachete și niște asignații) și 68 de ruble de argint.”

Și astfel, cu 16 ruble în buzunar, ce-mi rămăseseră din cele 200 de ruble de argint cheltuite în două săptămâni, eu mergeam în goana cailor de poștă spre Odessa. Mi se potriveau de minune versurile:

„...cornet de husari
Jocul sortii în slujba țarului
Și fără-un sfaț, și fără griji
Se pregătea de greul drumului.”

Iată traseul meu până la Novaia Odessa: Novâi Mirgorod, Malaia Viska, Zlânka, Pescennâi Brod, Lâsaia Gora, Blagodatnoe, Konstantinovka, Aleksandrovka, Voznesensk, Belousovska, Novaia Odessa. Deci se vede că de la Novâi Mirgorod la Blagodatnoe am urmat același drum pe care venisem de la Chișinău. Am înnoptat la hanul lui Adabașev, a cărui hangită, frumoasa Timna și-a ocupat un colțor în inima mea, foarte încăpătoare pe atunci, după ce adevărata și singura ei stăpână și-a schimbat locșorul. Timna m-a întâmpinat aproape cu lacrimi în ochi, atât de încântată era de venirea mea. I-am

observat emoția și m-am grăbit luând-o a *l'écart*, ca și cum i-aș fi cerut o cană cu bere.

Am înnoptat la Voznesensk și la ora 11 dimineața am ajuns la Novaia Odessa. Am fost nevoit să trag la singurul hotel mai
5 ca lumea, ocupând o cameră cu 75 de copeici pe zi. Nu uitați că din 16 ruble de argint de-abia de îmi mai rămăseseră două!

După sosirea în Novaia Odessa, am socotit că mai înainte de toate este necesar să merg la colonel cu referințele de la Statul-Major al diviziei, ca să intru în escadronul de rezervă al regimentului de husari al generalului feldmareșal Radețki.
10 Afară de asta, Savrov îmi încredințase 68 de ruble și niște acte pe care să le predau. Asta a fost, dacă nu mă înșel, joi.

Colonelul m-a primit extraordinar de amabil și mi-a spus că va ordona aghiotantului, locotenentului Rosnovski, să mă ia în
15 considerație la soldă. Satisfăcut de acest răspuns, m-am întors la hotel. Vineri dimineață în cameră la mine intră hangiuul cu nota de plată, care zicea cam așa: iuncherul Hijdeu* datorează:

pentru cameră	75 copeici
pentru ceai	15 copeici
20 pentru masă	60 “
pentru 2 țigări	10 “
pentru cină	30 “

total 1 r.90 copeici

Mi-am azvârlit ochii pe foaie cu o indignare neprefăcută și
25 i-am făcut remarca că pentru un asemenea fleac nu merită să vină și ar face cu mult mai bine, dacă duminică va trimite socoteala pe câteva zile o dată (speram ca sâmbătă să primesc banii).

„Nu, mi-a răspuns armeanul îndărătnic, se știe că la noi se
30 plătește zilnic“. I-am azvârlit cele două hârtii de câte o rublă, spunându-i că poate să nu-mi mai aducă restul. Asta a avut efect asupra hangiuului, care a ieșit din cameră zâmbind servil.

* De-a lungul timpului numele Hasdeu a suferit transformări datorită faptului că era scris și pronunțat în limbi diferite și grafia era influențată ca atare: cu chirilice ГИЖДЕУ, cu caractere latine Hâzdeu, Hajdeu, Hasdeu (n.ed.).

— Bah! strigai eu, protobestie ce ești, vino-ncoace! Hangiuul s-a întors din ușă.

— N-ai cumva mărunț, să-mi schimb hârtia de o sută? La aceste cuvinte (mie nu-mi rămăsese nici o copeică) hangiuul s-a
5 încovoia până la pământ:

— Cred că nu, răspunse el.

— Dar nu mai am mărunțiș copeici...

— Vai, dar cine nu are încredere...!

Hei, și-a făcut efectul! I-am zâmbit amabil, interpretându-i
10 vorbele în felul meu: Sunt gata să vă cred.

A doua zi, hangiuul a uitat, pesemne, să-mi aducă nota și, întâlnindu-mă cu el la biliard, mi-am arătat recunoștința printr-un zâmbet binevoitor. Prânzul și cina le-am luat mai
15 consistente, și din nou i-am făcut cu ochiul hangiuului, în semn că încă nu am reușit să schimb hârtia de o sută.

A sosit duminica. Ziua asta toată suflarea de sub soare o petrece ca de obicei, adică monoton. Unii fac rugăciuni, bătrânii evlavioși, după ce au ascultat slujba la biserică, vin și citesc
20 ziarul; negustorii încă rugându-se la Dumnezeu, își reiau metehnele; prostituatelor bat de dimineață până seara bulevardul, *endimanchées* în înțelesul deplin al cuvântului; „le beau monde“ este ocupată cu vizitele, tinerii cutreieră hai-hui. Printre ultimii mă număram și eu.

Spre seară am ieșit la plimbare. Sunetele marșului de
25 cavalerie m-au atras pe bulevard. O mulțime de gură-cască se adunase în cerc în jurul muzicanților noștri; doamnele se plimbau pe sub copaci, iar husarii noștri pășeau tanțoși răsucindu-și mustățile. Deodată se aude o voce în spatele meu: „Ghijdău! Ghijdău!“ M-am uitat înapoi și, nu mică mi-a fost
30 mirarea când, într-un grup de iuncheri ulani, l-am găsit pe Mihnevici. „Ei! ar exclama cel care s-ar nimeri să-mi citească însemnările. Ce personaje și ăsta, Mihnevici sau cum i-o zice? Nu-l cunoaștem!“ Cu atât mai rău pentru dumneavoastră! Mihnevici este un băiat cumsecade, fiul unui avocat din
35 Chișinău, care a absolvit gimnaziul din Odessa și a obținut diploma. De altfel, știința nu s-a prea prins de el, iar el, rămânând băiat de treabă deși nu savant, a intrat în regimentul de ulani din Voznesensk.

M-am îmbrățișat cu Mihnevici ca niște vechi cunoștințe și l-am invitat la ceai. Împreună cu el a venit la mine Belograd, un iuncher din detașamentul de ulani din Olviopol. Din vorbă în vorbă, Mihnevici mi-a spus că escadronul lui se află în Novaia Odessa, iar lui comandantul îi ordonase să rămână pe lângă Statul-Major al diviziei. De aceea ne-am înțeles să închiriem împreună casă și masă, având în vedere că un asemenea trai e avantajos pentru amândoi.

I-am spus deschis lui Mihnevici că nu am bani, dar că aștept scrisoare de acasă și am luat de la el zece ruble. Încheind socotelile cu hangiul, m-am mutat în aceeași locuință cu Mihnevici; iar gazda, Marica cea frumoasă, s-a învoit să ne pregătească dejunul pentru o rublă pe săptămână. Găzduiul, soțul Maricăi, rămânea zile întregi la câmp așa că nu e de mirare că micuța gospodină a fost îngăduitoare cu mine și de altfel asta mă privește, căci pentru alții poate că nici nu prezintă vreun interes.

Două săptămâni am locuit cu Mihnevici. În a treia săptămână el a plecat cu escadronul său în campanie la Ociakov, iar eu am rămas la aceeași gazdă. Nu aveam nici un ban. În răstimpul ăsta am putut să apreciez pe deplin dragostea Maricăi. Prietenii adevărați la nevoie se cunosc, spune o zicală veche, iar Marica s-a dovedit a fi adevărata mea prietenă: mă hrănea *pour l'amour*, oferindu-mi toate plăcerile posibile (cele care depindeau numai de ea)...într-un cuvânt, mă simțeam ca-n sânul lui Avram.

În fine, la Fedorovka fusese adunat tot corpul de iuncheri, căci numărul acestora se mărise mult. Ducându-mă la Statul-Major am găsit acolo numai doi iuncheri: pe Koșevlev și pe Zveaghin, iar în aceeași zi cu mine sosise și Șipov; am făcut cunoștință deîndată cu ei; dar numai Șipov mi-a plăcut pe deplin, Koșevlev și mai ales Zveaghin au produs asupra mea o impresie proastă, pe care relațiile noastre ulterioare nu numai că nu mi-au șters-o, dar au adâncit-o și mai mult.

Pe fiecare îi voi privi din punctul meu de vedere; poate mă înșel, dar este atât de greu să-i înțelegi pe oameni, atât de greu să pătrunzi în adâncul sufletelor lor și nu poți după manifestări exterioare să le judeci pe cele spirituale, căci fiecare îi

apreciază pe alții după el, și fiecare crede că posteritatea va fi de partea sa.

Koșevlev — cel care se lăsase de Universitatea din Moscova — e un puștan flusturatic și lipsit de experiență, face parte dintre acele ființe care au nevoie de o călăuză. Nu are nici o opinie proprie și totdeauna se conduce după autoritatea cuiva. Păreră bună despre frumusețea lui și despre talentele sale îl face trufaș și nesuferit. Este bogat, dar în viitor îl așteaptă soarta risipitorilor avuți: dacă el însuși nu va muri în sărăcie, copiilor lui, cu siguranță, le va lăsa numai reversul bogăției, după care ei or să-și dea seama de averea părintelui lor. Fizicul lui nu este deloc atrăgător, vocea e mică, însă el se bazează cam prea mult pe impresia pe care înfățișarea lui plăcută o face asupra sexului frumos. La început m-am avut bine cu el, dar asta nu a durat mult; nepotrivirea de caracter și antagonismul în idei ne-au despărțit curând, și o răceală reciprocă a așezat între noi o barieră de netrecut: și într-adevăr, există dușmăni de neîmpăcat, și anume două: cea a ideilor și a aptitudinilor.

Zveaghin, ale cărui origine și incultură ar trebui, se pare, să-l îndepărteze de societatea oamenilor mai mult sau mai puțin culti, a reușit — cu toate acestea — să se apropie de Koșevlev și să capete ascendent asupra lui. Aceasta va părea și mai de mirare, dacă voi arăta poziția lui Zveaghin în societatea ofițerilor și camarazilor lui. Să considerăm că originea obscură poate fi înfrumusețată prin calitățile inimii; presupun că instruirea insuficientă poate fi compensată prin generozitate, fie și așa! Sunt gata să-mi schimb convingerea pentru o vreme, așa cum a spus istoricul turc Vassâf-Effendi, n-ai decât să-l speli cât vrei pe un negru, el nu va deveni mai alb. Dar ce veți spune de un om care a căpătat reputația de turnător, care răstălmăcește cuvintele, faptele, chiar și intențiile tovarășilor săi în fața comandantului, și cum îi vine lui la socoteală, silindu-se să se înalțe în ochii acestuia numai pe sine, în timp ce pe ceilalți îi înjosește! Astfel de om e Zveaghin! Colonelul Iujakov, un om slab și credul, îl protejează acoperindu-l. Soția colonelului, femeie îngustă la minte și trufașă, dar care domină voința și faptele bărbatului ei, îl socotește pe Zveaghin „rudă“, dar când e nevoie el ține loc de lacheu. „Zveaghin, îi zice ea, du-te până la casier!“ Dacă trebuie să iasă la plimbare: „Zveaghin, ordonă să se

înhamă caii la trăsură!“ „Trebuie să...” și Zveaghin se supune oricărui semn al doamnei colonel, dorind ca astfel să intre în voie colonelului. E sărac și de aceea este servil față de cei bogați. Koșelev e bogat și Zveaghin îl lingusește.

5 Și astfel, vi i-am prezentat pe Koșelev și Zveaghin cu trăsăturile lor caracteristice. A mai rămas Șipov.

Șipov, student al Școlii din Iaroslav, un băiat pe care mintea nu-l duce prea departe, dar educat într-un spirit sever. Trebuie să recunosc că de prima dată a produs asupra mea o impresie plăcută. M-am apropiat de el și, pot zice, numai cu el m-am avut bine pentru că ruptura mea cu Koșelev a însemnat totodată ruptura de toți iuncherii sosiți mai târziu, colegi sau cunoștințe mai vechi ale lui Koșelev. Șipov își avea ciudățeniile sale, care, de altfel sporeau admirația camarazilor față de el. El urma regula că e mai bine să ascuți decât să vorbești, că de aceea avem două urechi și numai o gură. Nu bea niciodată nimic decât apă proaspătă și ceai; nu juca cărți, roșea când se făcea aluzie la vreo intrigă amoroasă, nu fuma tutun, acea „iarba diavolului“, într-un cuvânt — avea multe ciudățenii — dar cine dintre noi nu are?! Eu am știut perfect să înțeleg bunătatea și sufletul nobil, prietenia lui Șipov, deși el nu putea să mă înțeleagă. Ce să-i faci! Nimeni încă nu m-a înțeles pe deplin. Până și eu de-abia mă înțeleg... Am uitat să amintesc printre meritele lui Șipov extraordinara lui dexteritate de a prinde muște; aproape totdeauna îl găseam înconjurat de o mulțime de muște doborâte. Chiar și în îndeletnicirea asta, numită de el „*massacrer des mouches*“ se vădea ceva din firea lui miloasă și onestă; el niciodată nu ucidea muscoi, ci numai muște, zicând că numai femelele se înmulțesc și că dacă el distruge dintre aceste insecte *le beau sexe*, se poate spera că masculii vor muri de plictiseală.

În regiment toți îl iubeau pe Șipov. Unii îi spuneau *monsieur*. Și alții, Napoleon, pentru că îi plăcea să țină brațele încrucișate pe piept, alții — Pavel Ivanovici Cicikov, ceilalți — „neprețuitul Pavel Ivanovici“ și toți îl iubeau din suflet.

35 Șipov era un om scund și greoi; trăsăturile feței îi erau destul de grosolane, dar ele trădau o bunătate neobișnuită, compasiune și totodată o mulțumire de sine, care totdeauna apare din conștiința propriei superiorități morale asupra celorlalți. Spre cinstea lui Șipov voi releva că virtutea lui niciodată nu a ajuns

până la bigotism, ciudățenia până la prostie, economia până la zgârcenie: în toate era cumpătat și — ca să spun așa — exemplar.

10 Îată oamenii care trebuiau să-mi fie camarazi, și dintre toți numai unul singur, Șipov, merita acest nume.

5 Curând după sosirea mea în Novaia Odessa, numărul iuncherilor s-a mărit; au venit: maiorul Meyendorf, Narășkin, Samarin, baronul Reiter, Stahurski, Pivarovici, Muhanov, contele Musin-Pușkin, Pașkov și alții, despre care voi vorbi mai departe, amănunțit.

10 Certându-mă cu Koșelev, am încetat să mă mai duc pe la el, și ne întâlneam numai la instrucție. Comandantul trupei de iuncheri era locotenentul Dvoreain, un tip servil sau îngâmfat, după persoana cu care avea de-a face. Instrucția începea dimineața la ora 9 și se termina la 11, iar după-prânz — de la ora 15 4 până la 6. Mă duceam rar la instrucție; mă preocupa prea puțin serviciul militar, de fapt nu mă interesa deloc. Dvoreain era foarte nemulțumit de mine, se supăra, bodogănea și promitea că mă va trimite la arest. Eu râdeam de el și continuam să iau peste picior milităria.

20 Neavând cunoștințe, certându-mă cu iuncherii, îmi omoram timpul cu cititul; din păcate nici cărți nu se găseau în Fedorovka. Șipov mi-a dat să citesc *Le commandeur de Malte*, pe care o citisem de câteva ori la Odessa. Regulamentul cavaleriei nu-mi plăcuse nici înainte, așa că nu am reușit să ajung cu cititul nici la pagina a doua... într-un cuvânt, plictiseala mă ucidea. Să te plictisești, și — pe deasupra — să nu ai nici un ban în buzunar — zău că e ceva!

În timpul acesta am făcut cunoștință cu iuncherul Stahurski. Prost ca noaptea, era bun la suflet și tocmai de aceea m-am împrietenit cu el. Ce să-i faci! În țara orbilor chioru-i împărat, sau: „În lipsă de oameni și nea Ion e om“. Stahurski o ducea greu, dar fiind neam cu aghiotantul regimentului, locotenentul Rosnovski, putea să se țină demn și să nu lingusească pe nimeni. Stahurski mi-a povestit că în escadron se află un sergent dintre nobilii polonezi luați în armată pentru a-și satisface serviciul militar, Domaradzki. Atât de multe a înșirat despre inteligența și erudiția lui Domaradzki, care, după spusele lui Stahurski, a terminat Universitatea din Berlin și vorbește toate limbile posibile, încât eu, fără să vreau, m-am bucurat că, dacă iuncherii

vor fi repartizați prin escadroane, voi avea un camarad cu care să pot purta discuții științifice. Trebuie să spun că tatăl meu mi-a dat o orientare către filosofia germană și de aceea Domaradzki era pentru mine o comoară.

5 După câteva zile de la discuția mea cu Stahurski, Domaradzki a sosit la Statul-Major. M-am grăbit să fac cunoștință cu el. Era un om de vreo 27 de ani, scund, greoi și cu trăsăturile feții foarte obișnuite. Credeam că voi afla în el pe corifeul savanților — dar am găsit un om de o inteligență mediocră, ce
10 nu vorbește perfect nici o limbă, în afară de limba lui maternă, polona. Dar vorbea atât de mult despre sine, despre călătoriile lui, peripețiile, ghinioanele și duelurile sale ș.a.m.d., încât toate aceste povestiri, fără voia mea, mi-au sucit capul. Mi-a povestit că are o moșie întinsă în Huiavi însă din anumite motive el nu
15 primește venituri de acolo.

Pe atunci s-a primit ordinul ca iuncherii să plece la escadroane. Cum eram în același escadron cu Domaradzki, am plecat împreună. Escadronul nostru s-a oprit în satul Șcerbaki, la 20 de verste de Fedorovka. Am ajuns acolo pe la 9 seara.
20 Sergentul escadronului ne-a repartizat locuința și am hotărât să stăm împreună. Sergentul ne-a spus că Antropov, comandantul escadronului, era plecat la Nicolaev și încă nu s-a întors. *À propos*, în relatările despre ghinioanele sale, Domaradzki se plângea fără încetare de nimicnicia lui Antropov și mi-l înfățișa
25 ca pe omul cel mai ticălos, ipocrit, carierist mârșav, cartofor ș.a.m.d. L-am crezut și regretam că Domnul m-a trimis în escadronul de rezervă.

A doua zi, luam ceaiul la umbra unui salcâm înfrunzit ce se înălța sub ferestrele apartamentului nostru; conversația se
30 învârtea în jurul subiectelor celor mai vitale; Domaradzki nu era în stare să poarte o dispută științifică, dar noi cel puțin puteam vorbi despre fleacurile cele lumești. Deodată s-a apropiat de noi troica de poștă, iar din trăsură a sărit un iuncher din regimentul contelui Radețki, pe care nu-l mai văzusem niciodată în trupă.
35 A venit spre noi și, închinându-se ușor, a anunțat că este înscris în regimentul nostru, că are fericirea să fie cu noi în același escadron ș.a. L-am invitat ca, după drum, să ia cu noi ceaiul și, în curând, discuția s-a însuflețit. A spus că a terminat liceul din Aleksandrov, că moșia lui se află în gubernia Ecaterinoslav, că

fratele lui este procuror în Taganrog, că el e înscris în regimentul nostru din ordin imperial, că vorbește franceza, engleza și o ciupește pe nemțește, că el... — într-un cuvânt — ne-a făcut capul calendar. Recunosc, de la bun început — mie nu mi-a plăcut înfățișarea lui și nici felul lui de a fi... Dar în tinerețe
5 prietenia se leagă ușor: peste jumătate de oră ne înțelesesem să locuim *en trois*, și după cum se pare, am fost prieteni sinceri. Dar e timpul să-i aflați numele: Voina. El mi-a adus vestea foarte plăcută că la Statul-Major s-au primit bani pe numele
10 meu: 100 de ruble de argint... Și astfel, a doua zi dimineată m-am dus la Fedorovka să-i capăt. La cancelarie mi s-a spus că banii se află la maiorul Peklo. De patru ori m-am dus la maior, și de fiecare dată ordonanța mă anunța că Domnia sa doarme. A cincea oară m-a lăsat să intru la maior, care s-a indignat grozav
15 că nu l-au trezit și mi-a dat banii. Este un om mic de stat și plăcut, cu o față distinsă și maniere frumoase; a produs asupra mea o impresie bună. Se spune că ar fi copilul din flori al unui mare demnitar, dar că asta s-a dat uitării: adesea copiii legitimi sunt nelegiuți, iar cei nelegitimi sunt oameni cu adevărat nobili.
20 La Fedorovka am stat până la ora 5 după-amiază, am plecat cu diligența și am sosit în Șcerbaki la ora 7 seara. Nu i-am găsit acasă pe Voina și Domaradzki; băiatul mi-a spus că s-au dus să se prezinte căpitanului, care sosise de o oră de la Nikolaev.

25 Mi-am azvârlit dolmanul pe mine și m-am dus și eu la Antropov. Recunosc, acest om nu mi-a plăcut de la prima vedere: foarte înalt, blond, bine făcut, deloc urât la chip, dar în înfățișarea și felul lui de a fi era ceva de pisică. Poate așa mi s-a părut mie: eram avertizat împotriva lui de Domaradzki. Căpitanul m-a primit admirabil și ne-a invitat pe toți să venim
30 la el totdeauna la prânz și la cină. Invitația asta era venită la țanc, căci la Șcerbaki nu se putea mânca cumsecade niciunde.

În dimineața următoare căpitanul a venit la noi la ceai. Am observat eu că Voina i se băga în suflet, îl lingusea la fiecare
35 pas, și asta nu mi-a plăcut.

Așa au trecut câteva săptămâni. Se făcea rar instrucție. Odată am căzut de pe cal, și de atunci căpitanul îmi repeta fără
40 încetare că eu nu am stofă de cavalerist, că trebuia să intru la

infanterie ș.a. Domaradzki mă avertizase că lui Antropov nu-i plac polonezii și m-a sfătuit să nu vorbesc în prezența lui în polonă, mai ales că o foloseam de parcă mi-ar fi fost limbă maternă.

5 Cu toate acestea, adesea discutam în polonă cu Antropov, care vorbea destul de bine.

El mă tot întreba unde am învățat polona atât de bine, la care eu îi răspundeam că am deprins-o la slujbă, și apoi m-am perfecționat în timpul șederii mele în Volânia și Podolia. Odată, Antropov și Voina m-au pus să le citesc una din poeziile mele. Am luat *Te iubesc*, prevenindu-i că poezia a fost dedicată unei poloneze. Când am ajuns la strofa a treia:

15 „Te iubesc nespus când trist
Capul în piept ți-l lași plecat agale
Departe, dincolo de zare privești
Cu ochii minții vrând să-ți amintești
Ale noastre meleaguri natale.”

Antropov, roșind, m-a întrerupt: „De ce mă convingeai că ai fi moldovean, iar aici singur recunoști că ești polonez?” „Îi scriu unei poloneze, i-am răspuns eu nepierzându-mă cu firea, și acest pasaj i-ar fi putut stimula patriotismul.” „Prostesc patriotism.”

Într-o seară a venit în escadron căpitanul Rousseau. Mi se povestiseră multe despre duelurile lui, despre generozitatea lui și altele. De origine este francez, polonez — ca educație, iar ca sentimente — un om deosebit de ales. Numele său de familie este Rousseau de Pivonne. Eu, Voina și Domaradzki luam ceaiul la căpitan când, pe neașteptate, Rousseau a intrat alergând în cameră; era beat crișă. Căpitanul ne-a prezentat pe fiecare pe rând și a adăugat: „Voina și Domaradzki călăresc admirabil, numai Ghijdeu merge prost cu instrucția, în schimb el e poet, savant, lingvist, naturalist, într-un cuvânt, tot ce dorești.” Cu cea de-a doua remarcă nu m-a lingușit deloc, cu prima însă — m-a jignit cumplit. Seara a trecut pe neobservate: Rousseau trăncănea, beat fiind, tot felul de fleacuri, noi ascultam.

35 Într-una din zilele următoare a fost transferat la noi, din escadronul de rezervă a lui Kojuhovski, Șipov, vechea mea

cunoștință. Curând, după mutarea lui, m-am certat cu Voina, și el s-a hotărât să-și închirieze locuință separat cu Șipov, iar eu am rămas cu Domaradzki. Trebuie să știți că Voina avea o părere grozavă despre erudiția lui; eu i-am dovedit că habar n-are de latină, apoi i-am demonstrat că nu cunoaște istorie, și ne-am certat. Nu-mi plac oamenii care obișnuiesc să arunce praf în ochi. Voina făcea parte dintre aceștia. Mă mir cum de s-a împrietenit cu Șipov! Continuam să luăm masa cu toții la căpitan, unde ne strângeam la prânz: eu, Voina, Șipov, Domaradzki, Rousseau. În timpul mesei discutam fără încetare cu Voina, care mă scotea din răbdări nu numai prin faptul că se tot lăuda, ci mai mult pentru că îl lingusea pe căpitan, pe Rousseau ș.a. Și-a descoperit și vocația de turnător. Pe mine nu avea cu ce să mă ponegrească în fața lui Antropov; a hotărât să-și verse veninul asupra lui Domaradzki, până ce căpitanul l-a rugat pe Domaradzki să-l scutească de vizitele lui. Presimt că mă voi mai întâlni cândva cu Voina *les armes à la main* și unuia din noi nu-i va cădea bine deloc. Nu pot să-i sufăr pe ticăloși! Supărându-se pe Domaradzki, căpitanul începu să se uite și la mine cam chiorăș, totuși a fost totdeauna extraordinar de politicos. La drept vorbind, din partea mea dispăruseră prejudecățile împotriva lui; vedeam în el un om sincer, distins, cult — iar dacă nu ar fi fost astfel — înseamnă că era un prefăcut de înaltă clasă.

*

25 Sătul de trândăvie literară, am hotărât să revăd toate scrisorile primite de acasă, de când intrasem în serviciul militar. Nu o dată am plâns ca o muiere deasupra acestor scrisori... Dumnezeu! Cât mă iubește neprețuitul meu tată! Dar nici eu nu-l iubesc mai puțin!

30 Prima scrisoare pe care am primit-o era din 5 iunie (1854): în ea tata mă anunța că: „Ministrul de Război înștiința, prin ordinul nr.7998 din 16 mai către guvernatorul militar, că trebuie să te înscriu într-o unitate de rezervă și că apoi trecerea ta în armata activă va depinde de succesele în studiul tuturor disciplinelor serviciului militar”. Mai departe, tata îmi dă sfaturi cum să mă port în regiment: „Fii cu băgare de seamă când legi cunoștințe și prietenii; ai grijă de lucruri, căci anevoie le agonisești, să le risipești e lesne; păstrează banul: eu îmbătrânesc cu

5 fiecare zi și o dată cu asta îmi slăbesc puterile, iar toată avuția mea este puterea de muncă. Fii om de treabă în gospodărie, pentru ca să nu fii luat drept escroc, care la început a aruncat praf în ochi altora, iar apoi dă chix; este mai bine să ai în fiecare
10 zi câte o rublă — cum zice proverbul — decât să ai o grămadă într-o singură zi și apoi — deloc. Învață să trăiești. A trăi este o mare artă. Fii pentru alții ceea ce alții sunt pentru tine: plătește-le cu aceeași monedă; e rău să fii zgârcit cu cel darnic, dar și mai rău este să fii darnic cu un zgârcit. Iată tot secretul în
15 relațiile cu oamenii: ce vei semăna, aceea vei culege.“ La scrisoarea asta maică-mea adăuga că își închipuie ce bine trebuie să-mi stea în uniformă albastră, și altele de felul ăsta.

O dată cu această scrisoare poșta îmi adusese încă una, tot de la tata, din 28 mai, care se încheia cu următoarele cuvinte:
15 „Deocamdată îți spun doar atât: fii demn de blazonul nostru dobândit de strămoși *pentru credință și pentru patrie*. Credința în Dumnezeu și dragostea de țară te vor face un adevărat oștean întru Hristos și un adevărat soldat rus! Dragostea de țară să te însuflețească la lucruri mărețe, iar credința în Dumnezeu să te apere să rămâi teafăr pe câmpul de bătaie. Fie ca asupra ta să pogoare binecuvântarea Domnului și patria să te aibe între fiii ei
20 glorioși.“

În cea de-a treia scrisoare (din 12 iunie) tata îmi scrie: „Nu abandona preocupările literare. Citește, citește mult și scrie
25 mult; dar chibzuiește, cizelează ce scrii, cultivă-te singur mai departe, și pentru asta, învață neapărat limba germană.“

În a patra scrisoare (din 28 iunie, cu bani) bunul meu tată scrie: „Scrie-i și bunicăi Valeria, ca să-ți trimită neapărat pentru
30 echipament 75 de ruble de argint; scrie-i că eu ți-am trimis deja atâta, dar că mai trebuie încă pe-atât. Și eu i-am scris tot așa, ce să fac?! Am mințit, ca să-mi mai umplu punga. Învață germana. Asta va fi o adevărată surpriză pentru mine când ne-om revedea. Fă exerciții de compunere; aș vrea să citesc măcar în «Vestnik
35 Odessi» [N.T. «Buletinul de Odessa»] versuri de-ale tale în spirit ostășesc, în spiritul husarului însuflețit de credință, dragoste față de țară și pentru patrie. Citește și desăvârșește-ți singur învățătura“.

La Cristea am găsit un caiet scris moldovenește: „Sfat pentru cel ce pleacă la război“. Trebuie să fie vreo scriere din

vremuri de demult, când moldovenii se duceau la război. Iată un pasaj remarcabil: „Dacă vrei ca glonțul vrăjmaș să-ți cruțe viața
5 chiar în toiul luptei, păstrează-ți curățenia trupului, fii neprihănit, nu-ți pângări trupul și du-te la război cu aceeași evlavie cu care mergi la primirea Sfintei Taine, la împărtășania din trupul și sângele Mântuitorului Hristos etc...“ Ia aminte la acest sfat din experiența strămoșilor noștri.

De la Șcerbani ne-au transferat pentru campament în satul Troițkoe, la trei verste de Fedorovka. Intendentul m-a încartiruit, iar eu de cum am descălecat m-am dus direct la masă la
10 căpitan; ordonanța mi-a dus lucrurile la gazdă, iar apoi am stat la Antropov până la zece seara și am venit la culcare destul de târziu.

Dimineața, când m-am dezmeticit, prin fața mea a trecut
15 pentru o clipă ceva fermecător, diafan, asemeni muzelor poezilor. S-a dovedit a fi fata gazdei, Solonia. Ia te uită, băiete, o frumusețe a-ntăia, pot zice! Înaltă, bine făcută, ca un brad de la munte; gura, a cărei linie poetul sanscrit ar fi asemuit-o unui arc destins; nasul mic ca al Minervei; păr auriu... și la toate acestea
20 adăugați cuvântul magic: șaptesprezece! Escadronul nostru a stat în Troițkoe aproape o lună, și în răstimpul acesta atât de scurt am izbutit să-i plac minunatei Solonia, nefăcându-i deloc curte. Zău că habar n-am ce le place femeilor în înfățișarea mea. Nu mi s-a întâmplat să întâlnesc vreo femeie care, despărțindu-se de mine, să nu-mi fi mărturisit nici mie, nici sieși că îi
25 plac, și totuși nu pot să mă laud cu frumusețea mea: în înfățișarea mea este ceva *à la* Peciorin. În Troițkoe mi-am petrecut timpul destul de plictisitor și singura mea distracție era plimbarea pe aleea splendidă ce ducea la Fedorovka, străjuită de o parte și de cealaltă de copaci. La Troițkoe m-am împăcat cu
30 Voinea, dar asta nu a fost decât un armistițiu pentru câțva timp.

În sfârșit, pe 5 septembrie la ora 4 după-masă, la Antropov sosește ordinul să plecăm deîndată la Nikolaev. În primele
35 minute de derută am crezut că Nikolaevul a fost atacat de dușman. Căpitanul m-a chemat la el și mi-a spus că nu mă poate lua cu escadronul și că trebuie să rămân în rezervă, ca unul ce nu cunoaște arta militară.

— Mi-e indiferent, căpitane, am răspuns cu sânge rece, de ce ți-e dat, nu scapi; se vede că mi-e sortit să rămân în rezervă, știți

că sunt fatalist. De altfel, dacă mi s-ar întâmpla să dau peste dușman, cu toată neștiința mea de a călări și de a mânui sabia, v-aș dovedi și dumneavoastră și turcilor vitejia mea. Facă-se voia soartei! O să rămân în rezervă. Și, spunând asta, am ieșit lăsându-l pe Antropov uimit de fatalismul meu. Peste jumătate de oră a trimis din nou după mine:

— *Préparez vous à la campagne*, a spus, *nous irons a Nicolaeff*.

— *La volonté du ciel suit faite!* răspunsei zâmbind și m-am dus să-mi împachetez toate lucrurile.

După o oră întregul escadron era gata de plecare. Mi s-a adus calul, m-am întors să-mi iau rămas bun de la Solonia și am observat lacrimi în ochii ei.

— Mă iubești, Solonia? am întrebat-o cu jumătate de glas.

Ea a zâmbit printre lacrimi și m-a întrebat cu voce emoționată:

— Dumneavoastră nu o să vă întoarceți niciodată aici?

— În curând, suflete!, foarte curând, răspunsei vrând să o liniștesc pe acea frumusețe rustică și am pornit înaintea cu escadronul.

De la Fedorovka la Nikolaev sunt cam 50 de verste; am mers toată noaptea și pe 6 septembrie la ora 7 dimineata, în sunet de trompetă, am intrat în oraș. Văzând agitația orașului abia trezit, mi-am amintit versurile poetului husar îndrăgit de mine:

„La dreapta câte șase
Am intrat în oraș; muzicanții
Moșăind pe caii lor
Cântau marșul «Cei doi orbi»,
Auzind mângâietoarea nechezare
A dragilor cai negri.
— A cui inimă, de atenție plină,
N-a bătut atunci mai tare?
Uitată e salteaua încinsă...
— Malașko, proasto!... Katerino!...

Mai repede pantofii și broboada!
Dar unde-i Ivan? Ce mototol!

În doi ani deschideți obloanele!
Iată obloanele în lături date. Casa toată
Freacă geamurile mate cu postav.

Și aleargă curioși
Umflați de somn ochi de fete
Pe chipuri aspre, prăfuite*.

Intrarea în oraș a unui regiment, mai ales de husari, stârnește totdeauna agitație și emoție printre localnici; în Nikolaev niciodată nu au fost încartiruiți husari, și doamnele de acolo numai din auzite își făcuseră o părere despre renumiții urmași ai lui Denisov**. Atributele obligatorii ale fiecărui husar erau: bogăția, vitejia, risipa, iar deviza tuturor faptelor sale erau cuvintele: *patrie, honneur, amour!* Așadar, intrarea regimentului nostru în Nikolaev s-a făcut în circumstanțele cele mai propice: entuziasmul sexului frumos, invidia bărbatilor și curiozitatea întregii populații: „ce fel de șoimi sunt acești husari lăudați?“

*

Descrierea Nikolaevului, bulevardul, Ingul și Bugul, „Ancora de aur“ și hotelul „Petersburg“. Monte. Prohorovski și Tihovski. Katia și Rozalia. Cofetăria lui Weiss. Cearta cu Voina. Întâlnirea mea cu D.D. Blagovescenski. Părerea lui despre viața de student a tatălui meu. Preocupările și lucrările lui științifice. Cercetările asupra golfului Karkinit. Continuarea *Sufletelor moarte*. Comedia *Donățiile*. Părerea lui despre poeziile mele. Blagovescenski îmi face cunoștință cu Scarabelli. Scarabelli ca savant orientalist, latinist, elenist și filoarab. Părerea mea despre cuvântul „Bos-for“. Părerea despre Volohi. Ciudățeniile lui. Explicarea Scitiei lui Herodot. Felul lui de a trăi și înfățișarea sa exterioară. Kumani. Fiul mai mare și fiii săi. Cele trei fete ale lui Sotir: Irina Nikolaevna, Liza Nikolaevna și Anghelina Nikolaevna. „Harold Harfagar“. Discuțiile mele la Sotiri. Grigoriev și fiica lui.

* Mihail Iurevici Lermontov, *Soția casierului*, cap. V. (n.ed.).

** Denis Davâdov (1781-1839) poet-husar, cântărețul vieții husarilor, poreclit „Denisov“ (n.ed.).

Viața mea de cârciumă: Kirstein, Vidford, Florov și alții. Tihovski. Cearta cu Meyendorf și provocarea la duel. Pre-
parative. Cearta cu Domaradzki și provocarea la duel. Josnicia
lui Domaradzki. Kronberger. Sosirea lui Seniavin. Cunoștința
5 cu el. Părerea lui Kronberger despre acesta. Plecarea lui
Kronberger și prietenia mea cu Seniavin. Plec de la „Ancora de
aur“. Vinderea cronometrului. Prohovski. Socotelile cu
Seniavin și traiul nostru. Îi fac cunoștință lui Seneavin cu
Sotirii, Kumanii și alții. Ciudățeniile sale. Bolohovskoi.
10 Velicikovski. Plecarea din Nikolaev...

... Întoarcerea în Nikolaev. Evghenia Ilinicina. Cearta cu
Bernadski, provocarea la duel și scuzele lui. Plecarea mea din
Nikolaev...

Eu în spital. Eu cu Pașkov. Jocul cu Seniavin, când câști-
gând, când pierzând. Polijkovski. Krivțov.

Plecarea mea din rezervă, sau — mai corect spus — fuga.
15 Sosirea la Chișinău. Alexandra Alexeevna. 25 ruble de argint.
Merjeevskaiia. Evreinov. Exilarea mea din Chișinău. Venirea la
regiment. Klopman. Dubelt. Podgurski. Kirțanov. Korovin.
20 Pavlenko. Instrucție de campament. Plecarea din colonia Kandel
din Dolniki. Odessa. Marșul la Koblev. Vizirev. Cirikov. Ieșirea
sub Oceakov. Două zile și nopți pe front. Kabarga. Palatka.
Beicuș. Kabarga. Agighiol. Kandaurov. Zubatov. Kalăcev și
Feona. Prietenia cu Kalăcev și cearta cu Kirțanov. Mustafa.
25 Expediția la Duboșari. Plecarea din Chișinău. Mihailova și
dușmănia mea față de ea. Mama vitregă.

Ianuarie 1856

Dracu să mă ia, dacă sunt în stare să țin un jurnal! Este
adevărat că ținerea lui corectă e împiedicată în parte de cursurile
30 mele, mai ales aceste antichități slave ce dau bătaie de cap,
datorită cărora rareori mă plictisesc eu în cercul de nătărași și
găsesc satisfacții în societatea oamenilor instruiți.

Să mă ia dracu, dacă înțeleg ce trebuie să cuprindă un jurnal
de însemnări zilnice! Oare trebuie să se noteze în el chiar și
35 numărul felurilor de mâncare de la prânz, sau numărul de
musafiri la serată? Și totuși, trebuie scris ceva, mai ales dacă te
strădui să scrii jurnalul conștiincios. Pentru astăzi voi scrie că,
zău, nu este nimic de scris!

IMPRESII DIN ARMATĂ

„L'armée est un bon livre à ouvrir pour connaître
l'humanité. On y apprend à mettre la main à tout, aux
choses les plus basses comme aux plus élevées. Les plus
5 délicats et les plus riches sont forcés de voir vivre de près
la Pauvreté et de vivre avec elle; de lui mesurer son gros
pain et de lui peser sa viande.

Sans l'armée le fils de grand seigneur ne
souponnerait pas comment un soldat vit, grandit,
engraisse toute l'année avec neuf sous par jour et une
10 cruche d'eau fraîche, portant sur le dos un sac dont le
contenant et le contenu coûtent quarante francs à sa
patrie.“

(A. DE VIGNY)

Să povestești și să descrii, să te întristezi și să te amuzi...
Aceasta vi se pare nepotrivit cu menirea istoriei? Însă, oare nu
15 are ea în vedere omul și nu e scrisă pentru oameni? Iar omul, nu-i
el oare cuprins în aceeași zi ba de tristețe, ba de veselie, de
melancolie, sau nu are chef de vorbă? Numai monotonia este
incompatibilă cu atributele istoriei, însă diversitatea este în firea
lucrurilor. În privința asta, firește că sunteți de acord cu mine.

Să povestești este mai greu decât să descrii pur și simplu,
20 pentru că povestirea presupune descriere, dar nu și invers. Iată
de ce majoritatea învățaților noștri preferă simpla descriere, și
nu povestirea.

*

Întotdeauna îmi amintesc cu plăcere de vremurile pe când
eram iuncher; mantaua soldătească îmi reînvie amintirea celor
25 trei ani de expediții și marșuri, de opririle nenumărate, de
tranșee și zile de repaus, popasuri și multe, multe altele.

Tolănit pe o canapea moale încerc să-mi imaginez o noapte
sub cerul liber, sau pe o laviță într-o casă țărănească afumată;
30 plimbându-mă după un prânz copios mă străduiesc să-mi
închipui un marș de treizeci de verste pe ger când înțepenesc
picioarele în scări și mâinile pe frâu, iar tu călărești cu capul
atârând pe piept cu chivără cu tot, și ți-e atât de foame, încât ai
ronțai urechile calului. Pe când întind mâna unei cochete
35 nostime îmi amintesc de femeile de la țară, durdulii și cu un
zâmbet naiv: „Tii, astâmpără-te, că vine omul meu!“; măsurând

cu pasul odaia bine încălzită, mă gândesc la odihna de după marș, când chiar și un cort umed ți se pare călduros, iar odată așezat jos nici nu-ți mai poți clinti piciorul.

5 Toate acestea sunt de fapt lucruri triste, dar în amintire nimic nu poate fi mai plăcut. O beatitudine fără voce îmi însoțește gândul: cât am suferit! Și totuși nu m-am îmbolnăvit, nu am înghețat, nici măcar nu m-am schimbat.

10 La asemenea simțăminte se adaugă și amintiri de alt fel. Poate că niciodată nu mi se va mai întâmpla ca, patrulând noaptea pe țărmul Mării Negre, să ascult povestirile bravilor mei husari, uitând și de vremea rea și de foame, să reiau alături de ei în vreo expediție cântecul de vitejie despre Fenca ori despre nevasta sergentului, să ascult cântecele de petrecere ale husarilor aducând caii de la adăpat, să sar când aud goarna, să
15 stau cu urechea ciulită la semnalul strident al trâmbiței sau să râd cu lacrimi de năstrușniciile bravului sergent Minaev... Și aceste manifestări tănuite ale firii rusești mi-au mers la inimă mai mult decât tot felul de chefuri și petreceri cu glumele lor triviale, cu servilismul searbăd al locotenenților, cu bravada
20 stupidă a căpitanilor și cu orgoliul nejustificat al maiorilor.

Concursul de împrejurări îi apropie pe oameni mai mult decât afinitatea spirituală, chiar dacă ar susține altfel visătorii, orice ți-ar șopti din când în când inima, când stai singur la fereastră și privești cerul înstelat. Și soldatul, și iuncherul — au
25 aceeași haină militară, aceleași îndatoriri.

Desigur, iuncherul poate visa la strămoșii săi glorioși și se poate mândri cu arborele lui genealogic vechi, dar asta nu-l împiedică pe soldat să-l considere ca fiind de-al lui; numai galoanele ofițerești îl vor distanța pe acesta de soldatul care va
30 lua poziția de drept înaintea „Înălțimii sale“. Profitam cu plăcere de acest privilegiu al poziției de iuncher, de care mi-a fost dat să mă bucur timp de trei ani (1098 de zile). De câte ori iscodeam gândurile și simțămintele soldaților, observam manifestările inconștiente ale concepțiilor acestora despre
35 lucruri, pătrundeam în însăși firea lor rusească.

Lipsa galoanelor mă apropia de soldați, iar ei simțind atenția mea binevoitoare își deschideau cu plăcere inima față de mine

și atunci observația devenea pe deplin rodnică, fără acel monoclu, prin care este privit soldatul de obicei.

Acești oameni cumsecade fuseseră prin multe locuri, și văzuseră multe, dar felul cum deslușiseră ei toate nu semăna cu
5 observațiile călătorilor pe care îi mână plictiseala sau nerăbdarea de a irosi banii și sănătatea, ori dorința de a studia lumea lui Dumnezeu din punct de vedere științific. Călătorii aceia pornesc la drum știind dinainte de ce o fac. Cu soldatul — este cu totul altceva: el merge încotro e dus, fără a avea un scop al lui — el
10 pornește la drum nu în funcție de compartimentul de tren dacă e confortabil, nu-l interesează localurile unde s-ar putea petrece bine, nici frunzele plantelor exotice și nici clădirile din vechime, ci privește la tot ce e dat de Dumnezeu și se încălzește la soarele lui.

15 Este pur și simplu de mirare cât de bine potrivită este vorba soldatului. De pildă, soldatul nu ți-ar spune pentru nimic în lume așa: „Ce m-am putut înfuria lângă Petersburg! Caii s-au oprit, vizitiul era beat și am fost silit să-mi petrec noaptea în diligență.“ El nu se va apuca să vă descrie farmecele vreunei boieroaiice ieșence, căreia îi place să ducă o viață mondenă neieșind din budoar; el nu se va arunca asupra dumneavoastră cu noutăți despre descoperirea unui nou soi de monocotiledonate în Crimeea, sau despre turnul extraordinar din Hermannstadt. Dacă însă totuși se apucă de povestit, oho! atunci desigur veți
25 afla totul mai bine decât dintr-o carte despre natura ținutului. Iată de ce iscodeam totdeauna cu plăcere părerile soldaților despre cele văzute și auzite. Câte unul dintre ei îmi povestea pe îndelete, în timp ce curăța calul, nasturii, sabia, echipamentul și toate celelalte pentru a doua zi, ba despre meleagurile lui de baștină, ba despre Polonia, ba despre Ungaria, Transilvania, Valahia, Bulgaria și în câteva fraze îmi înfățișa situația țării mai
30 clar decât în orice manual.

Toate astea nu-l împiedecau să fie palavragiu — rusului îi place să stea la taclale — cine dintre noi nu s-a convins de asta
35 de fiecare dată când a avut de-a face cu surugii și cu băieții de prăvălie?! Spunându-și în două cuvinte părerea despre fiecare din țările prin care trecuse, soldatul meu a început să cântărească lucrurile, trăgea concluzii, făcea comparații, descurcându-se

strălucit în ceea ce privește cunoștințele lui geografice foarte relative...

*

5 Odată, într-o toamnă rece și umedă ne aflam pe front, pe
tărmul Mării Negre, în împrejurimile Oceakovului. Mulți dintre
iuncheri își amenajaseră din timp corturi, însă eu — din păcate —
mă remarcasem totdeauna printr-o nepăsare teribilă pentru
punga mea și pentru ziua de mâine, și, ca urmare, îmi înduram
lipsurile cu stoicism, cu conștiința propriei vinovății. De altfel
10 ziua nu fusese tocmai rea, soarele mai apărea din când în când
de după nori. Eu scosesem din chipiu o ediție liliput Horațiu și
am început să mă plimb citind și emoționându-mă, și asta m-a
încălzit nu mai puțin decât razele înșelătoare ale soarelui, decât
mantaua soldătească sau decât zeama — ceva între cașa și
chisel — fiartă în cazanul escadronului.

15 Cu astfel de preocupări, cea mai scurtă zi pare interminabilă,
dar oricât de lungă ar fi ea — chiar mai lungă ca barba lui
Cernomor de te ții de ea cu mâna puternică a lui Ruslan — se
înserează, cerul se întunecă din ce în ce mai mult, o ploaie
mărunță răzbate prin ceață și dinspre mare se stărnește o furtună
20 atât de puternică, încât trebuie să te întinzi la pământ sau să te
așezi, căci altfel riști pur și simplu să-ți pierzi echilibrul. Eu
mi-am ales ce era mai comod: mi-am așternut o mână de paie și
m-am culcat punându-mi șaua sub cap și ghemuindu-mă așa,
încât ochiul trecătorului mă putea lua drept un trunchi de copac,
25 înfășurat în manta. Acum, corpul meu ghemuit ar fi putut fi
trimis lesne prin poștă, laolaltă cu coletele. În poziția asta chiar
și ațipeam, mai bine zis picoteam cu gândul la așa ceva, sau la
ce este mai bine — un dormitor călduros și o sobă încinsă sau
pământul umed și văzduhul de toamnă — și despre efectul
30 dăunător al unei cine încărcate asupra sănătății ș.a. În curând
însă nu-mi mai ardea de speculații, deși nu somnul le tăia firul,
cum se mai întâmplă câteodată acum când, stând întins pe
canapeaua moale, închid ochii și mă gândesc cum de n-am
reușit măcar o dată să fac rotocoale de fum, și cum la fieștece
35 pas întâlnesc fericiți capabili să-și umple lipsa de ocupație cu
cele mai splendide rotocoale mari și mici, rotunde și ovale?

Dar ia să fi încercat și dumneavoastră înșivă, stimați domni,
să adormiți pe linia frontului nostru de la Oceakov! Cred că
asemenea efort ar fi mai greu decât efortul de a nu adormi citind
5 studiul domnului Fet despre „Frumusețile imperceptibile ale
Naturii“, ori saga domnului Moroșkin despre „Peregrinările
Rusiei prin frumusețile de pe globul pământesc“.

Mantaua se îmbibă de apă, umezeala pătrunde până la
cămașă și ești aproape ciuciulete; ploaia și-a făcut treaba,
te-apucă tremuriciul și tot corpul te furnică. Asta ghinion! Sari,
10 scuipi, și e bine dacă măcar te răcorești cu o înjurătură pur
rusească, care deocamdată așteaptă — nu fără temei — intro-
ducerea ei glorioasă în operele „școlii naturaliste“. Asta a fost
ordinea senzațiilor încercate de mine pe frontul de la Oceakov,
ca urmare a nechibzuinței mele pentru buzunar și pentru ziua de
15 mâine.

Sărind și mormăind înjurături rusești am deschis ochii și
m-am uitat în jur, chinuit de gândul dacă mă vor trage la
răspundere sau nu pentru răul pricinuit de atacurile mele de mai
sus, împotriva erudiției atâtor oameni cu greutate.

20 Cum stăteam eu așa, într-o parte văzduhul răsună de neche-
zatul cailor noștri suri, și ceva mai aproape se vedeau șiruri
alinate de săbii, puști și șei aranjate într-o uniformitate fasci-
nantă, încât fără vrere parcă îți veneau în minte ba acoperișurile
din coloniile militare, ba dizertațiile profesorilor noștri. În
25 partea cealaltă ardeau focurile. Se înțelege că nu eram deloc
împotriva încălzitului, cu atât mai mult cu cât frigului de toamnă
i se mai adăugaseră amintirile despre acoperișurile cazone și
despre disertațiile didactice. M-am apropiat de unul din focuri la
care ședeau și erau tolăniți câțiva husari tocmai din plutonul
30 meu, pe care în timpul marșurilor nu o dată îi cinstisem cu
vodcă, sau le dădusem „de o vodcă“.

— Strânge, boierule ? întrebă unul din ei.

— Cam așa, că nu te poți plânge de vreme frumoasă, răs-
punse altul pentru mine.

35 M-am așezat. Husarii mei ardeau niște paie. Să-mi încălzesc
măinile și să-mi dezmoțesc umerii mi se părea atât de teribil de
plăcut, de parcă aș fi condus un creditor ce mă păsuise cu plata,
sau aș fi căpătat joly-jokerul, ori aș fi obținut o întâlnire. În
astfel de cazuri, la satisfacția reușitei se adaugă și senzația că nu

cești chiar de lepădat, ori nimic nu poate fi mai delicat ca asta, și fără voie îți scapă din piept un: „Ah! În sfârșit!”

Din păcate, paiele se sting mai curând decât se epuizează mărinișia creditorilor, iubirea unei femei, câștigul la cărți sau entuziasmul tinereții. Din nou e rău! Trebuie aruncată în foc încă o legătură de paie și se pornește din nou șirul de fiori de frig și de căldură.

— Eh! Ce blestemat loc și Kersonșcina asta!... exclamă un husar mustăcios cam trecut, băgându-și cu un stoicism inimitabil mâinile în foc, și aruncând o privire disprețuitoare către vecini, ca și cum i-ar fi identificat cu Kersonșcina. Pe unde n-am fost, și în Ungaria, și în Turcia, și în Polonia, dar de așa pacoste nu-mi amintesc de când mama m-a făcut!

— Ce vrei, moșule? Ți s-a făcut de Moldova?

Am ciulit urechea: vorbele astea îmi atinseseră corzile cele mai sensibile ale inimii.

— Dar pe tine nu te trage inima? a ripostat înciudat bătrânul.

— Ce să mai vorbim? E țarina ta totuși. N-ai cum s-o asemeni cu nici o Ungarie, sau Turcie, ori cu Polonia.

— Ce mândrețe de fete sunt acolo! Una mai frumoasă ca alta, Doamne iartă-mă. Sprâncenele ca un arc de curcubeu, ochii — de șoim.

— Ia te uită, păcătosul! Numai la muieri ți-e gândul! Da, sunt faine, nimic de zis, numai că vinul e și mai grozav!

— Dacă e vorba de vin, atunci spune și de ținutul întreg: nu-i altul mai frumos, mai cu seamă când spicele se culcă la pământ.

— Dar apa! Vitele beau și tot nu se mai satură.

— Dar ce fructe, măi frate! Pere, struguri, poame, mere! Dar nucile!

Nu sunt în stare să redau tot ce-au vorbit oamenii mei pentru că mă tem, mai întâi, că aș denatura felul lor obișnuit de a vorbi, și în al doilea rând ca nu cumva să adaug ceva de la mine, cu atât mai mult cu cât, din discuțiile despre un lucru pe care-l îndrăgim, totdeauna ne amintim numai esențialul, osatura, iar restul îl completăm cu propriile noastre simțăminte.

Soarele deja străpunsese pâcla dimineții, și noi tot mai vorbeam încă despre Moldova. Inimșii husari s-au ridicat să țeșale caii și să curețe echipamentul, iar eu... eu am uitat de Horațiu vărât sub cascheta mea. Gândurile mi se învârtteau în jurul

31

discuției de peste noapte. Frigul, vântul și ploaia aici, pe front, m-au făcut să-mi imaginez Moldova mai vie și mai dragă; să mă fi prefăcut într-o rază de soare, care în această clipă atinge câmpiile mele moldovene...! Ideea, desigur, e ciudată, dar astfel de fantezii îți trec adesea prin minte; soarele, stelele, luna ne privesc atât de blând, încât fără voie se naște dorința să te înalți spre ele, cât mai aproape, părăsind pământul prea cunoscut. Cu mine asta se întâmplă destul de des, ca urmare a nechibzuinței mele în ceea ce privește atât banii, cât și ziua de mâine.

Soldatul ce vorbise de Moldova cu cuvinte care nici pe departe nu erau numai de complezență, și care o prefera tuturor celor văzute, nu știa cât de puternic a atins inima bietului incher azvârlit de pe pământul natal în ținuturi depărtate.

Când dorința de a mă prefăce în rază de soare a mai slăbit sub presiunea dorinței de a mânca ceva și de a mă încălzi, am început să mă gândesc la ce aș putea scoate din impresiile de as-noapte, în discuții știind mai bine rostul preocupărilor mele decât în altceva concret. Până să mă cheme la cașă, din informațiile primite am dedus trei concluzii importante. Atunci s-a dat semnalul de plecare și noi ne-am dus să ne incartiruiem în satul Beicuș. Trebuia să facem trei verste: calul meu era deosebit de docil, și la fiecare verstă trăgeam concluzii asupra informațiilor interesante căpătate în ajun. Concluziile erau de prim ordin, așa încât m-am hotărât să le notez de îndată ce voi fi ajuns la Beicuș...

Nu am nicidecum pretenția că aș fi de origine rusă, ba chiar numele meu de familie sună atât de străin pentru urechea rusească, că soldații preferau să îl transforme în „Gde jivu”*. Dar câte persoane întâlnim cu numele în „ov” sau „in” și, cu toată originea lor rusească, de fapt nu sunt mai ruși decât mine. Aceștia au crescut din copilărie sub aripa unui monsieur Jules sau mister Weit; unul le povestea despre Montpellier, celălalt despre parlament; ei ciripeau mai bine franțuzește sau șuierau pe englezește, decât să vorbească rusește. Așa sunt marii moșieri, dar nici cei mici nu au fost în stare să păstreze tradițiile rusești, încă de pe băncile școlii lăsându-se sub influențe străine.

* Numele Hasdeu în secolul al XIX-lea se pronunța în limba rusă Ghijdeu, ceea ce părea apropiat de *gde* — unde și *jivu* — eu trăiesc, eu locuiesc (n. ed.).

Numai în lumea celor mici, printre oamenii simpli au mai rămas încă ruși, dar și aceștia: câte gubernii — atâtea popoare, câte județe — atâtea deosebiri!

Vă opriți la stația de poștă; în poartă stau ținuiți surugiii. Vizitiul dumneavoastră se dă jos de pe capră și se adresează cuiva din mulțime:

— Ei, consătene, din ce gubernie ești?

— Kursk.

Întorcându-i spatele cu dispreț, vizitiul se adresează altcuiva:

— Dar tu, consătene?

— Din Moscova.

— Din ce plasă?

— Kolomenskoe.

— Și eu din Dmitrovskoe, se amestecă în vorbă încă unul.

— Dmitrovskoe? Că eu doar de acolo sunt! exclamă surugiul dumatil.

Iată o pildă de naționalism rusesc cu toate nuanțele sale. Locuitorul din raionul Kolomenskoe și cel din Dmitrovskoe — amândoi sunt moscoviți, și totuși nu la fel.

Deosebirile acestea pe regiuni dispar numai printre soldați. În același escadron poți întâlni inși din Siberia și din Kerson, din Moscova și Astrahan, de la Arhanghelsk și din Podolia; și fiecare a adus cu sine graiul, credințele, concepțiile din locurile natale, iar în cercul strâmt al noului lor fel de trai acestea s-au contopit într-un tot unitar rusesc — în sensul cel mai larg al cuvântului. Dacă vi s-ar întâmpla să întâlniți un țăran bătrân întors acasă după 25 de ani de serviciu militar, ați putea sesiza în credințele, concepțiile și în felul lui de a vorbi o amprentă specifică, în care se recunoaște diversitatea neamului omenesc. A studia soldatul înseamnă a studia întreaga Rusie, concepția lui este concepția întregii Rusii. La concluzia asta am ajuns pe prima verstă de drum spre Beicuș.

A doua verstă a oferit din nou hrană gândurilor mele. Multor călători le place să poarte ochelari, ba unii chiar au dioptrii atât de nepotrivite, încât nu le mai protejează vederea, ci le-o vatămă. Dar asta nu-i decât o parte de belea: sunt călători complet fără ochelari, sau alții cari au ochelarii trebuincioși. Însă împrejurările, originea, educația și instruirea influențează cu mult mai mult vederile acestor inși, tinzând puternic să facă

din ei prezbiți sau miopi. Ori una, ori alta — sunt cam același lucru.

Pe la mijlocul secolului un om aflat pe culmea erudiției, cunoscător cum nu se poate mai bine al celor opt arte și numit cu emfază de colegii săi „doctorissimus“, a fost totuși în stare să-și imagineze niște oameni cu capete de câini, cu dracu știe ce fel de cozi, cu niște urechi în care culcându-te te-ai putea răsuci mai bine decât sub plapumă. De obicei, la sfârșitul unei astfel de povestiri se adaugă ca încheiere, în diferite variante: „Cei dinaintea mea au mințit cu toții; numai eu pot să vă redau adevărul curat, căci am văzut cu propriii mei ochi“.

În vremea noastră, delimitarea strictă a ramurilor științei și a poziției sociale, care aproape a impus dezicerea de sine, și, mai cu seamă, excesul de civilizație împing pe călători în cealaltă extremă. În ținuturile cele mai aspre călătorul dă adesea peste vreun han cu vin bun, mâncăruri acceptabile și așternuturi curate și, stând lângă cămin cu ceașca de ceai în mâini, e gata să îndrăgească viața rurală, deși în jurul cărciumioarei se întinde stepa pustie, populată de ființe decăzute materialicește și moralmente: cerul se posomorăște, viforul șuieră — pe scurt: este tot ce numai admirație n-ar putea provoca.

Împrejurările îi pregătesc cu totul altceva soldatului. De voie-de nevoie el trebuie să trăiască cu ce îi dă Domnul. Nu e casă — el se mulțumește cu un simplu cort, unde are din când în când prilejul să dea peste o tarantulă drăguță sau peste vreun vierme nevinovat; nu e pâine — el se ospătează cu pesmeți uscați ce trebuie muiati cu grijă în apă și apoi mestecați un ceas întreg; nu e vodcă — o să bea apă chioară, ba încă uneori dintr-un izvor în care fără nici un fel de analiză poți distinge cu ochiul liber pe fund ceva chiar mai rău decât microbii. Așa că, cine este mai aproape de natură, omul cult ori soldatul neinstruit?

Primul vă va spune: „Îmi place regiunea Kerson. Tăcerea de vis a stepei de acolo îmi îmbată sufletul!“

Cel de-al doilea va exclama: „Ce ținut blestemat și regiunea asta a Kersonului!“

Are dreptate soldatul: căci să nu uităm că stimatul naturalist, contemplând natura, amplifică beția sufletului cu încă ceva, nu mai puțin îmbătător și se grăbește să-și îndestuleze stomacul cu ceva cât de cât gustos, și că după „tăcerea de vis“ a stepei

urmează „tăcerea de vis“ a dormitorului. Nu voi vorbi de alte avantaje care-l așteaptă pe visătorul nostru, în timp ce soldatului ele îi sunt accesibile numai rareori, și atunci — în modul cel mai puțin îmbietor.

5 Aici soldatul depinde întru totul de starea de bună dispoziție a cazarmarului care îl trimite într-o colibă sau alta, ținând seama de considerația șefului și de ordinea lui.

Și din nou natura! Ea îi dă unei țări „cea de-a șaptea coastă“ cu cosite lungi, mătăsoase, cu priviri înflăcărâte, cu tot ce are spre încântarea inimii și a privirii, iar alteia — tot o „coastă“ cu trăsături mongole inexpresive. Iarăși și iarăși natura, care este pentru soldat sau ca o mumă vitregă rea, sau ca o bună mamă iubitoare.

15 Beicușul mi-a apărut în fața ochilor pe neașteptate, pe când mă gândeam la această stare de lucruri din natură, la care se adăugaseră și amintirile despre scândurile puse drept pat, despre garduri, barăci. Am făcut un efort să tai șuvoiul gândurilor, dar poate că acest efort ar fi fost zadarnic dacă în același minut n-ar fi răsunat vocea căpitanului: „Escadron, stai!“ Ochii stimatului nostru comandant străluceau de satisfacție, ceea ce se întâmplă totdeauna când ești conștient de propria-ți autoritate. Într-adevăr, cum ar fi altfel, căci dintr-o dată întregul escadron s-a grăbit să execute ordinul, iar eu am încetat să mă mai gândesc la starea lucrurilor în natură?! Din nefericire, creierul învățat să judece 25 nu se poate lepăda de această deprindere. Era suficient să văd expresia căpitanului ca să mă gândesc cât de important era „comandantul“ de escadron; puterea lui se întindea atât de departe, încât i-ar fi obligat pe toți să se grăbească, pe când el însuși ar fi continuat să meargă călare. Curând subiectul a fost totuși epuizat. Am intrat în sat. Pe ulițe se plimbau încoace și 30 încolo femei, vaci, țărani și câini, cocoși și găini. Un cioban își mâna turma și — o, minune! — pe fața lui am observat aceeași expresie de suveranitate ca și în ochii căpitanului. Asta m-ar fi putut conduce la ideea identității naturii omenești, dacă tocmai 35 atunci cazarmarul n-ar fi venit către mine să mă conducă în cu totul altă direcție, unde îmi fusese rezervată încartiruirea ofițerească, în pofida rangului meu inferior de iuncher...

Cunosc trei tipuri de călători: unii cu o înfățișare istovită, cu monoclu, cu un zâmbet disprețuitor pe buze și strâmbând puțin

din nas, ceea ce dă figurii o expresie de nemulțumire și dezamăgire. Alții, cu o înfățișare veselă, cu privirea deschisă și ageră, cu un afiș de teatru, sau cu o invitație la bal, sau cu un meniu în mână. Ultimii, cu fruntea înaltă brăzdată de riduri, cu priviri îngândurate, cu guler tare și adesea cu ochelari cu montură de aur, cu ceas cu lanț ș.a.

Primii au în minte numai propria lor persoană; ceilalți se gândesc numai la plăcerile legate strict de ei înșiși; ultimii sunt preocupați de lucruri abstracte.

10 Primii — sunt de tipul lui Peciorin sau al turiștilor englezi; cei de-ai doilea — tineri, ce se consideră discipolii lui Epicur, sau — mai corect — tineri fără pic de judecată; cei din urmă — sunt savanți. Toți din cele trei categorii sunt capabili să scrie note de călătorie, și mulți dintre ei se grăbesc să-și manifeste această înclinare. Dar toate operele lor poartă inevitabil pecetea personalității autorului. Călătorul din prima categorie va spune: „Lângă Cetatea Albă m-am supărat de-a binelea: calul s-a oprit, surugiul era beat și am fost nevoit să dorm în trăsură“.

20 Călătorul din cea de-a doua categorie va exclama: „Rașel a fost astăzi fermecătoare. La palatul regal ni s-a servit o excelentă supă *à la tortue*. Numai experiența personală poate să vă dea o imagine completă despre midinetele Parisului!“ Călătorul din cea de-a treia categorie nu va spune nimic despre asta și nici nu se va entuziasma: el preferă să mediteze și să țină o disertație 25 numai despre obiectul specialității lui. El se leagă de o varietate nouă de plantă și, dacă e nevoie, își va usca gâtulejul, nescăpând prilejul să-și expună principiile și părerile despre Linné, de Candolle, Humboldt... Altul se va agăța de vreun crenel nestudiat al unui turn gotic și, ca să lămurească mai bine chestiunea, va începe de la orașul construit de Lamaeon și, ca să strălucească prin erudiția sa, se va acupa să-i înjure pe Montfaucon, Grimm și alții, și în general pe toți care au îndrăznit să nu observe acest crenel. Meritul cel mai de seamă al unor astfel de călători constă în nepăsarea că și cititorilor puțin le pasă de ei că în viitor vor fi 35 categoric dați uitării.

La Beicuș viața mi s-a schimbat. I-am părăsit pe husarii mei și am fost răsplătit, pentru frigul îndurat, cu locuința cea mai călduroasă. Mă aștepta și pachetul cu cărți de acasă, în care nu pe ultimul loc erau: *Cultul lui Zeus* de Leontiev, *Cântecele*

diferitelor popoare de Berg și stihurile lui Tiutcev; pe celelalte nu mi le mai amintesc căci am, din păcate, o memorie mai slabă decât a gazetarilor. Dar mai întâi de toate am hotărât să scriu ultimele concluzii la care ajunseseam și am început să mă gândesc la avantajele vieții de pe front, care te deprinde cu lipsa de confort, îți dă posibilitatea să te desfeți, contemplând natura toate cele 24 de ore din zi, și — în sfârșit — îți slujește de izvor pentru tot felul de deducții. Primele două avantaje vi le-am arătat; rămâne cel de-al treilea; și el este atât de important încât, fără acesta, primele două ar fi date uitării, sau cel puțin n-ar fi aflat nimeni de ele până la apariția *Însemnărilor unui iuncher de husari*.

Din concluziile mele reiese că părerile soldatului rus cuprind în rezumat filosofia întregii Rusii, iar apropierea de natură îi oferă mai multe posibilități să-i cunoască toate fenomenele decât oricărui călător instruit.

Mie, ca moldovean aflat în Rusia, mi-a făcut multă plăcere să află cuvântul noii mele patrii despre patria dinainte, să află că undeva lângă Kamciatka se povestesc minuni despre Moldova, și totodată să știu că aceste minuni nu sunt altceva decât sfântul adevăr, da, cel mai pur adevăr!

De fapt, s-ar fi putut reproduce chiar părerile soldaților despre Moldova, pe care le-am dat, în ordinea în care au fost spuse. Dar cum nu am nici cea mai mică intenție să „sistematizez“ eseurile mele, am dreptul să notez amintirile pe măsură ce îmi vin în minte. Cine, în general, nu a scris sau a scris nesupraveghindu-se el însuși, nici nu-și poate închipui ce întorsături ciudate face gândirea înainte de a se opri la ceva anume; cel care, așa cum s-ar îngriji de creșterea unui copil, urmărind evoluția raționamentelor sale, știe că pornind de la oul de găină se poate ajunge la problemele cele mai complexe ale inteligenței umane. De ce să nu începem atunci cu oul, din moment ce poate sluji de punct de plecare pentru asemenea probleme atât de importante? Credeți-mă, asta nu întrerupe șirul povestirii, ci îl cimentează, îl leagă, dovedind cum se frământă și clocotește gândirea omenească.

Odată, pe când eram de 15 ani, am ucis la vânătoare o coțofană; din fericire, în clipa fatală coțofana ședea pe un stâlp de piatră, denumit în sudul Rusiei „babă de piatră“. M-am

apucat să îl examinez, și la întoarcerea acasă am început să scriu un studiu asupra lui. Adunând informații despre acest obiect am descoperit că sunt atât de multe, încât mi-a venit ideea să studiez toate „babele de piatră“ fără nici o excepție; a urmat o nouă culegere de informații și noi meditații — și atunci m-am hotărât să scriu nici mai mult nici mai puțin decât studiul asupra miturilor tracice, iar comunicarea despre preocupările mele în acest domeniu a fost publicată în anul 1852 în „Sevrnaja Piela“ („Albina Nordului“) și în „Moskvitjane“ („Moscoviții“), după care sursele de informații s-au înmulțit în așa măsură, încât am hotărât să scriu — deja mă tem să rostesc cuvântul: despre originea, dezvoltarea și spiritul mitologiei în general! Și cine poartă vina pentru toate astea? — Coțofana!

*

Scriu aceste rânduri într-una din cele mai înalte case din Harkov. Camera mea amintește lăcașul unui savant: cărți, hârtii, pene de scris, creioane, pensule, culori împrăștiate pe masă și sub masă, pe scaune și sub scaune, pe pat și sub pat, alături de borcane cu creme, parfumuri, perii, piepțeni, revolvere, dolman și altele.

În harababura asta de lucruri e greu să găsești stăpânul. Dar este suficient să-ți oprești privirea pe halat și fes, ca să descoperi sub aceste găтели pe cineva, nici chiar student, nici chiar husar: este însuși stăpânul. Preocuparea lui cea mai de seamă este să se plimbe prin cameră cântând în gura mare *Gaudeamus igitur* sau *Brinkt mir Blut der edlen Reben* și meditând în același timp asupra eternelor probleme ale înțelepciunii omenești. Acum el stă la fereastră cu condeiul în mână, cu țigara în dinți și cu un cățel pe genunchi. După părerea lui asta este poziția cea mai comodă pentru amintiri. Poate petrece așa ceasuri întregi de-a rândul; țigara se face scrum, cățelușul îi sare de pe genunchi, pana îi cade din mână, iar el tot mai stă adâncit în gânduri. Fiind puțin artist, măcar ca înfățișare, gândul îl poartă în Moldova și aruncă asupra ei o privire „din înălțimea zborului de pasăre“. Îi vede hotarele; la nord, la 7000 de picioare deasupra nivelului mării se întinde lanțul de munți și înălțimile Carpaților, la sud — Dunărea, cuprinsă între tot felul de maluri, ba se învolburează, ba face vârtejuri sau bolborosește azvârlindu-se spre gura de

vărsare, ori se rostogolește ca lava cea liniștită, ba se leagănă împăcată cu ea însăși. Iar din hotar până în hotar șerpuiesc pârâiașe și râuri, se înalță dealuri, se-ntind câmpii, păduri și pășuni, albastrul apelor se contopește cu verdele de smarald al frunzișului. Privirea se îndreaptă spre țările vecine: Ungaria, Bulgaria, Valahia, Rusia, Galiția... Nu! Nu ai cum să le asemeni. Mai au mult până să fie ca Moldova: una nu-i așa de bogată în ape, alta este mai săracă în păduri, a treia nu are munți, a patra nu are verdeață de-ajuns.

Privirea se întoarce din nou spre Moldova. Din înălțimea zborului de pasăre nu se văd oamenii: cu atât mai bine: toată bogăția naturii este în fața noastră!

Oare să ne lăsăm mai jos? Din înălțimea zborului de pasăre se deschide o priveliște cuprinzătoare. Poate că nu corespunde realității? Poate vă amăgește imaginația? Fie! Să ne lăsăm pe pământ, însă cu condiția să privim oamenii printre degete; să nu observăm ochelarii, lornioanele ș.a., vom da atenție numai la ceea ce omul a știut să folosească până la descoperirea modei. Ca să nu pierdem din vedere tabloul general voi lua în ajutor imaginația: ea îmi va sluji drept cizmele fermecate de șapte coți ale lui Peter Schlemihl, care l-au purtat de la Pol în Africa. Deosebirea dintre mine și Peter Schlemihl este că el a avut nenorocirea să-și piardă umbra și de-aceia zbura neobservând distanțele; eu, dimpotrivă, având o umbră, foarte palidă, dar totuși umbră, îmi place să o arunc pe orice ating și, dacă aș putea să mă reazăm cu un picior pe țărmul Coreei și cu celălalt în Marea Nordului, probabil că deasupra întregului ținut s-ar așterne umbra mea. Asta mi-ar conveni cu atât mai mult, cu cât ți-neți seama că scriitorii noștri preferă să trăiască fără umbră, sau cu una falsă, pe care, ieșind, o lasă la portar.

Dumnezeule, cine nu a citit spirituala poveste a lui Chamisso *Peter Schlemihl*! Cine nu și-a bătut capul să dezlege sensul ei ascuns după firea și starea sa sufletească! După părerea mea, povestea asta vrea să dovedească că omului îi mai trebuie, în afară de bani, minte ș.a., încă un fleac: umbra. Ca situații, Peter Schlemihl îl amintește pe Faust; după fire — este francez; dar orice ar fi fost, el reprezintă moda secolului. Tânărul acesta își vinde umbra unui necunoscut, capătă în schimb o punguță fermecată veșnic plină cu bani, face curte, risipește bani și, în

sfârșit, nemulțumit cu toate acestea aruncă punguța și pornește pe jos în lumea largă; din întâmplare dă peste cizmele zburătoare și aici încep peregrinările lui miraculoase, de pildă de la Polul Nord — într-un salt în mijlocul Africii; dintr-un orașel nemțesc la o răspântie în Tibet...

SFÂNTUL GHEORGHE ATOTBIRUITORUL ÎN MOLDO-VALAHIA

(Fragmente din Jurnal)

Acum un an, în luna septembrie, regimentul de husari al
contelui Radețki a pornit la ora 7 dimineața din Kabarga sau
Alexandrovar, din gubernia Kerson și, după vreo patru ore,
escadronul III, din care făceam parte și eu, era încartiruit în
locuințele neîncăpătoare din satul Agighiol, din aceeași
gubernie — se înțelege. Gazda mea era un colonist bulgar,
Anton Mazarenko, din Ternovka, de lângă Nikolaev. Era un om
de vârstă mijlocie, instruit — adică învățase carte la școala din
colonie. El se stabilise aici împreună cu cei doi frați printr-o
învoială făcută cu moșiereasa satului, în nădejdea unui câștig.

Instalându-mă în noua locuință, l-am chemat pe Anton și
i-am umplut un păhărel cu gin; apoi, i-am cinstit în același fel și
pe frații lui și am întrebat într-o doară, neavând altceva de
întrebat:

— De unde ești de fel?

— Colonist bulgar din Ternovka.

Trebuie să știți că citisem cândva cu plăcere operele
cunoscutului nostru bulgarofil Venelin și regretasem adesea că
n-am avut ocazia să-i cunosc mai îndeaproape pe bulgari. Iată
că s-a ivit ocazia și m-am grăbit să o folosesc. Înainte de toate
le-am cerut cunoștințelor mele să nu răspundă la întrebări decât
bulgărește. La început, deși știam bine slava veche nu-i înțele-
geam defel pe bulgarii mei. Particulele „at“ și „ta“ mă zăpăceau
complet. În sfârșit, cum-necum aceste dificultăți au dispărut; și
acești oameni cumsecade ca pâinea caldă se minunau cu ce
ușurință le înțeleg limba.

Bulgarii m-au îndrăgit repede; ca să pătrund mai adânc în
obiceiurile lor mă străduiam să fiu cât mai familiar cu ei și să-mi

ating scopul. La început gazdele vorbeau puțin în prezența mea,
și numai între ei; curând au devenit vorbăreți cu toții, chiar și
față de mine; în sfârșit, s-au hotărât să cânte în prezența mea.
Asta îmi și trebuia! Multe cântece mi-a fost dat să ascult
pe-atunci! Așa am făcut cunoștință cu Ivan și Rada cari se
iubeau cu patimă, și cu Caragea, ce știa vorbi cu mioara lui, și
cu fata (muma) ce vrăjise soarele... însă mi-a atras atenția mai
cu seamă, ca moldovean ce sunt, un cântec de Crăciun (colind),
care se încadrează în categoria credințelor creștine din cele mai
vechi timpuri.

Voi da colindul în traducere, cuvânt cu cuvânt:

S-a aprins zărișoara
În mândra Valahă Țară,
Țară Valahă și Moldovă.*
Acea nu era zare luminoasă
Ci era Sfântul Gheorghe
Pe calul cel sur
Din mândra Țară Valahă,
Țară Valahă și Moldoveană.
Poartă mantie**,
Și ea strălucește ca luna.
Coif are pe cap
Și strălucește ca soarele.
Inel are el pe deget
Sclipește ca o stea,
Ca luceafărul de seară.
Trudește sus,
Sus, pe creastă,
Pe creastă de povârniș,
În cale îi iese Suralamia,
În cale îi iese și-i spune:
«Hei, tu, Sfinte Gheorghe,
Ce tot trudești sus,
Sus, pe creastă,

* Țările Valahia și Bogdania.

** Un fel de pelerină.

Pe creastă de povârniș?»
 Răspunde Sfântu Gheorghe:
 «Trudesc sus,
 Sus pe creastă,
 5 Pe creastă de povârniș
 Pentru turma sură.
 Turma sură și ciurda cornută
 Au ele oare iarbă înfrunzită?
 Au ele oare apă de izvoare?»
 10 Răspunde Suralamia:
 «Hei, tu, Sfinte Gheorghe!
 În zadar trudești atâta sus,
 Sus, pe creastă,
 Pe creastă de povârniș
 15 Eu ți-am întâlnit turmele;
 Au trecut cu bine iarna
 Și-s zdravene până acum,
 Și au frunze, iarbă,
 Frunze, iarbă, și proaspătă apă.»
 20 S-a mâniat Sfântul Gheorghe
 Și a azvârlit cu ghioaga de aur
 Și a lovit-o pe Suralamia
 Și a lovit-o în locul ce doare,
 În loc plăpând, chiar în inimă
 25 Și au țâșnit din ea trei râuri
 Trei râuri prețioase:
 Cel dintâi — secară albă,
 Al doilea — vin spumos,
 Al treilea — de lapte alb.
 30 Du-te, secară, pe la plugari,
 Du-te, vinule, pe la podgoreni,
 Și tu, lapte, la ciobani.
 În mândra Țară Valahă
 Țara Valahă și Moldoveană.
 35 Să trăiască Sfântu Gheorghe!»

Acest cântec este remarcabil prin aceea că îl face pe Sfântul Gheorghe Atotbiruitorul întemeietor al agriculturii în Moldo-Valahia. Nu am putut afla ce fel de viețuitoare este

Suralamia. Unul spunea lup, altul — leu, al treilea — balaur sau, altfel spus — un animal înfricoșător. Sfântul Gheorghe l-a izbit cu ghioaga în inimă, și din inima aceea au izvorât toate bogățiile ținuturilor noastre: secară, vin și lapte, întruchiparea celor trei ramuri ale agriculturii: cultivarea pământului, viticultura și creșterea vitelor. Oricine ar fi fost Suralamia — este clar că ea reprezintă pământul Moldovei, la începuturi nedestelenit, însă pe care l-a îmbogățit dintr-o dată Sfântul Gheorghe.

În zadar am considera această tradiție drept creștină. Mai degrabă ea poartă pecetea păgânismului. Sfântul Gheorghe apare față de Suralamia cum a fost sanscritul Ganes față de Scanda. După ce au renegat păgânismul, slavilor le plăcea ca sub denumiri de sfinți să-și cânte eroii lor păgâni; iată, de pildă, un cântec sârbesc:

15 „A început fulgerul să împartă daruri:
 I-a dat lui Dumnezeu înălțimile cerești,
 Lui Sfântu Petru — porțile cerești,
 Lui Ioan — ghețuri și zăpezi,
 20 Lui Nicolae — stăpânirea apelor,
 Iar lui Ilie — fulgere și trăsnete.”

(F.I. Buslaev, *Despre influența creștinismului asupra limbii slave*, 1848, p. 60.)

Nu este oare clar că „Dumnezeu“ înlocuiește în această poveste „adevărata ființă supremă“; Sfântul Petru este ceva în felul lui Ianus al romanilor, iar Sfântul Ioan, Sfântul Niculae îl înlocuiesc pe Neptun, Sfântul Ilie — pe Jupiter, sau, la noi — pe Perun.

Cărui zeu păgân i-a fost substituit în cântec Sfântul Gheorghe?

30 Această chestiune este în strânsă legătură cu cea a originii slavilor. Dacă vom accepta părerea aproape generală că slavii sunt urmașii tracilor, vom pătrunde în mitologia acestui popor cândva slav.

Într-un loc Herodot spune extraordinar de clar: tracii se închină numai la Ares, Dionis și Diana (V,7). Evident, Sfântul Gheorghe nu putea fi Ares, și cu atât mai puțin — Diana.

Rămâne Dionis, acest iluminist al lumii antice, patronul viticulturii, principala și suprema zeitate a tracilor. El într-adevăr este întruchipat perfect în Sfântul Gheorghe din cântecul nostru, figură luminoasă a Moldo-Valahiei, patronul viticulturii ei. Neținând seama de numele grecesc Dionis la Herodot, suntem îndreptățiți să-l înlocuim cu unul slav: Sveatovit, Dajdibog sau altele asemănătoare. Oricare ar fi numele, caracterul Sfântului Gheorghe se explică lesne.

Malurile Dunării au fost leagănul propriu-zis al neamurilor slave. Nestor spune clar: slavii locuiau la Dunăre, unde astăzi sunt Ungaria și Bulgaria. De aici s-au împrăștiat în lume sub diferite nume (Nestor, p.3). Însă despărțindu-se de Dunăre slavii n-au putut uita această patrie minunată; fiecare din ei a fi fost gata să repete cuvintele lui Sviatoslav: „Vreau să trăiesc la Dunăre, acolo se adună tot felul de bunuri: din Grecia — aur, pânzeturi, vinuri, legume de tot soiul; din Boemia și Ungaria — argint și cai; din Rusia — piei și ceară, miere și sclavi (p. 28). În tradițiile populare ale slavilor din nord s-au păstrat amintiri despre Dunăre rămasă sfântă pentru mine. Este evident că de dincolo de Dunăre au venit o dată cu tracii — slavi și credințele lor populare.

Citind povestirile rușilor am aflat pe neașteptate o tradiție, care îmi amintește uimitor de bine cântecul bulgăresc. Este adevărat că denumirea Moldo-Valahiei este înlocuită cu numele de Sfânta Rusie, și legenda este ceva mai dezvoltată, însă chiar această similitudine de circumstanțe (în ceea ce privește împrejurările), arată că nu este chiar atât de veche; și totul mă determină să cred că ea s-a înfiripat pe țărmul bulgăresc al Dunării.

Toate popoarele din vechime îi desemnau ca întemeietori ai agriculturii pe zei; în fine și Moldo-Valahia și-a găsit o astfel de întruchipare ce merită să fie luată în considerație, pentru că s-a păstrat în legende și tradițiile unor popoare străine nouă — la bulgari și la ruși.

Trăiască Sfântul Gheorghe!

Satul Ancirkarak, 1855

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

PROZA LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

DUDUCA MAMUCA

A apărut în periodicul ieșean al lui B.P. Hasdeu „Din Moldova”, tomul II, nr. 9, 1863, p. 38–44. Autorul continuă publicarea nuvelei în același periodic, cu titlul schimbat în „Lumina”, an. I, trimestrul III, nr. 10, 1863, p. 49–55; nr. 11, 1863, p. 76–81; tomul III, nr. 13–14, 1863, p. 28–32; nr. 15, 1863, p. 42–46; nr. 18, 1863, p. 85–95; tomul IV, nr. 19, 1863, p. 1–7. Titlul complet al acestei prime variante (vezi nota la nuvela *Micuța*) era *Duduța Mamuca (Din memoriile unui student)* și a fost semnată „B.P.H.-u”. În numerele 9, 10, 11, 13–14 și 15, fragmentele apar sub genericul rubricii „Literatură”.

Pe frontispiciul revistei „Din Moldova” („Lumina”) se specifica: „Iese o dată la două săptămâni”. Nu era notată ziua și luna apariției fiecărui număr, ci numai anul. Dintr-o scrisoare a lui B.P. Hasdeu către C.A. Rosetti, din 16 octombrie 1862 (stil vechi), aflăm că tânărul redactor îi trimitea „cele 2 numere până acum apărute” ale „foaiei” sale¹. Ar fi de presupus că periodicul debutase la 1 octombrie 1862 (stil vechi), iar la 15 octombrie fusese tipărit al doilea număr². Dar se pare că revista nu avea o zi fixă de apariție. Acesta ar fi motivul că data completă nu este imprimată pe nici un număr. În 2 octombrie, un corespondent particular din Iași al „Românului” nu văzuse primul număr al noii reviste notând că Hasdeu „va scoate zilele aceste o foaie literară”³.

Publicație bilunară, în fascicule de 16 pagini, era numerotată trimestrial, ca o carte, de la 1 la 96.

¹ Hajdău, *Domnului Redactor al „Românului”*, în „Românul”, an. VI, nr. 298, 26 octombrie/7 noiembrie 1862, p. 985.

² Vezi și I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1990, p. 209.

³ S., *Correspondința particulară a „Românului”*, în „Românul”, an. VI, nr. 281–282, 8, 9 octombrie 1862, p. 923.

După acest excurs bibliografic, s-ar deduce că nuvela *Duduca Mamuca* a început să fie publicată în revista „Lumina” în jurul datei de 15 februarie 1863 (stil vechi), adică în plin Carnaval!

Geneza scrierii este dificil de stabilit, în lipsa oricărui manuscris care să ateste, documentar, modalitatea și mersul creației. S-au păstrat, în schimb, reacțiile violente ale contemporanilor față de nuvela lui B.P. Hasdeu, culminând cu înlăturarea sa din învățământ și cu un celebru proces de presă, primul din istoria literaturii române.

Am publicat, cu ani în urmă, filele dosarului nr. 359 din 16 mai 1863, de la Arhivele Statului din București, dresat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, având ca obiect „destituirea din postul de profesor a dlui Hajdeu pentru ziarul său «Lumina»”⁴. Am încredințat tiparului și dosarul procesului de presă intentat lui B.P. Hasdeu pentru nuvela *Duduca Mamuca*⁵, păstrat la Arhivele Statului din Iași, sub cota: Tr. 1758, op. 2/2007, dosar 838. Documentele au intrat repede în uzul public, fiind reproduse copios de istoricii literari.

Publicarea în foileton, în revista „Lumina”, a „romanțului” – cum numește autorul adeseori *Duduca Mamuca* – timp de opt numere în prima jumătate a anului 1863, până la dispariția periodicului, se împletește cu cele mai acerbe contestații, din partea unor oameni care îl primiseră, la început, în Iași, cu prietenie. În două rânduri, tipărirea nuvelei este întreruptă (nr. 12, 15 martie 1863 și nr. 16 și 17 din 15 mai și, respectiv, 1 iunie 1863) din cauza dificultăților pe care le are cu autoritățile școlare și apoi cu cele judiciare.

Conflictul ce avea să-i producă atâtea neplăceri se pare că începe de îndată cu tânărul B.P. Hasdeu îndrăzne să-și etaleze calitățile deosebite și cultura vastă pe care le poseda. Cât timp noul sosit în Iași se ocupa de cărțile pe care le adusese din Basarabia, sau cu publicistica politică pe teme generale, era privit cu simpatie și chiar încurajat de oamenii de cultură ai urbei.

Pragul calitativ nou al existenței autorului îl constituie o călătorie de studii în Polonia, în vara anului 1861. Se pare că fusese trimis de însuși domnitorul Alexandru Ioan Cuza pentru a aduna date despre istoria românilor. Succesul cercetărilor, bogăția materialului descoperit, dar mai ales impresia produsă în mediile intelectuale poloneze (ziarul cracovian „Czas”, din 23 august 1861, îi lauda activitatea⁶) au constituit un impuls pentru B.P. Hasdeu de a stărui

⁴ Stancu Ilin, *Dosar B.P. Hasdeu destituit din învățământ*, în „Manuscriptum”, an. XV, nr. 1(54), 1984, p. 116–127.

⁵ Stancu Ilin, *B.P. Hasdeu pe banca acuzării sau despre aventura raporturilor dintre etic și estetic*, în „Manuscriptum”, an. XIV, nr. 2(51), 1983, p. 69–84.

⁶ Vezi Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, 1913, p. 32–33.

îndeosebi în domeniile istoriei și filologiei. Efectul imediat a fost exacerbarea spiritului critic, exprimat prin cele mai ascuțite mijloace ale satirei și pamfletului. B. P. Hasdeu era din fire intolerant cu ignoranța și prostia. Dacă adăugăm mândria afișată ostentativ, sarcasmul, instabilitatea în comportament, ne vom explica de ce este tot mai mult izolat și, în ultimă instanță, izgonit din Iași, pe motive puerile de gust literar. V. Alexandrescu-Urechia joacă în toată această cabală un rol meschin. Pe de o parte voia să și-l apropie pe tânărul său „coleg”, dar pe de altă parte țesea intrigi care vor culmina cu procesul de presă amintit.

Revista în care urma să apară nefericita *Duduca Mamuca* este privită de la început cu ostilitate. Un corespondent al „Românului” la Iași, semnând cu inițiala S..., publică un articol în care inserează câteva fraze insidios denigratoare⁷. B. P. Hasdeu îi scrie lui C.A. Rosetti, redactorul „Românului”, o scrisoare de întâmpinare, datată „Iași, 16 octombrie 1862”. Să reținem acest schimb de scrisori, peste care s-a trecut repede de către istoricii literari, pentru că are legătură cu însăși „țesătura” nuvelei *Duduca Mamuca*. B. P. Hasdeu cunoștea foarte bine pe corespondentul particular al „Românului”. Prin poziția sa duplicitară, acest S. nu putea fi decât V. Alexandrescu, pe care Hasdeu îl numește cu insistență în scrisoarea sa către C.A. Rosetti.

Fără a transforma în metodă punerea în paralel a întâmplărilor din Iași și a unor pasaje din „romanț”, nu putem să nu constatăm că în *Duduca Mamuca* răsună, în „corespondența particulară” invocată, contestațiile zgomotoase datorate tinerilor ce asaltau catedrele vacante provizoriu în urma conflictului „Cneazului” (Alex. Cantacuzin, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice în Moldova) care pretindeau că N. Ionescu „n-are diplomă universitară”, iar V. Alexandrescu „nu și-a arătat către dd.-lor diplomele sale de studii, văzute altădată de membrii consiliului”. Cât de aproape suntem de creionarea portretului lui Vladimir Aleșchin–Uho din nuvelă! Este clar astăzi că V. Alexandrescu-Urechia, ministeriabil în mai multe rânduri, avea ambiția exercitării unui soi de tutelă, dacă nu chiar a exploatării în folosul propriu a vastelor cunoștințe ale mai tânărului său coleg. Ideea unei asemenea situații îl va fi agasat la culme pe B. P. Hasdeu, care, dimpotrivă, voia să se impună ca deschizător de noi orizonturi în mai multe domenii ale științei. Aceste tendințe ireconciliabile au stat la baza regretabilului conflict ce avea să se ivească pe tărâmul inefabil al literaturii.

Cât privește procesul de presă propriu-zis, el este declanșat de substitutul A. Botez, în 30 aprilie 1863, când constată că, în foaia periodică „Lumina”, nr.

⁷ S., *Corespondința particulară a „Românului” (Iași, 2 octombrie 1862)*, în „Românul”, an. VI, nr. 281–282, 8, 9 octombrie 1862, p. 877–878.

15, sunt publicate, de către redactorul responsabil, în pagina 43, câteva pasaje din nvela *Duduca Mamuca* care „sunt contra bunelor moravuri și repretensibile după § 50 din legea presei”. În consecință, el dispunea să fie convocat B. P. Hasdeu la Curtea Criminală, în data de 2 mai 1863, „spre a i se face interogatoriul cuvenit”. Este încunoștințat despre faptă însuși ministrul Justiției. Dar autorul compare în fața procurorului de-abia în 15 mai 1863. În aceeași zi, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Christian Tell, sesizat de Consiliul Superior de Instrucțiune asupra unor „fraze și idei scandaloase și imorale”, din numerele 10, 11, 12, 13, 14 și 15 ale periodicului „Lumina”, se adresează Ministerului Justiției cu rugămintea de a aduce pe autor în fața tribunalului. Când ministrul dă instrucțiuni procurorului local, procesul era deja pus pe rol pentru data de 3 iunie 1863.

Precipitarea evenimentelor la Iași se datora Comitetului Central de Inspecțiune a Școalelor din România de dincoace de Milcov, în care o poziție dominantă deținea V. Alexandrescu-Urechia, în calitate de președinte. Titu Maiorescu nu va fi de acord, la început, cu măsurile extreme, încercând să tempereze spiritul prea efervescent al scriitorului și profesorului Hasdeu. Drept urmare, i se trimite redactorului „Luminii” o scrisoare de dojenire colegială (semnată și de O. Teodori și G. Mărzescu), pe care însă acesta o dă publicității. Comentariul lui Hasdeu e în fapt o respingere. Spiritul conciliator al lui Maiorescu nu va fi înțeles și este decretat „amenințare”, sau insuportabilă judecată *ex officio*. Comitetul de Inspecțiune în întregul său este socotit a practica „o nepilduită dictatură peste spirite și chiar peste trupuri”. În plan artistic, sensurile echivoce se vor înmulți în secvențele romanțului *Duduca Mamuca* ce continuau să apară în revista „Lumina”, iar doctorul Tucia va căpăta încrustațiile fizionomice și morale ale tânărului Maiorescu.

Tot acest complex de vanități rănite a condus la semnarea de către toți membrii Comitetului a „delațiunii” către ministrul Christian Tell, împotriva profesorului B. P. Hasdeu. Lor li se adaugă Mihail Kogălniceanu care, pe cont propriu, în calitate de membru al Consiliului Superior de Instrucțiune Publică (cooptat în 4 februarie 1863), trimitea ministrului o telegramă de „65 vorbe”, prin care cerea pedepsirea „vinovatului”, „după legea școlară”. Urmările nu vor întârzia. Consiliul Superior recomandă ministrului scoaterea din funcție. Ministrul se adresează domnitorului, care semnează, în 18 mai 1863, decretul de îndepărtare din învățământ.

Departa de a accepta calea supușeniei și a „penitenței”, cum îl sfătuiau Costache Negri și Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu făcea el însuși popularitate procesului care se apropia. Când, în 3 iunie 1863, se prezenta, în calitate de acuzat, în fața Curții Criminale din Iași, el era pregătit sufletește pentru o mare bătălie. Substitutul A. Botez citea actul de acuzare. A doua zi, în 4 iunie 1863,

B. P. Hasdeu prezintă în scris apărarea sa, pe care o dezvoltă în fața Curții, publicând-o, apoi, în revista sa „Lumina”.

Vom reproduce câteva pasaje din pledoaria lui B. P. Hasdeu, după originalul păstrat în dosarul de la Iași, la care am făcut deja referire mai înainte. Mai întâi începutul: „Dupre toate legile lumii, dlor. o singură vină, fie ea cât de grea, numească-se ea crimă, delict, contravenție sau altfel; o singură vină, fie ea cât de pipăită, nu poate atrage asupra-și două pedepse. Bazându-mă pe acest principiu juridic universal, aș fi în dreptul meu a respinge din capul locului, în câteva cuvinte, procesul ce mi se oferă prin bunățatea dlui procuror. Aș putea să vă spun că, fiind profesor la Colegiul Superior de aici, am fost destituit, încă de la 18 a lunii trecute, tocmai din cauza pasajului foi mele pentru care voiți să mă mai judecați o dată, nenorocitul pasaj despre Emilia și mumă-sa! nefasta pagină 43! Destituția mea, dlor, este o amendă mai mare decât toate câte le prevede o lege de presă, și, pe deasupra, ea este pentru mine chiar un fel de pedeapsă de moarte.”

Acuzatul nu respinge *de plano* procesul, ci încearcă metodic să respingă învinuirile: „D. procuror zice că pasajul de pre pagina 43, în nr. 15, în care eu descriu în ce mod o mamă a economisit pe fiică-sa Emilia, înlocuind-o pe-n-tunerie în privirea amantului; d. procuror zice că acest pasaj *à la Paul de Kock*, înșirat în romanțul meu *Duduca Mamuca*, ar fi contrar moralității publice, și s-ar osândi prin un articol oarecare din legea presei (...) Aflăm o singură cale pe care e cu putință a se constata moralitatea sau nemoralitatea publică a pasajului despre Emilia și mumă-sa; anume să căutăm în ce mod primeau alte pasajuri de acest soi popoarele vechi și nouă, străinii și românii.” B. P. Hasdeu evocă, întâi, *Cântarea cântărilor* a înțeleptului Solomon. Continuă apoi cu Ovidiu, Petroniu, Apuleius, Plaut. Din literaturile moderne, citează pe Rabelais, Boccaccio, Shakespeare, Goethe. Dintre „frunții junei noastre literaturi”, exemplifică prin texte alese din Alecsandri, Negruzzi, Eliade, Beldiman, Conachi.

Concluzia este peremptorie și acuzatul devine acuzator: „Un romanist, un poet, un istoric, sunt portrețiștii societății: vinovați-s ei care zugrăvind-o așa cum este? În voveliul dlui Alecsandri e nemoral priveghetorul Răzvrătescu, iar nu d. Alecsandri; în piesa dlui Negruzzi e nemoral cucașul Leonescu, iar nu d. Negruzi; în epopeea lui Beldiman sunt nemorali turcii, iar nu Beldiman, și așa mai departe. În romanțul meu cine oare este nemoral? acel tip studential care e înfățișat ca eroul intrigii, tip ce ușor se poate adevăra, din nenorocire, în toate universitățile Europei, iar nicidecum romanistul! Dezvălind în toată golăteata lor înaintea poporului ateniian mârșavele desfrânări ale lui Timare, Eschil zice: «Nu e vina mea, dacă în tabloul unei asemenea vieți îmi este cu neputință a alege trăsături și culori morale... o să fiu silit uneori a-mi îngloda graiul!» Iată teoria școlii realiste în literatură! Iată pentru ce *Cântarea*

cântărilor, Aristofan, Ovidiu, Petroniu, Apuleius, Plaut, Boccaccio, Shakespeare, Rabelais, Goethe, Alecsandri, Negruzzi, Eliade etc. nu sunt și nu pot fi nemorali! Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere și le prigonesc sau defaimă din egoism! Nemorali sunt aceia ce n-ar voi ca lumea să-i afle cine sunt!”

Într-o „notă” din revista „Lumina”, B. P. Hasdeu dă extensie evenimentului, scontând pe efectul publicității pentru reîncadrarea sa în învătământ: „La rostirea acestei apărări a fost față un public nepilduit până acuma în sala Curții Criminale, în cauze de presă: toată *smântâna* leșului, după expresia unui din auzitori; peste două sute de persoane, a căroră simpatie pentru pârâul izbucnea la tot pasul prin murmure de mulțumire.

După o dezbatere, urmată în două zile consecutive, 3 și 4 iunie, majoritatea tribunalului, respingând pâra dlui procuror, a venit la următoarea încheiere: «Curtea Criminală cunoaște pe dl Hâjdeu *nevinovat* de acuzația ce i s-a întins și, prin urmare, hătărăște că să rămâie *liber de răspundere* în acest caz.

Membrii: D. Gherghel, L. Catargiu, V. Foreescu, S. Mano.»

Întreb acuma pe toți românii, amici și neamici: cu ce drept destituitu-m-a d. fost ministru la Culte din postul de profesor colegial, pentru o scriere judecătorește recunoscută ca nevinovată? Însă, acest *tel* ne pregătim a-l descurca mai cu adinsul în unul din numerii viitori.”⁸

B. P. Hasdeu nu și-a mai ținut promisiunea pentru că va pleca precipitat din Iași la București, numit fiind de noul ministru, Al. Odobescu, în Comisia Documentală a monastirilor închinatelor, iar revista sa „Lumina” își încetează astfel apariția.

Un contemporan, G. Panu, care lasă impresia că a asistat la proces, descria astfel atmosfera din sala tribunalului: „Știți cum s-a apărât dl Hâjdeu? A venit cu toată literatura pornografică antică și modernă, cu toți marii poeți și marii prozatori, și ceasuri întregi a cetit bucăți piperate din toți autorii, încât judecătorii, procurorii etc. ziceau întruna: «Destul, destul, ne-ai convins». Dar d-l Hâjdeu n-a terminat până n-a făcut demonstrația completă, cum că *Mamuca* sa ar putea figura în colecția pentru educația tinerelor fete, față de grozăviile pe care le citise.”⁹

Dacă anecdotismul însoțea multe din evenimentele literare ale secolului al XIX-lea, cauza confruntărilor și mai ales ecoul lor erau mult mai adânci. Ori de câte ori s-au iscat dezbateri literare în care au fost implicate conceptele de *etic* și *escetic*, cine vizau „bătălii” ideologice de anvergură. În consecință, explicația adevărată a celebrității peste veac a primului proces literar românesc

⁸ „Lumina”, nr. 17, 1863, p. 65–74.

⁹ Gh. Panu, *Amintiri din „Junimea” de la Iași*, în „Săptămâna”, an. II, nr. 25, 19 aprilie 1902, p. 252–253.

nu ține de „scandal”, sau — cum s-a spus — de simpla coincidență a desfășurării în străinătate a nu mai puțin celebrelor procese intentate de mințile înguste lui Baudelaire și Flaubert. Pledoaria lui B. P. Hasdeu marchează, la noi, începutul marii dezbateri despre *realism* (termen prin care se înțelegea, mai târziu, în epocă, și naturalismul) ce va reverbera până către sfârșitul secolului. (S.I.)

IANCU ȘI IONIȚĂ

Povestire publicată în „Buciumul” an. I, nr. 96, 4 septembrie 1863, p. 383. Apărută sub titlul de rubrică „Varietate”. Deși ziarul apărea în București (proprietar și director Cezar Bolliac), autorul descrie moravuri din urbea Iașilor, de unde tânărul B. P. Hasdeu plecase definitiv, doar de câteva săptămâni, în urma unor conflicte ireconciliabile cu autoritățile locale. Republicată în „Calendarul dracului pe anul 1866”, p. 135–144, cu titlul *A pățit-o cocoana!* și cu următoarea notă a editorului bucureștean George Ioanid: „Domnul B. P. Hasdeu a avut bunătatea a ne da această nuvelă, pe care o tipărim cu plăcere pentru spiritul original ce conține”.

Nu suntem siguri că autorul a operat toate modificările din textul apărut în „Calendar”... Una dintre ele pare cel puțin ciudată. La r. 28, Ioniță îi spune prietenului său că ar fi bine să călătorească, spre Paris, cu *vaporul*, precizându-i: „am și un moș pe drum la Galați...” Forma veche „moș” este schimbată de redactorul „Calendarului...” în „unchi”. Este absurd să credem că B.P. Hasdeu uitase înțelesul învechit al cuvântului „moș”, adică „vapor, corabie”. Chiar și titlul nou, ales de George Ioanid, *A pățit-o cocoana!* este specific unei povestiri de calendar. Din aceste motive, am considerat text de bază varianta inițială din ziarul „Buciumul”.

VARIANTE

Sigle:

„Buciumul” (1863) (text de bază): A
„Calendarul dracului” (1866): B

58

1 A: Iancu și Ioniță; B: A pățit-o cocoana! / 9 A: de la Iași; B: din Iași / 11 A: acuma; B: acum / 12 A: Acuma; B: Acum / 14–15 A: necăjindu-se a-și suci

închipuita; *B*: silindu-se a-și suci închipuita-i/19 *A*: rădicând; *B*: ridicând/26 *A*: nu-s; *B*: nu sunt/28 *A*: moș; *B*: unchi.

59

1 *A*: Grenlandia... a îmbla pen; *B*: La Grenlandia... a umbla prin/13-14 *A*: asemeni... rădică coada; *B*: asemenea... toarce/17 *A*: terpelea; *B*: ghemuia/21 *A*: a dispărut... într-o bortecică; *B*: dispăru... într-o găurea/27 *A*: buiduindu-și; *B*: murmurând/29 *A*: deoparte; *B*: la o parte/31 *A*: apoi; *B*: apoi citi *B*: Sărind repede

60

4 *A*: De a lăsa; *B*: Îmi pare rău de a lăsa/8 *A*: Firește; *B*: Ei bine!/18 *A*: 24 de luni; *B*: 24 luni/24 *A*: dinți; *B*: de măște/29 *A*: sărind răpede; *B*: sărind repede

61

2 *A*: să te-ntorci... Unde ți-s; *B*: să te întorci... Unde-ți sunt/4 *A*: M-a împedecat; *B*: Mă împedică/12 *A*: ceea; *B*: aceea/15 Albeața sa; *B*: Albeața-i/18-19 *A*: s-a deprins; *B*: se deprinsese/24 *A*: s-o curtenească; *B*: s-o curteze/28 *A*: năstrușnice; *B*: fantastice/33 *A*: adică-și ștergea; *B*: adică își ștergea

62

7 *A*: bărbatu-său... lăcrămi; *B*: bărbatul său... lacrimi/10 *A*: se încredințase; *B*: se încredință/11 *A*: numai; *B*: însă/13 *A*: acest broș; *B*: această broșă/16 *A*: Dară; *B*: Dar/21 *A*: a plăcut; *B*: plăcut/25-26 *A*: montenegrin... ți se părea; *B*: montenegrean... ți se pare/28 *A*: cu sute... pariziene; *B*: cu sutele... pariziane/29-30 *A*: n-a conținut a curteni; *B*: nu conțin a curta/33 *A*: a-l perde; *B*: a-l perde aiurea

63

10 *A*: nu trebuiește nimica; *B*: nu trebuie nimic/14 *A*: dară; *B*: dar/15 *A*: cucoana; *B*: cocoana/18 *A*: domnital; *B*: dumital/19 *A*: de aci; *B*: d-aci/23 *A*: că așa!; *B*: că nu!/25 *A*: mâne; *B*: mâine/26 *A*: d-ei; *B*: dumneai/30 *A*: — Așteaptă-ne; *B*: — Așteaptă-mă/32 *A*: cum Ioniță; *B*: și Ioniță/37 *A*: Cucoana; *B*: Cocoana

64

4 *A*: cari; *B*: care/9 *A*: mânilor; *B*: mâinilor/21 *A*: dimineața; *B*: de dimineață/31 *A*: împrumut pe o zi? *B*: împrumut?/34 *A*: cucoanei; *B*: cocoanei/35 *A*: răpede s-a sculat... ținând; *B*: s-a sculat repede... ținând

65

3 *A*: cari; *B*: care/8 *A*: Nu-i... trebuie; *B*: Nu este... trebuiește/9 *A*: cucoana?; *B*: cocoana?

(S.I.)

CRUCEA SI ICUSARUI

Istorieară publicată în „Aghiuță”, an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 13-14; nr. 4, 24 noiembrie 1863, p. 29-30; nr. 6, 8 decembrie 1863, p. 45-46 Semnat „...n...o...ă”. La sfârșitul părții din nr. 6, se menționează că „va urma”, dar povestirea se întrerupe. Textul poate fi interpretat și ca o ironie la adresa compunerilor pe tema iubirilor ingenui. De remarcat săgețile satirice împotriva lui V. Alexandrescu-Urechii.

(S.I.)

NĂPASTEA

Povestirea a apărut în periodicul bucureștean „Aghiuță”, an. II, nr. 11, 15 ianuarie 1864, p. 86-87.

Textul are aspectul unui articol de lexicografie în genul celor pe care le va realiza mai târziu pentru dicționarul său, *Etymologicum Magnum Romanie*.

(S.I.)

LUMEA ARISTOCRATICĂ

Șchița apărută în „Aghiuță”, an. II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 102-103. Reprodusă în „Calendarul României pre anul 1871 de la Christ,” p. 87-88, cu supratitlul: *Din ghiozdanul lui „Aghiuță”*.

Sigle:

„Calendarul României“ (1871) (text de bază): A

„Aghiută“ (1864): B

75

5 A: ea; B: d-ei/7 A: vreo amazonă; B: celebra amazană a Bucureștiului/9 A: nici nu băga... societate; B: nici băga... societate a plimbătorilor/11 A: ei; B: d-ei/26 A: De supt musteață...; B: omite

76

1 A: numai doară; B: doară/3 A: nu se poate înțelege fără; B: se poate înțelege numai în/4 A: Stecluța; B: O stecluță/5 A: în; B: pe/13 A: află; B: citi în „La voix de la Roumanie“, unica „voce românească“ admisă în saloanele înaltei noblețe./14 A: sosise; B: contele Ashlei sosise/24 A: era cea mai; B: cea mai/26 A: Casațiune; B: Casațiune și d. Rosetti-Caimata formau Adunarea./31 A: Tingirică; B: Castron

(S.I.)

AMABILITATE SUPERLATIVĂ

Moment umoristic, nesemnlat, publicat în „Aghiută“, an. II, nr. 14, 13 februarie 1864, p. 110.

Textele din „Aghiută“ erau scrise de obicei de B. P. Hasdeu. Rarcori, în paginile periodicului, apăreau și materiale ale altora, dar atunci redactorul responsabil menționa proveniența. În această situație, am atribuit articolul lui B.P.H., mai ales că schița umoristică este în spiritul altor „momente“ publicate de autor și care vor servi drept modele lui I.L. Caragiale.

(S.I.)

CĂTELUL PESTRIȚ

Subintitulată, ironic, „romant în două tomuri“, povestirea este publicată întâi sub titlul *Cătelul tărcat*, în revista „Aghiută“, an. II, nr. 14, 13 februarie 1864, p. 105–107. E reprodusă, cu unele remanieri, în „Calendarul României pre anul 1871 de la Christ“, p. 88–90. Supratitrată: *Din ghiozdanul lui Aghiută*.

Scrierea are un pronunțat caracter parodic față de unele aspecte ale literaturii lui V. Alecsandri sau D. Bolintineanu. Satirizează, apoi, subțire politica lui M. Kogălniceanu în materie de industrie.

VARIANTE

Sigle:

„Calendarul României“ (1871) (text de bază): A

„Aghiută“ (1964): B

1 A: pestriț; B: tărcat; 2 A: Romant în două tomuri; B: Roman în două tomuri de dna Bourdon și dnul Aghiută. Moto: mitologia orientală zice că „spiritul“ se naște din unirea dracului cu femeia/4 A: Mă dusei; B: Amicul familiei al dșoarei Dunca m-a aruncat în lumea literaturii femeiești. Mă dusei/7 A: nu mai au; B: nu au/19 A: pestriț; B: tărcat. În același mod am îndrăcit nuvela întreagă, alfelii foarte posomorâtă și ursuză, făcând-o să contenească de a fi proprietatea dnei Bourdon cu care m-am unit la un loc pentru a scoate la lumină ceva comun.

D-voastră înțelegeți, chiar fără să v-o spui, că o așa unire cu d-ei era cu neputință de nu strămutam scena la București, pentru ca să ne putem întâlni/24–25 A: sântul nu-mi aduc aminte fiind peste măsură mulți; B: sfântul nu-mi aduc aminte și chiar mi se pare că era o sfântă/27 A: pestriț; B: tărcat.

79

1 A: și-n; B: și în/5–6 A: căruței, dar nu asupra cadavrului; B: căruței/9 A: pestriț; B: tărcat/15–16 A: de a rămânea în postul său chiar după schimbarea a zece miniștri.; B: de a deveni ministru într-o lună, bunăoară ca d. Iliescu./17 A: când iată; B: cum/19 A: pestriț; B: tărcat/21 A: nu ca; B: nu pentru ca/36 A: Roumanie; B: Roumanie, îi da o mare asemănare cu d. Papa Niccola

80

2 A: a cunoscut-o; B: a cunoscut-o și/9 A: roșit; B: înroșit/20 A: cățelul; B: cățelul tărcat/22 A: un spălătoriu; B: spălătoriu

1 A: care, ca și d. Alecsandri; B: care, precum am spus/6 A: eroului; B: iroului/7 A: peștri; B: tărcat, domnișoarelor! Vă sfătuim din toată inima, eu Aghiută și dna Bourdon, de a vă aproviziona câte un cătel tărcat.

(S.I.)

UN TIP BUCUREȘTEAN

Portret publicat în „Aghiută”, an. II, nr. 23, 28 aprilie 1864, p. 176–177. Semnat cu pseudonimul „...n...o...ă”.

Satiră pe marginea legii dezrobirii ȝiganilor. B.P.H. viza, însă, și evenimente politice de mare actualitate, cum ar fi, de pildă, proiectul legii rurale pe care Mihail Kogălniceanu de abia îl depusese la Cameră (13/25 aprilie 1864).

(S.I.)

URSITA

Concepută inițial ca „epizodul I” al părții I *Copilăriele lui Iancu Moșoc*, din vastul „romanț istoric” *Viața unui boier*, proza istorică *Ursita* a apărut în „foliola” ziarului „Buciumul” cu începere din 20 iunie/2 iulie 1864 (II, nr. 246, 20 iunie 1864, p. 1–2; nr. 247, 23 iunie, p. 1–2; nr. 248, 25 iunie, p. 1–2; nr. 249, 27 iunie, p. 1–2; nr. 251, 2 iulie, p. 1–3; nr. 252, 4 iulie, p. 1–2; nr. 253, 7 iulie, p. 1–2; nr. 255, 11 iulie, p. 1–2; nr. 256, 14 iulie, p. 1–3; nr. 258, 18 iulie, p. 1–2; nr. 260, 23 iulie, p. 1–2; nr. 264, 1 august, p. 1–2; nr. 266, 6 august, p. 1–2; nr. 268, 11 august, p. 1–2; nr. 271, 18 august, p. 1–2), sub semnătura „B.P. Hăjdeu”. Din „epizodul II”, *Procopseala*, scriitorul nu reușea să publice decât capitolul I, *În care se arată gravele preocupățiuni ale lui Bogdan Vodă*, după care întrerupea definitiv continuarea trilogiei romanești.

Cum manuscrisul cărții nu s-a păstrat, nu cunoaștem dacă autorul a mai elaborat și alte fragmente.

La tipărirea în paginile ziarului „Buciumul”, textul lui B. P. Hasdeu era însoțit de următoarea notiță publicitară, menită a da o idee asupra întregului: „Avem satisfacțiunea a putea procura lectorilor noștri o plăcere neașteptată. Cel mai serios romanț istoric care s-a ivit până acum în literatura noastră, *Copilăriele lui Iancu Moșoc* de dl Hăjdeu, atât de binecunoscut pentru talentul și cunoștințele istorice, pentru întinsele sale citiri a tot ce este cronică, hirsov și act propriu istoriei românilor din oricare parte a României.

Romanțul *Copilăriele lui Iancu Moșoc* devenind proprietatea ziarului «Buciumul», pentru prima sa edițiune, declarăm că vom reclama contra oricărui va reproduce, va publica, în întreg sau în parte, în originale sau în traduceri, părți din acest romanț fără voia direcțiunii ziarului «Buciumul». Acest romanț reîntră în posesiunea autoriului său atunci când se va termina cu totul prima sa edițiune foliola ziarului «Buciumul».

Sperăm și sîntem încredințați că lectorii noștri vor mărturi că până astăzi, afară de câteva nuvele ale dlui C. Negruzzi, n-au citit nimic care să se apropie de acest romanț, diferența este numai că acele nuvele ale dlui Negruzzi excită fără a satisface și sînt prea scurte ca să poată comporta într-însule mai mult decât cașetul epocilor ce recheamă, pe când opera dlui Hăjdeu fiind întinsă — căci poate forma trei volume — coprinde tot ce ar voi cineva să știe despre civilizațiunea română în secolul XVI, tot ce ar trebui să caute istoricul, poetul, filosoful și artistul.

Începem în foliola noastră de astăzi romanțul *Copilăria lui Iancu Moșoc*, de dl. Hăjdeu” („Buciumul” an. II, nr. 246, 20 iunie/2 iulie 1864, p. 1–2).

După 12 ani de la abandonarea, din motive necunoscute, a „romanțului”, prozatorul revenea asupra materialului publicat, încercând să-l valorifice ca un text de sine stătător. În acest sens el restructura „epizodul I” — singurul la care se oprea — într-o navelă sieși suficientă sub titlul *Ursita*. Regândirea narațiunii într-o cu totul altă perspectivă decât cea inițială îl determina pe autor să introducă un capitol absolut nou (*În care se demonștră „libertatea electorală”, așa după cum s-a practicat în toți timpii*) față de varianta din „Buciumul”; să modifice profund desfășurarea altora (ca de pildă finalul capitolului *În care cei vii se încurcă și un mort vine să-i descurce*); să înlătore doctele note de subsol (utile poate într-un roman, dar greoaie pentru o proză scurtă); să contureze mai accentuat ideea implacabilității soartei ș.a.m.d.

Întrucât capitolul I, din „epizodul II”, neluat în considerație la restructurarea prozei, deschide interesante perspective asupra liniilor proiectatului roman, îl reproducem în continuare ca pe o importantă piesă privind geneza lucrării:

COPILĂRIELE LUI IANCU MOȚOC
PARTEA I

(Din romanu[I] istoric: **Viața unui boier**)
Epizodul II

PROCOPSEALA

Capul I

În care se arată gravele preocupăuni ale lui Bogdan Vodă

Lucrurile cele mai frumoase tot însă se urăsc cu timpul. Una dintre condițiunile frumuseței este noutatea.

Un lucru care conținește de a fi nou pentru noi, cu care ne deprindem, care începe a se învechi, nu mai este frumos cum se cade, căci pierde una din condițiunile frumuseței.

Această maximă se aplică deopotrivă bine și către mobila ce se peticește, și către trăsurile ce se freacă, și către hainele ce se rod, și către femeie...

Cu cât, dară, mai vartos se uită cu ușurință un lucru oricât de frumos, care nu mai ființează!

Trecură cinci ani de la moartea domniței Stanca, femeia lui Bogdan Vodă și muma pruncului Ștefăniță, despre a cărui naștere însoțită de triste profeții, am vorbit la începutul acestei istorii.

Cinci ani nu sunt cinci zile.

Dintru-întâi, Bogdan Vodă tânjea, ofta, trăia prin suvenirile trecutului, se uita cu mândria desprețului la toate fustele de pe fața pământului...

Dară cu toată ziua, cu toată oara înainte memoria principelui slăbea și se evapora treptat, puțin câte puțin, până ce ajunse ca să dispară din ea cu totul

imaginea răposatei, încât să i se-nîmple uneori chiar a se îndoi dacă în adevăr ar fi viețuit veridică o domniță numită Stanca!

Acum Bogdan Vodă nu se mai stânjenea de a studia mai de aproape sexul frumos al țarei sale. Mai multe jupănele, mai multe fiice de boieri, ba chiar mai multe *părgărese*¹ și neguțătoare, înregistrară în inima lor fericite momente în cari *milostivul și luminatul domn*² le aruncase câte o dulce ocheadă.

Zicem „o dulce ocheadă” măcar că Bogdan Vodă avea ochi încruciți, dară ochadele domnești nu pot a nu fi dulci pentru frageda ambițiune a femeii!

Cu toate astea, spicuind în dreapta și în stânga, principele nu-și găsea o muier pe plac.

Într-o zi el se decise a consulta în această importantă cestiune cunoscuta experiență a bătrânului vel logofăt Ioan Tăut.

După ce primul-ministru sfârși a-i citi felurile hrisoave, la cari urma a se anina pecetea domnească, vodă zise dodată:

— Ei bine, lasă astea la o parte; aș vrea să vorbim acum despre altcevași, tată logofete.

Domnul numea pe Tăut *tată*, numai în minutele sale de cordialitate: era un semn de grație și de mulțămire.

— Să vorbim despre orice îți va plăcea Măriei tale.

— De pildă, despre muieri.

— Muieri...?

Aci logofătul își netezi cu gravitate lunga barbă albă ca zăpada.

Vodă înțelese toată delicatețea acestei tăcute muștrări.

— Adică nu tocmai despre muieri, tătucă; ci despre... despre patimele omenști.

— A! despre patimele omenști?

— Pentru ca să mă înțelegi mai bine, voi începe cu o pildă. Un cal frumos este acela care are picioare subțiri, un gât lung și încovoiat, urechi mici și așa mai departe. Așa-i, tată logofete?

— E cam așa, Măria ta.

— Să-mi spui, dară, acum, ce este o femeie frumoasă? Ce fel de picioare, ce fel de gât, ce fel de urechi trebuiește la o muier pentru ca s-o poți numi frumoasă? Precum vezi, întrebarea mea nu este deloc de rușine.

Logofătul zâmbi.

— Lumea crede, Măria ta, că o muier frumoasă e cea care place.

¹ „Părgarii” de la cuvântul german „Bürger” erau neguțătorii cei mai bogați, cari aveau îndatoririle de membri municipali actuali. Vezi „Arhiva istorică”, nr. 2, p. 13 și 15.

² Formula întrebuințată în documente. Vezi „Arhiva istorică”, nr. 3, p. 22 și 24.

— Cu asta nu mi-ai răspuns nimica, căci eu mi-oi întoarce întrebarea și ți-oi spune iarăși: ce trebuiește unei femei, pentru ca ea să ne placă?

— Apoi e greu... cam greu... eu unul știu că mie îmi plăcea totdeauna femeile cari... nu plăceau altora.

— Ha, ha, ha! ian' spune-mi cum așa, tătuca?

— Nu m-ai înțeles, Măria ta. Țrăm să zic că-mi plăceau totdeauna femeile cari... nu semănau cu altele.

— Să trăiești, Tăutuțule! Să trăiești, Tăutuțule! o așa muiere voi să-mi caut și eu! strigă junele principe sărind din jeț și îmbrățișând pe primul său ministru.

După ce logofătul ieșise, Bogdan Vodă trimise să-l cheme pe vel armașul Luca Cârje.

— Ce veste, armașule?

— Totul e bine, liniștit și mulțumit, Măria ta.

— Gândeam că poate s-a fi întâmplat cevași.

— Nimica, Măria ta.

— Ce dracu! De va urma tot așa, nu mi-ar mai trebui nici armașii!

— Adevărat grăiești, Măria ta.

— Ba nu! Armașii mi-or trebui și atunci, întâmpină principele, apucând ocaziunea ce i se prezintă de a aborda d-a dreptul scopul pentru care chemă pe Luca.

— Cum va plăcea Măriei tale.

— Și știi pentru ce mi-or trebuit atunci armașii?

— Ascult, Măria ta.

Vodă se sculă și făcu câțiva pași prin odaie.

— Ciudat pui de om mai este și logofătul Tăutu. He? Cum ți se pare, armașe?

Luca îngălbeni, presupunând că domnul ar fi cugetând la pierirea venerabilului logofăt.

— Jupânul logofăt, Măria ta?

— Ei, da! Închipuiește-ți armașe... ha, ha! Închipuiește-ți despre ce am vorbit aici cu dânsul?

— Despre punerea țarei la cale, firește.

— Firește, firește! Dară pentru ca să poci pune țara la cale, cată mai întâi de toate să mă pun la cale chiar pe Domnia mea, căci totul se începe de la cap, iar nu de la picioare.

— Te înțeleg, Măria ta.

— Așadară, întrebai pe logofătul, care este femeia cea mai frumoasă, și-mi răspunde ha! ha!... ian' sezi, armașe; ți poruncește Domnia mea.

Luca se așază pe marginea scaunului.

— Îmi răspunde că femeia cea mai frumoasă este aceea care nu seamănă cu alte femei. Nu cumva ai fi cunoscând vro așa femeie, armașe?

— Nu, Măria ta, întâmpină Luca cu o voce tulburată, în al cărei timbru un observator ar fi recunoscut o indignațiune cu greu năbușită.

— Nu? Îmi pare rău; căci mi-ar trebui foarte mult o asemenea muiere, ar trebui foarte mult Domniei mele.

Vodă apăsă tonul asupra ultimelor cuvinte.

Luca tăcea, făcându-se că nu pricepe.

— Știi, vel armașe, care este datoria unui vel armaș?

— În curgerea de trei ani mi-am împlinit-o, Măria ta; răspunde Luca sculându-se în picioare și plecând capul.

— Datoria unui vel armaș e de a ști tot, tot, tot ce este și se face în oraș.

— Dară, Măria ta; este de a ști orice poate amenința liniștea orașului; întâmpină Luca plecând capul și mai jos.

Vodă se uită drept în ochii junelui slujbaş, care îi răspundea cu atâta tărie; figura lui Luca era rece și impasibilă.

— Ți aduci, oare, aminte, armașe, cum și-a sfârșit zilele înaintașul tău Fliondur?

— Sub securea călăului, Măria ta, să-i fie țărâna ușoară.

— Ei bine, Domnia mea ți poruncește; auzi? Ți poruncește ca să-mi găsești o femeie care să nu semene cu alte femei. Domnia mea ți-o poruncește!

Pe o masă, acoperită cu postav verde³ sta buzduganul domnesc, de aur masiv și presărat la cap cu pietre scumpe.

Luca îl luă, se puse în genuchi înaintea principelui și, prezentându-i teribila armă, zise cu o voce fermă:

— Ucide-mă, stăpâne, dară nu mă face *hotru*⁴; n-a *hotrit* tatăl meu, care căzu în luptă cu păgânii, apărând pe blagoslovitul părinte al Măriei tale; nu voi *hotri* nici eu.

Figura olandeză, flegmatică, lungană a lui Luca nu era deloc frumoasă; însă sînt momente în viața oamenilor când nobletea faptei și mărirea sufletului aruncă o îngerească și nerezistibilă lumină până și asupra fețelor celor mai urâte.

— Scoală, băiete! scoală! zise Bogdan Vodă. Domnia mea a vrut numai să te cerce... du-te în treabă-ți.

Luca sărută poala hainei domnești și ieși.

„Am fost slab, am fost prea moale; el își bătu joc de mine; gândi în cugetul său principele, după ce se văzu singur. Ce va fi dacă toți vor urma pildei mucosului ăsta care a cutezat să nu-mi dea ascultare?”

O luptă crâncenă se încinse în inima domnului.

³ Balada *Năframa și inelul*, în colecțiunea lui Alecsandri.

⁴ Cuvânt vechi, întrebuințat în *Pravila lui Vasile Lupul*, în sens de mijlocitor de femei (*entremetteur*).

Pe de o parte, el nu putea a nu recunoaște sublimelne purtării armașului care prefera a muri decât a fi mijlocitor de femei; pe de altă parte vodă se credea insultat și disprețuit în dreptul său de a comanda, un drept la care țin atât de mult suveranii!

Cugetarea cea rea învinse pe cugetarea cea bună.

Bogdan Vodă porunci ușerului să cheme din nou pe vel armașul Luca Cârje.

— Jupâne armașe! Domnia mea dorește să vadă în ce stare se țin temnițele Domniei mele, încredințate înțelepciunii și credinței tale. Îtovărășește-mă.

Luca înțelese foarte bine că această neașteptată reviziune a închisorilor este numai un cenci, prin care să se motiveze pierderea lui.

Atunci, ca și oricând, un control premeditat putea să scape de bănuială pe funcționarul cel mai neglijent și vițios, și totodată să compromită pe funcționarul cel mai activ și mai onest; căci controlul are largă facultate de a nu avea ochi decât pentru meritele cui îi place și defectele celui pe care nu poate suferi.

— Poftești Măria ta a vedea închisorile boierilor? întrebă Luca cu resemnătate.

— Ba ale prostimii, armașe.

Temnițele pentru nobili erau în foisoarele palatului domnesc, iar acele pentru oamenii de rând în turnurile cetății.

Vodă și Luca încăleacă și purceseră în expedițiunea lor, urmați de o ceată de copii de casă.

În turnul cel mai apropiat erau închiși neguțătorii străini, acuzați pentru sustragerea mărfurilor de la vamuire.

— Bieții oameni sînt rău ținuți, foarte rău ținuți, armașe; uită-te! ăsta nu e spălat, celălalt nu are unghiile tăiate...

Luca asculta dojenele fără a răspunde.

În turnul al doilea erau întemnițate femeile acuzate pentru tot felul de crime: unele au otrăvit pe bărbații lor, altele au ucis pe copiii lor; fure, fermecătorese, gazde de hoți și așa mai departe, tinere, bătrâne, frumoase, urâte.

— De ce muierile astea sînt atât de slabe? pesemne, nu le mai hrănești, armașe? întrebă vodă cu asprime.

— Răutatea nu lasă pe om să se-ngrășe, Măria ta, răspunse cu respect Luca.

— Ba nu ne hrănește, Măria ta! nu ne hrănește, Măria ta! tipă cu o singură voce zgomotosul cărd.

— Auzi, armașe? zise vodă strângând sprâncenele.

— Să nu ascuți ce-ți va răspunde el, Măria ta; ne face să murim de foame, Măria ta... strigă, ieșind din grupă și apropiindu-se de vodă, o femeie care ar fi atras asupra-și atențiunea unui pictore... cu cât mai vartos a unui domn.

Ea nu avea mai mult de douăzeci și cinci de ani, era naltă, sveltă, cu un sân ca pe statuile zânelor antice, cu trăsăturile feței de o regularitate artistică, cu ochi negri ca mura și cu păr roșu ca năramza.

Pelița feței era atât de albă și transparentă, încât te lăsa să urmărești vinele cele mai gingașe îngânându-se cu jocul sângelui.

Era frumoasă!

Fața lui Bogdan Vodă se înveseli.

— Cine e muieră asta, dragă armașe?

— E vinovată pentru uciderea unui călăraș hătmănesc.

— Ea a ucis un călăraș?

— Era să mă necinstească, Măria ta! strigă femeia.

Vodă luă pe Luca la o parte.

— Vezi, iubite, că logofătul Tăut știe ce zice... iată o muieră care în adevăr nu seamănă cu altele.

(Va urma)

Spre a se îndepărta de chingile istoriei (în hotarul cărora își fixase romanul) spre sferele liberei fantezii, autorul schimba numele personajului principal Iancu (ce amintea de tiparul eroului luat ca model) în Mihai (fără vreun suport real).

Forma restructurată a textului (împărțit în două secvențe distincte: partea I *Am scăpat de el*; partea II-a: *Ba n-am scăpat de el*) era publicată — cu precizarea „nuvelă istorică“ — în „Revista literară și științifică“, an. I, nr. 2, 15 martie 1876, p. 83–121; nr. 3, 15 aprilie 1876, p. 183–234; nr. 4, 15 mai 1876, p. 279–292.

După moartea scriitorului „nuvela“ a cunoscut o amplă și interesantă difuziune. În 1910, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva“ publica pentru prima dată textul într-un volum de sine stătător cu titlul: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Ursita*. Roman istoric (218 p.) reproducând varianta din „Buciumul“. „Notele explicative“ de subsol ale autorului erau reproduse la sfârșitul cărții. Deși nu se precizează, deducem că ediția îi aparținea lui Iuliu Dragomirescu. Faptul e sugerat, de altfel, de cea de a doua ediție a cărții, apărută fără modificări, la aceeași casă de editură, în 1915 (208 p.), de data aceasta cu o prefață semnată de Iuliu Dragomirescu.

Curios e că Mircea Eliade — care aprecia așa de mult amprenta destinului imperial manifestată în *Răzvan și Vidra* — nu a selectat nuvela în largă sa

antologie în două volume: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1937.

Ea a circulat în perioada interbelică doar prin mijlocirea vol. *Hasdeu povestind copiilor* („Colecția Clasicilor români și străini pentru copii și tineret”, întemeiată și îngrijită de Octav Minar), București, Editura Librăriei Socec & Co SA, [1931].

Din păcate însă, editorul a reprodus în mod denaturat, comprimând, într-o versiune ad-hoc, cu foarte puține fragmente autentice, textul nuvelei, sub titlul *Copilul din Codrul Cosminului*. Acțiunea așa de largă, cu încercarea de surprindere a vieții unei întregi lumi e redusă schematic doar la întâmplările privitoare la destinul copilului orfan. De asemenea, titlurile capitolelor sunt înlăturate, păstrându-se doar o aproximativă marcare a lor cu cifre romane.

Textul autentic al nuvelei, în ultima formă văzută de autor (din „Revista literară și științifică”, e tipărit pentru prima dată în volum, în 1960, în ediția îngrijită, în redacție, de Andrei Rusu, (cu o prefață de George Munteanu): Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, I, Poezii. Micuța. Ursita*, Colecția „Biblioteca pentru toți”, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, p. 115–213.

După aceeași revistă stabilea textul, cu acribia-i filologică recunoscută, Jack Byck în cadrul ediției (apărută după moartea sa): Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri alese, I* (cu un studiu introductiv de George Munteanu), București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 167–246. Textul acestei ediții a fost reprodus tale-quala în două prestigioase antologii ulterioare: Hasdeu, *Sarcasm și ideal*, antologie, postfață și bibliografie de Mircea Zăciu, București, Editura Minerva, 1975, p. 125–229 și B. P. Hasdeu, *Scrieri literare*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, București, Editura Minerva, 1989, p. 116–192.

Concomitent cu ediția îngrijită de Jack Byck, Mihai Drăgan publica în colecția „Lyceum” a Editurii Tineretului antologia B. P. Hasdeu, *Pagini alese*, (București, 1968) în cuprinsul căreia reproducea textul nuvelei istorice *Ursita* (p. 225–308), după „ediția apărută la București în 1910”, cu alte cuvinte după prima versiune, neterminată, a prozei din „Buciumul”.

O bună ediție a realizat, în 1974, C. Mohanu, publicând nuvela în volum separat în cadrul colecției „Columna” a Editurii Militare (B. P. Hasdeu, *Ursita*, ediție, cuvânt înainte, note și glosar de..., București, 1974, 182 p.). Din dorința de a oferi cititorului o viziune integrală asupra textului, editorul reproduce în aparatul critic „notele explicative” ale variantei din „Buciumul”, eliminate de autor. Din păcate, însă, el nu include și începutul „epizodului II”, neutilizat la restructurarea prozei — încât dosarul cărții rămâne incomplet.

Nuvela istorică e inserată și în cuprinsul ediției în două volume îngrijită de N. N. Romanenko și Lazăr Ciobanu: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri alese*,

apărută la Chișinău, sub egida Editurii Literatura Artistică, în 1988, cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea scriitorului (vol. I, p. 404–485).

Din câte cunoaștem, *Ursita* a beneficiat în decursul timpului de o singură tălmăcire, aceea în limba rusă realizată de N.N. Romanenko, în cadrul vol. *Izbravnoc*, publicat la Chișinău (Editura Literatura Artistică), în 1978 (*Sydiba*, p. 94–168).

VARIANTE

Sigle:

„Revista literară și științifică”: A

„Buciumul”: B

84

4 A: Cap.; B: Capul/ 5–6 A: Cum, murind o babă, băiatul a pierdut pe tată; B: cum, prin uciderea unei babe, postelnicul Șarpe a lipsit pe un băiet de tată! 8 A: încungiurat; B: înconjurat/ 12 A: Cosmin, unde; B: Cozmin și unde/ 14 A: Franzthal; B: Franzthal¹. (1. *Hauptbericht fuer das Herzogthum Bucovina*, Czernowirz, 1862, în 8°, p. 30)/ 17 A: de pe; B: dupe/ 21 A: vro; B: veri o/ 23–24 A: capete și, mai știi! ar fi rămas loc, poate, pentru; B: capete și, poate, ar mai fi rămas loc pentru/ 26 A: împregiur; B: împregiur² (2. Despre acest mod la români, afară de portrete vechi, vezi descrițiunea costumului unui mare boier moldovenesc în Nowakowski, *Zródła do dziejow Polski*, t. 1, p. 121)/ 26 A: undula; B: se undoia/ 27 A: împodobită — zaua, nu barba cu; B: împodobită cu/ 28 A: sculptate; B: sculptate³ (3. O astfel de za se vede pe portretul lui Bogdan Vodă cel Bătrân în biblioteca Osoliniană de la Lemberg, și pe portretul spătariului Zota Țigara din secolul XVI în cartea βιβλιου ιστοριχον ever, 1798, în 4°)/ 28 A: lungi; B: lunge/ 29 A: colțuri cu; B: colțuri și cu/ 29 A: roșie; B: roșie⁴ (4. Portretul lui Țigara din nota precedentă și gravura colorată spaniolă a unui boier român din secolul al XVI în colecțiunea dlui V. Alesandrescu.)/ 30 A: adăoga nește; B: adaoga nisce

1 A: nas larg de șoim, o; B: nas coroiat și larg/2 A: mustețelor; B: mustăților/ 5 A: măcelărise; B: măcelase/ 6–7 A: încât după un secol ele serveau încă de călăuze pentru; B: încât cu un secol mai încoace ele serveau de stafie pentru/ 7 A: călători; B: călători⁵. (5. Guagnini)/ 9–11 A: polon: „Za króla Olbrachta poginela szlachta“ („Sub regele Albert a pierit boierimea“). Postelnicul; B: polon⁶! (6. Za króla Olbrachta poginela szlachta). Postelnicul/ 12 A: și-și întoarse fața; B: și întoarse fața/ 12–13 A: care purta steagul; B: carele avea steagul/ 13–15 A: pe câmp roșu, de unde venea și porecla „Șarpe“. — Măi Lucă; B: pe un câmp roșu⁷ (7. Cum că fiecare boier român avea câte un steag al neamului său dovadă este descripțiunea oficială a întrevederii lui Ștefan cel Mare cu regele Cazimir: „Sui vero omnes terrigenae, bona haereditaria in Moldavia habentes, et alii omnes Curiense notabiliores, banderia parva manu tenebant“. Prilusius, *De provinciis Polonicis*, cap. 10) — Bre Lucă/ 17 A: repetă; B: răspunse/ 18–19 A: mustață. — Am ucis; B: mustață, ce abia înfieră. — Pesemne, am ucis/ 19 A: zecel; B: zece păcătoși/ 22 A: Apoi de...; B: apoi dă.../ 24 A: aerul; unele șuierând dasupra; B: aerul și unele au șuierat d'asupra/ 24–25 A: altele înfingându-se în; B: altele s-au înfipt în/ 25 A: oprindu-se; B: s-a oprit/ 26 A: rostea; „Apoi; B: rostea fraza: Apoi./ 30 A: lovit; B: atins/ 30–31 A: șelei — numai boierii aveau pe atunci dreptul de a purta la șa scări metalice — și; B: șelei⁸. (8. Semn caracteristic al curtenilor (cunyers), cari n-au ajuns încă la boierie (chevalerie). Vezi descripțiunea armatei române de pe acel timp în Bielski, *Sprawa rycerska*, Krakow, 1569, in 4°, p. 137). — Bre Lucă/ 33 A: a repetat; B: repetă/ 34–35 A: ghicit, cu cât în; B: ghicit, că în/ 38 A: destul a; B: destul de a

1–2 A: poezia noastră națională și cronica polonă a lui Martin Bielski, izbutise a aduna; B: poezia națională⁹. (9. Alecsandri, *Balade*, t. 1) și cronicile polone¹⁰ (10. Bielski, *Kronika polska*, sub anul 1491, unde numește pe Mihai — Mucha.), izbutise atunci a aduna/ 6 A: apăsau și boierii; B: apăsa frumușel și boierii/ 8–9 A: acei ce simțeau în piepturile lor; B: acei ce-și simțeau în peptul lor/ 11 A: armeni; B: armeni¹¹. (11. În scrierea mea *Comerciul român între 1400–1500* voi dezvolta acest punct pe baza documentelor originali). 13–14 A: Șarpe, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, aținti ochii asupra culmei dealului, apoi; B: Șarpe ațintă ochii asupra culmei dealului, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, apoi/ 17 A: răsturnat de astă; B: răsturnat

eastă/ 18 A: pământ doi; B: pământ pe doi A: care, el însuși, abia scăpă; B: carele însuși scăpă/ 19 A: ajuns în; B: adjunse la/ 21 A: altceva; B: alta/ 21–22 A: de opt ani, cu păr roșietic, care; B: de cinci ani, cu păr roșietic și care/ 23 A: ești tu?; B: ești?/ 28 A: — Un hoț?; B: — Vrei să zici, un hoț?/ 36 A: — S-au dus în; B: Au fugit în/ 36–37 A: la dreapta; B: în dreapta/ 38 A: cu ai săi; B: și ai săi/ 39 A: când, de pe; B: cum de pe

2 A: aruncă; B: arunca/ 3 A: doară; B: ca doară/ 5 A: apoi; B: și apoi/ 6 A: iar o; B: și o/ 12 A: descapitați; B: descăpăținați și/ 15 A: Însă cum; B: Dară cum/ 16 A: îi veni în gând; B: îi veni gândul/ 19 A: a secera; B: a măcela/ 20 A: puternici; B: puternici și primejdioși/ 22 A: stremțe; B: stremțuri/ 23 A: îmbrobodită; B: îmbodobită/ 31 A: smulgând; B: apucând/ 31 A: șa, izbi; B: șa, el izbi/ 35 A: cușme; B: cușme¹². (12. De aci a rămas până acuma în limba poporului expresiunea: „păunași“, în loc de *hoți*. Vezi Alecsandri, *Balade*)/ 38 A: ucii; B: descăpățânați/ 39 A: său Luca; B: său viteaz Luca

2 A: înarmați până-n; B: înarmați cum se zice până-n/ 4 A: de ale; B: de la ale/ 5 A: român; B: românesc/ 6–7 A: ca carne; B: cu o carne/ 7 A: ca prânz; B: ca un prânz/ 7 A: sînt; B: sunt/ 8 A: numeroși și mai; B: numeroși și-i știa mai/ 9 A: era obosită; B: era ca obosită/ 9 A: de; B: din/ 11 A: haiduci; B: haiducilor/ 13 A: mâni; B: mână/ 16 A: Cine e vătășelul?; B: Cine vă e vătășelul?¹³ (13. Așa se numeau căpitani de hoți în limbajul lor. Expresiunea s-a păstrat până acum în poezia națională)/ 22 A: dreaptă; B: dreaptă¹⁴ (14. Vezi balada *Mihu Copilul* în colecțiunea dlui Alecsandri.)/ 24 A: picioare, fără; B: picioare și, fără/ 25 A: despică; B: a despica/ 27 A: căpitanului; B: căpeteniei/ 28 A: iar; B: și/ 32 A: țipa copilul, revenit; B: țipă acuma copilul, revenind/ 36 A: Taci, că-ți; B: Taci, plodule, că-ți/ 38 A: teafăr la; B: teafăr pân'la/ 38 A: acesta; B: acest

2 A: cât e de primejdios; B: cât de primejdios este/ 3 A: se naște; B: s-a născut/ 6 A: spectaculul; B: spectaculul/ 7 A: Stanca; B: Stanca¹⁵. (15. Numele

acestei principese îmi este cunoscut prin uricul de la Hârlău, 1520, octombrie 16, cu care domnul Ștefan cel Tânăr hărăzește și întărește Episcopiei de Rădăuți satele Coțmanu, Rogozna etc. „Za duși i spăsenie materi gospodstva-mi Stavi“ adică „pentru sufletul și mântuirea mamei Domniei mele Stanca“. O copie dupe acest document se află în Arhiva Statului./ 8 A: din; B: în/ 12–13 A: naiba! — cugeta el în; B: naiba! își cugeta el singur în/ 14 A: unde mai; B: unde să mai/ 15 A: a fost ; B: fuse/ 20 A: floricea; B: floricea¹⁶. (16. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p.)/ 22 A: cetății; B: cetății¹⁷. (17. Dovadă că palaturile domnești erau ca adevărate cetății, vezi Ureche, *Lctop.* t. I, p. 200: „Petru Vodă a încungiurat pre Alexandru Vodă în curte în Iași, și a bătut pregiur curtea din Cășlegi până la Mezi-păresimi“). 24 A: femeii se stinsese acum sub; B: femeie se stinse de mult sub/ 25 A: podagreii; B: podogrei¹⁸. (18. Michovius, *Chronica Poloniarum*, Cracoviae, 1521, în f., p. 375: „Stephanus, Valachiae palatinus, bellis aetate et podagra attritus). 31 A: în acest moment; B: acum/ 32 A: scumpe; B: scumpe¹⁹. (19. Arhitectura timpului. Maciejowski, *Polska pod wzgledem obyczajów*, t. 2, p. 232)/ 33 A: mozaic; tapițată; B: mozaic; era tapițată/ 35 A: aur; mobilată; B: aur; era mobilată

4 A: etc., etc.; B: etc., etc.²⁰ (20. Maciejowski, *ib.*, p. 233. Între ornamentele unor așa mese era și câte un orologiu de aur cu secret, bunăoară ca acela care se atribuia lui Ștefan cel Mare și se afla într-o vreme la Mitropolia de la Iași, precum arată d. Săulescu în prefața *Chronologiei* sale.)/ 5 A: și părea; B: și se părea/ 7 A: înainte starețul de la Putna. Înaintea; B: mai nainte un stareț al Putnei; iară înaintea/ 8 A: hatmanul Arbore; B: vornicul Boldur/ 9 A: Geronimo da Cesena; B: Vatini/ 14 A: și poci; B: încât poci/ 14 A: de; B: pentru/ 18 A: hatmane; B: vornice/ 19 A: Hatmanul; B: Vornicul/ 20 A: face; B: făcu/ 22 A: mine? cu; B: mine sau cu/ 28 A: sint; B: sum/ 29 A: Padova; B: Padova²¹. (21. Zodiarii la români au fost pentru cea mai mare parte italieni. Între altele, iată ce spune Joppecour, *Histoire des troubles de la Moldavie*, Paris, (a)no 1620, p. 120: „Michna, lequel se ressouvint qu'un certain Italien faisant profession de prédire les choses futures luy avoit autresfois dit etc.“)/ 30 A: hatmane; B: vornice/ 31 A: Arbure; B: Boldur/ 33 A: hatmane! Credeam că; B: vornice, gândeam că/ 34 A: îți voi spune, totuși, că; B: ți-oi spune că/ 36–37 A: dară, pe; B: dară aicea pe/ 38 A: domnitor; B: domnitor²². (22. Despre caracterul satiric al lui Ștefan cel Mare, vezi Herberstein, *Commentaria rerum moscoviticarum Basileae*, 1546, în f. p. 8, unde se aduce opiniunea acestui principe asupra țarului rusesc Ioan III.)

1 A: Arbure; B: Boldure/ 3 A: căci; B: că/ 8 A: curiozitatea și iubirea îl; B: curiozitatea îl/ 10 A: de a; B: pentru a/ 13 A: Arbure; B: Boldure/ 13 A: sint; B: sunt/ 17 A: mie unuia mi; B: mie mi/ 18–19 A: dracului, iar nu când înșeli pe Bată-l Crucea și, prin urmare; B: dracului; iar când nu te vinzi, atunci înșeli pe Ucișă-l Toaca și, prin urmare/ 20 A: Hatmanul; B: Vornicul/ 22 A: urmat; B: preurmat/ 23 A: astrolog; B: zodiac/ 24 A: Astrologul era de o; B: Zodiariul era un bărbat de o/ 25 A: mai întâi; B: mai nainte/ 30 A: că-i poți; B: că îi putea/ 31 A: întocmai; B: în totul/ 31 A: de intrare al; B: intrării/ 35 A: Astrologul; B: Zodiariul

2 A: de; B: de la/ 2 A: dumnezeiesc; B: dumnezeiesc, răspuns doftorul/ 4 A: astrologul; B: zodiariul/ 5 A: iar; B: și/ 6 A: astrologului; B: zodiariului/ 8 A: astrologul; B: zodiariul/ 8 A: băiatul; B: pe băiat/ 10 A: îndată; B: pe dată/ 11–12 A: astrolog, astrologul; B: zodiac, zodiacul/ 13 A: răspunsul; B: răspuns²³. (23. Această scenă este un efect al magnetismului animale, cunoscut din vechime(a) cea mai depărtată. Vezi Debay, *Hist. des sciences... passim*)/ 15 A: mai întâi; B: mai nainte de toate/ 15 A: sint; B: sunt/ 22 A: sunt; B: sum/ 24 A: cinci la; B: cinci de toiege la/ 25 A: văz; B: vezi/ 28 A: Vaslui; B: Vaslui²⁴. (24. Cantemir, *Beschreibung der Moldau...*) 31 A: Arbure; B: Boldure/ 37 A: și tătarii; B: și cu tătarii

8 A: Arbure, Arbure; B: Boldur, Boldur/ 10 A: astrolog; B: zodiac/ 12 A: oricine vede cum un vodă; B: oricine poate să vază, cum că vodă/ 14 A: hatman; B: vornic/ 16 A: aproape; B: Ș-aproape/ 17 A: Transilvania; B: Transilvania²⁵. (25. Despre asta mă voi întinde în scrierea mea *Comerciul între 1400–1500*)/ 20 A: calic, adevărat ostașul invalid prepus; B: calic²⁶. (26. În secolul XV și XVI, „calic“ se zicea în România unui ostaș invalid, care nu mai putea servi, fie din cauza vârstei, fie din a ranelor. Această însemnare are cuvântul „calic“ și în limba slavă, de unde l-am împrumutat noi. Mahalaua numită a Calicilor din Iași posedă un document de la Petru Rareș, pentru a cărui comunicare sum recunoscătoriu dlui I. Codrescu, fost președinte al

municipalității; și din care document se vede cum se îngrijeau de militari[i] „calici” domnii noștri cei vechi, dându-le pământuri sau punându-i la pânea domnească.) prepus/ 21 A: porții; B: porții²⁷. (27. Așa se reprezintă porțile Ierusalimului în evangeliile moldovenesti ilustrate din acea epocă. E vederat că pictorii nu puteau să-și formeze o idee despre porțile orașenești în genere, decât după câte vedeau în propria lor țară.)/ 22 A: palatul; B: edificiul/ 23 A: curții, având; B: curții și având/ 24 A: slugi, în; B: slugi și în/ 26 A: apă; B: apă²⁸. (28. Maciejowski, *op. citato*, t. 2, p. 231.)/ 27 A: gotică; B: gotică²⁹. (29. Părintele Musceleanu, în călătoria sa prin monastirile Moldovei, a recunoscut mai multe rămășițe ale arhitecturii gotice în țara noastră. Eu voi adăuga numai că și pe sigiliurile lui Ștefan cel Mare ne întâmpină ornamente tot de stil gotic, ceea ce nu este fără însemnătate în cazul de față.)/ 31 A: acasă trist și gânditor; B: acasă foarte trist și foarte gânditor

94

7 A: sînt; B: sum/ 17 A: calomnia trebuie să vază; B: calomnia trebuie să aibe o bază, un clenci, de care să se anine și să-i mărească importanța; chiar calomnia trebuie să vază/ 18–19 A: corp. Postelnicul căuta acea umbră și n-o găsea; B: corp, să facă din ea un uriaș, o namilă. Postelnicul căuta acea bază, acel clenci, acea umbră, dară n-o găsea/ 23 A: hatmanul Arbure; B: vornicul Boldur/ 24 A: astrologului; B: zodiariului/ 27 A: hatmanul; B: vornicul/ 28–29 A: pricep... — Vezi; B: pricep... vroia să întâmpine postelnicul. — Vei/ 35 A: vom mai vorbi; B: vom vorbi/ 38–39 A: fântână — Bahmetul; B: fântână. — Să-mi înșele pe bahmetul

95

1 A: Arbure; B: Boldur/ 7 A: domnișorului; B: domnișorului³⁰. (30. Din balada națională *Inelul și năframa*, publicată și în colecțiunea dlui Alecsandri și-n aceea a dlui Marienescu, se vede ca așa se numeau vulgaremente copiii domnilor. În letopisețul lui Ureche, de asemenea, se numesc „domnișori” pretetinzânții la domnie, adică copiii de domni.)/ 17 A: sac; B: sacușor/ 17 A: noi *venetici*; B: noi simpli *venetici*/ 18 A: hatmanul; B: vornicul/ 21 A: ca de lebedă; B: ca al unei lebede³¹. (31. Nowakowski, *loc laudato*.)/ 22 A: Arbure; B: Boldur/ 24 A: timp; B: timpul/ 25 A: făcu cruce; B: făcu o cruce/ 26 A: Arbure; B: Boldur/ 27 A: Hatmanul; B: Vornicul/ 27 A: tăcere fugândul; A: tăcere la

fugândul/ 29 A: gălbui; B: gălbentii/ 30 A: în; B: într-/ 31 A: mince; B: mince³². (32. Obicinuita jucărie a copiilor pe atunci și care se aducea din Polonia. Maciejowski, t. 3, p. 7. Însuși cuvântul „mince” e slavon.)/ 32 A: Arbure; B: Boldur/ 35 A: sînt; B: sum/ 38 A: Mihui; B: lancu

96

2 A: aminte de moartea; B: aminte moartea/ 3 A: hatmanul; B: vornicul/ 9 A: sînt; B: sunt/ 13 A: hatmanul; B: vornicul/ 15 A: Arbure; B: Boldur/ 17 A: astrologului; B: zodiariului/ 21 A: deci; B: dară/ 22 A: alta, toți; B: altă parte toți/ 27 A: cetății; B: cetății³³. (33. Despre acest foișor, vezi Ureche, t. 1, p. 167)/ 31 A: albe; B: negre/ 34 A: au văzut pe hatmanul Arbure; B: au văzut pe postelnic cu vornicul Boldur/ 35 A: raportă; B: repurtă/ 36 A: Arbure; B: Boldur/ 39 A: Era cel; B: Era acum cel

97

1–2 A: pierdut urma; B: pierdut până și urma/ 5 A: mânu sabia; B: mânu el singur sabia/ 6 A: armașului; B: vel armașului/ 7 A: pe Arbure, atunci; B: pe vornicul Boldur, pe atunci/ 9 A: Te vei fi supărat; B: te-i fi supărat/ 9 A: hatmane; B: vornice/ 10 A: Arbure; B: Boldur/ 13 A: Arbure; B: Boldur/ 15–16 A: hatmanului; B: vornicului/ 16 A: Arbure; B: Boldur/ 18 A: — Amin!; B: — Amin! zise Boldur/ 21 A: Hatmanul; B: Vornicul/ 22 A: bătrână; B: bătrână³⁴. (34. Iată în ce chip episcopul Laurentiu Miedzeleski, în discursul său rostit în Roma în 1514 către papa Leone X, descrie pe Ștefan cel Mare: „Is enim Stephanus erat natura vafer, subdolos, varius strenuus et magnanimus, ob que a teneris appella, batur vulpis astuta”. Vezi *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 171, document sub nr. 230)/ 25 A: hatmanului; B: vornicului/ 26 A: care-l; B: ce-l/ 29 A: hatmane; B: vornice/ 30 A: Scăpat-am; B: Am scăpat/ 33 A: pre; B: pe/ 34 A: pre; B: pe

98

3–4 A: copil de unde rezultă că medicina a prosperat totdeauna la români; B: copil/ 12–13 A: sus, fiul de boier român, pentru a ajunge el însuși boier, devenea ostaș; B: sus, boierul român devenea ostaș³⁵. (35. Se poate zice că

boiariul chiar se năştea ostaş; căci aceasta e însemnarea slavonă a cuvântului de la rădăcina „boi” — bătălie. Jappecourt, *Hist. des troubles, de la Moldavie*, cap. I, zice foarte bine: „Entre les Moldaves, il ne se remarque principalement que trois sortes de professions, assavoir les Boers ou Boyars, qui sont les nobles portans les armes, et demeurant ordinairement en la campagne: les autres sont ou laboureurs, ou marchands”. Actul omagiului lui Ştefan cel Mare în Prilusius, cap. 10, se exprimă aşa: „armigeri, Boiari vulgari eorum lingua dicti”) / 25 A: bine; B: puţin / 27 A: recunoştea bunătatea; B: recunoştea apoi bunătatea / 33 A: apăra ca un fiu pe; B: apăra pe / 36 A: galben; B: gălbeniu

99

12 A: lung, un; B: lung şi un / 14 A: într-o stare; B: la o stare / 15 A: aiura; B: aiuri / 21 A: „casa cutăruia”; B: „casa cutăruia”³⁶. (36. În această privinţă, boierii moldoveni din acea epocă, o dată cu denumirea de „pani”, sub care figurează ei în toate documentele, împrumutaseră şi obiceiurile magnaţilor poloni. Vezi: Golembiowski, *Domy i dwory*, Warszawa, 1830, p. 189 sqq.) / 25 A: suflare; B: tipenie / 38 A: asupra cuvântului *muiere* — Te; B: asupra ultimelor cuvinte — Te

100

7 A: pe mătuşa; B: pe acea mătuşă / 13 A: puterea de a; B: puterea şi de a / 18 A: Cesena; B: Vatini / 31 A: Rotas; B: Rotas³⁷. (37. Acest descântec latinesc prezintă două însuşiri caracteristice. 1. El are un sens agricole, adică foarte antic şi foarte roman, ca însuşi numele Italiei de la *italos* - bou, căci „sator Arepo tenet opera rotas” înseamnă: „semănătoriul Arepo ţine cu îngrijire plugul”. 2. Acest descântec are meritul mistic de a se putea citi din sus, din jos, din dreapta, din stânga, prezentând din toate părţile aceleaşi cuvinte:

S-a-t-o-r

A-r-e-p-o

T-e-n-e-t

O-p-e-r-a

R-o-t-a-s.

Aceste două împregiurări mă fac a crede că descântecul nostru se repoartă la timpurile cele mai vechi ale „înțelepciunii divinatorice” romane. Eu l-am cules în Besarabia din gura unei babe, care mă încredinţa că, cu ajutorul lui se

524

pot vindeca toate boalele. D. Dubour l-a auzit în Franţa, adică la extremitatea apuseană a lumii romane. Vezi *Dictionnaire des ménages*, Paris, 1836, t. I, p. 13. De la români, acest descântec a trecut la muscali şi de acolo chiar la suezi! Vezi Saharov, *Skazaniia Russkago naroda*, cartea 2, p. 45) / 34 A: de câte; B: câte de / 35 A: descântată; B: descântată³⁸. (38. Numărul 9, ca şi prototipul său 3 joacă un mare rol cabalistic în superstiţiile românilor. Aceasta mi se pare a fi o moştenire tocmai de la etrusci, despre cari Macrobius, *Saturnalia*, lib. I, cap. 15, zice: „apud Tuscos Nonae plures habebantur, quod hi nono quoque die regem suum salutabant, et de propriis negotiis consulebant”)

101

2 A: hatmanul Arbure; B: vornicul Boldur / 4 A: Geronimo; B: Vatini / 7 A: l-a căutat? întreabă; B: a căutat pe bolnav? întreabă / 19 A: din degete; B: din degetele³⁹. (39. Bereta şi inelul — caracteristica costumului unui doftor italian de pe atunci; Maciejowski, t. 4, p. 26) / 20 A: pe dinafară; B: din afară / 22 A: să fie doftorie?; B: să fie o doctorie? / 26 A: nedescântată, în; B: nedescântată şi în / 28 A: alergă acasă; B: alergă pe acasă / 29-30 A: să ne întoarcem o clipă la copilul găsit, Mihule; B: să ne întoarcem pe o clipă la viitoriul erou al povestirii noastre: copilul găsit Iancu / 33 A: ţărăneşti faţă cu; B: ţărăneşti alăturând-o cu / 34-35 A: ce-i luă lorgu de la *liovean*, precum se numeau comercianţii din Lemberg aşezaţi în Suceava; alătură; B: ce îl luă lorgu de la *Liovean*⁴⁰. (40. Adecă neguţitoriu de la Lemberg. Mai multe vor fi în scrierea mea *Comerciul român*). Chiar în ziua sosirii în Suceva din porunca postelnicului; alătură

102

1 A: Mihule; B: Iancu / 4 A: dănsul; B: el / 9 A: dezvoltă; B: dezvoltază / 10 A: sublimă în alegoriile; B: sublimă prin înţelesul filosofic al alegoriilor / 13 A: Mihule a fost faţă; B: Iancu fu faţă / 14 A: resimţi bucurie. Mihule a fost faţă; B: resimţi o bucurie. Iancu fu faţă / 20 A: muntenii îi zic *ardei*; B: muntenii zic piperului ardei / 21 A: sînt; B: suni / 28 A: masă lângă; B: masă de lângă / 29 A: Mihule; B: Iancu / 31 A: Leacul a; B: Leacul lui Vatini a / 31 A: zbuciumă toată; B: zbuciuma, se zvârcolea, răcnea, ţipa toată / 37 A: preceptele; B: principiile / 39 A: Mihule; B: Iancu

525

1 A: Schimbă doftoria; B: schimbați această doctorie/ 1 A: te; B: vă/ 12 A: Mhu; B: Iancu/ 19 A: astrologului; B: zodiariului/ 19 A: hatmanului Arbure; B: vornicului Boldur/ 20 A: doftorul Geronimo da Cesena; B: doftorul Vatini/ 20 A: cufundă; B: acufundă/ 21 A: s-a încheiat; B: s-a închis/ 22–23 A: de bunăvoie cu precugetare, ori pe negândite din întâmplare; B: sau, de bunăvoie și cu precugetare, sau fără știre și din întâmplare/ 24–25 A: omorî din întâmplare poate oricine, dar aceasta nu este o vină. A omorî cu precugetare nu e în; B: a omorî fără știre și din întâmplare nu este o vină; acest păcat lesne se poate prileji orîșicui, și postelnicului, și mie, și lui Iorgu, și altora, cu toată credința noastră către domnie. A omorî de bunăvoie și cu precugetare, a face una ca asta nu este în/ 29 A: dacă însă va; B: dacă va/ 30 A: Mihui; B: Iancu/ 32 A: întrebă a; B: întrebă în a/ 34 A: Arbure, Mihui; B: Boldur, Iancu

1 A: hatman; B: vornic/ 2 A: de doftor; B: de doftorul Vatini/ 3 A: stătu; B: stătuse/ 4 A: Mihui; B: Iancu/ 8–9 A: sfâșiindu-le — ca altădată Domițian sau cine mai știe — câte; B: sfâșiindu-le câte/ 12 A: murmura; B: buiguia/ 13 A: acestor; B: acelor/ 13 A: se gândea; B: gândea/ 14 A: murmura; B: buiguia/ 15 A: pe Mihui; B: pe Iancu/ 15 A: și Mihui; B: și Iancu/ 16 A: bădița nu-l are la stomah; B: bădița său nu-l are bine la stomah/ 18–19 A: stratagema; B: istoria/ 24 A: Mihui; B: Iancu/ 25 A: îl întrebă; B: întrebă/ 26 A: țiue capul; B: țiue în cap/ 29 A: — Și mai?...; B: Ei bine?/ 32 A: Ba îndură-te, bădiță; B: Ba nu te îndura, bădiță/ 36 A: sa de; B: sa, ba încă de/ 39 A: mi-a venit; B: mi-a fost venit

3 A: face încă o dată; B: face o dată/ 4–5 A: Mihui, prefăcându-se că abia poate; B: Iancu, făcându-se că nici nu mai poate/ 9 A: cu freamăt; B: cu un freamăt/ 12 A: neboit; B: neboit⁴¹ (41. Așa se zideau pe atunci cele mai multe case la români. Vezi Gratiani, *De Despotia Vallachorum principe*, Varsaviae, 1759, p. 29: „casis trabe paleaque exaedificatis contenti, quibus vim hyemis arceant“)/ 14 A: că era oblu; B: că ar fi fost oblu/ 17 A: și unde; B: și în cari/ 19 A: bizuit a; B: încercat de a/ 20 A: pofta; B: gustul/ 21 A: încercări; B: pilde/

22 A: Mihui; B: Iancu/ 25 A: reprezintat; B: reprezentându-l/ 26 A: roșie; B: roșie⁴². (42. Superstițiunea poporară despre caracterul Sântului Mina. Am auzit de la țărani basarabeni.)/ 27 A: erau așezate; B: stau așezate/ 31–32 A: progresistă... Trei; B: progresistă... dară cu toate astea fecioară, fecioară fără cea mai mică bănuială!.

Sunt bucurii mai pe sus de orice scepticism; așa era, între altele, fecioria mătușei Despei. Pentru a se încredința de asta, era de ajuns de a o vedea o dată în față. Trei/ 36–37 A: *tebencă* verde — un fel de stofă ce se fabrica pe atunci în Flandria și era foarte căutată în orientul Europei — și avea; B: *tebencă*⁴³. (43. Această stofă, acum necunoscută, se aducea la noi din Polônia din timpurile cele mai vechi, precum dovedește așezământul comercial al lui Alexandru cel Mare din 1407. Vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 1, p. 30. Tebenca, numită polonește *tabin* se fabrica pentru îmbrăcăminte femeilor. Vezi Golembiowski, *Ubiory w Polsce*, p. 245) verde, devenită galbenă din cauza anilor; și avea/ 38 A: ținea mult; B: ținea foarte mult/ 39 A: sale; B: sale⁴⁴. (44. Fecioarele române nu purta[u] nemica pe cap, afară numai de flori. Gravura spaniolă din secolul XVI, intitulată *Una donzella valaqua*, în colecțiunea dlui V. Alexandrescu).

3 A: am venit să-ți; B: am venit ca să-ți/ 8 A: am venit să; B: am venit ca să/ 12 A: sînt; B: sum/ 16 A: Mihui; B: Iancu/ 19 A: Mihui; B: Iancu/ 21 A: Mihule; B: Iancule/ 25–27 A: prea voinic! Nu știu ce mai are și jupânul postelnic de-i gata să culeagă toți copiii din drum, măcar că nu-i plac muierile!... Așadar; B: prea voinic! așadar/ 29 A: — Cale bună, vere!; B: Dus bun, vere!/ 31 A: de haine; B: de toate hainele/ 33–34 A: în versuri: „Purces-a; B: în versuri și foarte profundă: „Purces-a

2 A: Numai Maria Preacurată; B: Numai Maica Preacurată/ 8 A: la Mihui; B: la Iancu/ 15 A: Mihui; B: Iancu/ 17 A: l-a născut; B: l-a născut⁴⁵. (45. Descântec auzit în Moldova)/ 19 A: modul cum; B: modul în care/ 19 A: adevărata-i; B: adevărata sa/ 21 A: Mihui; B: Iancu/ 26 A: meșteșugul ei; B: meșteșugul său/ 36–37 A: bădița Luca... — Ei bine!; B: bădița Cârjea... — Care Cârjea? — Vreau să zic bădița Luca...⁴⁶. (46. Luca Cârjea este cel mai mare

diplomat moldovenesc din primul patrar al secolului XVI; un personajiu foarte istoric.) — Ei bine

108

2 A: ca nu cumva să-mi lase; B: ca nu cumva să nu-mi lase/ 4 A: Iorgu să; B: Iorgu ca să/ 19 A: ți-oi da otravă; B: ți-oi da o otravă/ 25 A: reconduse pe Mihui; B: reconduse acum pe Iancu/ 26 A: tot ce se întâmplase; B: toată întâmplarea/ 26 A: și-l asigură; B: și-l înștiință/ 27–28 A: decât apă; B: decât curat o apă/ 29 A: vezi! Voi; B: Vezi! adause ca cu multă demnitate; Vezi! voi! 32 A: epocă; B: epocă⁴⁷. (47. Moneta nominală de pe timpul lui Ștefan cel Mare, precum se vede din tractatele lui comerciale, era *grivna* polonă; grivna cuprindea în sine moneta reală de 40 *groși*. 20 *groși* sau o jumătate grivnă era prețul unui bou. Despre toate astea în scrierea mea: *Comerciu român între 1400–1500*.)/ 33 A: Mihui; B: Iancu/ 34 A: Spune să-mi; B: spune, copile, să-mi/ 35 A: Mihui; B: Iancu/ 37 A: o voi bea; B: o voi bea-o

109

7 A: oricine; B: orișicine/ 11 A: Sofronie; B: Sofronie⁴⁸. (48. Chir popă se numesc călugării în toate crisoavele din acea epocă. De acolo a rămas și în letopisețul lui Ureche expresiunea a *popi* în loc de a călugări. Vezi *Letop.* t. 1, p. 189)/ 15 A: apucăturile diavolești; B: apucăturile cele diavolești/ 17 A: hatman; B: vornic/ 20 A: cufundat; B: acufundat/ 30 A: Ce-i, dară, de; B: Ce-i de/ 32 A: mai întâi caracterul; B: mai nainte de toate caracterul/ 34 A: Gangurilor; B: Gangurilor⁴⁹. (49. Această familie ne întâmpină neconținut în uricele lui Ștefan cel Mare. Cuvântul gangur însemnează până acum în dialectul basarabean o mică păsărică roșietică, numită în istoria naturală *pones pendulinus*.)

110

1 A: copilului; B: copilului său/ 4 A: Cracovia; B: Cracovia⁵⁰. (50. Cum că în timpul lui Ștefan cel Mare cei mai mulți din nobilimea moldoveană studiau la Academia Cracoviană, dovadă cuvintele lui Cromer: „Cracovia habet Ac

demiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinae studiis et professione florenem. Olim tamen quam am nunc honestis disciplinis et frequentia praeceptorum iuxta ac studiosorum florentiorem... necdum lutheranismo infectae, vel ferro Turcico divexatae et ferme subactae esent gentes finitimae“. Ultimele cuvinte se pot raporta numai la moldoveni. Vezi Mizleri, *Historiarum Poloniae collectio*, t. I, p. 130. Conferează un document foarte important în Wiszniewski, *Historia literatury polskiéj*, t. 4, p. 444)/ 5 A: doctor în; B: doctor de/ 6 A: atunci; B: atunci⁵¹. (51. Wiszniewski, t. 4, p. 408)/ 7 A: înstăriți; B: înstăriți⁵². (52. Wiszniewski, *passim*.)/ 14 A: a pierde... sufletul?... nu, ci averea; B: a pierde averea/ 15 A: nimic în cazul cel mai bun, așadară; B: nemica; așadară/ 21 A: etc.; B: etc.⁵³. (53. Malliot, *Recherches sur les costumes, passim*.)/ 22–24 A: îl pironi mort cu gura deschisă. Toată; B: îl pironi pe loc cu gura deschisă și mort. Toată/ 24–25 A: de a revedea pe unicul; B: pentru a fi revăzut pe nepregătite pe unicul/ 26 A: au fost; B: fură/ 29 A: stăpân; B: stăpânitoriu/ 31–36 A: boier, fie cât de mare, logofăt sau hatman, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot, iar față cu tronul aproape de aceeași linie figura... mitropolitul. „Mitropolit! mitropolit cu orice preț!“ și-a zis, dară, tânărul Gangur. Ei bine!; B: boier mare, vel logofăt sau vel vornic, al doilea *obraz* după domnul țării, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot. El știa că până și bogățiile sale nu era sigure într-o țară unde capriciul principelui putea să-l lipsească chiar de cap, adică de proprietatea cea mai proprie. Ei bine!/ 36 A: el; B: Spere

111

1–3 A: Sofronie“. Kir-popă“ se zicea atunci despre toți membrii clerului fără deosebire, fie laici, fie seculari. În scurt; B: Sofronie“. În scurt/ 7 A: gata – el, boier mare și cărturar de prin țări străine – a ajuta; B: gata a ajuta/ 12 A: istețime; B: limbuție / 13 A: anume: să; B: anume: cată să/ 15 A: să știe; B: cată să știe/ 15 A: au fost apostolii; B: au fost și apostolii/ 16 A: să fie om; B: cată să fie un om/ 17 A: să fie de neam; B: cată să fie de un neam/ 19 A: amănunte; B: amănunțimi/ 20 A: să-și spună cugetul pe față, el; B: s-o și arate pe nume, el / 21 A: a alege; B: de a alege/ 23 A: hotarele; B: otarele/ 34 A: a fost; B: fu/ 35 A: boieri, cu; B: boieri mari, cu/ 36–37 A: jupânesele cele mai religioase, dintre cari unele erau și cele mai frumoase totodată, nu; B: jupânesele cele mai frumoase și cele mai religioase nu/ 38 A: afară de kir-popă; B: afară numai chiar popei

12A: νέμειν; B: νέμειν⁵⁴. (54. Traducerea grecească a celebrei definițiuni juridice „ius suum cuique tribuendi“. Vezi Theophili *Antecessors Instituta*, ed. Fabrotti, Paris, 1657, p. 7. – Despre autoritatea legilor grecești la vechii români, vezi Cantemir, *Beschreibung*, p. 233)/ 14 A: Aceste; B: Acele/ 17 A: Mihū; B: Iancu/ 19 A: priceperea, căci; B: priceperea însăși Sântia ta, căci/ 20 A: n-am învățat; B: n-am prea învățat/ 24 A: al lui; B: c-ai lui/ 28 A: Mihū; B: Iancu/ 28 A: a-i da codrul; B: a-i da lui codrul/ 32 A. avusese, căci; B: avuse de mai nainte, căci/ 36 A: voi; B: voi⁵⁵. (55. *Evang.* Matei, cap. 7, dupe edițiunea belgrădeană din 1648.)/ 39 A: să; B: să-i/ 39 A: vrednic și prin; B: vrednic prin

1 A: să ne vateme pe noi înșine; dreptatea însă nu ne; B: să ne vateme și pe care noi înșine i l-am fost dat lui; dreptatea nu ne/ 2 A: al lui. Mă; B: al lui fără ca să i-l fi dat noi. Mă/ 10 A: s-a; B: a/ 15 A: Mihū; B: Iancu/ 17 A: o să; B: a să/ 23 A: cineva; B: mine. 24–25 A: totuna? – Să-l; B: totuna? – O crez, să-l/ 30 A: albe; B: albe⁵⁶. (56. Hrana principală și favorită a moldovenilor de pe atunci, dupe mărturia cronicarului Bielski: „bryndze w koziej skórcie z białym chlebem“. Vezi *Sprawa rycerska*, Krakov, 1569, p. 137.)/ 31 A: ce-l va găsi; B: ce l-a găsi

2 A: epistolă; B: carte/ 5–7 A: *Partea a II-a: Ba n-am scăpat de el! Cap. I: B: Epizodul I. Ursita. Capul VII*/ 8 A: lungi; B: epice/ 9 A: Bodnărescu; B: Pelimon/ 12 A: a răspândit; B: răspândi/ 13A: frumusețe în; B: frumusețe zugrăvit în/ 14 A: român; B: român⁵⁷. (57. Schott, *Walachische Maehrchen*, Stuttgart, 1845, p. 184.)/ 17 A: ochilor; B: ochișorilor/ 21 A: culmile Libanului; B: muntele Libanului/ 21–23 A: sântul Dumnezeu: este cineva mai zvelt decât mine! Vai; B: sântul Dumnezeu; nu mai sum eu cel mai gingaș! Vai!/ 28–29 A: nu lesne; B: nu așa lesne

2 A: pe un; B: un/ 5 A: aflu; B: Auz/ 5–6 A: pot zice cu fală că nimeni nu-l întrece în putere; B: poți zice atât, că nu-l întrece un urs... în putere/ 7A: sînt; B: sunt/ 8 A: Andrei; B: Andrei⁵⁸. (58. Despre Apostolul Andrei la ruși vorbește *Cronica* lui Nestor, vezi în Safarj, *Slawanske starozitnosti*, Praha, 1837, p. 992. Moldovenii au o tradițiune că Apostolul Andrei ar fi fundat biserica din satul Șerbești de lângă șanțul lui Traian. Vezi Meir, *O pisanie Oczakowskoj zemli*, Peterb. 1794, p. 67.)/ 10 A: sînt; B: sunt/ 11 A: dînșii; B: ei/ 11A: sînt; B: sunt/ 11A: de vom; B: d-om/ 11 A: îi strivim; B: îi vom strivi/ 12 A: picioare; B: picioare⁵⁹. (59. Despre aceste negociațiuni, Karamzin, t. 6, p. 109, ediț. Einerling.)/ 23 A: țara; B: patria/ 24 A: țarei; B: patriei/ 24–25 A: iartă Dumnezeu; B: iartă și Dumnezeu/ 27 A: carte scrisă pe; B: carte pe/ 28 A: sînt spuse; B: sunt scrise/ 29 A: orice; B: oricare/ 30 A: ești româncă; B: ești o româncă/ 33 A: lumea; B: lumea⁶⁰. (60. Acest letopisetz, scris slavonește, se reproduce totdeauna la un loc cu cronicul rusesc numit *Vosresenskaia letopis*. Vezi extrase din el în Karamzin, t. 4, nota 388.)/ 35 A: lăcrimat vocea; B: lăcrimat argintia voce

1 A: a plecat; B: plecă/ 3–4 A: o mumă vitregă; B: o vitrigă/ 5 A: dragăstoase; acolo; B: dragostoase; de acolo românii împrumutără două nenorocite vorbe: „rob“ și „stăpân“⁶¹. (61. „Rob“ rusește „rab“ era în limba veche tot rob. „Stăpân“ era un cuvânt arnănto-bulgăresc, ale cărui urme se recunosc în vechime și în alte limbi slavone. Vezi: Miklosich, *Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien, 1852, p. 32.) Și încă bine să fi împrumutat numai vorbe! Acolo/ 9 A: Elena; B: Elena Moldoveancă/ 14 A: străină!...; B: străină!... Moscua!/ 15 A: a deșteptat; B: a ocazionat/ 15 A: Cine să; B: Cine o să/ 16–17 A: Copilul Sofiei sau copilul Elenei? Vasile sau Dimitrie?; B: Copilul Sofiei, Vasile sau copilul Elenei, Dimitrie?/ 20 A: știa; B: știu/ 21–22 A: de pământeni; B: de oameni pământeni⁶². (62. Karamzin, t. 6, 171.)/ 22 A: câțiva însă, o; B: câțiva, o/ 23–24 A: și ținând la curte o; B: și închipuindu-și și curtea din o/ 31 A: se zbuciumă; B: se vânzolește/ 34 A: un evreu; B: un mărșav evreu/ 34 A: numit; B: pe nume/ 35 A: *Evangeliul*, tăgăduia; B: *Evangeliul* lui Crist, tăgăduia

1 A: secret; B: ascuns/ 4 A: de scandalul evreismului; B: de tristul scandal al evreismului/ 5 A: va fi mai ascultată; B: va fi ascultată/ 6 A: noru-ta; B: nora ta/ 7 A: pe greci; B: pe mișei săi greci/ 7 A: popor vorba; B: popor mincinoasa vorbă/ 9-10 A: evreică. Elena; B: evreică⁶³. (63. Karamzin, t. 6, p. 122.) Și vestea a zburat departe-depart, precum zboară totdeauna calomnia. Elena/ 11 A: icoanei ce-și aduse; B: icoanei o aduse/ 11 A: din Moldova; B: din scumpa Moldova/ 13-14 A: română. Cerul; B: română. „O Maică Precistă! Scapă din cursa vicleniei pe nevinovata-ți șerbă! Peștii se ascund în vulvoarele apelor, fiarele se adăpostesc în hârtoapele codrilor. păsările năzuiesc la desișul frunzelor și la ceata norilor, dară *mezerul* om, respins de cleveța asemenilor săi, numai în tine își *repaună* nădejdea și cugetul, o Maică Precistă⁶⁴. (64. Ideea acestei rugăciuni este luată dintr-un cântec național. Deosebita devoțiune a românilor pentru Maica Domnului este un fapt observat la toate popoarele evului mediu. Vezi Halam, *L'Europe au moyen-âge*, t. 4, p. 130.) Ceriul/ 19 A: pe de alta; B: pe de altă parte/ 19 A: boieri îndemnară; B: boieri tineri și strulubatici îndemnau/ 20 A: a da; B: de a da/ 20-22 A: și a se răscula împotriva țarului. Strașnicul; B: și de a se scula împotriva însuși țarului... căci D-zeu le întunecase judecata! Strașnicul/ 23 A: îi descapitează; B: îi descăpățânează/ 24 A: prin; B: p'en/ 30 A: hotărâtă; B: otărâtă/ 31 A: unde-l; B: unde îl/ 34 A: amvonului; B: ambonei/ 35-36 A: pe fruntea copilului; B: pe mândra frunte a copilului/ 38 A: la banchetul; B: la mărețul *benchet*

1 A: cu lanț; B: cu un lanț/ 4 A: 1498; B: 1498⁶⁵. (65. Karamzin, p. 172.)/ 6 A: boierilor și porunci a se da; B: boierilor, porunci *voinicilor și părcălabilor și vâtașilor* să dea/ 7-8 A: veselească. Dar; B: veselească, zise popilor să slujească molebine... Dară/ 8 A: viclenia; B: astuta/ 13 A: trecut un; B: trecut bine un/ 15 A: că Elena; B: că biata Elena/ 16-17 A: privegheare. Niciodată; B: privegheare... e destul a zice: sub o privegheare moscovită! Niciodată/ 17 A: a fost; B: fuse/ 20 A: mie; B: mie⁶⁶ (66. Karamzin, p. 196.)/ 24-25 A: Datoria firească a părinților; B: Datoria părinților/ 25-27 A: copii“. De atunci el nu s-a mai sculat din pat. *Cap. II*; B: copii“. Și el muri. La începutul anului 1505, Elena află că tatăl său nu mai este. Această fatală știre fu pentru nefericea jertfă ca groaznica voace a îngerului de moarte. Așadară, chiar de la cea de întâi legătură cu străbunii noștri, Muscalul împinse în mormânt pe cea mai frumoasă româncă și pe cel mai viteaz român. *Cap. VIII*/ 28 A: *Din care se vede cât de*

rău este de a; B: În care se probează fatalitatea de a/ 30 A: Dacă vi s-ar fi întâmplat; B: Să vi se fi întâmplat/ 31 A: 1 iuliu; B: 2 iuliu/ 34 A: o suflare; B: o țipenie/ 35-p. 119, r. 1 A: vie. Și cu; B: vie⁶⁷. (67. Schott, *Walachische Maechrchen*, p. 115.) Impresiunea ar fi devenit și mai sombră, să vă fi adus aminte că era tocmai o zi de marți, o zi foarte nefastă în credința poporului nostru, o zi în care, după părerea celor mai bătrâni, se va împlini sfârșitul lumii. Și cu

1 A: cu Sodoma; B: cu păcătoasa Sodoma/ 2 A: Gomora, se deosebea; B: Gomora, din contra se deosebea/ 3 A: biserițe; B: biserițe⁶⁸. (68. Cantemir, *Beschreibung der Moldau*, p. 66.)/ 4 A: Dumnezeu a lipsit-o dodată de acea; B: Dumnezeu s-o fi lipsit hurduz-burdus de acea/ 5 A: umane; B: umane⁶⁹. (69. Cantemir, în pasagiul citat în nota precedentă, zice că Suceava avuse 16.000 de case. „Ausser der Fuersten und der Vornehmen Palaesten, zaehlte man da selbst 40 steinerne und verschieden hoelzerne Kirchen, und 16.000 Privathaeuser, welche aber alle nachdem die fuerstliche Residenz von dar verlegt worden, verfallen sind“)/ 5 A: ore înainte; B: oare mai nainte/ 6-7 A: capitale? Dar; B: capitale, mișcându-se în jos și în sus, mișcându-se neconținut ca niște adevărați români? Dară/ 7 A: pierit; cel; B: pierit sau cel/ 7-8 A: ei, căci iată arătându-se; B: ei, pe care, totuși, nu-l putem crede a fi fost cel mai bun, căci, iată apărând/ 11 A: pământului, care, acum, străbătând pustiile; B: pământului, și care, străbătând singur pustiile/ 12 A: avea el însuși aerul de a fi o minune; B: avea acum el însuși un aer de minune/ 14 A: nu va întâmpina; B: nu va fi demnă a întâmpina/ 15 A: o căutătură; B: o singură căutătură/ 16 A: ceafă; B: cap/ 21 A: Vodă. Aci se înălța; B: *vodă*, pe care se înălța/ 22 A: pânză; B: pânză⁷⁰. (70. Despre atare construcțiune a cetăților se vede, între altele, din Miron Costin, *Letop* t. 1, p. 24, în capul intitulat „De cetățile țărilor acestora“)/ 26 A: etc. În caz; B: etc. Era vederat că, în caz/ 28 A: să susțină; B: susține/ 32 A: turnulețe; B: turele/ 33 A: fier; B: fier⁷¹. (71. Maciejowski.)/ 35 A: sint; B: sunt/ 35 A: ticsite; B: îndesuite/ 36 A: dar; B: ci/ 37 A: nu vezi; B: nu vedeți

1 A: punct; B: punt/ 2 A: tuturor; B: tutora/ 2 A: sint; B: sunt/ 4-5 A: fenomenului, să aflați împregiurarea; B: fenomenului, prin care să aflați ce

împregiurare/ 7 A: nu lasă a recunoaște; B: nu și iartă a recunoaște/ 7 A: fiecăru val; B: fiecărei unde/ 8 A: care; B: ce/ 8 A: minutul; B: minutul său/ 9 A: diapazon, devine; B: diapazon sau devine/ 11 A: printre; B: pentre/ 14 A: clipă, apoi, sărind; B: clipă și sărind/ 14 A: umerii; B: umerile/ 15-16 A: cupeț-pitar – adecă neguțitor brutar în limba de astăzi –, individ cu burta mare și spete largi, se încercă; B: cupeț-pitar⁷². (72. Cupeți, cuvânt slavon, cu care se numesc neguțătorii în chrisoavele vechi și chiar până la secolul XVIII) cu burta mare se încercă/ 17 A: bustul cel voluminos al burghezului ca de; B: bustul nenorocitului neguțitoriu ca de/ 18-19 A: protestă lovindu-l; B: protestă în faptă lovindu-l/ 19 A: picioare, astfel că bietul; B: picioare și bietul/ 22 A: de aci; B: apoi/ 23 A: cari; B: ce/ 24 A: râzând; B: râzându-se/ 26 A: dendată; B: de îndată/ 26 A: hatmanul Arbure; B: vornicul Boldur/ 27 A: vro zece; B: veri o zecime/ 29 A: se sili a pătrunde; B: se bizui aci a pătrunde/ 29-30 A: hatmanului; B: vornicului/ 31 A: Arbure; B: Boldur/ 32 A: poartă. Intrând; B: poartă și intrând/ 35 A: aramă; B: aramă⁷³. (73. Maciejowski)/ 36 A: hatman; B: vornic/ 37 A: Să lăsăm gloatele; B: Să lăsăm acum gloatele/ 37-38 A: să lăsăm pe ducepalul lui Arbure; B: să lăsăm și ducepalul lui Boldur/ 38 A: hatmanul; B. vornicul.

121

1 A: cauza subitei; B: cauza și a subitei/ 1-2 A: Sucevei, neobiciunita alergare; B: Sucevei și a neobicinuitei alergări/ 2 A: vânătorului și curioasa îmbulzire; B: vânătorului și a curioasei îmbulziri/ 5 A: acum; B: acuma/ 6 A: foc mai învâpăiat ca; B: foc îndoit ca/ 9 A: purtă o; B: purta cu deminitate o/ 11 A: Restul odăii; B: Cellalt spațiu al odăii/ 12 A: poporan; B: poporar/ 15-16 A: vistieri! Când; B: vistieri⁷⁴. (74. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p. 30, în cântecul despre Ștefan cel Mare și fiul său Bogdan.) Să nu întrebați: cine plângea în această funebă și solemnele adunare? Întrebați mai bine: cine nu plângea? Când/ 16-17 A: au deschis ușa și au lăsat să între hatmanul Arbure, Ștefan; B: deschise o ușă și lăsară să între vornicul Boldur, Ștefan/ 19 A: trăgănată, al; B: trăgănată, dar al/ 20 A: povețe; B: povățuiri/ 21 A: – Tu, fiule; B: O, fiule/ 28 A: Dar; B: Dară/ 28-29 A: nașterii unui om este cel dentăi; B: nașterii mele fuse cel întâi/ 30-31 A: că vă amenință ghearele; B: că vă amenințându-vă la coastele voastre ghearele/ 31 A: păgân însetat; B: leu numit Soliman, însetat/ 36-p. 122. 1 A: munteni. Credeți; B: munteni, cari, deși dușmani ai noștri, totuși sunt și ei creștini... Credeți

122

1 A: Moldova, aceea care; B: Moldova, care/ 2 A: sale, aceea care; B: sale, care/ 3 A: inimă a răzbătut el totuși, luându-ne; B: inimă intrase, lându-ne/ 5 A: va fi; B: fi-va/ 5 A: va suna; B: va fi sunat/ 7 A: sînt; B: sunt/ 13 A: buzele-i; B: buzele se/ 16 A: dar; B: dară/ 16 A: Ștefan; B: Ștefan cel Mare/ 16 A: învinge coșmarul/ 17-18 A: departe: – Precum; B: departe: – Să nu credeți în muscali! Atâta vă spui: să nu credeți în muscali! Să nu credeți! Precum/ 23 A: urgia; B: furia/ 28 A: ajutați-l; B: ajutați-i/ 30 A: Dar; B: Dară/ 34 A: Moldovei; B: Moldovei⁷⁵. (75. Acest testament politic, cu puține modificățiuni, se publică pentru prima oară în Cantemir, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, Hamburg, 1745, p. 279-81, unde se începe așa: „O, mein Sohn Bogdan, und ihr meine Mitstreiter im Kriege...”)/ 36 A: țării; voi vorbi acum de păcătosul; B: țării: îmi este iertat acumă de a mă îngriji și de păcătosul/ 37-39 A: suflet... Vă rog, iubiților mei frați, de a mă ierta pentru nedreptățile ce le-ați suferit de la mine... Ochii; B: suflet... A omului este de a greși, dară mai ales greșesc păstorii noroadelor; căci lor li se cere seama de toate. Așadară, vă rog, iubiților mei frați, de a nu-mi bănuî pentru nedreptățile ce le-ați suferit din vina domnului vostru... Ochii/ 39 A: hatmanului Arbure; B: vornicului Boldur

123

1 A: hatmane; B: vornice/ 1 A: Sînt; B: Sum/ 2 A: hatman; B: vornic/ 8 A: pe o altă; B: pe altă/ 10 A: Arbure; B: Boldure/ 12-13 A: Șarpe... Vodă nu-l mai auzea: se părea adormit; B: Șarpe... Dară vodă nu mai era în viață/ 14 A: Cap. III; B: Capul IX/ 17 A: agonia; B: moartea/ 18 A: succesiunii; B: succederii/ 20 A: secolii; B: secolul/ 21 A: luptă între; B: luptă feudală între/ 24 A: pe de altă; B: de altă/ 24-25 A: puterile pentru; B: puterile lor pentru/ 27-28 A: aristocrații alegeau domni, dar îi alegeau numai; B: aristocrații să numească domni, dară să-i numească numai/ 30 A: ingenioasă, cu cât ea; B: ingenioasă, că ea/ 33 A: ei înșii; B: ei înșiși/ 35 A: aceasta; B: asta

124

2 A: ca și la; B: ca la/ 3 A: părinților; B: părinților⁷⁶. (76. Vezi articolul meu despre Petru Rareș, în *Lumina*, t. 2, p. 64 și articolul meu despre Ionașcu, în *Tribuna română*, 1861, nr. 112, p. 4)/ 6 A: învederat; B: vederat/ 8 A: a

dobândi; *B*: de a dobândi/ 10 *A*: *domn*; *B*: *domn*⁷⁷. (77. Urechea, în *Letop.* t. 1, p. 156)/ 11 *A*: Chiar înainte de a muri; *B*: Chiar în ziua morții/ 14–15 *A*: al principelui; *B*: al răposatului *domn*/ 17–18 *A*: Geronimo da Cesena; *B*: Vatini/ 23 *A*: de așa-numita; *B*: de la așa-numita/ 25–26 *A*: românii; iar; *B*: românii⁷⁸. (78. În privința asta voi vorbi în scrierea mea *Comerțul român între 1400–1500*. Docamdată voi cita așezământul comercial al lui Alexandru cel Bun, în *Akty zapadnoi Rossii*, anno 1400); iară/ 33–34 *A*: numărul. Ungurii; *B*: numărul grămezei. Ungurii/ 34 *A*: vecini; *B*: megieși/ 34 *A*: Măcelarilor; *B*: Măcelarilor⁷⁹. (79. Ungurii cojocari locuiau în Suceava chiar mai înainte de a doua descălecare a Moldovei. Vezi Eustratie Logofătu, în *Letop.* tom 1, apendice, p. 5)/ 35 *A*: steagul; *B*: steagul lor/ 35 *A*: *crame*, adecă prăvălii, slugi; *B*: *crame*⁸⁰. (80. Cramă, de la cuvântul nemțesc Krambude, se numeau atunci prăvăliile cu mănunchiuri. Vezi așezământul comercial al lui Alexandru cel Bun), slugi/ 36 *A*: boierești, ștregari și; *B*: boierești și

125

5 *A*: care-i; *B*: care îi/ 6 *A*: *Zonara*; *B*: *Zonara*⁸¹ (81. Vezi *Czenia Moskovskago Obszczestva istorii*, anul 3, nr. 1, unde acest manuscris e reproduș în întreg)/ 11–12 *A*: scrisă a fi...“ În acest; *B*: a fi scrisă. – Apoi vezi, Iorgule, că cărturariul tău el însuși nu știe ce vorbește? – Nu se poate, bădiță, căci așa e scris. – Judecă singur; el zice dentăi că duhul trebuie să fie în minte; apoi, mai jos, tot el zice că duhul trebuie să fie în inimă. – Ei bine? – Dară mintea și inima nu sunt totuna; deci, se încurcă cărturariul... În acest/ 16–17 *A*: picioare. – Cine mi-a spus-o! Mă mir; *B*: picioare. Mă mir/ 22 *A*: Ba chiar; *B*: Și chiar/ 22 *A*: Des-demineată; *B*: Desdemineată⁸². (82. Moartea lui Ștefan cel Mare se întâmplă [1] a o oră după răsăritul soarelui, precum arată contimpureanul Miechowski, *Chronica Polonorum*, Cracoviae, 1621, p. 375: „Anno 1504, die Martis, secunda Iulii, post ortum solis una hora“) / 27–28 *A*: Vodă? Văzurăm; *B*: Vodă. Mai la ziuă, văzurăm/ 29 *A*: și am; *B*: ș-am/ 29 *A*: de la unii că vodă a și murit; *B*: de la unii, de la alții cum că vodă a murit/ 31 *A*: și ce să vezi?; *B*: și să vezi ce lucru!/ 33 *A*: este acela care a otrăvit; *B*: este care ar fi otrăvit

126

3 *A*: de a scăpa; *B*: a-i scăpa/ 6 *A*: să încalece; *B*: să se călărească/ 7 *A*: Ursul; *B*: Ursul⁸³ (83. Numi vechi românești, din catalogul publicat în Venelin,

Vlaho-bolgarskii gramaty, Petersb, 1849, p. 341)/ 8 *A*: Focșo, aleargă *B*: Focșo încalecă și alergă/ 10–11 *A*: năvălește? De unde o știi d-ta? – Așa; *B*: năvălește? – Așa/ 26 *A*: păcătoși mai păcătoșul; *B*: păcătoși, păcătoșul/ 28–30 *A*: Sofronie se retrase apoi cu o patriotică smerenie, zicând în gândul său: „Un mare pas spre Mitropolie!“ Pe când; *B*: Sofronie se uită cu mândrie la producerea mânelor sale și se retrase cu o patriotică smerenie. Pe când

127

1 *A*: tătari; *B*: tătari⁸⁴ (84. Între documentele Monastirii Sf. Sava, în Comisia documentale, se află mai multe crisoave de la Ștefan cel Mare, din cari se vede că tătarii, ca și țiganii, erau robiți în Moldova, se puteau vinde, schimba etc.)/ 1 *A*: grădinari, bărbați; *B*: grădinari, de calici, bărbați/ 3–4 *A*: Vodă! – La palat! După mine, fraților, striga; *B*: Vodă. – Hai fraților, la curtea domnească! Vă dau jaf toată visteria, să se bucure sărăcimea! striga/ 6–7 *A*: domnie. Era; *B*: domnie. – Să fii sănătos, Măria ta! răspunseră mii de voci! – După mine, dragilor mei pușori! Capul acestei mișcări era/ 8 *A*: care domnul; *B*: care răposatul *domn*/ 9 *A*: înainte, Petru; *B*: mai înainte de moartea părintelui său, Petru/ 10 *A*: Beisen; *B*: Beisen⁸⁵ (85. Soltuzii, de la germanul Schultheis, ceva ca președinte al municipalității, era[u] dintru-ntăi nemți, precum se vede din notița polonă a lui Miron Costin, asupra statisticei Moldo-Valachiei în *Pisma Borkowskiego*, t. 1, Lwow, 1858, p. 274)/ 11 *A*: pe care; *B*: și pe care/ 11 *A*: l-a apărât; *B*: l-a fost apărât/ 13 *A*: de popor, încât; *B*: de toată prostimea Sucevei⁸⁶ (86. Principiele pure democratice ale lui Petru Rareș și amorul poporului pentru acest mare principe apar din o notă cuntimpureană, publicată în Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 185; „plebem ab injuria potentiorum defendebat“), încât/ 13 *A*: a scula; *B*: de a scula/ 15 *A*: vel-stolnicului; *B*: vel-stolnicului⁸⁷ (87. Miron Costin, în scrierea polonă supracitată.)/ 25 *A*: dar; *B*: dară

128

5 *A*: număr, ei izbutiră; *B*: număr, totuși ei lesne izbutiră/ 6 *A*: a scoate; *B*: de a scoate/ 6 *A*: pe Geronimo, jumătate; *B*: pe Vatini, pe jumătate/ 6 *A*: Dar; *B*: Dară/ 8 *A*: a face; *B*: de a face/ 8 *A*: înainte, și nu știu; *B*: înainte. – Cosiți-i ca pe niște snopi! strigă Luca, dând pinteni calului și lovind cu sabia în capul unui ungur cojocar. Un peptos măcelar se aruncă asupra lui Luca și-l apucă de

picioar, silindu-se a-l trage de pe cal. Luca îi secără capul. Cu toate acestea, lupta devenea prea nepotrivită și nu știu/ 10–13 A: coastă. Liniștea a devenit însă perfectă numai atunci când Fliondur a declarat „pe cinste” că Ștefan Vodă n-a murit încă. Să ne-ntoarcem; B: Coastă. Să ne-ntoarcem/ 14 A: Fliondur, el alergă; B: Fliondur, el simți necesitatea de a scăpa cu fuga și, strecurându-se printre popor, apucă a alege/ 17 A: inscripțiunile cele ultradevotate ale lui; B: inscripțiunile lui/ 18–19 A: el zâmbind, și; B: el și/ 19 A: urmare, aici; B: urmare, numai aici/ 19 A: n-o să; B: n-are să/ 24 A: Geronimo; B: Vatini/ 38–39 A: crainicii, adevărații domnești, înștiințări; B: crainicii domnești înștiințări

129

1–2 A: Cap. IV În care cei vii se încurcă și un mort vine să-i descurce; B: Capul X În care se scrie cum Luca capătă armășiă din aceeași cauză din care Fliondur fu scos din armășiă/ 3 A: Zăcând pe patul morții; B: În ajunul morții/ 4–5 A: Bogdan; pentru a se asigura apoi contra; B: Bogdan Vodă; ba nici chiar acest jurământ nu i se păru încă a fi destul de mulțumitor, ci pentru a se asigura mai bine contra/ 7 A: oricui; B: orișicui/ 8 A: Bogdan; B: Bogdan Vodă/ 11–13 A: pe paloșele noastre. Astfel era jurământul militar pe atunci. Și, în; B: pe paloșii noștri⁸⁸ (88. Aceasta este formula cea mai sacră a jurământului la vechii români, precum vedem din Della Valle, care îi cunoștea bine și scrise sub Petru Rareș: „gli diede nelle mani la litera del Capitano de Moldavi la qual era scritta in latino, et era di questo tenore: Signor Gritti venite... perche vi promettiamo per Dio, per la virgine Maria, per li quattro elementi, per il vino, per la nostra scimitarra, che voi venirete sicuro...? Vedi *Narratione della morte dell' Al. Gritti*, publicată în *Magyar Torténelmi tar*, t. 3, p. 46.) Un jurământ înfricoșat! Și în/ 15 A: domn, ba încă de cel mai; B: Domn și de cel mai/ 18–19 A: De ce? Bogdan; B: de ce? pentru că, după expresiunea satirică a străbunilor noștri, *căta c-un ochi la făină și unul la slănină!* Bogdan Vodă/ 20 A: o talie; B: cu o talie/ 22 A: elegante; B: eleganți/ 22–23 A: dar cu toate acestea îi strica; B: dară toate astea le strica/ 24 A: Grozav; B: Grozav⁸⁹ (89. Urechea, *Letop.* t. 1, p. 146.)/30–31 A: a fi mândri; B: de a fi mândri⁹⁰ (90. Gratiani, *De Despotia Vallachorum principe*, p. 24: „In principatu adipiscende iis, qui opibus pollent, multum affert momenti decora facies, procesritas, et forma corporis, quam Barbari maxime in suis regibus requirunt; usque eo, ut si quis forte membro al quo captus, aut cicatrice, aliove corporis vicio deformis fuerit, ei vel nobilissimo, minus excellenti forma, facile praeferant.”)/ 32 A: pe care o; B: ce

o/ 36 A: bună; B: bună⁹¹ (91. Langlois, *Chefs-d'oeuvre du théâtre indien*, t. 1, p. 150)

130

1 A: Dar; B: Dară/ 6 A: întunecat⁹²; B: întunecat⁹². (92. După edițiunea racoțiană a *Noului Testament*)/ 9 A: lua și el măsurii; B: lua măsurii/ 11–12 A: principe, pe când tată-său zăcea în amănare, pe de o parte; B: principe, chiar în seara morții părintelui său, pe de o parte/ 13 A: pe de alta chemă; B: pe de altă parte chemă/ 26 A: S-a făcut; B: Se făcu/ 28 A: capul... Mai în; B: capul... Fliondur făcu o adâncă plecăciune. – Mai în/ 31 A: Fliondur, ar fi; B: Fliondur îmbunându-se, – ar fi/ 34–35 A: bine... vro câteva țepe. – Așezate; B: bine să dăm norodului o... o... o pildă. – Ce vrei să zici cu pilda? – Ar fi bine... adică așa făcuse în ajunul alegerii sale pe Câmpul Dreptății în Dîmne|zeu, *repositul* părinte al Măriei tale. – Tot nu te înțeleg, Fliondure. – Ar fi bine... vro câteva țepe. – Așezate/ 36 A: ghicit, stăpâne; B: ghicit de minune, stăpâne/ 37 A: dară, de prin închisori, trei; B: dară trei/ 38–39 A: doisprezece și înțeapă-i, ca să fie; B: doisprezece; îi poți lua de oriunde îți va plăcea ție, și apoi înțeapă-i frumușel ca să fie

131

8 A: sminteală; B: o sminteală/ 9–10 A: întâmplat a fi acum în Suceava numai; B: întâmplat d-a nu fi acum aici în Suceava afară numai/ 13 A: aleagă domn; B: aleagă de domn/ 15 A: sînt; B: sunt/ 16 A: ar fi veniți și ei; B: ar fi și ei veniți/ 17–18 A: băga de seamă. Așa; B: băga în samă, ba dacă și se va băga în seamă, cine a să cuteze a bănuir! – Așa/ 24 A: crede că; B: crede cum că/ 26 A: Ureche; B: Ureche⁹³. (93. Ureche; *ioco supra*)/ 27 A: Câmpul Dreptatei; B: Câmpul Dreptatei sau Dreptatei/ 28 A: mari; B: mari⁹⁴. (94. *Ibidem*)/ 32 A: poporan; B: poporariu/ 37 A: mătasă; B: mătasă⁹⁵. (95. Balada *Grue Grozovanu*)

132

2 A: pintenog; B: pintenog⁹⁶. (96. Despre gustul românilor pentru asemenea cai, vezi Venelin, *Gramaty*, p. 205: „edin kon czern tarscki pentenog...”)/

2 A: el nu-ți; B: el nici nu-ți/ 3 A: venea să admiri; B: venea pofta de a admira/ 4 A: scumpe; B: scumpe⁹⁷. (97. Descripțiunea din Nowakowski, *op. citato*, t. 1, p. 121)/ 6–7 A: sucevene, având; B: sucevene și având/ 9–11 A: *camhă*, după cum se numea o grea stofă de mătăsă de provenință orientală. La stânga; B: de *camhă*⁹⁸. (98. O grea stofă de mătăsă cu flori și aur, menționată în așezământul comerciale al lui Alexandru cel Bun.) La stânga/ 12–13 A: *șocărlat*, adică ceea ce se zicea atunci franzește „*escarlata*” și italienește „*scarlatto*”, un postav foarte fin, de culorile; B: *șocărlat*, de culorile/ 14 A: brâne grele de bogăție, cu; B: brâne atârănânde de greutatea bogăției, cu/ 21 A: fiecăruia; B: fiecăruia⁹⁹ (99. Cantemir)/ 22 A: vătășiile; B: vătăriile/ 23 A: vulpi; B: vulpi¹⁰⁰ (100. *Magazin istoric*, t. 2, p. 44.)/ 24 A: pumnare; B: pumnaruri/ 24 A: argint, panțiri cu; B: argint¹⁰¹ (101. Cantemir), panțirii¹⁰² (102. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p. 26. Cuvântul „panțira” însemnează polonește „za”) cu/ 27 A: districte; B: ținuturi/ 28 A: Moldova; B: Moldova¹⁰³. (103. *Statistica Moldovei din 1566*, publicată în Woicicki, *Biblioteka Starozytna pisarzy polskich*, t. 6, p. 66, enumeră numai 24 ținuturi, însă ea lasă la o parte toată Pocuția și părțile Țării Secuiești, cucerite sub Ștefan cel Mare.)/ 30–31 A: părcălab, adică cap militar și civil al districtului. Din; B: părcălab. Din/ 32 A: culori, fără; B: culori deschise, fără/ 34 A: cătră; B: către

133

7 – p. 136, r. 22 A: și strigă: – Așadar, întru mulți ani de la Dumnezeu, să trăiască Bogdan Vodă!

Dar în același moment trei voci mai sonore au răsunat la spatele bătrânului logofăt:

– Să trăiască Petru Vodă!

Boierii și clerul, nemaștiind pe cine să aclame de domn, tăcură.

Dintre curteni, unii au strigat: „Bogdan Vodă!” alții: „Petru Vodă!”

Ținutașii repetiră: „Să trăiască Petru Vodă!”

Breslele repetiră: „Să trăiască Petru Vodă!”

Gloatele repetiră: „Să trăiască Petru Vodă!”

Închipuiți-vă critica pozițiune a lui Bogdan, care se afla în strălucitul cort din mijlocul terasei, așteptând cu nerăbdare momentul de a ieși radios denaintea poporului.

Deodată s-a răspândit o rumoare: „Mortul! Mortul!”

Mulți făceau cu spaimă cruci peste cruci și se precipitau în laturi denaintea grozavei aparițiuni.

Pe un pat, dus de patru curteni, înainta spre terasă Ștefan cel Mare.

La dreapta și la stânga mergea câte un călău, îmbrăcat în roșu, ținând o secure într-o mână și o capră de tăiat lemne în cealaltă.

Cap. V

În care se demonstrează „libertatea electorală”, așa după cum s-a practicat în toți timpii

Știți că, tocmai în momentul când hatmanul Arbure cerea grație pentru postelnicul Șarpe, Ștefan Vodă adormise.

Acest somn, precursor al agoniei, a durat optsprezece ore.

Un mare zgomot într-o cameră învecinată a deșteptat pe muribundul erou.

– Ce este? întrebă el cu un glas ce abia se auzea.

– Nimeni nu-i răspunse.

Zgomotul creștea din ce în ce mai mult.

– Trebui să-l deșteptați! Trebui! striga o voce furioasă.

– Ce este? repetă Ștefan destul de tare.

O ușă s-a deschis cu violență și pe prag apărură un tânăr boier de o statură colosală, pe care curtenii, reținându-l de brațe și de haine, în zadar se zbuciumau să-l oprească.

– Ești tu, Barbovski? Întră... Lăsați-l...

Curtenii s-au retras. Cutezătorul june se apropie de pat, îngenuche, sărută mâna cea rece a lui vodă și murmură cu capul plecat:

– Stăpâne! Peste un ceas, cel mult un ceas, Bogdan Vodă va fi dat jos și poate chiar...

Ștefan s-a rădicat cu iuteală, ca și când ar fi încă plin de viață.

– Răsturnat? Cum? Unde? De cine?...

– Patru boieri, Măria ta, s-au hotărât astăzi, acum, pe Câmpul Dreptății, a striga: „Să trăiască Petru Vodă!” Acești patru boieri sunt: Ieremia Hudici, Filip Dajbogă, Gavrilă Bucium și... și eu. Pe mine m-a biruit remușcarea cugetului și-i trădez pe tovarășii mei. Fă ce știi, stăpâne!...

Barbovski se sculă și scoase din brâu un pumnar.

– Dar nici mișelul trădător nu trebuie să trăiască!...

Zicând aceasta, el își înfipse în inimă sâmceaua pumnarului și căzu jos.

Era ca un trunchi de brad izbit de trăsnet.

Auzind zgomotul, vro șase curteni intrară în odaie.

– Tu, Cujbă, adu îndată un doftor să caute pe acest boier...

Unul din curteni se închină și plecă.

– Tu, Paliță, cheamă călăii...

Un al doilea curtean făcu ca și cel dentăi.

– Voi, adause vodă cătră ceilalți patru, rădicați patul și duceți-mă la Dreptate.

Ștefan se părea transfigurat. Ochii săi, stinși cu câteva minute înainte, strălucea acum cu o vâpaie teribilă. Vocea-i luă un timbru limpede și pătrunzător. Mișcările-i erau energice.

Iată în ce mod neașteptata apariție a „mortului” înspăimântă poporul adunat pe Câmpul Dreptății.

Curtenii au dus și au așezat patul pe terasă, în apropierea mitropolitului.

Ștefan rădică capul de pe perină, se răzîmă cu o mână pe umărul unuia dintre curteni, privi liniștit împregiur și zise cu un glas sumbru:

– Ieremia Hudici! Filip Dajbogă! Gavrilă Bucium!...

Trei boieri, palizi de groază, ieșiră din șirurile celorlalți, oprindu-se la o distanță.

– Apropiați-vă!

Boierii au înaintat și s-au aruncat în genuchi.

– Iertare! Iertare, stăpâne!

– Așezați caprele voastre și țineți securile gata, zise Ștefan către călăi.

O tăcere de mormânt domnea pe toată întinderea câmpului, fără să se auză o singură răsuflare din atâtea mii de piepturi.

– Tu, Hudici, ai pierdut steagul în bătălia de la Cosmin. Așa este?

– Așa, stăpâne...

– Capul pe capră!

Hudici s-a rădicat și redobândi dodată tot sângele rece al unui om deprins a vedea moartea în față.

– Tu, Dajbogă, scris-ai cărți viclene către Țepeluș Vodă, poftindu-l să năvălească în Moldova asupra Domniei mele! Îți aduci aminte?...

– Vai, Măria ta!...

– Capul pe capră!

Mitropolitul Teoctist s-a apropiat de cei doi vinovați, cari s-au confesat și s-au împărtășit.

– Dumnezeu să-i ierte! zise Ștefan cel Mare, și să mă ierte și pe mine... adause el cu o voce mai slabă.

Peste o clipă capul lui Hudici și capul lui Dajbogă, lovite de securile călăilor, au căzut de pe cele două capre, rostogolindu-se la picioarele spectatorilor.

– Tu, Buciume... Pentru tine a lipsit a treia capră. Te iert.

Boierul, care aștepta să primească cu bărbăție, ca și ceilalți doi, lovitura călăului, a leșinat de emoțiune, auzind: „Te iert”.

Ștefan se întoarse către popor și zise, apăsând asupra fiecărui cuvânt:

– N-am venit aici ca să vă împiedic de a vă alege domn pe cine vă place.

Alegerea este slobodă, de tot slobodă. Fiind însă că, din mila cerească, mai am câteva ceasuri de viață, am voit să-mi împlinesc cea din urmă datorie,

pedepsind pe doi trădători. Acuma doresc să vă puneți îndată un alt stăpân în locul meu. Pe cine voiți?

Toți, toți fără excepțiune, au strigat: „Să trăiască Bogdan Vodă!”

Ștefan cel Mare a poruncit curtenilor să-l ducă înapoi la palat.

Peste câteva ore el a murit.

Un venețian care fusese martur la aparițiunea „mortului” pe Câmpul Dreptății, zice cu această ocaziune despre Ștefan Vodă: „*Cossì come in vita et sanità, ita in morte mostrò esser et terribile et prudente*”.

Dindată după plecarea bătrânului principe, trâmbițele și buciunii începură a suna din dosul cortului de pe terasă. Bogdan Vodă ieși; B: și strigă. Bogdan Vodă ieși

136

22–23 A: ușă. Câmpul; B: ușă. Principele era îmbrăcat în negru și cu capul descoperit. Câmpul/ 25 A: dete; B: dede/ 27 A: fraților! Vă; B: fraților! zise domnul cu o voce sonoră. Vă

137

2 A: Boldur; B: Luca Arbure/ 8 A: vornice; B: hatmane/ 11 A: Nimic, nimic; B: Nemica, nemica/ 11–12 A: numai să-mi prinză pe Rareș, și atunci îl voi face chiar... îl; B: numai atâta, hatmane, ca să-mi poată prinde pe Rareș, și atunci îl voi face chiar hatman... ba nu hatman! îl/ 13 A: Cap. VI; B: Capul XI/ 14 A: că; B: cum că/ 18 A: fusese; B: fu/ 18–19 A: hatmanului Arbure; B: vornicului Boldur/ 25 A: puțin; B: puținel/ 35 A: iar; B: iară

138

9 A: în Moldova; B: în mândra Moldovă/ 27 A: a; B: de a/ 30 A: Mihu începu a alerga; B: Iancu se aruncă a alerga/ 30 A: iar; B: iară

3 A: alege...; B: alege¹⁰⁴. (104. |Alecsandri/ 4 A: Dar; B: Dară/ 4 A: simți că Mihul lipsește; B: pe Iancu lipsind/ 7 A: Mihul; B: Iancu/ 10-11 A: lor. Băiatul; B: lor, însă nici un răspuns nu venea. Băiatul/ 15 A: Dar; B: Dară/ 15-16 A: sumbrele; B: sombrele/ 22 A: nouă ani; B: șase ani/ 28 A: n-o; B: n-or/ 29 A: când; B: cum/ 30 A: lătratul; B: bătaia/ 33 A: starea lui Mihul; B: starea nenorocitului Iancu/ 34 A: basmul; B: basma/ 35 A: bufnițe; B: bufne/ 37 A: chițcani; B: guzgani/ 37 A: porci mistreți; B: porci sălbatici/ 38 A: chisăliță... dar; B: chisăliță...¹⁰⁵ (105. *Walachische Maerchen*, p. 216.)... dară

4-5 A: de movilița cea artificială; B: de la movilița artificială/ 5 A: Mihul; B: Iancu/ 7-8 A: angelică, care; B: angelică și care/ 17-18 A: rom... Mihul; B: rom¹⁰⁶. (106. Cântec țigănesc din Cogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire des Cigains*, Berlin, 1837, p. 36. Traducerea literală iat-o: „De unde vine el? De unde sare el? Hai, fiule, sai! Nevasta merge și cerșește, baba se închină pe vatră. Nevasta este ca un trandafir, baba este ca o broască testoașă. Nevasta se ia cu un june, baba se ia cu un moșneag.“) Iancu/ 27 A: Concertul creștea; B: Concertul ciudatelor glasuri creștea/ 27 A: dar; B: dară/ 28 A: Mihul; B: Iancu/ 32 A: Mai știi!; B: Mai știi ce!/ 34 A: Mihul; B: Iancu

7-8 A: cruce și sări; B: cruce, sări/ 11 A: la dreapta și la stânga; B: în dreapta și în stânga/ 13 A: Mihul; B: Iancu/ 18 A: bănuiește; B: descopere/ 25-26 A: indian. În; B: indian, că figura lor poartă tipariul acetei origine, că înseși obiceiurile lor se pot observa până acum în moravurile unor caste de pe țărmii Indului... În/ 26-27 A: țigani sau „ațigani“, acest; B: țigani¹⁰⁷ (107. Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, ed. 1, t. 14, p. 242), acest/ 27-28 A: Asia Mică și-n Egipt, distingându-se prin; B: Asia Minore și în Egipt și se distinse prin/ 29 A: încă a rădica; B: încă de a rădica/ 31-32 A: Europei. Robia putu să dumesnicească; B: Europei. Cronicele rusești menționează amestecați la un loc cu comanii și pacinații, o poplată neagră și creață¹⁰⁸ (108. Cronicele rusești sub anul 1114, îi numesc „Czernie klobuki“ cuvântul „klobuk“ derivă de la verbul „klubiti“, adecă „a încreți“. Credem, dară, că „Czernie klobuki“ se poate

traduce prin „negrii creți“ iară nu cum esplică Karamzin, t. 2, nota 218). Țiganii au venit în țările noastre, nu de peste Dunăre, căci i-ar fi înregistrat autorii bizantini, ci de peste Nistru, din părțile lacului Caspic, de unde venira, de asemenea, comanii și pacinații. Între capii acestor din urmă ne întâmpină un Ceghenê, precum se numesc până azi țiganii din Oriente, și acel Ceghenê, după mărturia contimpuranilor, era de un neam obscur, între pacinați¹⁰⁹. (109. Vezi extracțele din istoricii bizantini, în Stritter, *Memoriae populorum*, t. 3, p. 783, 816; „Cegenes genere obscurissimo, nullisque natalibus“) Numele național al țiganilor sau *cîngari* apare lămurit în istorie, pentru prima oară pe la 1250, adică tocmai în epoca comanilor și pacinaților¹¹⁰. (110. Cogălniceanu, *op. cit.*, p. 4) Aceste patru considerațiuni combinate ne acordă o certitudine istorică, vreau să zic o mare probabilitate, cum că țiganii rătăciră la noi o dată cu comanii și pacinații, și apoi, rămânând vagabunzi prin codrii României, după retragerea celorlalți barbari ai evului mediu, fură apucați, biruiți și robiți de către străbunii noștri, reveniți din Făgăraș și din Maramureș. Însă cucerirea română putu să dumesnicească/ 33 A: a cutreiera; B: de a cutreiera/ 33-34 A: merei ai; B: merei pustii ai

3-4 A: Europei. Văzând; B: Europei. Aceasta este istoria scurtă, dară critică, a acestei ginți bizare și enigmatice. Văzând/ 5 A: Mihul; B: Iancu/ 9-10 A: se culcă jos, amintindu-și, din povețile căpătate altădată de la hoți, că; B: se culcă jos, amintindu-și cele auzite, cum că/ 10 A: fie; B: să fie/ 12 A: unde; B: pe care/ 12 A: Mihul; B: Iancu/ 14 A: dormi; B: adormi/ 18 A: ruptă, iar; B: ruptă și scărboasă, iară/ 25 A: Mihul; B: Iancu/ 27 A: era o; B: era mai degrabă o/ 31 A: frânghii; B: frângii¹¹¹. (111. Vezi cronica citată mai sus, *Memoires d'un bourgeois*, p. 674: „pour toutes robes une vieille ftaussoie très grosse d'un lien de drap ou de corde liée sur l'apoule, ci dessous un pauvre roquet ou chemise pour tous parements“.)/ 32-33 A: ceata, cu o barbă lungă, purta o mantie de felendres; B: ceata, purta o barbă lungă, o mantie de felendres¹¹² (112. Un feli [de] postav de F[il]andria, despre care voi vorbi în scrierea mea *Comerciul român*./ 34 A: curele; B: curele¹¹³ (113. Această descripțiune este luată din Cogălniceanu, *op. cit.*, p. 15)/ 35 A: Mihul; B: Iancu/ 36 A: sînt; B: sum

3 A: hicior; B: fecior/ 3 A: hapoi; B: apoi/ 4 A: Cap. VII; B: Capul XII/ 5 A: sînt; B: sunt/ 7 A: vornicul Boldur; B: hatmanul Arbure/ 9 A: însoțeau să;

*B: însoteau, după obicei*¹¹⁴ (114. Cantemir și articolul lui Bălcescu, în *Magazin istoric.*) să/ 10 *A: Ia; B: ian'/ 11 A: vornicul; B: hatmanul/ 17 A: cuvânt, cam; B: cuvânt într-o parte; cam/ 17 A: Dar; B: Dară/ 24 A: vornicul; B: hatmanul/ 27 A: așa? Să; B: așa? măi? Să/ 28 A: cellalt; B: celalalt/ 29–30 A: nici măcar să pună; B: nici măcar atâta, ca să pună/ 34 A: vornic; B: hatman*

144

1–2 *A: pentru că n-a știut; B: pentru a nu fi știut/ 3 A: Da, da; B: Dară, dară/ 8 A: Boldur; B: Arbure/ 9 A: vornic; B: hatman/ 12 A: sînt; B: sunt/ 13 A: Vornicul; B: Hatmanul/ 16 A: Boldur; B: Arbure/ 17 A: sînt; B: sunt/ 19 A: Sînt; B: Sum/ 21 A: a pierdut; B: pierdu/ 22 A: cum să; B: cum dară să/ 24 A: vornicului; B: hatmanului/ 29 A: la mulți; B: în mulți/ 32 A: vornicul; B: hatmanul/ 35 A: vornicul; B: hatmanul/ 36 A: sînt; B: sunt/ 37 A: îndrepteze; B: îndrepte/ 38 A: neștiute – căci a se; B: neștiute, pe când a se/ 39 A: o nebulie; B: o mare nebulie*

145

1 *A: vodă. Puțini oameni au; B: vodă și puțini oameni pot avea/ 3 A: vornicul; B: hatmanul/ 7 A: să o numească; B: să-i zică/ 17 A: altmintrea; B: altminte/ 18 A: că; B: cum că/ 20 A: iar; B: iară/ 22 A: Vornicul; B: Hatmanul/ 24 A: Boldur; B: Arbure/ 28 A: Sînt; B: sum/ 29 A: grăbii a-l; B: grăbii dară de a-l/ 30 A: prilejul să-l; B: prilejul ca să-l/ 32 A: Vornicul; B: Hatmanul/ 35 A: nimeni; B: nimene/ 37 A: încă din cele; B: încă vergelele cele*

146

7 *A: hotarele; B: otarele/ 12 A: și-n; B: și în/ 13 A: mănăstiri; B: monastiri/ 14 A: țara de; B: țara curat de/ 16–20 A: lista, ca în toate profesiunile de credință vechi și nouă. Intrând încetișor, vornicul și Luca auziră câte ceva din programa lui Rareș. Sînt; B: lista. Intrând încetișor în odaie, hatmanul și Luca auziră ultima frază a lui Rareș. – Sum/ 21 A: Boldur; B: Arbure/ 24 A: vornicul; B: hatmanul/ 25 A: înainte; B: mai nainte/ 27 A: Vornice; B:*

Hatmane/ 32 A: Boldur; B: Arbure/ 33 A: finule? B: fiule? / 33 A: vornicul; B: hatmanul/ 37 A: iar; B: iară/ 38 A: bănu; B: prepuce

147

1–3 *A: slugi hătmănești, nașule vornice. Boldur ațintă; B: slugi d-ale tale, nașule hatmane. Arbure aținti/ 4 A: măcar; B: chiar/ 7 A: vornicul; B: hatmanul/ 10 A: nu este și n-a fost; B: nici că este, nici c-a fost/ 11–12 A: postelnic de când cu... Apoi; B: postelnic Apoi/ 12 A: o să; B: a să/ 13 A: știi!; B: știi cel!/ 16 A: vornice; B: hatmane/ 16 A: aș putea găsi; B: eu pot să găsesc/ 17 A: băiete! Vezi; B: băiete și-apoi să vezi/ 17 A: sînt: eu nu te-ntreb; B: sum eu: nici că te-ntreb/ 18 A: vornicul; B: hatmanul/ 21 A: vornicul; B: hatmanul/ 25 A: iar; B: iară/ 25 A: un cal; B: un al doilea cal/ 26 A: să-l; B: să mi-l/ 27 A: bine, acum; B: bine! – adause hatmanul după ce Iorgu ieșise – ei bine! acum/ 30 A: dar; B: dară/ 31 A: Vornicul; B: Hatmanul/ 34 A: vornicul; B: hatmanul/ 36 A: lui Boldur; B: hatmanului/ 39 A: Vornicul; B: Arbure*

148

7 *A: roșu; B: roșu*¹¹⁵. (115. Pentru descrițiunea acestui costum am consultat mai cu seamă vechea gravură spaniolă în posesiunea dlui V. Alexandrescu.) 22 *A: să-l ajungă Rareș; B: a ajunge și Rareș/ 28–29 A: stolnice, nu, și chiar de te-ar ierta, n-ar trebui să crezi, dar; B: stolnice, el nu te poate ierta, o pricepi bine, dară/ 39 A: noastră; B: noastră*¹¹⁶. (116. Forma jurământului în documente.)

149

1 *A: Cap. VIII; B: Capul XIII/ 4 A: Mih; B: Iancu/ 7 A: Tecuci; B: Tecucine/ 9 A: idolul; B: idol al/ 11 A: Mih; B: Iancu/ 17 A: Mih; B: Iancu/ 20–21 A: de pe persoana; B: de pe chiar persoana/ 24 A: ceva ca casierul districtual de astăzi; B: ceva ca sameșul districtual de mai deunăzi*¹¹⁷ (117. În fiecare județ era câte un vâtaf ca ajutor al părcălabului. Vezi vechea statistică a Moldovei în Wojcicki, *Biblioteka startozytna*, t. 6, p. 66)/ 26 *A: dete; B:*

dede/ 27 A: mai ales; B: mai cu seamă/ 28 A: păhărele; B: păhăruțe/ 29 A: o frumoasă; B: o prea frumoasă/ 30 A: a face; B: a face¹¹⁸ (118. Despre moda unor asemenea pahăruțe vorbește Maciejowski, *Polska*, t. 1, p. 89.)/ 30 A: prin; B: printre/ 34 A: Mihui; B: Iancu/ 35 A: grație poveților; B: mulțămită povăuiriilor

150

1 A: Mihui; B: Iancu/ 2 A: individului; B: individului¹¹⁹ (119. Vezi în această privință un pasagiu foarte interesante în Heister, *Notizen ueber die Ziegeuner*, Koenigsberg, 1842, p. 39.)/ 3 A: îl ajuta mult; B: îi ajuta foarte mult/ 5 A: este; B: să fie/ 7 A: tânără; B: jună/ 15 A: după călugărie; B: după viața călugărească/ 17–18 A: numai nu; B: numai cât nu/ 19 A: prorocia trai; B: proorocia un trai/ 25 A: Mihui; B: Iancu/ 28 A: mâncările; B: mâncări/ 30 A: Mihui; B: Iancu/ 31 A: de cum; B: decât/ 32 A: unde-l; B: unde îl/ 35–36 A: de Suceava; B: de la Suceava/ 38 A: etc; B: etc¹²⁰. (120. Tractate comerciale între Moldova și Polonia despre care voi vorbi în scrierea mea *Comerțul român*.)/ 39 A: armenesc; B: armenesc¹²¹ (121. *Hauptbericht fuer das Herz. Bucovina aus 1862*, p. 92).

151

5 A: Mare? Ce anacronism! vor; B: Mare? vor/ 8 A: beau bere; B: beau până astăzi bere/ 12–13 A: a bea. Al; B: a bea. Prin urmare, berea poate fi sau slavă sau română; dară nemțească niciodată, de vreme ce substantivul *Bier* nu are nici o etimologie proprie. Al/ 14 A: la noi; B: la poporul nostru/ 15 A: dovedește că; B: dovedește, pare-mi-se, că/ 18–19 A: vinul era puțin cunoscut; B: vinul mai că nici era cunoscut/ 19 A: în secolii; B: din secolii/ 20 A: pe când berea; B: iară berea/ 22 A: Alexandru cel Bun; B: Alexandru Vodă cel Bun/ 24 A: neaoși; B: neaoși¹²² (122. *Akty Zapadnoi Rossii*; t. 1, p. 32.)/ 27 A: cerevisia; B: cerevisia¹²³ (123. *Magyar Tortenelmi tar*, t. 3, p. 23. „La lingua loro e pocco diversa dalla nostra italiana... se alcuno dimanda se sano parlar in la lor lingua valacca dicono a questo modo sti Rominest, che vol dire sai tu Romano... *Quel paese e molto fertile d'ogni cosa eccetto di vino, dove in vece di esso usano la cervosa*“...)/ 28–29 A: română! În întrul; B: română și trăiască o dată cu ea toți acei ce nu s-au depărtat, măcar în băutură, de la obiceiurile

strămoșilor! În întrul/ 33 A: denaintea; B: înaintea/ 33–34 A: tropot[e] au mai mulți cai; B: tropotea un tabun de cai/ 35 A: armenești, iar; B: armenești¹²⁴ (124. În Moldova erau cunoscute pe atunci carele *nemțești*, mai mici, și carele *armenești*, mai mari. Vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 1, p. 31.) iară/ 37 A: lungi; B: lunge¹²⁵ (125. Așa îi descrie vechiul poet polon Klonowicz. Vezi *Pamiętnik naukowo-literacki*, 1856, sect. 1, t. 2, dispărț. 6, p. 62, 71.)

152

3 A: să se ia; B: să ia/ 4 A: groși; B: groși¹²⁶ (126. Așezământul comercial al lui Ștefan cel Mare din 1460, descoperit în Archiva municipale de la Leopole și care va fi publicat în ziarul meu *Archiva istorică a României*. Despre moneta *grivna* și *groșu*, am vorbit deja într-o altă notă.)/ 10 A: aci; B: acolo/ 12 A: de cumpărătură; B: de pe cumpărătură¹²⁷ (127. *Ibidem*.)/ 16 A: Apoi; B: D-apoi/ 18 A: Una; B: Zi una/ 21 A: doi de vamă; B: doi vamă/ 27–28 A: zloți, după valoarea de atunci, încălecă; B: zloți¹²⁸ (128. Zlot – galben. Despre caii ungurești în preț de o sută zloți vorbește așezământul comericale al lui Ștefan cel Mare.), încălecă/ 31–32 A: goană. Cățiva; B: goană după furul. Cățiva/ 34–35 A: așa că știi zicătoarea: Armeanul plătește gloaba; B: așa, căci armeanul plătește gloaba¹²⁹ (129. Vechi proverb moldovenesc, care probează disprețul românilor pentru armeni.)/ 36–37 A: olăcar, adecă curier, zburând; B: olăcar călare, zburând

153

6 A: statului; B: statului¹³⁰ (130. Instituțiunea olăcarilor, o dată cu cuvântul *olac*, au luat-o români de la turci. Despre brănele olăcarilor și dreptul lor de a încăleca la nevoie cai străini, pentru a nu întârzia cu poruncele guvernului, vorbește celebrul Montaigne, *Essais*...)/ 8 A: caii; B: tabunul/ 13 A: Zi; B: Ba zi/ 14 A: vameșului; B: vameșului¹³¹ (131. Despre cărțuliile vameșilor vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 3, p. 32)/ 18 A: parte, o; B: parte și o/ 23 A: sînt; B: sum/ 23 A: curierul; B: olăcariul/ 32–34 A: încălecă, profitând de prerogativa curierilor domnești de a putea apuca la trebuință orice cal particular. – Ce; B: încălecă. – Ce/ 36 A: aceasta; B: asta/ 37 A: toți cei prezinți; B: toți prezinții

1 A: moldoveni; B: moldoveni¹³² (132. *Acta Tomiciana* cuprind un mare număr de documente despre nedreptățile făcute neguțătorilor armeni în Moldova.)/ 3 A: Mihui; B: Iancu/ 6 A: a dezvolta; B: de a dezvolta/ 7 A: Cap. IX; B: Capul XIV/ 10 A: Vro; B: Verio/ 10 A: intrarea în; B: intrarea sa în/ 13 A: încercaseră; B: încercară/ 15 A: a fost; B: fu/ 17 A: Mihui; B: Iancu/ 21 A: nouă; B: șapte/ 21 A: și; B: sau/ 27 A: țigănești. Luca; B: țigănești. Așadară Luca/ 33 A: astfel că o; B: încât o/ 33–34 A: îi ieșea; B: să-i iasă/ 34 A: gât; B: gât¹³³ (133. Descrierea țepeii e luată din Skalkowski, *Istoriai Novoi Sieczy*, ed. 2, t. 1, p. 219.)

1 A: care se; B: care apoi se/ 14 A: sînt; B: sunt/ 18 A: iar; B: iară/ 18 A: stâlpii, văpsiți; B: stâlpii erau văpsiți/ 20–21 A: vreodată o țeapă; B: verioadă țepe/ 22 A: erau; B: fură/ 23 A: țigani; B: țigani¹³⁴ (134. Despre călăii țigani, *Letop.* t. 1, p. 231. Vezi, de asemenea, Isthuanfi, *Regni Hungarici historia*, Coloniae, 1685, p. 48, sub anul 1514: „Sequuti erant castra quam plurimi ex vagis illis, quos Ciganos vulgus appellat, vilissimum et abjectissimum hominum genus, in Transilvania ac utraque Valachia tortorum infamen operam exercere solitum“)/ 24 A: oameni, câteodată și cea tătarească; B: oameni ba câteodată și cea tătarească¹³⁵ (135. Despre călăii tătari vezi *Letop.* t. 1, appendice, p. 73.)/ 28 A: pofta sau; B: pofta una din două sau/ 29–31 A: autoritatea oficială a gădelui. În; B: autoritatea gădelui de a grăbi moartea. În/ 35 A: mâinile; B: mâinile

13–14 A: D[omniilor] voastre; B: voastră/ 20 A: tâlharul. Iertare; B: tâlharul, strângând din umere pentru a manifesta astfel gustul de a-și frânge mânele cele legate dupe spate. Iertare!/ 22 A: Dar cine nu știe; B: Dar apoi cine nu mai știe/ 23–24 A: Tu? Coțofană! – Încăi; B: Tu? O coțofană?! Ce obrăznicie! Încaltea/ 29 A: copilul; B: plodul de copil/ 37 A: Ei, nu-l mai; B: Ei bine! ce nu-l mai

6–7 A: a răspunde; B: de a răspunde/ 9 A: înțepați-l; B: înțepați-mi-l/ 13 A: beată și doi; B: beată de braț cu doi/ 19 A: se păstra; B: se păstrase/ 19 A: fanarioților și în; B: fanarioților până și în/ 21 A: că voiește; B: că se învoiește/ 23 A: orice; B: orișice/ 27 A: pe toată; B: pentru toată/ 31 A: o propunere altfel de tot; B: o propunere de tot/ 34 A: socotea în; B: socotea niçi chiar în/ 35 A: unde-ți; B: unde îți

1 A: sînt; B: sum/ 3 A: anevoie; B: prea anevoie/ 15 A: a se închea; B: a se lega/ 18 A: Înțepă-l; B: Înțepă-mi-l/ 22 A: o să; B: or să/ 24 A: o mulțime; B: o ceată/ 27 A: care-l; B: care îl/ 27 A: și-l; B: și îl/ 30 A: jupâne postelnice; B: postelnice/ 38 A: plămâni; B: plumâni

4 A: Cap. X; B: Capul XV/ 5 A: se poate deja prevedea ce; B: se descopere în sfârșit, ce/ 6–7 A: baie. În; B: baie. Obiceul băilor, o dată cu însuși cuvântul (balneum) ni l-au lăsat în moștenire romanii¹³⁶ (136. Inscriptiunile romane din Dacia, adunate de Grunter, Katancsich, Seivert etc. au conservat tradițiunea mai multor *balnea*.) De la noi apoi îl împrumutară slavonii (bania), carii, pesemne nici că se mai spălau până a nu învăța de la străbunii noștri oarecari principie elementare de curățenie. În/ 9–10 A: baie. Dar; B: baie¹³⁷ (137. Cronicarul polon Heidenstein, *Res Polonicae ab excessu Sigismundi Augusti*, Francof., 1672, p. 318, vorbind despre strămutarea capitalei din Suceava de către Alexandru Vodă Lăpușneanul, descrie Iașiul așa: „Templa tria circiter Graeci ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia; catholicum ex materia unum; super omnia Balneum Asiatici operis ex lapide pro captu loci satis elegans“. Această baie există în Iași până astăzi, din dosul mitropoliei.); poporul nostru ținea totdeauna foarte mult la esteriorele lucrurilor. Dară/ 10 A: de băi publice; B: de o baie publică/ 15 A: prezintă; B: și prezenta/ 19 A: mai exact; B: mai degrabă/ 24 A: recăzând; B: și recăzând/ 29 A: apoi; B: și apoi/ 31 A: îmbrăca; B: îmbrăca¹³⁸ (138. Pentru această descrițiune am consultat scrierile dlui Mazois asupra băilor romane; a dlui Laborde despre băile mauresce din Spania; baia cea veche din Iași și pasagele dlui Maciejowski asupra vechilor băi în

Polonia.)/ 32 A: a fost; B: fu/ 35 A: Moldova; B: Moldova¹³⁹ (139. Despre învățătura ovreilor maurești vezi *Notice sur Abou-Iousouf-Hasdai Ibn-Schaprouit*, par Luzzato, Paris, 1852. Despre emigrarea lor în Moldova, vezi Meir, *O pisanie Oczakovskai zemli*, Petersb., 1794, p. 58, nota.)/ 35-p. 160, r. 1 A: arhitect. Între altele el este acela care prefăcuse; B: arhitect, și anume între altele prefăcu

160

2 A: cea; B: aceea/ 2-3 A: dreaptă o capelă; B: dreaptă... La aceea dreaptă era o capelă/ 3 A: unde merse; B: la care merse/ 21-22 A: cele mai vii și mai variate... Dar; B: cele mai fantastice, exprese prin colorile cele mai vii și cele mai variate...¹⁴⁰ (140. Observăm aci că cele mai frumoase două biserice din România sunt de arhitectură maurescă: catedrala de la Curtea de Argeș și Trei Ierarhi din Iași.) Dară/ 26 A: roșie și pe; B: roșie, pe/ 30 A: vestibulul; B: pridvorul/ 34 A: amvonului; B: amvonei

161

12 A: Totuși; B: Ei bine/ 18 A: Și totuși; B: Ei bine/ 19 A: scăpă; B: să scape/ 20 A: miluiește; B: să miluiască/ 22 A: Oare acestea; B: oare chiar numai acestea/ 32 A: taler, câte; B: taler sta câte/ 33 A: cu bere; B: de bere/ 34 A: de străbunii; B: de către străbunii/ 34-35 A: Polonia. Pe o; B: Polonia¹⁴¹ (141. Golembiewski, *Domy i dwory*, p. 54.) Într-o/ 36 A: pe o; B: într-o/ 36-37 A: unt, alături – pâne; B: unt, și alături – pâne¹⁴² (142. *Ibid.*) / 38 A: apoi; B: și apoi/ 39 A: afară de; B: afară numai de

162

4 A: vornicul Boldur; B: hatmanul Arbure/ 6 A: pe un; B: un/ 6 A: pe când; B: când/ 6-7 mi se pare că m-a așezat într-adins pentru ca; B: mi se pare mie că mă așezai pentru ca/ 10 A: vornice; B: hatmane/ 11 A: hatmanul Arbure; B: vornicul Boldur/ 12 A: ovreică, ție; B: ovreică, o blăstămată de ovreică, ție/ 12-13 A: cu capul tăiat; B: descăpățânat/ 14 A: hatmane; B: vornice/ 20 A: Arbure; B: Boldur/ 20 A: Geronimo; B: Vatini/ 26 A: zisese; B: zise/ 38 A: Dar; B: Dară

552

163

2 A: poate; eu; B: poate căci eu/ 7 A: de; B: dă/ 9 A: aici; B: aici la palat/ 10 A: fie după voia; B: fie voia/ 14 A: suferi...; B: suferi femeie/ 15-19 A: încreți. – Mai ciudată este firea ta, hatnane, observă râzând vornicul Boldur. Ție îți plac muierile și numai muierile, gniuj nesățios ce ești. În; B: încreți. În/ 19 A: era turburată; B: era vederat turburată/ 21 A: palid; B: palid și sări în picioare/ 28 A: copilul cel adus; B: copilul adus/ 32 A: părinte; B: părintele/ 32 A: ne-ai ținut; B: ne-o ținushi/ 33-34 A: oamenilor. A doua zi, după o matură chibzuire între toți amicii postelnicului Șarpe, copilul Mihui a fost trimis să crească în frica lui Dumnezeu la Mănăstirea Neamț; B: oamenilor.

Varianța A se încheie cu această frază. Varianța B continuă cu *Epizodul II, Procopseala*, din care autorul n-a reușit să publice decât capul I, reprodus de noi, *supra*, p. 510-515.

(I.O.)

DOMNUL NAE

Portret satiric publicat în revista lui B.P. Hasdeu, „Satyrul”, an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 3. Semnat cu pseudonimul „Wang-pon-ki”. E inclus de Mircea Eliade în sumarul vol. II al ediției *Scrieri literare, morale și politice*, (1937), p. 114-115.

Prefigurare a personajului *Mitică* din schițele lui I.L. Caragiale.

(I.O.)

EGOARHISTUL

Proză caracterologică-pamfletară, frecvent cultivată de B.P. Hasdeu, îndeosebi în publicistica politică și în causticile sale intervenții polemice, *Egoarhistul* apare în „Satyrul” (an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 3-5, semnat

553

„Wang-Pon-ki“), în același număr și pe aceeași pagină cu portretul șarjă *Domnul Nae*. A fost selectat de Mircea Eliade, pentru valoarea sa artistică, în cuprinsul ediției *Scriseri literare, morale și politice*, tomul II, 1937, p. 115–116.

Caracterologia exemplifică deopotrivă tendința autorului – manifestată din plin în paginile revistei „Satyrul” – de a ilustra narativ diversele proverbe populare, utilizate ca poante finale.

(I.O.)

PAMFLETE, FOILETOANE, PAGINI UMORISTICE

JALNICA TRAGODIE A MORȚEI C. C. PRIVILEGIU

Articol publicat în ziarul unionist ieșean „Zimbrul și vulturul”, an. IV, nr. 17, 25 noiembrie 1858, p. 67–68. Pamfletul e creat ca o parafrază la cunoscuta operă în versuri a lui Alexandru Beldiman (1760–1826), *Tragodie sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea grecilor* (1821). Este un exemplu convingător despre măiestria lui B. P. H. în folosirea modelelor livrești pentru a lua atitudine în cele mai arzătoare probleme ale actualității politice, satirizând poziția diverselor grupuri de interese față de problema desființării privilegiilor și a rangurilor boierești, ca urmare a Convenției de la Paris din 7/19 august 1858.

(S.I.)

NICOLAE MILESCU [VOIND A VIZITA, ÎNTRE ALTE, CONSILIUL ȘCOLARI]

Pamflet hasdeian vizând ineficiența Consiliului Școlar, organism nou înființat la Iași. Publicat în „Foița de istorie și literatură”, nr. 2, aprilie 1860, p. 61–64. Nesemnăt.

Textul propriu-zis, apărut sub titlul de rubrică *Cronica*, este precedat de următoarea precizare: „În memoarele petrecerei lui Nicolae Milescu la Peking ca ambasadori al țării lui Alexei Mihailovici pe lângă bogdahanul Kan-si, se află următoarea descriere: *si non è vero, è ben trovato*”. Paginile citate de B.P.H. nu se regăsesc nici în *Jurnalul de călătorie în China* nici în *Descrierea Chinei*, cele două opere de căpetenie ale Spătarului Milescu. Este evident că redactorul „Foiței”... din Iași folosește cu măiestrie atmosfera memoriilor marelui învățat moldovean (păstrate în numeroase copii în slavonă și în grecește) și chiar numele unor personaje, precum ieziutul și bogdahanul, pentru a satiriza realități culturale contemporane. Farsa, sub masca chinezărilor, va deveni un procedeu des folosit în periodicul bucureștean „Aghiuță” (1863–1864), apoi generalizat în „Satyrul” (1866), unde redactorul foi și colaboratorii semnavă cu pseudonime chinezești.

(S.I.)

LEVASSOR ȘI D. ROSETTI

Apare în același număr cu foiletonul *D. Rosetti e temut și iubit* („Aghiuță”, an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 1–2) semnat cu pseudonimul „n...o...u...”. Ambele foiletoane și criticele ce vor urma au fost generate de atitudinea indecisă a lui C. A. Rosetti (directorul ziarului „Românul”, oficiosul liberarilor radicali) — de expectativă, la început, față de guvernul Kogălniceanu și de încercare de atragere a noului prim-ministru către platforma politică pe care o reprezenta, iar mai apoi, la scurtă vreme, de furibunda primire a tuturor acțiunilor guvernului. Articolele sunt, de asemenea, partizane opiniilor „Buciumului” în paginile căruia C. A. Rosetti fusese vestejit pentru schimbarea radicală de atitudine în privința prințului Bibescu-Brâncoveanu după primirea, se pare, efectivă a unei polițe de 1000 de galbeni („Buciumul”, an. I, nr. 134, 22 oct. 1863, p. 533, nr. 137, noiembrie 1863, p. 545).

Aluziile repetate ale autorului, greu de înțeles peste timp, la Caimata au în vedere strada bucureșteană pe care se afla loja masonică din care făcea parte și C. A. Rosetti.

La începutul anilor '60 ai secolului trecut, numele străzii se identificase cu cel al lojii. Clădirea a ars pe timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Se pare că focul a fost pus intenționat din ordinul domnitorului.

În foiletoanele următoare din „Aghiuță“, B. P. Hasdeu va ajunge să-l numească ironic pe C. A. Rosetti: „d. Rosetti-Caimata“ (vezi *Lumea aristocratică*, în „Aghiuță“, an. I, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 103).

(I.O.)

D. ROSETTI E TEMUT ȘI IUBIT

Articol satiric publicat în „Aghiuță“, an. I, nr. 1, 2 noiembrie 1863, p. 2. Semnat cu pseudonimul „...n...o...u“, după literele finale ale numelui lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

(S.I.)

CEVA DESPRE VINERI

Articol de polemică politică apărut în „Aghiuță“, an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 5–6. Îscălit „...n...o...u“.

B. P. H. critică virulent ziarul „Independința“ și pe redactorul său, Pantazi Ghica, pentru inconsecvență politică. Atacurile la adresa „Românului“, „Convențiunea“, „Nichipercea“, „Reforma“ sunt lipsite de obiect, pentru că pozițiile acestora sunt aceleași cu ale lui Pantazi Ghica, schimbarea fiind numai de formă.

(S.I.)

CRONICA ADUNĂRII NE-LEGIUITOARE

E publicat în „Aghiuță“, an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 9–10, sub semnătura „...n...o...u...“. Reflecții satirice fugare în genul considerațiilor de la

rubrica *Toate vrutele* pe seama ședinței parlamentare din 5 noiembrie, în cadrul căreia C.A. Rosetti a ridicat, într-adevăr, aparent confuz, chestiunea constituirii Adunării Legiuitoare în sesiunea ordinară sau extraordinară: „Domnilor — rostea el, adresându-se în mod special primului-ministru, M. Kogălniceanu, — am să cer o explicare, și chiar însuși dlui președinte, fiind sigur că-mi va da-o sub formă de explicare, ca să fiu silit a face o interpelare care n-ar face decât să ne piarză timpul. Dlor, întreb dacă Adunarea este constituită sau nu, adică dacă suntem în sesiune extraordinară sau nu? Dacă suntem în sesiune extraordinară, atunci suntem constituiți; dacă suntem în sesiune ordinară, atunci Adunarea nu este constituită și trebuie să-și aleagă un birou. Conform Convențiunii, după mine, suntem în sesiune extraordinară; nu voiesc, încă o dată zic, a ridica cea mai mică dezbateră asupra acestei chestiuni, deși eu o consider destul de serioasă, însă voi trece — considerând faptele cele mari ce Mesagiul Tronului a zis că avem a face, — peste dânsa. Sigur sunt de mai înainte că explicarea care ne va da *ministeriului* va fi atât de satisfăcătoare, încât să putem zice, fără părere de rău, că situațiunea ne-a silit să mergem înainte“ („Buciumul“, an. I, nr. 142, 6 noiembrie 1863, p. 565).

(I.O.)

CONSILIUL SUPERIOR PORECLIT ÎN GLUMĂ „DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ“

E publicat în „Aghiuță“, an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 11–12 sub semnătura „Un greier din salonul Consiliului Superior“. Șarjă demolatoare la adresa membrilor organismului suprem de decizie din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, care nu numai că hotărăsc cu ușurință, în ședința din 11 mai 1863, destituirea autorului din postul de profesor titular de istorie și statistică la Colegiul Național din Iași, dar propusese ministrului să defere cazul Justiției. „D. ministru al Cultelor — se spunea în raportul înaintat — [este rugat] să tragă atențiunea dlui ministru al Justiției ca prin procurorul său local să urmărească, conform legii, înaintea tribunalelor, asemenea scrieri scandaloase“ (Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, dosar nr. 259, din 16 mai 1863. Cf. „Manuscriptum“, XV, nr. 1(54) 1984, p. 126).

(I.O.)

Apare în „Aghiuță“, an. I, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 17–18, semnată cu pseudonimul „n...o...u“. Admirator frenetic al lui Ioan Heliade-Rădulescu (a se vedea, între altele, *Cuvântul funebru rostit în numele presei române la înmormântarea lui I. Heliade-Rădulescu*, „Columna lui Traian“, an. III, nr. 19, 8 mai 1872, p. 145 și evocarea academică: *Centenarul lui Heliade*, „Apărarea națională“ an. III, nr. 16 (600), 20 ianuarie 1902, p. 1), tânărul Hasdeu nu înțelege, totuși, să facă nici un fel de concesii îngrădirii democrației. De aceea supune unei virulente satire broșura marelui Heliade, prin intermediul căreia se formula ideea votului universal limitat la știutorii de carte, opinie ce înlătura ca inexistentă marea majoritate a populației autohtone formată din țărani neșcoliți.

(I.O.)

URMAREA NE-LEGIUIRILOR CAMEREI

Apare în „Aghiuță“, an. I, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 19–20, sub semnătura „n...o...u...“ Foiletonul constituie una din dovezile cele mai palpabile ale extraordinarei puteri de obiectivare a autorului și de judecare nepărtinitoare a faptelor. Deși Christian Tell îl nedreptățise, cu numai șase luni în urmă, semnând, în calitate de minisru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, raportul de îndepărtare a sa din învățământ înaintat domnitorului, B. P. Hasdeu îi lua acum, cu înflăcărare, apărarea înfățișându-l ca pe o personalitate sacră, de dimensiuni gigantice. Prin contrast, contemporanii — cu merite deosebite în crearea României moderne — erau doborâți de pe piedestali și ironizați necruțător pentru lipsa de idealuri înalt patriotice.

Surprindem aici, o primă coagulare a antitezei fundamentale ce stă la baza celebrei poeme eminesciene *Epigonii*.

(I.O.)

Publicat în „Aghiuță“ (an. I, nr. 4, 24 noiembrie 1863, p. 28–29, sub semnătura „n...o...u“) pamfletul înalță până în pragul artei desăvârșite modalitatea de satirizare generală, atât a celor puși direct la stâlpul infamiei, cât și a celor invocați cu perfidie ca exemple luminoase — cazul lui Ioan Zalomit și August Treboniu Laurian (viitorii săi colegi de Universitate).

Atacurile la adresa lui G. Panu constituie în subsidiar un pretext de prelungire în timp a înțepăturilor la adresa lui C. A. Rosetti, privit (aici și în alte foiletoane) ca un element alogen.

Spre relativizarea lucrurilor, trebuie să menționăm că, deși C. A. Rosetti îi va provoca numeroase necazuri savantului (am cita, între altele, suprimarea revistei „Arhiva istorică“), B. P. Hasdeu va găsi, nu peste multă vreme, găzduire în paginile ziarului „Românul“, iar mai târziu va aprecia în gradul cel mai înalt opiniile omului politic în coloanele publicațiilor „Traian“ și „Columna lui Traian“.

Ca și în cazul lui V. A. Urechiă, B. P. Hasdeu a trecut de la persiflare și atac violent la îngăduință și laudă.

E vorba, în fond, de fațetele unei prietenii complexe, estompate temporar, dar durabilă peste ani.

(I.O.)

BULETINUL AMORULUI

Articol satiric apărut în „Aghiuță“, an. I, nr. 5, 1 noiembrie 1863, p. 53–54. Semnat „...n...o...u...“.

B. P. Hasdeu ironizează nu numai un anume stil al unor gazetari ai vremii, îndeosebi pe cei amatori de faptul divers. El atacă o personalitate a vremii, Aristide Pascal (1827–1900), reputat jurist, cu studii strălucite la Paris, viitor profesor de Drept civil la Universitatea din București, deputat și senator, redactor al unor importante publicații „Luptătorul“ (Paris, 1860), și „Țara“ (1867–1869). Acum însă conducea „Gazeta tribunalelor“. Aghiuță (alias B. P. Hasdeu) îi

găsește nod în papură. Extrasele din ziarele americane sunt doar pretexte, autorul face și desface cuvinte, cu aluzii licențioase sau mustind de un umor gros.

(S.I.)

CERCULAREA DLUI D'A-VITA CĂTRE TOȚI MEDICII DIN ROMÂNIA

Proză umoristică publicată în „Aghiută”, an. I, nr. 7, 15 decembrie 1863, p. 51–52. Semnat „...n...o...u”.

Personajul vizat este doctorul Carol Davila.

(S.I.)

MODELURI DE FELICITĂRI CU ANUL NOU

Variații umoristice pe aceeași temă apărute în „Aghiută”, an. I, nr. 9, 1 ianuarie 1864, p. 65–66. Semnat „...n...o...u”.

(S.I.)

POLITICĂ ÎN VERSURI

Potpuriul de versuri, chemate să-l ironizeze dintr-o perspectivă neașteptată pe personajul principal al pamfletelor lui B.P. Hasdeu din anii 1863–1864, C.A. Rosetti, apare în „Aghiută”, an. II, nr. 11, 6 ianuarie 1864, p. 85–86, nesemnat. Citatele adecvate, extrase din diverșii poeți, îndreptate, în principal împotriva directorului ziarului „Românul”, lovesc, implicit și în alți adversari ai autorului. În cazul de față se creează un ilariant paralelism C.A. Rosetti — M. Kogălniceanu/ Satan–Baba Cloanța, cu multiple efecte satirice asupra întregului pamflet.

(I.O.)

LIMBA ROMÂNĂ

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 4, 27 februarie 1866, p. 2–3, sub semnătura „Puang-Hon-ki”. Sub pretextul privirii din afara fenomenului a specificului spiritualității naționale, scriitorul inițiază, cu foiletonul de față, seria spumoso-selor considerații privitoare la identitatea noastră. Comparația imprevizibilă alternează cu calamburul și înțepătura nevinovată, satira acidă cu reflecția profundă, iar metafora și portretul cu prezentarea realității ca un nesfârșit prilej de uimire (datorită martorului străin care o descoperă). Sunt pagini de mare fantezie ce-și păstrează nealterată prospețimea.

(I.O.)

PROVERBURILE ROMÂNE EXPLICATE PENTRU ÎNȚELEGEREA CHINEZILOR

E publicat în „Satyrul” an. I, nr. 6, 12 martie 1866, p. 1–2, la rubrica „Situatiunea”, sub semnătura: „Puang-Hon-ki”. Procedeu original de vestejire a relelor politicii contemporane sau de a răspunde la marile întrebări ale zilei prin invocarea unor proverbe populare adecvate. Începerea fiecărei reflecții cu același cuvânt și structurarea în genere a considerațiilor după un tipar identic dă întregului o notă de mare gravitate și tonalitate de curgere poematică.

(I.O.)

O NOUA RELIGIUNE

E publicat în „Satyrul”, an. I, nr. 7, 20 martie 1866, p. 3, semnat cu pseudonimul „Puang-Hon-ki”.

Construcție spumos-fantezistă, clădită pe jocul de cuvinte: *buddism/budgetarism*, satirizând corupția, ploconeala în fața celor avuți, nedreptățirea mulțimii sărace, dorința de a profita de pe urma banului public etc.

(I.O.)

CARACTERULUI POPORULUI ROMÂN DIN PUNCTUL DE VEDERE CHINEZESC

E publicat în „Satyrul”, an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 1–2 sub semnătura „Puang-Hon-ki”. Dincolo de critica duplicității și labilități caracterului românilor, întrevădem în reflecțiile lui B.P. Hasdeu o primă încercare de definire a specificității noastre etnice în funcție de plasarea geografică la intersecția contrariilor. Fără a cunoaște punctul de vedere al savantului, L. Blaga va da suport unei opinii similare în eseurile: *Getica* („Saeculum”, I, nr. 4, iulie-august 1943, p. 3–24); și *Încă o dată „Getica”*, („Saeculum”, II, nr. 2, martie-aprilie 1944, p. 71–73).

(I.O.)

MORILE

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 3, semnat „Wong-Pan-ki”. Persiflare a abuzului puterii și a nedreptății părtinitoare săvârșită de guvern în chestiuni publice.

Lupta împotriva bunului plac al celor desemnați de Națiune spre a-i fi arbitri constituie una dintre temele fundamentale ale publicisticii lui B.P. Hasdeu. Începută într-o tonalitate ușor umorescă în paginile gazetelor „Aghiuză” și „Satyrul”, ea va cunoaște răbufniri vitriolant demascatoare în ziarele de viziuni „Traian” și „Columna lui Traian”.

(I.O.)

REVISTA POLITICĂ

E publicată în „Satyrul”, an. I, nr. 11, 17 aprilie 1866, p. 1–2, sub semnătura „Wong-Pan-ki”. Modalitatea citării perfide — utilizată de autor în cuprinsul pamfletului — anticipează unul din procedeele cele mai utilizate ale artei caragialiene.

(I.O.)

CORRESPONDENȚA PARTICULARĂ A „SATYRULUI”

E publicat în „Satyrul”, an. I, nr. 12, 23 aprilie 1866, p. 3, sub semnătura „Wang-Pon-ki”. Articolul de dezvăluire critică privind anomalia aplicării legii de către guvern în cazul morilor de pe Dâmbovița se intitulează chiar *Morile* („Satyrul”, I, nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 3), vezi în vol. de față, p. 224.

(I.O.)

PROVERBURILE ROMÂNE: I FATA MAMEI

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 15, 22 mai 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki”. Numerotat cu cifra romană I, articolul sugerează a fi primul dintr-o serie pe care autorul n-a mai continuat-o din cauza întreruperii apariției publicației. El se circumscrie însă ca modalitate artistică structurii utilizate în *Proverbele române explicate pentru înțelegerea chinezilor*.

(I.O.)

PANORAMA IMPRESIUNILOR

E publicat în „Satyrul”, an. I, nr. 15, 22 mai 1866, p. 3, semnat „Wong-Pan-ki”.

Trecere în revistă a opiniilor exprimate sau neexprimate, dar în tonul convingerilor reale ale adversarilor autorului. Crearea unui tot armonios din fragmente mozaical dispuse. Pe alocuri — joc gratuit de dragul sugestiilor lingvistice oferite de numele celui avizat (ex.: *Tacu... tacuissesem*).

(I.O.)

JUSTIFICARE

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 1–2, semnat cu pseudonimul „Wong-Pon-ki”.

Exemplu de istorie fantezistă, utilizată în scopuri umoristice.

(I.O.)

CALEIDOSCOP SATIRIC

PRELECȚIUNI FILOSOFICE POPULARE, RELATIVE LA FAMILIE ȘI EDUCAȚIUNE

Articol apărut, la rubrica „Tutti frutti“, cu semnătura „B.P. H.-u“, în „Lumina“, nr. 10, 1863, p. 69–71.

Persiflare subțire a lui Titu Maiorescu și a conferințelor sale de la Iași. Prelegerile ce aveau loc în localul Băncii Naționale au premers reuniunile viitoarei societăți „Junimea“ din Iași.

(S.I.)

TUTTI FRUTTI

Comentarii umoristice, numerotate de noi cu cifre arabe.

1. Poartă titlul *Bibliografia*. Semnat „B.P.H.-u“. Apărut în „Lumina“, nr. 10, 1863, p. 71. La numărul anual al revistei, notița este intitulată: *Cartea Galli-Mathiae*.

2. Replică dată periodicului „Nichipercea“, apărută în „Lumina“, nr. 10, 1863, p. 72.

(S.I.)

TOATE VRUTELE

B.P. Hasdeu inițiază, în revista sa din București, „Aghiuță“, o rubrică cu articole și notițe tip „varietăți“. Am numerotat toate aceste texte satirice cu

cifre arabe, pentru a simplifica trimiterile bibliografice. Pentru fiecare grup de articole am redactat scurte note critice cu informații minime pentru înțelegerea textelor. Am pus, între paranteze rotunde, numărul articolului comentat.

1–16, în „Aghiuță“, an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 6–7. Semnat „...n...o...u“.

— Jean A. Vaillant (1804–1886), ziarist, scriitor, profesor și director al Colegiului „Sf. Sava“. Implicat în evenimentele de la 1840, a fost expulzat din țară. A sprijinit, în Franța, cauza Unirii Principatelor, îndeosebi prin lucrările sale privind limba și istoria românilor (*România*, 3 vol.). A revenit în țară, colaborând, printre altele, și la ziarul „Românul“ ceea ce explică notița răutăcioasă la adresa sa din aprtea lui B.P.H., acum, în 1863, adversar al lui C.A. Rosetti. Din 1862, bătrânul profesor ținea cursuri gratuite de istoria antichității în sala vechiului Ateneu (1).

— „Nichipercea“ (1859–1879), importantă revistă satirică românească, interzisă în mai multe rânduri pentru virulența pamfletelor publicate. Principalul redactor era N. T. Orășanu (3).

— Articolele din „Românul“, semnate cu pseudonimul *Radon*, aparțineau criticului Radu Ionescu (7).

— B.P.H. opune periodicul „Românul“, al lui C. A. Rosetti, ziarului condus de Cezar Boliac, „Buciumul“ (1862–1864), la care el însuși colabora (14).

— „Convențiunea“, ziar politic, comercial, literar, bisăptămânal bucureștean (1863–1864). Conducătorul *de facto* al periodicului era C.A. Rosetti, căruia i se va alătura, în curând, însuși B.P.H. (16).

17–32, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 14–15. Semnat: „...n...o...u“.

— Domnul *F.* este Nicolae Filimon, care a fost și primul cronicar muzical român, pe care B.P.H. îl invocă în notița critică la adresa lui Pantazi Ghica, redactor al „Independenței“ (1860–1864), ziar politic, comercial și literar (17).

— Paolo Papaniccola era impresar al Operei Italiene la București (20).

— *Berlicoco* era o poreclă a lui C.A. Rosetti, larg folosită în presa timpului (21).

— *Chirita în provincie*, comedie de V. Alecsandri (26).

— Ulysse de Marsillac era redactorul-șef al buletinului politic, științific, literar și comercial „La Voix de la Roumanie“ (1861–1866). El va publica, în 1873, un *Guide du voyageur a Bucarest* (29).

33–36, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 23. Semnat: „...n...o...u“.

37–49, nr. 5, 1 decembrie 1863, p. 38–39. Semnat: „...n...o...u“.

— Liberarilor li se spunea, în epocă, „roși“ (41).

— „Reforma“, ziar ce apărea la București, bisăptămânal, în prima serie, între 1859–1863. Periodicul avea ca deviză cuvintele: „Dreptate, naționalitate, adevăr“ (43).

— „Românul“ este ziarul lui C.A. Rosetti, „politic, comercial și literar“ ce apărea, la București, neîntrerupt din august 1857 (44).

— Într-adevăr, între 1862–1864, jurnalul lui Pantazi Ghica apare în mod neregulat, cu titlul „Independința română“ (46).

50–66, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 61–63. Semnat: „...n...o...ă“.

— I.G. Valentineanu (1834–1898) era proprietarul și directorul ziarului de nuanță liberală, „Reforma“ (50).

— Vasile Boerescu (1830–1883), jurist și om politic român, membru al Partidului Conservator (51).

— Polonezul Fialkovsky era proprietarul cofetăriei și cafenelei cu același nume, de pe strada Câmpineanu, colț cu Calca Victoriei (54).

— Wilhelm Tell, erou popular elvețian (sec. XIV); Christian Tell (1807–1884), general și om politic român. Participant la Revoluția de la 1848. Ministru în timpul domniei lui A. I. Cuza. El a contrasemnat decretul de înlăturare din învățământ a lui B.P. Hsdeu (56).

— Costache Caragiale (1815–1877), dramaturg și actor, unchiul lui Ion Luca Caragiale (58).

— Ion D. Strat (1836–1879), economist. Ca membru în Consiliu Superior de Învățământ, S. jucase un rol activ în demiterea lui B.P. Hasdeu, în iunie 1863, din învățământul secundar ieșean. Aluzia ironică a autorului *Duducăi Mamuca* vizează statura mică a profesorului de economie politică de la Iași (59).

— Alexandru Papiu-Ilarian (1828–1878), jurist și om politic român (63).

— Aluzie la Grigore M. Sturdza (1821–1901), deputat, poreclit *Beizadea Vițel* (65).

67–82, nr. 9, 1 ianuarie 1864, p. 70–71. Semnat: „...n...o...ă“.

— „Amicul familiei“, revistă literară ce apărea în București, între 1863–1868. Director: Constanța Dunca-Șchiau (67).

— Dimitrie Ghica (1816–1897), om politic, zis și Beizadea Mitică (69).

— Gheorghe C. Costa-Foru (1821–1876), jurist și om politic român. Primul rector al Universității din București (78).

— Gheorghe Panu (1848–1910), scriitor și om politic român. Liberal radical de factura lui C.A. Rosetti. Memorialist al „Junimii“ (80).

— „Gazeta Transilvaniei“, important periodic fondat de G. Barițiu, în 1838, la Brașov (81):

83–84, an. II, nr. 11, 16 ianuarie 1864, p. 84.

— Frederich Bossel, un tapițer sas, a deschis, în 1849, o sală de bal și de teatru. Această sală, situată în apropierea Teatrului cel Mare, era, în epocă, a doua sală de teatru din București (84).

85–88, an. II, nr. 12, 26 ianuarie 1864, p. 95.

89–91, an. II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 99.

— *cu za > Cuza*, joc de cuvinte care amintește încă o dată orientarea *pro cuzistă* a periodicului hasdeian (91).

92–94, an. II, nr. 15, 20 februarie 1864, p. 114.

95–104, an. II, nr. 16, 27 februarie 1864, p. 122–124.

— Referință la activitatea de cronicar muzical a lui Nicolae Filimon (104).

105–108, an. II, nr. 17, 5 martie 1864, p. 136.

— Ion Oteteleșanu, (?–1876), proprietar și mecena, alături de soția sa Elena, al vieții artistice bucureștene: „Salonul Oteteleșanu te consacră. Spre a fi cineva în lumea de sus trebuia să treci prin acest salon și pe sub autoritatea acestui matronagiu“ (Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871–1877). Ediție îngrijită de Aristița și Tiberiu Avramescu, București, Editura Eminescu, p. 85) (107).

109–111, an. II, nr. 18, 12 martie 1864, p. 138–139.

— Alexandru V. Beldiman (1834–1898), ziarist și om politic.

Sprînjitor devotat al prințului Alexandru Ioan Cuza. Fondatorul, în 1888, la București, al cotidianului „Adevărul“ (111).

112, an. II, nr. 19, 19 martie 1864, p. 150.

113, an. II, nr. 20, 26 martie 1864, p. 156. Semnat: „H-ă“.

114, an. II, nr. 21, 2 aprilie 1864, p. 164.

115–119, an. II, nr. 22, 9 aprilie 1864, p. 171, 173 (semnat: „H-ă“), 175.

120–130, an. II, nr. 23, 28 aprilie, p. 177–178.

131–132, an. II, nr. 24, 3 mai 1864, p. 181, 182.

133–134, an. II, nr. 25, 7 mai 1864, p. 186.

135–136, an. II, nr. 27, 17 mai 1864, p. 194.

(S.I.)

APENDICE

Apare în „Satyrul“, an. I, nr. 1, 6 februarie 1866, p. 2, semnat cu pseudonimul „Puang-Hon-ki“. Întepătură din seria „Toate vrutelor“, la adresa comediei lui Pantazi Ghica, *Iadeș*.

Replica autorului e întregită de caricaturile de la p. 4: *Năbădăi dramatice „Iadeș“, film ilustrativ în VIII episoade*.

(I.O.)

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Sunt publicate în „Satyrul”, an. I, nr. 2, p. 3, semnate „Puang-Hon-ki”. Continuare a împunsăturilor satirice din *Apendice* la adresa pastişei lui Pantazi Ghica după *Les gageurs*, completate cu reflecții asupra altor cazuri similare.
(I.O.)

CUGETĂRI CHINEZE

Sunt publicate în paginile revistei „Satyrul”, an. I, nr. 4, 27 februarie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki”. Reflecții pure asupra sensului vieții — „pietre” ale filosofiei proprii hasdeene. Prin unele dintre ele, L. Blaga e anticipat direct.
(I.O.)

MYTHOLOGIA

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 5, 6 martie 1866, p. 3, semnat „Puang-Hon-ki”. Șarjă la adresa primului număr al „foii politice, literare și științifice” „Dezbaterile”, apărută la 24 februarie 1866, sub conducerea celor cinci personalități numite: N. Blaramberg, I. A. Cantacuzino, P. P. Carp, Pantazi Ghica și Al. Lahovary, cu care autorul își încrucișase sau își va încrucișa mai des de aici încolo sabia.
(I.O.)

ALEGĂTORII MUNICIPALI

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 7, 20 martie 1866, p. 2-5, sub semnătura „Puang-Hon-ki”.
(I.O.)

DUPLICITATEA ECOULUI

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki”.

Sugestivă exprimare a opiniei personale prin intermediul ecoului imaginar. Cu valențe evident diferite, procedeul se regăsește și în creația lirică a autorului.
(I.O.)

BIBLIOGRAFIA

Se publică în „Satyrul”, an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki”. Note umoristice din categoria „Toate vrutelor” în care autorul face risipă de mult spirit. Să se observe diferența de tratare a personajelor. În timp ce prietenii sau figurile admirate sunt privite cu anume îngăduință, rămânând nevestejite, adversarii politici sunt șifonați fără drept de apel.
(I.O.)

CRONICA

Apare în „Satyrul”, an. I, nr. 12, 23 aprilie 1866, p. 3, semnată: „Wang-Pon-ki”. Motivul lumii ca teatru sugerat la sfârșitul cronicii i-a prilejuit scriitorului un amuzant colaj de secvențe surprinse vieții. În ce privește garda națională va reveni cu spumoase considerații în *Revista politică* din nr. 13 al revistei (1 mai 1866, p. 1-2).
(I.O.)

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

DEȘTĂRAREA LUI PETRU VODĂ RAREȘ (1538–1541)

Scriere oarecum de hotar în activitatea lui B.P. Hasdeu, marcând o evidentă maturizare a expresiei, o purificare a limbii și o abordare autoritară a subiectului, cu tendința de tratare a lui explicit artistică, *Deștărarea lui Petru Vodă Rareș* apare în paginile revistei „Din Moldova” („Lumina”), tomul I, 1862, nr. 1, p. 13–16; nr. 2, p. 29–32; nr. 3, p. 46–48; nr. 4, p. 61–64; nr. 5, p. 79–80; nr. 10, p. 63–66; tomul II, nr. 11, p. 85–88.

Spre a ațâța interesul cititorului și spre a justifica publicarea pe fragmente așa de scurte și la intervale neregulate a textului, autorul insera, la un moment dat, în coloanele revistei, sub titlul *Răspuns* — o explicitare, rămasă până astăzi singura sursă informativă privitoare la dimensiunile și profilul lucrării: „Aici mulți din cititorii noștri ne întreabă de ce nu publicăm în șir și prin fragmente mai întinse scrierea noastră despre deștărarea lui Petru Rareș. Drept răspuns înfățișăm trei cauze: 1) Opul întreg, pe care îl avem de mult gata, e ca doi tomi în 4, și, prin urmare, de am voi să împlăm cu el columnele foi, apoi caracterul ei ar deveni neapărat monoton, ceea ce se depărtează de la scopul nostru. 2) Fiecare ziar literar are câte o scriere *de longue haleine*, care, putând a fi tăiată duple plac, la un period cutare sau la un altul, slujește redacțiunei ca o armată de rezervă, în lipsa altor articole sau atunci când ele întrec marginile foi, fără a putea fi întrerupte. 3) Scrierea mea despre Petru Rareș se împarte în §-fe [paragrafe, cu valoare de capitole], din cari fie unul prezintă în felul său un întreg istoric; precum, de pildă, din cele până acum publicate, § 1 arată spaima Europei la vestea răzbelului turc și-o teorie a zvoanelor politice; §2 ieșirea lui Suleiman din Țarigrad și ordinarea pompă a expedițiunilor sultanului; § 3 circumstanțele tractatului de la Urbea-Mare etc. Fiecare § e ca și un articol aparte.”

Din nefericire, însă, și această amplă lucrare — probabil simplu proiect la data când autorul dădea „răspunsul” de mai sus — a rămas neterminată. În nr. 11 al revistei „Din Moldova” (Lumina”) se publică ultimul episod cu precizarea neonorată niciodată: „va urma”. Manuscrisul lucrării nu s-a păstrat.

Deștărarea lui Petru Vodă Rareș prefigurează, după cum ușor se poate constata, structura narativă utilizată în paginile monografiei *Ioan Vodă cel Cumplit*. În orice caz, circumscrierea larg-europeană a „momentului istoric” ca preambul al evenimentelor românești propriu-zise, ce fac obiectul evocării, cheamă imediat în minte tiparul cunoscut.

Fragmentele publicate în „Din Moldova” (Lumina”) au rămas mai bine de o sută de ani accesibile doar specialiștilor. Ele au fost pentru prima dată scoase la lumină, cu unele amputări, într-o ediție de masă, de Aurelian Sacedoteanu, în vol. I din B.P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, ediție îngrijită, prefată și bibliografie de..., Colecția „Lyceum”, București, Editura Albatros, 1973, p. 117–149.

S-au retipărit de N.N. Romanenko și Lazăr Ciobanu în vol. II al ediției B.P. Hasdeu, *Scrieri alese*, Chișinău, Editura Literatura Artistică, 1988, p. 197–219.

Am reprodus textul după revista „Din Moldova” (Lumina”).

(I.O.)

DOMNIȚA ELENA

Apare în paginile periodicului „Traian” an. I, nr. 75, 30 octombrie 1870, p. 301–302; nr. 78, 6 noiembrie, p. 313–314; nr. 79, 8 noiembrie, p. 317–318; nr. 80, 11 noiembrie, p. 321–322; nr. 81, 15 noiembrie, p. 325–326. cu titlul *Domnița Elena*. E republicată în „Foaia Societății Românismul”, an. II, nr. 2–5, mai-august 1871, p. 155–173, de unde se reproduce.

În ambele periodice, evocarea istorică *Domnița Elena* este pusă sub titlul generic *Femeile române*, ce sugerează, ca și titlul de serie *Oamenii mari ai României* înscris pe frontispiciul monografiei *Ioan Vodă cel Cumplit*. intenția autorului de a chema din umbra trecutului și alte figuri memorabile (între altele, poate, pe cele citate la începutul narațiunii: doamna Elena, soția lui Petru Rareș, doamna Chiajna, doamna Elisabeta Movilă, doamna Elena a lui Matei Vodă, doamna Roxana, a lui Vasile Vodă).

Câteva pagini de viu patetism din *Domnița Elena* consună cu evocarea „gingașei” fiice a lui Ștefan cel Mare din *Ursita* (partea II, cap. I).

Ca o curiozitate istorico-literară, menționăm faptul că povestirea a constituit punctul de pornire al tragediei *Domnița Oleana*, de Vasile Cosmovici, scrisă în preajma istoricului (1898) și jucată la Teatrul Național din București în premieră, la 5 ianuarie 1900.

(I.O.)

MEMORIALISTICĂ

CUGETĂRI TESTAMENTARE

Fragmentar au apărut în revista „Literatură și artă română”, an. XIII, nr. [4–6], aprilie-iunie 1909, p. 101–102, însoțite de următoarea notă nesemnată: „Publicăm aceste cugetări, remarcabile prin puterea lor de simțire și prin energia ideilor. Ele sunt inedite și poartă data 1 septembrie 1889 — adică un an după moartea fiicei lui Hasdeu.” Alte fragmente au fost publicate de noi în paginile „Jurnalului literar”, an. I, nr. 24, 18 iunie 1990, p. 1

Manuscrisul olograf, semnat „B. P. Hasdeu”, al părții finale a *cugetărilor testamentare se păstrează* la Direcția Generală a Arhivelor Statului, ms. 1508, f. 186–190, de unde îl transcriem.

Prima parte a textului, datată 24 august 1889, s-a reproduș după „Literatură și artă română”. Tipărirea *Cugetărilor testamentare* în paginile revistei nu era întâmplătoare. Ea se înscrisă — după cum rezultă dintr-o notă redacțională inserată în numărul precedent al publicației, — într-o tentativă de valorificare mai largă a moștenirii învățatului: „Vom publica treptat — se spunea în nota ce însoțea textul inedit al poemei *Muzica sângelui* — mai multe din operele inedite ale marelui Hasdeu, pe care opere dl. Iuliu Dragomirescu, legatarul universal al ilustrului răposat, ne-a promis că ni le va pune la dispoziție” (XIII, nr. 1, 2,3, ianuarie-martie 1909, p. 1). Considerația pe care N. Pătrașcu, directorul revistei și câțiva din colaboratorii principali: N. I. Apostolescu, dr. C.I. Istrati ș.a. i-o purtau savantului, părea să garanteze succesul acțiunii. Dar, după publicarea poemei *Muzica sângelui* și a *Cugetărilor testamentare*, seria ineditelor hasdene se întrerupea inexplicabil.

(I.O.)

„UN COPIL, O BUCURIE”

Fragment inedit de jurnal? sau notație nudă a esenței unei poezii? reflectând întreg zbuciumul scriitorului provocat de iminentul sfârșit al Iuliei.

Suprasensibilizat de dorința supraviețuirii cu orice preț a copilei, savantul citește în tot ce-l înconjoară doar semne benefice, iar sufletul său îmbătat o clipă de speranță, se înalță — excelsior — către supremul bine — Dumnezeu. Vis, din păcate, prea repede spulberat...

Se păstrează în ms. 1508, f. 256 de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

(I.O.)

„CÂND PRIVESC O FEMEIE FRUMOASĂ...”

Cugetare fragmentară pe tema — îndrăgită de autor — a femeii ca încoronare a creației divine. Datează, după toate probabilitățile, din ultima perioadă a vieții scriitorului. Se păstrează în ms. 1508, f. 252, de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

(I.O.)

TRADUCERI

VLAD DRACU Vv.

Traducere, din limba polonă, apărută în „Foița de istorie și literatură“, nr. 2, aprilie 1860, p. 42–45. Nesemnată.

În fruntea prozei, imediat după titlu, autorul dă următoarea explicație, între paranteze drepte: „Povestirea unui contimporean ienicer, de neam leah, și părtaș în împrejurările“. Iar în completare, la sfârșit, o „nota-bene“: „Originalul, în limba leșească veche, s-a publicat la Varșovia, în 1828, sub titlul *Pamiętniki Ianczara Polska, przed rokiem 1500 napisane*“.

La Iași, în Biblioteca Universității, se păstrează o însemnare, în ms. 190, făcută de însuși custodele ei, B. P. Hasdeu, în 1859: „*Povestea lui Dracul Vv.*“, slavonește, manuscris din suita a 15-a, cuprinzător de mai multe detalieri foarte curioase. Se află în mai multe exemplare în bibliotecile rusești — între alte în a Universității din Moscova“ (*Apud* Lucian Predescu, *Informații necunoscute...*, în „Glasul bisericii“, nr. 3–4, 1970, p. 326, extras la B.A.R. II 608372). Însemnarea dovedește interesul tânărului savant pentru viața și faptele straniului domnitor român, dar și răspândirea „poveștilor“ despre Dracul Voievod.

(S.I.)

PETRU VÉRON, „CROITORUL“

„Istoriara“ tragică apare în „Aghiuță“, an. I, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 59–60. Traducerea lui B.P. Hasdeu a fost făcută după „*Almanach pour rire*“. La Biblioteca Academiei Române nu am găsit decât al 56-lea an de apariție, pe 1905 (P I 4136), astfel încât nu am văzut forma originală, în limba franceză.

Autorul, Pierre Véron (1831–1900), era colaborator și apoi redactor-șef al periodicului parizian, „Charivari“, unde scria zilnic câte o cronică satirică. Casa lui din Strada Rivoli din Paris a fost mult timp locul de întâlnire a multor literați, artiști și oameni politici. Rodul acestor întâlniri este volumul *Visages sans masques*, Paris, E. Dentu, Éditeur, 1879 (B.A.R. I. 509238).

(S.I.)

ALMANAHIADA

Glume ușoare, traduse din almanahuri franțuzești, apărute în „Aghiuță“, an. I, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 63.

Menționarea după fiecare text a surselor („*Almanach de la littérature et des beaux-arts*“, „*Almanach lunatique pour 1864*“, „*Almanach du Charivari pour 1864*“) sugerează ceva despre izvoarele de inspirație hasdeiene pentru revista „Aghiuță“.

(S.I.)

IULIA HASDEU, „DOMNIȘOARA URSUZĂ“

Scriș, după toate probabilitățile de Iulia Hasdeu, în primii ani de sedere la Paris, deși datat „2 martie 1881“, micul roman, intitulat în original: *Mademoiselle Maussade*, se păstrează în manuscris la Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, ms. nr. 1457, f. 95–153 și în mapa I., ms. nr. 11, a Arhivei Bogdan Petriceicu Hasdeu de la aceeași bibliotecă.

Traducerea lui B.P. Hasdeu a fost publicată în paralel cu versiunea franceză în paginile revistei „*Amicul copiilor*“ (I, nr. 5, 1 iunie 1891, p. 99–105; nr. 6, 15 iunie 1891, p. 121–124; nr. 7, 1 iulie 1891, p. 146–149; nr. 10, 15 august 1891, p. 209–213; nr. 11–12, 15 septembrie 1891, p. 225–233; nr. 14, noiembrie 1891, p. 313–322; II, nr. 1, aprilie 1892, p. 23–27; 3–4, iunie-iulie 1892, p. 81–84; nr. 10, ianuarie 1893, p. 329–332; III, nr. 1, aprilie 1893, p. 1–8) cu precizarea: „roman inedit pentru copii, scris la 1881, de Iulia Hasdeu, tradus din franțuzește de B.P. Hasdeu“.

În volum a apărut, în ediție bilingvă, în 1970, la Editura Ion Creangă din București (104 p. + 1 portret), cu titlul *Mademoiselle Maussade — Domnișoara ursuză* și specificarea: „Roman inedit pentru copii, scris la 1881. Tradus din franțuzește de Bogdan Petriceicu Hasdeu“ (Ediție îngrijită în redacție de Delia Damirescu, cu un cuvânt înainte: *Iulia Hasdeu și eroii ei*, de Crina Decuseară Bocșan). A fost inclus de Crina Decuseară Bocșan în ediția *Iulia Hasdeu, Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefată de..., București, Editura Minerva, 1988, p. 167–250.

Ultima dată, „romanul“ a fost retipărit doar în transpunerea românească a lui B.P. Hasdeu, în vol. *Iulia Hasdeu, Prințesa fluture*, cu o „notă biografică“ de Vasile Badiu și ilustrații color de Ion Moraru, Chișinău, Editura „Literatura Artistică“, 1990, p. 9–68.

(I.O.)

ADDENDA

ЗАПИСКИ ЮНКЕРА
[ÎNSEMNĂRILE UNUI IUNCHER]

La Biblioteca Academiei Române din București se păstrează filele manuscrise ale acestei importante opere, în Arhiva B.P. Hasdeu, mapa V, mss. 14 și 16.

Paginile de jurnal, redactate în limba rusă, au fost publicate, în traducere românească, de E. Dvoicenco, în volumul *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II“, 1936: VI. *Jurnalul intim al lui B.P. Hasdeu* (1852–1856), p. 191–230; VII. *Fragmente autobiografice. Sfântul Gheorghe purtătorul de biruințe în Moldo-Vlahia* (și în Rusia, după credințele slavilor). *Fragment de jurnal*, p. 233–241. *Introducere la Nicolae Milescu*, p. 243–268. Ion Șeuleanu reia traducerea Eufrosinei Dvoicenco, renunțând la fragmentul *Sfântul Gheorghe*, în ediția B.P. Hasdeu, *Duduca Mamuca*. Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 29–96. N.N. Romanenko tipărește, după filele originale de la Biblioteca Academiei Române din București, numai jurnalul propriu-zis (fără „fragmente autobiografice“), în limba rusă, în volumul *Izbrannoe*, Literatură artistică, Chișinău, 1978: *Zapiski iunkera*, p. 315–337.

Sub titlul *Un duel senzațional*, V. Cosmovici publică *Amintiri din tinerețea lui B.P. Hasdeu povestite de el însuși (1852–1857)*, în *Sămăntorul*, an. VI, nr. 48, 25 noiembrie 1907, p. 984–989. Prietenul și asociatul la ședințele de spiritism din ultimii ani ai savantului specifică, într-o notă, că e vorba de un „fragment dintr-un volum de amintiri ce va apărea în curând“.

Reproducem acest text deoarece el pare a fi traducerea unor pagini desprinse din jurnalul propriu-zis:

„.... Călătorit-am noi încă două zile, străbătând satele *Perewerstowo*, *Gorowsensk*, *Zatichye Ohovnaja* și altele, care mai de care mai pustii și mai sărăcăcioase, până ce-am ajuns la *Limanul Bing*, apoi suind țărmul lacului, abia a treia zi seara am intrat în *Nicolaev*, reședința regimentului nostru; noi făceam parte din rezerva corpului al XI-lea, celelalte corpuri fiind în luptă cu englezii, piemontezii, francezii și turcii.

Intrarea ne-a fost triumfală, în curând tot orașul știa de pățaniile ovreiului din *Ljubosewska* și se mirau toți ofițerii, cum — pipernicitul slab și subțire ca o furcă a fost în stare să-i păcălească?

Din această cauză eram subiectul de discuțiune în toate saloanele, și... bineînțeles, luat în râs de camarazii mei. În adevăr cea mai mare parte dintre ofițerii regimentului erau înalți, voinici, chipeși... însă... pe cât de arătoși la trup, pe atât de proști la minte. Între toți, numai unul ar fi făcut cinste oricărui corp ofițeresc din Occident, și acela nu era muscal, ci un *finlandez*, baronul *Mayendorf*, căpitan de cavalerie, instructor de frunte și maestru în duel. Se spunea că era unul din cei dintâi ochitori din întregul imperiu. Pe lângă acestea, foarte cetit, foarte cult și de-o bunătate apostolică. Se zicea de dânsul că era atât de ghibaci la tragere în țință, încât din fundul unei camere prin ușa întredeschisă, ochind cu pistolul în perețele celeilalte cameri, unde era fixat în zid cartonul unei cărți de joc — de-o pildă asul de cupă — cu întâiul glonte nimerea drept în centrul asului, iar cu al doilea acoperea exact pe cel dintâi. Astfel de trăgaci era baronul *Mayendorf*, prin urmare nimeni nu îndrăzne să-i sufle în borș.

Mayendorf a fost unicul om cu care m-am putut împrieteni și cum el și eu aveam aceleași vederi, aceleași cunoștințe, cum în special eu mă adâncisem în studiul istoriei primitive a Finlandei, a mitologiei sale, a poeziei *epice* cu cele treizeci și două de cânturi sau *rune* (din *Kalewala*), mai cu seamă din această cauză eram nedespărțit de baronul meu. Fire melancolică, visătoare, câteodată îl apuca dorul de țara lui, de eternele zăpezi, de povestea legendară a bătrânului zeu *Wäinämöinen*, acel zeu, care știa că în ziua când o femeie, anume Maria, va avea un copil de sex bărbătesc, născut iar nu făcut, — legenda păgână va lua sfârșit. Când cădea pe gânduri, numai ce vedeam pe amicul meu venind la mine, mă lua la o parte și mă ruga să-i mai recitez cântul cel din urmă — ș-atunci reîncepeam povestirea, cum *Wäinämöinen*, văzând începutul *Christianismului*, își croi un leagăn de aramă, așezându-l într-o luntre cu fundul de fer, și pe această luntre a pornit să se urce în văzduhurile albastre, până-n regiunile de jos ale cerului; acolo se opri din mers terminându-și călătoria. Astfel cu bătrânul zeu *Wäinämöinen* au dispărut pentru totdeauna din *Walhala* zeitățile păgâne, punând capăt mitologiei finlandeze. După ce-i terminam cântul, îmi cerea altul, mereu fermecat de frumusețea *runelor* din *Kalewala*.

În zadar însă mi-a fost prietenia baronului; pornirea batjocoritoare a celorlalți ofițeri împotriva mea era aceeași, iar când, într-o zi, *Mayendorf* a declarat corpului ofițeresc că m-a luat supt protecția lui — protecție pe care nu i-am cerut-o, atât a fost de-ajuns pentru a mi se da lovitura de moarte; camarazii mei s-au pus să răză și mai cu poftă povestind cum un oarecare cneaz moldovan *Alexandru Ghizdeu*, părintele meu, m-a trimis la doică și că îndată ce voi ajunge mai răsărit, ș-am să umblu *copăcel*, *popa* are să-mi compere o

prăjină, pe care voi încăleca-o, iar profesor de călărie va fi însuși instructorul regimentului (bineînțeles, fără a-i spune nici numele, nici regimentul).

Pe de o parte disprețul ofițerilor, protecția prietenului meu pe de altă mă unileau peste măsură, trebuia cu orice preț să mă scutur și de una și de alta, trebuia a mă face a fi temut prin bărbăția și virtutea mea, iar nicidecum prin protecția finlandezului. Însă mijlocul de-a ajunge era greu... greu de tot. Într-o bună dimineață, m-am hotărât să mă bat în duel cu însuși protectorul meu, — știu, faptă nedemnă, — însă ce să fac?... cum să mă impun? dacă nu printr-un act de... vitejie și desperare.

Într-o seară, eram la operă. Dindărătul meu se afla tocmai baronul. În mijlocul reprezentației, când toată lumea urmărea cu pasiune acțiunea, simț o mână ușoară că-mi apasă umărul drept găurindu-mi subsuoară mondirul, apoi o șoaptă la ureche: «Ți e măneca descusută». Într-o clipă mi-a fulgerat prin minte ideea că această observație ar fi un bun motiv pentru a-l provoca la duel.

Că era posibil să fiu omorât, puțin îmi păsa, n-aveam nimic de pierdut; dacă-mi era sorocit de soartă a muri în duel, destinul nu-l puteam ocoli, prin urmare se vede că-mi sosise veleatul și, ca atare, murind ucis în duel, în regiment rămânea despre mine amintirea unui *erou*, dacă nu a unui *nebun*. Întâmplător... dacă scap, eram egalul lui *Mayendorf*, iar dacă s-ar brodi ca să-l rănesc, sau să cadă el victima glontelui meu, îi luam locul, ș-atunci puteam să mă impun tuturor celor care-și băteau joc de mine.

Deci, cum am simțit degetul și auzit cuvintele rostite, făcându-mi toate scotelile, mă-ntorc și cu puternic grai, ca să fiu auzit de toți, i-am strigat: «*Durak*» — «*Măgar*»! La auzul acestui cuvânt un murmur de înfiorare străbătu întreaga sală, actorii au amuțit pe scenă, iar privirile se ațintiră toate asupra-mi, voci înduioșate șopteau: «sărmanul!... e perdut».

Mayendorf se îngălbeni ca ceara, și fără a scoate o vorbă, mușcându-și buzele până la sânge, mă privi lung, cu milă, având ochii plini de lacrimi. Tăcut și fără a scoate un suspin, baronul îmi surâse dureros. Bietul om ținea atât de mult la mine! N-ar fi voit pentru nimic în lume să sfarme sfânta prietenie dintre noi, căci astfel o numea el *sfântă*, și dacă nu voia să mă aibă ca dușman, apoi, cu atât mai puțin nu ținea să-și încarce conștiința, trimețându-mă, fără doar și poate, în *Walhala* finlandeză, ca să-i țin de urât bătrânului zeu *Wäinämöinen*.

Am ieșit de la operă, iar a doua zi, văzând că n-am primit din partea lui *Mayendorf* nici o veste, mi-am ales doi martori, ofițeri, pe cari i-am trimis baronului, cu însărcinarea să-l întrebe ce are de gând? căci eu, *Hasdeu*, ofițer în garda imperială, consider ca o insultă adusă mie, ori ca o insultă ce s-ar aduce unuia din camarazii regimentului din care fac parte, și de aceea trimet martori numitului baron, care n-a făcut nici un caz de epitetul *durak* ce i s-ar fi aruncat în față, ieri sara, în sala Operei imperiale.

Îndrăzneala mea era revoltătoare; firește, că la această nouă nebulie, Mayendorf trebuia să se supue și era silit să primească a fi asasinul meu. Văzând că eu caut moartea cu lumânarea, iar el nu mai poate găsi alt mijloc să-mi apere cîstea, flegmatic și liniștit răspunse martorilor mei:

— În adevăr, am auzit rostindu-se de către Hasdeu cuvântul «*durak*» — însă... nu l-am luat în samă, socotind că acesta este adevăratul nume de nobleță al Hasdeilor și ca atare nu aveam de ce să mă supăr, pentru completarea titlului de pe cartea sa de vizită. Aflând însă, prin dv., cum că acest epitet mi s-ar fi adresat mie, vă rog comunicați-i domnului care v-a trimes, cum că mâini, pe la această oră, sufletul său va fi părăsit demult pământul, îndrumat spre veșnicie; a căutat tot ce i-a stat prin putință să mă umilească; Dumnezeu să-l aibă în a sa pază!

Ce să-ți spun!... duelul a avut loc, și... spre uimirea tuturor, eu am scăpat, iar Meyendorf a fost rănit la umărul stâng.

— Și... cum s-a întâmplat o minune ca asta? întreb eu.

— Iată cum. Eram hotărât să sfârșesc o dată cu mine. A trăi în condițiuni de umilire, îmi era peste putință!... A fi ucis, eram scăpat de toate suferințele, deci mergeam la moarte ca la nuntă, știind denainte că baronul mă va lovi drept în inimă.

Dacă eu eram atât de nepăsător, nu era Mayendorf în schimb; pe el îl mustra conștiința și se tot gândea și era nedumerit cum de mă arunc în ghearele morții!! pricepea el că una din cauze putea să fie umiliința sau batjocura ce o sufeream în regiment, fiind luat la vale de camarazi, însă aceasta nu putea să mă împingă la deznădăjduire!... Ș-apoi, de ce l-am ales tocmai pe el a mă bate în duel? când știam că are să mă curețe ca pe-un pui de găină. Muncit în suflet de inferioritatea ce există între el și mine, baronul n-a dormit toată noaptea. Cu toate acestea, trebuia să mă împuște: l-am insultat de două ori, se zvonise până la Petersburg!... duelul nu se putea înlătura. Și nu se putea pentru demnitatea lui de ofițer, dacă nu pentru umiliința persoanei sale, peste care poate ar fi trecut cu multă ușurință.

Se vede că această luptă lăuntrică, acest zbucium sufletesc față de conștiință și datorie, l-a zdruncinat peste măsură; și pe când el se frământa, măsurând în temeiul nopții cu pași mari în lung apartamentul său, cutremurându-se la ideea că mâine are să-și ucidă prietenul, eu, Hasdeu, dormeam dus, cu pumnii încheștiți, pregătit pentru somnul cel de-a pururi...

Dimineața, când au sosit martorii, îngândurați de soarta mea, căutând cuvinte de mângâiere... de încurajare pentru a mă îmbărbăta, — care le-a fost mirarea, găsindu-mă sforăind?... Uimiți se întrebau: o fi părere sau realitate?...

— Scoală-te, e ora înaintată, îmi rosti unul din martori, clătînându-mă. Mai avem trei sferturi de ceas, ce faci?...

— Ce fac?... privește... dorm. Și râzând cu hohot, văzându-le fețele descompuse, le spui: mi se pare că am să fiu nevoit să vă încurajez eu pe voi?

Nu vă temeți, câteva minute și sunt al vostru — am scris o singură scrisoare părintelui meu, căruia trebuie să-i dau întâlnire pe ceea lume. Scrisoarea deschisă rămând pe masă și, în caz că va fi nevoie, veți expedia-o. În vreme ce mă îmbrăcam, camarazii, urmărindu-mi toate mișcărilor, se întrebau: era aceasta o fanfaronadă de *Don Quijote*? sau eram atât de stăpân pe mine, încât puteam să-mi înfrân și cele mai subtile emoțiuni?... nepăsarea mea a rămas o taină nepătrunsă atât pentru ei, dar chiar și pentru mine, când gândeam că peste puțin timp poate voi fi... pe ceea lume!...

Am ajuns. Mayendorf era palid!... prăpădit!... eu, — vioi și glumeț. S-au încărcat pistoalele, ni s-a măsurat dinstanța: zece pași, măsurătoare lugubră!... ne-am așezat în ordine de bătaie, și, cum Mayendorf era insultatul, trebuia să ochească întâi. Drept salut, l-am poftit răzând să tragă, însă îl cred destul de cavalier și-l rugai să mă nimorească drept la inimă, apoi cu o ironie drăcească și dispreț de viață mi-am pironit privirea în lumina ochilor săi. O bubuitură zguduitoare și un șuier cald mi-a vâjâit pe la ureche; am simțit trecând fierbințeala plumbului. Mayendorf, văzând că nu cad, a rămas ca o stâncă de piatră mărmurit!... La a doua comandă, ridic pistolul, întorc capul și fără a ochi, apăs trăgaciul la comanda trei, o altă detunătură și, în aceeași clipă, un strigăt de durere; glonte străbătuse umărul stâng, perforase «deltoidul», fără a atinge articulația. Aruncați cât colo pistolul fumegând și cu ochii muiați în lacrimi întind mâna adversarului meu, care cu dragoste mi-o strânge, rostindu-mi:

— Ești un brav și sunt mândru de prietenia ta.

De-atunci mi-a ieșit faima că, dacă Mayendorf este cel mai vestit duelist, apoi Hasdeu e cu mult mai ghibaci, căci pe când baronul Mayendorf ochește dar nu nimorește, Hasdeu nu ochește, dar nimorește. Astfel am băgat frica în toți ofițerii, iar pe lângă renumele meu de isteț moldovan s-a mai adăos și pe cel de viteaz.

Mai târziu, când eu însumi l-am întrebat pe Mayendorf cum s-a făcut de nu m-a nimerit?...

— De?... răspunse el... nu știu! atâta numai că mi-a rămas tipărit în minte! *ironia ta*; când eu ocheam, cu tot dinadinsul tu râdeai de mine, și acest dispreț de moarte m-a zăpăcit; iar când cu țelul pistolului ajunsesem în dreptul inimei și-am voit să apăs pe trăgaci, deodată am văzut deasupra capului un strălucitor cerc de lumină care m-a orbit; de-acolo înaintea ce s-a mai petrecut?... nu mai știu nimic!...

Jurnalul apare relativ târziu în exegeza hasdeiană. Când se destăinuie lui Iosif Vulcan, pentru un portret în *Panteonul român*, B.P. Hasdeu amintește de alte manuscrise în limba rusă (*Mitologia dacilor și Domnița Voichița*), dar nu

pomeneste nimic despre jurnal. Nici chiar când își deapănă amintiri de tinerețe în fața lui V. Cosmovici, savantul nu face nici o aluzie la însemnările sale jurnaliere. În 1913, Iuliu Dragomirescu, care moștenise arhiva scriitorului, întocmește o listă de lucrări din perioada studiilor, dar lipsește orice informație despre jurnal.

Filele pe care E. Dvoicenco le publică în 1936, în volumul *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu*, sunt fragmentare sau destinate altor lucrări. Cercetătoarea combină variantele, „adăogând uneia ce îi lipsea celeilalte”¹.

Presupunem că însemnările jurnaliere au fost uitate sau pierdute de autor, deși, în *Fragmente autobiografice*, el însuși vehicula, ca idee, „editarea «notelor iuncherului de husari»”². Sau, pur și simplu, ele nu erau considerate ca atare. Aceasta ar explica de ce nu se regăsesc în legatul testamentar de la Câmpina. Filele vor intra mai târziu la Biblioteca Academiei Române.

Odată publicate, paginile încep să atragă atenția criticilor. Mircea Eliade va semnala, în 1937, legătura, în plan artistic, dintre jurnal și *Duduca Mamuca*: „Este aceeași tehnică romantică a «naturalului», a «jurnalului» pe care Hasdeu o folosea, fiindu-i organică, și mai înainte de compunerea nuvelei”³. Scriitorul citează un fragment din jurnal, comentând în continuare: „Divagație, așadar: dar o divagație care te ține aproape de concret, purtându-te o dată cu gândul viu, păstrându-te în «natural». O confesiune directă, plină de «fapte». Dar este în această confesiune foarte multă experiență romantică.” Peste ani, Eufrosina Dvoicenco venea parcă să confirme judecata critică a editorului, concretizând: „Asemănarea canavalei subiectului *Micuței* cu «Domnișoara Meri» este evidentă”⁴. Se invocă astfel un model romantic (Lermontov) care sigur i-a marcat începuturile scriitorului român.

G. Călinescu consideră că jurnalul „e scris cu o intenție vădit literară și într-un spirit byronian-lermontovian. Eroul pozează dezordinrea și nepăsarea, scepticismul, blazarea, simțul de deșertăciune, preocuparea numai de problemele cosmice, melancolia și sentimentalitatea excesivă. Plânge «ca o femeie» pe scrisorile tatălui său. E neliniștit, nestatornic, un Childe Harold iubit de femei ca orice om fatal. El le răsplătește cu infidelități cinice, cu o inconstanță sarcastică. Byron este însă interpretat rusește, orgia romantică devine scandal cazon.”⁵

¹ E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 243.

² *Ibidem*, p. 263.

³ Mircea Eliade, *Introducere* (3. *Hasdeu, scriitor romantic*) în vol. Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, tomul I, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1937, p. LIV.

⁴ E. Dvoicenco-Markova, *B.P. Hasdeu și Lermontov*, în *Limba și literatura moldovenească*, an. VIII, nr. 3, 1965 (extras), p. 58–59.

⁵ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 322.

Folsind cu abilitate lecția lui G. Călinescu, criticul ieșean Mihai Drăgan scria într-un studiu din 1972: „Tânărul Hasdeu își verifică vocația literară și în proză, crezând chiar în posibilitatea de a se face mai repede cunoscut. Fascinat de romanul lui Lermontov *Un erou al timpului nostru*, dar poate și de alți «scriitori de profesie militară» (este posibil să fi cunoscut proza de început a lui Lev Tolstoi), Bogdan Petriceicu Hasdeu pregătește pentru tipar *Însemnările unui iuncher*. Fragmentele păstrate nu au, ca *jurnal* interior, numai o valoare documentară și psihologică, pe care am pus-o în lumină mai înainte, ci se remarcă și prin calități pur literare, unele de-a dreptul surprinzătoare.” El concretizează „capacitatea de observație în schițarea portretelor morale, fiziologia critică, ironia glacială și reflecția morală amară”⁶.

În prefața unui volum de „restituiri” din 1973, Ion Șeuleanu, publicând jurnalul hasdeian în varianta stabilită de E. Dvoicenco, insistă asupra „valorii documentare” a însemnărilor iuncherului, „reușind să lumineze aspecte inedite ale experiențelor încercate de scriitor în prima tinerețe, în jurul cărora a pluit multă vreme o anumită ambiguitate”⁷.

Fugitiv, se ocupă de jurnal și Mircea Zăciu, în importantul său studiu din 1975: „*Nordicul*” *Hasdeu*. El e preocupat îndeosebi de „sursele literare”: „Înrudirea cu tonul malițios, cinic, «demonic» din jurnalul de tinerețe al lui Tolstoi ținut în aceeași epocă, e surprinzătoare”. Criticul clujean menționează referințele lui Hasdeu la Hegel, Sainte-Beuve, A. de Vigny (*Servitude et grandeur militaires*), la slavofili, Chamisso (*Peter Schlemihls wundersame Geschichte*), E.M. Arndt, Th. Tjutcev, Byron, Gogol. El conchide: „Zvăpăiata viață studentescă (aceasta mai mult cu un aer germanic), lumea cazonă, viața de bivouac, amestecul de pitoresc, trivial, epicureu, dezabuzare, îl fixează într-un climat de epocă lermontoviană”⁸.

Se poate observa cum s-a trecut de la abordarea paginilor jurnaliere ca sursă de date biografice până la analiza lor ca literatură. Ultimul critic important care se lansează în aprecieri de acest gen este Nicolae Manolescu în *Istoria critică a literaturii române*. El evidențiază „tendința mistificatoare a scriitorului”: „Citim în fond niște pagini de memorialistică, dar care au turnura limpede a ficțiunilor romanești”⁹. Nicolae Manolescu scrutează arta portretistică a autorului, datoare „decupajului stilistic al romanului realist”. Criticul polemizează în subtext cu alți confrăți în ceea ce privește apropierea

⁶ Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 74.

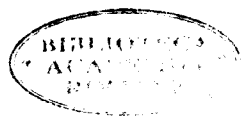
⁷ Ion Șeuleanu, *Prefață* la volumul *B.P. Hasdeu, Duduca Mamuca*. Ediție îngrijită, prefață, note și glosar de..., Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 9.

⁸ Mircea Zăciu, *Viaticum*, București, Editura Cartea românească, 1983, p. 109.

⁹ N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, I, București, Editura Minerva, 1990, p. 295.

ce s-au făcut în „fiziologiile primilor noștri romantici”; „La Hasdeu, detaliul fizic și de comportare poate fi, ca la realiștii ruși, relevant în el însuși, nu doar indicial, iar portretul este individualizat, surprins adesea în evoluție, și mai mereu oglindit în impresiile proprii ale naratorului”¹⁰.

(S.I.)

CUPRINS

PROZĂ LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

Duduca Mamuca (Din memoriile unui student)	7 (497)
Iancu și Ioniță sau demonstrarea socială a formulei matematice $+ - = 0$	58 (503)
Crucea și icusarul sau demonstrarea socială a neputinței de a se constata legea unui răposat	66 (505)
Năpasta	72 (505)
Lumea aristocratică	75 (505)
Amabilitatea superlativă	77 (506)
Cățelul peștiș. Romanț în două tomuri	78 (507)
Un tip bucureștean	82 (508)
Ursita	84 (508)
Domnul Nae	164 (553)
Egoarhistul	166 (553)

PAMFLETE, FOILETOANE, PAGINI UMORISTICE

Jalnica tragodie a morței C.C. Privilegiu	171 (554)
Nicolae Milescu	176 (554)
Levassor și d. Rosetti	179 (555)
D. Rosetti e temut și iubit	181 (556)
Ceva despre Vineri	183 (556)
Cronica Adunării Ne-legiuitoare	185 (556)
Consiliul Superior poreclit în glumă „de Instrucțiune Publică”	189 (557)
O curiozitate botanică	192 (558)
Urmarea ne-legiuirilor Camerei	196 (558)
D. Panu în București	198 (559)
Buletinul amorului	201 (559)
Cercularea dlui D'a-vita către toți medicii din România	204 (560)
Modeluri de felicitări cu Anul Nou	206 (560)
Politică în versuri	209 (560)
Limba română	211 (561)

¹⁰ *Ibidem.*

Proverburile române explicate pentru înțelegerea chinezilor	214	(561)
O nouă religie	218	(561)
Caracterul poporului român din punctul de vedere chinezesc	220	(562)
Morile	224	(562)
Revista politică	226	(562)
Correspondența particulară a „Satyrului”	230	(563)
Proverburile române: I Fata mamei	231	(563)
Panorama impresiunilor	232	(563)
Justificare	233	(563)

CALEIDOSCOP SATIRIC

Prelecțiuni filosofice populare, relative la familie și educație	237	(564)
Tutti frutti	239	(564)
Toate vrutele	240	(564)
Apendice	275	(567)
Întrebări și răspunsuri	276	(568)
Cugetări chineze	277	(568)
Mythologia	279	(568)
Alegătorii municipali	282	(568)
Duplicitatea ecoului	283	(569)
Bibliografia	284	(569)
Cronica	285	(569)

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

Destăruarea lui Petru Vodă Rareș	289	(570)
Domnița Elena	320	(571)

MEMORIALISTICĂ

Cugetări testamentare	345	(572)
„Un copil, o bucurie”	351	(572)
„Când privesc o femeie frumoasă”	352	(573)

TRADUCERI

Vlad Dracu Vv	355	(574)
Petru Véron: Croitorul. O istorie tragică	358	(574)
Almanahiada	363	(575)
Iulia Hasdeu: Domnișoara ursuză	365	(575)

ADDENDA

Заниски юнкера	413	(577)
Армянские впечатления	434	(577)
Святой Георгий победил змею в Молдо-Валахии	446	(577)
Însemnările unui iuncher de husari	450	(577)
Impresii de armată	475	(577)
Sfântul Gheorghe atotbiruitorul în Moldo-Valahia	490	(577)
<i>Note, comentarii, variante</i>	495	

Pr
O
C
M
R
C
P
P
J

I

LECTOR: DACIANA VLĂDOIU
TEHNOREDACTOR: GEORGETA CÂRSTEA

Tehnoredactare computerizată:
UNIVERS ENCICLOPEDIC
MARIANA MĂRZEA